3(2)
Д-185

КЫРГЫЗ ССР ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
АКАДЕМИЯ НАУК КИРГИЗСКОЙ ССР
ТЕРМИНОЛОГИЯ КОМИССИЯСЫ
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ

С. ДАНИЯРОВ, А. КАНГЕЛДИЕВ

КООМДУК-САЯСИЙ ТЕРМИНДЕРДИН ОРУСЧА-КЫРГЫЗЧА СӨЗДҮК-СПРАВОЧНИГИ

РУССКО-КИРГИЗСКИЙ СЛОВАРЬ-СПРАВОЧНИК ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Фрунзе 1979

КЫРГЫЗ ССР ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
АКАДЕМИЯ НАУК КИРГИЗСКОЙ ССР.

ТЕРМИНОЛОГИЯ КОМИССИЯСЫ
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ

С. ДАНИЯРОВ, А. КАНГЕЛДИЕВ

КООМДУК-САЯСИЙ ТЕРМИНДЕРДИН ОРУСЧА-КЫРГЫЗЧА СӨЗДҮК-СПРАВОЧНИГИ

РУССКО-КИРГИЗСКИЙ СЛОВАРЬ-СПРАВОЧНИК ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

„ИЛИМ" БАСМАСЫ
Фрунзе 1979

3(03)
Д 185
+494,341-3

КЫРГЫЗ ССР ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫНЫН ТЕРМИНОЛОГИЯ КОМИССИЯСЫНЫН ЧЕЧИМИ БОЮНЧА БАСЫЛДЫ

Жооптуу редактор: тарых илимдеринин кандидаты Б.Маравиков

Редактор: филология илимдеринин кандидаты В.Закирова

© Издательство "Илим", 1979

500765

Центральная научная библиотека Академии наук Кирг. ССР

КИРИШ СӨЗ

Азыркы учурда илимий-техникалык прогрестин жетишкендиктеринин жана бул боюнча эл аралык карым-катнаштын улам кеңип бараткандыгына байланыштуу тилибизде кептеген коомдук-саясий терминдер, түшүнүктөр пайда болуп жаткандыгы белгилүү. Буга байланыштуу кийинки жылдарда тарыхый, философиялык, экономикалык ж.б.у.с. терминдердин орусча - кыргызча сөздүктөрү да басылып чыкты. Ал сөздүктөргө кийинки улам жаңы өнүгүш-өсүштөргө байланыштуу келип чыккан түшүнүктөр, алардын терминдери кирбей калышы да табигый нерсе. Ошондуктан мындай жаңы терминдерди көпчө камтыган коомдук-саясий терминдердин орусча-кыргызча сөздүгүн түзүп, аны кеңири окуучу массага тартуу кылуу максатында авторлор бул иште колго алышты.

Бул сөздүк-справочник марксизм-ленинизм классиктеринин эмгектерин, саясий-экономикалык адабиятты кыргыз тилине которгондо колдонулуп жүргөн терминдердин көпчүлүгү негизге алынып, мурдагы жарык көргөн "Коомдук-саясий терминдердин сөздүгүн" /авторлор: К. Сооронбаев, С. Чолоков, Ж. Шукуров/; "Саясий экономикалык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгүн" /автор А.Түкөмбаев/; "Өнөр жай экономикасы боюнча терминдердин орусча-кыргызча сөздүгүн" /авторлор: М. Иманалиев, А. Иманбеков, К.Соодонбеков/; "Экономикалык терминдердин кыскача орусча-кыргызча сөздүк-справочнигин" /автор К.Жумадилов/ ж.б. сөздүктөрдү пайдалануу менен, жогорку окуу жайларынын программаларынын көлөмүндө учурдагы терминдери көпчө камтылып, иштелип чыкты.

"Сөздүк", коомдук-саясий терминдерди бүтүндөй баштан алып бардыгын ичине толук камтый алган жок, аздыр-көптүр алдан, негизинен, коомдук-саясий жагына таандык колдонулуучу гана терминдерге орун берилди.

"Сөздүктү" түзүүдө, биринчиден, кыргыз тилинин ички мүмкүнчүлүгүнөн пайдаланып, мүмкүн болушунча кыргызча эквиваленттерин берүүгө аракет жасалды. Экинчиден, кыргызча эквиваленттери болбогон учурда терминдер ошол бойдон сакталды. Ошондой эле терминдик маанидеги синонимдердин санын мүмкүн болушунча азайтууга аракеттендик. Алынган терминдердин бардыгына баштан алып түшүндүрмө берилө берген жок. Анткени айрым терминдер өтө эле кеңири колдонулат же алардын маанисин жалпыга белгилүү. Кээ бир терминдерге түшүнүктөр берүү менен бирге, алардын маанисин чечмелеп түшүндүрүүчү мисалдар да алынды.

"Сөздүктүн" сапатын жакшыртууга көп жардам берип, өз ой-пикирлерин, сунуштарын көрсөткөн Терминология комиссиясынын мүчөлөрүнө, терминология секторуна, адис редакторго ж.б. авторлор өзүнүн алкышын айтат.

"Сөздүктүн" мазмунуна байланыштуу сунуштарыңыздарды, ой-пикир, каалоолорунуздарды төмөнкү адрес боюнча жиберүүңүздөрдү сурайбыз:

Фрунзе шаары, Ленин проспектиси 265 а Терминком.

Авторлор

АЕДИКАЦИЯ абдикация /тактан, бийликтен, кызматтан баш тартуу/.

АБЕРРАЦИЯ аберрация /капылыктык, чындыктан четтөө/.

АБИТУРИЕНТ абитуриент /I. орто мектепти бүтүрүүчү окуучу; 2. окуу жайына кирүүгө талапкер болгон киши/.

АБОЛИЦИОНИЗМ аболиционизм/I.кандайдыр бир законду жокоюу кампаниясы; 2. кул эээчилдикти, эмесе АКШдагы негрлерди кул кылууну жокоюга багытталган XVII кылымдын аягындагы жана XIX кылымдын башындагы коомдук кыймыл/.

АБОРИГЕНЫ аборигендер /тигил же бул өлкөдөгү же жердеги эзелтен бери жашаган жергиликтүү калк/.

АБСЕНТЕИЗМ абсентеизм /граждандык милдетти аткаруудан баш тартуу; капиталисттик өлкөлөрдө пайдоочулардын пайдоого барбай коюшу; эмгекчилердин капиталисттик пайдоо системасына каршылык көрсөтүүсүнүн бир формасы/.

АБСОЛЮТИЗМ абсолютизм /чексиз бийлик, бир адамдын-монархтын колунда болгон мамлекеттик башкаруу/.

АБСОЛЮТНАЯ ИСТИНА абсолюттук чындык /К. ИСТИНА/

АБСТРАКЦИОНИЗМ абстракционизм /XX кылымдын башында капиталисттик өлкөлөрдөгү сүрөт искусствосунда пайда болгон агым /искусствонун/ коомдук мазмунсун жана тээлим-тэрбия берүүчү ролун танууучу, социалисттик реализмге жат агым/.

АБСТРАКЦИЯ абстракция /I. заттардын, кубулуштардын жалпы гана башка, маанилүү, жалпы касиеттери, байланыштары, мамилелери боюнча алардын ички мазмунун ачып көрсөтө турган илимий изилдөөнүн методу. Жеңекей сезимдик кабыл алууга караганда жараттыш-

тын жана коомдук өнүгүүнүн закондорун терең жана толук билүүгө жардам берүү менен "ботракция объективдүү дүйнөнү таанып билүү процессинде зарыл баскыч болуп эсептелет; 2. жалпы түшүнүк, практикалык тажрыйбаны теориялык жактан жалпылоо/.

АВАНГАРД авангард /I. аскер ишинде армиянын башкы күчтөрүнүн алдыга жибергүүчү бир бөлүгү; 2. коомдук таптын, алдын алдыңкы баатыр жүргүүчү бөлүгү: КПСС - совет элинин кызыл, сыналган авангарды/.

АВАНПОСТ аванпост /душман тарапка коюлган алдыңкы кароол, пост, бул посттун жайгашкан орду/.

АВАНТЮРА авантюра /реалдуу күчтөрдү жана кырдаалды эсепке албоонун натыйжасында көп учурда ишке ашпай калуучу шектүү, коптуу иш/.

АВАНТЮРИЗМ ПОЛИТИЧЕСКИЙ саясий авантюризм /реалдуу күчтөрдү, шарттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү эсепке албай, коомдук өнүгүүнүн объективдүү закондоруна карама каршы багытталгандыктан, ордунан чыкпай калуучу саясий иш-аракеттер. Буга фашисттик Германиянын саясаты, тынчтыкка жана прогресске коркунуч туудурган империалисттик авантюралар мисал болот/.

АВАНТЮРИСТ авантюрист /көбүнчө ез пайдасын гана көздөгөн принципсиз, жоболоңдуу окуяны издеген шылуун, шектүү, митаам киши/.

АВРАЛ аврал /шашылыш түрде иштн өткөрүү үчүн кызматчыларды мобилизациялоо; аврал пландаштыруунун жана уюштыруунун начарлыгынан шашылыш, жантайлаштырып иштетүү сыяктуу терс маанида колдонулат/.

"АВРОРА" "Аврора" /25.X/ 7.XI/ 1917-ж. куралдуу көтөрүлүштүн

убагында Кишки сарайды - буржуазиялык Убактылуу өкмөттүн акыркы тиреги - штурмалоого сигнал берүү үчүн замбректен кур дүрмөт менен залп берип, жаңы доордун башталышы жөнүндө дүйнөгө жар салган кеме/.

АВТАРКИЯ автаркия /империалисттик мамлекеттердин башка мамлекеттер менен болгон экономикалык байланышын чектеп, улуттук чарбаны өзүнчө обочолонтуп, аны монополиялык когорку пайданы алуу үчүн агрессивдүү даярдануучулук согуштарга даярдануучу багыттаган экономикалык саясат/.

АВТОКРАТИЯ автократия,жеке бийлик, абсолютизм (чексиз бийлик бир кишинин - монархтын, падышанын колунда топтолгон саясий түзүлүш/.

АВТОНОМИЯ автономия /кандайдыр бир мамлекетке, айрым элге, улутка берилген саясий жактан өзүн өзү башкаруу укугу. СССРде автономиялуу область, автономиялуу советтик социалисттик республика, автономиялуу округ улуттук-мамлекеттик түзүлүштүн түрлөрү болуп эсептелет).

АВТОР автор /кандайдыр бир адабий, көркөм, илимий, техникалык чыгарманы түзгөн, жазган, ойлоп тапкан адам/.

АВТОРЕФЕРАТ автореферат /өзүнүн илимий чыгармасынын мазмунун кыскача баяндап жазган текст/.

АВТОХТОНЫ автохтондор /жергиликтүү калк/.

АВУАРЫ авуарлар /I. чет өлкөлөрдүн банктарындагы салымдар; 2. чет элдик валюталарды алууга укук берө турган чет мамлекеттердин банктарына кыска мөөнөткө салынган салымдардын бардык түрлөрү/.

АГЕНТ агент /1. мекеменин, уюмдун, жеке кишинин эр түрдүү тапшырмаларын аткаруучу окулу; 2. кимдир бирөөнүн идеяларын күргүзүүчү адам, топ же коом; 3. тыңчы, бакчооч/.

АГЕНТСТВО агентство /1. кандайдыр бир борбордук мекеменин жер-жердеги окулдеру, бөлүмдөрү; 2. саясий экономикалык, илимий жана маданий окуялар жөнүндө материалдар жыйноочу жана алар менен басма сөзду, радиону, теле көрсөтүүнү камсыз кылуучу мекеме: ТАСС, Кыргыз ТАГ к.б.; 3. мекемелердин же жеке адамдардын белгилүү бир тапшырмаларын орундатып туруучу уюм/.

АГЕНТСТВО ПЕЧАТИ НОВОСТИ /АПН/ кеңилик басма сөз агентствосу /СССРдеги бир топ коомдук уюмдар тарабынан 1961-к. түзүлгөн, Советтер Союзундагы жана чет өлкөлөрдөгү басма сөзду, радиону, теле көрсөтүүнү информациялык материалдар менен жабдуучу агентство/.

АГЕНТУРА агентура /1. бир уюмга баш ийген жана жалпы милдетти орундатышкан агенттердин чогундусу; 2. жашырын маалыматтарды жыйноо жана диверсиялык иштерди күргүзүү максатын көздөгөн тыңчылык кызмат/.

АГИТАТОР агитатор /агитация иши күргүзүүчү адам/.

АГИТАЦИЯ агитация /ооз эки жана басма сөз жүзүндө, радио, кино, теле көрсөтүү к.б. аркылуу массаларга саясий таасир көрсөтүүнүн каражаттарынын бири; таптардын жана алардын партияларынын күрөшүнүн куралы/.

АГИТБРИГАДА агитбригада /агитаторлордун бригадасы/.

АГИТКОЛЛЕКТИВ агитколлектив, агитаторлор коллективи

АГИТПУНКТ агитпункт /агитациялык пункт; калк арасында массалык саясий иштерди күргүзүүчү жергиликтүү мекеме/.

АГНОСТИЦИЗМ агностицизм /объективдүү дүйнөнү жана анын закон ченемдүүлүгүн таанып билүү мүмкүндүгүн толук же жарым-жартылай танган идеалисттик философиялык окуу/.

АГРАРИЙ аграрийлер /1. ири жер ээлери, помещиктер; 2. ири жер ээлеринин кызыкчылыгын коргогон реакциячыл саясий партиянын мүчөлөрү/.

АГРАРНАЯ ПРОГРАММА КПСС КПССтин агрардык программасы /партиянын агрардык маселе боюнча негизги максаттары менен милдеттерин белгилеген Коммунисттик партиянын жалпы программасынын ажырагыс бир бөлүгү/.

АГРАРНАЯ СТРАНА агрардык өлкө /өнөр жайына караганда айыл чарбасы көп өнүккөн өлкө/.

АГРАРНО-ПРОМЫШЛЕННЫЕ КОМПЛЕКСЫ агрардык=өнөр жай комплекстери (СССРдеги айыл чарба продукцияларын биргелешип өндүрүү, алардан азык=түлүктөрдү жасап чыгаруу жана аларды сатуу үчүн бир нече чарбадан-колхоздордон, совхоздордон, колхоздор менен совхоздордон-түзүлгөн, азыркы кездеги техника менен жабдылган, адистештирилген ишкана).

АГРАРНЫЕ ОТНОШЕНИЯ агрардык мамилелер /айыл чарбасындагы өндүрүштүк мамилелер. Жер айыл чарбасында башкы өндүрүш каражаты болгондуктан, агрардык мамилелердин негизин жер менчигинин формасы түзөт да, жер ээлөөнүн жана жерди пайдаланууунун шарттарынын өзгөрүшү менен агрардык мамилелердин мүнөзү дагы өзгөрөт. к. АГРАРНЫЙ ВОПРОС/.

АГРАРНЫЕ РЕФОРМЫ агрардык реформалар /жер ээлөөнү жана жерди пайдаланууну өзгөртүүгө байланыштуу мамлекеттик ич=чаралар.

Агрардык реформанын таптык мазмуну өлкөдөгү коомдук түзүлүштүн жана мамлекеттик бийликтин мүнөзүнө кәрәшә болот. Капиталисттик өлкөлөрдө агрардык реформалар дыйкандардын революциялык кыймылын начарлатуу же болтурбай коюу максатында жүргүзүлүп, ири жер ээлеринин-помещиктердин кызыкчылыгына көп зыян келтирбей, алардан бөбөсүн төлөп берип алган жерлерди өнөр жай буржуазиясына, бай дыйкандарга, чиновниктерге ж.б. берет. Социалисттик өлкөлөрдө агрардык реформалар дыйкандардын пайдасына жүргүзүлүп, помещиктердин тап катары жоюлушуна, кулактардын экономикалык позициясынын начарлашына жана айыл чарбасында социалисттик кайра курууларды жүргүзүү үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүүгө алып келет/.

АГРАРНЫЙ ВОПРОС агрардык маселе /айыл-кыштактарда жерге болгон жеке менчик, таптар жана тап күрөшү, айыл чарбасынын өнүгүшүнүн жолдору жөнүндөгү маселе. Агрардык маселе социалисттик революциянын натыйжасында гана толук чечилет. Айыл чарбасында социалисттик кайра куруулар биринчи жолу СССРде В.И.Ленициндин кооперативдик планынын негизинде айыл чарбасын коллективдештирүү жолу менен ишке ашырылган).

АГРАРНЫЙ КРИЗИС агрардык кризис /капиталисттик айыл чарбада ашык өндүрүүнүн жана конкуренциянын натыйжасында көптөгөн дыйкандарды жашоо-каражаттарынан ажыратып, жумушсуздукка алып келүүчү экономикалык кризис /к. КРИЗИС ЭКОНОМИЧЕСКИЙ/.

АГРЕМАН агреман /бир мамлекеттин өкмөтүнүн өз өлкөсүндө башка бир мамлекеттин дипломаттык өкүлдүгүнө тигил же бул адамды дайындоого берген официалдуу макулдугу/.

АГРЕССИВНЫЙ БЛОК агрессивдүү блок /агрессивдүү империалисттик согуш отун тутандыруу максатында бир топ капиталисттик мамлекеттердин согуштук союзу: НАТО, СЕАТО ж.б./.

АГРЕССИЯ агрессия /бир же бир нече империалисттик мамлекеттердин башка мамлекетке же мамлекеттерге алардын территориясын басып алуу, алдерин эзүү, экономикалык же саясий жактан аларды баш ийдирүү максатында күралдуу кол салуусу/.

АГРЕССОР агрессор /кол салуучу тарап, басып алуучу; башка мамлекетке карши биринчи күралдуу күч колдонуп, агрессия жасаган мамлекет/.

АДАПТАЦИЯ адаптация,ылайыкташуу (1. Сыртқы чөйрөнүн шарттарына организмдин ылайыкташуу процесси; 2. Социалдык адаптация-бир же бир нече адамдардын тобунун жүрүш-турушунун тигил же бул коомдо, тапта, социалдык топто устөмдүк кылган нормаларга ылайыкташуу процесси).

АДВОКАТ адвокат /1. юридикалык жардам көрсөтүүнү кесип кылып алган атайын билими бар адам; 2. өтмө мааниде: кандайдыр бир нерсени ооз эки же кагуу жүзүндө жактап чыгуучу/.

АДВОКАТУРА адвокатура /1. адвокаттар; 2. адвокаттын иши/.

АДЕПТ адепт /кандайдыр бир окууну, идеяны кызуу жактоо, анын жолун колдоо/.

АДМИНИСТРАЦИЯ администрация / мамлекеттин, ишканалардын, мекемелердин, уюмдардын жетекчи органы, башкаруу органы, ушул органдардын башкаруучу адамдары/.

АДМИРАЛ адмирал /бардык мамлекеттерде кабыл алынган аскер-деңиз флотунун жогорку командалык составындагы аскердик наам. СССР Аскер-Деңиз флотунда контр-адмирал, вице-адмирал, адмирал,

флоттун адмиралы жана Советтер Союзунун флотунун адмиралы деген наамдар белгиленген/.

АДРЕС адрес /I.белгилүү бир адамдын, мекеменин, үйдүн ж.б. жашаган же орун алган жайы, жери; 2. кимдир бир кишини, мекемени, үйдү ж.б. кат жүзүндө куттуктоо/.

АДЪЮНКТ адъюнкт /I. Батыш Европанын бир катар өлкөлөрүндөгү жана революцияга чейинки Россиядагы илимий стажировка өтүп жүргөн киши; кафедранын жетекчисинин, профессордун, академиктин жардамчысы; кеңеш илимий кызмат; 2. СССРде күралдуу күчтөрдүн жогорку аскердик окуу жайынын же илим-изилдөө мекемесинин алдында илимий же илимий-педагогикалык иште даярдалуучу офицердик составдагы аскер кызматчысы к. АДЪЮНКТУРА/.

АДЪЮНКТУРА адъюнктура /СССРдин күралдуу күчтөрүнүн жогорку аскердик окуу жайларында, илим-изилдөө мекемелеринде илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоонун негизги түрлөрүнүн бири/.

АКЦИОТАЖ акциотаж /I. капиталисттик өлкөлөрдө пайда табуу максатын көздөп, акция, облигация ж.б. баалуу кагаздардын курсун жасалма түрдө көтөрүү же түшүрүү; 2. өтө мааниде: кандайдыр бир иштин, маселенин тегерегинде ызы-чуу түшүрүү, талмандардын күрөшү/.

АЗПАК /Азиатско-Тихоокеанский совет/ Азпак /Азия - Тынч океан совети/ /составына Япония, Австралия, Жаңы Зеландия, Таиланд, Филиппин, Малайзия, Түштүк Корея, Түштүк Вьетнам жана Тайвань кирген, 1966-жылы уюшулган агрессивдүү уюм. 1973-жылы Малайзия, 1975-жылы сайгондук режим кыйрагандан кийин Түштүк Вьетнам андан чыгышты).

АКАДЕМИЯ академия /I. жогорку квалификациялуу окумуштуу кадрлары бар, бир же көп илимий тармактарда илимий проблемаларды иштеечү ири илимий мекеме: СССР илимдер академиясы - Советтер Союзундагы Жогорку илимий борбор; Кыргыз илимдер академиясы; 2. кээ бир жогорку окуу жайларынын аты: Айыл чарба академиясы/.

АККРЕДИТИВ аккредитив /кредиттик бир мекеменин экинчи кредиттик мекемеге аккредитивди берүүчүгө акча төлөө керек экендигин билдирүүчү документ/.

АККРЕДИТОВАНИЕ аккредиттөө /I. чет мамлекеттин өкмөтүнүн алдында анын макулдугу менен кандайдыр бир башка мамлекеттин дипломаттык өкүлүнүн кызматка кириши; 2. акча алууга же соода операцияларын жүргүзүүгө уполномочие берүү/.

АКТИВ актив /I. кандайдыр бир үйдүн, мекеменин, коллективдин ишкердүү, таасирдүү, алдыңкы бөлүгү; 2. бухгалтердик балансттын бир бөлүгү, пассивдин карама-каршысы/.

АКТИВНОЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО активдүү шайлоо укугу /закон чыгаруучу бийликтин органдарына өкүлдөрдү, депутаттарды шайлоо укугу /к. ПАССИВНОЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО/.

АКЦЕССИОННЫЙ ДОГОВОР акцессиондук келишим /башка мамлекеттердин ортосунда мурда түзүлгөн келишимге кийин кандайдыр бир мамлекеттин кошулган келишими/.

АКЦИОНЕР акционер /акциялардын ээси, акционердик коомдун мүчөсү/.

АКЦИОНЕРНОЕ ОБЩЕСТВО акционердик коом /капиталисттик ири ишканалардын бир формасы; анын капиталы баалуу кагаздарды - акцияларды сатып алуучу пайдиктердин - акционерлердин ар тараптан чогулат да, киреше-лери акциялардын баалуулугуна жараша коомдун мүчөлөрүнө бөлүштүрүлүп турат/.

АКЦИЯ акция /I. акционердик коомго катышкандыкты далилдөөчү жана пайда - дивиденд алууга укук берүүчү баалуу кагаз; 2. кан-

дайдыр бир саясий же башка максатка жетүү үчүн жасалган аракет/.

АЛЬБИОН Альбион /кээде Великобритания деген сөздүн ордуна колдонулуучу Британия аралдарынын байыркы аты/.

АЛЬТЕРНАТИВА альтернатива /бири бирине карама-каршы болгон эки же андан көп мүмкүнчүлүктөрдүн биреөнү тандап алуу зарылдыгы/.

АЛЬТИНГ альтинг /I. орто кылымдардагы Исландиядагы элдик чогулуш; 2. азыркы кездеги Исландиядагы эки палаталуу парламент/.

АЛЬТРУИЗМ альтруизм /адамдардын жыргалчылыгы үчүн жан-дили менен кам көрүүчүлүк, башка адамдын пайдасы, бактысы үчүн керт башынын кызыкчылыгынан да кайыл болууга даярдык; эгоизмдин карама-каршысы/.

АЛЬФА И ОМЕГА альфа жана омега /I. от альфы до омеги - баштан аягына чейин; 2. өтө мааниде: негизги баштамасы; маңызы/.

АЛЬЯНС альянс /союз, бирикме/.

АМБИЦИЯ амбиция /текебердик, көөдөн кетөрүү, кекирейүүчүлүк/.

АМЕРИКАНСКИЙ ЛЕГИОН американдык легион /демобилизацияланган фронтовиктердин кызыкчылыгын коргоо үчүн 1919-ж. уюшулуп, чындыгында ага карахат берген монополистердин талабын жактоочу АКШдагы согуш ветерандарынын уюму. Американдык легиондун кетекчилери АКШнын агрессивдүү тышкы жана реакциячыл ички саясатын колдошот/.

АМЕРИКАНСКОЕ АГЕНТСТВО ПО ИНФОРМАЦИИ И КУЛЬТУРНОМУ ОБМЕНУ информация жана маданий карым-катнаш боюнча америкалык агентство (АКШнын тышкы саясий пропаганда иштин кайра уюштурууунун натыйжасында анын Информациялык агентствосунун жана билим менен маданият маселелери боюнча мамлекеттик департаментгин бюросунун базасында 1978-жылы түзүлгөн официалдуу ведомство. Анын негизги максаты АКШнын екметүнүн тышкы саясатын пропагандалоону камсыз кылуу, коммунисттик идеологияга, улуттук-боштондук кыймылга, социалисттик

өлкөлөргө каршы күрөшүү болуп эсептелет).

АМНИСТИЯ амнистия, мунапыс /мамлекеттик жогорку бийликтин чечими боюнча кылмышкерлердин жазасын жеңилдетүү же толук кечирүү/.

АМОРАЛИЗМ аморализм /моралдык /нравдык/ принциптерден баш тартып, ар кандай моралды, уят-сыйытты, абийирди тануу. Аморализм куну буткөн эзүүчү таптардын, өзгөчө акыркы кездеги фашисттешип бараткан империалисттик буржуазиянын идеологиясы жана практикасы болуп саналат/.

АНАЛОГИЯ аналогия, окшоштук /жалпы жонунан ар түрдүү болгон кубулуштардын, буюмдардын, түшүнүктөрдүн ортосундагы кандайдыр бир жагынан болгон окшоштугу, жалпылыгы/.

АНАРХИЗМ анархизм /XIX кылымдын ортосунда пайда болгон, ар кандай мамлекеттик бийликтин, өзгөчө пролетариат диктатурасынын зарылдыгын танган, марксизм-ленинизмге жат, майда буржуазиячыл коомдук-саясий агым/.

АНАРХИСТ анархист /I. анархизмди жактоочу адам, анархисттик уюмдун мүчөсү; 2. тартипке мойн сунбаган эзөмөл адам/.

АНАРХИЯ анархия /бийликсиздик, баш аламандык к. АНАРХИЗМ/.

АНАРХИЯ ПРОИЗВОДСТВА индустриттик анархия /индустрия карекеттеринде болгон жеке менчикке негизделген нарк законунун үстөмдүк кылышынын натыйжасында болгон капиталисттик өндүрүштөгү баш аламандык, плансыздык, стихиялуулук/.

АНАРХО-СИНДИКАЛИЗМ анархо-синдикализм /XIX кылымдын аягында, XX кылымдын башында анархизмдин таасири менен бир катар өлкөлөрдө пайда болгон эл аралык профсоюздук кыймылдагы майда буржуазиялык, пролетариатка кас, оппортунисттик агым. Анархо-синдикалисттер саясий күрөштү, пролетариаттын өз алдынча саясий партиясынын боду-

мунун зарылдыгын, пролетариат диктатурасын таанышкан. РКП /б/ нын X съездинде анархо-синдикализм катуу сынга алынып, ашкереленген/.

АНАТЕМА анафема /динге ишенбеген прогрессивдүү коомдук жана илимий көзкарашты чиркөөдөн четтетүү, диндик каргышка калтыруу/.

АНАХРОНИЗМ анахронизм /1. хронологиялык жаңылыштык; 2. кандайдыр бир доорду сүрөттөөдө ага мүнөздүү болбогон белгилерди киргизүү; 3. эски замандын саркындылары, калдыктары; азыркы мезгилге туура келбеген эскирген үрп-адат/.

АНГАРИЯ ангарин /согушуп жаткан мамлекеттин бейтарап өлкөлөрдүн транспорт каражаттарын /көбүнчө соода кемелерин/ кармап алып, аларды согуштук максатка пайдаланышы/.

АНЗАМ анзам /составына Англия, Австралия, Жаңы Зеландия, Малайзия жана Сингапур кирген Түштүк-Чыгыш Азиядагы жана Тынч океандын түштүк-батыш бөлүгүндөгү улуттук-боштондук кыймылга каршы багытталган согуштук-саясий топ/.

АНЗЮК АНЗЮК (Англиянын демилгеси менен 1971-жылы уюшулган согуштук=саясий топ. Составына Австрия, Жаңы Зеландия, Англия, Малайзия жана Сингапур кирет. Бул топтун катышуучуларынын негизги максаты Түштүк-Чыгыш Азияда өздөрүнүн стратегиялык, экономикалык жана согуштук=саясий кызыкчылыктарын камсыз кылуу, ошол региондогу улуттук=боштондук кыймылды басуу болуп саналат).

АНКЛАВ анклав /бардык тарабынан башка өлкөнүн жерлери менен курчалган жана деңиз жээги жок мамлекеттин территориясы же территориясынын бир бөлүгү/.

АННАЛЫ анналдар /олуттуу тарыхий окуяларды жылдар боюнча иреттүү менен баяндап жазуу; летопись. Анналы деген сөз римдик жана орто кылымдык летопистердин атынан алынган. Ушундан "тарых-

тын анналдары" деген сөз тизмеги келип чыккан/.

АННЕКСИЯ аннексия /эл аралык укуктун нормаларын одоно түрдө бузуп, бир мамлекет тарабынан экинчи бир өлкөнү же анын территориясынын бир бөлүгүн зордук кылып тартып алуу, басып алуу/.

АННИБАЛОВА /ГАННИБАЛОВА/ КЛЯТВА Ганнибалдын анты /алдына койгон максатка жетүү үчүн акыр аягына чейин күрөшүүгө ант берүү. Бул сөз өмүрүм өткөнчө Римдин душманы болом деп каргаган карфагендик полководец Ганнибалдын ысмынан алынган/.

АННУЛИРОВАНИЕ /АННУЛЯЦИЯ/ жокко /кандайдыр бир актты, келишимди, укукту же полномочиени каректыз, күчүн жоготту деп жарыялоо/.

АННОТАЦИЯ аннотация /китептин, макаланын, илимий эмгектин, кол жазманын кыскача мазмуну/.

АНОМАЛИЯ аномалия /нормадан, жалпы закон ченемдүүлүктөн четтеп кетүү, туура эместик/.

АНОНИМ аноним /өз ысмын жашырган каттын же чыгарманын автору; жазган кишинин аты көрсөтүлбөгөн чыгарма же документ/.

АНТАГОНИЗМ антагонизм /эксплуататордук коомдо антагонисттик таптардын, талаштардын бири-бири менен таптакыр келишпес күрөшү; социалдык революцияга алып баруучу карама=каршылык/.

АНТАГОНИСТИЧЕСКИЕ И НЕАНТАГОНИСТИЧЕСКИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ антагонисттик жана антагонисттик эмес карама-каршылыктар /ар түрдүү тарыхий шарттардагы коомдун өнүгүшү үчүн мүнөздүү болгон карама-каршылыктардын негизги түрлөрү, типтери. Буга эксплуататордук коомдун коомдук мамилелер үчүн таандык болгон карама-каршылыктары, булардын негизине бири бирине душман таптардын, социалдык топтордун, күчтөрдүн келишпес талаштары жатат. Антагонисттик карама=каршылыктар ошол коомдук түзүлүштү өзгөртүүчү революциячыл таптык күрөш жана

Центральная научная библиотека

социалдык революция коду менен чечилет. Антагонисттик эмес карама-каршылыктар бири бирине жат эмес, негизги талаштары жалпы таптардын жана социалдык топтордун кызыкчылыгы болуп саналат. Мындай каршылыктар жаатташкан карама-каршылыктарга айланбайт жана алардын ортосундагы күрөш конфликтке - чыр чатакка чейин өсүп жетпейт/.

АНТАНТА Антанта /XX кылымдын башында түзүлгөн империалисттик мамлекеттердин - Англия, Франция жана Россиянын блогу, согуштук союзу. Кийинчерээк /1917-ж./ага АКШ ж.б. өлкөлөр кошулган. Октябрь революциясы жеңгенден кийин Антанта мамлекеттери башка капиталисттик мамлекеттер менен бирге Совет бийлигин кулатуу үчүн Россияга согуштук интервенция жасашкан. Граждандык согуш жана интервенция аяктагандан кийин Антанта таркаган/.

АНТИ... анти... /кандайдыр бир нерсеге карама-каршылыкты, каршылыкты билдирген татаал сөздүн башталыш бөлүгү: антифашизм - фашизмге каршы/.

АНТИГИТЛЕРОВСКАЯ КОАЛИЦИЯ антигитлердик коалиция /II дүйнөлүк согуштун жүрүшүндө түзүлүп, фашисттик блок менен күрөшүүдө жеңишке ээ болгон мамлекеттердин жана элдердин союзу/.

"АНТИКОМИНТЕРНСКИЙ ПАКТ" "Антикоминтерндик пакт" /Коммунисттик Интернационалга каршы күрөшүү деген ураан астында дүйнө күзүнө үстөмдүк орнотуу үчүн фашисттик Германиянын, Италиянын жана империалисттик Япониянын 1936-37-жылдарда түзүлгөн агрессивдүү блогу. Ал II дүйнөлүк согушта антигитлердик коалициянын жеңиши менен кыйрады/.

АНТИКОММУНИЗМ антикоммунизм /коммунисттик теория менен практикага каршы империалисттик буржуазиянын эң негизги идеялык-саясий куралы. Антикоммунизмдин негизги мазмуну коммунисттик партиялардын саясатын жана максаттарын, марксизм-ленинизм окуусун бурмалоо, социалисттик түзүлүштү ушактап жамандоо болуп саналат/.

АНТИПОДЫ антиподдор/I. Жер шарынын карама-каршы пункттарында жашагандар; 2. өтмө мааниде: карама-каршы көз караштагы, мүнөздөгү адамдар/.

АНТИСЕМИТ антисемит /еврейлерге каштык мамиле кылуучу адам/.

АНТИСЕМИТИЗМ антисемитизм /үстөмдүк кылуучу эксплуататордук таптар көп кылымдар бою өздөрүнүн таптык жана саясий максаттары үчүн колдонушкан еврейлерге карата болгон улуттук жана диний жек көрүүнүн эң коркунучтуу формасы/.

АНТИФАШИСТ антифашист /фашизмге каршы күрөшкөн адам/.

АНТОЛОГИЯ антология /ар түрдүү авторлордун тандалган чыгармаларынын, көбүнчө ырларынын жыйнагы/.

АНШЛЮС аншлюс /кошуп алуу; бул термин Австрияны зордуктап өзүнүн составына кошуп алууга багытталган /1938/ германиялык империализмдин саясатын түшүндүрөт/.

АПАРТЕИД апартеид /Түштүк Африка республикасынын реакциячыл башкаруучу чөйрөлөрүнүн жергиликтүү африкалык калкка жүргүзгөн расалык дискриминациялоо саясаты/.

АПЕЛЛЯЦИЯ апелляция, даттануу /I. сот же башка органдардын чечими жөнүндө жогорку инстанцияга даттануу, арыздануу; 2. кечеш бергиле, колдогула деп кандайдыр бир авторитеттүү умтуга, айрым адамдарга, коомчулуктун пикирине кайрылуу/.

АПН к. АГЕНТСТВО ПЕЧАТИ НОВОСТИ

АПОГЕЙ апогей /кандайдыр бир нерсенин жеткен жери, туу чокусу, жогорку чеги, дуркуреп өсүшү, гүлдөшү/.

АПОЛИТИЗМ аполитизм, саясаттан четте туруу /I. саясатка жана саясий турмушка кайдигер, бейкапар мамиле кылуу; 2. эмгек-

чилерди тап курөөлөнөн алагды кылуу максатында буржуазиялык айрым идеологдордун "партияда жоктукка", "бейтараптыкка" жомоонун алынып, саясат маселелерине кадп эле кайдигерлик кылыш/.

АПОЛОГЕТ апологет /кандайдыр бир окууну, идеяны, коомдук түзүлүштү, адамды ж.б. жан-жак кылоой жактаган жана атайылап алыпа мактаган киши/.

АПОЛОГИЯ апология, жактоо/жантайлашып жактоо жана обу жок алыпа мактоо/.

АПОСТЕРИОРИ апостериори /тажрыйбанын жана коомдук практиканын негизинде келип чыккан билим/.

АПОФЕОЗ апофеоз /I. кандайдыр бир кишини же окуяны дацазалап мактоо; окуянын, иштин салтанаттуу аякташы; 2. элди, баатырды, окуяны ж.у.с. дацазалаган спектаклдин, майрамдык концерттин, көрсөтүүлөрдүн корутунду бөлүгүнүн салтанаттуу аякташы/.

АППАРАТ аппарат /I. башкаруунун же чарбанын белгилуу бир тармагын тейлөөчү мекеме же мекемелердин бир тобу; 2. кандайдыр бир уюмдун кызматчыларынын жыйындысы, мекеменин штаттык составы; 3. илимий эмгекке, чыгармалардын жыйынтыгына колдонулуучу түшүндүрмө эскертүүлөр, көрсөткүчтөр ж.б. кошумча маалыматтар: илимий аппарат/.

АПРИОРИ априори /I. тажрыйбага карабагандык, фактыга жана практикага таянбагандык; 2. текшерилип турып эле күн мурунтан бир нерсе жөнүндө тыянак чыгаруу же макул болуу/.

АПРОБАЦИЯ апробация, апробациялоо /кубаттоо, жактыруу, бекитүү/.

АРАКЧЕЕВЩИНА аракчеевщина /I. орус падышалары Павел I жана Александр I нин түшүндө көкүстөн бийликке келген зулум Аракчеев

орнотком таянтын күчүнө таянган ирайымсыз полициялык деспоттук режим; 2. зордук-зомбулукка, ирайымсыздыкка негизделген ашынган реакциячыл режим/.

АРБИТР арбитр /I. сот системасында каралбай турган талаш-тартыштарды чечүүдө арачы, калыс катарында жүрө турган кызматтагы адам; 2. арбитраждын мүчөсү; к.АРБИТРАЖ 3. спорттук мелдештердин судьясы/.

АРБИТРАЖ арбитраж /I. талаш-тартыш маселелерди арбитрлердин чечүү жолу; 2. ушул функцияларды аткаруучу органдын /мекеменин/ аты: СССР Министрлер Советинин алдындагы СССРдин мамлекеттик арбитражы ж.б./.

АРГУМЕНТ аргумент, далил /ойду, көз карашты, теорияны ж.б. ырааттап далилдөө үчүн келтирилген далил/.

АРЕНА арена /I. байыркы римдик амфитеатрлердеги оюндарды, гладиаторлордун урушун ж.б. көрсөтүүчү аянт; 2. азыркы кездеги циркте оюн көрсөтүүчү тегерек аянт; 3. өтмө маанисинде: арена, майдан; саясий күрөштүн майданы; эл аралык арена ж.б./.

АРЕНДА аренда /убактылуу пайдаланууучун кандайдыр бир мүлктү /жерди, үйдү ж.б./ белгилуу акыга күчүн алуу/.

АРЕНДАТОР арендатор /бир нерсени арендага алган, күчүн алган киши/.

АРИЙЦЫ арийликтер /индо-иран тилдеринде сүйлөгөн элдердин эски аты. Фашисттик Германиядагы расизмдин идеологдору бул терминди жогорку "арийлик расанын" /буга алар немец улутун киргизишкен/ бөтөнчө артыкчылыгы жөнүндөгү өздөрүнөн башкаларды жек көрүүчү "теориясын" актоо үчүн курал кылып пайдаланышкан/.

АРИСТОКРАТИЯ аристократия /I. кулээлөөчүлүк жана феодалдык

коомдогу, ошондой эле феодалдык калдыктар сакталган капиталисттик коомдогу привилегиялуу уруулук жана бай ак-сөөк төбөлдөр; 2. капиталисттик өлкөлөрдөгү кандайдыр бир таптын же социалдык топтун өзгөчө артыкчылыктарды же укуктарды пайдаланышкан привилегиялуу жогорку катмары: финансылык аристократия; 3. жумушчу аристократиясы-капиталисттик өлкөлөрдө пролетариаттын бир бөлүгү-жогорку квалификациялуу жана оокаттуу жумушчулар; буржуазия жакты камсыз кылып тургандыктан,алар бул таптын таянычы, эр кандай оппортунисттик агымдардын тиреги болуп кызмат кылат/.

АРМЯНО-ГРИГОРИАНСКАЯ ЦЕРКОВЬ армяндык-григориандык чиркөө /Арменияда б.з. У кылымында орногон православие диниие жакын христиан чиркөөлөрүнүн бири/.

АРСЕНАЛ арсенал /I. мамлекеттин куралдуу күчтөрү үчүн курал-жабдыктардын көп түрлөрүн өндүрүүчү, ремонттоочу жана сактоочу ишкана, база, склад; 2. чоң запас, көп сандагы кандайдыр бир нерсе, көздөгөн максатка жетүү үчүн эр түрдүү каражаттардын жана мүмкүнчүлүктөрдүн бар болгондугу/.

АРТЕЛЬ артель /чарбалык ишти биргелешип жүргүзүү максатында адамдардын өз ыктыяры менен биригишинин эр түрдүү формалары: айыл чарба артели; /к. КОЛХОЗ/ промыселдик - өндүрүштүк артель; балык кармоочулгрдын артели ж.б./.

АРХАИЗМ архаизм /I. колдонуудан чыгып калган эски сөз, түшүнүк; 2. эскинин калдыгы, азыркы мезгилге мүнөздүү болбогон эскирген көрүнүш/.

АРХИ... архи... /I. белгилүү бир касиеттин, өзгөчөлүктүн, белгинин ж.б. жеткен жерин билдирген татаал сөздүн бөлүгү: архиважный вопрос - өтө маанилүү маселе; 2. чиркөөлүк наамдардын

жогорку баскычын билдирет: архиепископ - башкы же старший епископ/.

АРЬЕРГАРД арьергард /согуштук чегинүүлөр учурунда башкы күчтү артынан, душман тарабынан капкалап жаап туруучу аскерлердин отряды/.

АРЬЕРГАРДНЫЕ БОИ арьергарддык уруштар /аскерлердин чегинип, башка чекке өтүшүн капкалоо максатында жүргүзүлгөн уруштар/.

АСЕАН АСЕАН /англисче атынын биринчи тамгаларынан кыскартылып алынган Түштүк-Чыгыш Азиядагы мамлекеттердин Ассоциациясы; 1967-ж. Бангкокто түзүлгөн, составына Тайланд, Филиппин, Индонезия, Малайзия, Сингапур кирген регионалдык саясий-экономикалык союз/.

АСКЕТИЗМ аскетизм /I. диний идеяга жетишүү үчүн элден, дүйнөдөн, турмуштун кыргалыңан аз кечип, калгыз, жупуну тиричилик кылууга, такыбалыкка үндөгөн диний мистикалык окуу; 2. турмуштун кыргалчылыгынан баш тартып, өзүн азырл болгон нерселерден чектеп, түнт жашоочулук/.

АСПЕКТ аспект /I. кандайдыр бир затты, кубулушту, көрүнүштү, окуяны баяндоодо колдонулуучу көз караш; 2. белгилүү бир илим изилдеген предметтин бир жагы: философиялык аспект ж.с./.

АСПИРАНТУРА аспирантура /СССРдеги илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоонун негизги формасы; аспирантура жогорку окуу жайларынын жана илим-изилдөө мекемелеринин алдында уюштурулат. Түздөн-түз окуудан башка дагы сырттан окуучу аспирантура бар/.

АССАМБЛЕЯ ассамблея /I. коомдук чогулуштардын бир түрү; 2. кандайдыр бир мамлекеттик же эл аралык уюмдун жетекчи органынын аты: Биригкен Улуттардын уюмунун Генералдык Ассамблеясы/.

АССАМБЛЕЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ СИЛ ЗА БЕЗОПАСНОСТЬ И СОТРУДНИЧЕСТВО В ЕВРОПЕ Европада коопсуздук жана кызматташтык үчүн коомдук күчтөрдүн ассамблеясы/1972-жылы июнда Брюсселде өтүп, европалык өлкөлөрдүн көбүнөн жана СССРден 800гө жакын делегат катышкан. Ассамблеяда Европадагы коопсуздук жана кызматташтыктын маанилүү проблемаларын курамсыздандыруу, экономикалык, илимий-техникалык жана маданий байланыштар ж.б. талкууланган. Тажик интеечу органы-европалык коопсуздук жана кызматташтык үчүн эл аралык комитет Брюсселде жайгашып, сессиялары жылына чакырылып турат/.

АССИГНОВАНИЕ ассигнование /1. ассигновать этүү; бекитилген бюджет же смета боюнча белгилүү бир ишке сарп кылуу үчүн акча каражаттарын каржы жана бөлүп берүү; 2. бир нерсеге жумшоо үчүн бөлүнүп берилген акчанын суммасы/.

АССИМИЛЯЦИЯ ассимиляция /тилин, үрп-адатын, маданиятын кабылдоочулугу жоюлуу акырындап отуруп өзүнүн улуттук өзгөчөлүгүн башка эл менен аралашып, жоголуп кетиши/.

АССИСТЕНТ ассистент /жалпы маанисинде: белгилүү бир иште негизги адамга жардам берүүчү адам; илимий изилдөөдө, студенттер менен практикалык иш жүргүзгөн, операция жасаган кезде профессорго, окутуучуга, врачка жардам берүүчү жогорку маалыматтуу адам; жогорку окуу жайларын бүткөн студенттердин жөндөмдүүлүгүн илимий жана окутуу иштерине пайдалануу үчүн ВУЗга калтырылган окутуучулук ишенимдин чечими менен берилүүчү биринчи илимий наам/.

АССОЦИАЦИЯ ассоциация /кесиптердин, умтулдардын же адамдардын бирикмеси, союзу/.

АСТРОЛОГИЯ астрология (болгон окуялар жана айрым адамдардын тагдырлары асмандагы планеталардын, жылдыздардын жайгашына жараша болот имиш деген жалган илим. Астрология байыркы жана орто кылымдарда кеңири тарап дагы ушул кезде да капиталисттик көп өлкөлөрдүн басма сөздөрүндө астрологиялык алдын ала айтуулар, олуялык кылуулар жарыяланып журналдар басылат/.

АТАВИЗМ атавизм /адамдын же жаныбардын организминде анын эң байыркы тегине мүнөздүү болгон организмдердин тарыхый өнүгүшүнүн далилдеринин бири болуп саналуучу белгилердин, касиеттердин сакталып калышы/.

АТЕИЗМ атеизм /ар кандай динди жокко чыгара турган көз караштардын системасы; кудайдын жана тигил дүйнөдө ар кандай үмүттүүдөй күчтөр бар экендигин төгүндөгөн илимий жактан негизделген көз караш; жалпы эле динге ишенбөөчүлүк/.

АТЕИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ атеисттик тарбия /коммунисттик тарбиянын составдык бөлүгү, адамдарда илимий-материалисттик көз карашты тарбиялоо, диндик ишенүүлөрдү жоюу үчүн аларга атайылап таасир көрсөтүү. Атеисттик тарбия биздин өлкөдө алдыңкы марксисттик-ленинчил идеология менен куралданган, эскинин калдыктарынан арылган жаңы адамды-коммунизмдин активдүү куруучусун тарбиялоодо зор роль ойнойт/.

АТЕИСТИЧЕСКАЯ ПРОПАГАНДА атеисттик пропаганда /динге жана диний көз караштарга каршы, атеизмди жайылтуу үчүн болгон идеялык күрөш/.

"АТОМНАЯ ДИПЛОМАТИЯ" "атомдук дипломатия" /АКШ империализминин атомдук куралдарды колдонобуз деп опузалап, коркутуп-үркүтүүгө негизделген агрессивдүү тышкы саясий курсу. СССРде атомдук /1949/ жана водороддук /1953/ куралдардын, континент аралык раке-

телардын жасалмы "Атомдук дипломатиянын" максатын таш каптырды/.

АТРИБУТ атрибут /I. философияда-заттын же кубулуштун зарыл-гыс мазмундуу касиети: ыймыл-материянын атрибуту; 2. искусстводо-кандайдыр бир адамдын, мифтик каармандын башкалардан айырмалануу-чу, ага гана тиешелүү бетонче белгиси; 3. кеңири мазмунда: кимдир бирөөгө же бир нерсеге тиешелүү болгон, аны айырмалап тур-ган белги/.

АТТАШЕ атташе /I. дипломаттык кенже ранг; 2. посольстволор-догу жана миссиялардагы дипломаттык составдын кызматкери; 3. белги-лүү бир тармак боюнча адис катарында башка /дипломаттык эмес/ ведомстволордон посольствого же миссияга жиберилген өкүл: соода атташеси ж.б./.

АУТСАЙДЕРЫ аутсайдерлер /монополисттик бирикмелерге кирбеген капиталисттик ишканалар/.

Б

БАБИЗМ бабизм /феодализмге, шахтын жеке бийлигине, чет элдик капиталдын үстөмдүгүнө каршы багытталган Ирандагы 1848-52-жылдар-дагы массалык демократтык ыймылды чагылдырган жалам дининдеги секталттык агым/.

БАБУВИЗМ бабувизм /эксплуатацияны жана социалдык теңсиздик кооду жок кылуу, "Тең укуктуулардын республикасын" - бирдиктүү, бир борбордон башкарылуучу жалпы улуттук коммунаны түзүү үчүн XVIII кылымдын аягында, XIX кылымдын башында Францияда чыккан рево-люциялык ыймыл/.

БАЗИС базис /экономикалык базис-өндүргүч күчтөрдүн өнүгү-шүнүн белгилүү баскычына ылайык келүүчү жана коомдун экономика-лык структурасын түзүүчү өндүрүштүк мамилелердин жыйындысы.

Социализмдин базисин өндүрүш каражаттарына болгон коомдук менчик менен эксплуатациядан кутулган адамдардын кызматташтык жана бири бирине жардамдашуу мамилелери менен мүнөздөлөт. Капиталисттик базис өндүрүш каражаттарына болгон жеке менчикке жана жалданма эмгекти эксплуатациялоого негизделген. Базис ылайык келген над-стройканын - саясий, укуктук ж.б. уюмдардын, мекемелердин, ошон-дой эле коомдук ой-сезимдин бардык формаларынын материалдык негизи болуп эсептелет. Базистин өзгөрүшү менен көп узабай эле надстрой-ка да өзгөрөт/.

БАЛАНС баланс /тыңчысыз өзгөрүштө болуп туруучу белгилүү бир кубулуштун жагдайын билдирүүчү көрсөткүчтөрдүн системасы, социалисттик эл чарба тармактарынын экономикалык көрсөткүчтөрү-нүн темптерин, пропорцияларын айкындоочу, ишканалардын, мекеме-лердин, элдин киреше-лери менен расходдорунун өз ара байланыш-тарын мүнөздөөчү система/.

БАЛЛАСТ балласт /дайрдыгынын жогунан, көңдөмсүздүгүнөн, колунан эч нерсе келбегендиктен, эч бир ишке жарабаган, пайдасыз адам; керексиз, пайдасыз жүк болгон нерсе/.

БАЛЛОТИРОВКА колго салуу, добуш берүү /маселени же кандай-дыр бир уюмдун, комиссиянын ж.б. мүчөлөрүн пайдасына колго салуу, добуш берүү аркылуу чечүү/.

БАНДИТИЗМ бандитизм /бандалардын - кылмыш кылуу үчүн бирик-кен кишилердин, куралданган топтордун жана отряддардын талоон-чулук кылуу, өлтүрүү, саясий террор жүргүзүү максатында кылган ин-аракеттери. Саясий бандитизм-реакция менен контрреволюциянын куралдарынын бири/.

БАНДУНГСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ Бандунг конференциясы /Индонезиянын

Бандунг шаарында 1955-жылы Азия менен Африканын 29 мамлекети катышкан конференция. Ал эр башка саясий системадагы мамлекеттердин тынчтыкта жанаша жашоо идеясын колдоп, адамдардын негизги укуктарын, бардык элкелердун өз алдынчалыгын жана территориялык бүтүндүгүн сыйлоо, бардык расалар менен улуттардын тең укуктуулугун таануу, башка элкелердун ички иштерине кийлигишпее ж.б. сыяктуу белгилүү он принципти жарыяланган Декларация кабыл алган/.

БАНКНОТЫ банкноттор /банк тарабынан чыгарылуучу процент коюлбаган кредиттик билеттер, кагаз акчалар/.

БАНКРОТСТВО банкрот болуу /1. капиталисттик элкелерде жакырлануу, бүлүнүү, милдеттүү болгон карыздарын төлөөдөн баш тартуу, кереметь көктугунан кредит алууга жөндөмдүү болбой калуу; 2. өтмө мааниде: иштин, ойлогон ойдун, умуттун ордунан чыкпай калышы; чабалдык, мажүрөөлүк, кунарсыздык/.

БАРРИКАДА баррикада /күрөлдүү күрөштүн учурунда көчөлөргө, маанилүү имараттардын алдына ж.б. жерлерге коргонуу үчүн эр түрдүү нерселерден курулган тосмоо/.

БАРУХА ПЛАН Барухтун планы /Биригкен улуттардын уюмунун атомдук энергияга контролдук жөнөө боюнча Комиссиясына АКШнын өкүлү Барухтун 1946-ж. июнда киргизген планы. Анын негизги максаты атомдук энергияны АКШ жана өзү контролдук кылуу, атомдук курөлдү эл калгыз өөлөө абалын сактап калуу болгон. Комиссияда СССР бул планга каршы чыгып, атом курөлын өндүрүүгө, колдонууга тыюу салуу жана мындай курөлдын бардык запастарын жок кылуу жөнүндө эл аралык конвенциянын долбоорун киргизген/.

БАТАДИЯ батөлия /1. сөлгөлөшүү, сөгүшүү; 2. кызыл чеке болуп чатакташуу, урушуу/.

БДИТЕЛЬНОСТЬ РЕВОЛЮЦИОННАЯ революциячыл кыраакылык /революциячыл көрөгөчтүк, тап душманды айра тааный билүү жана анын бетин ача билүү/.

БЕЗГРАЖДАНСТВО граждансыздык /эч бир мамлекетте граждандык укукка ээ болбогондук. Мындай абал тигил же бул адам бир мамлекетте граждандыгын жоготуп, башка элкеде эге ээ болбогон учурда пайда болот. Мындай кишилер берген мамлекеттин элчилиги же консулдугунан баш пийлет, оирок пайдоо укуктарынан, башка бир элке тарабынан дипломаттык коргоодон пайдаланы алышпайт/.

БЕЗРАБОТИЦА жумушсуздук /капиталисмдин шартында адамдардын ишсиз, кирешесиз калышы; жумушсуздук капиталисттик өндүрүш жолунда мунөздүү көрүнүш: 1978-жылдын башында өнүккөн капиталисттик элкелерде гана 17 млн. жумушсуз болгон. СССРде жумушсуздук 30-жылдардын башында эле жоюлган/.

БЕЛАЯ КНИГА ак китеп /мукабасынын түсүнө жараша ушундайча аталып калган ар түрдүү мамлекеттердин өкмөттөрү өздөрүнүн ички жана тышкы саясатына же башка элкелердун өкмөттөрүнүн ишине тиешелүү документтерди жарыялай турган китеп/.

БЕЛЫЙ ДОМ ак үй /АКШнын президентинин Вашингтондогу резиденциясы, иштей турган жай. АКШнын өкмөтүн көп убактарда, "Ак үй" деп да аташат/.

БЕНИЛЮКС бенилюкс /Бельгиянын, Нидерландиянын /Голландиянын/ жана Люксембургдун экономикалык жана таможналык келишимининн кыскартылган аты/.

БЕРНШТЕЙНИАНСТВО бернштейнианство /марксизмдин философиядагы, саясий экономикадагы илимий социализмдин теориясындагы негизги жоболорду ревизия кылууга, кайра карап чыгууга, аларды бул жолдо,

жокко чыгарууга аракет кылган революциялык жумушчу кыймылындагы марксизмге-ленинизмге жат ревизионисттик, оппортунисттик агым. Анын негиз салуучусу немецтин социал-демократ Э.Бернштейн /1850-1932/ болгон. к. РЕВИЗИОНИЗМ/.

БЁРЧИСТЫ бёрчиттер /1958-к. АКШда түзүлгөн фашисттик "Джон Бёрчтун коомунун" мүчөлөрү жана аны жактоочулар. Бул революциячыл расисттик, террористтик коомду, башка ультрачончул уюмдар сыяктуу эле, империалисттик чөйрөлөр прогрессивдүү иштерди куугунтуктоо жана негрлерге карата кишини жек көрүүчү расисттик саясатты күргүзүү үчүн пайдаланышат/.

БИ-БИ-СИ би-би-си /1927-к. уюшулган, монополиялык укугу бар Британия радио уктуруу корпорациясынын кыскача аты/.

БИБЛИЯ библия /еврейлердин жана христиандардын диний "ыйык" китеби/.

БИЗНЕС бизнес /капиталисттин пайда, киреше алуу, баюу үчүн жасаган ис-аракети/.

БИЛЛЬ биллъ /Великобританияда, АКШда, ал эми англис тилинде сүйлөгөн башка кээ бир мамлекеттерде закон чыгаруучу органдын кароосуна киргизилген закондун долбоору/.

БИРЖА биржа /1. капиталисттик өлкөлөрдөгү баалуу кагаздарды - акцияларды, облигацияларды ж.б. /фонд биржасы/ же товарлардын ири партиясын /товар биржасы/ сатып алуу жана сатуу иштерин күргүзө турган өзгөчө турдагу рынок, мекеме; 2. эгиек биржасы-жумушсуздардын эсебин алып, аларга иш табып берүү үчүн жумушчулар менен ишкана ээлеринин ортосунда күрүүчү эрчи эгиек бироосу, эгиек биржасы/.

БЛАНКИЗМ бланкизм /1. XIX кылымда болгон франциядагы революциялык кыймылдагы агым. Ал көрүнүктүү саясий ишмер, революционер Луи Огюст Бланкинин ысмынан алынган. Бланкисттер ал массасын катыштырбай эле үркөрдөй болгон анча-мынча революционерлердин заговору аркылуу бийликти басып алып, эксплуататордук түзүлүштү жокко болот деп эсептешкен. Алар чындыгында пролетариаттын тап күрөшүн жана анын саясий партиясын уюштырууну танышкан; 2. кеңири мааниде: конкреттүү революциялык кырдаалды эсепке албаган, партиянын ролун кемсинткен жана массалар менен байланыш касоону этибарга албаган көтөрүлүштүн заговорчулук тактикасы/.

БЛИЦКРИГ /МОЛНИЕНОСНАЯ ВОЙНА /блицкриг/ чагылгандай тез согуш/ /кол салган тарап эбегейсиз зор күч менен капысынан согуш ачып, душманын талкалап, эң эле кыска мөөнөттүн ичинде жеңишке жетүүнү көздөгөн согуш. Фашисттик Германиянын СССРге карши согушунда /1941-45/ гитлердик командованиенин стратегиялык планынын негизин түзгөн ындай авантюристтик теория толугу менен ойрон болду/.

БЛОК блок /биргелешип аракет кылуу менен көздөгөн максаттарына жетүү үчүн мамлекеттердин, саясий партиялардын, коомдук уюмдардын ортосунда түзүлгөн келишим/.

БЛОК КОММУНИСТОВ И БЕСПАРТИЙНЫХ коммунисттер менен партиядан жактордун блогу /СССРде шайлоо кампаниясынын учурунда мамлекеттик бийликтин органдарына элге чейинки берилген ыктыяр адамдарды шайлоону камсыз кылуу үчүн түзүлгөн коммунисттер менен партиядан жактордун союзу/.

БЛОКАДА блокада /кандайдыр бир мамлекетти, мамлекеттердин тобун, территорияны, аймакты, алдуу пунктту ж.б. тышкы дүйнө менен экономикалык, саясий, согуштук жактан болгон бүткүл байланышын үзүп, обочолотуп таштоо; 1918-20-жылдарда империалисттик мамлекеттер курамдуу интервенция менен катар жаш Совет республикасын

блокадага алышкан. Ата Мекендик согушта немецтик фашисттик баскынчылар Ленинградды 29 ай бою блокадага алып турушкан, бирок багындыра алышкан эмес/.

БЛОКИ АГРЕССИВНЫЕ агрессивдүү блоктор /социалисттик өлкөлөргө, эл аралык коммунисттик, жумушчу жана улуттук-боштондук кыймылдарга каршы күрөшүү үчүн империалисттик мамлекеттердин жеткен реакциячыл, монополисттик чөйрөлөр тарабынан жер шарынын ар кайсы райондорунда түзүлгөн согуштук-саясий союздарынын системасы: Европада -НАТО, Азияда - СЕАТО, АНЗЮС ж.б./.

БОГЕМА богема /I. капиталисттик коомдогу өздөрүнүн жөндөмдүүлүгүн дурустап пайдаланууга мүмкүндүк табе алышпай, жецил ойлуулукка жецдиришип, дайны жок, ишпаз күн өткөргөн адамдар: артисттер, музыканттар, сүрөтчүлөр ж.б. майда буржуазиялык интеллигенттер; 2. камырбагандык, бош-аламандык, саясатка жана саясий турмушка кайдыгер мамиле жылуучулук, үстөмдүк кылган чөйрө/.

БОЙКОТ бойкот /айрым адамдар, топтор же мамлекеттер менен өз ара мамиле жасоодон толук же жарым-картылай баш тартуу: кандайдыр бир уюмга катышуудан, кандайдыр бир функцияны аткаруудан, кандайдыр бир укукту пайдаланууден ж.б. баш тартуу; экономикалык жана саясий күрөштүн бир формасы: өкүлдүк органдарга шайлоого катышпай коюу/.

БОЛЬШЕВИЗМ большевизм /эл аралык жумушчу кыймылындагы саясий ой-пикирдин революциячыл марксисттик агымы. К. КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ СОВЕТСКОГО СОЮЗА/.

"БОЛЬШОЙ ДУБИНКИ ПОЛИТИКА" "чоң чокмордун саясаты"/мындай саясаттын аты АШтын президенти Теодор Рузвельттин: "Эл аралык

мамилелердеги туура хол "чоң чокмору" дайрдап коюп, "жылуу-жумшак сүйлөө керек" - деген белгилүү сөзүнөн алынган. Бул-"Америка түндүк америкалыктар үчүн" деген жоболондуу уран менен АКШнын Латын Америкасындагы өлкөлөрдүн ички ишине кийлигишүү саясаты/.

БОНАПАРТИЗМ бонапартизм /тап күрөшү курчап турган кырдаалда карама-шаткан таптардын ортосунда абийн таап кайынчылыктан чыгуучу ири буржуазиянын контрреволюциячыл диктатурасынын бир формасы. Бонапартизм Францияда XVIII к. аягындагы буржуазиялык революциядан кийин Наполеон Бонапарттын диктатурасынын мезгилинде пайда болгон. Башкаруунун бонапарттисттик методу ар түрдүү өлкөлөрдүн буржуазиялык өкмөттөрүнө мүнөздүү: Россиядагы Столыпиндин жана Керенскийдин бонапартизми/.

БОНЗА бонза /I. Индиядагы, Кытайдагы, Япониядагы, Кореядагы буддалык дин кызматындагы киши; 2. өтмө мааниде: көкиректейген, масаадан четтеп калган адам; оңчул социалисттик партиялардын жетекчилерине, реформисттик профсоюздардын бюрократташкан чиновниктерине ж.б. берилген кек көрүнүү каалмаат/.

БОНД бондор /I. белгилүү мөөнөткө акча же бир баалуу нерсени алууга укук берүүчү кредиттик документтер; 2. каргиликтуу бийлик тарабынан кагаз акчанын ордуна жүрүү үчүн чыгарылган суррогат, каалма акча. СССРде бондорду чыгарууга тыюу салынган/.

БОРЬБА ДВУХ СОЦИАЛЬНЫХ СИСТЕМ социалдык эки системанын күрөшү /бири бирине карама-каршы турган дүйнөлүк эки социалдык системанын-социализмдин жана капитализмдин тап күрөшү. Бул күрөштүн саясий, экономикалык жана идеологиялык деп аталган негизги үч түрү бар/.

БОРЬБА ЗА МИР тынчтык үчүн күрөш/дүйнөлүк жаңы согуштун

коркунучуна карши адамдарды улутуна, расасына, социалдык абалына карабай биригтирген азыркы кездеги эң кенири демократтык кыймыл. Анын максаты – үчүнчү дүйнөлүк согушту болтурбай коюу, агрессорлорго сокку берүү, халпы жана толук куралсыздандыруу, эл аралык мамилелерде социалдык түзүлүшүнүн ар башкалыгына карабастан мамлекеттердин тынчтыкта жаныша жашоо принцибин ишке ашыруу. Тынчтык үчүн күрөш азыркы учурда демократия, улуттук көз каранды эместик, социализм үчүн күрөш менен акырғыс бирдикте. КПССтин XXIУ съезди Тынчтыктын кенири программасын-тынчтык жана эл аралык кызматташтык үчүн, элдердин эркиндиги жана көз каранды эместиги үчүн мындан эрки күрөштүн программасын иштеп чыккан. Тынчтыктын программасын бер жүзүндөгү оордук элдер, тынчтыкты сүйгөн бардык күчтөр колдоодо. Бүгө халпы европалык кенешменин /1975-ж/ Корутунду актиси мисал болот. КПССтин XXУ съезди Тынчтыктын программасынын ийгиликтүү ишке ашырылып жаткандыгын канааттангандык менен белгилеп, ани эри карай өнүктүрүп, жаңы бышып жетилген милдеттерди чечүүнү күн тартибине койду/.

БОРЬБА КЛАССОВ таптардын күрөшү к. КЛАССОВАЯ БОРЬБА

БОРЬБА С ПЕРЕЖИТКАМИ БЮРОКРАТИЗМА бюрократизмдин калдыктары менен күрөшүү /эксплуататордук түзүлүштүн формализи, канцелярщина, бийликчилик, эмгекчилердин талаптарына көңүл бурбай, тоготпой мамиле кылуу сыяктуу башкаруудагы социализмге жат болгон көрүнүштөрүн чечкиндүүлүк менен жоюу/.

БОСС босс, кожоюн /1. капиталисттик ишкананын, мекеменин жетекчиси, кожоюну; 2. АКШда монополисттик капиталдын диктатурасын ишке ашыруучу буржуазиялык партиялардын борбордук жана жергиликтүү аппаратынын саясий башкаруучусу, жетекчиси/.

БРАХМАНИЗМ брахмандык /индиялык эң байыркы мифологиялык кудай Брахмандын аты менен аталган диндердин бири. Кийинчерээк буддизм жана индуизм тарабынан сүрүлүп чыгарылган/.

БРЕСТСКИЙ МИР Брест тынчтыгы /1918-ж. 3-мартта Брест-Литовскиде Советтик Россия менен Төрттүк Союздун-Германиянын, Австро-Венгриянын, Түркиянын жана Болгариянын ортосунда түзүлгөн тынчтык келишими. Брест тынчтыгынын шарттары өтө оор болсо дагы /Совет республикасы I млн. км^2 территориясынан-Польшадан, Украинадан, Белоруссиянын бир белүгүнөн, Латвия, Литва жана Эстониядан ажырап, чоң суммадагы контрибуция төлөөгө болгон/жаң Совет мамлекети өзүнүн көз каранды эместигин сактап калып, согуштан чыгып, Совет бийлигин чыңдоого, ички жана сырткы контрреволюциялык күчтөргө сокку берүүгө көндөмдүү болгон Кызыл Армияны түзүүгө, эл чарбасын калыбына келтирүүгө зарыл болгон тынчтыкка ээ олуу мүмкүндүгүн алган. 1918-ж. ноябрде Германияда революция жеңгенге байланыштуу ВЦИК Брест тынчтык келишимин жойгон/.

"БРИТАНСКИЙ ЛЕВ" "Британия арстаны"/ көп учурларда шылдыңдаган маанида колдонуучу, Великобританиянын мамлекеттик гербиндеги арстандын сүрөтүнөн келип чыккан Англиянын /Великобританиянын/ аты/.

БРИТАНСКИЕ ТРЕД-ЮНИОНЫ британдык тред-юниондор /жетекчилери буржуазия менен "таптык кызматташтык" саясатын жүргүзүшкөн Англиядагы профессионалдык союздар/.

БУДДИЗМ буддизм /христианство жана ислам менен катар кенири таралган диндердин бири, б. з. ч. УI-У жылдарда Индияда пайда болуп, кийин Түштүк-Чыгыш жана Борбордук Азиядагы өлкөлөргө, ошондой эле Ирактын Чыгышка тараган. Буддизм башка диндер сыяктуу

эле реакциячыл роль ойноп, монундукка, баш ийүүчүлүккө, пассивдүүлүккө, турмушка багынууга, хамандык кылгандарга каршылык көрсетпөөгө үндөп, эмгекчи элдин тап күрөшүнөн алагды кылат. Буддизмдин бир түрү - Ламаизм/.

БУМ бум /I. ири капиталисттер тарабынан өлкөнүн экономикалык турмушунда же анын бир тармагында касалма кол менен кургузулган кандануу; 2. коомчулуктун ой-пикирин козгоо жана аны четтетируу максатында касалган чуу көтөрүү, сенсация/.

БУМЕРАНГ бумеранг /I. австралиялык уруулар аңчылыкка жана оюнга колдонуучу иргиткенде айланып кайтып келип кайра отол иргитылган жерге түшүүчү ийилген таяк түрүндөгү иргитуучу курал; 2. өтмө мааниде: биреөгө казган орго өзү келип түшүп калуу/.

БУНД бунд /"Литвадагы, Польшадагы жана Россиядагы жалпы еврей жумушчу союзу", оппортунисттик, майда буржуазиялык улутчул уюм. Ал 1897-жылы түзүлүп, ага, негизинен, Россиянын батыш райондорундагы еврей кол өнөрчүлөрү киришкен. Еврей жумушчуларынын кызыкчылыгын башка улуттардын жумушчуларынын мүдөөсүнө карама-каршы коюучу Бунддун улутчул сепаратисттик саясаты пролетариаттын күчүн бөлүп-жарып, начардаткан. Ал "экономисттерди", меньшевиктерди колдоп, большевиктерге каршы күрөшкөн. 1921-жылы Бунд таран, анын революциячыл бөлүгү РКП /б/ ге кабыл алынган/.

БУНДЕСВЕР бундесвер /Германия Федеративдик Республикасынын 1954-жылы түзүлгөн курамдуу күчтөрү/.

БУНДЕСРАТ бундесрат /I. Германия империясындагы /1871-1918/ парламенттик жогорку палата; Германиянын составына кирген мамлекеттердин империялык совети; 2. ФРГ деги жерлердин /областтардын/

өкметтөрүнүн өкүлдөрүнөн турган өкүлдүк орган/.

БУНДЕСТАГ бундестаг /Германия Федеративдик Республикасындагы федералдык парламент/.

БУРЖУА буржуа /I. орто кылымдык Батыш Европада-шаарда жашаган адам /бюргер/; 2. капиталисттик коомдо-буржуазия табынын өкүлү/.

БУРЖУАЗИЯ буржуазия /I. феодалдык Европада - бюргерлер; 2. капиталисттик коомдо - өндүрүш куралдарын жана каражаттарын ээлеген, жумушчулардын жалданма эмгегин эксплуатациялоонун эсебинен жашап жана байыган үстөмдүк кылуучу тап. Буржуазия барып турган революциячыл, эксплуататордук, мите тап катарында эмгекчилердин, социализмдин жана коммунизмдин душманы болуп эсептелет/.

БУРЖУАЗНАЯ ДЕМОКРАТИЯ буржуазиялык демократия к. ДЕМОКРАТИЯ

БУРЖУАЗНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ буржуазиялык революция /негизги милдети феодалдык түзүлүштү же анын калдыктарын жок кылуу болуп эсептелген социалдык революциянын тиби. к. РЕВОЛЮЦИЯ/.

БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ буржуазиялык-демократиялык революция /жумушчулар менен дыйкандардын экономикалык жана саясий талаптарын көздеген буржуазиялык революция. Революцияга кеңири эл массасынын катышы революциянын чектелген рамкадан чыгып, милдеттерин кеңейтүүгө мүмкүнчүлүк берген/.

БУФЕРНОЕ ГОСУДАРСТВО буфердик мамлекет /эки чоң мамлекеттин ортосунда жайлашкан жана алардын бири бирине болгон мамилелеринде буфер /ортодогу звено/ катарында пайдаланылуучу кичинекей, экономикалык, саясий жана аскердик күч-кубаты жагынан начар мамлекет/.

БЫТ турмуш-тиричилик /адамдардын өндүрүштүк жана коомдук-

саясий материнен бөлүп бардык жамаатын кучагына камтыган турмуштун эң маанилүү чөйрөлөрүнүн бири; тамакка, кийимге, үй жайга, дем алууга, көңүл ачууга, саламаттык сактоого ж.б. болгон талаптарды канааттандыра турган материалдык жана маданий чөйрө. Турмуш-тиричилик коомдук жана жекече болуп айырмаланат. Турмуш-тиричиликке элдердин үрп-адаты, салт-санаасы, традициясы, таптык жана улуттук айырмачылыктар, шаар менен кыштактын ортосундагы айырмачылык, коомдогу ролдордун аброю, коомдун идеологиясы жана анын маданияты терең таасир тийгизет. Жекече турмуш-тиричиликти уюштуруунун маанилүү формасы үй-бүлө болуп эсептелет. Социалисттик коомдо эмгекчилердин турмуш-тиричилиги жакшырып, алардын материалдык кызгалчылыгы жана маданий деңгээли күнөмөсүз жогорулап отурат/.

БИТИЕ бытие /ак-сезимге көз карандысыз объективдүү дүйнөнү, материяны билдирген философиялык түшүнүк. Диалектикалык материализм бытие алгачкы, биринчи, ак-сезимди болсо экинчи деп белгилөө менен бирге ак-сезимди пассивдүү гана чагылуу эмес, бытиеге таасир көрсөтүүчү активдүү күч деп эсептейт/.

БЫТИЕ ОБЩЕСТВЕННОЕ коомдук бытие /коомдук материалдык турмушту мүнөздөгөн философиялык категория. Коомдук бытие - коомдук ак-сезимден алгачкы, андан сыртқары, ага көз каранды эмес. Коомдук материалдык турмушу - бул материалдык байлыктарды өндүрүү, ошондой эле өндүрүү процессинде жана коомдун реалдуу практикалык турмушунда адамдардын ортосунда түзүлгөн материалдык мамилелер. Қ. ОБЩЕСТВЕННОЕ БЫТИЕ И ОБЩЕСТВЕННОЕ СОЗНАНИЕ/.

БЮДЖЕТ бюджет /I. белгилүү бир мезгилге /жылга, кварталга, айга/ мамлекеттик кирешелер менен чыгымдардын акчалай көрсөткүч менен алынуучу, өлкөнүн жогорку закон чыгаруучу органы бекитүүчү план; 2. кеңири маанида: ишкананын, мекеменин, үюмдун же айрым

кишинин белгилүү бир мөөнөттөгү акчалай кирешелеринин жана чыгымдарынын ар кандай плану).

БЮЛЛЕТЕНЬ бюллетень (I. коомдук маанисн бар окуялар, маселелер, иштер к.б.; 2. мамлекеттик мекемелердин же коомдук кебүнчө информациялык материалдардан болгон мезгилдүү же анда-санда басмага басып чыгаруулардын бир түрү; 3. шайлоо бюллетени - кандидаттардын аты жазылган баракча; 4. оорулуу кишиге врачтын амбулаториялык жөнөмөсүн деп берген кагазы).

БЮРГЕР бюргер (I. феодалдык Батыш Европада - шаардык адам; 2. майда мүдөөлүү, идеясы жана коомдук түшүнүгү тар киши).

БЮРГЕРСТВО бюргерлер (Батыш Европадагы феодалдык коомдогу шаардык сословие (купецтер, сүткорлор, пол өнөрчүлөр, майда соодагерлер к.б.). Бюргерлерден буржуазия табы түзүлгөн).

БЮРОКРАТ бюрократ (кызматына кайдигер мамиле кылып, иштин негизги мазмунуна көңүл бурбай, эл маселелеринен четтеп, алардын мүдөөлөрүнө көңүл көп караган кызматчы).

БЮРОКРАТИЗМ бюрократизм (I. башкаруунун феодалдык-абсолютисттик жана капиталисттик мамлекеттерге мүнөздүү системасы; 2. канцелярщина; иштн чечпей сүйрөө, иштн аксатып, эмгекчилердин мүнөздөмөлөрүнө карабай, жаселени формалдуу түрдө чечүү. Социалисттик коомдогу бюрократиянын көрүнүшү капитализмдин элементтүү калдыгы болуп саналат. Сын жана өзүн-өзү сыноо, контроль жана иштин аткарылышын текшерүү-бюрократизмди жоюу үчүн болгон күрөштүн маанилүү каражаттары).

БЮРОКРАТИЯ бюрократия (феодалдык-абсолютисттик жана капиталисттик мамлекеттеги үстөмдүк кылуучу эксплуататордук таптар менен тыгыз байланышкан жогорку кызматтагы чиновниктердин привилегиялуу катмары).

ВАЛОВАЯ ПРОДУКЦИЯ дүн продукциң (белгилүү мезгилде эл чарбасынын тармактарында өндүрүлүп чыгарылган продукциялардын акча менен белгиленген жалпы суммасы. Ал социалисттик өлкөнүн коомдук жыйынтык продуктусун түзөт).

ВАЛЮТА валюта (тигил же бул өлкөдө кабыл алынган акча системасы; негизги акча бирдиги: сом, доллар, франк ж.б.).

ВАЛЮТНЫЙ КРИЗИС валюта кризиси (капитализмдин жалпы кризисинин доорундагы капитализмдин акча-кредит системасынын кризиси. Ал 70-жылдардагы экономикалык кризистин жана АКШнын доллары-нын базасынын төмөн түшүшү менен күчтүү).

ВАЛЮТНЫЙ КУРС валюта курсу (чет өлкөлүк ар түрдүү валюталардын ортосундагы белгилүү катнаш; бир өлкөнүн акча бирдигинин базасынын башка өлкөлөрдүн акчалары менен салыштырылып көрсөтүлгөн өлчөмү: 1. IX 1978-жылы АКШнын 1 доллары СССРде 67,1 тыйынга барабар болгон).

ВАНДАЛЫ вандалдар (1. I кылымда жашаган өшпөс агрессивдүүлүк жана мыкаачылык менен айырмаланган байыркы герман уруусу; 2. адамга карата колдонгондо: нааандыкты, маданиятсыздыкты, одоносуздукту билдирет. "Вандализм" - маданий жана материалдык байлыктарды талкалап кыратуу деген түшүнүк ушундан келип чыккан).

ВАНДЕЯ Вандея (Франциядагы провинция. XVIII кылымдын аягындагы буржуазиялык революциянын жылдарында монархисттик контрреволюциянын негизги очогу болгон. Азыр "Вандея" контрреволюциялык көтерүлүштөрдүн очокторун билдирген жалпы ат болуп калды).

ВАРВАР варвар (1. маданий өнүгүшүнүн деңгээли төмөн турган бөтөн, чет элдерге байыркы гректер менен римдиктердин жектөө, ко-

дулоо иретинде берген аалы; 2. өтмө маанисинде: маданиятсыз, орой, наадан, түркөй киши).

ВАРВАРСТВО варварчылык, жыртыңчтык (маданияттын, искусствонун, өткөн замандын эстеликтерине наадандык, аяйымсыздык, жыртыңчтык менен одоно мамиле кылуу).

ВАРФОЛОМЕЕВСКАЯ НОЧЬ Варфоломей түнү (1. Франциянын королунун жана католик духовенствосунун буйругу боюнча 1572-жылы 24-августа, "ыйык Варфоломей" майрамынын алдында түнү Парижде католиктердин гугенотторду (протестанттарды) кырышы (курман болгондордун саны 30 мингe жеткен); 2. өтмө маанисинде: саясий, диний, расисттик же башка себептер менен кишилердин белгилүү бир топторун массалык түрдө кыруу).

ВАРШАВСКИЙ ДОГОВОР Варшава келишими (европалык социалисттик мамлекеттердин аскердик-саясий коргонуу союзу. Достук, кызматташтык жана өз ара жардам көрсөтүү жөнүндөгү келишимге 1955-жылы май айында Варшавада Болгариянын, Венгриянын, ГДРдин, Польшанын, Румыниянын, СССРдин, Чехословакиянын, ошондой эле Албаниянын (1962-жылдан бери катышпайт) өкүлдөрү кол коюшкан. Варшава келишими социалисттик өлкөлөрдүн коопсуздугуна коркунуч туудурган НАТОнун блогуна жооп иретинде түзүлгөн).

ВАССАЛ вассал (1. орто кылымдарда Батыш Европадагы өзүнөн ири феодалдарга (сеньорго) көз каранды болуп, аның көз бир интерин аткарган феодал-жер ээси; 2. өтмө маанисинде: көз каранды, башка бир адамга же мамлекетке көз каранды болгон киши, мамлекет).

ВАТИКАН Ватикан (Рим шаарынын территориясында жайлашкан эң эле кичинекей теократтык /саясий бийлик дин кызматчыларынын колунда болгон/ мамлекет; католик чиркөөсүнүн башчысы - Рим папасынын турган жери; католик чиркөөсүнүн дүйнөдик - административдик борбору. к. КАТОЛИЦИЗМ).

ВАХТА вахта /I. деңиз же дарыя кемелеринде такай байкоо жүргүзүү, коопсуздукту сактоо максатында коюлган күзөт, ушундай күзөттүн аткарылышы; 2. отпо мааниде: социалисттик коомдогу кандайдыр бир маанилүү коомдук-саясий окуянын, юбилейлик датанын ж.б. урматына шыктанып аткарылган иш: эмгек вахтасы ж.б./.

ВЕЛИКАЯ ОКТЯБРЬСКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ Улуу Октябрь социалисттик революциясы /бүткүл дүйнөлүк тарыхтагы биринчи жеңиштүү пролетардык революция. Аны башында В.И.Ленин турган Коммунисттик партиянын жетекчилиги менен Россиянын жумушчу табы эмгекчи дыйкандар менен бирге ишке ашырган. Натыйжада буржуазия менен помещиктердин бийлиги кулатылып, Советтердин республикасы түрүндөгү пролетариаттын диктатурасы орнотулган. Октябрдын жеңиши - бүткүл адамзаттын өнүгүшүнүн жүрүшүн түп тамырынан бери өзгөрткөн XX кылымдагы башкы окуя. Октябрь революциясы - коомдук өнүгүүнүн, монополисттик капитализмдин шарттарындагы тең күрөшүнүн закон ченемдүү натыйжасы. Анын жеңиши менен тарыхта биринчи социалисттик мамлекет пайда болуп, дүйнө эки системага - социалисттик жана капиталисттик системага бөлүнүү, адамзаттын капитализмден социализмге өтүү доору башталды/.

ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ВОЙНА СОВЕТСКОГО СОЮЗА 1941-45-жылдардагы Советтер Союзунун Улуу Ата мекендик согушу /совет элинин фашисттик Германияга жана анын союздаштарына /Венгрияга, Румынияга, Италияга, Финляндияга, Японияга/ каршы боштондук согушу, 1939-45-жылдардагы экинчи дүйнөлүк согуштун маанилүү бөлүгү. СССРдин фашисттик Германияны жана милитаристтик Японияны талкалашы Европа менен Азиядагы бир катар мамлекеттерде реакциячыл режимдердин кулашына алып келип, эмгекчи массалардын социализм үчүн күрөшүнө ыңгайлуу шарт түзүп, дүйнөлүк социалисттик система пайда болуп, капитализмдин жалпы кризиси тереңдеп, жумушчу жана улуттук -боштондук кыймылдын күчөшүнө, империализмдин колониялык системасынын кыйрашына зор өбөлгө түздү).

ВЕЛИКИЕ ДЕРЖАВЫ улуу державалар (эл аралык аренада чечүүчү ролду ойногон күч-кубаттуу жана ири мамлекеттер. Ар түрдүү тарыхый доорлордо ар башка өлкөлөр "улуулук" ролду ээлөөгө талаптанышкан. Азыркы кезде улуу державалар деп беш мамлекет (СССР, АКШ, Великобритания, Франция жана Кытай) эсептелет, алар Биримкен Уюттардын Уюмунун Коопсуздук Советинин туруктуу мүчөлөрү болуп саналышат).

ВЕЛИКОДЕРЖАВНЫЙ ШОВИНИЗМ улуу державалык шовинизм ("улуу" деп аталган улуттардын үстөмдүк кылуучу таптарынын улутчул саясаты жана идеологиясы. Улуу державалык шовинизм башка улуттарды басууга, эзүүгө, кемсинтүүгө, аларды өз алдынча болуудан ажыратууга, улуттук кастыктын отун тутандырууга, эзилген элдерди жек көрүүгө багытталган. М.: эл аралык коммунисттик кыймылга өзүнүн гегемониясын орнотууга аракет кылган СССРдин башка социалисттик өлкөлөр менен кызматташтыгын үзгүлтүккө учуратууга, начарлатууга багытталган Кытайдын жетекчилеринин азыркы кездеги саясаты улуу державалык шовинизмдин, согушчан улутчулдуктун духуна жык толгон. Улуу державалык шовинизм марксизм-ленинизмге жат, душман).

ВЕРБАЛЬНАЯ НОТА вербалдык нота (кол коюлбаган, ооз эки билдирүүгө барабар болгон дипломаттык нотанын бир түрү).

ВЕРДИКТ өкүм (кылмыштын бардыгы же жоктугу, айыпталуучунун күнөөлүү же күнөөсүз экендиги жөнүндө присяжный заседателдердин чечими, өкүм).

ВЕРИТЕЛЬНАЯ ГРАМОТА ишеним грамотасы (белгилүү бир адамдын

тигил же бул мамлекеттин дипломаттык өкүлү болуп дайындалгандыгын күбөлөндүрүүчү документ. Ишеним грамотасы өкүл тарабынан ал дайындалган мамлекеттин башчысына тапшырилат).

ВЕРМАХТ вермахт (фашизм үстөндүк кылган кездеги (1933-45) Германиянын куралдуу күчтөрү. Улуу Ата Мекендин согушта СССРдин Куралдуу күчтөрү гитлердин вермахтин кечилбастыгы жөнүндөгү мифти жокко чыгарды).

ВЕРСАЛЬСКАЯ СИСТЕМА Версаль системасы (1914-18-жылдардагы биринчи дүйнөлүк согуштан кийин Париждеги тынчтык конференциясында (1919-20) жеңген державалардын, АКШнын, Англиянын, Франциянын ж.б. империалисттери түзгөн эл аралык мамилелердин системасы. Версаль системасы (Германия менен тынчтык келишимге кол коюлган Версаль дворецинин атынан улам келип чыккан) жеңген өлкөлөр менен жеңилген өлкөлөрдүн - Германия, Австрия, Венгрия, Болгария жана Түркиянын ортосунда түзүлгөн бир катар тынчтык келишимдердин натыйжасында пайда болгон. Версаль системасы боюнча Европанын саясий картасы кайрадан каралып, Германия жана Түркия империялары жоюлуп, алардын ордуна Европа жана Жакынкы Чыгышта айрым жаңы мамлекеттер түзүлүү менен, эски колониялар Антанта өлкөлөрүнүн пайдасына кайрадан бөлүнгөн. Версаль системасы империалисттик мүнөздө болуп, Совет мамлекетине, капиталисттик өлкөлөрдөгү кызматчу жыйымына жана улуттук-боштондук кыймылга каршы багытталган. Версаль системасы I дүйнөлүк согушту туудурган эски империалисттик карама-каршылыктарды жойбостон, кайра жаңы карама-каршылыктарды туудуруп, империалисттик 2 топтун түзүлүшүнө, 1939-ж.1-сентябрда 2 дүйнөлүк согуштун башталышына алып келди).

ВЕРСАЛЬЧЫ версалдыктар (I. 1871-ж. 18-мартта Париж коммунасы түзүлгөндөн кийин борбордон Версалга качып баргандар жана аны

жактаган, контрреволюциячыл өкмөт; версалдыктар Коммунаны кулатып, коммуналарды жана аларды жактоочуларды репрессиялык менен жоготкон; 2. революцияны муунтуп жок кылуучулар; чет элдик интервенттер менен кызматташ болгон ашыгып контрреволюционерлер).

ВЕРСИЯ версия (кандайдыр бир окуя же факт жөнүндө ар башка кылып баяндоо же түшүндүрүү).

ВЕТО вето (I. болгилүү бир чечимдин, иштин аткарылышына тыюу салуу, убактылуу тонтотуп коюу; 2. ООНдун Коопсуздук Советиндеги улуу державалардын кайсынын бир добуштан макул болуп чечүү принциби да "Вето укугу" деп аталат, анткени Коопсуздук Советинин туруктуу беш мүчөсүнүн бирөө эле каршы кол көтөрсө, эл аралык тынчтыктын жана коопсуздуктун маселелери боюнча бир дагы чечим кабыл алынбайт).

ВИГИ виги (XVII-XIX кылымдардагы Великобританиядагы саясий партия; азыркы кезде мунун ордуна либералдык партия келген. Вигилер соода-өнөр жай жана финансылык буржуазиянын тобокелдөрүнүн жана буржуазияга ээлешип баратган жер ээлеринин бир бөлүгүнүн кызыкчылыгын көздөшкөн).

ВИЗИТ визит (официалдуу визит кандайдыр бир өлкөгө башка өлкөнүн мамлекеттин иштеринин же иштерлер тобунун (делегациясынын) өкмөттүк органдарынын полномочиеси боюнча жана эки тараптын алдын ала макулдашуусу менен баруусу же келүүсү: официалдык визит).

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА тышкы саясат (эл аралык аренада башка мамлекеттер жана элдер менен мамилелерди көңгө салуучу саясат. Тышкы саясат ички саясат менен тыгыз байланышта болот да, мамлекеттин ичиндеги таптык мамилелердин мүнөзүн чагылдырып көрсөтөт).

ВНЕШНЯЯ ТОРГОВЛЯ тышкы соода (бир өлкөнүн башка өлкөлөр менен товарларды алып келүү (импорт) жана алып чыгаруу (экспорт)

аркылуу соода күргүзүүсү).

ВНУТРЕННЯЯ ПОЛИТИКА ички саясат (мамлекеттик ичиндеги таптардын, социалдык топтордун жана улуттардын өз ара мамилелерин билдирүүчү саясат. Жеке мэнчикке негизделген мамлекеттин ички саясаты эксплуататорлордун кызыкчылыгын коргойт. Империализм доорунда үстөмдүк кылуучу таптардын ички саясаты өзгөчө реакциячыл мүнөзгө ээ болот да, жумушчу табына, Коммунисттик жана жумушчу партияларга карш репрессия күчөйт. Ашыкча реакциячыл ички саясат фашисттик диктатура орногон өлкөлөрдө тана мүнөздүү <u>к</u>. ФАШИЗМ).

Социалисттик мамлекеттердин марксизм-ленинизмдин принциптерине негизделген ички саясаты эл массаларынын кызыкчылыгын көздөйт да, коммунизмдин материалдык-техникалык базасын түзүүгө, совет элинин материалдык кыргалчылыгын андан ары көтөрүлүүгө, социалисттик демократияны өркүндөтүүгө, эмгекчилерди коммунисттик духта тарбиялоого, өлкөнүн коргоо жөндөмдүүлүгүн чыңдоого багытталат).

ВНУТРИПАРТИЙНАЯ ДЕМОКРАТИЯ партиялык ички демократия (марксисттик-лениндик партиялардын ички турмушунун негизи, демократиялык централизмдин составдык бөлүгү. Партиялык ички демократия партиялык турмуштун лениндик принциптерин сактоону, бардык коммунисттердин активдүүлүгүнүн өсүшүн, партиялык саясаттын маселелерин эркин жана иштиктүү талкуулоо үчүн, сын жана өзүн-өзү сыноону кеңири жайылтууну камсыз кылат. Партиялык турмуштун лениндик принциптери жеке адамдын культ башына сыйынуу менен, жетекчилик кылуунун коллективдүүлүгүн жана партиялык ички демократияны бузуулар менен тап-такыр туура келбейт. Партиялык ички демократияны ар тараптан өстүрүү КПССтин мындан ары карай чыдалышына, анын массалар менен байланышынын кеңейишине, анын авторитетинин даңы кете-

рүлүшүнө мүмкүндүк берет).

ВОЕННО-ПРОМЫШЛЕННЫЙ КОМПЛЕКС согуштук-өнөр жай комплекси (согуштук экономиканын негизинде пайда болгон ири согуштук-өнөр жайлык монополиялардын, империалисттик өлкөлөрдүн, биринчи кезекте АКШнын мамлекеттик аппаратындагы согушчандар менен союзу, бириги-ши. Бул АКШнын өкмөтүнүн ички жана тышкы саясатына, буржуазиялык коомдун идеологиясы менен моралына күчтүү таасир тийгизип жатат. АКШнын согуштук-өнөр жай монополияларынын башкаруучу чөйрөлөрү өкмөттүн согуштук заказдардан эбегейсиз зор пайда алышкандыктан, согуштук чыр-чатактардын өтүп турушуна, эл аралык абалды таазалдандырууга аракет кылышат).

ВОЕННО-РЕВОЛЮЦИОННЫЕ КОМИТЕТЫ (ВРК) аскердик-революциялык комитеттер (Россияда Совет бийлигин орнотууга жетекчилик кылуу үчүн большевиктер партиясы тарабынан жумушчу жана дыйкан депутаттарынын Советтеринин алдында түзүлгөн (октябрь 1917-ж. март 1918-ж.) жүзүрмөн органдар. Совет бийлигинин бүт өлкө боюнча триумфалдык жүрүшүнүн негизинде, советтик мамлекеттик аппараттын түзүлүп, борбордо жана чет жакаларда Совет бийлигинин чыңалышы менен революциянын зарылдыгы болбой калган).

ВОЕННЫЕ ПРЕСТУПНИКИ согуш кылмышкерлери (тынчтыкка жана адамкерчиликке каршы кылмыш кылышкан, согуштун закондорун жана салтын бузушкан кишилер. СССРдин демилгеси боюнча экинчи дүйнөлүк согушта жасаган кылмыштары үчүн согуш кылмышкерлеринин коопкерчилиги жөнүндө 1943-ж. 30-октябрда Москва декларациясы кабыл алынган. Эл аралык аскер трибуналдары Нюрнбергде (Нюрнберг процесси) жана Токиодо (Токио процесси) башкы согуш кылмышкерлерин соттогон).

ВОЕННЫЙ КОММУНИЗМ согуштук коммунизм (1918-20-жылдардагы граждандык согуштун жана чет элдик интервенциянын өтө оор шартта-

рындагы Совет мамлекетинин экономикалык саясаты. Өлкөнүн бүтүнүл эл чарбасын согуштун талаптарына карата кайра куруу максатында большевиктер партиясы менен Совет өкмөтү жекече соодага тыюу салып, продразверстканы – дыйкандардын бардык азык-түлүктөрүн белгиленген баа менен мамлекетке сөзсүз өткөрүүнү жана милдеттүү түрдө жалпы эмгектенүүнү киргизишкен. Бул саясат интервенттер менен ички контрреволюцияны жеңүүдө, пролетариат диктатурасын бекемдөөдө маанилүү роль ойноп, граждандык согуш жеңиштүү аяктагандан кийин (март 1921-ж.) эл НЭП – экономикалык жаңы саясат менен алмаштырылган).

ВОЙНА согуш (өздөрүнүн экономикалык жана саясий максаттарын ишке ашыруу үчүн мамлекеттердин же коомдук таптардын ортосундагы куралдуу күрөш, саясаттын күч колдонуу каракаттары менен улантылышы. Согуштун адилеттүү жана адилетсиз деген эки түрү бар. Адилеттүү согуштар элдерди таптык, улуттук жө колониялык зөөкүрдөн куткаруу максатында жүргүзүлөт: СССРдин фашисттик Германияга каршы Улуу Ата мекендик согушу. Эмгекчилерди багындыруу, башка территорияларды басып алуу, империалисттик үстөмдүктү чыңдоо жана кеңейтүү максатын көздөгөн зөөкүрдөн таптардын саясатынын курал менен улантылышы адилетсиз согуштар болуп эсептелет: Израилдин араб өлкөлөрүнө каршы согушу. СССР империалисттик согушту болтурбоо, тынчтыкты чыңдоо, мамлекеттердин ортосундагы зор абалды жеңилдетүү, социалдык түзүлүшү ар башка болгон мамлекеттердин тынчтыкта жана эл аралык коопсуздук үчүн талыкпай күрөшүп келе жатат).

ВОЛОКИТА волокита (бюрократизмдин бир көрүнүшү; кызматчынын, мекеменин же уюмдун кандайдыр бир маселени, иште чечпей, кечүл коштук кылып созуктуруп сүйрөшү).

ВОЛЮНТАРИЗМ волюнтаризм (коомдун өнүгүшүнүн объективдүү мыйзамдарын

чоң эрк деп таанылган идеалисттик философиядагы агым. Саясаттагы волюнтаризм коомдук өнүгүштүн объективдүү закондоруна карабастан субъективдүү амалге кесеп, авантюристтик жана күчкө салып эрекет кылат. Марксизм-ленинизм волюнтаризмди четке кагып, коомдук практиканын бардык тармактарында объективдүү закондорду жана коомдук өнүгүүнүн тенденцияларын илимий жактан билүүдө волюнтаристтик өкүмдүккө жол болгон социалисттик демократиянын принциптерине таянат).

ВООРУЖЕННОЕ ВОССТАНИЕ куралдуу көтөрүлүш (үстөмдүк кылуучу эксплуататордук таптарга, улуттук зөөкүрдөн каршы эл массаларынын куралдуу ачык чыгышы, пролетариаттын бийлик үчүн болгон күрөшүнүн курч формасы).

ВОТУМ вотум (капиталисттик өлкөлөрдө парламентте, кыйналыштта добуш берүү аркылуу билдирилген чечим, пикир; парламентте өкмөттүн жүргүзгөн ишине ишенүү же ишенбөө).

ВСЕМИРНАЯ КОНФЕДЕРАЦИЯ ТРУДА (ВКТ) эмгектин бүткүл дүйнөлүк конфедерациясы (78 өлкөнүн 86 улуттук профсоюздук уюмдарын кучагына алган, 1920-жылы уюшулган, профсоюздардын эл аралык реформисттик биримеси. Эмгек менен капиталдын таптык кызматташтыгын жактаса дагы эл капиталисттерден эмгекчилердин пайдасына кээ бир социалдык-экономикалык жеңилдиктерди берүүнү талап кылат. ВКТ куралсыздандыруу, согушту болтурбоо, талаш маселелерди тынчтык жолу менен чечүү саясатын жүргүзөт. Жетекчи органдары-конгресс, аткаруу бюросу Брюссельде жайланган).

ВСЕМИРНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ (ВОЗ) Саламаттыкты сактоонун бүткүл дүйнөлүк уюму (1948-жылы уюшулган составына 150 мамлекет, анын ичинде СССР, кирген ООНдун адистештирилген мекемеси. ВОЗ саламаттыкты сактоо жана медицина илими жагынан эл аралык кызматташтыкты ишке ашырып, терелгендер, сорулар ж.б. жөнүндө маалымат-

[illegible] чакыруун, аларды коргоодо, эпидемиялар менен күрөшүүдө, сыймыктуулукка сактоо жана коопсуздукта өлкөлөргө кардам берип, аймак-чыйрек коргоонун айрым иш-чараларына катышат. ВОЗдун жогорку органынын – саламаттыкты сактоонун бүткүл дүйнөлүк ассамблеясынын штаб – квартирасы – Женевада).

ВСЕМИРНАЯ ФЕДЕРАЦИЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ (ВФДМ) Демократтык жаштардын бүткүл дүйнөлүк федерациясы (1945-жылы уюшулган демократтык жаштардын эл аралык ири коомдук уюму. Буга 130 өлкөнүн, анын ичинде СССРдин, жаштар уюмдары кирче. Жаштарды саясий жана диний көз карашына, расасына жана улутуна карабастан биригтирген бүткүл дүйнөлүк жаштардын, прогрессивдүү жаштардын интернационалдык бөлүмүнүн, империализмге, колониализмге, неоколониализмге, фашизмге жана расизмге каршы күрөшөт. Анын жогорку органы – ассамблея, Будапештте).

ВСЕМИРНАЯ ФЕДЕРАЦИЯ ПРОФСОЮЗОВ (ВФП) Профсоюздардын Бүткүл дүйнөлүк федерациясы /демократтык профессионалдык союздардын 1945-ж. түзүлгөн эл аралык биримеси. ВЦСПС муну уюштуруучулардын бири жана азыр кирче/.

ВСЕМИРНЫЙ ДЕНЬ МОЛОДЕЖИ жаштардын бүткүл дүйнөлүк күнү /тынчтык, демократия, алдардын улуттук көз каранды эместиги жана жаштардын укуктарын коргоо үчүн күрөш күнү катарында дүйнөнүн демократтык жаштары жылына 10-ноябрда белгилөөчү күн. Бул күн демократтык жаштардын бүткүл дүйнөлүк федерациясынын түзүлүшүнүн урматына 1945-ж. Лондондо өткөн жаштардын бүткүл дүйнөлүк конференциясында белгиленген/.

ВСЕМИРНЫЙ СОВЕТ МИРА (ВСМ) Тынчтыктын бүткүл дүйнөлүк совети /тынчтыкты жактоочулардын эл аралык массалык кыймылынын 1950-ж. күзүндөгү биринчи алдардын өкүлдөрүнөн уюшулган жетекчи органы;

турган жери-Вена шаары /Австрия/; Тынчтыкты коргоонун Советтик Комитети ВСМ жүргүзгөн иштерге активдүү катышат/.

ВСЕНАРОДНОЕ ОБСУЖДЕНИЕ халкты алдын талкуу /социализмге мүнөздүү болгон өмүрчилердин коомдук жана мамлекеттик иштерин башкарууга катышуусунун формасы. Халкты талкууга алынуун турмушундагы эң маанилүү маселелер – экономикалык жана социалдык саясат, эл чарбасын өнүктүрүүнүн негизги багыттары, орчундуу закондордун долбоорлору ж.б. кошулат: СССРдин жаңы Конституциясынын төрт айга созулган талкуулоого 140 миллиондон ашык адам катышты/.

ВСЕОБЩАЯ ЗАБАСТОВКА /ВСЕОБЩАЯ СТАЧКА / халкты забастовка /халкты ишташуу/ /капиталисттик өлкөлөрдөгү жумушчу табынын саясий жана экономикалык талаптарын канаатандыруу үчүн күргүзүлгөн тап күрөшүнүн бир формасы, массалык чыгуусу. Бул өнөр жайынын, транспорттун ж.б. бир же бир нече, кээде бардык тармактарынын өмүрчилеринин ушкан түрдө белгилүү мөөнөткө жумушту токтотуусу аркылуу ишке ашырылат. Халкты саясий стачка халкты забастовканын жогорку формасы болуп эсептелет. Азыркы кездеги капиталисттик өлкөлөрдөгү халкты забастовка өмүрчилерди турмуш-талаптар, тынчтык, демократия жана социалдык прогресс үчүн күрөшкө уюштыруунун жана мобилизациялоонун кубаттуу болуп эсептелет).

ВСЕОБЩЕЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО халкты шайлоо укугу /закон тарабынан белгиленген курактан жеткенде бардык граждандардын мамлекеттик бийликтин өкүлдүү органдарына шайлоолорго катышуу укугу. Бул укук СССРде ж.б. социалисттик өлкөлөрдө Конституция тарабынан гарантияланат. Буржуазиялык мамлекеттердин көбүндө халкты шайлоо укугу формалдуу түрдө жарыяланганы менен, ар түрдүү ценздин чектөөлөрдүн /жынысы, каада, расасы, мүлкү ж.б. боюнча/ натыйжасында шайлоочулардын көпчү-

дук болгу шайлоолордон четте калат/.

ВСЕРОССИЙСКАЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ КОМИССИЯ (ВЧК) Бүткүл россиялык өзгөчө комиссия /мамлекеттик коопсуздукту коргоо боюнча 1917-жылы декабрде түзүлгөн Совет мамлекетиндеги атайын орган. Ф.Э.Дзержинский башында турган ВЧКнын алдына жаң Совет республикасына каршы турган контрреволюциянын күчтөрүн жок кылуу, саботаж жана спекуляция менен күрөшүү ж.б. милдеттер коюлган. Ал социалисттик революциянын жеңип алууларын коргоп калууда зор роль ойноду. 1922-жылы ВЧК Мамлекеттик саясий башкарма (ГПУ), СССР түзүлгөндөн кийин Биригкен мамлекеттик саясий башкарма (ОГПУ) болуп кайра уюшулган/.

ВСЕСОЮЗНАЯ ПИОНЕРСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ им. В.И.Ленина В.И.Ленин атындагы Бүткүлсоюздук пионер уюму /1922-ж. уюшулуп, 1924-ж. В.И. Ленindин аты берилген массалык интиярдуу балдар уюму. Ишине КПСС багыт берип, комсомол түздөн-түз жетекчилик кылган мындай пионер уюмунун негизги милдети - балдарды коммунисттик духта тарбиялоо, аларды комсомолго өтүүгө даярдоо/.

ВСЕСОЮЗНЫЙ ЛЕНИНСКИЙ КОММУНИСТИЧЕСКИЙ СОЮЗ МОЛОДЕЖИ (ВЛКСМ) Бүткүл союздук лениндик коммунисттик жаштар союзу /советтик алдыңы жаштарды биригтирген өспүрүмдөрдүн массалык уюмдарынын бири; КПССтин активдүү жардамчысы, анын жетекчилиги астында иштөөчү резерви жумушчу жана дыйкан жаштарынын Бүткүл россиялык I с"ездинде (29.X-4.XI 1918-ж.) уюшулуп, Россиялык коммунисттик жаштар союзу (РКСМ) деп аталган. 1924-жылы ага В.И.Ленindин аты берилип, 1926-жылдан бери ВЛКСМ деп аталат.

Комсомолдун башкы милдети марксизм-ленинизмдин улуу идеяларын, революциялык күрөштүн баатырдык традицияларын негизинде өң-сезимдүү, жогорку билимдүү, өз Родинасына чексиз берилген коммунисттик коомдун жаң куруучуларын тарбиялоо болуп эсептелет.

ВЛКСМ Совет бийлигин орнотууга, социализмди курууга, граждандык жана Улуу Ата Мекендик согуштардын жылдарында социалисттик Родинаны Коргоого, өзүрүн кезде коммунизмди курууга активдүү катышты жана катышып да жатат. Ал үч Ленин ордени, Октябрь революциясы, Кызыл Туу, Эмгек Кызыл Туу ордендери менен сыйланган. 1978-жылы ВЛКСМдин катарында 37 миллиондон ашык уландар менен кыздар болгон/.

ВТОРОЙ ИНТЕРНАЦИОНАЛ Экинчи интернационал /социалисттик партиялардын Ф.Энгельстин катышуусу менен 1889-ж. негизделген эл аралык биримеси. II Интернационал массалык жумушчу кыймылынын өсүшүнө, марксизмдин идеяларын таратууга жана марксизмдин базасында социалисттик партиялардын чыңалышына көмөкчү болгон. XIX кылымдын аягында XX кылымдын башында II Интернационалдын ичинде Маркстын революциячыл окуусун ревизиялоо жолуна түшкөн оппортунисттик элементтердин таасири күчөйт. I дүйнөлүк согуштун башында /1914-ж./ II Интернационалдын лидерлери социализмдин ишине, пролетариаттын кызыкчылыгына чыкынчылык кылышып, ачык эле социал-шовинизмдин позициясына-өздөрүнүн буржуазиялык өкмөттөрүнүн империалисттик саясатын коргоого өтүшкөндүктөн, ал толугу менен ыйраган. В.И.Ленин түзүп, жетекчилик кылган большевиктер партиясы II Интернационалдын оппортунизми менен келишпес күрөш жүргүзүп, империалисттик согушка чечкиндүү каршы чыгып, империалисттик согушту граждандык согушка айландыруу ураанын койгон/.

Г

ГАРЛЕМ Гарлем /Нью-Йорк шаарынын расалык ыймынсыз дискриминацияга дуушар болгон негрлер жайлашкан бир бөлүгү; негрлердин өзүнчө бир геттосу. Гарлемдин территориясы көп учурларда граждандык укуктарын коргоп баш көтөрген негрлерди жазалоо үчүн АКШнын өкмөтү

уюштурган полициялык операциялардын аренасына да айланат/.

ГВАРДИЯ гвардия /I. илгерки замандагы падышанын же полководецтин кайтаруучулар; 2. жогорку кызматтан сапаттуу, мыкты, тандалган куралдуу күчтөр: 3. кызыл гвардия-пролетариаттын алгачкы колу 1905-07-жылдардагы революциянын күрүшүндө, андан кийин 1917-ж. падышачылыкты кулаткандан кийин пайда болгон кызматтан коомдары жана куралдуу отряддары. Коммунисттик партиянын жетекчилиги астында Кызыл гвардиянын отряддары Улуу Октябрь социалисттик революциянын учурунда чоң роль ойноп, 1918-ж. кайрадан түзүлгөн кызматтан Кызыл Армиясынын негизи болуп калды; 4. Советтик гвардия-Советтик Армиянын жана Аскер-Деңиз Флотунун Улуу Ата Мекендин согушта /1941-45/ эрдик көрсөткөн мыкты, тандалган бөлүктөрү жана бирикмелери. 1942-ж. майдан тартып гвардиялык бирикмелердин аздык составы үчүн кызматтан тагынуучу белги, ал эми бөлүктөр үчүн атайын гвардиялык туулар киргизилген; 5. өтмө мааниде: кандайдыр бир социалдык топтун, коомдун үлгүдүн мыкты, сыналган бөлүгү, алдыңкы, өз ишине берилген күрөшүүчүлөрү; эски кызматтан гвардиясы, большевиктик гвардия ж.б./.

ГЕГЕМОН гегемон, жетекчи /кандайдыр бир иште жетекчилик ролго ээ болуучу. н. ГЕГЕМОНИЯ/.

ГЕГЕМОНИЯ гегемония /I. биринчилик, күч, таасир жагынан артыкчылык, үстөмдүк кылуучу абал; 2. кандайдыр бир коомдук топтун же мамлекеттин башка топторго же мамлекеттерге болгон алдыңкы, жетекчилик ролу. Пролетариаттын гегемониясы - буржуазиялык-демократиялык революцияны аягына чыгаруу үчүн социалисттик революциянын жеңиши; капиталисттик түзүлүштү жок кылуу, социализмди жана коммунизмди куруу үчүн революциячыл күрөштө шаар менен кыштактын эмгекчилерине пролетариаттын жетекчилик кылышы/.

ГЕДИСТЫ гедисттер /франциялык социалист М.Геддин жолун колдоочу, XX к. башындагы Франциянын жумушчу кыймылында оппортунизмге жана социал-шовинизмге каршы күрөшкөн саясий агым. 1914-18-жылдардагы биринчи дүйнөлүк согуштун мезгилинде гедисттер интернационалдык социалисттик кыймылга чыккынчылык кылышкан; алардын бир бөлүгү кийинчерээк гедизм менен кол узушуп, Франциянын Коммунисттик партиясынын катарына киришкен/.

ГЕНЕАЛОГИЯ генеалогия /I. уруулардын, үй-бүлөнүн /биологияда-жаныбарлар менен өсүмдүктөрдүн/ келип чыгышын изилдөө; 2. орто кылымдардагы уруулардын түпкү тегин жана социалдык мамилелерин үйрөтүүчү тарыхтын комушча бир тармагы/.

ГЕНЕРАЛЬНАЯ АССАМБЛЕЯ ОРГАНИЗАЦИИ ОБ"ЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ Биригкен улуттардын уюмунун Генеральный Ассамблеясы /ООНго мүчө болгон, бардык мамлекеттердин өкүлдөрүнөн турган ООНдун башкы органдарынын бири; Ассамблеяда ООНдун ар бир мүчөсү бир добушка ээ. Генеральный ассамблея ООНдун Уставынын рамкасында бардык маселелерди карап, алар боюнча ООНдун мүчөлөрүнө же ООНдун органдарына рекомендация кыла алат. Бирок, бул рекомендация ООНдун мүчөлөрү үчүн милдеттүү болуп саналбайт. Генеральный Ассамблея жылына бир кезектеги сессияга чогулат, ал эми зарыл болсо, атайын же чукул сессия чакырылат. Ар бир кезектеги сессиянын күн тартибинде 100 гө жакын маселе коюлуп, сессия, эреже катары, үч айга созулат/.

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ СЕКРЕТАРЬ Генеральный секретарь /I.кептеген Коммунисттик жана жумушчу партияларындагы жетекчи пост. Борбордук Комитеттин КПСС БКнын Генеральный секретарын кээде Советтер Союзунун Коммунисттик партиясынын Уставында көрсөтүлгөн. Азыр КПСС БКнын Генеральный секретары Л.И.Брежнев; 2. башкы административдик кызматтагы адам: ООНдун Генеральный секретары, аны Коопсуздук

Советинин рекомендациясы боюнча ООНдун Генеральный Ассамблеясы дайындайт/.

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ ШТАБ генеральный штаб /жогорку башкы командачыга, Коргоо министрине же мамлекеттин башчысына баш ийүүчү куралдуу күчтөрдү башкаруунун жогорку органы. Штаб коргонууну уюштуруу, куралдуу күчтөрдү түзүү пландарын иштеп чыгат; аскерлердин кыймылын даярдыгына жетекчилик кылып, согуш мезгилинде стратегиялык жана оперативдик пландоону ишке ашырат. СССРде генеральный штаб 1935-ж. түзүлгөн /ага чейин РККАнын штабы болгон/. Кээ бир мамлекеттерде генеральный штабдын функциясын куралдуу күчтөрдүн ар кандай түрлөрүнүн начальниктеринин биригинен комитеттери аткарышат/.

ГЕНОЦИД геноцид /расалык, улуттук, диний же башка мотивдер менен калктын белгилүү бир тобун кырып жок кылуу; эксплуататор таптардын эң реакциячыл чөйрөлөрүнүн адамзатка каршы атайын жасаган эң оор кылмыштарынын бири: европалык колонизаторлордун Азиянын, Африканын, Америкanын, Австралиянын көп өлкөлөрүндөгү жергиликтүү калкты кырышы; АКШда негрлерди линч соту боюнча жазалоо, кыйноо; германдык фашисттердин орустарды, украиналыктарды, белорустарды, поляктарды, еврейлерди ж.б. кырып өлтүрүшү; расисттердин Түштүк-Африка республикасындагы жана Түштүк Родезиядагы жергиликтүү калктарды өлтүрүшү ж.б./.

ГЕОПОЛИТИКА геополитика /өзүнүн мамлекетинин территориясынын "жетишсиздигинен" болгон ич деп башкалардын территориясын зордуктап басып алууну актоого жана далилдөөгө аракет кылган империализмдин идеологдорунун реакциячыл теориясы. Геополитиктер капитализм доорундагы эл массаларынын көп жабыр тартышынын себеби "жашоо мейкиндигинин" жетишсиздигинен болуп жатат, ошондуктан аны өз алдынча жашоого жөндөмсүз болгон башка элдерден тартып алуу керек

деп келтирет. Геополитика расизмдин, буржуазиялык улутчулдуктун жана космополитизмдин адамды жек көргүч теориясы менен тыгыз байланыштуу/.

ГЕРБ герб /1. феодалдык коомдогу уруунун, династиянын, шаардын, рыцардык ордендин, кол өнөрчүлүк цехинин, соодагерлер биримесинин ж.у.с. айырмалоочу белгиси; 2. тууларга, анча белгилерине, печаттарга, айрым официалдуу документтерге, имараттарга, ж.у.с. тартылуучу, атайын закон аркылуу бекитилген мамлекеттин официалдуу эмблемасы, айырмалоочу белгиси/.

ГЕСТАПО гестапо /гитлердик Германиядагы фашисттик мамлекеттин кашыруун полициясы, массалык террордук орган. Гестапо өлкөнүн ичиндеги хумшчулардын демократтык уюмдарын талкалап, жүз миңдеген антифашисттерди жок кылып, экинчи дүйнөлүк согуштун мезгилинде колго түшкөн аскерлерди,басып алган өлкөлөрдүн элдерин кыргынчтык менен массалык түрдө кырган. 1946-ж. Нюрнбергдеги Эл аралык аскер трибуналынын чечими менен гестапо кылмыштуу уюм катары таанылып, закондон тышкары деп жарыяланган. Бирок гестапонун кадрларын жана методдорун батыш германиялык реваншисттер жана алардын империалисттик колдоочулары ФРГдагы прогрессивдүү күчтөргө каршы күрөштө кеңири пайдаланып жатышат/.

ГЕТТО гетто /орто кылымдык жана капиталисттик бир катар өлкөлөрдөгү калктын айрым топторун расасына, кесибине же динине карата зордуктап болуп, өзүнчө жайлаштырган шаардын бир аймагы, атайын кварталдары. Батыш Европада гетто адегенде, негизинен, еврейлер үчүн түзүлгөн. Германияда фашисттик режимдин мезгилинде гетто көптөгөн шаарларда уюшулган да, гитлерчилер аларды өлүм лагерлерине айландырышкан. Азыркы кезде дээрлик айрым капиталисттик өлкөлөрдө геттолор бар/.

ГИГАНТОМАНИЯ гигантомания /эрилдиги жок болсо да чоң масштабдуулукка обу жок кызыгуу/.

ГИЛЬДИЯ гильдия /1. орто кылымдардагы Батыш Европадагы соодагерлердин же кол өнөрчүлөрдүн өздөрүнүн таламдарын коргоо үчүн түзүлгөн союз, биримеси; 2. революцияга чейинки Россиядагы /XYШ к.-XX кылымдын башы/ капиталынын өлчөмүнө жарама I-2-жана 3-гильдия болуп бөлүнгөн соодагерлердин сословиелик уюмдары/.

ГИЛЬОТИНА гильотина /өлүм жазасына өкүм кылынгандардын башын кесүүчү, биринчи жолу XYШ кылымдын аягындагы буржуазиялык революциянын учурунда Францияда колдонулган курал/.

ГИМН гимн /Ата Мекенди, мамлекетти, кандайдыр бир тарыхый окуяларды жана алардын баатырларын даңктаган салтанаттуу ыр. Коммунисттик партиялардын гимни-"Интернационал". Ар бир өлкөнүн официалдуу түрдө белгиленген мамлекеттик гимни болот/.

ГИПЕРБОЛА гипербола /айта турган ойго өзүнчө бир таасирдүүлүк, жагымдуулук, курчтук берүү максатында көркөм адабиятта, публицистикада, сүрөт ж.б. искусстволордо колдонула турган өтө ашырып, апыртып айтуу, кезүү, тартуу ыкмасы/.

ГИПОТЕЗА гипотеза /илимий божомол; кандайдыр бир көрүнүштүн, кубулуштун себебин так далилдөөгө мүмкүн болбогон учурда ал көрүнүштүн, кубулуштун ыктымалдуу себеби жөнүндө айтылган илимий божомол; гипотезанын илимий теорияга айланышы үчүн кошумча изилдөөлөр, тажрыйба, практиканын маалыматтары талап кылынат/.

ГЛАВА ГОСУДАРСТВА мамлекеттин башчысы /мамлекеттин жогорку бийлиги берилген адам же орган. Советтер Союзунда мамлекеттин башчысынын функциясы СССР Жогорку Советинин Президиуму тарабынан ишке ашырылат/.

ГЛАВА ПРАВИТЕЛЬСТВА өкмөттүн башчысы /мамлекеттик жогорку аткаруучу жана башкаруучу бийликтин башында турган адам. Адатта

өкмөттүн башчысы Министрлер советинин председатели же Премьер-министр деп аталат/.

"ГОЛОС АМЕРИКИ" "Америкanын үнү" /АКШнын информациялык агентствосунун /ЮСИА/ контролу астында иштеген радиостанция. "Америкanын үнү" 1942-жылдан бери көптөгөн тилдерде берүүлөрдү жүргүзүп, АКШнын реакциячыл империалисттик саясатын пропагандалап, социалисттик өлкөлөргө каршы идеологиялык диверсияларды уюштуруп келе жатат/.

ГОСУДАРСТВЕННО-МОНОПОЛИСТИЧЕСКИЙ КАПИТАЛИЗМ мамлекеттик-монополисттик капитализм /монополисттик буржуазиянын экономикалык жана саясий үстөмдүгүнүн бир формасы. Монополияларды байытуу, жумушчу кыймылын жана улуттук-боштондук күрөштү басуу, капиталисттик түзүлүштү сактоо максатында мамлекеттик-монополисттик капитализм монополиялардын күч-кубатын мамлекеттин күчү менен бириктирет. Монополиялардын колуна капиталды концентрациялоо жана борборлоштуруу, кеңеюү жана мамлекеттик монополиялардын чырмалышып бириги-ши, эң ири монополиялардын мамлекеттин аппараты менен кууруллуп кошулушу мамлекеттик-монополисттик капитализмдин өсүшүнүн экономикалык негизи болуп саналат. Мамлекеттик-монополисттик капитализмдин негизин мамлекеттик-капиталисттик менчик түзөт. Мамлекет экономиканын айрым тармактарынын, согуштук-өнөр жай, энергетика, транспорт ж.б. ишканалардын толук же жарым-картылай эсесине айланат, ошону менен катар ири өнөр жайлык жана финансылык монополисттик капиталга пайдалуу болгон бир катар ишчаралар күргүзөт; мамлекеттик-монополисттик капитализмдин жаратылышын өзгөртпөгөнү менен, эмгек менен капиталдын ортосундагы айырманы тереңдетип, капитализмдин карама-каршылыктарын дагы кебүрөөк курчутуп, анын фундаментин бошотот да, социализмге материалдык даярдын түзөт/.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КАПИТАЛИЗМ мамлекеттик капитализм /1.капитализмдин тушунда-өндүрүш каражаттарына болгон мамлекеттик менчик, капиталисттин принциптеги мамлекеттик ири ишканаларды түзүү. Капиталисттик монополиялардын мамлекеттик аппарат менен жуурулуп кошулушу мамлекеттик-монополисттик капиталдын түзүлүшүнө алып келет. Колониалдык өзүүдөн кутулушкан, экономикалык жактан начар өнүгүшкөн өлкөлөрдө мамлекеттик капитализм улуттук өнөр жайдын жаралышына көмөк берет; 2. пролетариат диктатурасынын шарттарында-жумушчу табынын кызыкчылыгы үчүн кол берүүчү жана пролетардын мамлекет тарабынан жөнгө салынуучу коомдук-экономикалык укладдардын бири/.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ мамлекеттик секретарь /кээ бир өлкөлөрдөгү мамлекеттик кызмат: Югославияда мамлекеттик секретариаттын /министерствонун/ башчысы, Англияда-министр, Францияда-өкмөттүн мүчөсү, АКШ да-тышкы иштер министри/.

ГОСУДАРСТВО мамлекет /таптык коомдо саясий бийликтин уюму; экономикалык жагынан үстөмдүк кылуучу таптын диктатурасынын органы. Мамлекет өндүрүш каражаттарына жеке менчиктин пайда болушунун, эмгектин бөлүнүшүнүн, эксплуататордук жана эксплуатациялануучу таптардын түзүлүшүнүн натыйжасында пайда болгон. Тарыхта эксплуататордук таптардын мамлекетинин үч тиби /нул өзөөчүлүк, феодалдык жана буржуазиялык/ белгилүү. Булардын башкаруу формалары ар башка болгону менен маңызы бир — эксплуататордук азчиликтин көпчүлүк эмгекчилердин үстүнөн болгон диктатурасы. Надстройканын маанилүү бир бөлүгү катарында мамлекет, жалпы эле надстройка сыяктуу, өзүн каратkан экономикалык курулушту сактап калууга жана күчөтүүгө тырышат. Социалисттик революция буржуазиялык мамлекетти талкалап, кыйратып,

социализмди куруу жана чыңдоо үчүн зарыл болгон жумушчу табынын саясий үстөмдүгүн-пролетариат диктатурасын орнотот. Анынкен социалисттик коом курулгандан кийин жана коммунизмдин куруу мезгилинде пролетариат диктатурасынын мамлекети Коммунисттик партия башында турган жумушчу табынын жетекчилик ролу менен бүткүл элдин саясий уюмуна айланат. Социалисттик демократиянын андан ары карай өнүгүү процессинде мамлекеттик бийликтин органдары бара-бара коомдук өзү башкаруунун органдарына айланат/.

"ГОСУДАРСТВО ВСЕОБЩЕГО БЛАГОДЕНСТВИЯ" "жалпы жыргалчылыктын мамлекети" /капиталисттик мамлекеттин таптык маңызын жашырган, аны коомдун бардык катмарлары жөнүндө бирдей кам көрген, бардык таптарга бирдей орган катарында көрсөтүүгө аракет кылган буржуазиялык-реформисттик концепция/.

ГОЭЛРО ГОЭЛРО /Коммунисттик партиянын жана В.И.Ленindин көрсөтүүсү боюнча 1920-ж. өлкөнү электрлештирүүнүн перспективдүү планын жана ал чарбасын өнүктүрүүнүн алгачкы планын түзгөн Россияны электрлештирүү боюнча Мамлекеттик комиссия. Бул план социализмдин материалдык-техникалык базасын -электрлештирүүнүн негизинде бүткүл эл чарбасын, анын ичинде дыйканчылыкты да кайра куруугa жөндөмдүү болгон ири машина өнөр жайын түзүүнү көздөгөн/.

ГРАЖДАНСКАЯ ВОЙНА граждандык согуш /мамлекеттин ичиндеги таптардын ортосундагы куралдуу күрөш; тап күрөшүнүн бирдей турган күрч жана жогорку формасы. Тарыхта көптеген граждандык согуштар белгилүү. Өздөрүнүн эркиндиги үчүн козголгон таптардын саясий күрөшүнүн уландысы болгон граждандык согуш адилеттүү, прогрессивдүү, революциячыл болот. Эгерде граждандык согуш реакциячыл таптын кайра бийликке келишин жана анын үстөмдүгүн чыңдоону максат кылса, анда ал адилетсиз, реакциячыл, контрреволюциячыл болот/.

ГРАЖДАНСТВО граждандык /укук жагынан кандайдыр бир мамлекетке тиешелүүлүк, ошол мамлекеттин гражданддарынын катарына катуучулук. Граждандын өзүнүн мамлекетине карата болгон саясий укуктар жана милдеттер менен байланыштуу. СССРдин гражданддарынын Советтер Союзунун Конституциясы гарантиялаган демократтык укуктары жана эркиндиктери бар, алар СССРдин Негизги Законунда көрсөтүлгөн бардык милдеттерди аткарышат. СССРдин граждандыгы жөнүндөгү закон 1938-ж. 19-августа кабыл алынган. Советтер Союзунда бир гана союздук граждандык бар-союздук республиканын ар бир граждалы СССРдин граждалы болуп эсептелет. Чет элдиктер алардын улутуна жана расасына карабастан, СССР Жогорку Советинин Президиумуна же алар жашаган союздук республиканын Жогорку Советине өздөрүнүн көрт башынын аризаданусу боюнча СССРдин граждандыгына кабыл алынышат. Монархиялык мамлекеттерде "гражданство" деген терминдин ордуна "подданство" деген термин колдонулат/.

"ГРЯЗНАЯ ВОЙНА" "басып алуучу согуш" /эркиндик жана көз карандысыздык үчүн күрөшүп жатышкан колониялык өлкөлөрдүн элдерине каршы империалисттик мамлекеттердин басып алуучулук согушу. Алгачкы жолу бул термин француз империалисттеринин Вьетнам элине каршы жүргүзгөн колониялык согушун /1946-54/ мүнөздөө үчүн колдонулган. АКШнын Вьетнам элине каршы кең жылга созулган "басып алуучу согушу" да кецилүү менен бүттү/.

ГУБЕРНАТОР губернатор /1. революцияга чейинки Россияда: дворяндардын жогорку катмарынан чыккандардан дайындалуучу губерния начальниги; 2. капиталисттик өлкөлөрдө: айрым мамлекеттердин аймактарындагы өкмөттүк жогорку чиновник; АКШнын жана бир катар латинамерикалык мамлекеттердин штаттарындагы өкмөт башчысы; кээ бир өлкөлөрдө /Белгияда, Испанияда/: провинциянын, департаментин жогорку кызматтагы адамы. Өзүнүн колуна граждандык жана аскердик бийликтерди бириктирип кармаган губернатор генерал-губернатор деп аталат/.

ГУГЕНОТЫ гугеноттор /XVI-XVII кылымдардагы Францияда протестант диндеринин бири болгон, католик чиркөөсү жана короолук бийлик тарабынан куугунтукталган кальвинизмди жактоочулар/.

ГУМАНИЗМ гуманизм /1. адамды жакшы көрүүгө, адамдык жакшы нарктуу урматтоого, адамдардын жыргалчылыгы жана аларда моралдык жогорку сапаттарды өстүрүүгө негизделген көз караштардын системасы; 2. XIV-XVI кылымдарда Батыш Европанын бир катар өлкөлөрүндө феодализмге, католицизмге каршы чыккан коомдук ой-пикирдеги, адабияттагы, искусстводогу жана илимдеги прогрессивдүү ыкмалык. Коомдук түзүлүшү өзүнүн каратылышы боюнча гумандуу болгон социалисттик өлкөлөрдө гуманизм чыңдап өнүгөт жана гүлдөйт. Социалисттик гуманизм пролетардык интернационализм, эмгекчилердин эл аралык тилектештиги, бардык элдердин достугу жана бүткүл дүйнөдө тынчтык үчүн күрөш менен ажырагыс түрдө байланыштуу/.

ГУМАНИТАРНЫЙ гуманитардык /адамдын ой-сезимине, адам коомуна, анын маданиятына тиешелүү; гуманитардык илимдер: философия, саясий экономия, история, филология ж.б./.

ГУМАННОСТЬ гумандуулук /адамкерчилик, адамды жакшы көрүүчүлүк. и. ГУМАНИЗМ/.

ГУННЫ гуннлар /1. биздин эрага чейинки III-II кылымдарда согушкан-уруу союзун, андан кийин өзүнүн мамлекетин түзгөн Борбордук Азиядагы көчмөн уруулар. Б. з. I-V кылымдарында гуннлар өздөгөндө Чыгыш, кийинчерээк Батыш Европанын көп өлкөлөрүнө талоончул жортуулдарды жасашкан. Гуннлардын жүргүзгөн жырткычтык, кыйратуучу мүнөздө болгондуктан, аларга дуушар болгон элдердин, булардын ичинде славян-

дардын да коомдук өнүгүүгө кепке чейин кайланып келген. Атилла башчылык кылган гуннадар Каталаун талаасындагы /Чыгыш Галлия/ салгылашууда жеңилгенден кийин, 453-ж. гунндардын союзу тарап бузулган; 2. өтмө мааниде: каарларды, кыштактарды, элди, маданиятты талкалап жок кылуучу жыртыч, ырайымсыз жеңип алуучулар/.

Д

ДАМОКЛОВ КЕЧ Дамокldын кылычы /I. байыркы гректердин уламышы боюнча өзүнүн абалынын бекем эместигин көрсөтмөкчү болуп, сиракуза дык залим Дионисий тойдун учурунда ага көз арткан Дамоклды өзүнүн ордуна отургузуп, анын үстүнө жилге байланган курч кылычты асып койгон; 2. өтмө мааниде: сыртынан баары жайында болуп көрүнгөнү менен, дайыма башка түшүүчү коркунуч, кубаттуу сары суусун алуу/.

ДАУНИНГ-СТРИТ Даунинг-стрит /Лондондогу тышкы иштер министерствосу менен кээ бир башка министерстволордун имараттары, министрлер кабинети чогула турган имарат жайлашкан көчө. Бул ат менен Англиянын тышкы иштер министерствосун, кээде Англиянын өкмөтүн да аташат/.

ДАШНАКИ Дашнактар /армяндардын XIX кылымдын аягында уюшулган буржуазиячыл-улутчул контрреволюциячыл партиясы. 1918-20-жылдарда дашнактар Армениядагы буржуазиялык өкмөттүн башында турушуп, 1920-ж. Совет бийлиги жеңгенден кийин өлкөдөн кубаланган/.

ДВИЖЕНИЕ ЗА КОММУНИСТИЧЕСКОЕ ОТНОШЕНИЕ К ТРУДУ Эмгекке коммунисттик мамиле кылуу кыймылы /СССРде эмгекчилердин социалисттик мелдешинин массалык формаларынын бири. Кыймыл 1958-жылы КПССтин XXI с"ездинин чакырыгына кулач кайган мелдештин жүрүшүндө пайда болгон. Анын катышуучуларынын урааны - коммунисттерче окуу, иштөө жана жашоо. Эмгекке коммунисттик мамиле кылуу үчүн мелдештин катышуучулары эмгек өндүрүмдүүлүгүн, өндүрүштүн сапатын жана

натыйжалуулугун көтөрүү менен катар кесиптик адистигин, маданий-техникалык деңгээлди жогорулатуу, коомдук- саясий ишке катышуу, коммунисттик моралдын нормаларын сактоо сыяктуу социалдык-саясий жана нравалык-психологиялык көрсөткүчтөрдү өздөрүнүн милдеттенмелеринде жана келишимдеринде чагылдырышат. Саясий жана эмгек тарбиясын айкалыштырган бул кыймыл илимий-техникалык революциянын жетишкендиктерин социалисттик түзүлүштүн артыкчылыгы менен бириктирүүдө маанилүү каражат болуп эсептелет/.

ДВИЖЕНИЕ НЕПРИСОЕДИНЕНИЙ Согуштун-саясий блокторго кошулбоо кыймылы /элдердин империализмге каршы күрөшүнүн бүткүл дүйнөлүк фронтунун маанилүү звеносу. 1961-жылы уюшулган бул кыймылга ар кандай саясий түзүлүштөгү дүйнөдөгү 80ден ашык мамлекет кирет. Алардын тышка саясаттагы негизги багыты мамлекеттердин согуштун - саясий блокторуна катышпоо, Эл аралык тынчтыкты жана коопсуздукту камсыз кылуу үчүн империализмге, колониализмге жана неоколониализмге каршы активдүү күрөшүү болуп эсептелет. Советтер Союзу ж.б. социалисттик өлкөлөр бул кыймылга катышкан мамлекеттердин тынчтыкты коргоо үчүн күрөшүн колдошот/.

ДВИЖЕНИЕ СОПРОТИВЛЕНИЯ Каршылык көрсөтүү кыймылы /экинчи дүйнөлүк согуштун жылдарында германдын, италиялык, япондук ж.б. басып алуучуларга каршы алар оккупациялап алган өлкөлөрдөгү эл массаларынын эркиндик, антифашисттик, патриоттук кыймылы. Бул кыймылдын негизги күчү Коммунисттик партиялар башында турган жумушчу табы болгон. Анын тегерегине дыйкан, майда жана орто буржуазия, интеллигенция ж.б. топтолгон. Кыймылдын негизги формалары антифашисттик пропаганда, ич ташты, оккупанттарга ишенгенин ишке саботаж кылуу, партизандык согуш, көтөрүлүш болгон. Ата Мекендин согуштун жылдарында СССРде партизандык кыймыл кеңири кулач жайган. Каршылык көрсөтүү

кыймыла Польшада, Югославияда, Францияда, Италияда ж.б. өлкөлөрдө кеңири тараган/.

ДВИЖЕНИЕ СТОРОННИКОВ МИРА тынчтыкты жактоочулардын кыймыла /дүйнөлүк жаңы согушту болтурбай коюу максатында пайда болуп, социалдык, саясий жана диндик көз караштарына карабастан, бардык өлкөлөрдөгү тынчтык үчүн күрөшкөндөрдү биriктирген азыркы кездеги эбегейсиз зор элдик демократтык кыймыл . Анын жогорку жетекчилик кылуучу органы-Тынчтыктын Бүткүл дүйнөлүк совети/.

ДВОРЯНСТВО дворяндар /феодалдык коомдо-үстөмдүк кылган жер ээлеринин привилегиялуу катмары, дыйкандарды эзген помещик-крепостниктер; революцияга чейинки Россияда дворяндар падышачылыктын негизги тиреги болгон. Улуу Октябрь революциясы дворяндардын социалдык базасын-помещиктик жер ээлөөнү жок кылып, дворяндардын катмарын жойгон/.

ДВУЛИКИЙ ЯНУС эки жүздүү Янус /I. римдик мифология боюнча Янус карама-каршы жакты караган эки жүзү болгон,бири алдыга, келечекке жана экинчиси артка, өткөнгө карап турган эшиктин кудайы . 2.өтмө маанисинде: куйту, эки жүздүү, карама-каршы көз караштагы адам/.

ДВУХПАРТИЙНАЯ СИСТЕМА эки партиялуу система /көз бир капиталисттик өлкөлөрдөгү буржуазиялык эки партия: АКШ да - республикалык жана демократтык, Англияда - консерваттыдык жана лейбористтик ж.б. партиялар; мезгил-мезгили менен бийликте бирин бири алмаштырып туруучу система. Бул эки партиянын ортосундагы саясий "күрөшкө" карабастан, эки партиялуу система көпчүлүк учурда, бийликтин монополисттик буржуазиянын колунда сакталып калышын гарантиялайт/.

ДЕБАТЫ дебаттар /кандайдыр бир жыйналышта, заседаниеде карыш сөзгө чыгып сүйлөө, маселени талкылоо; пикир алышуу; талашуу-тартышуу/.

ДЕБЛОКИРОВАНИЕ блокададан бошотуу /блокада кылууну токтотуу, блокаданы коюу; блокадада калган чепти, шаарды, территорияны, мамлекетти бошотуу/.

ДЕВАЛЬВАЦИЯ девальвация /акчанын официалдуу курсунун, базасынын төмөн түшүшү; валютаны туруктуу кылуу максатында анын алтынга, күмүшкө, же башка бир өлкөнүн валютасына болгон курсун азайтуу же төмөндөтүү үчүн жүргүзгөн акча реформасы. Девальвация капиталисттик өлкөлөрдө экономикалык абалдын начарлагандыгынын натыйжасында келип чыгат да, керектелүүчү товарлардын базасынын жогорулашына, эмгекчилердин турмуш деңгээлинин төмөндөшүнө алып келет/.

ДЕВИЗ девиз /I. негизги ойду, идеяны, максатты, милдетти билдирүүчү кыскача сүйлөм; 2. кабык конкурска материал бергенде шарттуу белги катарында колдонулуучу сөз же сөзүм сөз; 3. чет өлкөлүк валюталар менен белгиленүүчү жана эл аралык эсептешүүлөрдө колдонулуучу кредит жана төлөө документтери; буга чет өлкөнүн валюта боюнча өлчөнүп, чет өлкөдө колдонулуучу банктык чектер, векселдер, аккредитивдер, төлөнүүгө фиксттүү болгон чет өлкөлүк облигациялар ж.б. кирет/.

ДЕГРАДАЦИЯ деградация /деградация болуу, төмөндөө, начарлай баштоо, мурдагы жакшы сапаттарын жана касиеттерин жоготуу, кеэри кетүү/.

ДЕЗАВУИРОВАНИЕ дезавуирование /келишпөөчүлүктү билдирүү, өзүнүн официалдуу өкүлүнүн айтканын же кылган ишин жокко чыгаруу, же аларды колдоодон баш тартуу: кандайдыр бир мамлекеттин элчисинин айтканын ошол мамлекеттин өкмөтүнүн дезавуирование кылуусу/.

ДЕЗИНФОРМАЦИЯ дезинформация, жалган информация /натуура, атайын эле жалган кабар таратып, иштн чаташтыруу, туура жолдон чыгаруу.

Капиталисттик басма сөз, радио, теле көрсөтүү жана пропаганданын башка каражаттары аркылуу коомдун ой-пикирди чагылдыруу максатында дезинформация кеңири колдонулат; анти-коммунисттик компаниянын, социалисттин өлкөлөрдү ушактоонун мыкты каражаттарынын бири/.

ДЕЗОРГАНИЗАЦИЯ дезорганизация /иште бузуктуруу, бүлдүрүү; тийиштүү тартиптин, ыраакандыктын жоктугу/.

ДЕЗОРИЕНТАЦИЯ дезориентация/I. ориентациясын жоготуу; каңылыштыкка, кездеген багытын жоготууга алып баруучу белгилүү бир нерсе, окуя жөнүндө туура эмес кабарлар болуу; 2. кандайдыр бир нерсени аңдоо, кайсы бир ситуацияны, шартты түшүнө билүү көндөмдүүлүгүн жоготуу/.

"ДЕИДЕОЛОГИЗАЦИЯ" "деидеологизация" /азыркы дүйнөдө социалдык антогонизмдерди жоюунун натыйжасында идеологиянын күнү бүтөт иши деген илимге жат буржуазиялык концепция/.

ДЕИЗМ деизм /дүйнөнү кудай жараткан, бирок эл табигаттын жана коомдун тиричилигине кийлигишпейт деген XVП-XVШ кылымдардагы диний-философиялык окуу/.

ДЕКАБРИСТЫ декабристтер /дворяндык революционерлер; кашируун коомдордун мүчөлөрү жана падышалык жеке бийликке, крепосттук эзүүгө карши 1825-ж. I4/26/-декабрдеги Петербургдагы куралдуу көтөрүлүштүн катышуучулары. Булар өздүк кызыкчылыгы үчүн, бирок эл массаларын катыштырбай эле аскер төңкөрүшү аркылуу революция жасамакчы болушкандыктан көтөрүлүш жеңилип калган да, декабристтер падышалык бийлик тарабынан ыраймсыздык менен жазаланышкан/.

ДЕКАДЕНСТВО декаденттик/XIX кылымдын аягындагы XX кылымдын башындагы ыдыраң өчүү, чөгүү, үмүттү үзүү мүнөздүү болгон буржуазиялык маданияттын кризистик көрүнүштөрүнүн жалпы аты. Декабристтер искусстводо салсий жана граждандык темалардан, тап күрөшүнүн бардык формасына катышуудан баш тартышкан/.

ДЕКЛАРАЦИЯ декларация /I. кандайдыр бир маселеге арнаткан официалдуу билдирүү; өкмөттүн же партиянын атынан закондуу чараларды салтанаттуу түрдө жарыялоо жана ошол чаралар жазылган документ; 2. ар кандай керектүү маалыматтар жазылган, жарыяланган официалдык документтердин аталышы: Россия элдеринин укуктарынын декларациясы ж.б./.

ДЕКЛАССИРОВАННЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ таптык мүнөзүн жоготкон элементтер /табынан ажыраган элементтер; эч табы менен байланышын үзгөн жана башка эч бир топко кошулбаган, коомдук өндүрүшкө катышпаган, моралдык жагынан төмөн түшкөн, бузулган адамдар/.

ДЕКРЕТ декрет /мамлекеттик бийликтин жогорку органы чыгарган закондордун, чечимдердин аталышы. Совет бийлигинин алгачкы жылдарында мамлекеттик турмуштун маанилүү маселелери боюнча өкмөттүн закондору, токтомдору декрет деп аталган: жер жөнүндө декрет, тынчтык жөнүндө декрет ж.б./.

ДЕЛЕГАТ делегат /мамлекеттин же кандайдыр бир уюмдун шайлаган же дайындаган өкүлү: с"ездин делегаты/.

ДЕМАГОГ демагог /өзүнүн ишинде принципсиз, демагогиялык ыкмаларды колдонуучу адам/.

ДЕМАГОГИЯ демагогия /өзүнүн эрам ойлуу максатына жетүү үчүн жалган убадалар менен лозунгдар аркылуу эңгенчилерди алдоо; алдын артта калган билгүнүн эң-сезимине апыртмалуу сөздөр менен таасир кылып, алардын көңүлүн өзүнө тартууга жасаган аракет. Демагогия - буржуазиялык партиялардын саясатында колдонулуучу негизги ыкмалардын бири/.

ДЕМАРКАЦИЯ демаркация /чектөө, жанаттан жайлашкан мамлекеттердин ортосундагы тийиштүү шарттын, келишимдин негизинде мамлекеттин

чек араны белгилее, аныктоо. Демаркациялык линия-карашу; мезгилинде кооланышкан тараптардын аскерлерин бөлүп турган тилке же оккупацияланган зона/.

ДЕМАРШ демарш /бир мамлекеттин же анын органдарынын экинчи бир мамлекетке отунуч, нааразылык билдирүү, эскертүү к.б. менен дипломаттык кайрылуусу/.

ДЕМАСКИРОВКА демаскировка /1. маскировканын бузулушу, ачылышы, алынып салынышы; 2. отме мааниде: бетин ачуу, аныкталее/.

ДЕМИЛИТАРИЗАЦИЯ демилитаризация, куралсыздандыруу /кандайдыр бир мамлекеттин куралдуу күчтөрүнүн, согуш өнөр жайынын, согуштук чептеринин жана базаларынын к.б. болушуна эл аралык келишим боюнча толук же кары-картылай тыюу салуу/.

ДЕМИЛИТАРИЗОВАННАЯ ЗОНА демилитаризацияланган зона /эл аралык келишим менен аски чептерди сактоого, кошуун куруугa, аскер кармоого, согуштук-өнөр жай об"ектилерин куруугa тыюу салынган территориянын тилкеси/.

ДЕМОБИЛИЗАЦИЯ демобилизация /1. армиянын өздүк составын кыскартуу же аскер кызматынын мөөнөтүн өтөгөн аскер кызматчыларын бошотуу; 2. куралдуу күчтөрдү жана эл чарбасынын белгилүү тармактарын согуш абалынан тынчтык абалга өткөрүү;

ДЕМОГРАФИЯ демография /калктын составын, санын, өсүшүн изилдей турган коомдук илим. Демографиялык статистика жана демографиялык изилдөө эл чарбасын пландаштыруу, социология, география к.б. экономикалык жана социалдык илимдер үчүн баалуу маалыматтарды берет/.

ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ демократизация,демократиялаштыруу /кандайдыр бир мамлекеттин, коомдун, союздардын, уюмдардын турмушуна демократиялык принциптерин киргизүү же аларды демократиянын негизинде кайра куруу, демократтык ык-жараларды күчтөө/.

"ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СОЦИАЛИЗМ" "демократиялык социализм" /демократтык реформалар аркылуу капитализмди социализмге кайра куруугa болот деген реформисттик теория жана саясий концепция. Марксизм-ленинизмге жат"демократтык социализмдин" идеологиясы коммунисттик жана жумушчу партиялардын практикалык ишине карши багытталып, аны жактоочулар "элдик" капитализмдин, буржуазиялык коомду "кызыл кыргалчылыктын мамлекетине" айландируу идеяларын үгүттөйт/.

ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ ЦЕНТРАЛИЗМ демократиялык централизм /Советтер Союзунун Коммунисттик партиясынын, чет өлкөлөрдөгү Коммунисттик жана жумушчу партиялардын уюштуруу жагынан түзүлүшүнүн башкы принциби; партиянын бардык жогорку органдарынын төмөндөн жогору карай шайланышы; партиялык органдардын өздөрүнүн партиялык уюмдарынын алдында мезгили менен отчет берип туруусу; коммунисттердин чыгармачылык активдүүлүгү; партиялык бекем тартип жана аскачылыктын кемчүлүккө баш ийиши; жогорку органдардын чечимдеринин төмөнкүлөр үчүн сөзсүз милдеттүүлүгү. Демократиялык централизм СССРдеги, башка социалисттик өлкөлөрдөгү мамлекеттик аппаратты, чарбалык органдарды, комсомолдун, профсоюздун к.б. коомдук уюмдарды уюштуруунун да негизин түзөт/.

ДЕМОКРАТИЯ демократия /элдин бийлик; бийлик элге таандык болгон саясий түзүлүш; дайыма таптык мүнөздө болгон үстөмдүк кылуучу таптын диктатурасынын саясий формасы; ар кандай тарыхый доордо демократия деген түшүнүктүн мазмуну ошондогу социалдык-экономикалык түзүлүшкө карата өзгөрүп отурат. Толугу менен элдин бийликке негизделген социалисттик демократия - демократиянын принципиалдуу жаңы, жогорку тиби; эксплуататордук таптарды, адамды адам эксплуатациялоону жоюу жана социализмдин жеңиши ме'н

негизи болуп эсептелет. Биринчи жолу демократиянын социалисттик түрү Совет өлкөсүндө түзүлгөн, экинчи дүйнөлүк согуштан кийин бир катар өлкөлөрдө пролетариат диктатурасынын бир формасы болгон элдик демократиянын түзүлүшү орноду да, элдик-демократиялык мамлекеттер социализмди куруу жолуна түшүштү. Коммунисттик коомду курууну жүрүшүндө социалисттик демократия андан ары карай өнүгүп жана өркүндөтүлет да, коомдук өз башкаруу органдары барган сайын көбүрөөк роль ойной баштайт/.

ДЕМОНСТРАЦИЯ демонстрация /I. бир нерсени көпчүлүккө көрсөтүү: кинофильмди, искусство чыгармаларын, физика, химия ж.б. сабактарда тажрыйбаларды демонстрациялоо, көрсөтүү; 2. коомдук ой-пикирлерди, талаптарды, наразылыктарды ж.б. билдирүү үчүн массалык жүрүш: өнөрчүлөрдүн майрамдык демонстрациясы; колдоону, тилектештикти, наразылыкты билдирген демонстрация; 3. көңүл бурдуруу, кимдир бирөөгө кыр көрсөтүп, таасир этүү максатында жасаган аракеттер: өзүнүн күчүн көрсөтүү жана кысым кылуу үчүн империалисттик мамлекеттердин башка мамлекеттин жээктерине согуштук кемелерин жиберүү/.

ДЕМОРАЛИЗАЦИЯ деморализация /I. жүрүм-турумдун, жүрүм-турумдун бузулушу; 2. ишенимсиздик, активдүүлүктүн, тартиптин, жөндөмдүүлүктүн төмөн түшүшү/.

ДЕМПИНГ демпинг /капиталисттик мамлекеттердин конкуренттешкен өлкөлөрдүн өнөр жайынын өнүгүшүнө жолтоо кылуу максатында өздөрүнүн ички рынокторунун жана дүйнөлүк рынктун бааларынан бир катар төмөндөтүлгөн баалар боюнча чет өлкөлөргө товарларды эрзан баада сооданоо. Бул эл массаларынын абалынын начарлашына алып келет/.

ДЕНАТУРАЛИЗАЦИЯ денатурализация /айрым адамдын өз жашаган мамлекеттин граждандыгынан чыгып кетиши же аны граждандыктан чыгарып жиберүү/.

ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ денационализация /I. мамлекеттештирилген ишканаларды жана мүлктөрдү мурдагы ээлерине кайтарып берүү; 2. улуттун өзгөчөлүктөрүн, маданиятын, тилин ж.б. жоготуу/.

ДЕНАЦИФИКАЦИЯ денацификация /нацизмдин - фашизмдин кылмыштуу үстөмдүгүнүн калдыктарынан жана кесепеттеринен Германиянын коомдук, саясий жана экономикалык турмушун тазалоо процесси. Германия Демократиялык Республикасында денацификация толугу менен жүргүзүлүп, Батыш Германияда аны жүргүзүүнү америкалык, англиялык жана французиялык империалисттер жагылтууга учуратышты/.

ДЕНОМИНАЦИЯ деноминация /акчалардын курсу төмөн түшүп кеткендиктен, акча реформасын жүргүзүп, нагаз акчалардын атын жана алардын номиналын-наркын өзгөртүү/.

ДЕНОНСАЦИЯ денонсация /бир мамлекеттин экинчи мамлекетке экөөнүн ортосунда түзүлгөн келишимди бузуу же аны аракеттерин токтотуу жөнүндө билдириши/.

ДЕПАРТАМЕНТ департамент /I. революцияга чейинки Россияда жана кээ бир башка өлкөлөрдө министерствонун, сенаттын ж.б. жогорку өкметтүк мекемелердин бөлүмү; 2. Францияда-административдик область; 3. АКШда жана Швейцарияда - министерство/.

ДЕПОЗИТАРИЙ депозитарий /көп жактуу келишимди түзүүгө катышкан жана ал келишимдин шарттары боюнча аны текстин, аны ратификациялагандыгы жөнүндөгү документтерди ж.б. сактоого милдеттенген мамлекет/.

ДЕПОНИРОВАНИЕ депонирование /I. мамлекеттик мекемеге /мисалы, банкка же конторага/ сактап коюу үчүн баалуу кагаздарды, акчаларды ж.б. берүү; 2.ратификациялаган грамотаны белгилүү бир мамлекетке, эгерде бир нече мамлекет кол койгон келишим болсо - эл аралык органга сактоого берүү/.

ДЕПОРТАЦИЯ депортация /империалисттик мамлекеттерде үстөмдүк кылган түзүлүш үчүн коркунучтуу деп табылган граждандарды сот же административдик жол менен зордоп башка жерге көчүрүү, жубалап жиберүү. Буга кабыл прогрессивдүү жана революциячыл иштерлер дуушар болушат/.

ДЕПРЕССИЯ депрессия /1. капиталисттик өлкөлөрдө чарбанын, коомдун турмуштун төмөндөшү, кээри кетиши; экономикалык кризистен кийин өндүрүштүн өнүппөй туруп калышы, товарларга болгон керектөөнүн начарлашы менен мүнөздөлгөн өнөр жай циклинин фазасы/.

ДЕПУТАТ депутат /борбордук жана жергиликтүү бийлик органдарына эл тарабынан шайланган өкүл. Бизде өлкөчүлөр депутаттарды СССР Жогорку Советине, союздук жана автономиялык республикалардын Жогорку Советтерине жана жергиликтүү Советтерге: крайлык, шаардык, райондук, округдук, поселоктук, селолук, айылдык советтерге шайлашат/.

ДЕПУТАЦИЯ депутация /кандайдыр бир уюм, мекеме, чогулуш тарабынан бир иште, тапшырманы орундоо үчүн атайын шайлынган адамдар/.

ДЕСПОТИЗМ деспотизм /1. зулумдук; монархтын - жеке бийлөөчүлүн эч кандай закон менен чектелбеген бийлигине негизделген мамлекеттик түзүлүш жана башкаруунун системасы; 2. өткө мааниде: жеке бийлөөчүлүк, өзү баштык, закондордун негизинде эмес, зордук-зомбулук менен оюна келгендей бийлөөчүлүк, ыраймансыздык, зулумдук/.

ДЕСПОТИЯ деспотия /1. эч кандай закондор менен чектелбеген жеке бийликтин формасы; 2. законсуздукка, зордук-зомбулукка жана күч кыймоого негизделген монархия/.

ДЕТЕКТИВ детектив /1. капиталисттик өлкөлөрдөгү кашыруун же уголовный полициянын тыңчысы, агенти; 2. кылмышкерлердин коруктарын жана алар менен күрөштү, жасалган кылмыштардын "сырларын" ачканды сүрөттөп көрсөткөн укмуштуу окуялуу адабий чыгарма же кинофильм/.

ДЕ-ФАКТО де-факто /ак жүзүндө, чындыгында бар, бирок юридикалык жактан оформить өтүлбөгөн ит. Де-факто деп таануу эки мамлекеттин ортосунда дипломаттык мамилелер түзүлө элек болсо да, соода мамилелерин түзүү дегендик менен бирдей/.

ДЕФЕКТ дефект /кемчилик, жетишпегендик, майыптык ж.б./.

ДЕФИНИЦИЯ дефиниция /илимий эмгектерде, сөздүктөрдө ж.б. кандайдыр бир түшүнүктүн негизги мазмунун кыскача аныктоо/.

ДЕФИЦИТ дефицит /1. зыян, киреше дөн чыгашанын ашып кетиши; 2. кандайдыр бир материалдык байлыктардын, товарлардын жетишсиздиги/.

ДЕФЛЯЦИЯ дефляция /капиталисттик өлкөлөрдө инфляция убагында кагаз акчанын баркын арттыруу үчүн анын санын кыскартуу. Бул эмгекчилерге кошумча салык салуу, социалдык - маданий максаттарга каралган акча каражаттарын азайтуу ж.б. сыяктуу эмгекчи элдин абалын начарлатуучу чараларды күргүзүү жолу менен ишке ашырылат/.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ децентрализация /1. децентрализация кылуу борбордук бийликтин кээ бир функцияларын башкаруу органдарына берүү, муну менен бул мекемелердин укуктарын кеңейтүү; 2. кәлпы мааниде: борборлоштурууну начарлатуу же жоюу/.

ДЕШИФРИРОВАНИЕ дешифровкалоо /мурда эч ким ачып окуй албаган, белгисиз алфавит /шифр/ менен жазылган текстин мазмунун ачып окуу/.

ДЖИМКРОУИЗМ джимкроуизм /АКШдагы негрлердин келечелеген жалпы аты, андагы негр калкынын саясий ж.б. укуктарын, билим алуу, саламаттыкты сактоо, турак-жай жагынан чектөөгө багытталган, АКШнын башкаруучу чөйрөлөрү тарабынан XIX кылымдын аягында-XX кылымдын башында пайда болгон расисттик ит-чаралардын жана традициялардын системасы/.

ДИАЛЕКТИКА диалектика /каратылыштын, коомдун жана ойлоонун өнүгүшүнүн жалпы закондору жөнүндөгү илим/.

ДИАЛЕКТИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛИЗМ диалектикалык материализм /К. Маркс жана Ф. Энгельс тарабынан негизделип, В.И.Ленин тарабынан улантылган, өнүктүрүлгөн Коммунисттик партиянын программасынын стратегиясынын жана тактикасынын философиялык негизи; каратылыштын, коомдун жана адамдын таанып-билүүсүнүн өзгөрүшүнүн жана өнүгүшүнүн жалпы об"ективдүү закондорун изилдөөчү, аларды материалисттик позицияда кароочу илим; марксисттик диалектикалык метод менен марксисттик философиялык материализмдин биримдиги/.

ДИАПАЗОН диапазон /өтмө мааниде: бир нерсенин аралыгы, көлөмү, өлчөмү, чеги. Мисалы: билимдердин кеңири диапазону/.

ДИВЕРСИЯ диверсия /I. каршылаш тараптын экономикасын жана согуштук күч-кубатын начарлатууга, үзгүлтүккө учуратууга багытталган аракет. Идеологиялык диверсия социалисттик жана өсүп келе жаткан өлкөлөрдүн элдери үчүн радио, теле көрсөтүү аркылуу провокациялык пропаганда жүргүзүү, контрреволюциячыл адабиятты жашыруун таратуу, жалган жалаа, ушактарды жайуу ж.б. 2. башкы сокку уруучу жерден душманды алагды кылуу максатында жүргүзүлгөн согуштук операция/.

ДИВИДЕНД дивиденд /алынган пайданын акционердик коом тарабынан акциялардын ээлерине - пайщиктерге таратып берилүүчү бөлүгү/.

ДИКСИКРАТЫ диксикраттар /АКШдагы демократтык партиянын өтө реакциячыл иштерлеринин расисттик теорияны, расалык дискриминациянын өтө одоно формаларын жактоочу барып турган оңчул тобу/.

ДИКТАТ диктат /саясий жана экономикалык кысым көрсөтүү, согуштук күч менен коркутуу аркылуу аргасыз кылуу; күч-кубаттуу империалисттик мамлекеттин начар өлкөгө анын эркине каршы тең укуктуу эмес келишимдерди таңуулоо саясаты: АКШнын Латын Америкасынын бир катар өлкөлөрүнө карата жүргүзгөн диктат саясаты/.

ДИКТАТОР диктатор /чектелбеген бийликке ээ болгон жана жеке өзү башкаруучу адам/.

ДИКТАТУРА диктатура /I. диктатордун бийлиги, эч бир чектелбеген, эч кандай закон менен кысылбаган, күчкө таянган бийлик; 2. кандайдыр бир топтун саясий үстөмдүгү/.

ДИКТАТУРА ПРОЛЕТАРИАТА пролетариат диктатурасы /кумушчу табынын эмгекчи дыйкандар жана эмгекчилердин башка катмарлары менен бекем союзу аркылуу буржуазиянын диктатурасын жоюткан социалисттик революция жолу менен орнотчу саясий бийлиги. Эгер империалисттик буржуазия каршылык көрсөтсө, пролетариат диктатурасы куралдуу күчтөрүлүштүн натыйжасында орнотулат; кээде аны тынчтык жол менен да орнотуу мүмкүн. Коомду капитализмден социализмге революциялык жол менен өткөрүү мезгилинде пролетариат диктатурасы зарыл. Тигил же бул өлкөнүн спецификалык өзгөчөлүгүнө жараша пролетариат диктатурасы ар түрдүү жол менен ишке ашырылышы мүмкүн. СССРде пролетариат диктатурасы кумушчу, дыйкан жана солдат депутаттарынын Советтеринин бийлиги түрүндө орноду. Марксисттик-лениндик партия жетекчи жана багыттоочу күчү болгон пролетариат диктатурасынын башкы милдети адамды адам эксплуатациялоону, социалдык жана улуттук езүүнү жок кылуу; социалисттик революциянын жеңип алгандарын ички жана тышкы душмандардан коргоо; жаңы социалисттик коомду куруунун уюштуруу, эмгекчилерди социализмдин жана коммунизмдин принциптеринин духунда тарбиялоо болуп саналат. Пролетариат диктатурасы өзүнүн тарыхый миссиясын аткарып, өлкөдө социализм толук жана биротоло жеңгенден кийин кумушчу табынын жетекчилик ролу менен бүткүл элдин саясий уюмуна айланат/.

ДИЛЕММА дилемма /I. бири бирине карама-каршы келген, бирин бири жокко чыгарган абал, коротунду, тыйнак, ой-пикир; 2. өтмө

маниде: эки нийин абалдын, чечимдин бирин эркисиден тандоодогу мажбурлук/.

ДИНАСТИЯ династия /этие маниде: неп убактан бери кандайдыр бир тармакта иштешип белгилуу болушкан, бир уй-буледен чыккан муундун екулдеру/.

ДИПЛОМАТ дипломат /I. чет мамлекеттердин екулдеру менен байланышуу же сүйлешүүлер жүргүзүү үчүн өкмөт тарабынан жиберилген тышкы иштер ведомствосунун кызматчысы; 2. этие маниде: башкалар менен мамиле кылууда эптүү, айлакер, чебер киши/.

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ ИММУНИТЕТ дипломаттын иммунитет /чет элдик дипломаттын екулдердун: элчинин, посланниктин, енулдуктун секретарларынын,атташенин ж.б. бетен мамлекеттин территориясындагы укуктарынын жана артыкчылыктарынын жыйындысы, б.а.: I/ дипломаттын жеке нерт башына жана ал эзлеген уй-жайга эч кимдин тие албастыгы; 2/ дипломаттын жергиликтүү сот тарабынан соттолбой тургандыгы; 3/ ев элкесү менен эркин түрде кат алышууга жана дипломаттык кур"ердн пайдаланууга укуктуулугу ж.б./.

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ КОРПУС дипломаттык корпус /I. бул же тигил елкеде аккредитивделген бардык чет элдик дипломаттык екулдүнтердун башчыларынын жыйындысы; 2. кенири маниде: бул же тигил өкмөттүн алдындагы дипломаттык иммунитет укугунан пайдаланган чет элдик екулдүктердун бүткүл персоналы/.

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ КУР"ЕР дипломаттык кур"ер /тышкы иштер ведомствосунун дипломаттык почтону ташыган кызматчысы. Дипломаттык кур"ерге тийүүгө эч кимдин акысы жок, ага кол салуу эл аралык кылмыш катарында каралып, кимдин территориясында кол салынса, ошол мамлекет коон берет. Дипломаттык кур"ер кайсы елкеде болсо,ага ошол елкенун бийликтери жардам берүүгө, коргоого милдеттүү/.

ДИПЛОМАТИЯ дипломатия /I. өкмөттүк органдардын тышкы саясат жагынан жүргүзгөн бардык иши; чет мамлекеттер менен байланышууда жана сүйлешүүлөр жүргүзүүдө колдонула турган методдор менен ыктардын жыйындысы; 2. этие маниде: амалдуулук, айлакерлик, эптүүлүк/.

"ДИПЛОМАТИЯ ДОЛЛАРА "доллардын дипломатиясы" /башка елкелерду эзүүгө багытталган АКШнын экспансионисттик саясаты. Америкалык империалисттер "доллардын дипломатиясын" начар өнүккен елкелерге сансыз чоң капитал, алардын ички иштерине куралдуу күч менен кийлигишүү, оор шарттагы карыздар берүү, финансылык жана экономикалык "жардамдарды" таңуулоо методдору менен жүргүзөт. "Доллардын дипломатиясы" улуттук-боштондук кыймыл менен күрөшүү үчүн, чиригэн реакциячыл режимдерди колдоо үчүн пайдаланылат. Дүйнөнүн прогрессивдүү күчтөрүнүн "доллардын дипломатиясына" каршылык көрсөтүүсү кылдат жылга өсүп жатат/.

"ДИПЛОМАТИЯ КАНОНЕРОК" "Канонерканалардын дипломатиясы" /коз каранды кылуу максатында начар өнүккен елкелердун ички иштерине одоно түрде кийлигишүү үчүн куралдуу күчтөрдү, асыресе аскер-деңиз флотун пайдалануучу империалисттик мамлекеттердин агрессивдүү саясатынын кенири тараган аты. Мындай саясатты АКШ кеп колдонот. "Канонеркалардын дипломатиясы" деген термин капиталисттик елкелер Марокконо устемдук орнотуу үчүн күрөшкөн мезгилде пайда болгон: 1911-ж. Германия Марокконо канонердик /кичине/ "Пантера" деген согуш кемесин жиберип, ал эл аралык мамилелерди өтө татаалдантып жиберген/.

ДИСКРЕДИТАЦИЯ дискредитация /беделин түшүрүү, кадыр-баркын кетирүү, жаман көрсөтүү/.

ДИСКРИМИНАЦИЯ дискриминация /дискриминация кылуу; адамдын, улуттун, мамлекеттин укугун атайын басуу, чектөө, немесептүү, жөнү. Капиталисттик өлкөлөрдө дискриминация расалык, улуттук белгилерине, кайсы мамлекеттин экендигине, мүлк абалына, саясий жана диний көз караштарына ж.б. жарата жүргүзүлөт. Саясий дискриминациянын кеңири тараган түрү - майлоо укугунан айыратуу. Расалык дискриминация-элементардык граждандык укуктарды чектөө жана расасына карап адамдарды кыргындуктоо; расизм/.

ДИСКУССИЯ дискуссия /кандайдыр бир талаш маселени жыйналышта, басма сөз жүзүндө ж.б. жерлерде талкуулоо/.

ДИСПРОПОРЦИЯ диспропорция /пропорциясыздык, эп келишпегендик, туура келбестик; коомдоштук; капиталисттик экономиканын өнүгүшүнүн өзгөчө бир белгиси; капиталисттик чарбачылыктын тармактары менен өндүрүш элементтеринин ортосундагы катнаш бирдей болбой, дайыма бузулуп турушу/.

ДИСЦИПЛИНА тартип, сабак/I. илимдин бир тармагы, окуу предмети; 2. тартип; белгилүү тартипке коллективдин бардык мүчөлөрүнүн милдеттүү түрдө моюн сунушу: мамлекеттик, партиялык, эмгектик, финансылык, аскердик ж.б. тартиптер/.

ДИФФАМАЦИЯ диффамация /кандайдыр бир адамдын, мекеменин кадыр-баркына, беделине шек келтире турган чын же жалган маалыматтарды басма сөз, радио ж.б. аркылуу жалпыга маалым кылып жарыялоо. К. ДИСКРЕДИТАЦИЯ/.

"ДОБРОГО СОСЕДА ПОЛИТИКА""жакшы коңшуна саясаты"/АКШнын Латын Америкадагы өлкөлөрдү империалисттик экспансиялоонун маскировкаланган формасы; бул узак убакыт бою Латын Америкасында жүргүзүлгөн "Чоң чокмор" саясатынан кийин келип чыккан. Түштүк америкалык мамлекеттердин ички иштерине АКШ күралдуу күч менен кийлигишүүдөн убактылуу баш тартууга аргасыз болгону менен, "жакшы коңшуна" саясаты бул өлкөлөргө Түндүк америкалык монополисттик капиталдын "тынчтык" жол менен кириишине шарт түзүп, алардын АКШ га болгон саясий жана экономикалык көз карандылыгын күчөттү/.

ДОБРЫЕ УСЛУГИ жакшы иш кылуу, ишке көмөк /чатакташкан же согушкан тараптарды жараштыруунун эл аралык укуктагы бир каражаты. Конфликтке катышпаган ар бир мамлекет өзүнүн демилгеси же коолашкан эки тараптын биринин өтүнүчү боюнча сүйлөшүү жолу менен чатакты басуу үчүн өзүнүн кызматын сунуш кыла алат, бирок коолашкандардын сүйлөшүүлөрүнө өзү катышпайт: 1965-жылкы Индия-Пакистан конфликтисин жөнгө салуудагы СССРдин ишке жарашы буга мисал боло алат/.

ДОГМА догма /текшербеде текшерип, сын көз менен карабастан, конкреттүү тарыхый шарттарды эсепке албай жөн эле сонур ишеним менен алынган далилсиз көбө; бардык мезгил жана шарттар үчүн өзгөрбөй бирдей деп жаңылыш эсептелинген талаптоо чындык. К. ДОГМАТИЗМ/.

ДОГМАТ догмат /I. кандайдыр бир диний окуунун негизги жобосу; догма/.

ДОГМАТИЗМ догматизм /өзгөрбөй бир калыпта катып калган көбөлөргө жана формулаларга сын көз менен карабастан ой жүгүртүү, сонур ишеним; 2. өзгөрүп турууну конкреттик-тарыхый шарттарды эсепке албай, догмаларга гана негизделген көз караштардын системасы. Диалектикалык материализмдин методологиясына жана илимий коммунизмдин принциптерине негизделген марксизм-ленинизмдин окуусу буга түп тамырынан бери карама-каршы/.

ДОГМАТИК догматик /догматизмге ишенүүчү адам, белгилүү бир догмага ишенген адам/.

ДОКТРИНА доктрина /илим, илимий же философиялык теория, кез караштардын системасы, саясий жетекчи программа/.

ДОКТРИНА ТРУМЭНА Трумэндин доктринасы /1947-ж. 12-марттa өзүнүн америкалык конгресске кибэрген посланиесинде жарыялаган АКШнын президенти Трумэндин өкметүнүн тышкы саясатынын программасы; Трумэндин доктринасынын негизги максаты начар өнүккөн өлкөлөрго акчалай жана техникалык "жардам" көрсөтүү деген шылтоо менен буржуазиялык өлкөлөрдөгү капиталисттик түзүлүштү чыңдоо, реакциячыл күчтөрдү колдоо, капитализм жеңилген өлкөлөрдө аны кайра калыбына келтирүү, америкалык империализмдин экспансиясын кеңейтүүгө шарттарды камсыз кылуу ж.б. болгон. Ушул кезге чейин америкалык империалисттер өздөрүнүн тышкы саясаттында Трумэндин доктринасын кеңири колдонуп жатышат/.

ДОКТРИНЁР доктринёр /эски доктринаны, жаттап алган эрежелер менен теорияны жактаган, аларга сын көз менен карабаган, турмуш, чындык менен эсептешпеген киши; начетчик/.

ДОКТРИНЁРСТВО доктринёрчулук (доктринёрчо ойлоочулук; кандайдыр бир эскирген доктринанын артынан ээрчиген жана аны жактаган доктринёрдун ойлогон ою жана кылган иши).

ДОМИНИОНЫ доминиондор /Британия империясынын ички иштерин өзү башкарууга укук алган бөлүгү - мурдагы колониялар /Жаңы Зеландия, Канада, Австралия союзу ж.б. /доминиондор деп аталган. 40-жылдардын аягында доминиондор деген термин "Шитымактыктын мүчөсү" же "Мамлекет-шитымактыктын мүчөсү" деген термин менен алмаштырылган/.

ДОМИНИРОВАНИЕ басымдуулук кылуу /1. бир нерседен өйдө, жогору туруу; 2. өтмө мааниде: үстөмдүк кылуу, басымдуулук кылуу/.

ДОСЬЕ досье /1. кандайдыр бир маселеге, иште же кишиге тиешелүү болгон документтердин ж.б. жазма материалдардын жыйындысы; 2. ошол материалдар сакталган папка/.

ДОТАЦИЯ дотация /СССРде ишканаларга, чарбаларга, мекемелерге белгилүү максат үчүн же алардын финансылык абалын чыңдоо үчүн мамлекет тарабынан бекер берилген кошумча каражат. Капиталисттик өлкөлөрдө мамлекеттик дотация монополиялардын байлыгынын бир булагы болуп эсептелет/.

„ДРАКОНОВЫ ЗАКОНЫ" Дракондун закондору /өтө катаал, ырайымсыз закондор/.

ДРУЖБА НАРОДОВ В СССР СССРдеги элдердин достугу /социализмдин жеңишинин, улут саясатынын лениндик принциптерин ыраттуу түрдө ишке ашыруунун натыйжасында пайда болгон биздин өлкөнүн элдеринин саясий, экономикалык жана маданий кызматташтыгы жана өз ара жардамдаштыгы. Совет адамдарынын чыныгы бир туугандыгы, боордоштугу болгон элдердин достугу социалисттик коомду өнүктүрүүдө күрдөөлдүү күймылдаткыч күчкө айланды/.

ДУАЙЕН /ДОЙЕН/ дуайен /кандайдыр бир өлкөдөгү дипломаттык корпустун старшинасы. Дуайенди старшина кылууда анын дипломаттык рангасы, ошол өлкөдө ушундай даражадагы дипломаттык кызматта канча мезгилден бери болгондугу эске алынат/.

ДУАЛИЗМ дуализм /дүйнө бири бирине көз каранды болбогон эки башталмадан - материя менен духтан турат деп эсептеген философиялык окуу. Дуализм материализм жана идеализмди элдештирүүгө аракет кылат. Диалектикалык материализм дуализмге идеализмдей эле тыптамырынан бери каршы. Дуализм көбүнчө Декарттын жана Канттын философиясына мүнөздүү/.

ЕВРОПЕЙСКОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СООБЩЕСТВО /"ОБЩИЙ РЫНОК",ЕЭС/ Европалык экономикалык биримдештик /"Жалпы рынок", ЕЭС/ /Европалык бир топ капиталисттик өлкөлөрдүн-ФРГ, Франция, Италия, Нидерланды, Бельгия жана Люксембургдун ортосунда таможналык чек аралы жоюу жана "жалпы рынок" уюштуруу максатында 1957-ж. түзүлгөн мамлекеттик-монополисттик бирикме . 1973-ж. ага Великобритания, Дания жана Ирландия кошулган/.

ЕДИНСТВО И БОРЬБА ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЕЙ карама-каршылыктардын биримдиги жана өз ара күрөшү /өнүгүү процессинин булагы жана ички мазмуну; каратылыш, коом жана ойлоо жөнүндөгү диалектикалык материализмдин негизги закондорунун бири/.

ЕДИНЫЙ ФРОНТ бириктүү фронт /жумушчу табынын империалисттик реакцияга, фашизмге жана согушка каршы, эмгекчилердин турмуштук кызыкчылыгы, тынчтык, демократия, социалдык прогресс үчүн болгон күрөшүндөгү анын партиялык, профсоюздук ж.б. уюмдарынын бириктүү иш-аракети. Бириктүү фронттун негизин пролетариаттын таптык кызыкчылыгынын жалпылыгы түзсө, ал эми анын мазмунун - жумушчу табынын ар түрдүү отряддарынын жергиликтүү, улуттук жана ал аралык масштабдагы бирге-лешмен күрөшү түзөт. Бириктүү фронттун тактикасы экинчи дүйнөлүк согуштан кийин Европа менен Азиянын бир катар өлкөлөрүндө элдик-демократиялык революциялардын жеңишине, ал аралык массалык уюмдарды,профсоюздардын бүткүл дүйнөлүк федерациясын ж.б. түзүүгө, тынчтык үчүн болгон күймүлды кеңири кулач жайдырууга көмөк берди/.

ЕРЕСЬ ереси, сандыраак /I. орто кылымдагы үстөмдүк кылып турган динге каршы болгон сектанттык диний агым. Ересперде көбүнчө ал массаларынын үстөмдүк кылган коомдук-саясий түзүлүшкө каршы нааразылыктары диний формада көрүнгөн; 2. өтмө мааниде: тентирөө, сандырактоо/.

ЖАКЕРИЯ Жакерия /I. оор алын-салыктарга, катуу эксплуатацияга чыдабай 1358-ж. Францияда феодалдарга каршы чыккан дыйкандар көтөрүлүшү; 2. өтмө мааниде: стихиялуу түрдө чыккан дыйкандардын ири көтөрүлүштөрү/.

ЖАНДАРМ жандарм /жандармерия полициясындагы төмөнкү чиндеги кызматчы; 2. өтмө мааниде: ар кандай революциялык, улуттун-бошотуучу, прогрессивдүү күймүлдарды аскердин жана полициялык күчтөрдү колдонуу менен басып жок кылуучу. Империализмдин жана капитализмдин жалпы кризисинин доорунда ал аралык жандармдын ролун иш жүзүндө америкалык империализм аткарып жатат/.

ЖАНДАРМЕРИЯ жандармерия /өлкөдөгү ички тартипти сактоо жана революциялык күймүлды басуу үчүн падышалык Россияда жана көп бир капиталисттик өлкөлөрдө уюштурулган мамлекеттик полициянын өзгөчө түрү/.

ЖЕЛТАЯ ПРЕССА ушакчы пресса, ушакчы басма сөз /капиталисттик өлкөлөрдөгү сатылган реакциячыл басма сөздүн кайсына аты. Капиталисттик монополиялардын, капиталдын айрым магнаттарынын, реакциячыл партиялардын жана топтордун колунан жем жеген пресса ушулардын пайдасы үчүн башкаларды ушактоодон, жалаадоодон, фактыларды бурмалоодон ж.б. да жийиркенбейт/.

ЖИРОНДИСТЫ жирондисттер /I. XVIII кылымдын аягындагы Француз революциясынын мезгилиндеги феодализмге каршы чыккан ири буржуазиянын партиясы; кийинчерээк ал массалардын революциялык активдүүлүгүнүн өсүшү, якобиндер диктатурасынын орношу, революциялык кайра курууларды терендеши жана жирондисттер роялисттер менен жалпы тил таап, контрреволюциянын тарабына өтүп кетишинен; 2. өтмө мааниде: реакциячыл чөйрөлөр менен келишип кетүүчү либералдын багыттагы буржуазиялык партия/.

ЖЮРИ жюри /көрсөтмөлөрдө, конкурстарда, мелдештерде ж.б. берилүүчү сыйлыктарды ыйгаруу үчүн дайындалган жана шайланган адистердин тобу/.

В

ЗАБАСТОВКА /СТАЧКА/ забастовка, иш таштоо /капиталисттик өлкөлөрдөгү пролетариаттын буржуазияга каршы тап күрөшүнүн негизги формаларынын бири; уюшулган түрдө коллективдүү иш таштоо; көздөгөн максаты боюнча экономикалык жана саясий забастовкалар болот/.

ЗАКОН О ЗАЩИТЕ МИРА тынчтыкты коргоо жөнүндө закон /тынчтыкты жактоочулардын бүткүл дүйнөлүк II конгрессинин*/1950-ж./ чечими боюнча СССР Жогорку Совети 1951-ж. 12-мартта Тынчтыкты коргоо жөнүндө алган закону. Анда согушту ар кандай формада пропагандалоо тынчтыктын ишин үзгүлтүккө учуратып, жаңы согуш коркунучун туудургандыктан, мындай аракеттер адамзатка каршы эң эле оор кылмыш деп эсептелген. Ошондуктан согушту пропагандалаган кишилер анбагандай оор кылмышкер катарында сот жообуна тартылат деп белгиленген/.

ЗАКОН ПЛАНОМЕРНОГО РАЗВИТИЯ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА айыл чарбасынын план ченемдүү өнүгүшүнүн закону /өндүрүш каражаттарына коомдук менчик болгон шарттарда ӨЗ чарбасынын бүткүл тармактары план ченемдүү өнүгүп, алардын бири-бири менен байланышта болушу, кеңири түрдө кайталанып өркүндөгөн социалисттик өндүрүштүн борборлоштурулган масштабда жөнгө салынышы, социалисттик чарбанын бардык тармактарынын ортосунда пропорциялуулуктун сакталышы зарыл экендигин белгилөөчү социализмдин экономикалык закону/.

ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО закон чыгаруу /закондорду мамлекеттик бийликтин атайын органдары тарабынан чыгарууну, аларды өзгөртүүсү же алып таштоосу; 2. кандайдыр бир өлкөнүн же укук тармагынын закондорунун жыйнагы/.

ЗАКОННОСТЬ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ социалисттик закондуулук /эмгекчилердин эркин билдирген социалисттик закондорду бардык мамлекеттик органдардын, коомдук уюмдардын, кызматтагы адамдардын так жана кыймылсыз сактоосу, адамдын укуктарын бекем коргоо/.

ЗАКОНОПРОЕКТ закондун долбоору /закон чыгаруучу органдын талкуусуна жана бекитүүсүнө коюлган закондун долбоору/.

ЗАПАДНИКИ батышчылар /XIX кылымдын 40-жылдарындагы орустун коомдук ой-пикирлериндеги багыттардын биринин өкүлдөрү. Батышчылар феодалдык-крепосттук мамилелерди жоюну жана Россиянын "батышча" б.а. буржуазиялык жол менен өнүгүшүн жакташкан/.

ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ /ЗЕС/ Батыш европалык союз /Түндүк атлантикалык блок менен тыгыз байланыштуу болгон капиталисттик өлкөлөрдүн согуштук-саясий жабык союзу. 1955-ж. түзүлгөн бул союзга Бельгия, Великобритания, Италия, Люксембург, Нидерланды, Франция жана ФРГ кирет. ЗЕСтин иши НАТОнун согуштук-саясий пландарын жүзөгө ашырууга, батыштагы державалардын башка согуштук группировкалар менен байланышын чыңдоого, германдык милитаризмди кайра жандандырууга көмөкчү болууга багытталган. Союзда башчылык позицияны ФРГ ээлейт. 1969-ж. Франция ЗЕСтин Советинин ишине катышуудан убактылуу баш тарткандыгы жөнүндө билдирген. ЗЕСтин куралдуу күчтөрү НАТОнун командованиесине баш ийет/.

"ЗЕЛЕНЫЕ БЕРЕТЫ" "жашыл береттер" /АКШнын армиясынын өзгөчө ишке пайдалана турган аскер бөлүктөрүнө коюлган ат. Бул аскер бөлүктөрү улуттук-боштондук кыймылга каршы жашалоочу акцияларды жүргүзүү үчүн атайын даярдыктан өтүшөт/.

ЗОЛОТОЙ ЗАПАС алтын запасы /борбордук банкта же мамлекеттик казнада топтолгон алтын куймалардын жана тыйындардын фондусу. Бул фонд эл аралык төлөөгө пайдалануу үчүн резервдик фонд

болуп кызмат кылат. Капиталисттик дүйнөнүн алтын запасынын кийла бөлүгү колуна топтолгон америкалык империализм аны башка өлкөлөрдү экономикалык жактан көз каранды кылуу үчүн пайдаланат/.

ЗОЛОТОЙ СТАНДАРТ алтын стандарт /капиталисттик мамлекеттердеги акча жүгүртүүнүн формасы; бул боюнча акча бирдигинин алтын наркына жараша банкнотторду алтынга же чет элдик валютага алмаштырууга мүмкүн болгон. Алтын стандарт 30-жылдарда биротоло жоюлган/.

ЗОНА зона /I. айырмалоочу атайын белгилер коюлган территория, кер тилкеси: чек ара зонасы, оккупацияланган аймак; 2. географиялык зона-климаттык, кыртыштык, өсүмдүктөрдүн башка дагы табийгый белгилеринин окшоштугу менен мүнөздөлүүчү кер шарынын тилкеси: тундра зонасы, талаа зонасы/.

ЗУБАТОВЩИНА зубатовщина /1901-1903-жылдарда Россиядагы кумушчу ыймылына каршы күрөшүүнүн полициялык методдорунун бири. Кумушчу табын революциялык ыймылдан алагды кылуу максатында москвалык полиция бөлүгүнүн начальниги Зубатовдун демилгеси жана анын жетекчилиги менен полициянын айтуусу боюнча иштей турган легалдуу жасалма "кумушчу уюмдары" уюмулган. Булар "полициялык социализм" же зубатовщина деп аталган/.

И

ИГНОРИРОВАНИЕ тоотпоо, этибарга албоо, көңүл салбоо

ИДЕАЛ идеал/I. ойлогон оюн ишке ашырууда алдыга коюлган эң жогорку максат, умтулган тилек; 2. коомдук идеал-кандайдыр бир социалдык топтун экономикалык жана саясий талаптарына туура келүүчү, телегейи тегиз келген коомдук түзүлүш жөнүндө көз алдыга келтирүү. Таптык коомдо идеал да таптык мүнөздө болот. Бардык өлкөлөрдүн эмгекчилеринин идеалы барып турган адилеттүү коомдук түзүлүш

болгон коммунизмди орнотуу; 3. бир нерсенин эң жогорку, бардык жагынан тең келген үлгүсү/.

ИДЕАЛИЗАЦИЯ идеализациялоо /бир нерсени же бирөөнү өз турмушунан алда канча мыкты, сонун кылып көз алдыга келтирүү, сүрөттөө/.

ИДЕАЛИЗМ идеализм /философияда материализмге карама-каршы келип, идеяны, духту, эң-сезимди биринчи, ал эми материяны, жаратылышты, бытиени экинчи деп эсептеген агым. Идеализмдин суб"ективдүү идеализм жана об"ективдүү идеализм деген негизги эки түрү бар. Суб"ективдүү идеализм тышкы дүйнө адамдын эң-сезиминен сыртка ары жашабайт деп эсептесе, об"ективдүү идеализм заттар, нукулуштар адамдын эң-сезиминен тышкаары об"ективдүү жашайт да, дух, идея алардын негизине тиешелүү деп эсептейт. Философиянын бүткүл тарыхында материализм менен идеализмдин ортосунда айгышкан күрөш жүрүп келатат, бул күрөш таптардын күрөшүн да чагылдырат, антсени идеализм эреже катары эксплуататорлордун таламдарын жактайт. Идеализмдин ар түрдүү формаларын В.И.Ленин өзүнүн "Материализм жана эмпириокритицизм" деген китебинде катуу сынга алган/.

ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ БОРЬБА идеологиялык күрөш /I. ИДЕОЛОГИЯ, ПАРТИЙНОСТЬ ИДЕОЛОГИИ.

ИДЕОЛОГИЯ идеология /тиги же бул таптын кызыкчылыгын көздөгөн саясий, укуктук, илимий, диний, философиялык, моралдык, адабий көз караштардын жыйындысы. Таптарга бөлүнгөн коомдо идеология таптык мүнөздө болот да, кайсы тап экономикалык жана саясий жактан үстөмдүк кылса, ошол таптын идеологиясы үстөмдүк кылат. Таптык коомдо прогрессивдүү жана реакциячыл идеологиялардын ортосунда такай күрөш жүрөт. Идеология коомдук бытиенин базасында пайда болуп, коомдун экономикалык турмушуна активдүү таасир тийгизет. Азыркы

кезде дүйнөдө коммунисттик жана буржуазиялык идеологиялардын ортосунда айыгышкан күрөш жүрүп жатат, ал капитализмден коммунизмге өтүүдөгү тарыхый процессти чагылдырып көрсөтөт. Идеологияда реакциячыл идеялар менен алдыңкы, прогрессивдүү идеялардын тынчтыкта жанаша жашашы мүмкүн эмес. СССРде жана бешке социалисттик өлкөлөрдө үстөм кылган идеология-марксизм-ленинизм-барып турган прогрессивдүү идеология, коомду коммунисттик негизде кайра куруу үчүн күрөштөгү күчтүү курал болуп саналат. Капиталисттик өлкөлөрдө империалисттик буржуазиянын идеологиясы үстөмдүк кылат. Марксизм-ленинизмдин идеялары жумушчу табынын, адамзаттын өбөгөйсүз чоң белүгүнүн түрмүштүк талаптарын билдиргендиктен, улам жаңы жеңиштерге жетип жатат. Социализм жаңчалык жаңы жеңиштерге жетишкен сайын капитализмдин жалпы кризиси тереңдеп, идеологиялык күрөш өзөнчөлүк курчуйт, коммунисттик идеологияга империализм айыгышып чабуул коет. Ошондуктан буржуазиялык идеологияга каршы күрөш КПССтин, коммунисттик жана жумушчу партиялардын азыркы кездеги идеологиялык иштеринин эң маанилүү багыттарынын бири болуп саналат/.

ИЕЗУИТ иезуит /католик чиркөөсүнүн жеткен реакциячыл жана согучтан уюмунун "Иисус коомунун" /1534-ж. түзүлгөн/ мүчөсү. Октябрь революциясы жеңгенден кийин иезуиттер жаңы Совет бийлигине каршы активдүү күрөшүүгө, европалык өлкөлөрдүн көбүн фашистештирүүгө көмөкчү болушкан. Алар АКШдагы ж.б. империалисттик өлкөлөрдөгү финансылык капиталдын төбөлдөрү менен тыгыз байланыштуу. Демократтык күчтөргө, социалисттик өлкөлөргө, прогрессивдүү ойлорго каршы колунан келишинче жанталашып күрөшүп жатышат; 2. өткөө мааниде: арамза, эки жүздүү, эң карама, көзмаячы/.

ИЕРАРХИЯ иерархия /бири бирине баш ийгенине жарата төмөндөн жогору карай жайлашкан кызматтардын, даамдардын чиндердин системасы. Иерархияны бекем сактоо абсолютисттик /к. АБСОЛЮТИЗМ/ мамлекеттерде жана чиркөө уюмдарында абдан өнүккөн/.

ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА шайлоо системасы /мамлекеттик бийликтин өкүлдүк органдарына шайлоолорду уюштуруунун жана өткөрүүнүн мамлекет тарабынан белгиленүүчү тартиби /к. ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО/. Советтик шайлоо системасында кеңири социалисттик демократия ыраатту түрдө жүргүзүлөт, капиталисттик өлкөлөрдө шайлоо системасы эксплуататордук өзчылыктын талаптарына кызмат кылып, анын бийлигин камсыз кылат/.

ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО шайлоо укугу /1. бийликтин өкүлдүк органдарына шайлоолорго граждандардын катышуусунун принциптерин жана шарттарын белгилеген нормалардын жыйынтыгы; 2. гражданддардын бул органдарга шайлоого /активдүү шайлоо укугу/ жана аларга шайланууга болгон /пассивдүү шайлоо укугу/ укугу/ к. ВСЕОБЩЕЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО/.

ИЗДОЛЬЩИНА ортоктук, шериктик /жерди арендалоонун бир формасы. Жер ээсинен арендага алган жер үчүн акчалай эмес, алган түшүмдүн белгилүү белүгүн - үчтөн бирин, төрдүн д.у.с. төлөө. Издольщина ири жер ээлеринин майда арендаторлорду эксплуатациялоонунун бир түрү/.

ИЗОЛЯЦИЯ изоляция, обочолонтуу /айлана-чейреден бөлүп коюу/.

ИЛЛЮЗИЯ иллюзия /жалган сезимдин негизинде чындыгы туура эмес, бурмалап кабыл алуу; 2.ии жүзүнө ишпай турган үмүт, куру кыял/.

ИММИГРАЦИЯ иммиграция /башка бир өлкөгө дайыма же узак убакытка чейин жашоо үчүн көчүп баруу/.

ИММУНИТЕТ иммунитет /закон чыгаруучу органдын депутатынын ошол закон чыгаруучу органдын макулдугусуз сот жообуна тартылбай турган же камакка алынбай турган укугу. к. ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ ИММУНИТЕТ/.

ИМПЕРАТИВНЫЙ императивдүү /сөзсүз баш ийүүнү, сөзсүз аткарууну талап кылуу. Императивдүү мандат - дайындалган адам сөзсүз жана ыйгаусуз аткара турган макам/.

ИМПЕРАТОР император /монархтын укумдан тукумга калуучу жогорку титулу,ушул титулдагы падыша/.

ИМПЕРИАЛИЗМ империализм /капитализмдин XIX кылымдын аягы XX кылымдын башынан тартып башталган эң жогорку жана акыркы стадиясы. Капитализмдин бул стадиясында капиталисттик монополиялар менен финансылык капитал үстөмдүк кылат да, капиталисттик ири өлкөлөрдүн ортосунда дүйнөнү территориялык жактан бөлүштүрүү аяктайт. Империализм доорунда капитализмдин бир калыпта эмес өнүгүшү империалисттик өлкөлөрдүн ортосундагы карама-каршылыктарды абдан курчутуп, товар сатуучу рынокторо жана сырьелордун булактары үчүн,баш-

калардын территорияларын басып алуу жана экономикалык жактан начар өнүккөн өлкөлөр менен элдерди эзүү үчүн, дүйнөлүк үстөмдүк үчүн күрөштү күчөтөт да, кандуу, бүлүндүргүч согуштарга алып келет. Империализм чирип, мите болуп, өлүп бараткан капитализм гана болбостон, жеңиштүү социалисттик революциялардын доору да болуп саналат. Биринчи дүйнөлүк согуш /1914-18/ жана 1917-ж. Улуу Октябрь социалисттик революциясынын жеңиши капитализмдин жалпы кризисин баштады да, бул кризис жер шарынын 1/6 бөлүгүнө тарыхтагы биринчи социалисттик мамлекетти орнотуп, дүйнө социалисттик жана капиталисттик эки системага бөлүндү. Экинчи дүйнөлүк согуштун /1939-45/ жүрүшүндө жана Европа менен Азиянын бир катар өлкөлөрүндө социалисттик революциялардын жеңиши аркасында капитализмдин жалпы кризисинин экинчи этабы кулач жайды. Социализм бир өлкөнүн рамкасынан чыгып, дүйнөлүк системага айланды. Азыркы кезде капитализм кризистин жаңы, үчүнчү этабына кирди. Советтер Союзунун, социалисттик өлкөлөрдүн социализмди жана коммунизмди куруудагы чечүүчү ийгиликтери, капитализмден жаңы мамлекеттердин бөлүнүп чыгышы, колониялык системанын кыйрашы, эмгек менен капиталдын ортосундагы таптык карама-каршылыктардын, империалисттик өлкөлөрдүн ортосундагы келишпеечүлүктөрдүн күрчүшү капитализмдин жалпы кризисин кескин түрдө тереңдетти/.

ИМПЕРИАЛИСТ империалист /агрессияны жана колонияларды басып алууларды, башка өлкөлөрдүн элдерин талап-тоноону жана эзүүнү,баш-

ка мамлекеттердин ички иштерине кийлигишүүнү жактоочу империалисттик саясатты жүргүзүүчү, империализмдин агрессивдүү, адамды жек көрүнө реакциячыл идеологиясын пропагандалоочу ири монополисттик капиталдын өкүлү/.

ИМПЕРИЯ империя /I. башында император турган монархиялык мамлекет; 2. колониялык жана көз каранды өлкөлөрдүн элдерине өзүнүн үстөмдүгүн күч менен орнотқон ири империалисттик колониялдуу держава/.

ИМПОРТ импорт /өлкөгө чет мамлекеттерден товарларды алып келүү/.

ИНВЕСТИЦИЯ инвестиция /пайда алуу максатында капиталдардын көп жылдык мөөнөт менен өнөр жай, транспорт ж.б. тармактарга салынышы; капитал жыйноонун бир формасы; империализм доорунда башка мамлекеттерге монополисттик компаниялардын капиталдарын чыгаруу менен чет өлкөлүк инвестиция күчөйт. Ал өзөл өлкөлөрдүн экономикасын жана саясатын империалисттик мамлекеттерге баш ийдирүү максатына кызмат кылат да, өтө көп пайда алуунун булагы болуп саналат/.

ИНДЕКС индекс /I. бир нерсенин баасын, атын ж.б. санап көрсөткөн тизме; 2. кандайдыр бир экономикалык көрүнүштүн, м.: өндүрүштүн көлөмүнүн же анын дүң наркынын, кеңири керектелүүчү буюмдарга орточо баанын, жумушчулардын реалдуу айлык акысынын ж.б. ирээттүү түрдө өзгөрүп турарын процент менен белгилөөчү цифралык көрсөткүч/.

ИНДИВИДУАЛИЗМ индивидуализм /айрым адамдын таламын коомдун талаптарынан жогору коюган буржуазиялык көз караш. Индивидуализм жеке адамды коллективге, массага, элге жана көрт баштын талаптарын коомдун талаптарына карама-каршы коет. Марксизм-ленинизм индивидуализмге илимий коммунизмдин, коллективизмдин, социалисттик гуманизмдин, пролетардык интернационализмдин принциптерин каршы коёт. Айрым совет адамдарында индивидуализмдин калдыктары алигиче бар. Бул сарындыларды жоюу менен социалисттик коом ар бир кишинин ар тараптан өнүгүшүнө, өсүшүнө, анын жөндөмдүүлүгүнүн артышына бардык шарттарды түзөт/.

ИНДИВИДУАЛИСТ индивидуалист /I. индивидуализмдин идеологиясы жана морали боюнча тарбияланган киши; 2. коллективдин талаптары жана турмушу менен эсептешпеген, коллективден оолактаган киши/.

ИНДИФФЕРЕНТНОСТЬ көңүл коштук /бир нерсеге көңүл коо каралчулук; пассивдүүлүк/.

ИНДУИЗМ индуизм /брахманизмдин жана буддизмдин көп элементтеринин кошулушунун натыйжасында орто кылымдарда Индияда пайда болгон дин. Индуизмдин негизги догматтарынын бири болгон "жандын учун көчүп жүрүшү" жөнүндөгү окууну үстөмдүк кылуучу таптар каста-лык түзүлүштү чыңдоо үчүн пайдаланышкан/.

ИНДУЛЬГЕНЦИЯ индульгенция /орто кылымдардагы католик чиркөөлөрү "күнөөнү кечиргендиги" тууралу Рим папасынын атынан берүүчү грамота. Индульгенция чиркөөгө сиңирген эмгеги үчүн гана берилбестен, динге ишенгендерге акчага да сатылган. Ошондуктан индульгенция католик чиркөөсүнүн жана дин эзелеринин кирешелеринин ири булагына айланган. Индульгенцияны сатуу реформациянын /к. РЕФОРМАЦИЯ/ чыгышынын /XVI к./ себебинин бири болгон. Индульгенция бөрүү католик чиркөөлөрүндө азыркы кезде да бар/.

ИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ индустриализация /өлкөнүн айыл чарба өлкөсүнөн өнөр жай мамлекетине айлануу процесси. Социалисттик индустриализациянын максаты — өлкөнүн экономикалык жактан көз каранды болбостугун камсыз кылуу, эл чарбасынын бардык тармактарын техникалык реконструкциялоо, анын ичинде коллективдештирилген айыл чар-

басын механизациялаштыруу үчүн база түзүү, элдин жыргалчылыгын көтөрүү, өлкөнүн коргоо жөндөмдүүлүгүн чыңдоо. Социалисттик интымактыктын өлкөлөрүнүн өз ара кардамдашуусу алардын индустриализациялаштыруунун маанилүү фактору болуп саналат. Индустриализация илим менен техниканын акыркы жетишкендиктерин пайдалануу, өндүрүшкө жаңы технологиялык процесстерди киргизүү жана чыгарылган продукциянын сапатын кыйлажусуз көтөрүү менен тыгыз байланыштуу/.

ИНДУСТРИЯ индустрия /өнөр жай; оор индустрия — металлургия, машина куруу, отун, энергетика өнөр жайы ж.б. өндүрүш күралдарын жана кереметтерин өндүрөт; жеңил индустрия — кали көпчүлүк талап кылуучу буюмдарды жана азык-түлүктөрдү өндүрөт/.

ИНЕРТНОСТ шалаакылык, демилгесиздик

ИНИЦИАТИВА демилге /кандайдыр бир иште баштай билүү, кандайдыр бир маселенин чечүүдө жаңыча аракет кылуу/.

ИНИЦИАТОР демилгечи /кандайдыр бир иште иштөөгө демилге көрсөткөн киши/.

ИНКВИЗИЦИЯ инквизиция /I. феодализмге жана чиркөөгө каршы элдин күймылга катышкандар жана диний-феодалдык идеологияга каршы чыккандар менен күрөшүү үчүн XIII к. башында Батыш Европада Рим папалары тарабынан уюштурулган соттук-тергөөчү жана кызматчы полициялык уюм. Бул уюм чиркөөнүн душмандарын абдан мыкаачылык менен кызматаган. XIX к. инквизиция таратылган; 2. өтмө мааниде: мыкаачылык менен күйөө, ырайымсыз катаалдык/.

ИНКОГНИТО инкогнито, атын жашыруу /өзүнүн ысмын жана ким экенин билгизбей жашыруун ат менен жүрүү/.

ИНКРИМИНИРОВАНИЕ айып коюу, күнөө коюу /кимдир бирөөнү күнөөлүү, кылмыштуу деп айыптоо/.

ИНСИНУАЦИЯ инсинуация, жалаа, ушак /кимдир бирөөнү жаманатты кылуу максатындагы жалган ушак. Дезинформация сыяктуу эле инсинуация буржуазиянын жакшы көргөн ыкмасы/.

ИНСПИРИРОВАНИЕ инспирациялоо /таасир этүү, шыпырдыруу; тынчын кетүү, желиктирүү, залакалуу, азгыруу; колтукка суу бүркүү/.

ИНСТАНЦИЯ инстанция /бири бирине баш ийген мамлекеттин башкаруу органдарынын, сот органдарынын, коомдук ж.б. уюмдардын системасындагы өзүнчө баскыч/.

ИНСТИТУТ институт /I. көптөгөн илимий-изилдөө мекемелердин жана адистештирилген жогорку окуу жайларынын аты; 2. коомдук мамилелердин кандайдыр бир тармагындагы закондордун, эрежелердин жыйнагы/.

ИНСУРГЕНТ инсургент /куралдуу көтөрүлүштүн катышуучусу/.

ИНСЦЕНИРОВАНИЕ инсценировкалоо /I. адабий чыгарманы театрга же киного коюу үчүн ылайыкташтырып кайра иштеп чыгуу; 2. кимдир бирөөнү жаңылыштырып, белгилүү максатка жетүү үчүн атайын эле антидүн менен жасалган иш-аракет: кол салууну, чатак чыгарууну ж.б.инсценировкалоо. Инсценировкалоо көпчүлүк пландаштырылган провокациянын составдык бөлүгү болушу да мүмкүн/.

ИНТЕГРАЦИЯ интеграция / кандайдыр бир бөлүктөрдү же элементтерди бир бүтүнгө бириктирүү; капиталисттик алты мамлекет: Франция, ФРГ, Италия, Бельгия, Нидерланды жана Люксембург Европалык экономикалык бир интеграцияны түзөт/.

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ интеллигенция /илимдин, искусствонун, адабияттын, маданияттын, техниканын ар түрдүү тармактары боюнча билими, кабары бар, акыл эмгегин кесип кылгандардын социалдык катмары. Капиталисттик өлкөлөрдө интеллигенциянын орчундуу бөлүгү үстөмдүк кылуучу таптардан чыкпандыктан, алар буржуазия менен байланышта болуп, анын талаптарын коргойт. СССРде жумушчулар менен кожосачу-

дардан чыккан советтик, элдик интеллигенция түзүлдү. Социалисттик өлкөлөрдө азыркы кезде ушундай процесс жүрүп жатат/.

ИНТЕЛЛИДЖЕНС СЕРВИС Интеллидженс сервис /Англиялык империализмдин тапшырмалары үчүн иштеген Великобританиянын мамлекеттик жашыруун чалгындоо жана контрчалгындоо ведомствосу/.

ИНТЕНСИВНОСТЬ интенсивдүүлүк /күчөгөндүк, күчтөнгөндүк/.

ИНТЕНСИФИКАЦИЯ интенсификация /интенсификациялоо, күчөтүү; өндүрүш процессинде чыгарылып алынган продукциянын көлөмүнүн өсүшүнө күчөтүү; капиталисттик өлкөлөрдөгү интенсификация эмгекчилерди эксплуатациялоону күчөтүүнүн бир жолу; айыл чарбасын интенсификациялоого капиталдык салымдарды көбөйтүү, механизациялаштыруу, электрлештирүү, химиялаштыруу, сугат дыйканчылыгын өнүктүрүү, айыл чарбасын адистештирүү, ага илимдин жана алдыңкы тажрыйбанын жетишкендиктерин колдонуу, материалдык кызыкчылык принцибин сактоо ж.б. агротехникалык ыкчамдардын негизинде аз эмгек жана каражат жумшап, айыл чарба продуктыларын көп алуу системасы кирет/.

ИНТЕРВЕНЦИЯ интервенция /бир же бир нече капиталисттик өлкөлөрдүн экинчи бир мамлекеттин территориясын басып алуу, анда өз бийлигин орнотуу, революциялык жана улуттук-боштондук кыймылды мууздап жок кылуу ж.б. үчүн аны ички иштерине куралдуу күчтөр менен кийлигишүүсү: 1918-20-жылдарда империалисттик мамлекеттердин жаш Совет республикасына каршы интервенциясы/.

ИНТЕРВИДЕНИЕ интервидение /1960-жылы уюмдашкан телекөрсөтүүлөрдү эл аралык алмашуу системасы. Ага Белорусия ССРнин, Болгариянын, Венгриянын, ГДРдин, Латвия ССРнин, Литва ССРнин, Молдавия ССРнин, Монголиянын, Польшанын, Румыниянын, СССРдин, Украина ССРнин, Финляндиянын, Чехословакиянын жана Эстония ССРнин телекөрсөтүү уюмдары кирет/.

ИНТЕРВЬЮ интервью /коомдук, саясий, илимий ж.б. иштерлердин кеңири кызыкчылык туудура турган маселелер боюнча журналист менен адамдын, маегі. Интервью көбүнчө суроо-жооп иретинде болот да, басма сөз, радио, телекөрсөтүү аркылуу жарыяланып турат/.

ИНТЕРНАТ интернат /1. окуу жайынын алдындагы жатакана; 2. окуп жана жашоого ылайыкталган жабык окуу жайы; 3. жетим балдар, инвалиддер, жаш-картаңдар жашоочу үй/.

ИНТЕРНАЦИОНАЛ интернационал /жумушчу табынын эл аралык ири саясий уюмдарынын аты: Биринчи Интернационал, Экинчи Интернационал, Коммунисттик Интернационал/.

"ИНТЕРНАЦИОНАЛ" "Интернационал" /жумушчу табынын жана Коммунисттик партиялардын эл аралык гимни, Советтер Союзунун Коммунисттик партиясынын партиялык гимни. "Интернационалдын" текстин француз акын-коммунар Э.Потье, музыкасын француз композитору П. Дегейтер жазышкан. "Интернационал" алгачкы жолу 1888-ж. атмарылган, 1917-1944-ж. чейин Советтер Союзунун гимни болгон/.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ ПРОЛЕТАРСКИЙ пролетардык интернационализм /илимий коммунизмдин маанилүү составдык бөлүгү; коомду революциялык кайра куруу үчүн болгон пролетариаттын тап күрөшүнө жетекчилик кылуунун идеялык негизи. Пролетариаттын улуу тарыхый миссиясын ишке ашыруу үчүн, капиталисттик коомду социалисттик кылып кайра куруу үчүн буржуазияга каршы айыгышкан тап күрөшү бардык улуттардын жана өлкөлөрдүн эмгекчилеринин биримдигі зарыл экендигин талап кылат. Буржуазиялык улутчулдук, космополитизм, расизм пролетардык интернационализмдин барып турган душмандары. Марксизм-ленинизм классиктери пролетардык интернационализмдин эң маанилүү принциптеринин ичине төмөндөгүлөрдү киргизишкен: жалпы максат үчүн - социализм жана коммунизм үчүн болгон күрөштө бардык улуттардын жана өлкөлөрдүн пролетарийлеринин бек конфедерациялык, биримдиги, координациялык союзу;

эксплуататорлорго карш күрөштө: өзилген өлдөрдин улуттук эркиндиги үчүн, социалисттик өлкөлөрдүн интымагын сактоо жана чыдоо үчүн, бүтүл дүйнөдө тынчтыкты камсыз кылуу үчүн, улуттардын тең укуктуулугу, алардын чыныгы эркиндиги жана өз алдынчалыгы үчүн күрөштөгү пролетардын тилектештиги; ал аралык пролетариаттын алдында ар бир өлкөнүн хумушчу табынын өзүнүн интернационалдык милдетин аткарыши. Марксизм-ленинизмдин составдык бөлүгү болгон пролетардын интернационализмге берилгендик, социалисттик өлкөлөрдүн ортосундагы кенири кызматташтык, алардын арасындагы байланыштардын ар тараптан өсүшү – ал аралык коммунисттик кыймылдын ийгиликтеринин маанилүү шарты/.

ИНТЕРНИРОВАНИЕ интернирование /1. согушуп жаткан мамлекеттердин аскерлери нейтр мамлекеттин территориясына кирип кетсе, аларды ошол нейтралдык мамлекеттин карап калыши жана куралсыздандырыши; 2. согушуп жаткан мамлекеттин анын территориясындагы жоолашкан өлкөнүн граждандарын согуш бүткөнгө чейин кетирбей карап, эркинен ажыратуусу/.

ИНТЕРПЕЛЛЯЦИЯ интерпелляция /парламенттин депутатынын кандайдыр бир айрым маселе же өкметтүк саясатынын жалпы маселелери боюнча өкметке же министрге койгон суроосу/.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ интерпретация /тигил же бул түшүнүктөрдүн, тексттердин же закондун статьяларынын маанисин ачуу, талдоо, түшүндүрүү/.

ИНТРИГА интрига, өрөмөлүк, бузукулук /1. кандайдыр бир максатты көздөп, тымызын жаман ниетте болуу, жаман иш кылуу; 2. адабий чыгармада окуянын өнүгүшүнүн, кызыктуу сюжеттин негизин түзгөн түйүн; персонаждардын ортосундагы талаш тартыштар/.

ИНТРИГАН интриган, бузуку /бузукулук иш кылган киши/.

ИНТРОНИЗАЦИЯ интронизациялоо /тактыга отургузуу; Рим папасын же патриархты салтанаттуу түрдө тактыга отургузуу/.

ИНФЛЯЦИЯ инфляция /капиталисттик өлкөлөрдө кагаз акчанын керек болгон өлчөмдөн көп чыгарылышынын натыйжасында анын баасызданышы, баасынын төмөн түшүшү. Инфляция кенири керектелүүчү товарлардын баасынын кымбатташына жана реалдуу айлык акынын төмөн түшүшүнө алып келет/.

ИНФОРМАЦИОННОЕ АГЕНТСТВО США /ЮСИА/ АКШнын информациялык агенттиги /АКШдагы антикоммунисттик борборлордун жана башка өлкөлөрдөгү өзүнүн филиалдарынын ишин координациялаган орган, антикоммунизмдин идеологиясын таратуунун жана америкалык жашоо турмуш деп аталган немени пропагандалоонун негизги, официалдуу каналы. 1000-ден ашуун капиталисттик өлкөлөрдө өзүнүн информациялык борборлору, бөлүмдөрү, посттору бар ЮСИАнын башкы максаты – социалисттик өлкөлөргө, коммунисттик, хумушчу жана улуттук-боштондук кыймылдарга карш идеологиялык диверсия, "психологиялык согуш" жасоо болгон. Ал өзүнүн бүлгөнч ишине чыккынчыларды, шпиондорду ж.б. бузулган элементтерди кенири пайдаланган. ЮСИАнын ишине Борбордук чалгындоо башкармасы – ЦРУ контролдун кылып, аны каражат менен камсыз кылган. 1978-жылы ЮСИА жөнүндө.Ж. АМЕРИКАНСКОЕ АГЕНТСТВО ПО ИНФОРМАЦИИ И КУЛЬТУРНОМУ ОБМЕНУ/.

ИНФОРМАЦИЯ информация /1. иштин ал – жайын, бир нерсенин абалын билдирүү; 2. илимдин, коомдук-саясий турмуштун кандайдыр бир тармагындагы абалды билдирүүчү материалдар; илимий информация, басма сөз жана радио үчүн күнүмдүк информация ж.б./.

ИНЦИДЕНТ инцидент, жаңжал, чатак /тегерегиндеги окуя, жаңжал, нааразычылык/.

ИПОТЕКА ипотека /капиталисттик өлкөлөрдө кредиттик мекемелер тарабынан кер, имарат сыяктуу өлүү мүлктөрдү залогго коюу аркылуу акчалай ссуда берүү. Ушундай жол менен ссуда алуудан – ипотектик кредиттен карыздар болуу эмгекчи дыйкандар жана майда фермерлер үчүн оор жүк болуп саналат/.

ИСЛАМ ислам /УШ к. Аравияда пайда болгон бир гана кудайга – Аллага ишенүүгө үндөөчү дүйнөгө эң кеңири тараган диндердин бири; исламдын негиздөөчүсү Мухаммед деп эсептелет да, мында негизги эки багыт: сунниизм менен шиизм деген багыт бар. Түркияда, араб өлкөлөрүндө, Ираңда, Афганистанда, Пакистанда, Индонезияда ж.б. өлкөлөрдө ислам мамлекеттик дин болуп саналат/.

ИСПОЛЬЩИНА испольщина /кер эвсине түшүмдүн теңин берип, ардага жер алуу; кез карандылыкты, эзүүнү күчөткөн ушундай жер арендасынын бир түрү/.

ИСТИНА чындык /об"ективдүү дүйнөнү акыл-ой менен туура элестетүү, кез алдыга келтирүү, чагылдыруу. Чындыктын критерийи – практика. Абсолюттук жана салыштырмалуу чындыктарда болот/.

ИСТОРИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛИЗМ тарыхый материализм /XIX кылымдын 40-жылдарында К.Маркс жана Ф.Энгельс тарабынан түзүлүп, аны В.И. Ленин андан ары карай өнүктүргөн макроистик-лениндик философиянын составдык бөлүгү, коомдун өнүгүшүнүн жалпы закондору жөнүндөгү илим, коомдук илимдердин методологиялык жана теориялык негизи. Марксизмдин негиз салуучулары каратылыш сыяктуу эле коом дагы өзүнүн өнүгүшүндө белгилүү закон ченемдүүлүктөргө баш ият деп биринчи жолу көрсөтүшүп, ал закон ченемдүүлүктөрдүн табиятын ачышты. К.Маркс коомдун мамилелердин негизи материалдык, экономикалык мамилелерде экендигин ачты. Ал адамзаттын тарыхый өсүшүнүн негизги баскычтарын коомдук – экономикалык формацияларды бөлүп көрсөтүп, алардын пайда

болушунун жана жоюлушунун закондорун ачты. Тарыхый материализм тарыхты өнүгүүнүн закон ченемдүү процесси катарында карайт да, тарыхтын чыныгы жаратуучулары коомдун башын өндүргүч күчү болгон эмгекчи масса деп эсептейт. Антагонисттик коомдогу өндүргүч күчтөр менен өндүрүштүк мамилелердин ортосундагы карама-каршылыктар коомдун экономикалык өсүшүнүн кыйындаткыч күчү болгон тап күрөшүнөн көрүнөт да, алар революциялык жол менен чечилет. Коммунисттик коомду куруу коомдук өнүгүүнүн закон ченемдүү натыйжасы экендигин тарыхый материализм далилдеп көрсөттү. Тарыхый материализм – марксисттик-лениндик партиялардын саясатынын илимий негизи, алар бул окууну жетекчиликке алышып, практиканын процессинде жаңы тарыхый шарттарда аны байытып жана нугери карай өнүктүрүп жатышат/.

ИУДАИЗМ иудаизм /биздин эрага чейинки эки мицинчи кылдарда байыркы еврей урууларынын арасында пайда болгон бир кудайга – Яхвага ишенүүгө үгүттөгөн дин. Еврейлердин дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө чачырап жашашына байланыштуу иудаизм көп жерлерге тараган. 1948-ж. бери Иудаизм Израилдин мамлекеттик дини болуп эсептелет/.

К

КАБАЛА кез карандылык, катуу эзүү /I. байыркы Руста карыздар кишини, өзүнө адамды карыз берген кишиге кез каранды кылган, ал эми карызын убагында төлөп бербесе, бүт өмүр бою кез каранды кылган милдеттенме. XVII к. башында кез каранды болгон кишилер крепостнойлорго теңелген; 2. кирт бактын кез карандылыгы, эзилүүсү, кез каранды болуусу; кабальный договор – кез каранды кылуучу келишим, кабальные займы – карыз алгандыгы үчүн кеп процент коюп туудуруп берүүчү заем. Мындай заем /карыз/ алган мамлекет карыз берген мамлекетке кез каранды болуп калат/.

КАБИНЕТ кабинет /башында премьер -министр же президент /өкмөт башчысы президент болгон өлкөлөрдө/ турган министрлерден түзүлгөн өкметтүн жогорку орган/.

КАГУЛЯРЫ кагулярлар /1936-ж. Францияда пайда болгон фашисттик уюмдун мүчөлөрү. Кагулярлар прогрессивдүү иштерлерге, революциялык ыймылга каршы террористтик иштер жүргүзүшүп, 1940-ж.Гитлердик Германиянын Францияны басып алышына көмөкчү болушкан.Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин кагулярлардын башчылары жоопко тартылган, бирок уюм өз ишин уланта берген. ж. ОАС/.

КАДЕТЫ кадеттер /I. Россиядагы империализмдин буржуазиянын 1905-ж. пайда болгон Конституциялык-демократтык/ кыскача: кадеттер/ партиясынын мүчөлөрү; кадеттер падышачылыкты конституциялык монархия түрүндө сактап калууга аракет кылышкан, ал жулгандан кийин буржуазиялык Убактылуу өкметтүн убагында активдүү роль ойношуп,элдин аяусыз душмены, реакциянын башкы тиреги жана контрреволюциялык чыгуулардын уюштуруучулары, жаш Совет мамлекетине каршы чет элдик согуштук интервенциянын шыктандыруучулары болушкан; 2. революциядан мурдагы Россиядагы жана жөө бир башка өлкөлөрдөгү жабык аскердик орто окуу жайларынын окуучулары; алар негизинен дворяндардын жана офицерлердин балдары болушкан/.

КАДРЫ кадрлар /I. иштин тигил же бул тармагындагы: шаанаанын, мекеменин, партиялык, профсоюздук ж.б. коомдук уюмдардын даярдыгы бар, квалификациялуу кызматчыларынын негизги составы. Кеңири маанисинде: таза иштеген бардык кызматчылар; 2. мамлекеттик куралдуу күчтөрдөгү аскер кызматын өтөп жаткан командалык жана катардагы состав. Социалисттик коомдо башы саясий жана чарбалык маселелерди чечүү кадрлардын саясий жана иштиктүүлүк сапаттарына жарата туура жайгаштырууга, аларды максатка ылайык пайдаланууга байланыштуу болот/.

КАЗАКИ казактар /крепостук өзүүдөн кутулуу үчүн Россия жана Польша мамлекеттеринен качып кетишип, XV-XVII кылымдарда Дон,Днепр, Волга, Урал, Терек дарыяларынын өзөн жаткан төмөнкү бойлорунан жай алышкан "эркин кишилер", качкын крепостной дыйкандар жана кулдар. Кийинчерээк казактардын арасында жиктелүүнүн натыйжасында таптар пайда болгон/.

КАЙЗЕР кайзер /I. Германия империясындагы императордун аты; 2. Австро - Венгрия империясындагы монархтык титулдардын бири/.

КАЛЕНДАРЬ календарь /I. жылды эсептеп чыгаруу системасы: Юлиан календары - жылдарды эски стиль менен көрсөтүүчү календарь, Григориан календары - жылдарды жаңы стиль менен эсептөөчү календарь; 2. жылдын ичиндеги күндөрдү, жумаларды, айларды, майрамдарды ж.б. маалыматтарды көрсөткөн таблица же китепче-календарь; 3. айрым иштин, окуунун иштеле турган даталары көрсөтүлгөн план: занияттелердин календары/.

КАМАРИЛЬЯ камарилья /I. монархиялык түзүлүштө кызмат абалдарынан пайдаланышып, мамлекеттин иштерди өз мүдөөлөрү үчүн жүргүзүшкөн падышанын сарайындагы башкаруучулардын тобу; өтмө маанисинде: өздөрүнүн көрт башынын кызыкчылыгы үчүн башкаларга каршы тымызын арамзалык ыкма жүргүзүшкөн кишилердин тобу/.

КАМПАНИЯ кампания /I. согуштук жортуул; бир мезгилдин ичинде белгилүү бир багытта жүргүзүлгөн согуштук операциялардын жыйынтыгы: советтик-герман фронттогундагы 1944-ж.жайындагы кампания; 2. коомдук-саясий же чарбалык маанилүү маселелерди белгилүү бир мөөнөттө чечүүгө багытталган ыкма-чаралар: жайлоо кампаниясы, айыл чарба өсүмдүктөрүн оруп-жыюу кампаниясы; 3. өтмө маанисинде: капиталисттик өлкөлөрдөгү прогрессивдүү иштерлерге, уюмдарга ж.б. каршы жалган жалааларды, ушак-айыңдарды таратып, чуу түшүрүү/.

КАМУФЛЯЖ камуфляж /I. душманды адаштыруу жана ага билгизбөө максатында түсүн өзгөртүү ж.б. жолдор менен согуштук же башка маанилүү об"ектилерди – куралдарды, техникаларды аэродромдорду, имараттарды ж.б. маскировкалоо ыкмасы; 2. өтмө мааниде: ар кандай айлаамалдар менен өзүнүн ниятын, ойлогон оюн жашырып-жаап, билдирбөө/.

КАНДИДАТ кандидат /I. депутат, делегат кылып шайлоо үчүн, кандайдыр бир уюмдун мүчөлүгүнө же кандайдыр бир кызматты, окуу жайындагы орунду ж.б. ээлөө үчүн көрсөтүлгөн адам; 2. илимпоздун даража: илимдин кандидаты ж.б./.

КАНДИДАТУРА кандидатура /кимдир бирөөнү кандидат катарында көрсөтүү мүмкүнчүлүгү, укугу: илайыктуу кандидатура/.

КАННИБАЛ каннибал /I. мыкаачы; 2. өтмө мааниде: өтө каардуу, ырайымсыз адам/.

КАНОН канон /I. диниге ишенүүдөгү же диндик ырым-жырымдардагы эреже, көрсөтмө же догмат;2. белгилүү бир доордогу адабият менен искусствонун кандайдыр бир багытындагы, агымындагы традициялык түрдө милдеттүү болуп калган эрежелердин, жоболордун жамыны; 3. кеңири мааниде; бузулгус эреже, норма, үлгү/.

КАНТОН кантон /I. Швейцариядагы өзүнчө конституциясы, бийликтин өзөк чыгаруучу жана аны аткаруучу органдары бар аймактык федералдык бөлүктөрдүн аты; 2. Бельгиядагы жана Франциядагы административдик единица; 3. Францияда департаменттин генералдык советин шайлоо учурундагы шайлоо округу/.

КАНЦЛЕР канцлер /бир катар капиталисттик мамлекеттердеги жогорку кызматтардын же чиндердин аты: федералдык канцлер – Австрияда жана ФРГда–өкмөт башчысы. Лорд канцлер – Великобританияда өкмөттүн юридикалык жогорку кеңешчиси, ошондой эле жогорку соттун лорддор

палатасынын председатели ж.б. Революцияга чейинки Россияда канцлер жогорку граждандык чинди билдирген/.

КАПЕР капер /I. каперчилик менен кесип кылган киши; 2. талоончулук кылуу үчүн куралданган жеке меншик кеме/.

КАПЕРСТВО каперчилик /согушуп жаткан мамлекеттеги куралданган жеке меншик кемелердин жоолашкан тараптын же калыс өлкөлөрдүн соода кемелерине колго түшүрүү же сууга чөктүрүү максатында кол салуусу/.

КАПИТАЛ капитал /саясий экономиянын капиталисттер табы менен жумушчу табынын ортосундагы өндүрүштүк мамилелерди билдирүүчү категориясы; жалданма жумушчуларды эксплуатациялоо жолу менен өзүнө киреше алып келе турган нарк. Анча өз алдынча капитал боло албайт. Анчаны бирөөнүн эмгегин эксплуатациялоо максатында пайдаланганда гана капиталга айланат, б.а.капитал белгилүү тарыхый шарттарда гана, өндүрүш каражаттарды буржуазия табынын жеке меншигине топтолуп, жумушчу табы жашоо үчүн өзүнүн жумушчу күчүн товар катары сатууга аргасыз болгондо гана пайда болот. Жумушчуларды эксплуатациялоо жолу менен кошумча наркты өндүрүү же баюу капитализмдин абсолюттук закону болуп саналат/.

КАПИТАЛИЗМ капитализм /өндүрүш каражаттарына болгон капиталисттик жеке меншик жана жалданма эмгекти эксплуатациялоого негизделген коомдук-экономикалык формация, феодализмден кийин келүүчү эң акыркы антагонисттик формация. Улуу Октябрь социалисттик революциясынын жеңиши менен капитализм дүйнөдөгү бардыгын кучагына алган бирдей бир система болуудан калды. Социализмдин дүйнөлүк системага айланышы, колониялык системанын кыйрашы капитализмдин жалпы кризисинин тереңдешине алып келип, анын биротоло ойрон болушу сөзсүз экендигин айгинелейт/.

КАПИТОЛИЙ Капитолий /I. байыркы Рим жайгашкан эң байыркы римдик капитолий храмы курулган жети дөбөнүн бири;

2. АКШнын конгресси өз заседаниелерин өткөрүүчү Вашингтондогу имараттын, көргиликтүү закон чыгаруучу ассамблеялардын сессиялары өтө турган америкалык штаттардын борбордорундагы имараттардын аты/.

КАПИТУЛЯЦИЯ капитуляция /I. согушуп жаткан мамлекеттердин жеңилген тарабынын каршылык көрсөтүүсүн жана согуш аракеттерин токтотуп, жеңген тараптын койгон шарттарына баш ийип, куралдуу күчтөрүн өткөрүп бериши; 2. Капитуляциялык режим /система/ - капиталисттик ири державалардын аки тарапка бирдей эмес келишимдерди түзүү жолу менен экономикалык жактан начар өнүккөн Азиянын жана Африканын бир катар өлкөлөрүнө таңуулаган жана буларды көз каранды кылып зөөүнүн бир каражатына айландырган режим/.

КАРАНТИН карантин /I. белгилүү бир адамдардын тобун, өлдүү пункттарды же территорияларды башкалар менен катташтырбай белүү, блокадага алуу чаралары: АКШнын империалисттери Куба республикасын 1962-ж.законсуз түрдө блокада кылышынын карантин деп атышкан; 2. Эпидемияга чалдыккан жерден келген кишилерди, транспортту, жүктү санитардык текшерүүгө алган пункт/.

КАРБОНАРИИ /"УГОЛЬЩИКИ"/ КАРБОНАРИЙЛЕР /"көмүрчүлөр"/ /XIX к. башында Италияда түзүлгөн чет элдик-француздук жана австриялык-зөөүгө каршы өз өлкөсүнүн көз каранды болбоотугу үчүн күрөшкөн революциялык жашыруун уюмдун мүчөлөрү. Карбонарийлер XIX к. 20-30-жылдарда Францияда да пайда болуп, алар реакциячыл монархиялык режимге каршы күрөшүшкөн/.

КАРДИНАЛ кардинал /католик чиркөөсүндөгү Рим папасынан кийинки диндик жогорку наам; ал эми папа кардиналдардын чогулушунда шайланат/.

КАРИКАТУРА карикатура /I. турмуштагы терс көрүнүштөрдү же конкреттүү кишини шылдыңдап, аңкерелөө максатында тартылган, коомдук-саясий сатиранын бир түрү болуп саналуучу сатиралык же юморис-

тик мүнөздөгү сүрөт; 2. жарамсыз, мазасыз тууроо; кандайдыр бир көрөнүн же кимдир биреөнүн күлкүлүү, бурмаланган селекету/.

КАРТ-БЛАНШ карт-бланш /I. күн мурунтан бирөө тарабынан аягына кол коюлуп, экинчи бир киши аны каалаган текст менен толтуруп алууга укук берилген актай бланк; 2. өтмө маанисинде: чексиз укук, чексиз бийлик/.

КАРТЕЛЬ картель /ургундай бир типтеги продукцияларды чыгаруучу капиталисттик монополиялардын негизги түрлөрүнүн бири, союз, бирикмеси/.

КАРЬЕРИЗМ карьеризм, мансапкордук /коомдук талап менен эсептешпей, керт башынын пайдасы үчүн гана ийгиликтерге жетүүгө, кызматтан жогорулоого умтулуу/.

КАССАЦИЯ кассация кылуу /I. сот законунун эрежелерин бузгандыгына байланыштуу төменкү сот инстанциясынын күчүнө кирө элек чечимдерин жана өкүмдөрүн соттун жогорку инстанциясынын жокко чыгарышы же кайра карашы; 2. өкүмдү ушундай кылып жокко чыгаруу тууралуу берилген даттануу, өтүнүч/.

КАССАЦИЯ ВЫБОРОВ шайлоолорду кассация кылуу /шайлоо кампаниясынын жүрүшүндө шайлоо закону бузулгендиктен болуп өткөн шайлоону жарамсыз деп табуу/.

КАСТА каста /I. ата кесибинин жана укук абалдарынын бирдейлиги боюнча биригкен адамдардын тобу: дыйкандардын кастасы, кол өнөрчүлөрдүн кастасы, соодагерлердин кастасы ж.б.; өзгөчө каста Индияда өнүккөн. Индиянын конституциясы боюнча бардык касталар тең укуктуу деп эсептелгени менен, улут келеке чейин ич ичүндө касталык айырмачылыктар жана тең укуксуздуктар жокко элек; 2. өтмө маанисинде: өз кесибин, таламдарын ж.б. кол тийгис деп эсептеген, аны башкалардан коруучу топ: капиталисттик өлкөлөрдөгү офицердик каста ж.б./.

КАТАКЛИЗМ катаклизм /каратылыштагы жана коомдук турмуштагы капысынан болуучу чайраткыч чоң төңкөрүш, катастрофа/.

КАТАСТРОФА катастрофа /күтүлбөгөн жерден болгон чоң алаамат, оор жана кайгылуу окуя/.

КАТЕГОРИЯ категория /I. философияда – об"ективдүү дүйнөнүн кубулуштарынын жалпы касиеттерин жана байланыштарын билдирүүчү илимий түшүнүк. Мисалы: материя, ак-сезим, карама-каршылык, сапат жана сан, форма жана мазмун д.у.с.; 2. бир тектеги буюмдардын, кубулуштардын тобу, түркүмү же алардын жалпы белгилери; дарака, бир адистиктеги адамдар тобу ж.б./.

КАТОЛИЦИЗМ католицизм /Европадагы, Латин Америкасындагы ж.б. көп өлкөлөрдө католицизм үстөмдүк кылуучу дин болуп саналган жана Рим папасы башчылык кылган христиан дининдеги негизги үч багыттын бири/.

КАТОЛИЧЕСКИЕ ПАРТИИ католиктик партиялар /Италиядагы христиан-демократтык партия, ФРГдеги христиандык-демократтык союз ж.б. кирген Ватикан менен тыгыз байланыштуу буржуазиялык партиялар. Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин европалык өлкөлөрдүн саясий турмушунда орчундуу ролду ойной баштаган католиктик партиялар динге жамынып алышып, өз таасирин массанын жайда буржуазияшын, бай дыйкандардын жана католик жумушчулардын айрым бөлүктөрүнүн арасына таратышкан/.

КАУДИЛЬО каудильо /орто кылымдардагы жана жаңы доордогу Испаниядагы жана Латын Америкасындагы бир катар өлкөлөрдөгү аскер башчылары; кийинчерээк төңкөрүш жасап бийликти колуна алган аскер башчысы. Фашисттик козголоңдун жана италиялык-германиялык интервенциянын /1936-39/ натыйжасында Испанияда бийликке келген Ф.Франко 1939-ж. өзүн империянын түбөлүк "башчысы" /"каудильо"/ – диктатор деп жарыялаган/.

КВАЛИФИКАЦИЯ квалификация /I. адамдын эмгектин кандайдыр бир түрүнө даярдыгынын, жарактуулугунун дарежеси; 2. кесип, адистик; 3. кандайдыр бир нерсени аныктоо же ага баа берүү; белгилүү бир категорияга, разрядга, топко жайгаруу/.

КВИСЛИНГИ квислингдер /Родинасын саткан чыкынчылар. Гитлерчилер менен кызматташ болгон Норвегиялык фашисттердин башчысы В.Квислингдин ысмында аталып, жалпы эле чыкынчы дегенди билдирип калган/.

КВОРУМ кворум /жыйналышка катышуучулардын закон, устав тарабынан белгиленген саны 1/2/ же 2/3, бул сан чогулушта кабыл алынган чечимдерди закондуу деп табуу үчүн зарыл шарт болуп эсептелинет/.

КВОТА квота /I. монополисттик бирикмелердин, картелдин, синдикаттын ж.б. мүчөлөрүнүн белгиленген продукцияны өндүрүүгө жана сатууга катышуу үлүшү; 2. алына турган налогдун өлчөмү; 3. кандайдыр бир нерсенин: импорттун белгиленген үлүшү, белүгү, нормасы/.

КЛАН клан /уруу, уруулук община. Алгачкы жолу бул түшүнүк кельт элдеринде пайда болгон; өтмө мааниде: кандайдыр бир топко, белгилүү бир адамдардын, саясий иш-мердердин чейресүнө, кабыл уюмга киргендер: "Кеннединин кланы", АКШдагы антикоммунисттик террористтик Ку-клукс-клан уюму/.

КЛАССОВАЯ БОРЬБА тап күрөшү /бардык антагонисттик коомдук-экономикалык формацияларды негизги күчү болуп эсептелинген карама-каршы болгон таптардын ортосундагы күрөш. Кул элөөчүлүк коомдон тартып бардык коомдордун тарыхы таптардын күрөшүнүн тарыхы болуп эсептелет. Марксизм-ленинизм тап күрөшү антагонисттик таптарга бөлүнгөн коомдун өнүгүшүндөгү кайнылдаткыч күч болорун илимий жактан аныктап, жумушчу табынын тап күрөшү социалисттик революцияга жана пролетариат дикта-

турасын орнотууга алып барарын көрсөттү. Пролетариаттын тап күрөшүнүн негизги формаларын экономикалык, саясий жана идеологиялык күрөш болуп эсептелет. Саясий күрөш пролетариаттын тап күрөшүнүн жогорку формасы, жумушчу табын жана бүткүл коомду эксплуатациядан куткаруунун чечүүчү шарты болуп саналат/.

КЛАССЫ ОБЩЕСТВЕННЫЕ коомдук таптар /"Коомдук өндүрүштүн тарыхый белгилүү системасындагы ээлеген ордуна, өндүрүш каражаттарына болгон мамилелерине, коомдук эмгекти уюштуруудагы ролуна коомдук байлыктан алган үлүшүнүн өлчөмүнө жана аны кандай жол менен алгандыгына карама айырмаланган адамдардын чоң топтору" /В.И.Ленин/. Эксплуататордук коомдо таптардын ортосунда айгышкан күрөш жүрөт. Капиталисттик коомдогу негизги таптар буржуазия жана помещиктер, пролетариат жана дыйкандар. Социалисттик коомдо антагонисттик эмес таптар саналат: СССРде жумушчу табы, колхоздук дыйкандар, ошондой эле социалдык катмар болуп эсептелген эмгекчи интеллигенция бар. Таптар жана таптык айырмалар коммунизм доорунда толугу менен жоюлат/.

КЛЕВРЕТ клеврет /жан – көкөр; өзүнүн пайдасына жагыш үчүн кандайсынсына карабай бардыгын кылоого жөндөмдүү жан – көкөр/.

КЛЕРИКАЛ клерикал /I. клерикализмди жактоочу, клерикал партиясынын мүчөсү; 2. дин кызматчысы/.

КЛЕРИКАЛИЗМ клерикализм /капиталисттик мамлекеттерде өлкөнүн саясий жана маданий турмушунда чиркөөнүн үстөмдүгүн күчөтүүгө далалат кылган реакциячыл агым. Католик чиркөөсүнүн таасири күчтүү капиталисттик өлкөлөрдө – Италияда, ФРГда ж.б. монополисттик капитал колдогон клерикалдык саясий /"христиан – демократиялык" ж.б./ партиялар бар. Эмгекчилердин артта калган бөлүгүнүн диндик сезимин, ишенимин жана нааандыгын пайдаланышып, клерикалдар жумушчу табынын биримдигин бөлүп – каруусу аракеттенишип, жумушчу кыймылына каршы айгышкан күрөш жүргүзүшөт/.

КЛИКА клика /өз максатына жетүү үчүн арам ой менен биригишкен кишилердин тобу: фашисттик клика/.

КЛИРИНГ клиринг /өз ара талаптар боюнча милдеттенмелерди эсепке алуу жолу менен колмо-кол төлөбөй, анчасы эсептешүү системасы. Эл аралык клирингдик эсептешүүлөрдө мамлекеттердин бири бирине болгон карызы өз ара товар берүү жана төлөө милдеттенмелерин алуу жолу менен жоюлат/.

КОАЛИЦИЯ коалиция /мамлекеттердин, саясий партиялардын, профсоюздардын ж.б. уюмдардын жалпы бир максатка жетүү үчүн түзүлгөн союзу, биримдиги: экинчи дүйнөлүк согуштун жүрүшүндө түзүлгөн антигитлердик согуштук коалиция/.

КОГОРТА когорта /I. байыркы Римдеги легиондун составына кирген жөө аскерлердин отряды; 2. өткө мааниде: адамдардын биримдиги, бир көпчөн тобу/.

КОД код /телеграфтык белгилер, жашыруун кат алышуулар ж.б. максаттар үчүн колдонулуучу шарттуу белгилердин системаси/.

КОДЕКС кодекс /I. унчулуу кандайдыр бир тармагындагы закондордун системалаштырылган жыйнагы: эмгек жөнүндөгү закондордун кодекси; 2. белгилүү бир коомдук чөйрөдө кабыл алынган этикалык нормалардын жана эрежелердин жыйынтыгы: КПССтин Жаңы Программасындагы коммунизмди курууучулардын моралдык кодекси; 3. өзгөчө кандайдыр бир тармагын, спорттук мелдештерди ж.б. жөнгө салуучу эрежелердин жана жоболордун жыйнагы/.

КОЛЛАБОРАЦИОНИСТЫ коллаборационисттер /чыккынчылар; экинчи дүйнөлүк согушта гитлердик Германия басып алган өлкөлөрдө өз Родинасын сатышып, фашисттер менен кызматташ болуп кетишкен адамдар, өз элинин чыккынчылары/.

КОЛЛЕГИАЛЬНОСТЬ коллегиялуулук /иштин атайын дайындалган жө шайланган адамдардын тобу тарабынан талкууланыш жана чечилиши; коллегия жө коллегиялык органдын кардамы менен, коомдук талкуулоо методу менен башкаруу, жетекчилик кылуу, масела чечүү/.

КОЛЛЕГИЯ коллегия /кандайдыр бир жетекчи, административдик, башкаруучу жө кенеш боруучу органдарды түзүү үчүн дайындалган жө шайланган адамдардын тобу: министерствонун коллегиясы, редакциялык коллегия ж.б./.

КОЛЛЕКТИВИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА айыл чарбасын коллективдештирүү /Лениндик кооперативдик пландын негизинде социализмди куруу процессинде майда, бытыранды, жекече дыйкан чарбаларын ыктыярдуу түрдө коллективдешкен ири чарбага - колхоздорго бириктирүү жолу менен айыл чарбасын социалисттик кайра түзүү/.

КОЛЛЕКТИВИЗМ коллективизм /эмгектин, менчиктин, көз карандысыз максаттардын жана идеалдардын жалпылыгына, керт башынын мүдөөсүн коомдук кызыкчылыкка ар-сезимдүү баш ийдирүүгө негизделген эмгекчилердин биримдүүлүк, колдоштук кызматташтык принциби/.

КОЛЛЕКТИВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ коллективдүү коопсуздук /тынчтыкты камсыз кылуу, агрессияга жол бербөө максатында иш-чараларды көргүзүү үчүн мамлекеттердин кызматташтыгы/.

КОЛЛЕКТИВНОСТЬ РУКОВОДСТВА жетекчиликтин коллективдүүлүгү /Советтер Союзунун Коммунисттик партиясынын жетекчилик кылуусунун жогорку принциби; партиялык уюмдарда жана анын жетекчи органдарында бардык маселелер бул принципке ылайык коллегиялдуу түрдө, биргелешип талкуулоо жолу менен чечилет. Мамлекеттик органдардын, профсоюздун, комсомолдун ж.б. шайлануучу коомдук уюмдардын иштери да ушул принцип боюнча көргүзүлөт/.

КОЛЛЕКТИВНЫЙ ДОГОВОР коллективдүү келишим /ишкананын, мекеменин администрациясы менен кызматчылар коллективинин

профсоюзунун ортосундагы түзүлгөн келишим. СССРде жана социалисттик башка өлкөлөрдө коллективдүү келишим өндүрүштүк планды орундатуу, эмгекти уюштурууну жана коргоону жакшыртуу, ишканадагы жана мекемедеги ички тартипти сактоо, жумушчуларды жана кызматчыларды материалдык-тиричилик жана маданий жактан тейлөөнү жакшыртуу боюнча эки тараптын өз ара алган милдеттенмелерин камтыйт. Капиталисттик өлкөлөрдө коллективдүү келишим түзүү жана эмгек шарттарын жакшыртуу үчүн күрөшүү эмгекчилердин өз укуктары үчүн болгон күрөшүнүн бир формасы болуп эсептелет/.

КОЛЛИЗИЯ коллизия /карама-каршы көз караштардын, ыктыярлардын, сезимдердин, талаптардын катуу кагылышуусу; адабиятта жана искусстводо - турмуштагы конфликтерди жана күрөштү чагылдырып көрсөтүү/.

КОЛЛОКВИУМ коллоквиум /I. окуучулардын билимин текшерүү максатында мугалимдин алар менен өңгөмөлөшүүсү, оозеки экзамендин бир түрү; 2. белгилүү бир темада докладдарды талкуулай турган илимий чогулуш/.

КОЛОНИАЛИЗМ колониализм /капиталисттик өлкөлөрдүн империализм доорунда өзүнүн өзгөчө формасына жеткен зордуктап басып алуучу, талоончул саясаты/.

КОЛОНИЗАЦИЯ колонизация, колонизациялоо /I. өлкөнүн чет жакасындагы же анын чегинен тышкары бош, өзү жаткан жерлерге элди отурукташтыруу: байыркы грек шаарлары-мамлекеттери Кара-Ортолук деңизинин, Кара деңиздин жээктерине өздөрүнүн колонияларын уюштурушкан; 2. капитализмдин түшүндө башка өлкөлөрдү жана элдерди күч менен басып алуу, аларды көз каранды кылып, колонияга айландыруу жана эксплуатациялоо/.

КОЛОНИЯ колония /I. мурда жаак жашабаган же жергиликтүү элден тартып алган жерге курулган эл жашоочу жай; 2. экономикалык жана

саясий өз алдиначалыгын жоготуп, басып алган ири мамлекеттин карамагына өткөн көз каранды өлкө же область. к. КОЛОНИАЛИЗМ; 3. белгилүү бир улуттун чет өлкөгө же бөтөн жерге көчүп барып, ал жерде чогуу жашаган адамдары: чет өлкөлөрдөгү эрмян колониялары; 4. бир өлкөдөн экинчи өлкөгө көчүп барган адамдардын турган жери; 5. түрдүү себептерге, максаттарга, дарылоо, түзөтүү ж.б., карата илайынтаптырылып топтолгон адамдардын туруучу жайы; дудуктар колониясы; балдар колониясы/.

КОЛХОЗ колхоз /коллективдешкен чарба коомдук өндүрүш карахаттарынын жана коллективдүү эмгектин негизинде ири социалисттик айыл чарба өндүрүшүн бирголешип жүргүзүү үчүн дыйкандардын ыктыярдуу биригишкен кооперативдүү уюму. к. КООПЕРАЦИЯ, КОЛЛЕКТИВИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА. Колхоз өзүнүн өндүрүшүн эга бекер жана мөөнөтсүз бекитилип берилген мамлекеттин мөнчүк жериңде жүргүзөт. Анын иши колхозчулардын жалпы чогулушунда бекитилген Уставдын негизинде жөнгө салынат да, пландын жана чарбалык расчеттун принциптеринин негизинде ишке ашырылат/.

КОЛХОЗНО-КООПЕРАТИВНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ колхоздук – кооперативдик мөнчүк /СССРдеги социалисттик мөнчүктүн бир формасы; колхоздордун ж.б. кооперативдик уюмдардын уставдык милдеттерин ишке ашыруу үчүн зарыл болгон өндүрүш карахаттарынан жана башка мүлкүнөн турган мөнчүгү. Буга керек-жарак коомдоруна, турак жай, курулуш ж.б. кооперативдерине тиешелүү болгон мүлктөр да кирет. Өнүккөн социализм доорунда айыл чарба өндүрүшүн чарба аралык кооперация жана агро-өнөр жай интеграциясынын базасында адистештирүү жана концентрациялоо менен мамлекеттик /жалпы элдик/ жана колхоздук – кооперативдик мөнчүктөр кайшаруусуз жакындашууда/.

КОМБИНАТ комбинат /1. СССРдеги технологиялык процесси боюнча бири-бири менен байланыштуу болгон бир нече ишканаңы биригтирген ири ишкана. Калкты турмуш-тиричилик жактан тейлеген кийим тигүүчү ательелердин, жамап-жасгоочу мастерскаялардын, чач тарачтардын, мончолордун, кир жуугучтардын ж.б. бирикмеси да комбинат деп аталат; 2. капиталисттик өлкөлөрдө – өнөр жайдын ар түрлүү тармактарынын, ишканаларынын конкуренттик күрөш үчүн уюшулган бирикмеси/.

КОМБИНАЦИЯ комбинация /1. кандайдыр бир фактыларды, нерселерди тийиштүү өлчөмдө, составда, белгилүү ыраттуулук жана тартип боюнча айкалыштыруу, коюу: боектордун комбинациясы, тонттардын комбинациясы; 2. максатка жетүү үчүн ар түрдүү карахаттарды жана ыктарды колдонуу менен түзүлгөн иш-аракеттин татаал планы: стратегиялык комбинация, шахматтык комбинация; 3. көбүнчө кыянаттык, жаман максат үчүн жасалган амалкөйлүк, айлакердик: кызыл кулактык комбинация ж.б./.

КОМИНТЕРН Коминтерн /к. КОММУНИСТИЧЕСКИЙ ИНТЕРНАЦИОНАЛ/.

КОМИНФОРМ /ИНФОРМАЦИОННОЕ БЮРО КОММУНИСТИЧЕСКИХ И РАБОЧИХ ПАРТИЙ/ коминформ, коммунисттик жана жумушчу партиялардын информациялык бюросу/ өз ара макулдашуунун негизинде тажрыйба алмашууну уюштуруу жана иш-аракеттерди координациялоо үчүн 1947-ж. сентябрда айрым коммунисттик партиялардын информациялык кеңешмесинин чечими боюнча түзүлгөн бир катар коммунисттик жана жумушчу партиялардын өкүлдөрүнүн бюросу. Коминформ 1956-ж. чейин иштеген/.

КОМИССАР комиссар /саясий, административдик милдеттерди аткаруу үчүн мамлекет /өкмөт, закон чыгаруучу орган/ тарабынан өкүл кылып дайындалган адам; СССРде 1917-1946-жылдарда /министерликтер уюшулганга чейин/ ал комиссары өкметтүн мүчөсү болуп эсептелинип, тигил же бул эл комиссариатына башчылык кылган; 1918-1942-жылдарда аскер комиссары болгон, ал Коммунисттик партиянын жана Совет өкмө-

түнүн атайы окуу катарында аскерлердин нукуруен, саясий жана материалдык-техникалык абалына жана согуштун милдеттердин аткарылышына аскер белүгүнүн командири менен бирдей коом берген/.

КОМИССАРИАТ комиссариат /комиссар башкарган мамлекеттик мекеме же орган; эл комиссариаты СССРдеги азыркы министерствонун ордундагы /1917-1946-жылдарда/ боорбордук мамлекеттик орган; аскер комиссариаты - СССР Коргоо министерствосунун системасындагы жергиликтүү учеттук - мобилизациялоо органы/.

КОМИССИЯ комиссия /1. белгилүү бир маселени даярдоо же иштеп чыгуу, контролдук кылуу, текшерүү ж.б. функцияларга ээ болгон шайлануучу же дайындалуучу мамлекеттик коомдук коллегиялуу орган; турунтуу же белгилүү мөөнөткө түзүлгөн комиссиялар да болот; 2. бир тараптын - комиссионердин экинчи тараптын тапшыруусу боюнча белгилүү бир келишим, бүтүм жасоого милдеттүү кылган келишим; 3. комиссионерге төлөнө турган акы; заказдар бюросунун белгилүү акыга - комиссиялык кийинге самолетко же поездге билетти үйгө жеткирип бериши/.

КОМИССИЯ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА Адамдын укуктары боюнча комиссия /ООНдун Экономикалык жана Социалдык Советинин /ЭКОСОС/ 1946-жылы түзүлгөн кардамчы органы ЭКОСОСтун тапшыруусу менен белгилүү бир маселелер боюнча изилдөөлөр жүргүзөлөт, информация даярдалат, сунуштар жасалат. Бул комиссия адамдын укуктарынын Жалпы декларациясы,расалык дискриминациянын бардык формаларын жоюу жөнүндө эл аралык конвенция сыяктуу көптөгөн эл аралык мааниликүү документтерди иштеп чыгууга катышты. Ал өзүнүн резолюцияларын кабыл алат, ошондой эле ООНдун Генералдык Ассамблеясы кабыл алып турган ЭКОСОСтун резолюцияларынын долбоорлорун сунуш кылат/.

КОМИТЕТ комитет /1. партиялык, комсомолдук, профсоюздук ж.б. коомдук-саясий уюмдарга, илимий, агартуу ж.б. коомдорго же коомдук

иштин белгилүү бир тармагына жетекчилик кылуучу шайланма орган: Тынчтыкты Коргоонун Советтик комитети; 2. СССРде мамлекеттик башкаруунун системасындагы ар түрдүү функцияларды: пландаштыруу,контролдук кылуу, эл чарба жана маданий курулуштун айрым тармактарына жетекчилик кылуу, илимий проблемаларды иштеп чыгуу ж.б. иштерди аткарууга жетекчилик кылуучу атайын органдар/.

КОМИТЕТ МОЛОДЕЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ СССР СССРдин жаштар уюмдарынын комитети /советтик жаштар уюмдарынын чет өлкөлөрдөгү демократтык жаштардын жана студенттердин уюмдары менен кызматташтыкты жана достук байланышты орчутуу үчүн түзүлгөн коомдук уюм. Ал 1941-жылы советтик жаштардын Антифашисттик комитети катарында уюшулуп,1956-жылдан СССРдин жаштар уюмдарынын комитети деп аталат/.

КОМИТЕТ ПО ИЗУЧЕНИЮ КОСМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА /КОСПАР/ Коомоо мейкиндигин изилдөө боюнча комитет /1958-жылы түзүлгөн эл аралык уюм. Негизги максаты - ракеталардын жана спутниктердин жардамы менен жүргүзүлүүчү илимий изилдөөлөрдүн бардык түрүн эл аралык масштабда уюштуруу жана жөнгө салуу. КОСПАРдын составына СССР баш болгон бир катар социалисттик өлкөлөр, коомдук изилдөөлөрдү жүргүзүшкөн капиталисттик жана өнүгүп келаткан мамлекеттер кирет. КОСПАРдын турган жери - Париж/.

КОМИТЕТ ПАРТИЙНОГО КОНТРОЛЯ /КПК/ Партиялык контролдоо комитети /Советтер Союзунун Коммунисттик партиясынын Борбордук Комитети тарабынан БКнын алдында уюштурулган КПССтин жогорку органдарынын бири. Бул орган: а/КПССтин мүчөлөрүнүн жана мүчөлүккө кандидаттардын партиялык тартипти сакташын текшерет, партиянын Программасы менен Уставын, партиялык жана мамлекеттик тартипти, партиялык моралды бузган коммунисттерди жоопко тартат; б/ партиядан чыгаруу жана партиялык катар берүү жөнүндөгү союздук республикалардын Коммунисттик пар-

тиялардын Борбордук комитеттеринин, партиянын крайлык жана областтык комитеттеринин чечимдерине болгон аппеляцияларды карайт/.

КОМИТЕТ ПО РАЗОРУЖЕНИЮ Куралсыздандыруу комитети /СССР менен АКШнын сүйлөшүүлөрүнүн натыйжасында 1961-жылы түзүлүп, ага 18 мамлекет кирсе, 1977-жылы Комитеттин составына 31 өлкө кирди. Анда социалисттик жана батыштагы капиталисттик мамлекеттердин өкүлдөрүнүн саны бирдей, блокторго кошулбаган өлкөлөрдүн да тийиштүү өкүлдөрү бар. Чечимдер Комитеттин бардык мүчөлөрүнүн жалпы макулдугунун негизинде кабыл алынат. СССРдин демилгеси жана активдүү катышуусу менен Комитет ядролук куралдарды жайылтпоо жана ядролук куралдарды, ж.б. массалык кыратуучу куралдардын түрлөрүн дениздердин, океандардын түбүндө жайлаштырууга тыюу салуу жөнүндөгү келишимдерди, бактериологиялык жана токсиндик куралдарды өндүрүүгө тыюу салуу жана алардын запасын жок кылуу жөнүндө конвенцияны ж.б. маанилүү келишимдерди иштеп чыкты. 1978-жылы майда болуп өткөн ООНдун Генералдык Ассамблеясынын атайын сессиясында Комитеттин составын дагы кеңейтүү, анын ишин жакшыртуу жагы макулдашылды. Комитеттин заседаниелери Женевада өткөрүлөт/.

КОМИТЕТ СОВЕТСКИХ ЖЕНЩИН Советтик аялдарынын комитети /коомдук уюм; 1941-жылы советтик аялдардын Антифашисттик комитети уюшулуп, 1956-жылдан Советтик аялдардын комитети деп аталат. 1945-жылдан бери Аялдардын Эл аралык демократтык федерациясына кирет. Ал дүйнөдөгү 140тан ашуун мамлекеттердин прогрессивдүү аялдар уюмдары менен достук байланышта болуу менен, боштондукка чыккан өлкөлөрдүн аялдар уюмдарына жардам көрсөтүүдө/.

КОММЕНТАРИЙ комментарий /кандайдыр бир чыгарманын, документтин, китептин ж.б.тексттин түшүндүрүү, ага кошумча түшүндүрмө берүү; кандайдыр бир окуяны, иш-аракетти ж.б. жазуу жүзүндө же оозеки түшүндүрүп, талкуулап берүү/.

КОММУНА коммуна /1. орто кылымдардагы Батыш Европадагы өзүн-өзү башкаруунун жаңы тиби; 2. өндүрүш каражаттарын жана эмгекти коомдоштуруунун негизинде уюшулган коллектив; 3. азыркы кездеги Франциядагы жана көп бир башка өлкөлөрдөгү административдик-территориялык бирдик/.

КОММУНАР коммунар/1. Париж коммунасынын мүчөсү; 2. жалпы эле коммунанын мүчөсү/.

КОММУНИЗМ коммунизм /бардык жагынан өркүндөп=өсүп жаткан коммунисттик коомдук - экономикалык формациянын капитализмдин ордуна тарыхый закон ченемдүү түрдө келүүчү эң жогорку баскычы. Коммунисттик коом пролетардык революциянын жеңишинин, капитализмден социализмге өтүүчү мезгилде мамлекеттин формасы болгон пролетариат диктатурасынын орношунун жана коммунизмдин биринчи фазасы болгон социалисттик коомду куруунун натыйжасында курулат. Коммунизм - адам коомун уюштуруунун жогорку формасы. КПССтин XXП с"езди кабыл алган партиянын Программасында коммунизмге мындай деген аныктама берилген: "Коммунизм дегенибиз - бул өндүрүш каражаттарына жалпы элдик бирдиктүү менчиги болгон, коомдун бардык мүчөлөрүнүн социалдык толун тендиги болгон таптык коомдук түзүлүш, анда адамдардын ар тараптан өнүгүшү менен бирге дайыма өнүгүүчү илимдин жана техниканын негизинде өндүргүч күчтөр да өсөт, коомдук байлыктын бардык булактары толун ташкындап кебейет жана "Ар кимдин - жөндөмдүүлүгүнө жараша, ар кимге - керектөөсүнө жараша" деген улуу принцип ишке ашат. Коммунизм дегенибиз - бул эркин жана эң-сезимдүү эмгекчилердин жогорку даражада уюмдашкан коому, анда коомдук өзүн-өзү башкаруу иши орнойт, коомдун кыргалчылыгы үчүн иштелген эмгек бардык адамдардын турмуштук биринчи керектөөсү, түшүнүлгөн зарылдыгы болуп калат, ар кимдин жөндөмдүүлүгү элге эң чоң пайда келтирүү менен колдонулат"/.

КОММУНИКАЦИЯ коммуникация / автомобиль, темир жол, суу, аба ж.б. жол катнашы; кандайдыр бир пункттардын же райондордун ортосундагы байланыш/.

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ МОРАЛЬ коммунисттик мораль /коммунисттик коомдун шарттарындагы адамдардын турмушунун жана мамилелеринин закондорун чагылдырып көрсөтүүчү нравалык принциптер жана нормалар,адамзаттын адептуулугунун жогорку баскычы. Социализмдин жеңиши жана коммунизмди ийгиликтүү алга жылдыруда коммунисттик моралдын принциптери жана нормалары жаңы мазмуун менен байыйт; мунун негизги талаптары КПССтин Программасында коммунизмди куруучунун моралдык кодекси түрүндө көрсөтүлгөн/.

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ СОВЕТСКОГО СОЮЗА /КПСС/ Советтер Союзунун Коммунисттик партиясы /биздин өлкөнүн жумушчу табынын, колхоздук дыйкандарынын жана интеллигенциясынын алдыңкы, аң-сезимдүү бөлүгүн ынтымактуу түрдө бириктирген совет элинин күчүрөмөн сыналган авангарды. КПССти түзүүчү жана уюштуруучу В.И.Ленин болгон.

1898-ж. I с"езден тартып партия адегенде россиялык социал демократиялык жумушчу партиясы /РСДРП/ деп аталган. РСДРПнин II с"ездинде /1903/ анда эки агым: В.И.Лениндин айланасына баш коошкан большевиктер /революциячыл марксисттер/ жана меньшевиктер /оппортунисттер/ пайда болот. УП с"езде партия Россиялык Коммунисттик /большевиктер/ партиясы - РКП/б/ деп аталат. ССР Союзунун түзүлгөндүгүнө байланыштуу XIУ с"ездан /1925/ тартып ал Бүткүл союздук Коммунисттик /большевиктер/ партиясы - ВКП /б/ деп атала баштады. Партиянын XIX с"езди /1952/ ВКП/б/ни Советтер Союзунун Коммунисттик партиясы - КПСС деп атады. Россиядагы марксисттик ыкжоктордон уюшулган жаңы типтеги саясий партия катары большевизм /большевиктер/ народниктер, "легалдык марксистер", "экономисттер", меньшевик-

тер ж.б. менен күрөштө өсүп-өнүктү. Большевизм - бул ленинизм,анын стратегиясы жана тактикасы - бул империализм жана пролетардык революциялардын доорундагы, Советтер Союзунда социализм жеңген доордогу марксизм.

Партиянын II с"езде кабыл алынган биринчи Программасы социалистик революцияны ишке ашырып, пролетариат диктатурасын орнотуу милдетин койгон. Октябрь революциясы жеңгенден кийин РКП /б/нин УШ с"езди /1919/ жаңы Программаны - социализмди куруу программасын кабыл алды. КПССтин XXП с"езди /1961/ үчүнчү Программаны - СССРде коммунизмди куруу программасын бекитти.

КПСС эбегейсиз зор жана даңктуу жолду басып өтүп, коомдук-саясий түзүмдүн жогорку формасына, советтик коомдун жетекчи жана багыт берүүчү күчүнө айланды. Ал Россиянын жумушчу табы менен эмгекчи дыйкандарын Улуу Октябрь Социалисттик революциясынын жеңишине, пролетариат диктатурасынын орношуна алып келди. Граждандык согуш жеңиштүү аяктагандан кийин,партия эмгекчилердин бардык күч-аракеттерин социалисттик экономиканын фундаментин курууга багыттады. Троцкисттерге, оңчул оппортунисттерге жана оппозициялык башка топторго каршы күрөштө ал ленинизмди коргоп келди. Социализмди куруунун лениндик планын жетекчиликке алып, КПСС элдин күчүн өлкөнү индустриялаштырууга, айыл чарбасын коллективдештирүүгө жана маданий революцияны ишке ашырууга мобилизациялады. Коммунисттик партиянын жетекчилиги менен эксплуататордук таптар жоюлуп, совет элинин моралдык жана саясий биримдиги түзүлүп жана чыңалды,-биздин өлкө күрдөөлдүү социалисттик державага айланды. Улуу Ата Мекендин согуштун жылдарында партия фашизмге каршы каардуу күрөштө совет элин уюштуруп, шыктандырып, идеялык жактан куралдандырды. Согуш жеңиштүү аяктагандан кийин КПСС эл чарбасын тезинен калыбына келтирип жана андан ары

өнүктүрүү үчүн жигердүү чараларды көрдү. Советтик демократияны мындан да жакшыртуу, жетилтүү курсун жүргүзүп, ал партиялык турмуштун нормаларын жана принциптерин сактоо жана так аткаруу үчүн зарыл болгон ич-чараларды күзөгө алырды. КПССтин XXV с"езди /1975/ партиянын акыркы жылдардагы бай тажрыйбасын жыйынтыктап, СССРде коммунисттик коомду куруунун ачык-айкын жолдорун белгиледи.

Өзүнүн бардык ишинде Советтер Союзунун Коммунисттик партиясы марксизм-ленинизмдин улуу окуусун жетекчиликке алып, аны тарыхый жаңы шарттарга жараша илгери карай өнүктүрүп, революциячыл теорияга жат болгон ревизионизмдин жана догматизмдин ар кандай көрүнүштөрүнө каршы чечкиндүү күрөшүп жатат.

КПСС - жаңы коомду куруу процессине тикие байланыштуу такай өнүгүп отурган жандуу саясий организм. Анын ишинин бирден-бир зарыл шарты - демократтык централизм. Партиянын турмушунун бузулбас закону - анын идеялык жана уюштуруу жактан биримдиги, катарларынын болоттой бекемдиги, ач-сезимдүү катуу тартип. Партия коомдун өнүгүүнүн кыймылдаткыч күчтөрүнүн бири болгон принципиалдуу сынды жана өзүн-өзү сыноону күчөтүүгө чоң маани берет.

Коммунисттик курулушка шыгайлуу шарттарды түзүүгө багытталган өлкөнүн ички жана тышкы саясатына жетекчилик кылууда, дүйнөлүк социалисттик системаны чыңдоодо КПСС өбөгөйсиз бай тажрыйбага ээ болду. Азыркы кезде эл аралык аренада тап күрөшү күч алып турган кырдаалда партия идеологиялык зор иштерди жүргүзүп жатат.

Советтер Союзунун Коммунисттик партиясы - ал аралык коммунисттик жана жумушчу кыймылынын ажырагыс составдык бөлүгү. Ал пролетардык интернационализмдин марксисттик-лениндик принциптерине бекем туруп, бүткүл эл аралык коммунисттик жана жумушчу кыймылынын биримдигин, бардык өлкөлөрдүн коммунисттик жана жумушчу партияларынын бир

туугандык байланышын чыңдоого активдүү көмөк көрсөтүүдө/.

КОММУНИСТИЧЕСКИЕ СУББОТНИКИ коммунисттик ишембиликтер /советтик эмгекчилердин эмгекке коммунисттик мамиле жасап, коомдун жыргалчылыгы үчүн дем алыш жана жумуштан тышкаары убакта ыктыяры менен бекер иштеп бериши. Өзүнүн мүнөзү жана мазмуну боюнча коммунисттик ишембиликтер социалисттик милдеттин алгачкы түрлөрүнүн бирине болуп саналат. Биринчи ишембилик Москва - Сортировочная депосунун партиялык ячейкасынын демилгеси менен 1919-жылы 12-апрелде уюмдулуп, 15 коммунист ишембиге караган түнү /аты ушундан келип чыккан/ 10 саатын ичинде 3 паровозду бекер ремонттошкон. Бул сааналыкты Москва к.б. шаарлардын жумушчулары кызуу колдоого алышкан. Коммунисттик ишембиликтердин алгачкы тажрыйбасын В.И.Ленин "Улуу демилге" деген чыгармасында жыйынтыктап, аларды "коммунизмдин бүчүрлөрү" деп атап, буга тарыхый зор маани берген. 1920-жылы 1-майда өткөрүлгөн Москвадагы Бүткүл россиялык ишембилинке В.И.Ленин катышкан. Коммунисттик ишембиликтер жана жекишембиликтер биринчи беш жылдыктарда, Улуу Ата мекендин согуштун мезгилинде жүргүзүлүп турган. Эмгекчилердин демилгеси менен 1969-жылдан бери Бүткүл союздук коммунисттик ишембиликтер өткөрүлөт, алардан түшкөн каражаттар социалдык-маданий максаттар үчүн пайдаланылат/.

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ УБЕЖДЕННОСТЬ коммунисттик ишеним, ишенгендик /коммунисттик идеалдарга жан-дили менен берилгендик, коммунисттик идеялардын салтанатына ишенгендик; бүткүл адамзаттын жарыбаган келечеги болгон коммунизм үчүн күчүн жана жанын аябаган марксисттер-ленинчилердин ажырагыс сапаты/.

КОММУНИСТИЧЕСКИЙ ИНТЕРНАЦИОНАЛ /Коминтерн, III Интернационал/ Коммунисттик интернационал /бүткүл дүйнөнүн коммунисттик партияларынын 1919-ж.уюмулган эл аралык биримдиги. Коммунисттик интернационал-

дын уюштуруучусу жана шыктандыруучусу В.И.Ленин болгон. I Интернационалдын колун голдоп, Коминтерн ар түрдүү өлкөлөрдүн эмгекчилеринин ортосундагы байланышты калыбына келтирип, андан ары чындап, маанилүү тарыхый ролду ойногон. Ал марксизм-ленинизмди оппортунисттер менен ревизионисттердин бурмалоолорунан коргоп калып, жеп коммунисттик партияларды идеялык жактан тазалатып, аларды бак контурууга көмөкчү болгон. Дүйнөлүк революциялык кыймыл өсүп жетилгендиктен, жаңы тарыхый шарттарда Коммунисттик партияларды биригтирүүнүн мындай уюштуруу формасы керексиз болуп калгандыктан, 1943-ж. Коммунисттик интернационалдын Аткаруу Комитетинин Президиуму Коминтернди таратуу жөнүндө чечим кабыл алган/.

КОММУНИСТИЧЕСКИЙ ИНТЕРНАЦИОНАЛ МОЛОДЕЖИ /КИМ/ Жаштардын Коммунисттик интернационалы /1919-ж. В.И.Ленициндин демилгеси менен социалисттик жаштардын I конгрессинде уюмдулуп, Коммунисттик Интернационалга өзүнчө секция катарында кирген эмгекчи жаштардын эл аралык революциялык уюму. КИМдин кезек-кезеги менен чакырылып турууучу конгрессстеринде дүйнөлүк социалисттик жаштардын турмушуна байланыштуу маанилүү маселелер талкууланып турган. КИМдин секциялары 56 өлкөгө таралган. Бүткүл дүйнөлүк конгресс жана КИМдин Аткаруу комитети анын жетекчи органдары болуп эсептелген. Коммунисттик Интернационалдын таратылышына байланыштуу 1943-ж. КИМ да таратылган/.

КОММУНИСТИЧЕСКИЙ МАНИФЕСТ Коммунисттик Манифест ж. "МАНИФЕСТ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ".

КОММУНИСТИЧЕСКИЙ ТРУД коммунисттик эмгек /I. жетилген коммунисттик коомдогу ар бир адамдын турмуштук эң биринчи талабына айланган эмгек. В.И.Ленициндин аныктамасы боюнча ал бүткүл коомдун пайдасы үчүн болгон бекер эмгек, аны аламын деп эсептебеген ыктыярдуу эмгек; 2. кенири маанide: социализмдин мезгилиндеги эмгектин белгилерин жа-

на тенденцияларын да ичине алат, алардын өсүшүнүн натыйжасында коммунисттик эмгекке өтүүгө шарттар түзүлөт. Коммунисттик эмгек үчүн болгон кыймыл коомдук өндүрүштүн эффективдүүлүгүн көтөрүү, эмгек дисциплинасын жана ар бир жумушчу орунда жоопкерчиликти чыңдоо үчүн жумушчулардын патриоттук саамалыктары, алдыңкы жаңы методдорду,ыктарды тынымсыз издөө жана ушул сыяктуулар эмгекке коммунисттик мамиле жасоонун көрүнүшү болуп саналат/.

КОММУНИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ коммунисттик тарбия /коммунисттик коомду куруунун жүрүшүндө эмгекчилерди, өсүп келаткан жаштынчектерди коомдук тарбиялоонун, коммунизмдин активдүү жана аң-сезимдүү курууучуларын даярдоонун кең кирдүү процесси. КПССтин идеологиялык ишинин эң маанилүү милдеттеринин бири болгон коммунисттик тарбия коммунисттик көз карашты, коммунисттик интернационалдүүлүктү, патриотизм жана интернационализм сезимин өстөп чыгууга, капитализмдин сарынцыларын, буржуазиялык көз караштар менен моралдын калдыктарын толугу менен жоюуга, адамдарды ар тараптан өстүрүүгө, коммунисттик моралдын нормаларын кеңк баштын ыкынимине жана күнделүк жүрүш-турушун эрежесине айландырууга багытталган. Адамдардын коомдук тиричилигинин түп-тамырынан бери өзгөрүшү, алардын социалисттик жана коммунисттик курулушка активдүү катышуусу коммунисттик тарбиянын чечүүчү фактору болуп эсептелет/.

КОММУНИСТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВЕННОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ коммунисттик коомдук өзү башкаруучулук /өлкөдө коммунисттик коомду куруу, эл аралык аренада социализмдин жеңиши жана бекемдеши менен орной турган коомду уюштуруу. Коммунисттик коомдук өзү башкаруунун бетенчелүүгү мындай башкаруу учурунда анын органдары жана функциялары саясий мүнөзүн жоготуп, коомду башкаруу өз алдынча кесип /профессия/ болуудан калат.

Коммунизмдин материалдык-техникалык базасын түзүү, коммунисттик коомдук мамилелердин өнүгүшү жана жаңы адамдын калыптыгы, коомдун бардык мүчөлөрүнүн аң-сезиминин жогорку деңгээлге жетиши, социалисттик демократиянын илгери карай өсүшү, коомдун иштерин башкарууга бардык граждандарды тартуу - коммунисттик коомдук өзү башкаруунун түзүлүү процессинин шарттары болуп эсептелет да, мунун жетилиши халең гана мамлекеттик бийлигтин органдарынын коомдук өзү башкаруунун органдарына айланышына гана эмес, бардык коомдук уюмдардын иштеринин активдештирилишине жарама болот/.

КОММЮНИКЕ коммюнике /эл аралык сүйлөшүүлөрдүн, келишимдердин, мамлекеттик жана коомдук иштердин, делегациялардын к.б. ортосундагы сүйлөшүүлөрдүн жүрүшү жана натыйжалары; өлкөнүн ички турмушунун маанилүү окуялары к.б. жөнүндө официалдуу билдирүү. Коммюниканын тексти сүйлөшүүлөргө катышкандардын бардыгы менен макулдашылат/.

КОМПАНИЯ компания /I. бирге убакыт өткөрүүгө, бирге көңүл ачууга чогулган бир тилектеш, бир максатташ адамдардын тобу; 2. айрым капиталисттердин тең шерик болуп катышкан өнөр жай, финансылык же соода ишканасы: акционердик компания/.

КОМПЕНСАЦИЯ компенсация, компенсациялоо /бир нерсенин ордун толтуруу же тарткан зыяндын ордун толуктоо; закон боюнча көрсөтүлгөн өзгөчө учурда кызматкерге акы төлөө: пайдаланылбай калган отпуск күндөрүнө акча төлөп берүү/.

КОМПЕТЕНЦИЯ компетенция /кандайдыр бир адамдын же мекеменин полномочиеси; тигил же бул ишти мыкты билген маселелердин тобу/.

КОМПИЛЯЦИЯ компиляция /I. башка авторлордун эмгектеринен материалдарды алып, аларды өз алдынча иштеп жана изилдеп чыкпастан, ошол боюнча пайдалануу менен түзүлгөн адабий чыгарма, илимий эмгек/.

КОМПЛЕКС комплекс /бүтүн бир нерсени түзө турган буюмдардын, нубулуштардын, аракеттердин, касиеттердин, түшүнүктөрдүн айкалышы, жыйнагы: курулуш комплекси/.

КОМПРАДОРСКАЯ БУРЖУАЗИЯ компрадордук буржуазия /тышкы соода жүргүзүп, чет элдик капитал менен жергиликтүү рынокту ортосунда делдалчылык кылуучу, империалисттер менен тыкыс байланышта болуп алып, алар менен бирге эл массаларын талап-тоноого, колониялык жана көз каранды өлкөлөрдөгү улуттук-боштондук кыймылды басууга катышуучу, экономикалык жактан артта калган колониялык жана көз каранды өлкөлөрдөгү ири соодагерлерден турган буржуазиянын бир бөлүгү/.

КОМПРОМЕТАЦИЯ /КОМПРОМЕТИРОВАНИЕ/ жаман аттуу кылуу /беделин түшүрүү, абийирин кетирүү, кимдир бирөөнү башкалардын алдында жаман атка кондуруу/.

КОМПРОМИСС компромисс /эки тараптын ортосунда бири бирине жол берип, ырка келүү, макулдашуу аркылуу түзүлгөн келишим/.

КОНВЕНЦИЯ конвенция /кандайдыр бир атайын маселе боюнча түзүлгөн эл аралык келишим: балык кармоо боюнча конвенция, темир жол конвенциясы к.б./.

КОНВЕРГЕНЦИЯ ТЕОРИЯ конвергенция теориясы /тарыхый процесстин жүрүшүндө социализм менен капитализмдин ортосунда айырмачылыктар жоюлуп, "жакындашат" жана "биригишет", бул кандайдыр бир "ортолук" коомдун чыгышына алып келет имиш деген негизсиз идеяны жактоочу, аны элге тануулоого аракет кылуучу империализмдин идеологиялык диверсиясынын дагы бир түрү болгон азыркы кездеги империалисттик буржуазиянын реакциячыл теориясы/.

КОНВЕРСИЯ конверсия /мурда чыгарылган мамлекеттик заемдордун алгачкы шарттарын өзгөртүү боюнча мамлекет тарабынан жүргүзүлгөн

ш=чаралар: а/ заемдун адегенде белгиленген процентин төмөндөтүү; б/ мурда чыгарылган заемдордун бардыгын жаңы чыгарылган конверсиондун заеми менен алмаштыруу; в/ кыска мөөнөттүү заемдорду узак мөөнөттүү заемдорго айландыруу; г/ заемдорду төлөөнүн мөөнөттөрүн жана көлөмүн өзгөртүү/.

КОНВЕРТИРОВАНИЕ конверсиялоо /I. өлкөнүн валютасын чет өлкөнүн валютага конверсиялоо /алмашуу/; 2. ишканаларды согуштук продукцияларды чыгарууга которуу/.

КОНГЛОМЕРАТ конгломерат /I. ар түрдүү нерселерди, бөлүктөрдү, ой-пикирлерди системасыз, баш аламан, механикалык түрдө бириктирүү. Бул термин принципиалдуу негизи жок, кандайдыр бир бирикмелердин, союздардын коюсунан болгондугун баса көрсөтүү үчүн колдонулат. Мисалы; ар түрдүү элдерди, диндерди, маданияттарды жордоп бириктирген Александр Македонскийдин империясына окшогондорду да конгломерат деп аташат; 2. азыркы кезде империалисттик өлкөлөрдө, көбүнчө АКШда, пайда болгон монополисттик бирикмелердин бир формасы. Көп сандаган ар түрдүү майда монополияларды коюу жана өзүнө сиңирүү менен конгломерат, эреже катары, экономиканын эң жаңы тармактарында – ракеталык жана авиациялык, электрондук ж.б. өнөр жайларда пайда болуп, империалисттик мамлекеттердин тышкы жана ички саясаттарына багыт берүүчүлөрдүн бирине айланды/.

КОНГРЕГАЦИЯ конгрегация /I. католик монастрларынын же общиналарынын бирикмеси; 2. католиктик дин уюмдарынын бир түрү; 3. Ватикандын жетекчи органдарынын аты/.

КОНГРЕСС конгресс/I. кеңири составдагы, көбүнчө эл аралык мүнөздөгү кеңешме, с"езд: тынчтыкты жактоочулардын бүткүл дүйнөлүк конгресси; 2. АКШдагы жана Латын Америкасынын көп өлкөлөрүндөгү закон чыгаруучу орган – парламент; 3. кээ бир өлкөлөрдөгү саясий

партиялардын жана уюмдардын аты: Индиянын улуттук конгресс деген партиясы/.

КОНГРЕССМЕН конгрессмен /АКШдагы жана кээ бир башка мамлекеттердеги конгресстин мүчөсү/.

КОНДОМИНИУМ /СОВЛАДЕНИЕ/ кондоминиум, биргелешип башкаруу /кандайдыр бир территорияны эки же бир нече мамлекеттердин биргелешип башкаруусу; колониалдык үстөмдүктүн бир формасы/.

КОНДОТЬЕР кондотьер /I. XIУ-XУ кылымдардагы Италиядагы айрым падышалардын жана Рим папасынын кызматындагы жалданма аскерлердин отряд башчылары; булар калкка зомбулук көрсөтүшүп, талап-тоноп турушкан; 2. өтмө мааниде: ач көз, сатылып кетүүчү киши/.

КОНКИСТАДОРЫ конкистадорлор/XУ к. аягында жана XУI к. башында Борбордук жана Түштүк Америкадан эбегейсиз зор территорияны басып алышып, анда талап-тоноонун, кергиликтүү калкты-индеецтерди кулга айландыруунун жана кырып жок кылуунун колониялык ырайымсыз режимин орнотушкан испандык баскынчылар/.

КОНКЛАВ конклав /жаңы Рим папасын өмүр бою шайлоо үчүн католик чиркөөлөрүнүн кардиналдарынын чогулушу жана Ватикан дворециндеги ушундай чогулуш өтө турган жай/.

КОНКОРДАТ конкордат /өлкөнүн территориясындагы католик чиркөөсүнүн ишинин негизги принциптери, анын укуктары жана милдеттери көрсөтүлгөн, реакциячыл режимди чыңдоого, революциялык ыйымылга каршы багытталган кандайдыр бир капиталисттик мамлекеттин өкмөтү менен Рим папасынын ортосундагы келишим/.

КОНКУРЕНЦИЯ конкуренция /I. кескече өндүрүүчүлөрдүн ортосунда товар өндүрүүнүн жана сатуунун ыңгайлуу шарттары үчүн жүргүзүлгөн күрөш; көшүмча пайда көп алуу үчүн капиталисттердин ортосундагы айгышкан күрөш; мындай күрөш өндүрүш каражаттарына болгон жеке

менчикке негизделген товардык өндүрүшкө мүнөздүү болот. Конкуренция капиталисттик өндүрүш менен коопсуздуктун стихиялык мүнөзүн белгилейт; 2. кеңири мааниде: кандайдыр бир тармактагы, майдандагы айрым кишилердин же адамдардын тобунун ортосундагы атаандашуу/.

КОНКУРС конкурс /натыйжуучулардын ичинен татыктууларын, абдан мыктысын аныктоого, тандап алууга мүмкүндүк берүүчү мелдеш: мыкты пьеса, окуу китеби үчүн болуучу конкурс; жогорку окуу жайынын профессорлорун же окутуучуларын дайындоо үчүн конкурс ж.б./.

КОНСЕРВАТИЗМ консерватизм /эски түзүлүштү, тартипти, салттарды ж.б. жактоочулук, коомдук - саясий турмуштагы, илимдеги искусстводогу, адабияттагы ж.б. прогресске, жаңылыкка каршы чыгуучулук. Саясий турмуштагы консерватизм – бул капитализмди жана эксплуататордук таптардын үстөмдүгүн өзгөртпөй сактоого аракет кылган, революциялык, улуттук - боштондук, прогрессивдүү кыймылдарга каршы чыккан, монополисттик капиталдын кызыкчылыгына туура келүүчү империалисттик, колониалдык тышкы саясатты жактаган реакциячыл багыт/.

КОНСЕРВАТОР консерватор /I. консерватизмди жактоочу, прогрессивдүү жаңы түзүлүштөрдүн жана жаңылыктардын душманы; 2. Англиядагы империалисттик буржуазиянын талаптарын жактаган консервативдик саясий партиянын мүчөсү/.

КОНСЕРВАЦИЯ консервация /кандайдыр бир чаралардын жардамы менен бузулуудан, кыйроодон алдын ала сактоо: машиналарды, искусство чыгармаларын, тарыхый эстеликтерди ж.б. консервациялоо; 2. ар кандай себептерге байланыштуу фабрикаларды, заводдорду, курулуштарды ж.б. иштетпей, убактылуу токтотуп коюу/.

КОНСОЛИДАЦИЯ консолидациялоо /бекемдөө, чыңдоо; саясий консолидация-реакциячыл күчтөр менен күрөшүү үчүн элдин алдыңкы, прогрессивдүү күчтөрүн жумшчу табынын, анын авангардын, жетекчиси болгон

коммунисттик партиянын айланасына баш коштуруу/.

КОНСОРЦИУМ консорциум /империализм доорундагы банктык монополиянын бир формасы; өз өлкөсүндө же чет мамлекеттерде филиалдарынын тармагы аркылуу ири заемдорду жана акцияларды жайгаштыруу, өнөр жай ж.б. ишканалардын курулушун финансылоо боюнча ири банктардын келишими/.

КОНСПИРАЦИЯ конспирация /жашырын иштерди, уюмдарды, алардын мүчөлөрүн жашырып-жабуу үчүн ушундай уюмдардын колдонгон ыкмалары, методдору/.

КОНСТИТУЦИЯ конституция /мамлекеттин негизги закону; ал закон тигил же бул өлкөнүн коомдук жана мамлекеттик түзүлүшүн, шайлоо системасын, бийлик жана башкаруу органдарынын уюмдашуусун жана ишинин принциптерин, граждандардын негизги укуктарын жана милдеттерин белгилейт/.

КОНСУЛ консул /I. байыркы Римдеги республика доорунда жогорку кызматка шайланган адам; 2. башка мамлекетте белгилүү бир милдеттерди жана функцияларды аткаруу үчүн туруктуу өкүл катарында дайындалган дипломаттык кызматтагы адам/.

КОНСУЛЬСТВО консульство /I. бир мамлекеттин экинчи бир мамлекеттин территориясынын түрдүү пункттарындагы консул башкарган өкүлдүгү; 2. консулдук кызмат/.

КОНТИНГЕНТ контингент /I. кандайдыр бир иш жагынан бир өзчөй топту, категорияны түзгөн адамдардын жамыгы, составы: окуучулар контингенти ж.б.; 2. белгилүү максат үчүн белгиленген норма, белгиленген сандын, өлчөмдүн жетиши жөнү: тышка чыгарылуучу товарлардын белгиленген нормасы ж.б./.

КОНТИНЕНТ /МАТЕРИК/ континент /жер жүзүндөгү кургактыктын бир нече жагынан деңиздер жана океандар менен курчалган чоң бөлүгү/.

КОНТР... контр... /татаал сөздүн "каршы" деген маанини билдирүүчү белгиси: контрдар - контрсоңку, каршы соңку; контрреволюционер - контрреволюционер, революцияга каршы адам ж.б./.

КОНТРАБАНДА контрабанда /I. уруксат кылынбаган же баажы-пошлина салынган товарларды башка мамлекеттин чегинен жашыруун алып өтүү; 2. өтө мааниде: тыюу салынган, билгизбей, тыныгын жасалган, жашыруун жүргүзүлгөн иш/.

КОНТРАБАНДИСТ контрабандачы /контрабандачылык кылуучу киши/.

КОНТРАГЕНТ контрагент /келишимдеги бири бирине карата болгон эки тараптын ар бири; келишим, бүтүм боюнча белгилүү бир милдеттенмени өзүнө алган адам же мекеме/.

КОНТРАКТ контракт /өз ара милдеттенме алышып, макулдашкан эки тараптын ортосундагы түзүлгөн кат жүзүндө келишим/.

КОНТРАКТАЦИЯ контрактация, контрактация кылуу /I. кимдир бирөө менен контракт, келишим түзүү; 2. дыйдоо ишкерлигинин колхоздор жана колхозчулар менен түзүлгөн келишиминин негизинде айыл чарба азык-түлүктөрүн даярдоо системасы/.

КОНТРИБУЦИЯ контрибуция /тынчтык келишимдин шарттары боюнча жеңген мамлекетке жеңилген мамлекеттин анчалай же баалуу зат түрүндө аргасыздан төлөп берүүчү төлөмү, салыгы/.

КОНТРОЛЬ контроль, текшерүү /I. текшерүү максатында жүргүзүлгөн байкоо; СССРде коммунисттер менен эмгекчилердин кеңири массалары катышкан такай иштеючу элдик контролдун системасы түзүлгөн; 2. басымдуулук кылуучу таасир, үстөмдүк: экономикалык же согуштук жактан кандайдыр бир районду контролго алуу, ал жерде өз таасирин, үстөмдүгүн күчөтүү/.

КОНТРРЕВОЛЮЦИЯ контрреволюция, революцияга каршы /жеңген революцияга жана анын натыйжасында орногон коомдук жана мамлекеттик

түзүлүшкө каршы эски түзүлүштү жана тартиптерди калыбына келтирүүчүн болгон реакциячыл таптардын активдүү күрөшү/.

КОНФЕДЕРАЦИЯ конфедерация /I. кандайдыр бир уюмдардын союзу, бирикмеси: Латин Америкасындагы профсоюздардын конфедерациясы; 2. башкага көз каранды эмес, өз алдынча мамлекеттердин өздөрүнүн кээ бир иш - аракеттерин /көбүнчө тышкы саясий жана согуштук иштерин/ координациялоо үчүн гана биригишкен союз. Н. ФЕДЕРАЦИЯ/.

КОНФЕРЕНЦИЯ конференция /кандайдыр бир маселелерди талкуулоо жана чечүү үчүн мамлекеттик, партиялык, илимий ж.б. уюмдардын өкүлдөрүнүн чогулушу, кеңешмеси/.

КОНФИРМАЦИЯ конфирмация, конфирмациялоо /I. соттун өкүмүнүн жогорку бийликтин, администрациянын же аскердик командованиенин өкүлдөрү тарабынан бекитилиши; 2. католиктердин 7-12 жаштагы балдарды же протестанттардын уландар менен кыздарды чиркөөгө сыйынууга тартуу ырым-жырымы/.

КОНФИСКАЦИЯ конфискация, конфискациялоо /атайын өкмөттүк чечим менен жеке адамга же уюмга таандык болгон мүлктү мамлекеттин менчигине өткөрүү/.

КОНФЛИКТ конфликт, чыр-чатак /карама-каршы талаптардын, ойлордун, көз караштардын кагылышы; кагылышууга алып бара турган олуттуу келишпестик, катуу чыр-чатак; эл аралык конфликт/.

КОНФОРМИЗМ конформизм /өз нараалыгын, келишип кетүүчүлүктү, үстөмдүк кылган түзүлүштү, тартипти, ой-пикирди ж.б. пассивдүү кабыл алып, аларга баш ийгендикти билдирүүчү моралдык - саясий термин. Конформизм өзүнүн позициясынын жоктугун, ээнеы жүрүп турган күчтү принципсиз, сын көз менен карабай эле эзүчүй берүүнү билдирет. Азыркы кезде буржуазиялык коомдо үстөмдүк кылган социалдык түзүлүшкө, тартипке конформизм идеологиялык таасир көрсөтүү, тарбиялоонун бүт-

нул системасы ж.б. жолдор аркылуу жайылтылат/.

КОНФРОНТАЦИЯ конфронтация /социалдык системалардын, таптык талаштардын, идеялык-саясий принциптердин ж.б. карама-каршы туруштуу, бири бирине каршы күрөшүү, кагылышуусу/.

КОНЦЕНТРАЦИОННЫЙ ЛАГЕРЬ /КОНЦЛАГЕРЬ/ концентрациялык лагерь /капиталисттик өлкөлөрдөгү аскер түзүмдөрүн, жоопко тартылган жана мекчүү граждандарды белгисиз мөөнөткө эркинен ажыратып, камай турган жер. Жыртычтык менен жазалоо, кыйноо жана массалык түрдө кыруу режимин колдонгон концентрациялык лагерлер фашисттик Германияда жана немецтик - фашисттик аскерлер басып алган территорияларда өзгөчө кеңири тараган. Концентрациялык лагерди гитлерчилер өлүм лагерине айландырышкан. Азыркы кезде Чилидеги Пиночеттин фашисттик өкмөтү өлкөнү концентрациялык лагерге айландырып, ага коммунисттерди, демократиялык күчтөрдү камап, аларды ырайымсыздык менен жазалап, кыйнап жатат/.

КОНЦЕНТРАЦИЯ концентрация, концентрациялоо /бир жерге топтоо, чогултуу; кандайдыр бир нерселердин ири массаларын белгилүү жерге аянтка, районго ж.б. топтоо: капиталды концентрациялоо; өндүрүштү концентрациялоо ж.б./.

КОНЦЕПЦИЯ концепция /I. тигил же бул маселе, кубулуш боюнча көз караштардын системасы; бир нерсенин негизги түшүнүгү жана аны түшүндүрмөсү; 2. теманы идеялык - чыгармачылык жактан түшүндүрүү, илимий же көркөм чыгарманын негизги ою/.

КОНЦЕРН концерн /жогорку пайда алуу үчүн монополиялык өнөр жай ишканаларынын ар түрдүү тармактарынын, соода фирмаларынын, банктардын ж.б. биригиши; капиталисттик монополиянын негизги формасы/.

КОНЦЕССИОНЕР концессионер /концессияга укук алган, концессиясы бар капиталист же капиталисттик бирикме/.

КОНЦЕССИЯ концессия /I. өлкөдө өнөр жай, транспорт ж.б. ишканаларды курууга жана эксплуатациялоого, кен казууга мыйзамдуу түрдө жеке капиталдын, негизинен чет элдик фирмага белгилүү шарттар менен берилген уруксат кебинан чет элдик фирмага белгилүү шарттар менен берилген уруксат келишими. Монополиялык капитал концессияны экономикалык жактан начар өнүккөн өлкөлөрдү эксплуатациялоонун бир формасы катарында пайдаланат; 2. ушундай келишимдин негизинде иштеген ишкана/.

КОН"ЮНКТУРА кон"юнктура /I. ишкердиктин кандайдыр бир тармагында белгилүү мезгилде пайда болгон шарттардын жыйынтыгы, кырдаал, абал: саясий кон"юнктура, эл-аралык кон"юнктура ж.б./.

КООПЕРАТИВ кооператив /кооперациялык байланышта иш жүргүзгөн чарбалык уюм/.

КООПЕРАТИВНЫЙ ПЛАН ЛЕНИНА Лениндин кооперативдик планы /СССРде социализмди курууунун лениндик планынын составдык бөлүгү. Айыл чарбасын социалисттик кайра куруу планын В.И.Ленин "Кооперация жөнүндө" ж.б. эмгектеринде иштеп чыккан. Планда акырындык менен ынтымарде майда жеке дыйкан чарбаларын адегенде продукцияларды сатуу түрдө майда жеке дыйкан чарбаларын адегенде продукцияларды сатуу жагынан, андан кийин айыл чарба азык-түлүгүн өндүрүү боюнча кооперативдештирүү аркылуу майда, бытыранды дыйкан чарбаларын ирилешкен социалисттик коллективдешкен чарбага бириктирүү каралган. Айыл чарбасын кайра куруу үчүн материалдык-техникалык базаны түзгөн өнөр жайдын өнүгүшү, дыйкандарга мамлекеттин кардам бериши аларды кооперативдештирүүнүн зарыл шарты болот. Айыл чарбасын коллективдештирүүнүн натыйжасында бүткүл дүйнөлүк тарыхый маанилүү иш ишке ашты. Советтер Союзунун коллективдештирүү боюнча тажрыйбасын социалисттик көп өлкөлөр өздөрүнүн өзгөчөлүктөрүн жана конкреттүү шарттарын эске алышып, чыгармачылык менен пайдаланышууда/.

КООПЕРАЦИЯ кооперация /I. көпчүлүк эмгек процессине пландуу түрде бирголешип чогуу катышуусу; эмгекти уюштыруунун өзгөчө түрү; бул

бир же бир нече тармактагы өз ара байланыштуу эмгек процесстерин кепчулуктун биргелешип аткаруу жолу менен уюштурулат; 2. биргелешкен чарбалык иши үчүн материалдык /өндүрүш куралдарын/ же анча каражаттарын /айлык взностор/ беришкен адамдардын массалык ыктыярдуу бирикмеси. Кооперациянын өндүрүштүк, керек-жарак, кабдуу-сатуу, кредиттик, туран-хай куруу сыяктуу ж.б. түрлөрү бар. Капитализмдин шарттарында кооперация аның өнүгүшүнүн закондоруна баш ийип, ири капиталдын эксплуатациясына дуушар болот. Социалисттик өлкөлөрдөгү кооперация – социалисттик курулуштун эң маанилүү каражаты. Айыл чарбасында өндүрүштүк кооперациянын негизги формасы колхоздор болуп саналат; колхоздук-кооперативдик менчик /мамлекеттик менчик менен катар/ социалисттик менчиктин эки формасынын бирин түзөт. Биздин өлкөдө керек-жарак кооперациясы да кеңири өнүккөн. Анын жетекчи органы – СССРдин Центрсоюзу; 3. өнөр жайындагы кооперация – биргелешип белгилүү бир продукция чыгаруучу, бирок чарбалык өз алдынчалыгын сактаган бир катар ишканалардын өндүрүштүк байланышы. Мисалы: Авиация өнөр жайындагы самолет куруучу, мотор куруучу ж.б. заводдордун кооперациясы/.

КООПТАЦИЯ кооптация, кооптациялоо /кандайдыр бир шайлама органдын составына атайын шайлоосуз эле аның чечими менен кошумча жаңы мүчөлөрдү киргизүү/.

КООРДИНАЦИЯ координация /өр түрдүү адамдардын же уюмдардын иштей турган иштерин макулдашуу, алардын ортосунда өз ара байланыш түзүү, алардын күч-аракеттерин көөлгөн жалпы милдеттерди ийгиликтүү чечүү үчүн мобилизациялоо/.

КОРДОН кордон /I. чек ара, чек; 2. чек араны коргоочу, сактап туруучу отряд, ушундай отряд турган жер жана ал аракет кылган район; 3. токой коруу системасындагы туран-хай жана чарбалык курулуш/.

КОРИФЕЙ корифей /илимдин, техниканын, адабияттын, искусствонун ж.б. кандайдыр бир тармагындагы эң көрүнүктүү инсан/.

КОРОЛЕВСТВО королевство, падышалык /башында король, падыша турган феодалдык же капиталисттик мамлекет. Азыркы кездеги королевстволордун көпчүлүгү /Бельгия, Великобритания, Дания, Нидерланды, Норвегия, Швеция ж.б./конституциялык монархиялар болуп эсептелип,аларда королдун бийлиги парламент менен чектелген/.

КОРОЛЬ король, падыша /I. монархтын, королевствонун, феодалдык же буржуазиялык мамлекеттин башчысынын титулу, наамы; 2. өтө мааниде: өндүрүштүн кандайдыр бир тармагындагы толук бийликтүү кожоюн – капиталист, ири монополист/.

КОРОНА таажы /I. монархтын, падышанын салтанаттуу учурда кийүүчү баш кийими, таажысы; өтө мааниде: жеке бийликтин символу; 2. монархиялык өлкөдөгү мамлекеттик бийлик, казына/.

КОРПОРАТИВНОЕ ГОСУДАРСТВО корпоративдик мамлекет /фашисттик диктатуранын бир түрү: анда калк өкмөт дайындаган чиновник башында турган айрым корпорацияларга бөлүнүп, эмгекчилердин таптык союздарына тыюу салынып, парламенттик система "корпорациялардын өкүлдүгү" менен алмашылат ж.б./.

КОРПОРАЦИЯ корпорация /кесиптештик, сословиелик ж.б. таламдардын негизинде түзүлгөн адамдардын башкалардан обочолонгон, жабык, кесиптик мүнөздө болгон коому, союзу, бирикмеси/.

КОРПУС корпус /I. составында бир нече дивизия болгон аскердик бирикме; 2. аскердик жабык окуу жайынын аты: кадеттик корпус; 3. бир өкметтүн алдындагы чет элдик өкүлдүктөрдүн жогорку кызмат адамдары: дипломатиялык корпус/.

"КОРПУС МИРА" "тынчтыктын корпусу" /1961-ж. Азиянын, Африканын жана Латын Америкасынын өнүгүп бараткан өлкөлөрүнө америкалык импе-

риализмди саясий жана идеологиялык жактан киргизүү үчүн АКШда түзүлгөн уюм. Өздөрүнүн неоколониалдын максаттарын жашырып-жабышып, америкалык империалисттер "тынчтыктын корпусунун" мүчөлөрүнүн миссиясы "башка өлкөгө жана анын элине кызмат кылуу", аларга "жардам" көрсөтүү деген шылтоо менен 68 өлкөгө 7 мингө жакын "ыктыярдуулардын" жибергенин. "Ыктыярдуулардын" чыныгы максаты - империалисттик пропаганда жүргүзүү, керегиликтүү кадрлардан өз жагына тартуу, шпиондук иш жүргүзүү. Өнүгүп бараткан өлкөлөрдө улуттук-боштондук кыймылдын күч алышы менен "тынчтыктын корпусунун" жүргүзгөн иштерине каршы массалык чыгуулар барган сайын күчөөдө. Америкалык "тынчтыктын корпусу" сыяктуу уюмдар башка бир катар буржуазиялык мамлекеттерде да түзүлгөн/.

КОРРЕКТИВ корректив /ондоо, түзетүү, анча-мынча өзгөртүү/.

КОРРЕКТИРОВАНИЕ /КОРРЕКТУРА/ корректуралоо, корректура жүргүзүү /I. басмаканада терүүдөн кеткен каталарды ондоо, түзетүүлөр киргизүү; 2. кеткен каталарын ондоо, тууралыгын текшерүү үчүн басма ж.б. колдор менен кагазга басылган текст/.

КОРРЕСПОНДЕНТ корреспондент, кабарчы /I. каттын, кезүү күзүндөгү билдирүүнүн автору; 2. мезгилдүү басма сөзду, радиону, телевидениени информациялык ж.б. материалдар менен жабдып туруучу кызматчы/.

КОРРЕСПОНДЕНЦИЯ корреспонденция /I. айрым адамдардын жана мекемелердин ортосундагы болуучу кат күзүндөгү байланыш; 2. почта аркылуу жиберилген газета, журнал, кат ж.б. нерселердин жамыны; 3. газета - журналдарга, радиого, телевидениеге жер-жерлерден жиберилген информациялык билдирүүлөр түрүндөгү материалдар же макалалар/.

КОРРУПЦИЯ коррупция /паракорлук, акчага сатылуучулук; капиталисттик өлкөлөрдөгү мамлекеттик аппаратта, буржуазиялык коомдук

уюмдарда ж.б. да иштеген саясий ишмерлердин, ири чиновниктердин ж.б. чон кызматтагы кишилердин арасында тараган паракорлук, акчага сатылуучулук/.

КОРТЕСЫ кортесы /Франконун фашисттик диктатурасынын мезгилинде мааниси жоготкон Испаниядагы парламенттин аты/.

КОСМОПОЛИТ космополит /космополитизмди жана анын идеологиясын жактоочу; патриоттук сезими жана улуттук сыймыгы жок, өз элине жат, өзүн "дүйнөнүн граждынынмын" деп эсептеген киши/.

КОСМОПОЛИТИЗМ космополитизм /улуттардын өз алдынча жашоо жана мамлекеттик көз карандысыз болбоо укугун танган, Родинага, өз элине, анын улуттук маданиятына кайдыгер мамиле жасоого үгүттөгөн, "дүйнөлүк мамлекеттин", "дүйнөлүк граждандыктын" болушун жана улуттук өз алдынчалыктан баш тартууну талап кылган реакциячыл буржуазиялык идеология. Буржуазиячыл улутчулдуктун жана расизмдин чымбаттелген түрү болгон космополитизм пролетардын, социалисттик интернационализмдин душманы, буржуазиялык идеологиялык куралдын бири түрү/.

КОТИРОВКА котировка, котировкалоо /I. акциялардын ж.б. баалуу кагаздардын биржалык баасын, курсун белгилөө; 2. валютанын курсун, өлкөнүн валютасы менен чет элдик валютанын баалуулугунун ортосундагы катнашын белгилөө. Биздин өлкөдө чет элдик валютаны котировкалоону СССРдин мамлекеттик банкты жүргүзөт/.

КРЕАТУРА креатура /таасирдүү кишинин же кандайдыр бир саясий чөйрөнүн колдоосу менен кызматка турган жана анын айтканын кылган киши/.

КРЕДИТ кредит /карыз, насыя; кыска мөөнөттүү кредит; 2. кандайдыр бир максат үчүн чыгымдоого белүнгөн акча/.

КРЕДИТОР кредитор /акчаны же товарды бирөөгө кредитке берүүчү адам же мекеме/.

КРЕДО кредо, ишеним /1. диндик түшүнүн боюнча ишенимдин символу; 2. ишенимдер..., дүйнөгө болгон көз караштардын негизги принциптери/.

КРЕПОСТНАЯ ЗАВИСИМОСТЬ крепосттук көз карандылык /феодалдык коомдогу дыйкандын керт башынын помещикке болгон көз карандылыгы. и. КРЕПОСТНОЕ ПРАВО. Крепосттук көз карандылыктын калдыктары кептеген капиталисттик, колониялык жана көз каранды өлкөлөрдө сакталган, аларды жок кылуу эзүүдөн жана эксплуатациядан кутулуу үчүн күрөшүп жаткан эмгекчилердин талаптарынын бири болуп саналат/.

КРЕПОСТНИК крепостник /крепосттук укукту жактоочу реакциячыл помещик; дыйкандарды азат кылуунун душманы/.

КРЕПОСТНОЕ ПРАВО крепосттук укук /феодалдык коомдо помещиктин кол алдындагы дыйкандардын керт башына, эмгегине жана мүлкүнө өзү каалагандай бийлик кылуу укугу/.

"КРЕСТОВЫЙ ПОХОД" ПРОТИВ СССР СССРге каршы "крест жортуулу" /1929-1933-жылдардагы дүйнөлүк экономикалык кризистин мезгилинде эл аралык реакциянын күргүзгөн антисоветтик провокациялык кампаниясы. Советтер Союзундагы социалисттик курулуштун ийгиликтүү жүрүшүн көрө албай, реакциячыл капиталисттик чөйрөлөр ага каршы агрессивдүү иш-аракеттерди жандандырышкан. Антисоветтик кампаниянын отун тутандырууда Рим папасы башында турган католик чиркөөсү активдүү роль ойноп, ал 1930-ж. СССРге каршы "крест жортуулун" жасоого чакырган. 1933-ж. Германияда фашисттик партия бийликке келип, 1936-ж. Германия менен Японияның ортосунда "Антикоминтерндин пакт" деп аталган келишим түзүлүп, кийинки жыл ага Италия кошулгандан кийин, гитлерчилер Советтер Союзуна каршы "крест жортуулун" жасоо чакырыгына жыныштап алышып, дүйнөнү кайрадан бөлүү үчүн дүйнөлүк согушка даярданышкан/.

КРЕСТЬЯНСТВО дыйкандар /жер шарындагы калктын теңинен көбүн түзүүчү айыл чарба продукциясын өндүрүүчү коомдук топ. Алгачкы общиналык түзүлүш бузула баштаганда пайда болуп, феодализм доорунда дыйкандар коомдогу негизги тапка айланып, феодалдарга крепосттук көз карандылыкта болгон. Капитализмдин учурунда алар жиктелип, көпчүлүгү жакырданып, анча=мынчасы байып, айыл чарба пролетарлары, жарым пролетарлар, кедейлер, орто дыйкандар жана айылдык буржуазия - кулактар болуп чыгат. Социалисттик революция дыйкандардын абалына түп=тамырынан бери өзгөртүү киргизет. Октябрь революциясы бизнен эзгиликке чыгарып, жаңы турмушту курууга кол ачып берди. Миллиондогон жеке дыйкан чарбаларын ири, коллективдешкен чарбага айландыруу менен дыйкандардын турмушунда улуу революция болуп, алар өндүрүш каражаттарына болгон коомдук социалисттик менчиктин түзүлүшүнө байланыштуу жаңы колхоздук дыйкандар табына айланышты. Айыл=кыштакты социалисттик кайра түзүү жумушчу табы менен колхоздук дыйкандар табынын союзунун чыңалышына, алардын ортосундагы айырмачылыктын жоюлушуна негиз түздү.

Жумушчу табынын союздашы болгон дыйкандар жөнүндөгү марксисттик=лениндик окуунун ар түрдүү өлкөлөрдүн коммунисттик жана жумушчу партияларын социализм үчүн болгон күрөштө чыгармачылык менен пайдаланышып жатышат.

Өнүккөн капиталисттик өлкөлөрдө айыл чарба өндүрүшүнө монополиялардын терең кириши менен дыйкандардын жиктелүү процесси күчөп, майда жана орто дыйкандар жакырданып, айыл=кыштакта социалдык карама=каршылыктар курчуп, өз укуктары үчүн алардын ишмердүүлүгү күчөдө/.

КРЫМСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ГЛАВ ПРАВИТЕЛЬСТВО СОЮЗНЫХ ДЕРЖАВ союздук державалардын өкмөт башчыларынын Крым конференциясы /СССР, АКШ жана Великобританиянын өкмөт башчылары И.Сталиндин, Ф.Рузвельттин, У.Черчилдин тышкы иштер министрлери катышкан конференция 1945- жылы 12-февралда Ялтага жакын жерде болгон. Конференциянын катышуучулары гитлердик Германиянын куралдуу күчтөрүн биротоло кыйратуу боюнча биргелешкен согуштук иш-чараларды макулдашышып, ныгык дебей капитуляциялангандан кийин Германияга кабыл турган шилтеме, согуштан кийинки тынчтыкты орнотуудагы калпы саясаттын негизги принциптерин белгилешкен. Нацисттик Германия талкалангандан кийин анын үстүнөн союздук контроль коюу, германдык милитаризмди жана фашизмди жок кылуу, Германия эч качан тынчтыкты бузууга күдурети келбей тургандай гарантия түзүү, согушта союздук державаларга келтирген зыянды Германияга төлөтүү маселелери макулдашылган.

Крым конференциясы "Европаны бөлөтүү жөнүндө" декларация кабыл алып, анда Европанын саясий жана экономикалык проблемаларын чечүүдө союздук державалар өздөрүнүн иш-аракеттерин макулдашууга умтула тургандыгы баса көрсөтүлгөн. Тынчтыкты жана коопсуздукту сактоо үчүн калпы эл аралык уюм түзүү жана анын уставын даярдоо үчүн 1945-жылы 25-апрелде АКШда Биригикен Улуттардын конференциясын чакыруу жөнүндө чечим кабыл алынган. Ошондой эле тынчтыкты камсыз кылуунун бардык маанилүү маселелерин чечүүдө улуу державалардын - Коопсуздук Советинин туруктуу мүчөлөрүнүн бардыгынын бир добуштан макул болуу принциби нукталган. Конференциянын катышуучулары Ыраакы Чыгыш маселелери боюнча келишим кабыл алышып, анда Советтер Союзунун Японияга каршы согушка катышуусу, согуш бүткөндөн кийин СССРге Сахалин аралынын түштүк бөлүгүн жана ага жакын жаткан бардык аралдарды, ошондой эле Курил аралдарын кайтарып берүү каралган/.

КРЫМСКИЕ ВСТРЕЧИ Крымдагы жолугушуулар/социалисттик ынтымактык өлкөлөрүнүн кызматташтыгынын эң маанилүү жана жемиштүү формасы болуп саналган. Бир туугандык партиялардын жана мамлекеттердин жетекчилеринин традициялык жолугушуулары. Бул жолугушууларда социалисттик жана коммунисттик курулуштун тажрыйбасы менен алмашышып, боордош партиялар чечип жаткан орчундуу проблемалар талкууланып, тынчтыктын жана социалдык прогрессти коргоого багытталган социалисттик өлкөлөрдүн тышкы саясаттагы иш-аракеттери координацияланат. 1971-78-жылдарда алты жолу болуп өткөн жолугушуулар социалисттик ынтымактыкты бекемдөөгө, социализмди жана коммунизмди курууда боордош партиялардын, өлкөлөрдүн жана элдердин бардык тараптан кызматташтыгын тереңдетүүгө багытталган КПССтин ыраттуу курсун чагылдырып көрсөтөт/.

КРИЗИС кризис /1. коомдук өнүгүүдө - адам коомунун өнүгүү процессиндеги кескин бурулуш, таптык карама-каршылыктардын курчуган мезгили; 2. экономикалык кризис - бош эламан же кеп өндүрүүнүн натыйжасында капиталисттик экономикада мезгил - мезгили менен кайталанып туруучу кризис, буга байланыштуу өндүрүштүн кескин түрдө кыскарышы же жабылышы. Массалык жумушсуздукка, айлык акынын азайышына, эмгекчилердин турмуш деңгээлинин кескин түрдө төмөндөшүнө алып келүүчү экономикалык кризис экономиканын бардык тармактарын, өнөр жайды, айыл чарба өндүрүшүн ж.б. же алардын орчундуу бөлүгүн кыйратып алат/.

КРИМИНАЛ криминал /кылмыштуу иш, кылмыш/.

КРИМИНАЛИСТИКА криминалистика /кылмыштарды ачуунун ыкмалары жана методдору/.

КРИМИНОЛОГИЯ криминология /кылмыштуулук, күнөөлүүлүк жөнүндө изилдөө жүргүзгөн окуу, укук илиминин бир бөлүмү/.

КРИТЕРИЙ критерий /бир нерсеге баа берүү, аны аныктоо же талдоо үчүн негиз боло турган белги, чен. Чындыктын критерийи практика болуп эсептелет/.

КРИТИКА сын, сыноо /1. бир нерсени талдоо, талкуулоо, баалоо: адабий сын; 2. кимдир биреөнүн же бир нерсенин каталыгын, жаңылыштыгын, кемчилигин, терс жактарын көрсетүү. Өзүн-өзү сындоо-өзүнүн катасын, жаңылыштыгын, кемчилигин, жетишпеген жактарын сындоо. Сын жана өзүн-өзү сынга алуу советтик коомдун өнүгүшүнүн кыймылдаткыч күчтөрүнүн бири болуп эсептелет/.

КУ-КЛУКС-КЛАН ку-клукс-клан /АКШдагы реакциячыл чейрелер демократтык уюмдар менен күрөшүү, прогрессивдүү ишмерлерди коргунтуктоо үчүн, негр калкына погром уюштуруу жана террорсуз, сураксыз соттоо, жазалоо, өздөрүнө жакпаган адамдарды өлтүрүү үчүн кеңири колдонуучу антикоммунисттик террористтик жашыруун уюм/.

КУЛАЧЕСТВО кулактар /айыл-чаруачылыкта жалданма эмгекти пайдаланып, батрактар менен кедей-кембагалдарды эксплуатациялаган, тап күрөшү курчуган кезде реакция менен контрреволюциянын тирегинин бири болгон буржуазия. Советтер Союзунда кулактар айыл чарбасын туташ коллективдештирүүнүн негизинде тап катары жоюлган/.

КУЛУАРЫ кулуарлар /1. буржуазиялык парламенттин имаратындагы заседаниелер өткөрүлүүчү залдын сырт жагындагы депутаттардын эс алуу, пикир алмашуу ж.б. үчүн ылайыкталган бөлмөлөр, жайлар; 2. өтме мааниде: парламенттик кулуарды империалисттердин жашыруун манулдашуулар, саясий махинациялар, депутаттарга кысым көрсетүү, өздөрүнө керектүү закондун долбоорлорун өткөрүү, информация алуу ж.б. үчүн кеңири пайдаланышы/.

КУЛЬМИНАЦИЯ кульминация /бир нерсенин эң жогорку чеги, аракеттин, окуянын өнүгүшүнүн жеткен жери/.

КУЛЬТ табынуу, сыйынуу /1. кудайга, дин ыйык деп эсептеген буюмдарга ж.б. сыйынуу; диний ырым-жырымдардын, эрежелердин жамыны; 2. кандайдыр бир ишмердин кадыр-баркына жөнү жок кулдук уруу, анын сиңирген эмгегин обу жок апыртуу, даңазалоо; жеке адамга сыйынуу марксизм-ленинизмдин, чыныгы демократизмдин, коллективизмдин жана коммунисттик моралдын принциптерине жат, анын эл массаларынын жана айрым адамдардын тарыхтагы ролу жөнүндөгү марксисттик-ленинчил окуу менен эч кандай жалпылыгы жок/.

КУЛЬТУРА маданият /адам баласынын коомдук=тарыхый практикасынын процессинде түзүлгөн жана коомдун өнүгүшүнүн тарыхый жетишкен баскычын мүнөздөгөн материалдык жана духовный байлыктардын жыйындысы. Материалдык маданият деген биз техника, өндүрүштүк тажрыйба, өндүрүү процессинде каралган материалдык байлыктарды кучагына алса, духовный маданият деген биз илимдеги, искусстводогу, адабияттагы, эл агартуу ишиндеги, моралдагы ж.б. рухий байлыктарды белүштүрүүнү жана пайдаланууну кучагына алат. Таптык=антагонисттик коомдо маданият өзүнүн идеялык мазмуну жана багыты боюнча таптык мүнөздө болуп, үстөмдүк кылуучу таптын маданияты үстөмдүк кылат. Маданияттын жаңы, жогорку тиби болгон социалисттик маданият буга чейинки коомдук=экономикалык формациялардын маданиятындагы болгон мыкты, прогрессивдүү жактарын өзүнө сиңирип алып, пролетардык революциянын жеңишинин натыйжасында социалисттик коомду куруу процессинде жалпы элдик болуп калды. Социализмдин шарттарында формасы боюнча улуттук, мазмуну боюнча социалисттик советтик маданият гүлдейт. Социализмди жана коммунизмди куруп жаткан элдердин маданияттарынын өз ара байышы, башка элдердин маданияттарынын прогрессивдүү элементтерин өздөштүрүү коммунисттик коомдун келечектеги жалпы адамзаттык бир маданияттын түзүлүшүнө алып барат/.

КУЛЬТУРНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ /социалистическая/ маданий революция /коомду духовный жактан кайра түзүүдөгү социалисттик, революциячыл прогресс, социализмди куруунун составдык бөлүгү, дүйнөлүк маданияттын өнүгүшүнүн жогорку баскычы болгон социалисттик маданиятты түзүү, эмгекчилерди маданияттын жетишкендиктерине үйрөтүү. Социалисттик революциянын акыралгыс бөлүгү болгон маданий революциянын капитализмден социализмге өтүү мезгилиндеги негизги милдеттери эл агартуу ишин бүт бойдон кайра түзүү, сабатсыздыкты жоюу, кенири эл массаларын маданияттын жетишкендиктерине тартуу, аларды маданий-тарыхый процесске активдүү катыштыруу, советтик интеллигенциянын кадрларын тарбиялоо жана жаңы, элдик, социалисттик маданиятты жаратуу болуп эсептелет. Анын жеңишинин натыйжасында эмгекчи массалар духовный нөлчүлүктөн, карангылыктан жана назандыктан кутулушуп, адамзат жыйнаган маданий байлыктарга аралашып, жалкынын көпчүлүгү сабатсыз болгон биздин өлкө илим менен маданияттын туу чокусун көздөй алп секирик жасады. Маданий революциянын жүрүшүндө жаңы, социалисттик маданият каралып, ал шаар менен кыштактын, күч эмгеги менен акыл эмгегинин ортосундагы карама-каршылыкты жоюуга, эмгекчилердин саясий активдүүлүгүнүн жана социалисттик аң-сезимининн өсүшүнө, аларды чарбалык, мамлекеттик жана коомдук турмушту башкарууга тартууга көмөктөш болду. Маданий революцияны ишке ашыруу ар бир конкреттүү мамлекеттин өзгөчөлүктөрүнө карабастан, социализмди кура турган бардык өлкөлөр үчүн жалпы закон ченемдүү болуп эсептелет. СССРде маданий революцияны жүргүзүү тажрыйбасынын ал аралык чоң мааниси бар. Социалисттик интымакташтыктын өлкөлөрүндө азыр жаңы, социалисттик маданиятты түзүү процесси жүрүп жатат/.

КУЛЬТУРТРЕГЕР "маданиятты алып жүрүүчү" /колониялык жана көз каранды өлкөлөрдү өзүүдө алардын арасына маданиятты жана агартуу ишин

жайылтуу деген жалган куру кыйкырыкка камынышкан империалисттик колонизаторлордун келеке аты/.

КУПЕЧЕСТВО купецтер, көпөстөр, соодагерлер /өндүрүү сферасында эмес, соода, товар жүгүртүү сферасында иштеген, соода ишканаларын ээлеген буржуазиянын бир бөлүгү/.

КУПОН купон /баалуу кагаздардан белгилүү карттарда процент түрүндө киреше алууга эсепке акылуу экендигин билдирген кесилип берилүүчү талон/.

КУПЮРА купюра /I. кагаз акчалардын, банкноттордун, облигациялардын ж.б. баалуу кагаздардын бир бетине жазылган нарк, баасы; ошондой баадагы акчанын же баалуу кагаздын өзү: он сомдук купюра; 2. адабий же музыкалык чыгарманын, кино-лентанын ж.б. кыскартып алып таштаган бөлүгү/.

КУРИЯ курия /бир катар капиталисттик өлкөлөрдүн шайлоо системасында шайлоочулардын улутуна, табына, коомдук абалына карата түрдүү разряддарга - топторго бөлүнүшү. Эмгекчилердин шайлоо укугун ушинтип чектөөнүн натыйжасында парламентте орундун көбүн үстөмдүк кылган эксплуататордук таптардын өкүлдөрү ээлеп алышат. Римдин (папалык) курия - Ватикандын борбордук мекемелеринин жыйыны; алар ар-кылуу Рим папасы католик чиркөөлөрүн башкарат/.

КУРС курс /I. кыймылдын же өнүгүүнүн, өнүгүүчү ишти багыты, жолу: көмөкөй курсу, мамлекеттик ташы сатыктын курсу; 2. биржалык курс- белгилүү бир мезгилде биржада акциялардын ж.б. баалуу кагаздардын же товарлардын белгиленген баасы, нарк; 3. чет элдик валютага коюлган банктык баа. /н. КОТИРОВКА/; 4. илимий же окутуу максатында кандайдыр бир билимдин тармагын же анын белгүлүү системалуу түрдө баяндоо; 5. жогорку жана атайын орто окуу жайларындагы окуунун бир жылы, бир жылдык баскычы/.

Л

ЛАБИРИНТ лабиринт /I. байыркы грек мифологиясындагы падыша Миностун Крит аралындагы заңгыраган өтө зор ак сарайы. Ал өтө татаал, чатыш салынгандыктан, ага кирген кишинин кайра чыгышы кыйын болгон. 2. өтмө мааниде: өтө эле татаал, чатышкан нерсе, жол таап чыгууга кыйын болгон аргасыз абал/.

ЛАМАИЗМ ламаизм /негизинен Монголия менен Тибеттеараган буддизмдин бир түрү. "Ламаизм" деген термин тибеттин буддисттик монархтардын - ламдардын атынан алынган. Ламаисттик чиркөөнүн башчысы далай - лама болуп эсептелет/.

ЛАНДСКНЕХТ ландскнехт /I. XУ-XУП кылымдарда Батыш Европадагы ким кеп төлөсө ошонун кызматын кылып, кергиликтүү калкты талап-тоноонун эсебинен жашаган жалданма солдат; 2. өтмө мааниде: керт башынын камы үчүн бирөөгө сатылган, бузуку адам/.

ЛАНДТАГ ландтаг /I. орто кылымдык Германиядагы феодалдык мамлекеттердин сословиелик өкүлдөрүнүн с"езди; 2. XIX кылымдан тартып Германия империясынын составына кирген мамлекеттердеги шайланма орган; 3. Лихтенштейндеги бир палаталуу парламент, Австрия жана ФРГнин территориялык - административдик бөлүктөрүндөгү-жерлериндеги өкүлдүү орган/.

ЛАТИФУНДИЯ латифундия /жеке менчикке негизделген ири жерээлөө системасы/.

ЛАТИНОАМЕРИКАНСКАЯ АССОЦИАЦИЯ СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ (ЛАСТ) латиноамерикалык эркин соода ассоциациясы /латиноамерикалык өлкөлөрдүн бир тобунун 1960-жылы уюмулган соода-экономикалык уюму. Ага Аргентина, Бразилия, Боливия, Венесуэла, Колумбия, Мексика, Парагвай, Перу, Чили, Уругвай, Эквадор кирген. Договор боюнча ЛАСТка катышкандар I2 жылдын ичинде зоналык соодадагы бардык тарифтерди жана бажыларды - пошлиналарды жоюу менен регионалдык ички соодани кандандырып, өнүгүп келаткан өнөр жайы үчүн рынокту кеңсеге кылганчы болушкан. Ассоциацияга кирген өлкөлөрдүн социалдык-экономикалык өнүгүү деңгээли ар башка болгондуктан, ЛАСТтын ичинде кеп кыйынчылыктар болду. Анда Бразилия, Аргентина, Мексика үстөмдүк кылуучу абалды ээлешип, негизги пайданы ушул өлкөлөр көрүп жатышат. Башкы органы - конференция. Штаб - квартирасы Уругвайдын борбору Монтевидеодо/.

ЛАТИНОАМЕРИКАНСКАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СИСТЕМА (ЛАВС) латиноамерикалык экономикалык система /Латин Америкасындагы өлкөлөрдүн 1975-жылы түзүлгөн регионалдык уюму. Ага 25 мамлекет, анын ичинде Куба да кирет. Анын негизги милдети - ЛАВСке катышкан өлкөлөрдүн өнүгүү пландарын координациялоо, экономикалык проекттерди жана изилдөөлөрдү ишке ашырууга көмөктөшүү, алардын ортосунда консультациялар жүргүзүү жана информация алмашуу. ЛАВСке АКШ менен Канаданы кошпойбуз деген атайын чечим кабыл алынган. Жогорку органы - Латиноамерикалык совет, ал Венесуэланын борбору Каракаста/.

ЛАУРЕАТ лауреат /илимде, искусствода, адабиятта сиңирген көрүнүктүү эмгеги, ойлоп чыгаргандыгы, өндүрүштүн методдорун түп-тамырынан бери жакшырткандыгы, коомдук-саясий мамилеси ж.б. үчүн жогорку сыйлыкка ээ болгон адам. СССРде бул наам Лениндик сыйлыкка, Советтер Союзунун Мамлекеттик сыйлыгына, Ленин комсомолунун сыйлыгына, союздук республикалардагы республикалык сыйлыктарга ж.б. татыктуу болгондорго да берилет/.

"ЛЕВЫЕ КОММУНИСТЫ" "солчул коммунисттер"/сентяттык көз караштарды жакташып, ашынган революциячыл ураандарга жаныпалдыгып, бузуп-каруучулук саясат жүргүзүүчү солчул, антилениндик позициядагы агымдар жана топтор, 1918-ж. Брест тынчтыгына каршы чыккан РКП/б/-дагы франциялык топ өзүнүн "солчул коммунисттерибиз" деп атаган.

Алар бир өлкөдө социализмдин жеңиши мүмкүн экендигин танышкан. Ички саясатта "солчул коммунисттер" революциячыл-социалисттик иш-чараларга каршы чыккан. В.И.Ленин, партиянын кесиптик союздан кийин РКП /б/нин лениндик саясатынын туура экендигине ишенүүдө кездеру жеткенден кийин, алар 1918-жылы жайында өз позицияларын ачык моюндарына алышкан/.

ЛЕВЫЕ СОЦИАЛИСТЫ солчул социалисттер /чыныгы революциячыл көз караштарда болушпаса да таптык позицияларга жакындап келип, реакцияга, монополиялардын үстөмдүгүнө, согуш коркунучуна каршы чыны менен күрөшүүгө аракеттенген социал-демократтык жана социалисттик ыйыктардагы агым. Ушул кезде социал-демократтык партиялардын көбүндө бир жыйла солчул топтор, көп өлкөлөрдө (Италияда, Японияда ж.б.) солчул социалисттик партиялар бар. Алар коммунисттер менен кызматташ болуп, чогуу аракет кылышат. Бир катар солчул социалисттик партиялардын жана топтордун ичинде троцкизмге, анархизмге жакын көз караштарды жактоочу аташкан солчулдар да бар/.

"ЛЕГАЛЬНЫЙ МАРКСИЗМ" "легалдык марксизм" /Россиядагы революциялык ыйымдарды жана марксизмди буржуазиянын таламдарына пайдалануугө аракет кылган XIX кылымдын 90-жылдарында пайда болгон орустун буржуазиялык интеллигенциясынын арасынан чыккан идеялык-саясий агым. Алын П.Струве, М.Туган-Барановский, С.Булгаков, Н.Бердяев сыяктуу башчылары марксизмди бурмалашып, андагы эң негизги жобону - кумушчу табынын саясий бийликти революциялык жол менен жеңип алуу зарылдыгы, пролетариат диктатурасы жөнүндөгү окууну алып ташташкан. Ошондуктан "легалдык марксисттер" падышачылык менен буржуазияга коркунучтуу болгондуктан жеке бийликтин цензурасынын урукаты боюнча өздөрүнүн журналдарын, китептерин ачык эле басып чыгарышкан. В.И.Ленин "легалдык марксизмди" албай катуу сынга алып, анын буржуазиялык,

социализмге жат маанисин ачып көрсөткөн. Лениндин "Искра" газетасы чыга баштаган кезде /декабрь 1900-ж./ ал идеялык агым катарында өз жоопсуз токтоткон. Октябрь революциясынан кийин "легалдык марксисттердин" көпчүлүгү большевизмдин душмандарына айланышып, контрреволюциянын лагерине өтүшүп, буржуазиялык кадет партиясынын уюткусун түзүшүп, граждандык согуштун мезгилинде ак гвардиячыларга айланышып, Совет мамлекетинин жеткен душмандарына айланышкан/.

ЛЕГИОН легион /I. байыркы Римдин армиясындагы жөө аскерлер менен атчан аскерлердин бирикмеси. Легионер - жоокер, солдат; 2. капиталисттик өлкөлөрдө революциялык жана улуттук-боштондук ыйымдарды басуу үчүн даярдалган аскердик, позициялык бирикмелердин, ошондой эле АКШдагы Америкалык легион сыяктуу айрым фашисттик уюмдардын аты/.

ЛЕГИСЛАТУРА легислатура /I. буржуазиялык мамлекеттерде закон чыгаруучу органдын бир чакырылыштагы иштөө мезгили, конституция аркылуу белгиленген закондуу полномочиесинин мөөнөтү; 2. көз бир өлкөлөрдөгү закон чыгаруучу органдын аты/.

ЛЕГИТИМАЦИЯ легитимация /I. паспорт системасы жок мамлекеттердеги граждандыгын ким экендигин белгилеген күбөлүктүн формасы; 2.буржуазиялык граждандык укукта гражданындын кандайдыр бир аракет жасоого ж.б. укугу бар экендигин далилдөө/.

ЛЕГИТИМИСТЫ легитимисттер /революция тарабынан кулатылган монархтардын легитимдик-"закондуу" династиясын жактоочу монархисттер; Франциядагы легитимисттер партиясы XVIII кылымдын аягында буржуазиялык революция тактыдан кулатканы Бурбондор династиясын колдогон/.

ЛЕЙБОРИСТЫ лейбористтер /Великобританиядагы, Австралиядагы, Жаңы Зеландиядагы ж.б. көз бир мамлекеттердеги "кумушчу"/лейбористтик/ деп аталган партиялардын мүчөлөрү. Алардын жетекчилери көбүнчө өз өл-

келерүндегү жана эл аралык жумушчу кыймылын бузуп-каруусуна багытталган, капиталисттик түзүлүштү колдогон оппортунисттик, реформисттик саясат күргүзүшөт. Лейбористтик партиянын башчылары тап күрөшүн танышып, капиталисттик түзүлүштү коргошуп, империалисттик мамлекеттердин реакциячыл саясатын жакташат/.

ЛЕКТОРИЙ лекторий /I. элге лекция окуп турууну уюштуруучу мекеме, уюм; 2. лекциялар окулуп турууучу жай, үй/.

ЛЕНД-ЛИЗ ленд-лиз /АКШнын конгресси тарабынан 1941-ж. гитлердик Германияга каршы согушуп жаткан өлкөлөргө курал-дар, ок-дарылар, стратегиялык сырье, азык-түлүк ж.б.материалдарды арендага же кариз берүү жөнүндө кабыл алынган закон. Экинчи дүйнөлүк согуштун мезгилинде ленд-лиз америкалык капиталисттик монополияларга абегейсиз зор киреше берген/.

ЛЕНДЛОРД лендлорд /жерин фермерлерге арендага берип, аларды эксплуатациялоодон көп киреше алуучу Великобританиядагы привилегиялуу аристократиядан чыккан помещик, ири жер ээси. Империализм доорунда лендлорддун ири финансылык жана өнөр жай буржуазиясы менен бириүү процесси жүрөт/.

ЛЕНИНИЗМ ленинизм /империализмдин жана пролетардык революциялардын доорундагы колониализм кыйрап, улуттук-боштондук кыймылдардын жеңишинин доорундагы, адамзаттын капитализмден социализмге өтүү жана коммунисттик коомду куруу доорундагы марксизм. В.И.Ленин өзүнүн теориялык эмгектеринде жана практикалык ишинде марксизмдин революциялык окуусун жаңы, жогорку баскычка көтөрүп, жаңы тарыхый доордун шарттарында аны чыгармачылык менен өнүктүрдү жана жактады. В.И.Ленин марксизмдин бири-бири менен ажырагыс байланыштуу үч составдык бөлүгүн: философияны, саясий экономияны, илимий коммунизмди толуктап жана байытты. В.И.Ленындин марксисттик илимге кошкон салымы улуна-

лын зор болгондуктан, ал окуу татыктуу түрдө марксизм-ленинизм деп аталат. н. МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ/.

ЛИБЕРАЛ либерал /I. либерализмди колдоочу; либералдык партиянын мүчөсү; 2. коомдук турмуштун терс көрүнүштөрүнө көз жумган, алар менен чечкиндүү күрөшүүгө жөндөмсүз, жамырабаган, көнүлчөөк, соома киши/.

ЛИБЕРАЛИЗМ либерализм /I. феодалдык-крепосттук түзүлүшкө жана абсолюттук монархияга каршы жаңыдан өсүп келаткан өнөр жай буржуазиясынын күрөшкөн доорунда анын талаптарын талашкан буржуазиялык идеологиялык жана коомдук-саясий агым. Бул монархтын укуктарын парламент менен чектөөнү, конституциялык түзүлүштүн орношун жана мамлекетти башкарууга буржуазияны тартууну, демократиялык эркиндикке белгилүү бир рамкада жол берүүнү /ушундан "либералдар" деп аталып калган/ талап кылган. Пролетариаттын революциялык кыймылынын өсүшү менен либералдар реакция менен келишип кетишип, өздөрүнүн прогрессивдүү жактарын жоготушуп, революциянын душмандарынын тарабына өтүшкөн. Азыркы кезде Англия, Канада сыяктуу капиталисттик мамлекеттерде либералдык деп аталган буржуазиялык партиялар бар; 2. өтө мааниде: коомдук турмуштун терс көрүнүштөрүнө каршы активдүү күрөшүүгө жөндөмсүздүк, принципсиз келишүүчүлүк, ыңгайлуу көнүлчөөктүк жана жамырабастык, көрүп-билип туруп тап душмандарынын кылмыштуу иштерине жол берүүчүлүк, болбогон боорукерлик жана жумшактык/.

ЛИГА лига /айрым адамдардын, уюмдардын, мамлекеттердин коомдук-саясий бирикмеси, союзу, коому, ассоциациясы: Улуттар лигасы; Араб мамлекеттеринин лигасы/.

ЛИГА АРАБСКИХ ГОСУДАРСТВ /ЛАГ/ Араб мамлекеттеринин лигасы /араб мамлекеттеринин өкүлдөрүнүн 1945-ж. Каирде өткөрүлгөн кон-

Фарсанциясында түзүлгөн регионалдык уюм. Азыркы кезде ЛАГ, Алжир, Бахрейн, Биримкен Араб Эмираттары, Египет, Иордания, Ирак, Йемен, Араб Республикасы, Йемен Элдик-Демократиялык Республикасы, Катар, Кувейт, Ливан, Ливия, Мавритания, Марокко, Оман, Сауд Аравиясы, Сирия, Сомали, Судан, Тунис жана Палестинаны боштондукка чыгаруу уюму болуп, 20 араб мамлекетин биригтирет. 1979-жылдын башында Египеттин Израил менен сепаратгык "тынчтык" келишимин түзгөндүгүнө байланыштуу ЛАГдын дээрлик бардык өлкөлөрүнүн өкүлдөрү катышкан Багдаддагы конференцияда жалпы араб дүйнөсүнүн имиш чыкынчылык жасаган А.Садаттын режимине каршы санкциянын бүтүндөй бир программасын түзгөн 23 резолюция кабыл алынып, Египетке саясий, экономикалык ж.б. жактардан бойкот жарыяланды. Араб мамлекеттеринин лигасынын штаб- квартирасы Туниске көчүрүлдү. Лиганын негизги максаты - ага кирген мамлекеттердин ортосундагы байланыштарды күчөтүү, эл аралык аренага бирдиктүү саясий багыт менен чыгуу, уюмга катышкан өлкөлөрдүн өз алдынчалыгын коргоо жана аларга тиешелүү проблемаларды талкуулоо, экономика, финансы, транспорт, маданият ж.б. жактан кызматташтыкты күчөтүүгө, Жакынкы Чыгыштагы абал, арабдар менен Израилдин ортосундагы конфликт, Палестина проблемасын сыяктуу маселелерге орчундуу көңүл бурулат. ЛАГдын жогорку органы - ага кирген мамлекеттердин өкүлдөрүнөн турган Совет. Күнделүк иштн Генеральный секретариат жүргүзөт. Лиганын жетекчи органдары-Каирде/.

ЛИГА НАЦИЙ Улуттар лигасы /биринчи жана экинчи дүйнөлүк согуштардын аралыгындагы (1919-39) эл аралык уюм. Улуттар лигасынын Уставы боюнча анын максаты элдердин ортосунда кызматташтыкты өөрчүтүү жана алардын бейкутчулугун жана коопсуздугун гарантиялоо болгон. Иш жүзүндө Улуттар лигасы империалисттик державалардын, биринчи кезде Великобритания менен Франциянын саясатынын куралына ай-

ланып калган. 1934-39-жылдарда СССР бул уюмга катышып, тынчтыктын имин бекем кактап, фашисттик агрессияга каршы коллективдүү коопсуздук системасын түзүүгө чакырган. Алдына койгон милдетти аткабагандан кийин СССР 1939-жылы Улуттук лигадан СССР чыгып кеткен, ошондон кийин ал өзүнүн имин тонтоткон. Формалдуу түрдө Улуттар лигасы 1946-жылы апрелде таратылган/.

ЛИДЕР лидер /1. саясий партиянын, профсоюздун же башка коомдук уюмдун, коомдук-саясий кыймылдын башчысы, жетекчиси, жолбашчысы; 2. кандайдыр бир спорттук мелдешке катышкандардан озуп алдыга чыккан киши же кишилердин тобу - команда/.

ЛИКВИДАТОРСТВО ликвидаторлук /1907-1910-жылдардагы Россиядагы социал-демократтык жумушчу партиясындагы оңчул, оппортунисттик меньшевиктик агым. 1905-1907-жылдардагы биринчи орус буржуазиялык - демократтык революциясы жеңилгенден кийин меньшевиктер - ликвидаторлор большевиктер партиясынын революциячыл программасы менен тактикасынан баш тартышып, өздөрүнүн реформисттик партиясын түзүүгө далалат кылышкан. Бул иш жүзүндө пролетариаттын партиясын жоюу дегендик эле. Большевиктер ликвидаторлорго каршы чечкиндүү сокку урушуп, жаңы типтеги пролетардык партияны коргоп жана чыңдашты. Ликвидаторлор 1912-ж. большевиктер партиясынын катарынан куулуп чыгарылган/.

ЛИКВИДАЦИЯ жоюу /1. ишкананын, мекеменин, уюмдун ж.б. ишин токтотуу; 2. кандайдыр бир нерсенин, кимдир биреенун жашоосун токтотуу, жоюу/.

ЛИМИТ лимит /чектөө, чек коюу/.

"СУД ЛИНЧА" "Линчтин соту" /АКШдагы расисттердин расалык дискриминация жана зөөкүр саясатына каршы күрөшкөн нерселерди, прогрессивдүү ишмерлерди ж.б. тергөөсүз жана сотсуз эле өздөрү билгендей за-

консув, мынаачылык менен хазалоо/.

ЛИЦЕНЗИЯ лицензия /I. товарларды чет мамлекетке чыгарууга /экспорт/ же ал жактан алып келүүгө /импорт/ укук берген мамлекеттик органдардын кат жүзүндөгү уруксаты; 2. башка уюмдарга жана адамдарга патенттелген ойлоп чыгарылган нерсени пайдаланууга берилүүчү укук, уруксат/.

ЛИЧНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ өздүк менчик /ар бир кишинин өзүнө керектелүүчү буюмдарга болгон менчиги. Капиталисттик түзүлүштүн шарттарындагы эксплуататорлордун өздүк менчиги жеке менчиктин өзүнчө бир түрү болуп саналат, анткени капиталисттин өздүк менчигинин булагы аның өз эмгеги менен эмес, калдыма эмгекти эксплуатациялоодон тапкан кирешеси болуп эсептелет да, аны ал каалаган убакта капиталга айландыра алат. Социализмдеги өздүк менчиктин булагы - ар бир адамдын коомдук пайдалуу эмгекке катышуусу, ал капиталга айланбайт. Коммунизм толук бойдон орногондо өздүк менчикти кебейтүүнүн кереги болбой калат, анткени керт баштын керектөөлөрүн канааттандыруунун негизги булагы керектөөнүн коомдук фондусу болот да, ар бир адам коомдон өзүнүн керектөөлөрүнө карата каалаганын алат/.

ЛОББИ /ЛОББИСТЫ/ лобби /АКШнын конгрессинин жана айрым штаттардагы закон чыгаруучу органдардын кулуарларында /англисче лобби/ кожоюндарынын пайдасын көздөп алдыртан тымызын иш жүргүзүшкөн буржуазиялык шылуундар, ири банктардын жана монополиялардын агенттери. Алар конгрессмендерге, сенаттын мүчөлөрүнө, мамлекеттик чиновниктерге пара берип, аларды сатып алуу жолу менен кожоюндарына пайдалуу закондордун долбоорун кабыл алдырышат, ыңгайлуу сенаттык заказдарды жана субсидияларды алышат, керектүү мамлекеттик кызматтарга өздөрүнүн кишилерин коюшат ж.б./.

ЛОЗУНГ уран /саясий партия же башка бир уюм тарабынан чыгарылып, жетекчи идеяны, милдетти, талапты кыска, даана жана түшүнүктүү формада билдирген маанилүү чакырык/.

ЛОКАЛИЗАЦИЯ локализация, локализациялоо /кандайдыр бир оорунун, кубулуштун, аракеттин - ооруунун, эпидемиянын, согуштун аракеттин ж.у.с. белгилүү бир жер, район менен чектелиши, токтолушу/.

ЛОКАЛЬНЫЕ ВОЙНЫ кыргилыктуу согуштар /чектелген территорияны, айрым өлкөлөрдү кучагына алган кыргилыктуу согуштар. Империалисттик мамлекеттер жашап турганда кыргилыктуу согуштардын чыгуу коркунучу сакталат да, анын кесепети жер шарынын башка райондоруна жайылып, адамзатты жаңы дүйнөлүк согушка дуушар кылышы ыктымал.Совондуктан СССР ж.б. социалисттик өлкөлөр Кокиинин Чыгыштагы израилдын агрессия сыяктуу империалисттердин локалдык — кыргилыктуу согуштарына каршы тынымсыз күрөшүп келишет/.

ЛОКАУТ локаут /кумушчу табына каршы буржуазиянын күргүзген тап күрөшүнүн бир түрү. Бул учурда капиталисттер өздөрүнүн ишканаларын жабышып, кумушчуларды массалык түрдө иштен бошотушат. Күрөштүн бул түрүн ишкана ээлери кумушчулардын иш ташташоорун болтурбай коюу же басуу, аларды коюлган талаптарынан баш тартууга жана өздөрүнүн шарттарына моюл болууга аргасыз кылуу максатында колдонушат/.

ЛОРД лорд /I. Великобританиядагы парламенттин жогорку, лорддор палатасынын мүчөсү, ушундай адамдарга берилүүчү титул. Бул титул король тарабынан жогорку дворяндардын, ири буржуазиянын өкүлдөрүнө, ошондой эле айрым абдан таанылган саясий жана башка иштерлерге берилип, атадан балага мураска калат; 2. Великобританиядагы кээ бир жогорку кызматтагы кишилердин аты: бир катар ири шаарлардагы муниципалдык мекемелердин башчылары лорд - мэр деп аталат/.

ЛОТЕРЕЯ лотерея /I. сатып алынган билет боюнча баалуу буюм, акча ж.б. утуп алуу; 2. отие маанисинде: тобокелчилик, бел байлагандык/.

ЛОЯЛЬНОСТЬ лоялдуулук /бийлик органдарынын закондорун, талаптарын, эрежелерин орундатуу; калыстык, бейтараптык, сыпайылык/.

ЛЮМПЕН - ПРОЛЕТАРИАТ люмпен-пролетариат /капиталисттик коомдогу ындыны өчүп, адамдык сапатын жоготуп, табынан ажыраган элементтер: дубаналар, сөлсаяктар, томаяктар, кайырчылар, уурулар ж.б./.

М

МАВЗОЛЕЙ мавзолей /атактуу адамдардын сөөгүн сактай турган жасалгаланган монументалдуу күмбөз, м.: Москвада, Кызыл аянтта В.И. Ленинди мавзолейи/.

МАГАРАДЖА магараджа /Индияда княздардын жогорку титулу жана ошол титулду алып жүрген адам/.

МАГИСТР магистр /I. кайсы бир чет өлкөлөрдө жана Россияда революцияга чейинки илимий даража жана ошол даражага ээ болгон адам; 2. Европада орто кылымдарда диний-рыцарлык ордендин башчысы/.

МАГИСТРАТ магистрат /I. кээ бир өлкөлөрдө шаардык башкарманын муниципалитеттик органы; 2. Байыркы Римдеги мамлекеттик кызмат /консулдук, претордук, трибуналдык ж.б./ орду жана ошол кызматты ээлеген адам/.

МАГИСТРАТУРА магистратура /I. Батыш Европанын кээ бир өлкөлөрүндөгү жана эски Россиядагы сот кызматын аткарган адам; 2. байыркы Римде мамлекеттик жогорку кызмат жана ошол кызматты ээлеген адам/.

МАГНАТ магнат /I. феодалдык Польшада, Венгрияда ж.б. өлкөлөрдө ири феодал-помещик; 2. ири капиталист, капиталисттик монополиялардын башчысы/.

МАЁВКА маёвка /революцияга чейинки Россияда жумушчулардын I-Май күнү өткөрүүчү жашырын чогулушу/.

МАЖОРИТАРНАЯ СИСТЕМА мажоритардык система /кээ бир капиталисттик өлкөлөрдөгү антидемократиялык шайлоо системасы. Пропорционалдык шайлоо системасынын тескериси, мында округда көп до-

бүш алган партия же кандидат гана шайланган болуп эсептелет. Аз добуш алган партиялар же кандидаттар парламентке шайланбай калат. Пайлоо менен бир өлкөлөргө буржуазиялык партиялардын аралкейлүк менен блок түзүшүнүн натыйжасында демократиялык, прогрессивдүү /коммунисттик, жумушчу ж.б./ партиялар 50% тен кем добуш алышса, парламентке өкүл жибере албай калышат/.

МАЙОРАТ майорат /революцияга чейинки Россияда жана көп бир капиталисттик өлкөлөрдө кыргыздардын феодалдык тартиби. Бул боюнча атасынын байлыгы, малы, мүлкү, жери улуу баласына өтөт/.

МАКИ маки /немецтик-фашисттик баскынчыларга каршы күрөштө /1940-44-ж./ Францияның компартиясының жетекчилиги астында каршылык көрсөтүү кыймылына катышкан француздук партизандардын аты/.

МАКИАВЕЛЛИЗМ макиавеллизм /өз максатына жетиш үчүн жүзү каралык иште жасоодон да кайра тартпаган саясат, м.: италиялык саясий ишмер жана жазуучу, жаңыдан өнүгүп келе жаткан Италиянын буржуазиясынын идеологу, күчтүү чексиз монархияны жактоочу Макиавеллинин /1469—1527/ ысымынан алынган/.

МАККАРТИЗМ маккартизм /1950-жылдардагы америкалык сенатор Джозеф Маккартинин ысымынан алынган, АШтда прогрессивдүү кыймылга, демократиялык уюмдарга, аның жетекчилерине багытталган коркутуп-үркүтүү, соттоо, жазалоо методун колдонуучу реакциячыл саясат/.

МАКЛЕР маклер /капиталисттик өлкөлөрдө соода жана биржалык келишимдерди түзүү учурунда атайын далдалчы болуп турган адам/.

МАКСИМУМ максимум /эң чоң, бир нерсенин өтө зор, жогорку чеги. Минимумга салыштыр/.

МАКСИМАЛИЗМ максимализм /1. албагандай катуу талап; 2. эсерлердин арасындагы солчул карым анархисттик террордук агым/.

"МАЛАЯ АНТАНТА" "Кичи Антанта" /Чехословакиянын, Румыниянын жана Югославиянын буржуазиялык өкмөттөрүнүн /1920—1938/ саясий союзу. Франциянын колдоосу астында түзүлүп, таратылганга чейин Советтер Союзуна кас болгон жана Борбордук Европада революциялык кыймылга каршы күрөшкөн. 1938-ж. Гитлердик Германия Чехословакияны бөлүп, Судет областын басып алганда берки экөө ааразылык билдирген эмес, андан тартып Кичи Антанта иш жүзүндө жашоосун токтоткон/.

"МАЛАЯ ЕВРОПА" "Кичи Европа" /"европалык коргонуу коомчулугуна" адеп кирген Европадагы алты өлкө: Франция, Италия, ФРГ, Бельгия, Голландия жана Люксембург/.

МАЛОПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫЙ ТРУД аз өнүмдүү эмгек /аз өндүрүмдүү, өнүму жогураак эмгек, м.: кол эмгеги/.

МАЛЬТУЗИАНСТВО мальтузианство /адамды жек көргүч буржуазиялык реакциячыл теория. Бул теориянын автору англиялык реакциячыл экономист, поп Т.Р. Мальтус /1876—1834/ болгон. Бул теорияга ылайык, жакырчылык, ачарчылык, жумушсуздук жана капиталисттик коомдун башка жапачылыктары капитализмдин экономикалык системасынын натыйжасында болбостон, калктын өтө тез көбөйүп барышынын, керектөө буюмдарын өндүрүүгө үлгүрө албагандыктын натыйжасында болот имиш. Ушуга карама баалардын төрөлүүнү азайтууну сунуш кылышып, адамдарды көп кыргынга учуратуучу империалисттик согуштарды ж.б. кырсыктарды актоого умтулушат. Америкалык-англиялык азыркы социологдор Мальтустун теориясын кубатташып, аның калкты жок кылууну "табигаттын буйругу" деп аташат. Эмгекчилердин турмуш деңгээлинин өтө төмөндөшүн алар капиталисттик түзүлүштөн кор-

бей, каратылыштын закону катары көрүп, табигий нерсе деп эсептешет. Социалистик өлкөлөрдүн элдеринин тумуш-кыргалчылыгынын көтөрүлүшү бул теорияны ич кузунде жокко чыгарууда/.

МАНДАРИН мандарин /феодалдык Кытайдагы чиновниктин эң жогорку наамы/.

МАНДАТ мандат /I. өкүлдүк, полномочие, наказ, тапшырма, кандайдыр бир адамдын полномочиесин күбөлөндүрүүчү документ, м.: Советтин депутатынын, съездин, конференциянын делегатынын мандаты; 2. бир жерди, өлкөнү башкарууга берилген укук. Биринчи дүйнөлүк согушта женилген өлкөлөрдүн /Германия жана Турция/ мурда ээлеген жерлерин Улуттар лигасы женген өлкөлөргө бөлүп берген. Ушундан "Мандаттык территория" деген келип чыккан. /К. МАНДАТНАЯ СИСТЕМА/.

МАНДАТНАЯ СИСТЕМА мандат системасы /1919-ж. Антантанын башкы державалары Германиянын мурдагы колонияларын жана Осман империясынан бөлүнгөн араб территорияларын башкаруу үчүн киргизишкен. Улуттар лигасынын пактысынын 22-ст. нлайык юридикалык жактан бекитилген. Бул боюнча Великобританияга -Палестина, Ирак, Танганыика жана Того менен Камерундун бир бөлүгү, Францияга-Сирия менен Ливан, Урунди, Японияга-Тынч океандагы Маршал, Каролин жана Марианн аралдары, Түштүк Африка Союзуна-Түштүк Батыш Африка, Австралияга-Тынч океандагы Науру аралы жана экватордун түштүгүндөгү аралдар, мурдагы немецтик Жаңы Гвинея, Жаңы Зеландияга-Батыш Самоа аралдары тийген. II дүйнөлүк согуш мезгилинде колониялык жана көз карандысыз элдердин күрөшүнүн жана СССРдин чечүүчү ролу астында фашизмдин женилишинин натыйжасында мурдагы Мандаттык территориялар азыр суверендүү мамлекет болуп калышты/.

МАНДАТНАЯ КОМИССИЯ мандат комиссиясы /мандаттардын тууралыгын текшерүү үчүн съездерде, конференцияларда, конгресстерде, Советтердин биринчи сессияларында түзүлө турган комиссия/.

МАНЕВР маневр /I. уруш убагында душманга соккү берүү үчүн аскерлердин же флоттун белгилүү жерге топтолушу жана ары-бери жүрүшү, аскерлерди же флотту согуштук шарттарга жакын жагдайда үйрөтүүчү тактикалык окуу; 2. ыкма, амал, айла, кулук; 3. темир жол станциясында паровоз менен вагондордун ары-бери жүрүп, эшелонго тизилиши/.

МАНИЛОВЩИНА маниловщина /Н.В. Гоголдун "Өлүк жандар" повестиндеги кейипкердин бири помещик Маниловдун ысмынан алынган, куру кыялга батуучулук, чындыкка тыкшийби кайдыгер мамиле кылуучулук/.

МАНИПУЛЯТОР манипулятор /айлакер, көз жаздыруучу, махинатор адам/.

МАНИПУЛЯЦИЯ манипуляция /I. махинация, көз боёмолоп алдоо; 2. татаал ыкма, кийин амал/.

МАНИФЕСТ манифест /I. кандайдыр бир маанилүү саясий окуяга байланыштуу жогорку бийликтин калкка кат кузунде кайрылуусу; 2. саясий партиянын, коомдук уюмдун, адабий топтун ж.б. өзүнүн негизги көз караштарын, программасын, чечимдерин баяндап кайрылган үндөөсү; марксизмдин XIX к. орто чениндеги маанилүү программалык документи К. Маркс менен Ф. Энгельс жазышкан "Коммунистик партиянын манифести" болуп саналат. Ал "Бардык өлкөлөрдүн пролетарлары, бириккиле!" деген элбээ-өчпөс чакырык ураан менен аяктаган/.

МАНИФЕСТ МИРА тынчтыктын манифести

МАНИФЕСТАЦИЯ манифестация /электештик, колдоо көрсөтүү максатында же наарачылык билдирип, кыр көрсөтүү претинде калктын көчөдөгү жүрүшү, чогулушу ж.б./.

МАНИЯ мания /1. өзүнүн ой-пикирин жана сезимин кандайдыр бир идеяга топтогон психикалык оозу абал; 2. бир нерсеге өтө эле берилип калуу, бир нерсенин эле артынан түшүү/.

МАНУСКРИПТ манускрипт /байыркы кол жазма/.

МАНУФАКТУРА мануфактура /1. капиталистик өндүрүштүн бир формасы, ал эмгекти бөлүштүрүүгө негизделет да, кол эмгеги, өндүрүштүн ремесололук техникасын сактайт. Ремесленниктен айырмаланып, мануфактура жумушчуларын капиталистин мастерскогында иштеткен. Мануфактурадан кийин машиналык индустрия өнүгөт; 2. машина өндүрүшү киргизилгенден кийин деле сакталып калган кээ бир текстиллик ишканалар; 3. тиричилик буюм маанисинде--кездеме, текстиллик товарлар/.

МАРКЕТИНГ маркетинг /сөзмө-сөз которгондо соода деген маанide. Ал соода рыногунун керектөөлөрүн жана керектөөчүлөрдүн жактыктарына өндүрүштүн ылайыкташын изилдеп үйрөнүүчү система. Монополиялардын конкуренттик күрөшүнүн күчөшүнө байланыштуу улам системанын коммерциялык рекламасы, керектөөчүлөргө товарларды берүү формалары, товарларды жеткирүү жолдору ж.б. сыяктуу түрлөрү өркүндөп, өнүгүп отурат. Азыр маркетинг дүйнөлүк соода системасынын составдык бөлүгү болуп саналат/.

МАРКИЗ маркиз /Батыш Европадагы кээ бир өлкөлөрдөгү граф менен герцогдун ортосундагы дворяндык титул/.

МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ марксизм-ленинизм /жаратылыштын, коомдун, ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнүн негизги жалпы закондору жөнүндөгү, эксплуататордук коомду жоюунун жолдору, социализмдин жеңиши жана

коммунисттик коомду куруунун жолдору жөнүндөгү диалектикалык илим, жумушчу табынын жана коммунисттик партиянын идеологиясы/.

МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКАЯ ИДЕОЛОГИЯ марксисттик-лениндик идеология /жумушчу табынын идеологиясы/.

МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОЕ УЧЕНИЕ марксисттик-лениндик илим /жумушчу табынын, коммунисттик партиянын коомдук түзүлүштү революциялык түрдө өзгөртүү жөнүндөгү илими/.

МАРОДЕРСТВО мародерчулук /уруш майданында өлгөн же жарадар болгондорду талап-тонсо, басып алган территориядагы калкты аскерлердин талап-тоногу. Мародорчулук басып алгыч, агрессия согушун жүргүзгөн өлкөнүн аскерлеринин, м.: гитлердик фашисттердин, израилдик аскерлердин арасында кеңири тараган/.

МАРОДЕР мародер /1. уруш майданында өлгөн же жарадар болгондорду тоногон адам; 2. кызыл кулак, спекулянт, жегич, соргуч, тоноп-бутоочу адам/.

МАРСЕЛЬЕЗА марсельеза /француздардын мурдагы революциячыл ыры; кийин Франциянын улуттук гимни болуп калган/.

МАРШАЛ маршал /1. аскердик эң жогорку наам, м.: Советтер Союзунун Маршалы. Аскердик түрлөрдүн да маршаллары бар, м.: авиациянын маршалы ж.б. 2. Польша Эл Республикасында Сеймдин председателинин наамы. Ал жана анын 2 орун басары /ыпе-маршалдар/ Сеймдин депутаттары тарабынан белгилүү мөөнөткө шайланышат/.

МАСОН масондор /масончулуктун жолун жолдогондор/.

МАСОНСТВО масончулук /XVIII к. Англияда чыгып, башка өлкөлөргө тараган дини философиялык агым, кийин жашыруун коом түрүндө саясатта дини үрп-адаттарды, реакциячыл көз караштарды үгүттөгөн/.

МАССА масса /элдин кенири катмары/.

МАССОВКА массовка /1. революцияга чейинки Россияда кашырын өтүүчү чоң эмес митинг, кичине жыйын; 2. көп адам катышкан экскурсия, сейил, кабунча шаардын сыртына чыгуу; 3. спектаклдеги, кинофильмдеги массалык сцена/.

МАССОВОЕ ДВИЖЕНИЕ массалык кыймыл /көпчулук эл катышкан зор маанидеги иш, аракет. Массовое движение сторонников мира тынчтыкты жактоочулардын массалык кыймылы/.

МАСТЕР мастер /1. өндүрүштүн бир участкасын башкаруучу адис жумушчу; 2. уз, уста, чебер; мастер на все руки-колунан баары келген чебер уста. Мастер спорта -- спорттун мастери. Мастера искусства -- искусствонун чеберлери, м.: артисттер, суретчүлөр, музыканттар ж.б./.

МАТЕРИАЛИЗМ материализм /философиянын негизги маселесине туура жооп берген агым, идеализмге карама-каршы илимий багыт. Дүйнө жүзү өзүнүн жаратылышынан материалдуу, адамдын ан-сезимине көз каранды болбой жашайт, аны таанып-билүүгө болот, материя - алгачкы, ан-сезим, дух-экинчи деп ырастайт. Материализмдин жогорку формасы— диалектикалык жана тарыхый материализмди Маркс менен Энгельс түзүшүп, В.И. Ленин өнүктүргөн/.

МАТЕРИАЛИСТ материалист /материализмди жолдоочу адам/.

МАТЕРИАЛЬНЫЕ И МОРАЛЬНЫЕ СТИМУЛЫ материалдык жана моралдык стимулдар /социалистик коомдун өнүгүшүнүн маанилүү фактору. Кызматкерлердин өз эмгегинин натыйжасына материалдык жактан кызыгуусу коомдук өндүрүштү өнүктүрүүнүн, анын натыйжалуулугун жогорулатуунун таасирдүү күчү болот. Ал эмгекке ақы төлөө аркылуу камсыз кылынат да, чарбалык эсепти жүргүзүү, керектөөнүн коомдук фондуларынан төлөө-

лөрдү жана жеңилдиктерди көбөйтүү аркылуу ишке ашырылат. Моралдык стимул алкыш жарыялоо, Ардак тактасына жазуу, грамоталар, ордендер, медалдар менен сыйлоо, ардак жана жогорку наамдарды берүү менен ишке ашырылат/.

МАТЕРИАЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО материалдык өндүрүш /материалдык байлыктарды өндүрүп жаткан өндүрүш: өнөр жай, айыл чарба ишканалары/.

МАТРИАРХАТ матриархат /алгачкы коомдук түзүлүштүн өнүгүшүндөгү доор, анда укум-тукум, уруучулук ажыл жагынан эсептелип, чарбалык жана коомдук турмушта аялдар үстөмдүк абалда болушкан/.

МАФИЯ мафия /Сицилия аралындагы /Италия/ банditтик-террорчулук ұюм. Мафия ири жер ээлери-латифундисттердин кызматында. Ал калкка террор жүргүзүп, прогрессивдүү кетекчи адамдарды өлтүрөт. АКШдагы мафия кайсы бир реакциячыл, гангстердик уюмдар менен байланыш түзгөн/.

МАХИЗМ махизм /эмпириокритицизм/ буржуазиялык философиядагы субъективдүү-идеалистик реакциячыл багыт. Ал XIX к. аягында чыгып, жана австриялык идеалист-философ Э. Махтын /1838—1916/ атынан алынган. В.И. Ленин "Материализм жана эмпириокритицизм" деген китебинде махизмге жана орус махисттери Богданов, Юшкевич, Базаров ж.б. сокку урган/.

МАХИСТ махист /махизмди жактоочу, жолдоочу, тутуучу адам/.

МАХНОВЩИНА махновчулук /1918—1920-ж. Украинада Совет бийлигине каршы күрөшкөн контрреволюциячыл анархисттик-кулактык кыймыл, ага анархист Н. Махно башчылык кылган. Анын бандалары эмгекчи калкты талап-тонон, партиялык, советтик кызматкерлерди ыймансыз жазалап, өлтүргөн/.

МЕДАЛЬ медаль /согуштук жана эмгектик каармандыктарды көрсөткөн адамдар сыйлануучу өкмөттүк сыйлык, м.: "Каармандыгы үчүн" медаль, "Эмгектеги артыкчылыгы үчүн" медаль ж.б. Өтмө мааниде: Оборотная сторона медали кандайдыр бир иштин эң негизги /көбүнчө терс/ жагы/.

МЕЖЛИС мажлис /Түркиядагы закон чыгаруучу орган, парламент, Ирандын парламентинин төмөнкү палатасы/.

МЕЖДУНАРОДНАЯ АССОЦИАЦИЯ ХРИСТИАН-ДЕМОКРАТОВ /МАХД/ Христ-демократтардын эл аралык ассоциациясы /ар түрдүү өлкөлөрдөгү прогрессивдүү христерди бириктирген эл аралык демократиялык уюм. 1946-ж. Парижде христердин эл аралык конференциясында түзүлгөн. МАХД эл аралык коопсуздукту, демократиялык укуктарды жана эркиндиктерди сактоо үчүн күрөшүүдө. Жогорку органы --Конгресс, күндөлүк ишин Совет кургузат, генеральный секретарь башында турган Бюро жана секретариат оперативдүү жетекчилик кылат. Штаб-квартирасы-Брюсселде/.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ЛЕНИНСКАЯ ПРЕМИЯ Эл аралык лениндик сыйлык /"Элдердин ортосунда тынчтыкты чыңдагандыгы үчүн" деген эл аралык Лениндик сыйлыкты СССР Жогорку Советинин Президиуму 20-XII 1949-ж. чыгарган. Тынчтыкты чыңдоо ишинде көрүнүктүү эмгек сиңиргендиги үчүн ар кандай өлкөнүн граждандары сыйланат, м.: ири окумуштуу Фредерик Жолио-Кюри /Франция/, англиялык поп Хьюлетт Джонсон, акын Пабло Неруда /Чили/, бизнесмен Сайрус Итон /АКШ/, сүрөтчүлөр П. Пикассо /Франция/ жана Х. Сидоструп /Дания/, жазуучулар Б. Брехт /ГДР/, Жоржи Амаду /Бразилия/, Н.Т. Тихонов /СССР/, саясий, коомдук, мамлекеттик ишмерлер Л.И. Брежнев /СССР/, Азиз Шериф /Ирак/, М. Вирс-Туоманен /Финляндия/, Ромеш Чандра /Индия/,

Сальвадор Альенде /Чили/, ж.б. сыйланышкан/.

МЕЖДОУСОБИЦА ич-ара кандал /көбүнчө феодалдык мамлекеттин ичиндеги коомдук таптар, уруулар арасында өз ич ара кагылышуу, тартышуу, чыркашуу, чабышуу/.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ ЖЕНЩИН /МДФ/ Аялдардын эл аралык демократиялык федерациясы /1945-ж. түзүлгөн; 100дөн ашык өлкөлөрдүн аялдар уюмун бириктирет. Ал аялдардын эркектер менен тең укуктуулугу, энелерди жана балдарды коргоо, элдердин тынчтык, демократия, көз карандысыздыгы үчүн күрөшүүдө. Ага Советтик аялдардын комитети да кирет. Федерациянын жетекчи органдары--аялдардын бүткүл дүйнөлүк конгресси, Совет, Бюро Берлинде жайгашкан/.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ЖУРНАЛИСТОВ /МОЖ/ Журналисттердин эл аралык уюму /1946-ж. Копенгагендеги конгрессте түзүлгөн; тынчтыкты сактоо, элдердин достугун, кызматташуусун чыңдоо, басма сөздөрдүн жана журналисттердин эркиндик укугун коргоо максатын көздөйт. Элекстеттиктин эл аралык фондусу түзүлгөн. Жогорку органы--конгресс, Аткаруу комитети Прагада жайгашкан/.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ КРИМИНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ /ИНТЕРПОЛ/ Криминалдык полициянын эл аралык уюму /1923-ж. Венада түзүлгөн. Штаб-квартирасы Парижде, максаты — уголовный кылмыштарга каршы күрөштө өлкөлөрдүн полициялык органдарынын өз ара жардамдашуу. Жогорку органы--Генеральный ассамблея, ал Аткаруу комитетин шайлайт/президент, эки вице-президент, 6 делегат/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ДЕНЬ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ балдарды коргоонун эл аралык куну /Аялдардын эл аралык демократиялык федерациясы менен Демократиялык жаштардын эл аралык федерациясынын демилгеси боюнча

1950-жылдан бери ар жыл сайын I-июнда өткөрүлөт. Ал жаңы согушка даярданууга карши, тынчтык үчүн, балдардын өмүрүн жана саламаттыгын коргоо үчүн күрөшүү деген ураандын астында өтөт/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ДЕТСКИЙ ДЕНЬ Балдардын эл аралык күнү /буржуазиянын үстөмдүгүнө карши күрөшкө аялдарды мобилизациялоо максатында социалист-аялдардын 1910-ж. Копенгагенде өткөн эл аралык II конференциясынын чечими боюнча бардык өлкөлөрдүн эмгекчи аялдарынын тилектештик күнү катарында жыл сайын 8-Мартта өткөрүлөт. Биринчи жолу Батыш Европанын бир катар өлкөлөрүндө 1911-ж., Россияда 1913-ж. өткөрүлгөн. ООНдун Генералдык Ассамблеясынын 27-сессиясы 1975-жылды Аялдардын эл аралык жылы деп жарыялаган. Аны өткөрүү боюнча дүйнө жүзүнүн көп өлкөлөрүндө /СССРде да/ Комиссия түзүлгөн/.

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО эл аралык укук /укуктук нормалардын жыйындысы; ал мамлекеттердин кызматташуу процессинде саясий, экономика, маданият жагындагы маанилерди жөнгө салат. Мамлекеттердин ортосунда эл аралык келишимдерди түзгөн кезде улуттук нормалар аныкталат. Кол салышпоо, ар түрдүү социалдык-экономикалык системадагы өлкөлөрдүн тынчтыкта жанаша жашоосу, улуттардын өз тагдырын өзү чечүүсү, мамлекеттердин суверенитети, тең укуктуулук жөнүндөгү принциптери эл аралык укукка киргизилген/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖАНДАРМ эл аралык жандарм /демократиялык, революциялык, улуттук-боштондук күймөлүн басуу максатында полициялык кызматтоо функциясын эл аралык масштабда аткаруучу эксплуататордук ири мамлекет. Дүйнөлүк социалисттик системанын чыңдалышы, улуттук боштондукка чыгуу күймөлүнүн күчөшү, буржуазиялык өлкөлөрдөгү коммунисттик жана жумушчу күймөлүнүн өсүшү империалисттердин дүйнөлүк үстөмдүккө умтулушуна кубаттуу бөгөт жасайт/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ СОЮЗ СТУДЕНТОВ /МСС/ Студенттердин эл аралык союзу /демократиялык студент жаштардын кеңири катмарларын бириктирүүчү эл аралык уюм; 1946-ж. Прагада түзүлгөн. Ал тынчтык үчүн, колониализмге карши, жаштардын билим алуу укугу үчүн күрөшүүдө. Ал студенттердин бүткүл дүйнөлүк органдарын, эл аралык мелдештерин, спорттук фестивалдарды уюштуруп, ар жыл 10--17-ноябрда студенттердин эл аралык жумалыгын өткөрөт. Жогорку орган-конгресс, 3 жылда бир чакырылат, мында Совет шайланат, Аткаруу комитети түзүлөт. Иш аткаруучу органы болгон секретариат Прагада жайгашкан/.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ АДМИНИСТРАТИВНЫЕ СОЮЗЫ эл аралык административдик союздар /экономикалык, укуктук, социалдык, административдик жана маданий мүнөздөгү айрым маселелерди жөнгө салыш үчүн мамлекеттердин ортосундагы атайын келишимдердин негизинде түзүлгөн уюмдар. Союздардын жетекчи органдары-конференция жө конгресс; аткаруу органы-бюро, башкарма жө комиссия. СССР: Эмгектин эл аралык уюмуна, Өлчөгүчтөрдүн жана тараза лардын эл аралык бюросуна, Бүткүл дүйнөлүк почта союзуна, электр байланышынын эл аралык союзуна, Эл аралык эпизоотикалык бюрого, Ит кармоо промыселин жөнгө салуучу эл аралык комиссияга, Бүткүл дүйнөлүк метеорологиялык уюмга, Радио укторуучулардын европалык уюмуна ж.б. катышат/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ИНВЕСТИЦИОННЫЙ БАНК эл аралык инвестициялык банк ЭИБ /СЭВ өлкөлөрүнүн 23-сессиясынын чечиминин /1970/ негизинде түзүлгөн; ага Болгария, Венгрия, ГДР, Монголия, Польша, СССР, ЧССР, Румыния кирген. Негизги максаты-узак мөөнөттүү /15 жылга/ жана орто мөөнөттүү /5-ж./ кредит берүү. ЭИБнын ресурстары буга мүчө болгон өлкөлөрдүн взносторунан турат. Анын Уставдык капиталы 1 млрд. сомдон ашык, бул мүчө болгон өлкөлөрдүн макулдашуусу боюн-

ча көбөйүшү мүмкүн. Кредит бергендиги үчүн ЭБ процент алып турат. Анын жогорку органы - ардык мүчө-өлкөлөрдүн өкүлдөрүнөн турган Совет, булардын ар бири бирден гана добушка ээ. Күндөлүк ишти башкарма /Председатель жана үч орун басары/ аткарат. Банк Москвада жайгашкан/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ВАЛЮТНЫЙ ФОНД эл аралык валюталык фонд /1944-ж. түзүлгөн, 60 өлкө катышкан эл аралык кредит мекемеси/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ДОГОВОР эл аралык келишим /эки же бир нече мамлекеттердин ортосунда саясий, экономикалык ж.б. маселелер боюнча түзүлүүчү келишим. Өтө маанилүүлөрүн закон чыгаруучу жогорку органдар ратификациялайт /бекитет/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ КООПЕРАТИВНЫЙ АЛЬЯНС /МКА/ эл аралык кооперативдик альянс /кооперативдик уюмдардын эл аралык бирикмеси, 1895-ж. түзүлгөн, азыр буга 65 өлкө мүчө, анын ичинде СССРдин центросоюзу да бар. Альянстын турган жери-Лондон. Анын аткаруу комитетинин заседаниелеринде кооперативдик ыймылды өнүктүрүү, кооператор аялдардын кардамчы комитетин түзүү, жаңы пайда болгон өлкөлөрдүн кооперативдик ыймылына кардам көрсөтүү, чилидеги реакциячыл зомбулукту айыптоо ж.б. маселелер каралган/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ КРЕДИТ эл аралык социалисттик кредит /социализм өлкөлөрүнүн ортосундагы экономикалык кызматташуусунун жана өз ара кардамдашуусунун ишиктүү формасынын бири. Бул социалисттик өлкөлөрдүн соодасын кенейтүүгө жана экономикасын өнүктүрүүгө түрткү берет. Социалисттик өлкөлөрдүн ортосундагы кредиттик мамилелер тең укуктуулуктун принциптерине негизделип, социализмдин дүйнөлүк экономикалык системасын тез өнүктүрүү талаптары үчүн пайдаланылат. Социалисттик өлкөлөр бири бирине киска

жана узак мөөнөттүү кредиттерди акчалай же товар түрүндө беришет. СЭВдин мүчөлөрү киска, орто жана узак мөөнөттүү кредиттерди Экономикалык кызматташуунун эл аралык банкы жана Эл аралык инвестициялык банк /к./ тарабынан алышат/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ СУД эл аралык сот /ООНдун башкы сот органы; 9 жылга шайлануучу 15 судьядан турат да мамлекеттер аралык укуктук талаштарды гана карай алат. Бул сот органы Гаагада /Голландияда /жайгашкан/.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ГАГУОСКИЕ КОНФЕРЕНЦИИ эл аралык гагуостук конференциялар /ар түрдүү өлкөлөрдүн окумуштууларынын форуму; кыргын салуучу термоядролук согуштун коркунучуна каршы чыгат. 1957-ж. июлда Гагуоско /Канада/ 22 окумуштуу катышкан конференцияда ядролук куралды сынсоо жана пайдаланууга байланыштуу түзүлгөн коркунуч жөнүндө, ага контроль кылуу, тынчтыктын тагдыры үчүн окумуштуулардын жоопкерчилиги жөнүндө билдирүү кабыл алынган. Анда окумуштуулардын Гагуостук туракту комитети түзүлгөн. Конференция мезгил мезгили менен ар кайсы жерде өтүп турат/.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ФЕДЕРАЦИЯ УЧАСТНИКОВ ДВИЖЕНИЯ СОПРОТИВЛЕНИЯ /МИР/ каршылык көрсөтүү кыймылына катышкандардын эл аралык федерациясы /1951-ж. Венада түзүлгөн; фашизмге каршы күрөшкөн каршылык көрсөтүү кыймылынын жоокерлеринин, мурдагы партизандардын жана туткундардын 40 улуу кирет. Согуш ветерандарынын Советтик комитети федерациянын ишине активдүү катышат/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ КРАСНЫЙ КРЕСТ /МКК/ Эл аралык Кызыл Крест /1863-ж. Женевада эл аралык конференцияда түзүлгөн; буга согушуп жаткан өлкөлөрдүн жаралар болгон, оорукан жана колго түшкөн аскерлерине кардам көрсөтүү милдети жүктөлөт. 102 улуттук коом кирет.

Ал Женевада жайгашкан. СССРдин Кызыл Крести менен Кызыл Жарым ай коомунун өкүлдөрү ИККнын жетекчи органдарына шайланган. Жогорку органынын конференциясы 4 жылда бир чакырылат, аткаруу органы— Туруктуу комиссия/.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ТОРГОВАЯ ПАЛАТА эл аралык соода палатасы /кээ бир капиталисттик жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн ишиктүү чөйрөлөрүнүн улуттук укмдарынын бирикмеси; 1920-ж. Парижде түзүлгөн, кунун түзүлүшүнө АКШ, Англия, Франция, Бельгия, Италия демилге көтөргөн. Дүйнөнүн 81 өлкөсүнөн коллективдүү жана жекече мүчөлөргө ээ, ага көптөгөн ири фирмалар, банктар, компаниялар кирет. Жетекчи органдары: конгресс /2 жылда бир чакырылат/; техникалык комиссиялар күндөлүк иш кургузөт. Анын эл аралык коммерциялык соту жана ООН менен байланыштуу бирөсү бар. Палатанын штабы Парижде, жайгашкан, Нью-Йоркто, Женевада, Бангкокто бөлүмдөрү бар/.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПАРЛАМЕНТСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ эл аралык парламенттик уюмдар /ар түрдүү өлкөлөрдүн парламенттеринин өкүлдөрү кирген эл аралык уюмдар. Буга: Парламент аралык союз /К. МЕЖПАРЛАМЕНТСКИЙ СОЮЗ/, "Европалык парламент" жана Түндүк совет кирет. "Европалык парламент" же Европалык совет 1949-ж. түзүлүп, 18 буржуазиялык мамлекеттин /Австрия, Англия, Бельгия, Греция, Дания, Ирландия, Исландия, Италия, Кипр, Люксембург, Мальта, Нидерланды, Норвегия, Турция, ФРГ, Франция, Швейцария жана Швеция/ камтыйт. Мында Англиянын, Италиянын, ФРГ менен Франциянын 18 орунду, Турциянын 10 орунду, калгандарынын 3-7 ден орундары бар. Ассамблеясы жылына 2—3 жолу сессия өткөрүп турат. Түндүк советке Швециянын, Норвегиянын, Данияның, Исландиянын жана Финляндиянын парламенттери менен өкмөттөрүнүн өкүлдөрү кирет. Негизинен Түндүк Европа өлкө-

лөрүнүн экономикалык жана маданий жактан кызматташуу проблемаларын чечүүгө багытталган. Жылына кемиңде 1 жолу сессия өтүп турат/.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБМЕН КУЛЬТУРНЫМИ ЦЕННОСТЯМИ маданий баалуулуктарды эл аралык алмашуу /экономикалык байланыштардан жана улуттук маданияттын өз ара таасиринен келип чыккан об"ективдүү, тарыхый зарылдык. СССРде 100 чет мамлекеттин авторлорунун китептери басылып чыккан. Хельсинки кенешмесинен кийин котормо адабияттарды чыгаруу көбөйдү. Азыр СССРдин 120 чет өлкө менен маданий байланышы бар. Жыл сайын 15 союздук республиканын көркөм коллективдери чет өлкөлөргө гастролдорго барып турушат. Маданий байланыштар эл аралык саясий климатты жакшыртууга, элдердин ортосунда өз ара ишенимди жана түшүнүүнү бекемдөөгө өбөлгө түзөт/.

МЕЖИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКИЙ империалисттер аралык /империалисттик мамлекеттер, монополиялар арасындагы мамиле. Обострились межимпериалистические противоречия в области торговли соода жагынан империалисттердин ортосундагы каршылыктар ирбап кетти/.

МЕЖКОЛХОЗНЫЕ ОБ"ЕДИНЕНИЯ колхоз аралык бирикмелер, КАБ /колхоз өндүрүшүнүн өнүгүшүндөгү чарба аралык кооперативдештирүүнүн формасы. Колхоз аралык бирикме, ишкана бир нече колхоздордун кенчи болуп эсептелет. Ал үч багытта түзүлөт: 1. өнөр жай-курулуш тибиндеги уюм, ишкана; буга курулуш бирикмелери, электр станциясы, ремонттоо мастерскаялары, айыл чарба продукцияларын иштеп чыгаруучу ишканалар кирет; 2. айыл чарба бирикмелери, м.: малды бордоп семиртүүчү пункттар; 3. маданий-тиричилик багытындагы бирикмелер. КАБ чарбалык эсеп /хозрасчет/ уюму катары иштейт. 1965-ж. алардын саны 3355 болсо, 1973-ж. 5,4 мынга жетти. Алар приленүүдө, м.: агрардык-өнөр жай комплекстери, мамлекеттик-

колхоздук өндуруштук бирикмелер/.

МЕЖПАРЛАМЕНТСКИЙ СОЮЗ парламент аралык союз /ар кайсы өлкөлөрдүн парламенттеринин мүчөлөрүнөн турган эл аралык уюм; 1889-ж. Парижде түзүлгөн. Демократиялык багыттагы байланыштарды, тынчтыкты сактоо жана элдердин ортосундагы кызматташууну өнүктүрүү жагын көздөйт. 70 тен ашык өлкөнүн парламентинин улуттук тобун бириктирет. Жогорку органы-конференция, ал Парламент аралык советти түзөт, ага ар бир парламенттен 2 мүчө кирет. Административдик органы-3 жылга шайлануучу 9 адамдан турган Аткаруу комитети жана башында генералдык секретары турган парламент аралык бюро. 1955-ж. бери СССРдин Парламенттик тобу Союздун ишине катышат/.

МЕЛКАЯ БУРЖУАЗИЯ майда буржуазия /майда өндүрүүчүлөр /дыйкандар, кол өнөрчүлөр, кустарлар ж.б./. Булардын пролетариаттын айырмасы—өндүрүш каражаттарына ээ болушат, капиталистен айырмасы—өздөрү иштешет. Капитализм түшүндө алардын көбү жакырданып, жалданма жумушчуга жана батракка, ал эми көө бирлери байып, ишкана ээсине, кулакка айланышат. Мунун өзү тап күрөшүндө алардын олку-солку болушуна алып келет/.

МЕМОРАНДУМ меморандум /кайсы бир маселе боюнча өкмөттүн көз карашын баяндаган дипломатиялык документ, эскертүү кат; адатта нотага кошо тиркелип киберчилет, печать басылбайт жана кол коюлбайт/.

МЕМУАР мемуар /I. математика, табигый илим жагындагы көө бир илимий эмгектин аты; 2. көбүнчө официалдуу мүнөздө болгон дипломатиялык-аскердик же башка дипломатиялык кат/.

МЕМУАРЫ эскерүүлөр /өткөндөгүлөрдү эске түшүрүү формасындагы адабий чыгарма. Чындыкты жанган эскерүүлөр тарыхый окуя катарында баалуу/.

МЕНЬШЕВИЗМ меньшевизм /Россиядагы жумушчу классындагы буржуазиялык агым. Ал россиялык социал-демократиялык РСДРПнын II съездинде пайда болгон. Меньшевиктер буржуазиянын жумушчу классындагы агенти болушуп, жумушчу табынын талаптарына чыккынчылык кылышкан. Реакция жылдарында /1905—1907/ подполдук шартта иштеп жаткан революциялык жумушчу партиясын жоюну /к. ЛИКВИДАТОРЧУ/ жактаткан. Октябрь революциясынын /1917/ алдында контрреволюциялык партияга айланып, революцияга каршы чыгышкан. Революциядан кийин ак гвардиячылар менен чет өлкөлүк интервенттерге кошулуп, Совет бийлигине каршы күрөшкөн. Большевиктер Лениндин жетекчилиги алдында анын контрреволюциялык бетин ачып, эл дешпес күрөш жүргүзгөн жана талкалаган/.

МЕНЬШЕВИК меньшевик /меньшевизмди колдогон адам, антимарксисттик оппортунисттик агымдын /1903—1917/ мүчөсү/.

МЕРКАНТИЛИЗМ меркантилизм /XV-XVII к. бир катар европалык мамлекеттердеги соода буржуазиясынын талабын көздөгөн экономикалык саясат. Коомдун байлыгын жана жыргалчылыгын материалдык байлыктарды өндүрүүдөн көрбөстөн, товар жана акча жүгүртүүдөн көрүшкөн. Ошондуктан ташкы соданы өөрчүтүп, товарларды сыртка сатуудан, акча капиталын /алтын, күмүш/ топтоодон коомдун байлыгын арттырмакчы болушкан/.

МЕССА месса /католиктердин сыйынып тамак ичүүсү. Бул кудайга сыйынуу ыр ырдоо же музыканын коштоосу астында өтүп, ал Евхаристия асеми менен аяктайт/.

МЕССИАНИЗМ мессианизм /реакциячыл шовинисттик окуу; белгилүү бир элди адамзаттын тагдырында өзгөчө роль ойнойт деп көрсөтөт/.

МЕССИЯ мессия /жуда жана христиан диндеринде: көк үстүндөгү

каманчылыкты жок кылууга кудайдын киберген периштеси. Этно маанисинде: жер жүзүндөгү кырсыктардан, алааматтардан, каманчылыктардан куткаруучу, аман алып калуучу дегендикке жатат. "Мессиандык роль" деген термин бир нерсенин өзгөчө маанисин баса көрсөтүүдө колдонулат. "Солчул" режиссонизмдин майда буржуазиялык-улуттук мазмун гегемонизмдин, улуу державалык шовинизмдин, алынган антисоветизмдин духунда айрым өлкөнүн мессиандык ролун үгүттөө болуп саналат/.

ФЕОДАЛДЫК _феодалдык_ /I. феодалдык коомдо уруунун иерархиясын катуу сактоо; коомдук, мамлекеттик таламдарды көзөмөстөн, өзгөчө кызыкчылыкты көздөп, аны таламын таламуу/.

МЕТАФИЗИКА _метафизика_ /марксисттик диалектикалык методго карама-каршы болуп, каралыштын жана коомдун кубулуштарын кийлигишсиз тынч абалда, ички карама-каршылыксыз өнүгөт деп караган метод; XIX к. метафизикалык метод табият таанууга тоскоолдук кылган жана капитализм түбөлүккө жашайт деген көрүнүштү жасоого жол берип реакциячыл роль ойногон. Илимдеги жана саясаттагы реакционерлер ушул кезде да ага жармашып, күнү бүтүп бараткан эски коомду жактап жатышат/.

МЕТАФИЗИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛИЗМ _метафизикалык материализм_ /Маркска чейинки материализмдин бир формасы; XVII-XVIII к. феодализмге каршы чыккан прогрессивдүү буржуазиянын көз карашы. Англияда Ф. Бэкон, Т. Гоббс; Францияда Б. Ламетри, П. Гольбах, К. Гельвеций; Германияда Л. Фейербахтар философиянын негизги маселесин туура чечишип, материяны алгачкы, ан-сезимди, духту экинчи деп эсептешкен. Бирок алар каралыштын предметтер менен кубулуштардын көкүсүнөн жайналган

нерсеси, алар бири биринен обочо, байланышсыз, көз карандысыз деп туурасынан деп натуура аныкташкан. Метафизикалык материалисттер коомдук турмушту түшүнүүдө идеалист болушкан/.

МЕТОДИКА _методика_ /I. бир нерсени практика жүзүндө иштөөнүн методдорунун, ыкмаларынын чогундусу, м.: илимий изилдөөнүн методикасы; 2. тигил же бул илимди окутуунун методдору жөнүндөгү окуу/.

МЕТОДОЛОГИЯ _методология_ /I. илимде же анын тармагында изилдөө жүргүзүү ыкмалары; 2. дүйнөнү илимий жактан таанып-билүү жана өзгөртүү методу жөнүндөгү окуу. Марксизм-ленинизм методология таанып-билүү методунун негизинде чыныгы болмуштун объективдүү закондору жатат дегенге таянат/.

МЕТРОПОЛИЯ _метрополия_ /колонияси бар капиталисттик мамлекет/.

МЕХАНИКАЛЫК МАТЕРИАЛИЗМ _механикалык материализм_ /Маркска чейинки материализмдин өнүгүшүнүн бир баскычы жана формасы; ал XVII-XVIII к. пайда болгон, анткени бул кезде башка илимге караганда математика менен механика көбүрөөк өнүккөн. Булар /Гоббс, Спиноза, Гольбах к.б./, кыймылдын бардык сапаттык формаларын /химиялык, биологиялык к.б./ механиканын законуна такашкан да, материянын кыймылынын ички булактарын, төмөндөн жогору, жөнөкөйдөн татаалга өнүгүшүн жокко чыгарышкан. СССРде 30-жылдарда механисттердин тобу диалектикалык материализмге каршы күрөшүүгө аракет кылышкан. Коммунисттик партия аларга сокку берип, талкалаган/.

МЕЦЕНАТ _меценат_ /илим менен искусствону колдоо; акындар Вергилийге, Горацийге жана Проперацияга колдоо көрсөткөн байыркы римдик бай адам Меценаттын атынан алынган/.

МЕЧЕНОСЕЦ _кылычтан_ /I. XI к. башындагы немецтик рыцардык ордендин мүчөсү; ал орден Прибалтиканы каратып алыш үчүн түзүлгөн;

2. орто кылымда кылыч менен курал данган жоокер ; 3. орто кылымда рыцардын кылычын көтөрүп, артынан эөрчип жүргөн малай/.

МЕЩАНИН мещанин /I. орто кылымда Батыш Европадагы бюргер; революцияга чейинки Россияда мещан катарында шаардык сословиеге таандык болгон адам; 2. көрт башынын камын көбүрөөк ойлогон, өзүмчүл, дүнүйөкөр, идеялык жана коомдук түшүнүгү тар адам/.

МЕЩАНСТВО мещанство /I. мещандар сословиеси, мещандык нам; 2. мещанын идеологиясы жана психологиясы—мүдөөлөрдүн майдалыгы, тайманбастыгы, идеялык жана коомдук түшүнүктүн тардыгы/.

МИГРАЦИЯ миграция /I. өлкөнүн бир жеринен экинчи жерине калктын көчүп барып отурукташуусу; калктын бир өлкөдөн башка өлкөгө барып жайгашуусу /к. ЭМИГРАЦИЯ, ИММИГРАЦИЯ/ ; 2. капиталдын миграциясы—капиталдын бир өлкөдөн экинчи өлкөгө же өнөр жайдын, транспорттун ж.б. бир тармагынан экинчи тармагына көп өлчөмдө өтүп өтүшү/.

МИЛИТАРИЗАЦИЯ милитаризация /адамзатты, күчүнү жек көрүүчүлүк, согушчылык, аскердик обочолонуу/.

МИКАДО микадо /Японияны императорунун титулу/.

МИЛИТАРИСТСКАЯ МИЛИТАРИЗАЦИЯ /империалистик мамлекеттердин экономикалык, өзөктүк жана коомдук турмушунун агрессивдүү согушка даярдануу максатында бек ийириликтери/.

МИЛИТАРИЗМ милитаризм /курал-жарактануунун күчөтүү жана басып алгыч согуштарга даярдануу боюнча капиталистик өлкөлөр жүргүзгөн реакциялык саясат. Милитаризм өзгөчө империализм доорунда өтө кеңири, өзгөчө өзүнчө өзгөчөлүктөрдө согуштук курал-жарактарды чыгарууга багытталган жана, грандиоздук тармактар боюнча жүрөт. АКШ, ФРГ ж.б. империалистик мамлекеттердин согушчан, реакциялык чөй-

рөлөрү азыр да милитаризм саясатын жүргүзүүдө. СССР жана социалистик башка өлкөлөр өзүлөрүнүн тынчтыкты көздөгөн саясатын буга карама-каршы коюп, согуштук курал-жарактарды кыскартуу, термоядролук, стратегиялык ракеталарды чыгарууга, сыноого, колдонууга тыюу салууга күрөшүүнү жайылтууда/.

МИЛЛИАРДЕР миллиардер /миллиарддаган сомдук байлыгы бар ашыкча монополист адам, м.: АКШдагы монополисттер Морган, Меллон, Дюпон, Рокфеллер, Форддордун байлыгы нечен миллиард сом менен өлчөнөт/.

МИЛЛИОНЕР миллионер /I. капиталисттик өлкөдө байлыгы миллиондогон сомго барабар бай адам; 2. кирешеси миллион сомдон ашкан колхоз ; 3. абада миллион километр учкан учкуч/.

МИНИМАЛЬНАЯ ГРАНИЦА ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ кызмат акынын минималдуу чеги /капитализмдин түшүндөгү кызмат акынын төмөнкү чеги ; жумушчулардын каалоо каражаттарынын наркы—тамак-аштын, кийим-кечектин, үй эмерек буюмдарынын ж.б. наркгары/.

МИНИМАЛЬНЫЙ РАЗМЕР ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ кызмат акынын минималдуу өлчөмү /мамлекет тарабынан закон аркылуу белгиленген кызмат акынын гарантияланган минимуму ; жумушчулар менен кызматчылардын эмгегине андан төмөн акы төлөнүүгө тийиш эмес. СССРде эл чарбасынын бардык тармактарында тең жумушчулар менен кызматчылардын кызмат акысынын минималдуу өлчөмү КПССтин XXIУ съездинин Директиваларына ылайык, 1971—1975-жылдарда айына 70 сом белгиленген. Жаңы беш жылдыкта ал андан ары дагы көтөрүлөй бермекчи/.

МИНИМУМ минимум /I. эң кичине өлчөм, өтө аз, бир нерсенин өтө кичине өлчөмү /максимумга салыштыр/; 2. билимдин же кайсы бир иш-чаралардын жыйынтыгы, м.: кандидаттык минимум. Агрономиялык минимум/.

МИРНОЕ СОСУЩЕСТВОВАНИЕ тынчтыкта жанаша жашоо /коомдук түзүлүшү ар түрдүү /социалисттик жана капиталисттик/ өлкөлөрдүн тынчтыкта жанаша жашоо мамилелериндеги лениндик принцип. Октябрь революциясынан кийин В.И. Ленин ишке чыгып, турмушка ашырган. Ошондон бери Совет мамлекети изден тайбастан жүргүзүп келе жатат. Ал согушту болтурбоо, өлкөлөрдүн тең укуктуулугун сактоо жана бири бирин ички ишине кийлигишпөө, мамлекеттердин ортосунда экономикалык жана маданий байланыштарды өнүктүрүү максатын көздөйт/.

МИРНЫЙ ДОГОВОР тынчтык келишим /согуш бүткөндөн кийин ага катышкан өлкөлөрдүн ортосунда түзүлгөн эл аралык келишим. Анын мүнөзү согуштун мүнөзүнө жараша болот/.

МИРОВАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА дүйнөлүк социалисттик система /социалисттик мамлекеттердик; социализм жана коммунизм жолу боюнча бараткан суверендүү эркин элдердин социалдык, экономикалык жана саясий мамлекеттеги. 1945-жылга чейин социалисттик системанын үлүшүнө жер шарынын 17% территориясы, 9% калкы гана туура келсе, азыр 25,9% территориясы, 35,2% калкы, дүйнөнүн өнөр жай продукциясынын 39% түзүп келет. СССР социалисттик мамлекеттерге экономикалык жардам көрсөтүүдө. Марксисттик-лениндик партиялардын жетекчилиги астында аларда социализм курууга аракеттенүүдө. Коллективдүү кызматташтыктын формалары—Экономикалык өз ара жардамдашуу совети /СЭВ/. Варшава келишиминин уюму, эки тараптуу келишимдердин системалары ж.б. түзүлдү/.

МИРОВОЗЗРЕНИЕ дүйнөгө көз караш /дүйнөгө,турмушка жана анын ичинде болгон көз караштардын системасы. Антагонисттик коомдо дүйнөгө көз караш дайыма таптык мүнөздө болот. Азыр коммунисттик жана буржуазиялык эки негизги дүйнөгө көз караш ортосунда күрөш жүрүп жатат/.

МИРОВОЙ ОКЕАН дүйнөлүк океан /жер шарынын суу мейкиндиги; аянты 361 миллион чкм келип, бүт жер жүзүнүн 71 процентин ээлейт. Буга Тынч, Атлантика, Инди жана Түндүк муз океандары кирет. СССР башка мамлекеттер менен кошо дүйнөлүк океанды изилдөө жана өздөштүрүү проблемаларын чечүүгө катышат. Адамзаттын азыркы турмуштиричилигинде океандар менен деңиздердин ролуна арналып,мезгил-мезгили менен ар кайсы өлкөдө бүткүл дүйнөлүк көргөзмө "экспо" уюштурулууда/.

МИРОВОЙ ПОСРЕДНИК калаптыгыч,арачы /Россияда 1861-жылы "дыйкандар реформасынан" кийин түзүлгөн мекеме; ал помешиктер менен дыйкандардын жер боюнча чыр-чатактарын караган/.

МИРОВОЙ СУДЬЯ калаштыргыч сот /Англияда, Францияда, АКШда жана эски Россияда граждандык жана кылмыштык майда иштерди кароочу судья/.

МИРОВОЕ ГОСПОДСТВО дүйнөлүк үстөмдүк /дүйнө жүзүнө үстөмдүк кылууну көздөгөн агрессиялык саясат, м.: германдык фашизм ушундай максатты көздөгөн/.

МИРОВЫЕ ДЕНЬГИ дүйнөлүк акча /бардык өлкөлөрдө товарлардын наркын өлчөп, алардын бааларын чагылдырып турган жалпы эквивалент катарындагы дүйнөлүк акча - алтын жана күмүш/.

МИРОВЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ КРИЗИСЫ КАПИТАЛИЗМА капитализмдин дүйнөлүк экономикалык кризистери /капиталисттик өлкөлөрдүн экономикаларын дээрлик бүт кучагына алган кризистер; к. ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС ПЕРЕПРОИЗВОДСТВА/.

МИРОВЫЕ ОБРАЗЦЫ дүйнөлүк үлгүлөр /ата мекендик жана чет өлкөлүк эң мыкты буюмдар. Алар өздөрүнүн сапаттык касиети боюнча дүйнөлүк илим менен техниканын алдыңкы мыкты жетишкендиктерине ылайык келет /к. КАЧЕСТВО ПРОДУКЦИИ/. Дүйнөлүк үлгүгө туура келген продукция аттестациялоо учурунда эң жогорку группага кошулат да, ага мамлекеттик Сапат белгиси берилет/.

МИРОВОЙ РЫНОК дүйнөлүк рынок /мамлекеттердин ортосундагы соода жүргүзүү системасы; ал феодализмдин акырында капитализмдин башталышында /XVI—XVII к./ түзүлгөн. Империализмдин түшүндө ири капиталисттик өлкөлөр дүйнөлүк рынокту колониялар менен көз каранды өлкөлөрдү талап-тоноо үчүн пайдаланышкан. Социалисттик өлкөлөрдүн дүйнөлүк рынокторгу көздөгөн саясаты таптакыр башкача/.

МИССИОНЕР миссионер /христиан динин үгүттөп, аны кабыл алдыруу үчүн өзгө христиан динидеги өлкөлөрдүн башка диндеги элдерге жиберген адамы; миссионерлер Азиянын, Африканын, Түштүк Американын начар өнүккөн өлкөлөрүндө империалисттик мамлекеттердин чалгынчы агентурасынын ролун да аткарышкан/.

МИССИЯ миссия /1. дипломатиялык туруктуу өкүл, ага элчиден төмөнкү даражадагы адам башчылык кылат; 2. бир мамлекеттин башка мамлекетке атайын тапшырма менен жиберген бир топ адамы, м.: экономикалык миссия, аскердик миссия; 3. миссионердик диний иш/.

МИСТИКА мистика /чындыкта болбогон нерсеге, кереметке сыйкырдуу деп ишенүү, арыл дүйнө, азап-тозок, бейиш деген диний ырым-жырымдарга берилүү/.

МИСТИЦИЗМ мистицизм /кереметке, сыйкырга ишенүүгө негизделген диний-идеалисттик көз караш; бул илимге кас, ар кандай диндин акыркысы бир белүгү/.

МИСТИФИКАЦИЯ мистификация /атайын алдоо, бирөөнү алдап жолго салуу, терс жолго азгырып киберүү же тамашалап алдоо/.

МИТИНГ митинг /саясий маанилүү, олуттуу окуяга байланыштуу өткөрүлүүчү чогулуш, палин жыйын/.

МИФ миф /1. дүйнөнүн, аламдын каралышы, ар кайсы кудайлар, перилер, пайгамбарлар, легендардык баатырлар, окуялар, табигаттын укмуштуу күбүлүштөрү жөнүндөгү байыркы элдик баяндама; 2. ойдон чыгарылган, фантазиялык, чындыкка жатпаган жалган нерсе. Миф о советской угрозе советтик коркунуч жөнүндөгү жалган ушак/.

МИФОЛОГИЯ мифология /1. мифтердин жыйнагы; 2. мифтерди изилдеп үйрөнүүчү илим/.

МОБИЛИЗАЦИЯ мобилизация /1. мамлекеттин куралдуу күчтөрүн тынчтыктан согуш абалына келтирүү. Аскерге милдеттүүлөрдү, запастагыларды аскерге чакыруу; 2. өнөр жайды, транспортту жана экономиканын башка тармактарын согуштук абалга келтирүү; 3. маанилүү тапшырмаларды, массалык олуттуу компанияларды ж.б. орундатуу үчүн адамдарды, каражаттарды, ресурстарды, ички резервдерди жыйнап тартуу/.

МОПОЛИЯЛЫК БУРЖУАЗИЯ буржуазиянын көрүн казуучу /буржуазиянын бийлигин кулатып, аны өйрөн кылуучу тап болгон пролетариат жөнүндө биринчи жолу К. Маркс менен Ф. Энгельс 1848-ж. "Коммунисттик партиянын манифестинде" ушундай деп айтышкан эле. Мында пролетариаттын революциячыл күчү, авангардык ролу биринчи ирет баса белгиленген/.

МОНИКАНЕ моникандар /1. Түндүк Америкадагы индеецтердин кырылып жоголгон уруусу; 2. бир нерсенин акыркы же эң эски өкүлү, америкалык жазуучу Ф. Купердин "Моникандын акыркысы" деген романынан кийин чыккан сөз/.

МОДУС ВИВЕНДИ "Тынчтыкта жанама жашоо жолу" /дипломатиялык термин; узакка келишим түзүүгө азырынча мүмкүндүк болбогон учурда адатта кыска мөөнөткө түзүлгөн келишимди билдирет/.

МОЛОХ молох /1. финикиялыктардын ж.б. көз бир элдердин мифологиясында күндүн, оттун кудайы болуп, ага адамдын курмандыкка чалынган; 2. адамдын өмүрүнүн кийлыгып, улам көп кан төгүлүшүн талап кылуучу нерсе, окуя, м.: согуш молоху/.

МОНАРХ монарх /монархияны башчысы. Көбүрөөк таралган титулдары: король, падыша, император/.

МОНАРХИЗМ монархизм /монархияны башкаруунун мыкты формасы деп эсептөөчү реакциячыл көз караштардын системасы; саясий реакциянын түрүнүн бири/.

МОНАРХИЯ монархия /эксплуататордук мамлекеттердеги башкаруунун бир формасы. Анда мамлекеттин башында бир гана адам— мурасчы монарх турат. Абсолюттук, чектелбеген же конституциялык, чектелген монархиялар болот ; кийинкисинде монарх менен кошо өкүлдүү мекемелер /парламент/ да болот/.

МОНИЗМ монизм /философиялык окуу, багыт. Дуализмдин тескерисинче, каратылыштагы жана коомдогу көрүнүштөрдүн башталышы бир деп эсептелет. Материалистик монизм дүйнө жүзүндөгү жашаган нерселердин башталышы материя десе, идеалистик монизм дух /кудай/ дейт/.

МОНИСТ монист /монизмдин жолун колдоочу, түтүүчү адам/.

МОНО моно /татаал сөздөрдүн бир, бирдиктүү деген башталыш бөлүгү, м.: моногамия, монотеизм/.

МОНОГАМИЯ моногамия /бир жакелүүлүк; көп жолу жакелешүүнүн— полигамиянын тескериси/.

МОНОГРАФИЯ монография /бир темаңы, маселени, проблеманы изилдөөгө арналган илимий эмгек/.

МОНОПОЛИЯ монополия /м.: өндүрүшкө, соодага же бир нерсены эксплуатациялоого болгон жеке укуктуулук/.

МОНОПОЛИИ КАПИТАЛИСТИЧЕСКИЕ капиталистик монополиялар /капиталисттердин бирикмелери же сөкөздөрү; картелдер, треттер, синдикаттар, концерндер ж.б. Булардын ар бири өз алдынча бирикме; көп тарагаңы-акционердик коом, аларда ири акциялардын эелери башчылык кылат. Монополиялык бирикмелер XIX к. аягында, XX к. башында пайда болгон, м.: АШдагы "Дженерал моторс", "Форд мотор", "Крайслер" деген үч фирма буткул автомобиль өнөр жайын эелешет/.

МОНОТЕИЗМ монотеизм /бир кудайга сыйынуу, бир гана кудайды таануучу дин; көп кудайга сыйынууну политеизм дейт/.

МОНОТЕИСТ монотеист /монотеизмди тутқан, колдогон адам/.

МОНТАНЬЯРЫ монтаньярлар /XVIII к. аягында француздук буржуазиялык революциянын убагында улуттук конвенттеги депутаттардын буржуазиялык революциячыл-демократиялык тобунун аты. Парижди революциячыл массасына таянышкан якобинчилер клубундагылар монтаньярлар болушкан/.

МОНУМЕНТ монумент /архитектуралык же скульптуралык чоң курулуш; көрүнүктүү окуянын же адамдын урматына орнотулган эстелик/.

МОРАЛЬ мораль /нравалуулук, коомдук ан-сезимдин формаларынын бири. Коомдо, үй-бүлөдө жүрүш-турушу нормаларынын жана принциптеринин жамысы. Таптык, антагонистик коомдо мораль таптык мүнөздө болуп, ар бир таптын өзүнчө моралы болот. Адамзаттын тарыхындагы эң жогорку мораль-коммунистик мораль /к. КОММУНИСТИЧЕСКАЯ МОРАЛЬ/.

МОРАЛЬНЫЕ СТИМУЛЫ моралдык стимулдар /кызматкерлердин эмгектик жана коомдук-саясий активдүүлүгүн көтөрүү үчүн социалистик мамлекет, ишкана, мекеме, коомдук уюмдар тарабынан пайдаланылуучу моралдык таасир этүүнүн чаралары. Бул бизде бардык эмгекчилерди коммунистик тарбиялоого негизделген. Алардын формалары төмөнкүлөр: "Коммунистик эмгектин эпкиндүүсү" деген наам берүү, "Социалистик мелдештин жеңүүчүсү" значогу менен сыйлоо, өндүрүштүн алдыңкыларын Ардак тактага илүү, алардын иштерин жана тажрыйбаларын басма сөз, радио, телевидение аркылуу жарыялоо, грамоталар, Ардак грамоталар, СССРдин ордендери жана медалдары менен сыйлоо, мамлекеттик сыйлыктарды ыйгаруу жана эң мыктыларына "Социалистик Эмгектин Баатыры" деген наам берүү/.

МОРАЛЬНЫЙ ИЗНОС СРЕДСТВ ТРУДА эмгек куралдарынын моралдык эскириши /эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн жана техникалык прогресстин өсүшүнүн натыйжасында алардын наркынын жоголушу; жаңы, өтө өндүрүмдүү жана үнөмдүү техника чыгарылганда эскирип калат да, экономикалык объективдүү категория болуп эсептелет/.

МОРАТОРИЙ мораторий /капиталистик өлкөлөрдө банк операциялары, тышкы заем ж.б. карыздар боюнча төлөөлөрдүн мөөнөтүн өкмөт тарабынан узартуу; бул экономикалык кризис, согуш ж.б. сыяктуу кийинчилик кырдаалда да узартылат/.

МРАКОБЕС мракобес /атыңган реакционер, прогресстин, агартуунун, илимдин барып турган душманы/.

МУЛЬТИМИЛЛИОНЕР мультимиллионер /көп миллион сомдук байлыгы бар капиталист, м.: америкалык миллиардерлердин ичиндеги монополистер Меллондордун, Дюпондордун, Рокфеллерлердин, Моргандардын үйбүлөсүнүн 15 тен 90 млрд. долларга чейин капиталдары бар/.

МУНИЦИПАЛИЗАЦИЯ муниципализация /мамлекеттин жеке менчигиндеги нерселерди /жерди, курулууну ж.б./ муниципалитеттерге өткөрүп берүүсү/.

МУНИЦИПАЛИТЕТ муниципалитет /кээ бир капиталистик өлкөлөрдөгү өзүн-өзү башкаруучу кергиликтүү /көбүнчө шаардык/ орган/.

НУССИРОВАНИЕ апыртуу /ачык сөздөрдү, кабарларды апыртып, бирди эки кылып, кучөтүп таркатуу. Кеңири эл массасын алдыртып, көңүлүн алагды кылуу максатында буржуазиялык пропаганда органдары ар кандай кабарларды апыртып жарыялат/.

МУШКЕТЕР мушкетер /1. илгерки мушкет мылтыгы менен курал данган солдат; 2. королдун сарайындагы кавалерияда кызмат кылуучу француздук дворян/.

МУШТРА муштра /аскердик окутуунун катаал, одоно тартипке негизделген системасы/.

МЭР мэр /кээ бир өлкөлөрдөгү муниципалитеттин /шаардын/ башчысы/.

МЭРИЯ мэрия /муниципалдык башкаруу жана анын имараты/.

МЮНХЕНСКОЕ СОГЛАШЕНИЕ Мюнхен келишими /Чехословакияны болуу жөнүндө Англиянын, Франциянын, Германиянын, Италиянын өкмөт башчылары 1938-ж. кол койгон келишим. АКШ, Англия, Франциянын реакциячыл чөйрөлөрү, "кийлигишпөө" саясатын жүргүзүшүп, Гитлердин басып алгыч саясатын кубаттаган жана анын СССРге каршы аракет кылуусуна түрткү берген. Гитлердик Германияга Чехословакиянын Судет области берилген. 1939-ж. 15/III Германия Чехословакияны басып алган. ЧССР менен ФРГнын ортосундагы өз ара мамилелер жөнүндөгү келишимге /11/XII 1973, Прага/ шайкеш, Мюнхен келишими жокко чыгарылган. "Мюнхен" деген сөз агрессорлордун жеңилгенин сыйлашуу-

лөрү менен бүтүмдөрүн билдирүүчү өтө маанилүү колдонулуп калган/.

МЯТЕЖ козголоң /мамлекеттик бийликке каршы чоң эмес куралдуу көтөрүлүш, бунт/.

МЯТЕЖНИК козголоңчу /козголоңго, бунтка катышкан адам/.

Н

НАБАТ набат /1. кандайдыр бир коркунуч тууралу, жоо кол салганда, суу ташкыны, жер титирөө ж.б. кабар кылган көңүрөө үнү; 2. дүрбөлөң салуу, бака-шака түшүрүү, кыйгыт кылуу/.

НАБЕГ жортуул /капыстан кол салуу, талап-тоноо, чукулунан чабуул жасоо/.

НАДЕЛ надел /революцияга чейин Россияда дыйкандардын пайдалануусуна кесилип берилген жер участогу/.

НАДСТРОЙКА надстройка /коомдун саясий, укуктук, диний, көркөм, философиялык көз караштары жана белгилүү экономикалык базиске ылайык келүүчү саясий, укуктук ж.б. мекемелер/.

НАЕМНИК жалданма /1. бирөөгө жалданып иштөөчү жумушчу, кызматкер; 2. жалданма солдат, аскер кызматчысы/.

НАЕМНЫЙ РАБОЧИЙ жалданма жумушчу /күчүн товар катарында капиталистке сатып, капиталисттик өндүрүштө жалданып иштөө менен кошумча наркты өндүрүүчү жумушчу/.

НАЕМНЫЙ ТРУД жалданма эмгек /капиталисттик өндүрүштөгү жумушчулардын эмгеги. Булар өндүрүш каражаттарына ээ болбой, өз жумушчу күчүн капиталисттерге сатууга аргасыз болушат. Алардын эмгеги кошумча наркты алуунун булагы болуп, аны аны төлөөсүз эле капиталист сиңирип алат. Социализм шартында жалданма эмгек жок, анткени социалисттик коомдо эмгекчилер өз табынын, коомдун кызыкчылыгы үчүн иштешет/.

НАКОПЛЕНИЕ өнүгүү, топтолуш /улуттук кирешенин бир бөлүгүн өндүрүштү кеңейтүү үчүн пайдалануу. Бул экономиканы өнүктүрүүнүн негизи, кеңейтилген капиталап-өндүрүүнүн булагы болуп эсептелет. Капиталисттик коомдо капиталдын топтолушу көпүчө наркты эсебинен жүргүзүлүп, монополисттердин байлыгын арттырса, социалисттик коомдо коомдук байлыкты арттыруу, эл чарбасын, айрыкча оор индустрияны өнүктүрүү, өлкөнүн коргонуу жарамдуулугун чыңдоо, эмгекчилердин турмуш жыргалчылыгын жогорулатуу үчүн пайдаланылат/.

НАЛОГИ налогдор /айрым адамдардан жана ишканалардан алынуучу милдеттүү түрдөгү мамлекеттик салык. Капиталисттик коомдо налогдор мамлекеттик бюджеттин негизин түзүп, төкө жана кыйыр болуп бөлүнөт. Төкө налог айрым адамдар менен компаниялардын кирешелеринен алынат. Кыйыр налог ар түрдүү кызмат көрсөтүүлөрдөн, шаардык транспорттон, кино-театрдын билеттеринен жана таможналык бажылар түрүндө алынат ж.б. Капиталисттик өлкөлөрдө налог эмгекчилерди эзүүнүн бир түрү болуп саналат. СССРде налогдор бийликтин жогорку органдары тарабынан белгиленет. Мамлекеттик бюджетке кирешө налогдору көбүнчө ишканалар менен чарбалык укмдардын, колхоздордун кирешелеринен түшөт. Калктан алынуучу налогдордун өлчөмү кылдангылга кыскарууда/.

НАЛОГОВЫЕ ЛЬГОТЫ налогдук жеңилдиктер /СССРде айрым адамдардан же ишканалардан алынуучу налогдордун суммаларын азайтуу же толук жоготуу. 1966-ж. тартып колхоздор үчүн да налогдук жеңилдиктер киргизилген. 1971--1975-ж. ичинде айына 70 сом алган жумушчулар менен кызматчылардан налог алуу токтотулуп, 71 сомдон 90 сомго чейинки айлыктардан налог алуу ставкасы азайтылган/.

НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИК налог төлөөчү /налог, алык-салык төлөөчү адам/.

НАМЕСТНИК наместник /эски Россияда чет жерлерди башкарган адам, м.: Кавказдагы наместник; 2. Екатерина II нин убагында Россиянын бир же бир нече губерниясынын аскердик начальниги/.

НАРКОМ эл комиссары /1917-ж. 8-ноябрдан 1946-ж. мартка чейин министрлер ушундай аталып келишкен, м.: Народный комиссар просвещения эл агартуу комиссары/.

НАРОДНАЯ ДЕМОКРАТИЯ элдик демократия /социализмге карай өнүгүп баратkан коомдун саясий ишинин бир формасы; кыймылчы табы менен дыйкандардын революциячыл-демократиялык диктатурасынын пролетариат диктатурасына өсүп чыгышынын натыйжасында пайда болот. Дүйнөлүк экинчи согуштан кийин элдик-демократиялык революциялардын натыйжасында Чыгыш Европа менен Азиянын бир топ өлкөлөрүндө элдик демократия орнотулду; демократиялык терең өзгөрүүлөрдүн /өнөр жайдын, банктын ж.б. мамлекеттин колуна өтүшү, жер реформалары/ натыйжасында ал революциялар социалисттик революцияга өсүп чыгып, элдик демократия пролетариат диктатурасынын бир формасы болуп калды/.

НАРОДНАЯ ПАЛАТА элдик палата /1. ГДРда мамлекеттин жогорку өкүлдүк органынын аты; 2. Индияда парламенттин төмөнкү палатасынын аты/.

НАРОДНАЯ РЕСПУБЛИКА элдик республика /Народная Республика Болгария Болгар Эл Республикасы/.

НАРОДНИКИ народниктер /Россияда XIX к. экинчи жарымында пайда болгон разночиндик интеллигенциянын коомдук-саясий ишмиги. Народниктер дыйкандарды негизги революциячыл күч, дыйкандар общинасын социализмди куруунун негизи деп эсептешкен. Россияда капитализмдин өнүгүшүн таанып, кыймылчы табынын тарыхый революциячыл ролун түшүнүшкөн эмес. Бирок 70-жылдардагы народниктер дыйкандар революциясын, падышачылыкты кулатууну жактап чыгышкан. Өздөрүнүн утопиялык жаңылыш пайкы көз караштарына, күрөштүн индивидуалдык-террордук методун жактагандыгына карабастан, революциялык күрөштүн тарыхында белгилүү роль ойношкон. 80-90-жылдарда народниктер либералдык агымга айланышып, Россияда марксизмдин таралышына жана өнүгүшүнө жолтоо болушкан. Алардын марксизмге жат көз караштарын Г.В. Глеханов катуу сынга алган да, В.И. Ленин аларды идеялык жактан биротоло талкалаган/.

НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СТРОЙ элдик-демократиялык түзүлүш

НАРОДНОЕ СОБРАНИЕ элдик чогулуш /Болгария, Албания, Бирма, Корея Элдик-Демократиялык Республикалары сыяктуу айрым өлкөлөрдөгү мамлекеттик бийликтин жогорку, Закон чыгаруучу органы; демократиялык шайлоонун негизинде шайлануучу жогорку элдик чогулуш/.

НАРОДНОЕ ХОЗЯЙСТВО эл чарбасы /өлкөдөгү өндүрүш жана эмгек тармактарынын жамысы; өнөр жай, айыл чарба, транспорт, курулуш, кредит системасы, агартуу, саламаттык сактоо, башкаруу иштери ж.б./.

НАРОДОВЛАСТИЕ эл бийлиги /мамлекеттик башкаруунун бир формасы; мында бийлик элге таандык, демократия деген түшүнүккө туура келет/.

НАРОДНЫЕ КОМИССАРИАТЫ Эл Комиссариаттары /мамлекеттик башкаруунун тармактык принцип боюнча түзүлгөн жогорку борбордук органдары. Булар 1917-ж. 26/X /8/XI/ Советтердин II съездинде түзүлгөн. Эл Комиссарлар Советинин I-председатели В.И. Ленин болгон. Эл комиссарлары союздук жана автономиялуу республикаларда да болуп, 1946-ж. министерстволорго айландырылган/.

НАРОДНЫЙ КОНТРОЛЬ элдик контроль /СССРдеги коомдук жана мамлекеттик контролдун бүткүл системасы. Партиялык контроль мамлекеттик

контроль жана коомдук контролдун башка түрлөрү: профсоюз, кооперативдик, комсомол уюмдарынын контролдору, комсомолдордун, элдик дружиналардын, жолдоштук соттордун ж.б. иштерди контролдору бар. Эл массасынын өкүлдөрү алардын ишине кеңири тартылган/.

НАРОДНЫЙ ФРОНТ элдик фронт /эмгекчилердин талаптарына капиталдын чабуул жасашына каршы, фашизмге жана согушка каршы, улуттук көз карандысыздык, демократия, социалдык прогресс үчүн кеңири эл массаларынын биригип бат коштунун формасы; II дүйнөлүк согуштун убагында каршылык көрсөтүү кийинки чоң роль ойногон/.

НАРОДОНАСЕЛЕНИЕ эл /бир өлкөнүн эли, калкы/.

НАСЕЛЕНИЕ ПЛАНЕТЫ планетанын калкы /4 млрд. /1976/; бир жылда орто эсеп менен 75 млн. адамга, б.а. 1%ке көбөйүүдө, Китайда 825 млн. /1974/, Индияда--600 млн. /1974/, СССРде 260,5 млн. /1/ I 1976/, АКШда 220 млн. /1978/, Индонезияда -- 128 млн., Японияда--110 млн. /1974/ ж.б. Азияда--2,206 млн., Европада--470 млн., Африкада--391 млн., Түндүк Америкада жана Түштүк Америкада--550 млн., Австралия менен Океанияда 21 млн. адам жашайт/.

НАСЕЛЕНИЕ СССР СССРдин калкы /1-78-ж.-260,5 млн. болгон. 1913-ж. 159 млн. адам, 1939-ж.--194,1 млн., 1959-ж.--208,8 млн., 1970-ж.--241,7 млн., 1974-ж.--251 млн. 1913-ж. дан 1973-ж. чейин СССРдин калкы 90 млн. адамга /Ата мекендик согушта жоготууга карабастан/ өскөн. Аялдар эркектерден 7,4 млн. көп. Адамдын өлүмү революцияга чейинкиге караганда 8,5 эсе, балдардыкы--11 эсе азайган. Жашоонун орточо узактыгы 32 жаштан 70 жашка жогорулаган. Мунун өзү элдин турмуш-деңгээлинин жогорулашынын, саламаттык сактоо чараларынын арбагандай жакшыргандыгынын далили/.

НАСИЛИЕ зомбоо /1. зордук-зомбулук, күчкө салуу, уруу, тактоо, сабоо; 2. басмырлоо, зордук кылуу/.

НАСЛЕДНИК мураскор, мурасчы /1. мүлктүн мураскору; 2. бирөөнүн ишин улантуучу, ордун басуучу адам, м.: монархтын, королдун ордуна такка отуруучу мураскор/.

НАСТАВНИК насаатчы /1. падышалык Россиядагы реалдуу окуу жайынын, гимназиянын класс жетекчиси, тарбиячы; 2. насаатчы, нускоочу, акыл-насаат айтып, үгүттөөчү, бир кесипке же ишке үйрөтүүчү адам. Азыркы учурда эл чарбасынын бардык эле тармактарында билимдүү, тажрыйбалуу адамдар жаштарга өнөрүн үйрөтүп, нускоо берип, акыл-насаат айтуулары кеңири кулач жайууда. Айрым райондордо, шаарларда жана ал тургул областтарда насаатчы клубдары түзүлүүдө/.

НАСТУПЛЕНИЕ чабуул /1. чабуул жасоо, чабуул коюу; 2. өздөштүрүү, наступление на целину дың жерди өздөштүрүү; 3. наступление капиталистов на жизненные уровни трудящихся эмгекчилердин турмуш абалын начарлатууга капиталисттердин көргөн чарасы/.

НАТО НАТО /Түндүк Атлантика келишиминин кыскартылган аты, империалисттик согуштук саясий блок. Түзүлгөн 4/IV.1949-ж. Вашингтонго кол коюлган. Адегенде бул блокко АКШ, Англия, Франция, Италия, Бельгия, Голландия, Люксембург, Португалия, Норвегия, Дания, Исландия, Канада, кийин Греция менен Түркия /1952-ж./, ФРГ /1955-ж./ кошулган. Штаб квартирасы адегенде Парижде, азыр Брюсселдин жанындагы Эвер шаарында /Бельгияда/ турат. Анын жогорку саясий органы--Совет, сессиясы жылына 2 жолу чакырылат. НАТОнун аскерлеринин саны 6 млн. көп. 25 жылдын ичинде согуштук расходдору 1 триллион 820 млрд. долларга жеткен. АКШ жыл сайын

80 млрд доллардан ашык суумаы согуштук макоаттарга чыгымлайт. НАТО кан төгүлгө.. көп уруштарды, жанжалларды жана мамлекеттик төңкөрүштөрдү уюштурду. Франция, Исландия /1966/, Греция /1974/ НАТО уюмунан чыгышкан. Мунун өзү анын ичиндеги терең кризисти айгинелейт/.

НАТУРАЛИЗАЦИЯ натурализация /чет элдик гражданды өз граждандыгына алуун. Капиталисттик өлкөлөрдө ар кандай чектөөлөр, шарттар бар. СССР же союздук республикалардын Жогорку Советинин Президиумунун чечими боюнча өзгөчө шартсыз эле кабыл алынат/.

НАТУРАЛЬНОЕ ХОЗЯЙСТВО натуралдык чарба /продуктылары рынокко чыгарылуу үчүн эмес, чарбанын өз, ички керектөөсүнө жана кызматкерлеринин жыктамдыгына жумшоо үчүн өндүрүлгөн чарба. Натуралдык чарба негизинен капитализмге чейинки формацияларда өкүм сүргөн. Артта калган өлкөлөрдө азыр да натуралдык чарба бар/.

НАТУРФИЛОСОФИЯ натурфилософия /жаратылыштын философиясы, табият жөнүндөгү идеалисттик философиялык окуу/.

НАУКА илим /жаратылыштын жана коомдун өнүгүү закондору жөнүндөгү окуулардын системасы. Бул илим үчкө бөлүнөт: жаратылыштын өнүгүү закондорун үйрөнүүчү табийгы илимдер /астрономия, биология, физика, химия ж.б./; коомдун өнүгүшүнүн закондорун үйрөнүүчү коомдук илимдер /саясий экономия, тарих ж.б./; таанып-билүү жөнүндөгү илим /философия/.

НАУЧНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТРУДА /НОТ/ эмгекти илимий уюштуруудагу /илимий изилдөөгө жана инженердик-техникалык эсептерге негизделп, эмгекти жана кызмат акысын уюштуруунун ар түрдүү системалары/.

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ илимий-техникалык революция /өндүргүч күчтөрдү өнүктүрүүдөгү сапаттык жаңы этап, илимдин түздөн-түз өндүргүч күчкө айланып, өндүрүштүк уюштуруууда, башкарууда түп тамырынан бери болгон бурулуш. Илимий техникалык революциянын негизги белгилерине ядролук энергияга ээ болуу, космосту өздөштүрүү, өндүрүштү автоматташтыруу, электрондук-эсептегич техниканы кеңири колдонуу, ал чарбасын химиялаштыруу, жаңы технологияларды колдонуу ж.б. кирет/.

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО илимий-техникалык кызматташуу /ишкер байланыштын маанилүү бир формасы. Буга техникалык информацияларды, делегацияларды /айрыкча адистерди, окумуштууларды/ алмашуу, техникалык консультацияларды өткөрүү, лекция окуу, ар кандай көргөзмөлөрдү уюштуруу ж.б. кирет. Бул максатта ал аралык уюмдар бар. СССР мындай 400 уюмга, анын ичинде 250 илимий-техникалык жана экономикалык уюмга мүчө. СЭВ өлкөлөрү илимий-техникалык жактан кызматташуунун айкын-ачык үлгүсү/.

НАУЧНЫЙ КОММУНИЗМ илимий коммунизм /I. кеңири маанide алганда бүтүндөй марксисттик-лениндик илим. Капитализмдин ойрондолушунун жана социализм менен коммунизмдин курулушунун кайсиздыгын ар тараптан негиздеген философиялык, экономикалык жана социалдык-саясий көз караштардын биримдиги; 2. тар маанide алганда пролетариаттын бүткүл дүйнөлүк тарыхый миссиясын түшүндүрүүчү марксисттик-лениндик окуунун составдык бөлүгү/.

НАХИМОВСКОЕ УЧИЛИЩЕ Нахимовдук окуу жайы /СССРдеги атайын орто мектеп; мында окуучулар аскер-деңиздик башталгыч билим алышат/.

НАЦИЗМ нацизм /фашизмдин бир түрү; I дүйнөлүк согуштан кийин

Германияда күч алган. Нацистер Германиянын фашисттик партиясынын мүчөлөрү, элди алдоо үчүн гитлерчилер аны "Национал-социалисттер партиясы" деп аташкан/.

НАЦИОНАЛДАШТЫРУУ коомдоштуруу, мамлекеттештирүү /I. социалисттик же элдик-демократиялык мамлекет тарабынан жерди, заводдорду, фабрикаларды, кендерди, банктарды, транспорттуу ж.б. өндүрүш каражаттарын эксплуататордук таптардын колунан тартып алып, мамлекеттик, бүткүл элдик, социалисттик менчикке айландыруу. Октябрь революциясынан кийин Совет бийлигинин декреттери боюнча падышалык Россиядагы помещиктер менен капиталисттердин бардык менчиктери мамлекеттин колуна өтүп, калпы элдик кенчке айландырылган; 2. капиталисттик мамлекеттештирүү — жеке менчиктеги ишканаларды акысын төлөп мамлекеттин карамагына алуу дегендикти билдирет; мында кумушчу табы эксплуатациялана берет, м.: II дүйнөлүк согуштан кийин Австрияда, Англияда, Францияда ж.б. кээ бир өлкөлөрдө экономикалык кийин абалда калган тармактар /тап көмүр, темир жол ж.б./ мамлекеттин менчигине алынган/.

НАЦИОНАЛИЗМ улуучулдук /I. улут маселеси боюнча буржуазиялык реакциячыл идеология жана саясат. Тарихий партияга илайык улуучулдук коомдун өнүгүшүнүн ар түрдүү этабында ар кандай роль ойнойт, м.: феодализмден капитализмге өтүү доорунда буржуазиялык улуучулдук /улуттук мамлекет түзүүдө/ прогрессивдүү роль ойногон. Империализм доорунда улуучулдук улуу державалык улуттар майда улутту өзүнүн идеологиясына жана саясатына айланып, үстөмдүк кылуучу таптар расалык жана улуттук кастыкты өчөгүштүрүшөт, шовинисттик расалык жана улуттук дискриминациялык саясатты жүргүзүп, майда улуттар менен элдерди укуксуз абалга коюп, ырайымсыз эксплуатация-

лайт. Социализм жеңген өлкөдө шовинизм да, жергиликтүү улуучулдук да жоюлат; 2. империализмге, колониализмге карши улуттук көз карандысыздык үчүн күрөшкөн өлкөлөрдөгү улуттук кыймыл/.

"НАЦИОНАЛЬНАЯ АССОЦИАЦИЯ ПРОМЫШЛЕННИКОВ" "өнөр жай адамдарынын улуттук ассоциациясы" /АКШнын капиталисттеринин уюму. Бул 1895-ж. түзүлгөн. Ага 18 мин өнөр жай компаниялары кирет да, 12 эң ири монополисттик корпорациялар жетекчилик кылат. Булардын мамлекеттик аппаратын саясатына тийгизген таасири зор/.

"НАЦИОНАЛ-СОЦИАЛИСТЫ" "национал-социалисттер" /нацисттер, гитлердик фашисттик "национал-социалист" партиясынын мүчөлөрү. Адегенде 1919-ж. пайда болгон. Башында Гитлер турган бул партия 1933-ж. өлкөдө террордук фашисттик диктатураны /к. ФАШИЗМ/ орнотkon. Гитлерчилер дүйнөгө үстөмдүк орнотууга умтулушуп, дүйнөлүк экинчи согушту чыгарган /1939-45/, бирок өзү толук кыйроого дуушар болгон/.

НАЦИОНАЛЬНОЕ СОБРАНИЕ улуттук чогулуш /I. Чехословакия Социалисттик Республикасы менен Вьетнам Демократиялык Республикасындагы мамлекеттин жогорку өкүлдүк органдарынын аталышы; 2. Франциядагы парламенттин төмөнкү палатасынын аталышы; 3. Иордания менен Ливандын эки палаталуу парламентинин официалдуу аталышы; 4. Камбоджанын, Лаостун, Египет Араб Республикасынын, Панаманын, Тунистин жана Африканын борбордук бөлүгүндөгү мамлекеттердин бир палаталуу парламентинин аталышы/.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОХОД улуттук кирешe /коомдо жыл боюнча өндүрүлгөн продуктунун бир бөлүгү, өндүрүш каражаттарынан болгон чыгымдарды чыгарып салгандан кийинки калган бөлүгү, улуттук кирешe жаңыдан өндүрүлүүдөн түзүлгөн нарк; 1 жыл ичинде мамлекеттик ресурстардын

реалдуу өсүшү, өлкөнүн өнүгүшүнүн темпи ушул көрсөткөн билинет. Капиталисттик өлкөлөрдө улуттук кирешенин зор бөлүгүн эксплуататордук таптар сиңирип алышат. Социалисттик коомдо бул кирешe анын өндүргөн өздүн өзүнө тиешелик болуп, өндүрүштү кенейтүүгө жана элдин турмушун жакшыртууга пайдаланылат. /К. КООМДУК КЕРЕКТӨӨ ФОНДУЛАРЫ/.

НАЦИОНАЛДЫК ОКРУГ улуттук округ /СССРде майда улуттардын саясий административдик территориялык бирдиги. Ошол Конституция боюнча Автономиялуу округ деп аталат. РСФСРдин областтары менен крайларында 10 автономиялуу округ бар, алар: Агин-Бурят, Коми-Пермяк, Коряк, Ненец, Таймыр, Усть-Ордин Бурят, Ханты-Мансы, Чукот, Эвенки, Ямал-Ненец/.

НАЦИОНАЛДЫК СОВЕТ улуттук Совет /Австрия менен Швейцариядагы парламенттин төмөнкү палатасынын аты/.

НАЦИЯ улут /адамдардын социалдык- этникалык тарыхый жалпылыгы; бул тилинин, территориясынын, экономикалык турмушунун туруктуу жалпылыгы менен жана психологиясынын, маданиятынын, үрп-адаттарынын, салттарынын ж.б. кайсы бир өзгөчөлүктөрү менен мүнөздөлөт. Улут феодализмдин бузулуп, капитализм өнүгүп келе жатканда калыптанат. Капитализм доорунда ички каршылыктар күчөп, улуттук кастыктар, улутчулдук келип чыгат. Социалисттик революция жеңгенден кийин социалисттик улуттар түзүлүп, антагонисттик таптар жоголат. Жумушчу табы менен дыйкандардын союзу чыңалып, улуттук достук орнойт, бардык улуттар тең укуктуу болуп, алардын экономикалык, маданий байланыштары өөрчүйт да, интернационалдык белгилери өнүгөт. КПСС улуттук чектелүүчүлүктүн калдыктарына, жердештикке, улутчулдуктун, шовинизмдин көрүнүштөрүнө каршы күрөшөт/.

НАЧЕТНИЧЕСТВО начетничество /1. окуган нерсени сын көз менен карабай, кандай жазылса, ошондой түшүнүү; 2. кандайдыр-бир окууну, доктринаны терең талдап текшербестен, сын көз менен карабастан, аның жоболорун жаңы шарттарга карата колдоно тургандай кылып чыгармачылык менен өнүктүрбөстөн эле аны үстүртөдөн, догматикалык, формалдуу түрдө өзөрчүү/.

НАЧЕТЧИК начетчик /окуган нерселеринин айрым жерлерин, жоболорун, үзүндүлөрүн жатка билип алып, аны формалдуу догматикалык түрдө өздөштүргөн адам. Жаттап алган формулалар аны чыныгы турмуштан, практикадан, жаңы нерселерден алыстатып таштайт/.

НАШЕСТВИЕ жортуул /кол салуу, кол салып басып кирүү, чаап алуу; нашествие Наполеона Наполеондун жортуулу/.

НЕВЕЖЕСТВО наалаңдык /1. билимсиздик, маданиятсыздык, түркөйлүк; 2. адепсиздик, олдоксондук, тарбиясыздык, сөнөлүк/.

НЕГОЦИЯ негоция /коммерциялык бүтүм, соода/.

НЕГРОИД негроид расасы /адамзаттын негизги расаларынын бири; анын чачтары тармал, оңу майланышкан кара, мурду барбагай келет/.

НЕГУС негус /Эфиопиянын императорунун титулу/.

НЕДЕЛИМЫЙ ФОНД бөлүнбөс фонду /колхоздун акча фондусу; ал колхозчуларга бөлүнбөстөн, өндүрүштү өркүндөтүү үчүн пайдаланылат/.

НЕДЕЛЯ БАЛТИЙСКОГО МОРЯ Балтика деңизинин жумалыгы/Балтика деңизинин жээгиндеги жана Түндүк Европадагы өлкөлөрдүн коомчулугунун салтка айланган жолугушуусу 1958-жылдан тартып, ГДРдин Росток шаарында жыл сайын июлда бир жумага өткөрүлүп келе жатат. Бул жумалык анадан өлкөлөрдүн прогрессивдүү күчтөрүнүн маанилүү форуму болуп, ар түрдүү коомдук түзүлүштөгү мамлекеттердин тынчтыкта жашоо принциптерин, элдердин тынчтыгы, коопсуздугу жана кызматташуусу

үчүн күрөшүү жактаат, м.: 1975-жылы 6—12-июлда Ростокто өткөн жумалыкка ГДР, Польша, СССР, Дания, Финляндия, ФРГ, Швеция, Норвегия жана Исландия өлкөлөрүнөн 80 миңден ашык делегаттар менен мейманлар катышып, "Балтика деңизи тынчтыктын деңизи болууга тийиш" деген девиздин астында өткөн/.

НЕДОИМКА недоимка /налогдун, алык-салыктын өз мөөнөтүндө төлөнбөй калганы/.

НЕДОИМЩИК недоимщик /налогду, алык-салыктын өз мөөнөтүндө төлөбөй калган адам/.

НЕЙТРАЛИЗАЦИЯ нейтрализация /1. бейтарапчылык, кийлигишпөөчүлүк ; 2. бир тараптын, коомдук топтун же мамлекеттин башка тараптардын, топтордун же мамлекеттердин ортолорундагы кагылышууларга кийлигишпей, бейтарап болуу саясаты ; 3. эл аралык укуктакалдайдыр-бир территориянын, райондун ж.б. нейтралдуу деп жарыялоо, м.: нейтралдуу кысыктар, зоналар ж.б./.

НЕЙТРАЛИЗМ нейтрализм /бейтараптык; мамлекеттин башка мамлекеттерге жасаган мамилелерде бейтараптык саясатты жүргүзүүсү; II дүйнөлүк согуштан кийин карама-каршы эки блок /НАТО, СЕАТО, СЕНТО жана Варшава Келишими/ түзүлгөндө аларга карата Индия, Бирма, Финляндия ж.б. өлкөлөр позитивдүү бейтарап болуу, б.а. блокторго кошулбоо саясатын жүргүзүүдө; алардын бул саясаты-империализмге каршы прогрессивдүү саясат/.

НЕЙТРАЛНАЯ ЗОНА бейтарап зона /эки мамлекеттин чек араларынын ортосундагы жылке жер; эч ким анда аскерлерин кармоого жана согуштук аракеттерди жүргүзүүгө укугу жок/.

НЕЙТРАЛИТЕТ нейтралитет /бейтараптык, калыстык, мамлекеттердин ортосунда күрүп жаткан согушка башка бир мамлекеттин катышпоосу,

бейтараптыкты сакташи; соблюдать нейтралитет бейтараптыкты сактоо; нарушать нейтралитет бейтараптыкты бузуу/.

НЕКРОЛОГ некролог /кандайдыр бир иштер адам дүйнөдөн кайтканда анын өмүр жолу кыскача баяндалып, басма сөзгө жарыяланган макала/.

НЕКРОПОЛЬ некрополь /байыркы шаарлардагы чоң көрүстөн/.

НЕМЕЗИДА немезида /1.байыркы грек мифологиясында өч алуу кудайы; 2. жазалоо, кылмыш, оор күнөө ж.б. үчүн жазага тартуу/.

НЕО ... нео... /жаңы деген сөздүн башталыш бөлүгү, м.: неофашизм, неоколониализм ж.б./.

НЕОКОЛОНИАЛИЗМ неоколониализм /колониализмдин жаңы түрү; империалисттик мамлекеттердин жана монополиялык бирикмелердин колониалисттик саясаты. Империализмдин колониялык системасынын жоолуп баратканкезинде мурдагы колониялык жана көз каранды өлкөлөрдө өз үстөмдүгүн же таасирин сактап калуунун жаңы, өтө ийкемдүү методдору. Буга согуштук, экономикалык тең эмес келишимдерди түзүү, экономикалык жардам көрсөтүмүш болуу, марионеттик өкмөт түзүү /Түштүк Корея, Латын Америкасындагы айрым өлкөлөр/ максатында реакциячыл партияларды же группировкаларды колдоо, империалисттик державалардын колдоосу астында мамлекеттердин союздарын түзүү, граждандык согушту тутандыруу ж.б. кирет/.

НЕОКАПИТАЛИЗМ неокапитализм /азыркы мамлекеттик-монополисттик капитализм; аны буржуазиялык идеологдор капитализмдин өнүгүүсүндөгү жаңы этап, анын социалдык негизги каршылыктары жоголуп баратат деп көрсөтүүгө умтулуп жатышат. Анткени мамлекеттик аппарат менен монополиялар эң тыгыз чиленишип кетип, мамлекет монополиялык буржуазиянын иштерин башкаруучу комитетке айланды. Ошентип,

монополиялардын талаптарында аракет кылып, мамлекет ченге салуу-
ну ар түрдүү чараларды кургузууда, экономиканын айрым тармактарын
мамлекеттин колуна алуулл. Анда экспорттук заказдар түрүндө мамле-
кеттик ири рынокторду түзүлүп, аларды чоң корпорациялар залеп алып-
ты. Капиталистик интеграция /бириктүү/ салмагы күч алып, "Ортак
рынок", "Европалык атом бирикмеси", "Эркин соодагын европалык
ассоциациясы" ж.б. бир мамлекеттик-монополиялык бирикмелер түзүл-
дү/.

НЕОЛИТ неолит /жаңы таш доору/.

НЕОМАЛЬТУЗИАНСТВО неомальтузианство /Мальтустун адамдын көк
өнүгүүлүк теориясын азыркы кездеги жактоочулар; к. МАЛЬТУЗИАН-
СТВО/.

НЕОТРОЦКИСТЫ неотроцкийчилер /троцкизмдин колун колдогон
оппортунистик агым. 1938-ж. Парижде 21 троцкийчилер чогулуп,
өздөрүн "IV Интернационал" деп жарыялашкан. Троцкийчилердин топ-
тору Франциядa, Испанияда, Голландияда, Англияда, Латын Амери-
касынын айрым өлкөлөрүндө ж.б. бар. Алардын "башкы теоретиктери"
Б. Хук, Л. Каннон, И. Дойчер ж.б. – антисоветтик пропаганданы
тарктоочу ууңчулар. Буржуазиялык басма сөздөр, радио жана
телевидение аларды антисоветтик "аргументтерин" пайдаланып,
коммунисттик идеяларды бөлөн чыгарыпат жана тараткат/.

НЕПРИСОЕДИНИВШИЕСЯ СТРАНЫ өлкөлөр /Африка, Азия, Латын Америка
өлкөлөрүнүн көбү. Жаңы тарыхый кыр-
даалга ылайыктуу, демократиялык, прогрессивдүү түзүлүшкө кас
аракет болгон, өз өлкөсүндө реакциялык партия, өкмөт, м.: Ирак-
да башында Г. Гасандаулат турган "кара полковниктердин" тобу
/1958-63 ж./ өлкөдөгү эски тәртипти жоюп, фашисттик диктатураны
орнотуп, ал режим 7 жыл бою кандуу террор жүргүзүп келип, 1973-ж.

кулаган эле. Чилиде генерал Пиночетчин бан кесер келдеттери
11.IX 1973-ж. аскердик төңкөрүш жасап, С. Альенденин закондуу
өкмөтүн кулатты да, патриоттордун канын суудай агызган катаал
режимди орнотту. Неофашистер Италияда, ФРГда ж.б. өлкөлөрдө
дагы эле бар/.

НЕОЧИТ неофит /1. кандайдыр-бир окуунун, коомдук көйөлдүн
жаңы колдоочусу, бир нерсеге жаңы келген адам; 2. бир динге жаңы-
дан кирген адам/.

НЕПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫЙ ТРУД өндүрүшсүз эмгек /капиталистик коом-
догу материалдык байлыктарды өндүрбөгөн эмгек, м.: чиновниктердин
эмгеги/.

НЕПРОИЗВОДСТВЕННАЯ СФЕРА өндүрүштүк эмес чөйрө /материалдык
байлыктарды чыгарбастан, тейлөө майданында иштөө. Мында улуттук
доход түзүлбөстөн, аны кайра бөлүштүрүү жана керектөө гана болот.
Ага тейлөө чөйрөлөрүнөн болгон пассажир транспорту, турак жай-
коммуналдык тейлөө мекемелери менен ишканалары, саламаттык сактоо
жана маданият мекемелери, илимий-изилдөө, башкаруу аппарату жана
коомдук уюмдар, өлкөнү коргоо, коомдук тартипти сактоо мекемелери
ж.б. кирет. Капитализм түшүндө мүлдүк мүнөздө, ал эми социализм
түшүндө башкача мүнөздө болуп, элдин материалдык жана маданий
деңгээлин көтөрүүгө багытталат/.

НЕПРИСОЕДИНИВШИЕСЯ СТРАНЫ блокторго кошулбаган өлкөлөр /айрым
өлкөлөр эч кандай согуштук блокторго кошулбоо саясатын жүргүзүүдө.
Алар социалдык жана мамлекеттик түзүлүшү, өнүгүү даражасы жагы-
нан бири биринен айырмаланат. Көбү Азия менен Африканын жаңы
мамлекеттери. Алар империализмге каршы, улуттук-боштондук күйөл-

ды, социалистик өлкөлөр менен кызматташууну жактап чыгууда I конференциясы 196[illegible] ж. Белградда өткөн. Азыр 85 мамлекет бар/.

НЕПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫЕ РАСХОДЫ өндурумсуз чыгымдар /сарптар, өндурүштү туура эмес уюштуруудан, эсеп-кисептин так болбогондугунан, материалдык байлыктарды начар сактоодон ж.б. кесепеттердин натыйжасында пайдаланылбын өндурумсуз текке кеткен чыгымдары/.

НЕРАВЕНСТВО теңсиздик /бирдей эместик, тең эместик, барабарсыздык; в СССР ликвидировано социальное неравенство СССРде социалдык теңсиздик жоюлган/.

НЕРАВНОМЕРНОСТЬ РАЗВИТИЯ КАПИТАЛИЗМА капитализмдин өнүгүшүнүн бир калыпсыздыгы /империализм доорунда капитализмдин бир калыпта эмес, секирмелүү, бир калка болбой өнүгүшү/.

НЕРАВНОПРАВНЫЕ ДОГОВОРЫ тең укуктуу эмес келишимдер /эл аралык келишим. Мында бир тарап экинчи тарапка караганда көбүрөөк укук жана артыкчылык алат. Ал империалистик державалар тарабынан начар өнүккөн, көз каранды өлкөлөргө таңууланып, аның суверенитетин жана өз алдынчалыгын чектейт/.

НИГИЛИЗМ нигилизм /I. коомдук нормаларды жана принциптерди тануу, жокко чыгаруу, ашыкча скептик; бул майда буржуазиялык анархизмдин идеологиясы үчүн мүнөздүү; 2. мурдагы доорлордун маданий мурастарынын маанисин тануу, XIX—XX кылымдардагы буржуазиялык маданияттын төмөн чөгүшү, декадентчиликтин көрүнүшү/.

НИГИЛИСТ нигилист /XIX к. 60-жылдарында Россияда пайда болуп, дворян маданиятынын принциптерине, аның традицияларына, самодержавиелик түзүлүшкө жана крепостнойлук идеологияга каршы көз караштагы разночинец-интеллигент/.

НИЗШАЯ ФАЗА КОММУНИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА коммунисттик коомдун төмөнкү фазасы /социализм коммунизмдин төмөнкү фазасы, биринчи баскычы болуп саналат/.

НИЖНЯЯ ПАЛАТА төмөнкү палата /көз бир буржуазиялык өлкөлөрдөгү мамлекеттик органдын төмөнкү палатасынын наамы, м.: Францияда депутаттар палатасы, Англияда общиндер палатасы ушундай деп аталат. Жогорку палатадан /к. ВЕРХНЯЯ ПАЛАТА/ айырмаланып, аның составы калк тарабынан шайланат/.

НОБЕЛЕВСКИЕ ПРЕМИИ Нобель сыйлыктары /эл аралык сыйлыктар, Швед инженери, ойлоп чыгаруучусу Альфред Нобелдин /1833-1896/ ысмынан алынган. А. Нобель жарылгыч заттарды өндурүүдөн көп акча таап, андан жыл сайын таланттуу адамдарга 5 сыйлыктан берип турууга керээз калтырган; 3 сыйлык табийгый илимдер /физика, химия, биология/ боюнча, I сыйлык адабият боюнча, I сыйлык тынчтыкты жана элдердин достугун чыңдоо боюнча берилет. Сыйлыктарды атайын комиссиялар карап болуштурөт. Бул сыйлыктарды атактуу окумуштуулар: В.К. Рентген, эрди-катын П. Кюри жана М. Склодовская-Кюри, И. Павлов, И.И. Мечников, А. Эйнштейн, Ф. Жолио-Кюри, Н.Н. Семенов, Л.Д. Ландау ж.б., жазуучулар: Р. Тагор, Р. Ролан, А. Франс, Б. Шоу, Т. Манн, Э. Хемингуэй, М. Шолохов, П. Неруда ж.б. алышкан/.

НОБИЛИТЕТ нобилитет /байыркы Римде кул эзүүчү, башкаруучу катмар/.

НОБИЛЬ нобиль /нобилитеттин өкүлү, аристократ/.

НОВАТОР новатор /илимде, техникада, өндурүштө, искусстводо ж.б. жаңы, алдыңкы прогрессивдүү нерсени киргизүүчү адам. Социа-

[illegible] өндүрүүчүлөр новаторлук кийинки социалисттик мелдешүүнүн эң маанилүү формасы болот/.

"НОВАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДОКТРИНА" СТА Аттин "Тынч океандык азиялык доктринасы" /АТТнын Азиядагы эски саясатын жүргүзүүгө киргән аракети. Президент Дж. Форд 1975-ж. 1--7-декабрда КЭР, Индонезия жана Сингапурга барган соң, Түштүк-Чыгыш Азия менен Тынч океанын согуштук күчтөрүн кармап турууга шеттенип, 7-декабрда Гонолулуда /Гавай аралы/ чыгып сүйлөгөн сөзүндө өзүнүн улуп доктринасын баяндаган. Доктрина 6 тексттен турат: Тынч океандын бүт районунда АТТнын күчтүү позициясын сактап туруу; Япония менен болгон партнерлукка таянуу; КЭР менен мамилесин жакшыртуу жана байланыштарын чыңдоо; Түштүк-Чыгыш Азияда активдүү ролун сактап калуу; Сеул режимин колдоо; Азия мамлекеттери менен экономикалык мамилелерин кенейтүү/.

НОВАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА /НЭП/ жаңы экономикалык саясат /Совет бийлигинин алгачкы мезгилиндеги экономикалык саясат; граждандык согуш аяктап, согуш коммунизминин мезгили бүткөн соң, 1921-ж. В.И. Ленин тарабынан негизделип, партиянын X съездинде кабыл алынган да, капитализмден социализмге өтүүнү камсыз кылуу милдетин көздөгөн. Азык-түлүк чачыма азык-түлүк налогу менен алмаштырылып, капитализмдин айрым элементтерине жана эркин соодага уруксат берилген, бирок эл чарбасына башчылык кылуу Совет мамлекетинин колунда болгон. Бүлүнгөн экономика калыбына келтирилгенден кийин, өлкө эл чарбасын социалисттик реконструкциялоого киришип, социализм жеңиш чыккандан кийин НЭПти аяктаган/.

НОМЕНКЛАТУРА номенклатура /1. билимдердин же иш-аракеттердин атайын бир тармагында пайдаланылуучу терминдердин, наамдардын жыйыгы, чогуусу; 2. Жогорку орган беките турган кызмат орундарынын тизмеси/.

НОРМА ПРИБАВОЧНОЙ СТОИМОСТИ кошумча нарктын нормасы /жумушчулардын өндүрүш процессинде капиталисттер тарабынан эксплуатациялануу деңгээлинин көрсөткүчү. Ал кошумча наркты өзгөрмө капиталга бөлүнүшү аркылуу процент менен айкындалат. Капиталисттик өндүрүшкө жумуш күнүнүн бир бөлүгүндө жумушчулар өздөрүнүн күчтөрүнүн наркын калыбына келтирип, кызмат акиларын төлөп чыгарышса, экинчи бөлүгүндө капиталисттерге бекер иштешип, кошумча нарк өндүрүшөт/.

НОРМИРОВАНИЕ ТРУДА эмгекти нормалоо /белгилүү продукцияны өндүрүүгө кетүүчү жумуш убакытын белгилөө; бул - өндүрүштү уюштуруунун олуттуу шарттарынын бири/.

НОТА нота /бир өкмөттүн экинчи бир өкмөткө официалдуу кат жүзүндө дипломатиялык кайрылуусу. Кээде нааразычылык билдирген кат түрүндө да сүрилет. Нота протеста нааразылык билдирүү нотасы/.

НОТАРИУС нотариус /нотариалдык актыларды жасай турган кызматкер/.

НОТИФИКАЦИЯ нотификация /официалдуу билдирүү; эл аралык маанидеги кандайдыр бир маселе боюнча өз мамлекетинин позициясын баяндап, башка бир же бир нече мамлекетке тапшырылган дипломатиялык нота/.

НОУМЕН ноумен /идеалисттик философияда: заттар, "өз ичиндеги нерселер", аларды тажрыйбадан таанып-билүүгө болбойт, адамдын сезим органдарынын аларды таанып-билүүгө күчү келбейт деп ыраатоочулар/.

"НОУ-ХАУ" "Ноу-хау" /эл аралык соодада колдонулуучу термин; "кандай касоону билемин" деген англис сөзүнөн алынган. "Ноу-хау" төмөнкү компоненттерди камтыйт: ишканаларды долбоорлоо, өндүрүштүк процесс жөнүндөгү техникалык маалыматтар, жабдуулардын жана техтердин чиймелери, ал жабдууларды тейлөөчү персоналды окутуп үйрөтүү. Эл аралык соодада кайсы-бир патентти сатып алуу менен эле товар өндүрүп чыгара коюга мүмкүн эмес, ошол өндүрүш процессин үйрөтүүнү жана жүргүзө билүү керек. Ошондуктан лицензиялык келишим түзүлөт да, ага акы төлөө өзүнчө каралат. Ал эми чыгарылган товарлар көп болуп, зор киреше алып келгендиктен, лицензияга кеткен чыгым эч нерсеге арзыбайт/.

НУВОРИШ нувориш /капиталисттик өлкөлө жаңы чыккан бай, согуш же экономикалык кыйрылоо мезгилинде кызыл кулактык жол менен байыган, түйтүнгөн адам, эпчил бай/.

НУЙОН нойон /XI-XII к. монгол аскерлеринин жоокери; 2. Кавказдагы тоолук элдердин аскер башчысынын чоросу/.

НУЛЛИФИКАЦИЯ ДЕНЕГ акчаны нуллификациялоо /мамлекет тарабынан акчаны кокко чыгаруу жана башка жаңы акчага айырбаштоо. Бул кагаз акчалардын баасы өтө төмөндөп, нарк эч нерсеге татыбай калган учурда, инфляция кезинде жүргүзүлөт/.

НУНЦИЙ нунций /элчинин ранжасына барабар башка мамлекеттин өкмөтүнүн алдындагы Рим папасынын дипломатиялык өкүлү/.

НЭПМАНЫ нэпмандар /НЭПтин алгачкы кезиндеги соодагерлер, кызыл кулактар же жеке өнөр жай ишканаларынын ээси/.

НЮРНБЕРГСКИЙ ПРОЦЕСС Нюрнберг процесси /немецтик согуштук кылмышкерлердин башчыларын соттогон процесс. Бул 1945-ж. 20-ноябрдан 1946-ж. 1-октябрына чейин Эл аралык аскердик трибуналда, Нюрнбергде /Германия/ болгон. Гитлердик өкмөттүн мүчөлөрү, фашисттик партиянын, гестапонун, генштабдын жетекчилери адамзатка каршы кылмыш иштерди жасашкандыгы, согуштун закондору менен салттарын бузушкандыгы үчүн соттолушкан: эң башкы 12 кылмышкер өлүм жазасына, 7 кылмышкер ар түрдүү мөөнөткө камакка алынган. Бул процесс тарыхый зор маанилге ээ болуп, фашизмди, нацисттик партияны, агрессиялык согушту айыптаган, аны адамзатка каршы эл аралык кылмыш деп жарыялаган/.

О

ОАС оас /Франция, фашисттик куралдуу террористтик уюм; 50-жылдарда Франция менен Алжирде аракет кылып, алжир элине каршы Франциянын согушунун улантылышын, анда колониялык режимдин сакталышын жана Францияда фашисттик түзүлүштүн орнотулушун жактаган. 60-ж. экинчи жарымында курда соттолгон саясчыларга мунапыс берилип, камактан бошотулган/.

ОБЕЗЗЕМЕЛЬВАНИЕ жеринен ажыратуу /эксплуатациялоодо дыйкандардын жерден ажыратылышы, жерсиз калышы/.

ОБЕЗЬЯНЧИКА өзүнчүлүк /жоопкерсиздик; иште натуура укмуштуунун кесепетинен тиги же бу кемчиликке, бүлүнгөн нерселерге кимдин жооп берерин билүүгө мүмкүн болбогон учур/.

ОБЕР... обер... /татаал сөздүн башталышы; 1. кызматы, чини боюнча чоңдук, м.: обер-кондуктор, обер-мастер; 2. терс, жаман

сапаттын барып турган жери, м.: обер пдут ашынган алламчи, мытайым, шум/.

ОБЕР-ПРОКУРОР обер-прокурор /I. буржуазиялык өлкөдө сенаттагы департаментти башкарган адам/.

ОБЗОР обзор /басма сөз, радио ж.б. боюнча билдирүүчү публицистикалык чыгарманын бир түрү; чыккан китептер жөнүндө обзор; библиографиялык обзор ж.б./.

ОБЛИГАЦИЯ облигация /баалуу кагаз, м.: мамлекеттик ички заемдын облигациясы. Капиталистик өлкөдө облигацияны мамлекет же жеке акционердик коом чыгарат. Аның ээси облигациянын наркынан процент же утуп түрүндө киреше алат. Социалистик коомдо аны мамлекет гана чыгарат/.

ОБНАРОДОВАНИЕ жарыялоо /закондорду ж.б. мамлекеттик актыларды калың журтка жарыялоо. СССРде Жогорку Советтин закондору, актылары, указдары ар бир союздук республиканын тилинде элге жарыяланат/.

ОБНИЩАНИЕ жакырдануу /эксплуататордук коомдо эмгекчилердин жакырданышы, кедейлениши/.

ОБОЗРЕВАТЕЛЬ обозреватель /басма сөз бетинде, радио, телевидение ж.б. белгилүү бир маселе боюнча обзор жасаган адам/.

ОБОЗРЕНИЕ обозрение /белгилүү бир маселе тууралу басма сөз беттеринде жазылган макала, м.: адабияттык обозрение; международное обозрение эл аралык обозрение/.

ОБОРОНА коргоо, коргонуу /элди, жерди, өлкөнү душмандан, жоодон коргоо; крепить оборону страны өлкөнү коргоону чыңдоо; противовоздушная оборона абадан кол салууга каршы коргонуу/.

ОБОРОНОСПОСОБНОСТЬ коргонуу жөндөмдүүлүгү /тыштан кол салуудан элди, өлкөнү сактап калууга жарамдуулук; укрепление обороноспособности страны өлкөнүн коргонуу жөндөмдүүлүгүн чыңдоо/.

ОБОРОНЧЕСТВО коргонуучулук /"ата журтту коргоо" деген жалган ураандын астында капиталисттик мамлекеттин кана буржуазиянын талаасын талаасын, кумушчу табына чыккынчылык кылган саясат; аны 1914-18-ж. империалисттик согуш мезгилинде II Интернационалдын оппортунисттик партиялары, Россияда майда буржуазиялык эсер, меньшевик партиялар көтөрүп чыгышкан/.

ОБОРОТ КАПИТАЛА капиталдын айланышы, оборот/капиталдын бир гана жолу эмес, дайыма, мезгил-мезгили менен айлануу процесси. Ал канчалык тез айланса, пайда нормасы ошончолук жогору болот/.

ОБРАТИТЬ кайрылуу /саясий кампанияга байланыштуу партиянын элге кайрылуусу. Обращение ЦК КПСС ко всем избирателям КПСС Борбордук Комитетинин бардык шайлоочуларга кайрылуусу/.

ОБРОК оброк /крепостной укук доорунда помещиктер өз дыйкандарынан натуралай же акчалай салыкты өз каалашынча алышы; крепостной дыйкандарды эзүүнүн бир түрү/.

ОБСКУРАНТИЗМ обскурантизм /агартуугa, илимге жана прогресске өтө кас, реакциячыл агым/.

ОБСТРУКЦИЯ обструкция /I. парламенттик күрөштүн методдорунун бири; оппозициянга жакпаган закон долбоорун парламентте өткөрбөй коюу аракети; заседаниеде ишке тиешесиз сөздөрдү сүйлөй берүү, изи-чуу, күрү-гүү салуу; 2. кандайдыр-бир чараларды, супуштарды үзгүлтүккө учуратууга багытталган аракет; парламентская обструкция парламенттик обструкция/.

ОБЩЕЕВРОПЕЙСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ жалпы европалык коопсуздук /Европада коопсуздукту камсыз кылуу, экономикалык, маданий ж.б. жактарда кызматташуу, чек аралардын бузулбастыгын жана территориялардын бүтүндүгүн таануу принциптери боюнча чаралар. Муну СССР сунуш кылган, бирок "капкоз согуш" саясаты өкүм сүрүп турган кезде батыш державалары колдошкон эмес. Ушуну эл аралык абал оңоло баштап, конфронтациядан /к./ кызматташууга бет алып, "капкоз согуш" саясаты эң натыйжа бербей калганда батыш өлкөлөрүнүн көп жетекчилери реалистик багытты алууга мажбур болушкан. Ошентип, СССР, социалистик өлкөлөр жана тынчтыкты сүйгөн башка мамлекеттердин күч-аракети жумшалган көп жылдык күрөштүн натыйжасында 1975-ж. июнь-августта Хельсинкиде, Европада коопсуздук жана кызматташтык боюнча Кеңешме өз ишин ийгиликтүү аяктады. к. СОВЕЩАНИЕ ПО БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВУ В ЕВРОПЕ/.

ОБЩЕСТВЕННАЯ СОБСТВЕННОСТЬ коомдук менчик

ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ФОРМАЦИЯ коомдук-экономикалык формация /адамзат коомунун өнүгүшүнүн белгилүү экономикалык түзүлүшү менен мүнөздөлгөн баскычы, мезгили, доору. Анын ар бирине материалдык байлыктарды өндүрүү жолу, өндүрүштүк мамилелердин системасы таандык. Байыркы общиналык түзүлүш, кул ээлөөчүлүк, феодалдык, капиталистик жана коммунистик /социализм, коммунизм/ түзүлүштөрдү камтыйт/.

ОБЩЕСТВЕННОЕ БОГАТСТВО коомдук байлык /социалистик өлкөнүн коомдук байлыгына өндүрүш каражаттары, жаратылыш байлыктары, жер, андагы кендер, токой, суу ж.б. кирет/.

ОБЩЕСТВЕННОЕ ПРОИЗВОДСТВО коомдук өндүрүш /коомдошкон эмгек процесси; керектөөлөрдү канааттандыруу үчүн материалдык байлыктарды иштеп чыгаруучу өндүрүш. Коомдук өндүрүштүн тармактары: өнөр жай, айыл чарба, транспорт болот. Коомдук өндүрүш 2 бөлүктөн турат: өндүрүш каражаттарын өндүрүүчү өндүрүш, керектөө буюмдарын өндүрүүчү өндүрүш/.

ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ коомдук илимдер /коом жөнүндөгү илимдер: саясий экономия, тарых ж.б./.

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ коомдук мамилелер

ОБЩЕСТВЕННЫЕ КЛАССЫ коомдук таптар /өндүрүш каражаттарына жеке менчиктин келип чыгышынан адамзат коомунун эзүүчү жана эзилүүчү таптарга бөлүнүшү, м.: кул ээлөөчүлөр жана кулдар, феодалдар жана дыйкандар, капиталистер жана жумушчулар /пролетариат/, булар бири бирине карши күрөшүүчү антагонистик таптар. Социалистик коомдо да таптар болот, бирок алар бири бирине дос таптар/.

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ФОНДЫ ПОТРЕБЛЕНИЯ коомдук керектөө фондулары /социалистик коомдо улуттук доходдун бир бөлүгү. Бул фондулар эмгекчилердин материалдык, агартуу, саламаттык сактоо, социалдык камсыздоо, маданий ж.б. жактарынан болгон керектөөлөрүн канааттандырууга жумшалат/.

ОБЩЕСТВО коом

ОБЩИЙ КРИЗИС КАПИТАЛИЗМА капитализмдин жалпы кризиси /капитализмдин дүйнөлүк системасынын экономикасы, саясаты жана идеологиясы кучагына алган ар тараптуу кризиси. Октябрь социалистик революциясынын жеңиши дүйнөнү эки системага-капиталистик жана социалистик системага бөлдү. Экинчи дүйнөлүк согуш жана бир топ

өлкөлөрдөгү социалисттик революциялар жалпы кризистин экинчи этабы болуп, мында социализмдин дүйнөлүк системасы пайда болду. 50-ж. дан берү дүйнөлүк капитализм жалпы кризистин үчүнчү этабына кирди: бир нече өлкө капитализмден кол үзду, империализмдин позициясы начарлады; колониялык система ойрон болду, капиталисттик экономика туруксуз /мезгил-мезгили менен кризис болуп, жумушсуздук күч алуу/ өнүгүүдө болду, капитал менен эмгектин күрөшү күчөдү; айрым өлкөлөрдө фашисттик тиранчылык диктатура орноду; буржуазиялык саясат менен идеологияда терең кризис келип чыкты ж.б./.

ОБЩИНА община /I. адамдардын бирикмеси; мында өндүрүш каражаттарына /жерге ж.б./ коллективдүү менчик болуп, толук же анчамынча өзүн-өзү башкаруу өкүм сүрөт, м.: үй-бүлөлүк, уруучулук ж.б. Общиналар алгачкы общиналык түзүлүшкө таандык болуп, мунун айрым түрлөрү кул ээлөөчүлүк, феодализм коомдорунда жана анчамынча капитализмде да болот; 2. коомдор; религиозная община диний жамаат/.

ОБ"ЕКТ об"ект /I. суб"ектиден, адамдын аң-сезиминен тышкары жана ага көз каранды болбостон жашаган тышкы дүйнө, реалдуу материалдык нерсе; 2. предмет, об"ект, көрүнүш/.

ОБ"ЕКТИВИЗМ об"ективизм /коомдук илимдер таптык, партиялык болууга тийиш эмес, алар "жалпы элдик", "партиялык эмес позицияда турат" деген натура ойду жактаган концепция. Буржуазиялык об"ективисттер--реакциячыл таптын идеологдору коомдук өнүгүүнүн об"ективдүү закондорун, тап күрөшүн, идеологиянын партиялуулугун таанышат; капитализмдин кебелбестигин жана түбөлүктүүлүгүн үгүттөшөт.

Марксизм--ленинизм буржуазиялык об"ективизмге каршы күрөшүп, тап күрөшү өкүм сүрүп турганда идеология партиясыз болбой албайт дейт /к. ИДЕОЛОГИЯ, ПАРТИЙНОСТЬ ИДЕОЛОГИИ/.

ОБ"ЕКТИВИСТ об"ективист /об"ективизмди жактоочу, колдон келдоочу адам/.

ОБ"ЕКТИВНАЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ об"ективдүү чындык

ОБ"ЕКТИВНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ об"ективдүү реалдуулук

ОБЫВАТЕЛЬ обыватель /майда мүдөөлүү, өз көмөчүнө күл тарткан; идеясы жана коомдук түшүнүгү тар, мещан адам/.

ОБЫСК тинтүү /произвести обыск тинтүү жүргүзүү/.

ОБЫЧАЙ адат /үрп-адат, каада, салт; дедовские обычаи ата-бабадан калган үрп-адаттар, салттар/.

ОГРАНИЧЕНИЕ чектөө /чек коюу, чектелүү, чек коюлуу; отменить ограничения чектөөлөрдү жоюу/.

ОКАМ ОКАМ /Африканын француз тилинде сүйлөөчү мамлекеттеринин уюму; ал жалпы африка-мавриктиялык уюм деп аталат, 1966-ж. Мавританиянын борбору Нуакшотто 15 өлкөнүн жетекчилери катышкан конференцияда түзүлгөн. ОКАМдын максаты ага кирген мүчө-өлкөлөрдүн экономикалык, социалдык, техникалык жана маданий өнүгүшүнө көмөк көрсөтүү жана тышкы саясий маселелер боюнча консультациялар алышуу болуп эсептелет/.

ОККУПАЦИЯ оккупация /бир мамлекеттин территориясын же территориясынын бир бөлүгүн экинчи бир мамлекеттин убактылуу басып алышы, м.: Израиль 1967-ж. араб өлкөлөрүнүн территориясынын бир бөлүгүн басып алып, аны бошотуу жөнүндөгү Коопсуздук Советинин /5.XI. 1967-ж/ чечимин орундатпай отурат/.

ОКТРОИРОВАННАЯ КОНСТИТУЦИЯ октроир конституциялоо /1. монарх тарабынан өзгөртодон берилген конституция; мунун текстин түзүүгө эл массасы катышпайт, монархиянын бийлигинин полномочиеси сакталып, парламенттин укугу чектелет; 2. Метрополиянын өз колонияларына берген конституциясы/.

ОКРУЖЕНИЕ курчоо /1. тегеректөө, ортого алуу; окружить войска неприятеля душмандын аскерлерин курчоого алуу; 2. камкордук кылуу, көңүл коюу; окружить вниманием кого-либо бирөөгө камкордук кылуу/.

ОКТЯБРИСТЫ октябристтер /"17-октябрь союзунун" мүчөлөрү; бул ири соода өнөр жай буржуазиясы менен помещиктердин контрреволюциячыл партиясы болгон. Россияда 1905-ж. 17/X да падышанын Манифестинен кийин түзүлгөн. Лидерлери-ири өнөр жайчы А. Гучков менен ири помещик М. Родзянко. Октябрь революциясынан кийин ак гвардиячыларга айланып, Совет бийлигине каршы күрөшкөн/.

ОЛИГАРХИЯ олигархия /эксплуататорлордун-байлардын, аристократтардын белгилүү бир тобунун үстөмдүгү, м.: байыркы гректердин мамлекет-шаарларында ири күл ээлөөчүлөрдүн олигархиясы. финансовая олигархия финансылык олигархия; өз ара жана банк чөйрөлөрү менен тыкыс байланышкан ири финансылык магнаттар. Ин жүзүндө капиталисттик мамлекеттин ички жана тышкы саясатын ошолор багытташат/.

ОПЕКА опека /1. кам балдарга же катуу соорулуу адамдарга мамлекеттин камкордук кылуусу; 2. ошондой эле буларга мекеменин жана айрым адамдардын камкордугу. Международная опека эл аралык опека --ООНдун алдында Опека боюнча совет түзүлүп, ал колониялык көз карандыдан бошогон, стратегиялык маанисн бар территориялардын үстүнөн көзөмөл жүргүзөт/.

ОПЛАТА ТРУДА эмгекке акы төлөө

ОПЛОТ тирек /таянуч, коргоо; оплот мира тынчтыктын тиреги/.

ОПОЛЧЕНИЕ ополчение /регулярдык армияга жардам берүүгө өз ыктыяры менен чогулган аскердик кол; народное ополчение элдик ополчение/.

ОППОЗИЦИЯ оппозиция /1. кеңири маанide алганда-каршы болуу, өз көз караштарын, саясатын башкаларга карама-каршы коюу; 2. партиянын ичинде өзүнчө уюлган, анын саясатына, көпчүлүк бөлүгүнө каршы аракет кылган топ; 3. Парламентская оппозиция парламенттик оппозиция — капиталисттик өлкөлөрдө парламенти, президенти ж.б. шайлоо учурунда чыгуучу саясий партия же партиялардын блогу, парламентте башкаруучу партияга жана анын өкмөтүнө каршы турган партия/.

ОППОНЕНТ оппонент /талаш-тартышта, дискуссияда, диспутта айтылган пикирге каршы чыгып сүйлөгөн адам. Орипаддуу оппонент-окумуштуу даражаны алууга диссертация коргоо кезинде өзүнүн пикирин, эскертүүлөрүн, каршы сөздөрүн айтып чыгуучу атайын дайындалган адам/.

ОППОРТУНИЗМ оппортунизм /коммунисттик жана жумушчу кыймылында социал-демократтык жана майда буржуазиялык партиялар марксизм-ленинизмге каршы жүргүзгөн саясат; пролетариаттын жана эмгекчилердин таламдарын буржуазиянын таламдарына баш ийдирүү; буржуазия, буржуазиялык партия жана өкмөт менен келишүү, кызматташуу, социалисттик революциядан жана пролетариат диктатурасынан баш тартуу саясаты. Оппортунизм саясий жана идеология жактан ревизионизм жана реформизм менен /к. РЕВИЗИОНИЗМ, РЕФОРМИЗМ/ тыкыс байланыштуу/.

ОППОРТУНИСТ оппортунист /жумушчу кыймылындагы буржуазиянын агенти болуп, анын саясатын жүргүзүүчү, келишкич адам/.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ аныктама /1. аныктоо, белгилөө; определение результатов выборов шайлоонун натыйжасын аныктоо; 2. чечим, өкүм, аныктама; определение суда соттун аныктамасы/.

ОПТАЦИЯ оптация /бир мамлекеттен башка мамлекетке өткөн территориянын калкына граждандыкты тандап алууда берилүүчү укук/.

ОПТИМИЗМ оптимизм /турмушка, келечекке, иштин ийгиликтүү болушуна ишенүү; адамзат коомунун өнүгүшүндөгү прогрессивдүү тенденциянын салтанат курушуна бекем ишенген көз караш; пессимизм деген түшүнүктүн /қ. ПЕССИМИЗМ/ тескериси/.

ОПТИМИСТ оптимист /турмушка шаттуу, ишенимдүү, шайыр маанайдагы көз караш менен караган адам/.

ОПТОВАЯ ТОРГОВЛЯ дүң соода /өнөр жай капиталисттери менен соода капиталисттеринин ортосунда жүргүзүлгөн соода. Дүң соода ар түрдүү товарлар менен жүргүзүлөт. СССРде жана башка социалисттик өлкөлөрдө да эл чарба тармактарынын ортосунда мамлекеттик план боюнча дүң соода жүргүзүлөт/.

ОПТОВАЯ ЦЕНА дүң баа /дүң соода боюнча сатылуучу товарлардын баалары/.

ОРАТОР оратор /чечен, сөзмөр, көпчүлүк алдында сүйлөөгө уста киши/.

ОРБИТА орбита /асмандагы телолордун мейкиндиктеги айлануу жолу; земная орбита жер шарынын орбитасы/.

ОРГАН орган /1. адамдын денесинин бир мүчөсү; 2. мекеме, уюм; органы власти бийлик органдары; 3. басма сөз органдары, м.: газета, журнал к.б./.

ОРГАНИЗАЦИЯ СОЛИДАРНОСТИ НАРОДОВ АЗИИ И АФРИКИ Азия жана Африка элдеринин тилектештик уюму /Азия менен Африка өлкөлөрүнүн кеңири чөйрөлөрүнүн коомдук эл аралык уюму. Бул 1957-ж. Азия жана Африка элдерине тилектештиктин I конференциясында түзүлгөн. Империализмге жана колониализмге каршы Азия жана Африка элдеринин күрөшүн бириктирүү жана багыттоо, азыркы элдерди азаттыкка чыгаруу максатын көздөйт. Жетекчи органдары-конференция, Совет, Аткаруу комитети, Секретариат. Штаб-квартирасы - Каирде, Азия жана Африка элдерине жардам претинде атайын фонд түзүлгөн/.

ОРГАНИЗАЦИЯ АМЕРИКАНСКИХ ГОСУДАРСТВ /ОАГ/ Америкалык мамлекеттердин уюму /1948-ж. Америкалык республикалардын эл аралык союзунун /1890-ж. негизделген/ базасында түзүлгөн. Ага Америка континентиндеги мамлекеттер киргизилген. АКШнын кысымы астында Куба 1962-ж. андан чыгарылган. Бирок кийин 12 мамлекет Куба менен дипломатиялык мамиле түзүштү. ОАГ Латын Америкасында агрессиялык саясатты жүргүзүү, улуттук-боштондук кыймылын басуу, америкалык монополиялардын таасирин күчөтүү боюнча АКШнын тил алгыч куралына айланган/.

ОРГАНИЗАЦИЯ АФРИКАНСКОГО ЕДИНСТВА /ОАЕ/ Африкалык биримдик уюму /Африкадагы көз каранды эмес мамлекеттердин антиимпериалисттик, антиколониялык эл аралык уюму. 1963-ж. 25-майда түзүлүп, БАРдан башка бардык 47 мамлекет кирет. Атайын Уставы, Африкалык биримдиктин хартиясы бар, анда бири бирининн ички ишине кийлигишпөө, суверенитетин, территориялык бүтүндүгүн сактоо, расалык дискриминациянын жоюу, блокторго кошулбоо, саясий жана экономикалык кызматташууну өнүктүрүү к.б. каралган. Штаб квартирасы Аддис-Абебада /Эфиопия/.

ОРГАНИЗАЦИЯ ВАРШАВСКОГО ДОГОВОРА Варшава келишиминин уюму, ВДУ /Европадагы социалистик мамлекеттердин коргонуу союзу. Социалистик интымакташтыкта өлкөлөрдүн тышкы саясатын багыттоочу орган. 1955-ж. 14-майда Варшавада Албаниянын, Болгариянын, Венгриянын, ГДРдин, Польшанын, Румыниянын, СССРдин жана Чехословакиянын өкүлдөрү достук, кызматташуу жана өз ара жардамдашуу жөнүндө келишимге кол коюшкан. /Албания 1962-ж. кийин катышпай калып, 1968-ж. уюмдан чыгып кеткен/. Башкы органы--Саясий консультативдик комитет. Заседаниелери зарыл убакта чакырылат. Туруктуу комиссия, Бириккен секретариат деген эки жардамчы органы бар; штаб-квартирасы Москвада, ВДУнун куралдуу күчтөрүнө бириккен командование башчылык кылат. Келишим 20 жылга түзүлгөн, аны жоку жөнүндө мүчөлөрү сунуш кылбаса дагы 10 жылга өзүнөн-өзү узартылат. НАТО таркатыла турган болсо, бул уюм да жоюлмакчы/.

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ /ООН/ Бириккен Улуттардын Уюму /эл аралык уюм. Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин тынчтыкты жана коопсуздукту, мамлекеттердин ортосундагы кызматташтыкты орнотуу максатында суверендүү мамлекеттердин ортосундагы иктияр-дуу келишүүнүн негизинде 1945-ж. 24-июнда Сан-Францискодогу /АКШда/ конференциялда түзүлүп, 51 мамлекет кол коюп, 24-октябрда күчүнө кирген. Башкы органдары: Генералдык Ассамблея-буга мүчө болгон бардык мамлекеттердин өкүлдөрүнөн турат; Коопсуздук Совет, Социалдык жана экономикалык совет, Опека боюнча совет, Эл аралык сот, Генералдык секретарь башында турган Секретариат. ООНдун системасында эл аралык атайын уюмдар: МОТ, ЮНЕСКО, Атом энергиясы боюнча эл аралык агентство ж.б. бар. Штаб-квартирасы Нью-Йоркто, Генералдык секретары 1/I 1972-ж. бери Курт Вальдхайм; 1977-ж. ООНго 149 мамлекет мүчө/.

ОРГАНИЗАЦИЯ ТРУДА эмгектин уюштурулушу /капиталистик ишканаларда иштеген жалданма жумушчулардын убагын өзүүчү таптардын — капиталисттердин кызыкчылыгы үчүн толук пайдаланууга /кошумча наркты өндүрүүгө/ багытталган чаралардын системасы. Социалистик ишканаларда бүткүл коомдун талаптары үчүн кызматкерлердин жумуш убагын рационалдуу пайдаланууга ынгайлуу шарт түзүү чараларынын системасы/.

ОРДЕН орден /1. белгилүү бир эмгек сиңиргендиги үчүн сыйлай турган көкүрөккө тагылуучу белги; Орден Дружбы народов Элдердин достугу ордени ж.б. 2. орто кылымда монархтардын же рыцарлардын уюму, м.: католиктик орден, иезуиттер ордени, Тевтон рыцардык ордени; 3. айрым бирикмелер менен коомдордун аты, м.: Масон ордени/.

ОРДЕР ордер /бир нерсени алууга берилген документ, м.: квартирага берилген ордер; кат жүзүндөгү буйрук; камакка алууга берилген ордер; төлөө буйругу/.

ОРИЕНТАЦИЯ ориентация /1. өзү турган ордун белгилеп билүү, түшүнүү; 2. болуп жаткан окуяны, кырдаалды, кандайдыр бир маанилүү маселени баамдап билүү, түшүнүү, туюнуу; 3. саясатта, иште багыт алуу, бирөөнү өзүчүү, м.: айрым көз каранды эмес өлкөлөрдүн социалистик жол менен өнүгүүгө багыт алышы; айрым реакциячыл өкмөттөрдүн АКШны өзүчүшү/.

ОРУДИЯ ПРОИЗВОДСТВА өндүрүш куралдары /материалдык байлыктарды өндүрүүчү эмгек куралдарынын негизгилери: машиналар, станоктор, аспаптар ж.б./.

ОРУДИЯ ТРУДА эмгек куралдары

ОРУДИЕ курал-жарак

ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ боштондук кыймыл /колониялык өзүндөгү өлкөлөрдүн жана алардын боштондукка чыгуу кыймылы/.

ОРТОДОКС ортодокс /кандайдыр бир окууну, м.: доктринаны, көз караштарды бекем тутуу, ошол окуудан, көз караштан эч тайбастан бекем туруу/.

ОСНОВНЫЕ СРЕДСТВА негизги каражаттар /социалистик ишканалардын негизги каражаттарына имараттар, курулуштар, машиналар, аспаптар жана өндүрүштүк багыттагы эмгек куралдары кирет. Социалистик ишканалардын негизги каражаттары коомдук менчик болот, ал эми капиталистик дүйнөдө имараттар, машиналар, курулуштар ж.б. бардыгы тең капиталисттердин менчиги болуп, эмгекчилерди эксплуатациялоого кызмат кылат/.

ОСТРАКИЗМ остракизм /I. байыркы Грецияда адамды мамлекеттен айдап киберүүдө, күүп чыгууда карапанын сыныгын көтөрүп добуш /гректе сынык-остракос/ берүү менен чечим кылынган; 2. айдап киберүү, кетирүү, күүп чыгуу/.

ОТЕЧЕСТВО ата мекен /туулуп өскөн жер; социалистическое отечество социалистик ата мекен/.

ОТЗОВИЗМ отзовизм /оппортунистик майда буржуазиялык агым; 1908-ж. большевиктердин арасынан чыккан. Отзовисттер, Богданов жана башкалар, социал-демократиялык фракциянын Мамлекеттик думадан чакырып алууну, профсоюздар менен легалдык башка уюмдарда иштөөдөн баш тартууну талап кылышкан. Алардын бир бөлүгү ультиматисттер болушуп, Думадагы социал-демократиялык фракцияга ультиматум койгулары келишкен. В.И. Ленин бул өкөөнү тең большевиктерге эч

тиешеси жок оппортунисттик агым деп айыптаган/.

ОТЗЫВНЫЕ ГРАМОТЫ отзывдык грамоталар /к. ПЕРИТЕЛЬНЫЕ ГРАМОТЫ/.

ОТМЕНА КРЕПОСТНОГО ПРАВА крепостной укуктун жокболушу

ОТМИРАНИЕ ГОСУДАРСТВА мамлекеттин жок болушу, жокдошу

ОТРЯД отряд /иши же кандайдыр бир милдетти чогуу аткаруу үчүн биргелешкен адамдардын тобу, м.: учкучтар отряды, пионер отряды, партизандык отряд/.

ОТСТУПНИЧЕСТВО баш тартуучулук /өзүнүн мурдагы ишениминен, көз карашынан отказ кылуучулук, сөзүнөн тануучулук/.

ОТХОД чегинүү /I. аскерлердин артка чегинип кетиши; 2. бир көз караштан, идеядан ж.б. баш тартуу, кол үзүү, башка жолго түшүү/.

ОТХОЖИЙ ПРОМЫСЕЛ отхожий промысел /дыйкандар өз чарбасынан кол үзбөстөн, шаарга же башка жакка барып жалданып иштөөчү убактылуу, сезондук жумуш/.

ОФИЦИОЗ официоз /буржуазиялык өлкөлөрдөгү басма сөз органы /газета, журнал ж.б./. Булар өкмөттүн көз карашын чагылдырып, анын директиваларын ишке ашырат, бирок анын официалдуу органы болуп саналбайт/.

ОХРАНА коргоо /сактоо; охрана здоровья трудящихся эмгекчилердин ден соолугун сактоо; сакчы, кароолчу; вооруженная охрана куралдуу сакчы/.

ОХРАНА ТРУДА эмгекти коргоо

ОХРАНА МАТЕРИНСТВА И ДЕТСТВА энеликти жана балалыкты коргоо

ОХРАНКА охранка /падышалык Россиядагы саясий андууларды кургузген жашыруун полиция. Революциялык кыймылга карши крайнисиз куреш кургузген. 1881—1917-ж. февралга чейин окум сургон/.

ОЦАГ Борбордук Американдагы мамлекеттердин уюму /1951-ж. тузулуп, саясий, экономикалык жана маданий жактан кызматташууну көздейт. Ага Гватемала, Гондурас, Коста-Рика, Никарагуа жана Сальвадор кирет. Бул уюм улуттук-боштондук кыймылына карши реакциячыл саясатты кургузууде. АКШ аны борбордук американдык өлкөлөрдөгү өзүнүн монополиялык позициясын чыңдоо жана кенейтүү максатында пайдаланууда/.

П

ПАГУОССКОЕ ДВИЖЕНИЕ пагуош кыймыл /тынчтыкты жана дүйнөлүк термоядролук согушту болтурбай коюну жактаган окумуштуулардын эл аралык кыймылы. Бул кыймыл ракеталык-ядролук, химиялык жана бактериологиялык /биологиялык/ куралсыздануу көздейт да, калпы тынчтыкты жана эл аралык коопсуздукту чыңдоо ишине өз салымын коюуга окумуштуулардын чакырат. Анын I конференциясы 1957-ж. июлда Пагуошто /Канада/ болгон. /к. МЕЖДУНАРОДНОЕ ПАГУОССКОЕ КОНФЕРЕНЦИИ/. Кыймылдын кетекчи жана аткаруу органы-Туракту комитет. Ал жылына 2 ирет чогулат. Штаб-квартираси-Лондондо; "Пагуош жаңылыгы" деген ар кварталсайын чыгуучу бюллетени бар. СССРде окумуштуулардын советтик Пагуош комитети тузулгон/.

ПАЙ пай /акционерлик, кооперативдик ж.б. уюмдардын мүчөлөрүнүн төлөгөн үлүшү. Пай акыга негизделген шериктик/.

ПАЙЩИК пайщик /пай шериктигинин мүчөсү, шармакчы/.

ПАКТ пакт /өз ара келишүү жөнүндөгү эл аралык келишим, м.: оз

ара кызматташуу, коодалашуу, достук жөнүндөгү пакт; пакт о ненападении кол салышпоо жөнүндөгү пакт. Кайсы бир уюмдардын ортосундагы келишим/.

ПАКТ ТРЕХ ДЕРЖАВ уч державанын пактысы /Германия, Италия, Японияны ортосунда 1940-ж. 27. IX да Берлинде кол коюлган. Ал экинчи дүйнөлүк согушта басып алуучулук максатты көздөп, Германия менен Италия Европада, Япония Азияда үстөмдүгүн орнотуп, жаңы тартип тургузмак болушкан. 1945-жылы талкаланган соң,бул пакт толук ойрон болгон/.

ПАЛАТА палата /I. закон чыгаруучу өкүлдүк мекеменин аты, м.: СССР Жогорку Совети: Союз Совети менен Улуттар Совети деген эки палатадан турат. Англиянын парламенти: лорддор /жогорку/ палатасы менен общиндер /төмөнкү/ палатасынан турат. АКШнын конгрессиндеги өкүлдөр палатасы төмөнкү палата болуп эсептелет; 2. мамлекеттик же коомдук кээ бир мекемелердин аты; торгово-промышленная палата СССР СССРдин соода-өнөр жай палатасы; книжная палата китеп палатасы; судебная палата сот палатасы ж.б./.

ПАЛАТА ДЕПУТАТОВ депутаттар палатасы /Италиянын, Иорданиянын, Мексиканын, Перунун ж.б. парламентинин төмөнкү палатасынын аты/.

ПАЛАТА ЛОРДОВ лорддор палатасы /Англиянын парламентинин шайланбай турган жогорку палатасынын аты/.

ПАЛАТА ОБЩИН общиндер палатасы /Англия менен Канаданын парламентиндеги төмөнкү палатанын аты/.

ПАЛАТА ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ өкүлдөр палатасы /АКШда, Австралияда, Белгияда, Ирландияда, Колумбияда, Либерияда, Филиппинде, Шри Ланкада /Цейлон/, Японияда ж.б. парламенттин төмөнкү палатасынын аты/.

ПАЛАТА СОВЕТНИКОВ советниктер палатасы /Японияның парламентиндеги жогорку палатанын аты/.

ПАЛАЧ желлет /I. баш кесер, желлет.Казалоо мекемелеринде кунөкөр адамды токмоктоп сабоочу, өлүм казасына буйрулгандар боюнча өкүмдү аткаруучу желлет; 2. өзүүчү, казалоочу, мыкаачы, м.: фашизм өлдердин каардуу желлети болуп, канын суудай төккөн/.

ПАЛЕОГРАФИЯ палеография /байыркы кол жазмалар менен графикаларды изилдеп үйрөнүүчү илим/.

ПАЛЕСТИНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ СОПРОТИВЛЕНИЯ Палестинанын каршылык көрсөтүү кыймылы /палестиналык арабдардын улуттук талаптарын көздөгөн империализмге жана сионизмге каршы күрөшү. Бул күрөш Израилдин басып алгыч согушунун негизинде 1948—49-ж. жана 1967-ж. палестиналык арабдарды өз жеринен куулп чыккандыктан пайда болгон. Палестиналык партизандардын 40 ка жакын ар түрдүү уюмдары жана топтору бар. Эң таасирдүү жана негизгиси Палестинаны бошотуу уюму /ООП — 1964-ж. түзүлгөн/, аткаруу Комитетинин председатели-Ясир Арафат/.

ПАЛЛИАТИВ паллиатив /I. оорууну бир аз басып, бирок биротоло айыктырбаган дары; 2. абалды убактылуу гана жеңилдетүүчү чара; жарым-картылай күргүзүлгөн ич, чара/.

ПАЛОМНИК паломник /I. зыяратчы, ажыга баруучу киши; 2. коюз жерлерге же белгилүү жайларды көрүүгө кызыгып баруучу кишилер/.

ПАМФЛЕТ памфлет /сатиралык мүнөздөгү публицистикалык чыгарма; орчундуу маселелер боюнча бирөөнү, мамлекеттик органды, саясий партияны мыскылдап, катуу сынга алуу; өз учуру үчүн өтө кызыктуу жазылган макала/.

ПАМЯТНИК эстелик /I. атактуу адамдардын эстелигин түбөлүктөө үчүн орнотулган эстелик, м.: В.И. Ленинин эстелиги; 2. мурдагы орнотулган эстелик; 3. байыркы заманлан сакталган калдыктар, м.: археологиялык эстеликтер, жазуу эстеликтери/.

ПАН пан /татаал сөздүн башында келип "бардык", "жалпы" деген маанини билдирет, м.: панисламизм-ислам дининдегилерди бир мамлекетке бириктирүүнү үгүттөгөн идея; пантюркизм-Түркиянын таасирин түрк тилдеринде сүйлөөчү бардык элге жайылтууну көздөп үгүттөгөн реакциячыл доктрина; к. ПАНАМЕРИКАНИЗМ/.

"ПАНАМА" "панама" /пара берүү менен чоң кызматчыларды сатып алууга умтулуучу жашырын иштер; бийликтик, жашырындык күчтүү өкүм сүрүп, ойрондолгон мекеме, м.: Панама каналын казууда Франциянын компаниясы ошондой болуп ойрон болгон; "панама" деген термин XIX кылымдын аягында пайда болгон/.

ПАНАМЕРИКАНИЗМ панамериканизм /АКШ империалисттеринин реакциячыл саясий доктринасы. Бул Түндүк жана Түштүк Америкадагы бардык өлкөлөрдүн "таламдарынын бирдигин" жана "шилектешигин" үгүттөйт. АКШ ошондой жалган үгүт астында ар түрдүү панамерикалык, америкалык аралык буржуазиялык уюмдарды түзүү аркылуу Батыш жарымында өзүнүн монополистик капиталынын үстөмдүк кылуусун улантууга умтулууда/.

ПАНАМЕРИКАНСКИЕ КОНФЕРЕНЦИИ панамерикалык конференциялар /1889-ж. тартып америкалык республикалардын мезгил-мезгили менен чакырылып турган жыйыны; мындай конференцияларда Америка мамлекеттеринин уюмуна /ОАГ/ жаңы мүчө алуу, Уставын кайра карап чыгуу ж.б. маселелер каралат/.

ПАНГЕРМАНИЗМ пангерманизм /1891-ж. Германияда чыккан реакциячыл саясий агым. Немецтердин жашоо аймагын кенейтүүгө умтулуп, "германдык раса башка бардык элдерден жогору турат" деген жалган теорияны ойлоп чыгарып, "Улуу Германия" империясын түзүүгө умтулушкан. Пангерманизмди жактоочулар Германияга Австрияны, Скандинавияны, Голландияны, Бельгияны, Россиядан Прибалтика, Украина, Кавказды коюп алуу, колонияларды кайра бөлүштүрүү менен дүйнөлүк үстөмдүк орноткусу келишкен. Пангерманизмди жактоочулардын идеологиясын жана басып алгыч пландарын гитлерчилер уланткан/.

ПАНЕГИРИК панегирик /басма сөздө, радио-теле берүүдө, ооз эки ашыра, өтө көк, көкөлөтө мактоо/.

ПАНИСЛАМИЗМ панисламизм /феодалдык-буржуазиялык мусулман катмарларынын диний-реакциячыл агымы. Бул биримдүү мусулман мамлекетин түзүүгө умтулган жана империалисттик мамлекеттердин басып алгыч саясатынын куралы болуп, Совет бийлигине каршы күрөш жүргүзгөн. Контрреволюциячыл ички катарында талкаланган/.

ПАНОРАМА панорама /1. бийиктиктен көрүнгөн көрүнүш, м.: шаардын панорамасы; 2. сүрөт; чоң окуяларды сүрөттөп, үйдүн керегесине тегерете тартып көз алдыңа келтирүү, м.: Москвадагы Бородино панорамасы, Севастополдогу панорамалар; 3. артиллериялык замбиректерде орнотулган оптикалык прибор/.

ПАНСИОН пансион /1. эски Россияда жана капиталисттик өлкөлөрдө ак сөөктөрдүн балдары үчүн түзүлгөн жатаканалуу орто окуу жайы; 2. мейманкананын бир түрү; 3. бирөөнүн үйүндө тамагы, жатаканасы үчүн акы төлөп жашап туруу/.

ПАНСЛАВИЗМ панславизм/Россияда жана көз бир славян өлкөлөрүндө XIX к. 20-жылдарында чыккан улуттук реакциячыл агым. Славяндардын

падышалык Россия башында турган бир мамлекетин түзүүгө умтулган/.

ПАНТЕИЗМ пантеизм /кудайды каратылыш менен окшоштуруучу философиялык окуу. Орто кылымда прогрессивдүү роль ойногон /Дж. Бруно, Б. Спиноза/. Азыр пантеизм реакциячыл роль ойноп, диний илим менен өп келиштирүүгө аракет кылууда/.

ПАНТЕОН пантеон /1. байыркы гректер менен римдиктерде бардык кудайга арналган жай, храм; 2. атактуу адамдардын сөөгү сакталуучу имарат; 3. ар түрдүү поэзиялык мүктү чогармалардын жыйнагы, адабий журналдардын, альманахтардын аты/.

ПАНТҮРКИЗМ пантюркизм /буржуазиялык-улутчул агым; бул Түркиянын гегемониясы астында бардык түрк элдерин буржуазиялык-помешиктик бир мамлекетке бириктирүүгө умтулган. Совет бийлигинин алгачкы жылдарында чыккан жана талкаланган/.

ПАРАД парад /1. көп эл катышкан салтанаттуу күрөш: 1-Майдагы физкультурниктердин парады; аскер парады; 2. майрам күндөрүндөгүдөй жыйынуу, кооздоо; 3. фехтованиедеги чабышуу өнөрү/.

ПАРАДОКС парадокс/ 1. адат болуп калып алып калган ойлорге карама-каршы, кайчы келген өзгөчө бир ойлор; акылга сыйбас ишенилген нерсе; 2. көкүсүнөн, капысынан болгон нерсе, укмуштуудук/.

ПАРАЗИТИЗМ паразитизм /жатакчылык, жатып ичер, арам тамак, бөлөк бирөөнүн эсебинен күн көрүүчүлүк. Мындай көрүнүш эксплуататордук таптарга таандык. Социалисттик өлкөлөрдө аны айрым көрүнүштөрүнө каршы эски калдыктар катарында катуу күрөш жүргүзүлөт/.

ПАРИЖСКАЯ КОММУНА Париж коммунасы /жумушчу табынын революциячыл өкмөтү; 1871-ж. 18-мартта орногон пролетариат диктатурасынын дүйнө жүзүндөгү биринчи тажрыйбасы. Бул тарыхта биринчи жолу буржуазиянын мамлекеттик машинасын сындырып, жаңы типтеги мамлекет-

чак сроканы чүзгөн, бирок 28-майга дейре гана өкүм сүргөн. Коммуна кезинде 30 мин коммунар өлтүрүлүп, көп кишилери камалган жана каторгага айдалган. Бирок Париж Коммунасынын мааниси зор. Анын маанисн К. Маркстин "Франциядагы гражданын согуш" деген китебинде кенири баяндалган. В.И. Ленин да буга жогору баа берген/.

ПАРИЖСКАЯ МИРНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ Парижлик тынчтык конференция /1919-ж. 18/I—1920-ж. 21/I чейин болгон. Биринчи дүйнөлүк согушта жеңилген өлкөлөр: Германия, Австрия, Венгрия, Түркия, Болгария менен тынчтык келишимдн иштеп чыгуу үчүн жеңген державалар: АШ, Англия, Франция, Италия, Япония ж.б. /21 өлкө/ тарабынан чакырылган. Конференцияда бир нече келишим /Версаль системасы/ түзүлгөн/.

ПАРИЖСКИЙ ДОГОВОР Париж келишими /к. "ЕВРОПЕЙСКОЕ ОБОРОНИТЕЛЬНОЕ СООБЩЕСТВО"/.

ПАРИЖСКОЕ СОГЛАШЕНИЕ /1973/ Париж келишими /Вьетнамда согушту токтотуу жана тынчтыкты калыбына келтирүү жөнүндө 4 тараптын--АШнин, АШнин жана Түштүк Вьетнам Республикасынын /Сайгон/ өкүлдөрү 1973-ж. 27-январда кол койгон келишим/.

ПАРИТЕТ паритет /I. эки тараптын өз ара мамилелериндеги тең салмактуулук; кандайдыр-бир маселени, чыр-чатакты чечүүдө, эки тараптын тең кызыкчылыгын көздөгөн маселени талкуулоодо эки тараптын тең укуктуулугу/.

ПАРИЯ парий /I. Түштүк Индиядагы "параян" кастасына таандык, өзү нерсеге укуксуз адам; 2. бардык укуктардан ажыраган, кемсинтилген, эзилген адам/.

ПАРЛАМЕНТ парламент /капиталисттик өлкөлөрдөгү закон чыгаруучу, шайлануучу /көздө дайындалуучу/ өкүлдүк орган. Алардын аттары ар түрдүү өлкөлөрдө ар башка, м.: Түркия, Иранда-- мажилис, Швецияда--риксдаг, Финляндияда --сейм, Норвегияда--стортинг, Непалда -- панчаят ж.б. Буржуазиялык шайлоо системасынын көп кезалдуулугу эмгекчилердин өкүлдөрүнөн парламентке шайлануусун өтө чектеп, эксплуататордук таптардын талымдарын көздейт/.

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ парламентаризм /буржуазиялык мамлекеттик түзүлүштүн системасы; анын шайлануучу органы-парламент, феодалдык абсолютизмден айырмаланат. Анын негизги формасы--конституциялык монархия жана буржуазиялык парламенттик республика/.

ПАРЛАМЕНТСКАЯ ФРАКЦИЯ парламенттик фракция /өз партиясынын саясатын өткөрүү үчүн аракеттенген парламенттеги партиянын депутаттарынын тобу/.

ПАРЛАМЕНТЁР парламентёр/согушта карашуу жөнүндө душмандын өкүлү менен сүйлөшүүгө, келүшүүгө командование тарабынан дайындалган, жиберилген элчи, өкүл/.

ПАРОДИЯ пародия /I. адабий, музыкалык ж.б. чыгармада башка бирөөнү же авторду тамашалап же мыскылдап туурап, өзгөртүрүү; не стихи, а пародия нр эмес эле пародия; 2. бир нерсени бурмалап; бузуп туурап, тескерисинче көрсөтүү, м.: буржуазиялык парламентаризмдин бийликтин пародиясы/.

ПАРОЛЬ пароль /өз адам экенин билүү үчүн аскерлик же кашырын ураандарда колдонулуучу кашырын белги, сөз же фраза/.

ПАРТИЯ партия /таптын умтулган саясий бөлүгү болуп, өз табынын талаасын көздейт жана анын күрөшүнө жетекчилик кылат; таптык уюмдун жогорку формасы болуп саналат. Буржуазиялык

партиялар капитализмдин сактанышына умтулушуп, буржуазиянын таламдарын талашат. Коммунисттик жана жумушчу партиялар жумушчу табы менен эмгекчилердин таламдары үчүн күрөшөт; анын программасы менен көздөгөн максаты-эксплуататорлордун бийлигин кулатуу жана коммунисттик коомду куруу/.

ПАРТНЕР өнөк /бир нерсеге чогуу, бирге катышкан адам. Эл аралык маселеде саясий, экономикалык багыттарда кошо, чогуу, бирге болуу дегенди билдирет: Англия, Италия и др. государства являются партнерами по блоку НАТО Англия, Италия ж.б. мамлекеттер НАТО блогу боюнча өнөктөр болуп эсептелишет/.

ПАРЦЕЛЛА парцелла /дыйкандын кичине бир участогу; парцеллдик дыйкандын чабал, начар чарбасынын үй-бүлөсүн багууга да кудурети жетпейт. Капиталисттик коомдо парцелла ири помещиктер жана кулактар тарабынан сүрүлүп чыгып, пролетариаттын катарына кошулат, пауперизмге айланат; парцеллярное хозяйство парцеллярдык чарба/.

ПАСКВИЛЬ паскиль /бирөөнүн кадыр-баркын кетирип үчүн жамандап, ушактап жазылган чыгарма, калаа, ушак; паскильная статья ушактап жазылган макала. Паскилянт жалакор, ушакчы, паскиль чыгарманын автору/.

ПАССЕИЗМ пассеизм /өткөн заманды эңсөө, көксөө, жаңыга, учурдагыга кас болуп, жактырбоо/.

ПАТЕНТ патент /1. автордукту жана бир нерсени ойлоп чыгаргандыкты күбөлөндүрүүчү документ; 2. соода, промысель жана кандайдыр бир башка кесип кылууга, кызмат өзгөчө укук берүүчү документ/.

ПАТРИАРХ патриарх /1. уруу коомунун аксакалы, билерманы; 2. православный чиркөөдөгү жогорку титул/.

ПАТРИАРХАТ патриархат /алгачкы общиналык түзүлүштүн матриархаттан кийинки акыркы доору. Анда мал багуучулук, металл иштетүү, дыйканчылык өнүгүп, эркектердин эмгеги үстөмдүк кылат да, алар үй-бүлөнүн өзөгү болуп, чарбалык жана коомдук турмушта жетекчи роль ойнойт. Патриархат тушунда жеке менчик, теңсиздик, таптар жана мамлекет пайда болгон/.

ПАТЕРНАЛИЗМ патернализм /1. капиталисттик өлкөлөрдө ишкана эелеринин көз бирөөлөрүнүн эмгекчилер жөнүндө "камкордук кылышы" болгон демагогиялык жалган саясаты. Жумушчулар менен кызматчыларга майда акчаларды таратып, ишканалардын кирешелеринен алууга мүмкүнчүлүк түзүлгөн деген шылтоо менен аларды тап күрөшүнөн, революциячыл күчтөрдү колдоодон алагды кылышат. Муну оңчул оппортунисттик лидерлер колдошот; 2. империалисттик державалардын начар өнүккөн, артта калган өлкөлөргө жардам көрсөтүүсү болуп, чындыгында аларды экономикалык жана саясий жактан көз каранды кылууга умтулган тышкы саясаты/.

ПАТРИОТ патриот /өз мекенин сүйгөн, элине берилип, ата журтунун, элинин демократиялык жана революциячыл салттарын бекем жолдогон, душмандарын жана эзүүчүлөрүн жек көрүп, аларга каршы каршын, жанын аябай күрөшкөн адам/.

ПАТРИОТИЗМ патриотизм /Родинасын, мекенин чексиз сүйүү, элине берилүү, алар үчүн жанын курман кылуудан кайра тартпоо. Патриотизм деген түшүнүк байыркы заманда эле чыккан, кийин феодализмге каршы күрөштө буржуазиялык улуттун өкүлү катарында пайдаланылган. Патриотизмдин эң жогорку формасы-социалисттик патриотизм; советтик патриотизм Улуу Ата мекендик согуш мезгилинде фашизмге каршы айкышкан күрөштө айрыкча айкын-ачык көрүндү.

Советтик патриотизм коомдун күйүмдаткыч күчтөрүнүн бири болуп, коммунизмди куруу.а зор роль ойнойт. Социализм өлкөлөрүндө патриотизм деген түшүнүк жалпы элдик, интернационалдык болуп, буржуазиялык улутчулдук жана космополитизм менен сыйышпайт/.

ПАТРИЦИЙ патриций /байыркы Римдеги аристократ, ак сөөк; карапайым калкты, плебейлерди эзген адам/.

ПАТРОН патрон /1. байыркы Римдеги толук укуктуу адам; 2. буржуазиялык коомдо ишкананын кожоюну, эзүүчү; 3. колдоочу, жактоочу, калкалоочу киши/.

ПАТРОНАТ патронат /1. колдоочулук; 2. СССРде жетим балдарды жеке адамдын багып тарбиялоосуна ыктыярдуу берүү ; аларга мамлекет жардам көрсөтүп турат/.

ПАУПЕРИЗМ пауперизм /эксплуататордук коомдо эмгекчилердин кашырт жакырданышы, алардын күн көрүү каражаттарынын жоктугу. Массалык түрдөгү жумушсуздук өкүм сүргөн капитализмдин жалпы кризисинин түшүндө пауперизм өзгөчө күч алат/.

ПАУПЕР паупер /кедей, карды, томалак, жакыр/.

ПАФОС пафос /жанануу, көңүл эргүү, шыктангандык, энтузиазм, м.: беш жылдыкты ийгиликтүү орундатууда эмгектин пафосу ; революциянын пафос революциячыл пафос/.

ПАЦИФИЗМ пацифизм /буржуазиялык-либералдык агым; ал согуштун мүнөзүнө жана максатына карабастан, ар кандай эле согушка каршы чыгат, тынчтыкты сактоо деген ураан астында улуттук-боштондук ж.б. адилеттүү революциячыл согуштарга деле каршы чыга берет. Азыркы шарттарда ак ниет пацифисттер ядролук курал колдонуучу дүйнөлүк согуш коркунучуна каршы, жалпы тынчтыкты жактап чыгууда/.

ПАЦИФИСТ пацифист /пацифизмдин жактоочусу/.

ПЕДАНТ педант /өтө эле бышыксынган, тыкансынган, майдачыл адам. Андайлар көздө формализмге батып кетишет/.

ПЕДАНТИЗМ педантизм /орногон тартипке, эрежелерге абдан моюн сунуп, өтө эле тыкансынган, бышыксынган күрөш-туруш, ой-пикир. Он склонен к педантизму ал педантизмге өтө жакын неме/.

ПЕДОЛОГИЯ педология /антимарксисттик, жалган окуу; балдардын тагдыры биологиялык жана социалдык факторлор менен шартталып, курактык жана кандайдыр-бир өзгөрүлбөс, туруктуу чөйрөнүн таасиринен болот деген реакциячыл закондорго таянат/.

ПЕНСИЯ пенсия /кариганда же майып болуп, ишке жөндөмдүүлүгүн жоготкондо берилүүчү акча жардам; персональная пенсия персоналдык пенсия/.

ПЕНСИОНЕР пенсионер /карылыгы же инвалиддиги боюнча пенсия алуучу адам/.

ПЕНТАГОН Пентагон /АКШнын аскердик ведомствосунун аты; Вашингтондогу борбордук аскердик мекемелер жайгашкан беш бурчтуу имараттын атынан алынган америкалык империализмдин милитаризминин жана согуштук саясатынын символу. Өлкөнүн улуттук доходунун басымдуу көпчүлүгү Пентагондун муктаждыгына жумшалат. АКШнын согуштук расходдору кийинки 20 жылдын ичинде 48 эсе көп болуп, Вьетнамдагы согушка гана 140 млрд. доллар чыгымдалган/.

ПЕНЯ өсүм /закон же договор боюнча белгиленген төлөмдүн мөөнөтүн өткөрүп жибергендиги үчүн алынуучу акчалай штраф/.

ПЕОНАЖ пеонаж /аргасы түгөнгөн дыйкан же батрак помещикке карызга белчесинен батып, ага азбай өтө көз каранды болушу. Пеонаждын жоюлганына карабастан, Латын Америкасынын айрым өлкө-

лөрүндө жана АШтын түштүк штаттарында ал дале бар/.

ПЕРВОБЫТНО-ОБЩИННЫЙ СТРОЙ алгачкы общиналык түзүлүш/адамзаттын тарыхындагы биринчи, эң байыркы коомдук түзүлүш /коомдук-экономикалык формация/, ага өндүргүч күчтөрдүн деңгээлинин төмөндүгү менен өндүрүш каражаттарына коллективдүү /коомдук/ менчик мүнөздүү болгон. Мунун негизги ячейкасы община болуп, матриархат доорунда--эне, патриархат доорунда ата үстөмдүк кылган/.

ПЕРВЫЙ ИНТЕРНАЦИОНАЛ Биринчи Интернационал /Маркс менен Энгельс тарабынан пролетариаттын эл аралык революциячыл биринчи бирикмеси, 28/IX. 1864-ж. Лондондо түзүлгөн. I Интернационал илимий коммунизмди жайылтууда, аны жумушчу кыймыл менен кошууда зор роль ойногон жана пролетардык партиянын түзүүдө маанилүү этап болгон. Ар түрдүү өлкөлөрдүн саясий жана экономикалык күрөшүнө жетекчилик кылып, капитализмге каршы чабуул коюу үчүн эл аралык жумушчулардын күч-аракетин бириктирүүгө аракет кылган. 1876-ж. тараган/.

ПЕРЕВООРУЖЕНИЕ кайра куралдануу /I. кайрадан куралдануу, жаңы курал-жарак менен жабдуу; 2. кайрытып жабдуу; техническое перевооружение народного хозяйства эл чарбасын техника менен кайрытып куралдандыруу/.

ПЕРЕВОРОТ төңкөрүш /I. чукул өзгөрүш, м.: илимдеги, техникадагы чукул өзгөрүш; 2. коомдук саясий түзүлүштөгү чукул өзгөрүш; государственный переворот мамлекеттик төңкөрүш/.

ПЕРЕЖИТКИ РЕЛИГИОЗНЫЕ диний калдыктар /динге ишенүүчүлүк, кудайга сыйынуучулук, диний ырым-жырымдарды тутуу. Дин социализмге чейинки доордо кеңири тарап үстөмдүк кылып келгендиктен,

бизде анын саркынды калдыктары дагы эле айрым адамдарда бар. Анын сакталышына СССРдеги диний уюмдардын болушу жана капиталисттик системанын таасири түртүү берүүдө. Коммунисттик коом курулган сайын атеисттик тарбия күч алып, ал калдыктар бара-бара жоголмокчу/.

ПЕРЕКУПЩИК алып сатар /пайда көрүү максатында товарды арзан алып, кымбатка өткөрүп саткан кызыл кулак адам/.

ПЕРЕМЕЩЕННЫЕ ЛИЦА көч оогон адамдар /немецтик фашисттер убактылуу басып алган өлкөлөрүндө адамдарды Германияга кара жумушка зордоп көчүрүп кетишип, осуштан кийин ар кайсы өлкөлөрдө тентип жүрүпкөн адамдар. Аларды өз жерине кайтаруу үчүн 1945-ж. СССР, АШМ, Франция, Англия, Бельгия келишим түзүшүп, ООНдун Генералдык Ассамблеясы 1946-ж. эки ирет резолюция кабыл алган. Израиль 1948-ж., 1967-ж. басып алган араб өлкөлөрүнүн элдери да өз жеринен куулган /К. ПАЛЕСТИНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ/.

ПЕРЕПЛИРИЕ утурумдук карашуу /согушуп жаткан тараптардын урушту убактылуу токтотууга келишүүсү. Тынчтык жөнүндө сүйлөшүүнү жүргүзүү үчүн калпы утурумдук карашуу бардык куралдуу күчтөрдө таркатылат. Фронттун айрым участокторунда өлгөндөрдү көмүү, жарадарларды алып кетүү үчүн да утурумдук карашуу болот/.

ПЕРЕНАСЕЛЕНИЕ ашык калк /эксплуататордук коомдо эмгекке жөндөмдүү калктын ишке чегилбей, жумушчу күчкө болгон талаптын салыштырмалуу түрдө азаюусунун натыйжасында көптөгөн жумушчулардын жумушсуз калышы/.

ПЕРЕПРОИЗВОДСТВО ашыра өндүрүү /капитал өлкөлөрүндө элдин сатып алуу жөндөмдүүлүгүнө караганда товарлардын ашыра өндүрүлүп, сатылбай, өтпөй, көбөйүп кетиши. Мунун өзү экономикалык кризистин чыгышына себеп болот. Ашык өндүрүү мезгил-мезгили менен кайталанып турат да, бир катар ишканалар жабылып, жумушчулар иштен чыгарылат/.

ПЕРЕПИСЬ НАСЕЛЕНИЯ эл каттоо /элдин, калктын өсүш көйөлдүн аныктоо үчүн мезгил-мезгили менен жүргүзүлүп турат. СССРде 1926, 1940, 1959 жана 1970-ж. эл каттоо болгон/.

ПЕРЕРАСХОД ашык сарптоо /белгиленгенден ашык акча каражаттарын, материалдарды сарп кылуу, чыгымдоо/.

ПЕРЕРОЖДЕНИЕ өзгөрүү /1. мурунку касиетин жоготуп, начарлоо, таптакыр өзгөрүү, башкага айлануу, бүтүндөй кубулуу/.

ПЕРЕСЕЛЕНЕЦ переселенец /бир жерден экинчи бир жерге көчүрүлгөн адам/.

ПЕРЕСЕЛЕНИЕ көчүрүү /калктын бир жерден экинчи жерге көчүшү, м.: 1954--55-ж. дан жерлерди өздөштүрүүгө көп адам көчүп барышкан/.

ПЕРЕХОДНЫЙ ПЕРИОД ОТ КАПИТАЛИЗМА К СОЦИАЛИЗМУ капитализмден социализмге өтүү мезгили /социалисттик коомдун өнүгүшүндөгү тарыхый мезгил; мында түшүндө социалисттик коом түзүлүшү үчүн экономикалык, саясий, рухий шарттар түзүлөт. Социалисттик негизги өзгөрүүлөрдү ишке ашыруу үчүн пролетариат диктатурасы орношу керек. Ал кулатылган таптардын жеке меншигин калпы элдик, мамлекеттик меншикке айландырган экономикалык саясатты жүргүзөт. Өткөөл мезгил шаар менен кыштакта капиталисттик элементтердин жоюлушу, бүткүл эл чарбасында социализмдин жеңиши менен аяктайт/.

ПЕРИФЕРИЯ периферия /1. өлкөнүн борборунан, борбордук бөлүгүнөн алыс турган райондор, м.: периферияда иштөө; 2. борбордук эмес, жергиликтүү органдар/.

ПЕРСОНА ГРАТА персона грата /дайындалган дипломатиялык өкүлдү ал баруучу мамлекеттин жактырып, макулдугун берүүсү. Персона нон грата өлкөдөн чыгып кетүүсү талап кылынган дипломатиялык өкүл/.

ПЕРСПЕКТИВНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ перспективдүү пландаштыруу/социалисттик өлкөлөрдө бүтүндөй эл чарбасын же анын айрым тармактарын, райондорду, ишканаларды өнүктүрүүнүн бир нече жылга эсептелген пландарын илимий түрдө иштеп чыгуу, турмушка ашыруу жана орундалышына контролдук кылуу, м.: СССРде өлкөнүн эл чарбасын, маданиятын өнүктүрүүнүн 5 жыл жана андан узак пландарын түзүлүп, ишке ашырылууда. СССРдин биринчи перспективдүү планы 10—15-жылга эсептелген ГОЭРЛО болгон; СЭВ өлкөлөрүнүн рамкасында да перспективдүү пландар түзүлүп, ишке ашырылууда/.

ПЕССИМИЗМ пессимизм /турмушка, келечекке көңүлсүз, сары убайым, кызыксыз кароо; көңүл чөгүүчүлүк, идеясыздык; бул өмүрүн сүрүп, ойрондолуп баратқан реакциячыл таптардын өкүлдөрүнө мүнөздүү. Пессимизм оптимизмдин тескериси/.

ПЕССИМИСТ пессимист /пессимизмге берилген, пессимизмге батқан адам/.

ПЕТИЦИЯ петиция /бийликтин жогорку өкүлүнө, мамлекеттин башчысына ж.б. кайрылып жазылган көчүлүктүн өтүнүчү, арыз, суроосу/.

ПЕТРАШЕВЦЫ петрашевчилер /орустун дворян өкүлдөрүнүн жана ар түркүн чиндеги интеллигенциясынын революциячыл кружогу; 1845-ж. М.В. Буташевич-Петрашевский негиздеген. Алар утопиялык социализмдин идеяларын колдоткон. Крепостнойлук укукту, падышалык самсдержавиеңи жек көрүшкөн патриоттор болуп, дийкандар көтөрүлүшүн жактаткан. 1849-ж. падыша өкмөтү аларды катуу жазалаган/.

ПЕХОТА жөө аскер /куралдуу күчтөрдөгү аскердик бөлүктүн негизги түрү/.

ПЕЧАТЬ басма сөз /газета, журнал, китеп, брошюра жана башкалар/.

ПИГМЕЙ пигмей /I. кабунча Борбордук Африкада жана Түштүк-Чыгыш Азияда жашаган бою кыска адамдар; 2. кудуретсиз, санда жок адам/.

ПИЕТИЗМ пиетизм /I. XVII кылымда Германиядагы протестанттардын арасынан чыккан диний агым; 2. мистикалык, каңыл чектүү маанай/.

ПИКЕТ пикет /I. күзөттөгү кичине отряд; 2. капиталистик өлкөлөрдө иш таштаган кыймылчылардын тобу; штрейкбрехерлерди ишканага колотпой жолун тосуу үчүн стачкалык комитет тарабынан бөлүнгөн күзөтчү кыймылчылар; демонстрацияга чыгышкан адамдарды кайтаруучу же болбосо эмгекчилердин талаптарын билдирүү үчүн өкмөттүк имараттардын алдына топтолушуп келишкен адамдардын тобу, м.: кыймылсыздардын же согуш ветерандарынын пикети/.

"ПИНГ-ПОНГОВАЯ ДИПЛОМАТИЯ" "Пинг-понг дипломатиясы" /1971-жылы чыккан термин. Ошол жылы апрелде АКШнын теннис спортсмендери КНРге келип, аларды Чжоу Энь-лай кабыл алган. 1949-жылдан бери бул өлкөлөрдүн ортосунда дипломатиялык мамиле жок болгондуктан, бул визит саясий мүнөзгө ээ болгон/.

ПИОНЕР пионер /I. кандайдыр бир иште, илимде, техникада, искусствода ж.б. биринчи болуп жол салуу, ачуу, м.: космоско биринчи баруу, дан жерди биринчи өздөштүрүп, отурукташуу; 2. балдардын коммунистик кыймылдуу уюмунун мүчөсү; 3. Англияда, Германияда, Францияда жана XIX кылымга чейинки Россияда инженердик аскерлердин солдаты/.

ПИОНЕРСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ пионер уюму /СССРдеги балдардын массалык коммунистик уюму; бул уюм 1922-жылы түзүлүп, 1924-жылы январда В.И. Ленициндин ысмы берилген/.

ПИРАТ пират, каракчы/кемелерди же жээктердеги кишилерди талап-тоноочу деңиз каракчысы/.

ПЛАКАТ плакат /I. агитациялык максатта көрүнө жерге илинүүчү, сүрөттүү же сүрөтсүз тексттер; 2. эски Россияда дайындар менен мещандарга берилүүчү паспорт/.

"ПЛАН ДАУЭСА" "Даузстин планы" /Германиянын репарация төлөө плани. Биринчи дүйнөлүк согушта жеңген өлкөлөрдүн 6/8 1924-жылы Лондон конференциясында кабыл алынган. Америкалык ири банкир Ч. Даузстин катышуусу менен түзүлгөн. Пландин максаты Германияга чет элдик, өзгөчө америкалык капиталдын киришин кеңейтүү болгон; ага берилген заемдун 70% ин АКШнын капитали түзгөн. Ал эми Германия репарация үчүн эки эсе аз төлөгөн. Германия түшкөн акчалардын өзүнүн согуштук потенциалын күчөтүү, агрессиялык максаттарын ишке ашыруу үчүн пайдаланган. 1929-жылы бул план "Юнгдун планы" менен алмаштырылган/.

ПЛАН план /I. иштердин, чаралардын алдын ала белгиленген программасы, м.: беш жылдык, кварталдык, айлык пландар; 2. бир об"ектинин же нерсенин кичине масштабда түшүрүлгөн чиймеси: шаардын планы; 3. айтылуучу же жазылуучу нерсенин кыскача, ыраатту сапалып баяндалыши, м.: докладдын планы; 4. бир нерсенин жайгашкан орду; на заднем плане сценн сахнанын арткы жагында/.

ПЛАНЕТА планета /I. Марс, Чолпон, Меркурий, Жер ж.б. спектту күндүн айланасында тегеренип жүрүүчү телолор; 2. Жер шары, дүйнө жүзү/.

ПЛАНЕТАРИЙ планетарий /1. асмандагы планеталардын кыймылын көрсөтүүчү прибор, 2. ошондой прибордун жардамы менен асман телолорунун жайгашуусун жана кыймылын көрсөтүүчү имарат/.

ПЛАНИРОВАНИЕ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА эл чарбасын пландаштыруу /эл чарбасын өнүктүрүүнүн пландарын түзүү жана аткарылышын уюштуруу. Пландар илимий негизде жана эл чарбасынын план ченемдүү өнүгүшүнүн законуна ылайык, социализмдин башка экономикалык закондорунун талаптарын эсепке алуу менен перспективалык жана жылдык пландар болуп түзүлөт/.

"ПЛАН МАРШАЛЛА" "Маршаллдын планы" /экинчи дүйнөлүк согуштан кийин Европа өлкөлөрүнүн чарбасын калыбына келтирүүгө "жардамдашуу" максатында АШтын сол кездеги Мамлекеттик секретары Джорж Маршалл /1880-1959/ сунуш кылган АШтын экономикалык экспансиясын жайылтуу планы. Парижедеги конференциядa /УП. 1947-ж./ "Маршаллдын планын" Европадагы 17 өлкө кабыл алган. Бул план боюнча берилген каражатты согуштук максаттарга, СССР жана элдик демократиялык өлкөлөргө каршы пайдалануу талап кылынган. 1951-жылы АШтын конгресси "Маршаллдын планын" "кооперациялоону өз ара камсыз кылуу жөнүндөгү закон" менен алмаштырган/.

"ПЛАН ШУМАНА" "Шумандын планы" /Франциянын тышкы иштер министри Р. Шуман тарабынан 1950-жылы майда сунуш кылынган; Батыш Европанын көмүр жана металлургия өнөр жайларын өнүктүрүү планы. Европалык көмүрдү жана болотту өнүктүрүү боюнча монополдук бирикме/.

"ПЛАН ЯНГА" "Янгдын планы"/биринчи дүйнөлүк согуштан кийин Германиянын репарация төлөө планы; Дауестин планынын ордуна 1929-жылы кабыл алынган, ага америкалык банкир Янг председателдик кылган. Бул план Германиянын согуштук күч-кубатын арттыруу-ну, анн СССРге каршы пайдалануу, АШтын капиталынын Европага, өзгөчө Германияга көбүрөөк кириши көздеген. Германиядан алынуучу репарациянын жалпы суммасы 113,9 миллиард марка болуп белгиленип, төлөө мөөнөтү 59 жылга узартылган. Бирок Германиянын өкмөтү 1932-жылы репарацияны төлөөдөн баш тартканда, "Янгдын планы" иште аткай калган/.

ПЛАН КАПИТАЛЬНОГО РЕМОНТА капиталдык ремонттун планы

ПЛАН КАПИТАЛЬНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА капиталдык курулуштун планы

ПЛАНОВОЕ ХОЗЯЙСТВО пландуу чарба /социалисттик коомдук менчиктин жана эркин чыгармачылык эмгектин негизинде экономикалык закондордун талаптарына ылайык мамлекеттик план боюнча өнүгүп турган чарба/.

ПЛАНОВОЕ ЗАДАНИЕ пландуу тапшырма /пландын негизинде эл чарбасынын тармактарын өнүктүрүүгө, белгилүү бир продукцияларды өндүрүүгө берилген тапшырма/.

ПЛАНОВЫЙ ДОХОД пландуу кирешe /бир жыл ичинде түзүлгөн накта пайда; к. НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОХОД/.

ПЛАНОМЕРНОСТЬ план ченемдүүлүк/экономикалык закондордун негизинде эл чарбасынын план ченеминде өнүгүшү/.

ПЛАНТАТОР плантатор /капиталисттик дыйканчылыктагы ири чарбанын ээси; бул айыл чарбачылыгына тиешелүү кофе, каучук, пахта, кант тростниги, банан, тамеки ж.б. сыяктуу айрым өсүмдүктөрдү өстүрөт. Плантаторлор көбүнчө колониялык жана көз карандысыз өлкөлөрдө көп кездешет да, булардын иши катуу эксплуатацияга негизделет/.

ПЛАНТАЦИЯ плантация/I. плантатор эксплуатациялоочу жер чарбасы; 2. атайын өсүмдүктөр өстүрүлүүчү ири жер участогу, м.: кант кызылчасынын плантациясы; пахта плантациясы ж.б./.

ПЛАТОНИЗМ платонизм /I. байыркы грек философу Платондун жана анын жолун жолдоочулардын идеалисттик философиясы; 2. турмушта, ич жүзүндө эмес, идеяда, ойдо гана жашоочу нерсе; 3. суз, мерес сүйүү/.

ПЛАТФОРМА платформа /кандайдыр бир саясий партия, фракция же топ жетекчиликке алган теориялык жобо же практикалык программа/.

ПЛАЦДАРМ плацдарм /аскерлердин чабуул коюу үчүн чыңдалган ондойлуу район, территория; кеңирээк маанисинде: согуштук операция жүргүзүлүп жаткан территория/.

ПЛЕБЕЙ плебей/I. байыркы Римде адегенде саясий укукка ээ болбогон катмарлардын бири. Кулдан айырмаланып, плебей эрте башына ээ болот. Саясий укук үчүн плебейлер менен патрицийлердин ортосунда тынымсыз күрөш жүрүп турган; 2. дворяндык-буржуазиялык тилде плебей аварлык кедей-комбагалдардын катмары дегенди да түшүндүрөт/.

ПЛЕБИСЦИТ плебисцит /өзгөчө маанилүү маселени чечүүдө жалпы калктан суроо, бүткүл элдик добушка коюу ж. РЕФЕРЕНДУМ/.

ПЛЕМЯ уруу /I. тукум, эл; тюркские племена түрк уруулары; 2. эл, улут; 3. муун, жеткинчек; комсомольское племя комсомол жеткинчектер/.

ПЛЕН туткун /I. согуш туткуну; 2. жок нерсеге ишенүүчүлүк; в плену предрассудков ырым-жырымдардын туткунунда болуу/.

ПЛЕНАРНЫЙ пленардык /кайсы бир уюмдун, советтин, комитеттин, комиссиясынын ж.б. бардык мүчөлөрү катышкан чогулуш, заседание ж.б./.

ПЛЕНУМ пленум /кандайдыр бир уюмдун же партиянын жайланма жетекчи органынын мүчөлөрүнүн чогулушу, заседанеси, м.: КПСС БКнын пленуму/.

ПЛЕЯДА плеяда /бир доордо жашаган көрүнүктүү инсандардын тобу; булар өз каалтары, идеялык багыттары, милдеттери, энергиялары жагынан окшош болушат; Пушкинская плеяда поэтов Пушкиндин тушундагы акындардын плеядасы; плеяда композиторов композиторлордун плеядасы/.

ПЛУТОКРАТ плутократ /эксплуататордук коомдо үстөмдүк кылуучу таптын өз байлыгынын аркасында бийликке, чоң таасирге ээ болушу; ушундай бийликке ээ болгон адам/.

ПЛУТОКРАТИЯ плутократия /I. капитал өлкөсүндөгү саясий түзүлүш; мында бийлик үстөмдүк кылуучу таптын бир уюч өкүлдөрүнө, империалисттик мамлекетте--магнаттарга таандык болот; 2. өлкөдөгү мүлктүү, бай таптардын өкүлдөрүнөн турган башкаруучу, үстөмдүк кылуучу катмар/.

ПЛЮРАЛИЗМ плюрализм /дүйнөнүн биримдигин таанган жана бардык жаралган нерселер бири бирине көз каранды эмес, өз алдынча турат деген идеалисттик көз караш; монизмдин карама-каршысы/.

ПОБОРНИК жактоочу /талапкер, бир нерсени жактоочу, ал үчүн күрөшүүчү; СССР--поборник мира и демократии СССР-тынчтыктын жана демократиянын жактоочусу/.

ПОБОРЫ алык-салык/өтө оор алык-салык, көп налог; крестьяне восстали против чрезмерных поборов дыйкандар өтө эле оор алык-салыкка каршы көтөрүлүш чыгарып турушкан/.

ПОГАШЕНИЕ төлөө /1. карызды төлөө, төлөп кутулуу, м.: заемду төлөп берүү; погашение ссуды карызды төлөө; 2. өчүрүү, жарамсыз кылуу, күчүн жоготуу; погашение паспорта паспортту жарамсыз кылуу/.

ПОГРОМ талкалоо /1. эксплуататордун коомдо кайсы бир улутка, улуттун топко карыш уюштурулган реакциячыл-шовинисттик талоончул кыйратыч кыймыл; 2. бүлүндүрүү, кыйратып жок кылуу, м.: согуш учурунда кыйратып, бүлгүн салуу/.

ПОДАТЬ алым-салык /революцияга чейинки Россияда дыйкандар менен мещандардан хан башына алынуучу алык-салык/.

ПОДАЧКА кайыр-садага /1. эксплуататордук коомдо жакыр адамдардын кайыр сурап хан багышы; 2. капиталисттик ишкана ээлеринин жумушчуларга берүүчү харытимсиз, аз акылары/.

ПОДВИГ эрдик /баатирдин, каармандык, акыан кайраттуулук, м.: эмгек майданында баатырдык көрсөтүү; воинский подвиг аскердин баатырдын ит/.

ПОДЖИГАТЕЛЬ эрттөөчү /1. эрттегүч, күйдүрүүчү адам; 2. согуш отун тутандыруучу/.

ПОДОХОДНЫЙ НАЛОГ киреше налогу /кишилердин жана ишканалардын бардык кирешелеринен милдеттүү түрдө алынуучу налог. Капиталисттин коомдо өзүн көпчүлүгүн эмгекчилер төлөшөт/.

ПОДПОЛЬЕ подполье /1. подвал, үйдүн асты; 2. өкметтен жашыруун иштелүүчү ит. Саясий партиянын же топтун жашырын ит жүргүзүүсү/.

ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ бөлүк /1. бир нерсенин майда бөлүктөргө бөлүнүү, м.: өлкөнүн бир нече областтарга жана округдарга бөлүнүшү; 2. аскердин бөлүк, политогу батальон, рота, взвод/.

ПОЗИТИВИЗМ позитивизм /буржуазиялык суб"ективисттик-идеалисттик философиянын бир агымы. Бул об"ективдүү чындыкты жана перселерди таанып-билүүнү танат/.

ПОЗИЦИЯ позиция /1. бир маселеде аягына чейин колдонулган ыкма, жол; 2. аскерлер же согуштук курал-жарактар жайгашкан жер. Передовая позиция алдыңкы позиция; 3. көз караш, м.: өз көз карашын жактоо; отстаивать свою позицию по вопросам разоружения куралсыздануу маселеси боюнча өз көз карашын бекем жактоо/.

ПОЗНАНИЕ таанып-билүү /1. билүү, тануу, жаратылышты таанып-билүү; 2. баштан өткөрүү, татуу, м.: эмгектин кубанычын татуу/.

ПОКОРЕНИЕ багындыруу /согуштук күч колдонуу же башка жолдоо менен кечип алуу, каратып алуу, басып алуу, бак пайдыруу. Покорение природы жаратылышты багындыруу/.

ПОЛЕМИКА полемика /басма сөздө, чогулушта, диспутта, ж.б. жыйындарда кандайдыр-бир маселени талкуулоодогу талаш-тартыш, айтыш, м.: илимий талаш-тартыш/.

ПОЛИ поли /татаал сөздөрдүн көп дегенди билдирүүчү бөлүгү, м.: полигамия, политеизм, политехникалык институт/.

ПОЛИГАМИЯ полигамия /айрым элдерде же уруулардо сакталып келаткан көп никелүүлүк, көп аялдуу адам, көп күйөө күткен аял. Анын тескериси - моногамия, бир никелүүлүк/.

ПОЛИГОН полигон /ок, снаряд атып машыгуучу жай. Артиллерийский полигон артиллериялык полигон/.

ПОЛИСМЕН полисмен /англис тилинде сүйлөөчү өлкөлөрдөгү, АКШ, Англия ж.б., полицейский/.

ПОЛИТЕИЗМ политеизм /көп кудайга сыйынуучулук; көп кудайдын бар экенин таануучу дин; анын тескериси—монотеизм, бир кудайга сыйынуу/.

ПОЛИТИКА сайсат /коомдук таптардын, партиялардын, топтордун көздөгөн талаптарын жана максаттарын аныктоочу ич-аракеттери; өлкөнүн коомдук жана экономикалык түзүлүшүн чагылдыруучу мамлекеттик бийликтин, башкаруу органдарынын ич-аракети/.

ПОЛИТИК саясатчы /1. саясатчы, саясий ишмер; 2. кишилер менен чебер мамиле кыла билүүчү адам/.

ПОЛИТБЮРО ЦК КПСС КПСС БКнын Саясий бюросу /КПСС БКнын кетекчи органы; БКнын Пленумунда, пленумдардын аралыгында партиянын ишине кетекчилик кылуу үчүн пайдаланылат. Саясий Бюронун заседаниесинде партиянын ички жана тышкы саясатынын өтө маанилүү маселелери каралат/.

ПОЛИТИКА "ОТКРЫТЫХ ДВЕРЕЙ" "Ачык эшик" саясаты /америкалык империализмдин экспансия кылуу саясаты; тиги же бу өлкөгө экономикалык жактан үстөмдүк кылууга умтулуу. Бул саясат биринчи жолу Кытайга колдонулуп, АКШнын мамлекеттик секретары Гей /1899/ өзүнүн нотасында билдирген. АКШ экономикалык кубаттуулугунун аркасында XIX кылымдын аягында башка өлкөлөрдү сүрүп чыгып, Кытайдын рыногуна үстөмдүк орнотkон/.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИЯ саясий экономия /адамдардын коомдук-өндүрүштүк, б.а. экономикалык мамилелеринин өзүгүшү жөнүндөгү илим. Саясий экономия коомдогу ар түрдүү таптардын экономикалык жана саясий талаптарына тиешеси болгон маселелерди изилдеп үйрөнөндүктөн, бардык эле таптар үчүн бирдей болбойт. Буржуазиялык саясий экономия пролетардык саясий экономия жана

майда буржуазиялык саясий экономиялар бар. Пролетардык — Маркстик-лениндик саясий экономия таптык, партиялык мүнөзгө ээ. Ал дайыма тыкыйыз өзүгүп, чыгармачыл, таптык мүнөздө болот.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УРЕГУЛИРОВАНИЕ саясий жөнгө салуу /эл аралык татаал проблемаларды, мамлекеттердин ортосундагы талаш маселелерди тынчтык жол менен чечүүгө багытталган келишимдердин, дипломатиялык чаралардын жыйындысы. Мындай жөнгө салууга Индокитай боюнча 1954-жылкы Женева келишимдери, Индия менен Пакистандын чатагын жайгаштыруу боюнча 1966-жылкы Ташкент декларациясы, Батыш Берлин боюнча 1971-ж. 3-сентябрдеги келишим ж.б. мисал болот/.

ПОЛИТИНФОРМАТОР саясий информатор /саясий темадагы ар түрдүү маселелер боюнча коллективде мезгил-мезгили менен информация жасап берип туруучу адам/.

ПОЛИТОТДЕЛЫ саясий бөлүмдөр /БКП/б/ БКнын чечими боюнча 1933-жылы МТСтердин алдында түзүлгөн. Алар колхоздорду уюштуруу, чарбалык жактан чыңдоо, кадрларды өстүрүү, дыйкандар массасынын саясий деңгээлин көтөрүлүүдө чоң роль ойногон. Өз милдетин аткарган соң, кадимки партиялык уюмдарга айландырылган. Партка шайлык, саясий бөлүмдөр эл чарбасынын башка тармактарында да түзүлүп турат/.

ПОЛИТКАТОРЖАНИН саясий каторгодагы адам /революцияга чейин Россияда саясий, революциячыл ишери, саясий көз караштары үчүн каторгога айдалган адам/.

ПОЛИТКРУЖОК саясий кружок /адамдардын идеялык-саясий билимин көтөрүү максатында саясий маселелерди үйрөтүүчү кружок/.

ПОЛИТРАБОТНИК саясий кызматкер /саясий органдарда иштеечу жана калк арасында саясий иштерди жүргүзүүчү адам/.

ПОЛИТРУК саясий жетекчи /Советтик Армиянын бөлүктөрүндө саясий иштерге жетекчилик кылуучу аскердик кызматкер, ротанын политругу/.

ПОЛИТСОСТАВ саясий состав /Советтик Армияда жана флотто аскердик-саясий кызматкерлердин составы/.

ПОЛИТЭМИГРАНТ саясий эмигрант /өкметке каршы саясий иш жүргүзгендүгү үчүн куугунтукталып, чет өлкөгө кеткен саясий кишер/.

ПОЛИЦЕЙСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ полициялык башкарма

ПОЛИЦИЯ полиция /капиталисттик өлкөлөрдө куралдуу атайын уюм; ал эксплуататордук таптардын кызыкчылыгын, алардын коомдук жана мамлекеттик түзүлүшүн коргойт. Өз укугу үчүн күрөшкөн эмгекчилерди аёосуз катуу жазалайт. Полициянын өзгөчө бир түрү-Кошурын полиция, фашисттик Германиядагы гестапо/.

"ПОЛИЦЕЙСКИЙ СОЦИАЛИЗМ" "Полициялык социализм". /к. ЗУБАТОВЩИНА/.

ПОЛНОМОЧИЕ полномочие /бирөөгө берилген бийлик же укук, м.: эл сотторунун полномочиеси/.

ПОЛПРЕДСТВО полпредство /полномочиелүү өкүлдүк, 1941-ж. чейин СССРдин чет өлкөлөрдөгү полномочиелүү өкүлдүк мекемелеринин кыскартылган аты. Полпредствонун башында Полпред /полномочиелүү өкүл/ турган. 1941-ж. Полпредство посольствого же миссияга айландырылган/.

ПОЛУКОЛОНИЯ жарым колония /формалдуу түрдө өзүнчө, ал эми ич күзүндө экономикалык жана саясий жактан империалисттик мамлекеттерге көз каранды болгон өлкө/.

ПОМИЛОВАНИЕ мунапыс /кылмыш жасагандыгы үчүн соттолгон адамга кечирим берүү же жазалоо мөөнөтүнүн жарым-жартылайын кыскартуу; заявление о помиловании кечирим берүү жөнүндөгү арыз/.

ПОЛЮС уюл /1. планетанын, жер шарынын түндүк жана түштүк уюлу; 2. бири бирине карама-каршы турган, келишпес нерсе/.

ПОЛЯРИЗАЦИЯ поляризация /тарыхый процесстин жүрүшүндө антагонисттик таптардын жана коомдук күчтөрдүн бири бирине карама-каршы эки тарапка бөлүнүшү. м.: капиталисттик коомдо буржуазия жана пролетариаттын ортосунда элдешпес саясий тап күрөшү жүрөт/.

ПОМЕСТЬЕ поместье /помещиктин эзелеген жери, имениеси/.

ПОМЕЩИК помещик /феодалдык-крепостнойлук Россияда үстөмдүк кылуучу тап, дворян-жер ээлери. Помещиктер зор жер аянтын ээлеп, крепостной дыйкандарды /к. КРЕПОСТНОЕ ПРАВО/ эзүү менен эң көп кирешe алган; самодержавиени,саясий реакциянын башкы таянычы болгон. Крепостной укук жокторгондон кийин, 1917-жылга чейин, көп артыкчылыктарга ээ болуп келген. 1917-ж. Октябрь революциясы помещик табын жок кылып, жерин мамлекеттин меншигине айландырган. Социалисттик жана демократиялык өлкөлөрдө да помещиктер экспроприацияланып, агрардык реформа жүзөгө ашырылган. Капиталисттик өлкөлөрдө ири жер ээлери азыр дагы бар/.

ПОПЕЧИТЕЛЬСТВО камкордук /жашы толо элек балдарды же майып жана өтө жарчан адамдарды багып көзөмөлдөө жана алардын укуктарын коргоо боюнча жетекчүчү чаралардын системасы/.

ПОПОВЩИНА поповщина /диний таасирге байланыштуу ырым-жырымдар, чиркөө колдогон диний-мистикалык көнүмдөр/.

ПОПРИЩЕ майдан /ич майданы, м.: адабият майданында же ыйык майданында иштөө/.

ПОПРОШАЙНИЧЕСТВО кайырчылык /тилемчилик, эксплуататордук коомдо адамдардын сурпун абалынын жакыр болушунан аргасыз кайыр сурашы, тилемчилик кылыш/.

ПОРТО-ФРАНКО порто-франко/товарларды ташып келүүдө жана чыгарууда пошлинасыз, бажысыз укуктан пайдалануучу порт/.

ПОСЕЛЕНИЕ байыр алдыруу /1. жайгаштыруу, жай алдыруу; 2. поселок, кыштак; 3. алыс жерге айдап жиберүү, жер котортуу; 4. военные поселения аскердик поселение - падыша Александр I убагында генерал Аракчеев уюштурган аскердик бөлүк, андагы дыйкандар аскердик милдет аткаруу менен коно жер айдап, дыйканчылык кылышкан/.

ПОСЕССИОННОЕ ПРАВО посессиондук укук /крепостной Россияда айрым капиталисттердин ишканаларды жана көз каранды дыйкандарды укум-тукумуна чейин пайдаланууга болгон укугу/.

ПОСЕССИОННЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ посессиондук ишканалар /крепостной Россияда казыналык жерде курулуп, айрым капиталисттердин эелигине берилген ишканалар/.

ПОСЛАННИК посланник /1. өкүл; бир мамлекеттин башка мамлекетке баруучу миссиясына башчылык кылуучу дипломатиялык өкүл; 2. дипломатиялык элчиден төмөнкү рангдын бири/.

ПОСОБИЕ пособие /1. жардам акча. СССРде төмөндөгүдөй пособиелер бар: көп балалуу жана калгыз бой энелерге берилүүчү пособие; эмгекке жараидуулугун убактылуу жоготкондо берилүүчү пособие; мамлекеттик социалдык камсыздандыруу боюнча; өлгөн жумушчуну же кызматкерди көмүүгө, квалификациясын өркүндөтүүдө, штат кыскартылып, же уюм, мекеме, ишкана жоюлуп кызматтан, иштен бошотулганда берилүүчү пособие; 2. окуу куралдары, окуу китептери; наглядные пособия көрсөтмө куралдар/.

ПОСОЛ посол, элчи /1. мамлекеттин башка мамлекеттеги посольствосуна башчылык кылуучу дипломатиялык өкүлү; Посол СССР в США СССРдин АКШдагы элчиси; 2. дипломатиялык жогорку ранг/.

ПОСОЛЬСТВО посольство /1. элчилик, башка мамлекетке дипломатиялык сүйлөшүү жүргүзүү үчүн өкмөт тарабынан жиберилген адамдардын тобу; 2. башка мамлекеттеги дипломатиялык өкүлдүк мамиле; Советское посольство в США АКШдагы Советтик посольство/.

ПОСРЕДНИЧЕСТВО далдалчылык /орточулук; тараптардын келишүүсүнө көмөк көрсөтүү; эки мамлекеттин же эл аралык уюмдун ортосундагы талаш-тартыштарды тынчтыкта чечүү үчүн ортого түшүү, далдалчылык кылуу/.

ПОСТЕПЕННЫЙ ПЕРЕХОД ОТ СОЦИАЛИЗМА К КОММУНИЗМУ социализмден бара-бара коммунизмге өтүү

ПОСТОЯННОЕ ВОЙСКО туруктуу аскер

ПОСТОЯННЫЙ КАПИТАЛ туруктуу капитал

ПОТЕНЦИАЛ потенциал /белгилүү бир учурда атайын максатта пайдаланылуучу мүмкүндүк жана күчтөрдүн жыйындысы, м.: мамлекеттин согуштук жана экономикалык потенциалы/.

ПОТЕНЦИЯ потенция /жашыруун түрдөгү мүмкүнчүлүк, көндөмдүүлүк, бирок белгилүү бир шарттарда ачык көрүнүүгө, ыкты пайдаланууга толук жарактуу нерсе/.

ПОТОК поток, агым /тыныксыз, үзгүлтүксүз, м.: өндүрүштүн үзгүлтүксүз, тыныксыз иштеши/.

ПОТРЕБИТЕЛЬНАЯ СТОИМОСТЬ керектөөчү нарк /адамдын, коомдун кандайдыр бир керектөөсүн канааттандырууга продукциянын, заттын, буюмдун көндөмдүүлүгү, аның пайдалуулугу. Керектөөчү нарк экиге бөлүнөт: өздүк керектөөлөр: тамак-аш, кийим-кечек, үй-мүлк ж.б.;

материалдык байлыктарды өндүрүүчү өндүрүш каражаттары, адамдын конкреттүү эмгеги менен өндүрүлүүчү продукциянын керектөө наркы/.

ПОТРЕБИТЕЛЬСКАЯ КООПЕРАЦИЯ керек-карак кооперациясы /керектөөчүлөрдүн товарларды сатып алуу жана сатуу үчүн биригкен ыктыярдуу бирикмеси. Капитализм шартында эмгекчилердин бул бирикмеси ири соода капиталисттерине көз каранды болуп калайт. Социалисттик коомдун керек-карак кооперациясы селолук калк мүчө болуп кирген социалисттик сообдун негизги бир формасы болуп эсептелет/.

ПОТРЕБЛЕНИЕ ЛИЧНОЕ өздүк керектөө /өндүрүштүк эмес керектөөлөрдүн негизги белүгү; кишилердин өз керектигине пайдаланылуучу продуктылар: тамак-аш, кийим-кече, турак-жай, үй мүлктөр ж.б. Өндүрүштүк эмес керектөөлөрдүн экинчи белүгүн өндүрүштүк эмес сферадагы мекемелерге, маданий-агартуу, ден соолукту сактоо ж.б. кеткен каражаттар түзөт. Капитализм кезинде эмгекчилердин сатып алуу жөндөмдүүлүгү төмөн болгондуктан, алардын өздүк керектөөлөрүнө чек коюлган. Социалисттик коомдо өндүрүштүн өнүгүшүнүн жана өркүндөшүнүн негизинде элдин керектөөлөрү үзгүлтүксүз өсүүдө/.

ПОТСДАМСКАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ Потсдам декларациясы /1945-ж. 26-июлда Потсдам конференциясынын убагында АКШ, Англия, Кытай өкметтөрүнүн атынан жарыяланып, Японияны кыска этпестен багынышын талап кылган декларация; августта буга СССРда кошулган. Япония бул декларацияны тоотпой согушун уланта бергендиктен, экинчи дүйнөлүк согушту созуктуруу коркунучу туулган. Крым конференциясынын чечимине ылайык, өз милдеттенмесин орундатып, СССР 1945-ж. 8-августта Японияга согуш жарыялаган. 2.IX.45-ж. Япония

капитуляцияланган. Потсдам Декларациясында Японияны өнөр жайын чектөө, толук куралсыздандыруу, аны тынчтыкты сүйгөн мамлекетке айландыруу ж.б. каралган; буга дейре Японияны оккупациялап туруу белгиленген/.

ПОТСДАМСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ Потсдам конференциясы /улуу үч державанын башчыларынын Потсдамда /Берлиндин жанында/ 17/УП-2/УШ 1945-ж. болгон конференциясы; буга И.В. Сталин, Г. Трумэн, У. Черчилль /28 УП дан кийин Эттли/, тышкы иштер министрлер жана штабдардын начальниктери катышкан. Потсдам конференциясынын максаты согуштан кийинки эл аралык кечиктирилгис проблемаларды чечүү болгон. Союздаштар өз зоналарындагы Контролдук совет аркылуу Германияны реминтаризациялоого, тынчтык, демократиялык негизде башкарууга макулдашкан. 4 державанын Контролдук совети Берлинде жайгашкан. Потсдам конференциясы Германиядан репарация алуу жана территориялык маселелерди чечкен; СССРге Кенигсберг шаары айлана-тегереги менен берилген; азыр Калининград области; Польшанын батыш чек арасы Одер-Нейсе өзөнү аркылуу өтүп, ага Данциг /Гданск/ берилген/.

ПОЧЕТНАЯ ГРАМОТА Ардак грамотасы

ПОЧЕТНОЕ ЗВАНИЕ Ардак наам /СССРдеги сыйлоонун жогорку формаларынын бири. Эл чарбасы менен маданияттын ар түрдүү тармагында көрүнүктүү эмгек сиңирген кызматкерлерге жарылат; народный артист СССР СССРдин эл артисти ; заслуженный деятель науки илимге эмгеги сиңген инмер ж.б./.

ПОЧЕТНЫЙ ГРАЖДАНИН ардактуу граждании/башка өлкөнүн белгилүү же атактуу адамына бөлөк мамлекеттин ардактуу гражданинин деген ардак наамды берилиши, м.: Л.И. Брежневге "Монгол Эл

Республикасынын ардактуу граждандыгы" деген наам берилген. Айрым шаарлардын да ардактуу граждандыгы деген наам берилет/.

ПОЧЕТНЫЙ КАРАУЛ ардак караулу /гарнизондун начальнигинин, аскердик бөлүктүн же бирикменин командирининн приказы боюнча биреого аскердик урмат көрсөтүү үчүн атайын дайындалуучу взвод же рота; ал чет мамлекеттердин өкмөт башчылары келгенде аларды тосууда жана узатууда, салтанаттуу заседаниеге тууларды алып кируүдө, аскер кызматчысынын же мамлекеттик имерлердин сөөгүн коруда /ардактуу эскорт/ дайындалат/.

ПОЧИН деңгээл /саамалык, баштапкы негиз, м.: В.И. Ленин кумурчулардын 1919-ж. алгачкы имембиликтерин улуу деңгээл деп атаган/.

ПОЧТА почта/1. каттарды, посылкаларды жана башкаларды жиберүү, кеткирип берүү операцияларын жүргүзүүчү мекеме; 2. дипломатическая почта дипломатиялык почта/.

ПОШЛИНА баж /1. тышка алып чыгуучу жана ичке ташып кируучу товарлардан алына турган өкмөттүк акчалай салык, налог; таможняя пошлина таможниялык баж; 2. сот органдары алуучу налогдун бир түрү/.

"ПРАВДА" "Правда" /күн сайын чыгуучу газета, КПСС БКнин органы/.

ПРАВИТЕЛЬСТВО өкмөт /өлкөнү башкаруучу жогорку орган/.

ПРАВЛЕНИЕ башкарма /1. башкаруунун, бийликтин формасы; 2. мекеменин, уюмдун жана чарбанын башында турган шайланма орган, м.: колхоздун башкармасы/.

ПРАВО укук /мамлекеттик бийликтин закондору жана токтомдору аркылуу берилген нормалардын, жүрүм-турум эрежелеринин каанысы,

чогуусу, м.: граждандык укук, шайлоо укугу, эмгек кылуу укугу ж.б./.

ПРАВОНАРУШЕНИЕ укук бузуу /укукту, колдонулуп жүрген законду, тартипти бузуу/.

ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ ГРАЖДАН СССР СССР граждандарынын укуктары жана милдеттери

ПРАВО УБЕЖИЩА баш калкалоо укугу /саясий куугунтукка алынып, башка өлкөдөн качып келген граждандарга баш калкалоо укугун берүү. Бул жөнүндө көп өлкөлөрдүн конституциясында айтылган. СССРдин Конституциясы /1918-ж. бери/ куугунтукталган чет элдик саясий имерлерге баш калкалоо укугун берет. Буржуазиялык өлкөлөрдө реакциячыл, согуштук чыккынчылар баш калкалоо укугунан пайдаланышып, Латин Америкасында, Испанияда, АКШда жүрүшөт. Бул ООНдун Генеральный Ассамблеясынын 1948-ж. кабыл алган "Адамдын укугунун жалпы декларациясына" карама-каршы келет, анткени ошондой укук ООНдун Уставына туура келбейт/.

ПРАВОСУДИЕ сот адилеттиги /1. мамлекеттин сот институттары, сот; 2. адилет сот, адилеттик, чындык, акыйкаттык/.

ПРАВЫЕ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТЫ оңчул социал-демократтар /социал-демократиялык кыймылдын социалисттик көз караштардан чегинип, монополисттик буржуазия менен кызматташып кеткен бир бөлүгү. Алар пролетариат диктатурасын таанышып, "таптарды элдештирүүгө" үгүттөшөт, көз бирлери бийлик башына келгенде капитализмдеги эксплуатацияны кок кысбастан, майда реформаларды жүргүзүү менен чектелишет. Англияда лейбористтер партиясы, ФРГда социал-демократиялык партия. Австрияда социалисттик партия, Японияда "Демократиялык социализм" партиясы ж.б. /ж. СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЯ/.

ПРАВЫЙ УКЛОН ВКП /б/ ВКП /б/ даги оңчул уклон /партиянын ичиндеги оппортунисттик агым; социализмдин бүткүл фронт боюнча чабуул коюу мезгилинде партияны легиндик жолдон чыгарууга, СССРде капитализмди кайра орнотууга умтулган. Анын лидерлери--Бухарин, Рыков, Томский ж.б. 1928--29-ж. коллективдештирүү жана кулактарды тап катарында коюу мезгилинде партиянын линиясына каршы ачык эле активдүү күрөш күргүзүшүп, капиталисттик элементтердин шаарда жана кыштакта эркин өнүгүшүнө жол берүүнү талап кылышкан. Партия оңчул уклонду идеялык жактан биротоло талкалаган, анын лидерлери партиядан чыгарылган/.

ПРАВЯЩИЕ КРУГИ башкаруучу чөйрөлөр

ПРАГМАТИЗМ прагматизм /I. философиядагы суб"ективдик-идеалисттик багыт; ал чындыктын об"ективдүү закондорун таанат жана буржуазия үчүн күнделүк пайдасы бар нерселерди чындык деп эсептейт; 2. тарых илиминдеги багыт; тарыхый өнүгүүнүн об"ективдүү закондорун ачып көрсөтпөстөн эле тарыхый окуяларды жөн гана баяндап жазуу/.

ПРЕАМБУЛА преамбула /келишимди түзүү үчүн негиз болгон принципиалдуу жоболор жана далилдер баяндалган эл аралык келишимдин кириш сөзү/.

ПРЕДАННОСТЬ берилгендик /бир нерсеге жан аябастан берилүү, кыйбастык, м.: Родинага берилгендик-советтик адамдардын негизги мүнөзү/.

ПРЕДАТЕЛЬСТВО чыккынчылык /өз өлкөсүнө, партиясына же иштеримине чыккынчылык кылып, душман тарабына өтүү/.

ПРЕДПАРЛАМЕНТ Предпарламент /убактылуу өкмөттүн тушунда Демократиялык кеңешме деген(ден 1917-ж. сентябрде белүнүп чыккан

республиканын убактылуу совети. Келишкич партиялар /эсерлер, меньшевиктер/ Россияда парламенттик түзүлүш орнотулууда, эми демократиялык өнүгүү болот деним болуп, жумушчуларды куралдуу көтөрүлүштөн алагды кылганы келишкен. В.И. Ленин Предпарламентке бойкот кылууну талап кылган/.

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬ ишеттирүүчү /I. капиталист; өнөр жай, соода ж.б. ишканасынын ээси; 2. пайда чыгарып алууга кызыккан жалуу адам/.

ПРЕДПРИЯТИЕ ишкана /I. өнөр жай, соода, кооперативдик айыл чарба ж.б. ишкана; 2. аракет, баштаган иш/.

ПРЕДРАССУДОК жок нерсеге ишенүүчүлүк /ырым-жырым, адатка айланган калган көз караш, диний ырым-жырым/.

ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО өкүлдүк /I. соода өкүлдүгү, эл аралык мамилелердеги өкүлдүк; 2. шайлоодогу өкүлдүк нормалар; м.: СССР Жогорку Советине ар бир совдук, автономиялуу республикалардан, автономиялуу областтардан жана автономиялуу округдарынын белгиленген норма боюнча депутаттын киберилиши/.

ПРЕЗИДЕНТ президент /I. көп бир өлкелердеги шайлануучу мамлекет башчысы; АКШда, Латын Америка өлкелөрүндө президент конгресс кабыл алган законго вето /тыюу/ сала алат; министрлерди дайыдайт жана кызматтан бошотот; закондуу күчү бар актыларды чыгарат; куралдуу күчтөрдүн башкы командачысы болот ж.б.; 2. көп бир мекеменин, коомдун жана уюмдун шайланган жетекчиси, м.: Кыргыз ССР илимдер академиясынын президенти ж.б./.

ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР СССР Жогорку Советинин Президиуму /мамлекеттик бийликтин жогорку органы; Жогорку Советтин Президиумунун составын Жогорку Совет /председатель,

председателдин биринчи орун басары, I5 орун басар, Президиумдун секретары жана 2I мүчөсү/ Союз Совети менен Улуттар Советинин кошо заседаниесинде 5 жылдык мөөнөткө шайлайт. Жогорку Советтин Президиумунун полномочиелери СССР Конституциясынын II8-I2I-статьясында аныкталган/.

ПРЕМИЯ сыйлык /I. өндүрүштүк планды, тапшырманы ашыра орундаткандыгы үчүн жумушчу, кызматкерге берилүүчү акчалай сыйлык; 2. мамлекетке же айрым тармакка өзгөчө эмгек сиңиргендиги үчүн сыйлык /орден, медаль, грамота ж.б./; 3. конкурста, көргөзмөдө ж.б. айрыкча айырмаланган эмгеги, чыгармасы үчүн ыйгарылуучу сыйлык/.

ПРЕМИАЛЬНЫЙ ФОНД сыйлык фондусу /сыйлыкка бөлүнгөн каражат/.

ПРЕМИИ ЛЕНИНСКОГО КОМСОМОЛА Ленин комсомолунун сыйлыктары, /I. адабият, искусство, журналистика жана архитектура боюнча мыкты чыгармаларды сыйлоо үчүн 1966-ж. марттa белгиленген; 2. илим жана техника боюнча сыйлыктар /1967-ж./. Лауреаттардын арасында көрүнүктүү жаш окумуштуулар бар. Сыйлыктар ВЛКСМдин уюшулган күнү--29-октябрда салтанаттуу түрдө тапшырылат. Бир адамга ал экинчи жолу ыйгарылбайт/.

ПРЕМЬЕР премьер /премьер-министр, министрлер кабинетинин /советинин/ башчысы, биринчи министр/.

ПРЕНИЯ жарыш сөз /чогулуштарда, с"ездерде ж.б. жыйындарда докладдарды талкуулаганда чыгып сүйлөнгөн сөз. Прения сторон сот мезгилинде эки тараптын айтышуулары/.

ПРЕПОНА тоскоолдук /жолтоо, каргаша, кедерги. Чинить препоин кому-либо кимдир-бирөөгө тоскоолдук кылуу/.

ПРЕРОГАТИВА прерогатива /мамлекеттик органга же өкмөт башчысына

тиешелүү артыкча укук, м.: СССРдин башка өлкөлөр менен түзгөн келишимдерин ратификациялоо прерогативасы СССР Жогорку Советинин Президиумуна тиешелүү/.

ПРЕССА пресса /мезгил-мезгили менен чыгуучу басма сөз: газета, журнал. Представители прессы прессанын өкүлдөрү: газета, журналдын редакторлору, жооптуу кызматкерлери, журналисттер, атайын кабарчылар/.

ПРЕСС-АТТАШЕ пресс-атташе /дипломатиялык өкүлдүктүн составындагы атташе; ал прессанын, басма сөздүн маселелерин башкарат/.

ПРЕСС-БЮРО пресс-бюро /I. маанилүү окуя күрүп жатканда прессанын, радио жана теле көрсетүүнү информация менен жабдуу үчүн түзүлгөн редакциялык аппарат; 2. басма сөз, телеграф-информациялык агенстволорунда прессанын, радио жана теле көрсетүүнү күндөлүк кабарлар, адабий жана сүрөт материалдарын менен жабдуучу атайын бөлүм/.

ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ пресс-конференция /мамлекеттик, коомдук жана илимий, искусство ишмерлеринин басма сөз, радио жана теле көрсетүүнүн өкүлдөрү менен жолугушуусу. Пресс-конференция кыскача сөз сүйлөө менен башталат да, андан соң суроолорго жооп берилет/.

ПРЕСС-КЛУБ пресс-клуб /журналисттердин клубу/.

ПРЕСС-ЦЕНТР пресс-борбор /I. с"ездин, кеңешменин, спорттук мелдештердин ж.б. журналисттердин, радио менен теле көрсетүүнүн комментаторлорун информация менен жабдый турган орган; 2. ошол орган жайгашкан имарат; 3. башка өлкөлөрдө аккредитивделген журналисттердин борбору. Большой зал аэропорта превратился в пресс-центр аэропорттун чоң залы пресс-борборго айландырылды/.

ПРЕСЛЕДОВАНИЕ куугунтуктоо /I. артынан түшүү, кубалоо, изине түшүү, м.: душмандын артынан түшүп кубалоо; 2. кысуу, куугунтуктоо, эзүү, м.: капиталисттик өлкөлөрдө саясий ишмерлердин, прогрессивдүү адамдардын куугунтукталышы/.

ПРЕСМИКАТЕЛЬСТВО кешекерленүү /бирөөгө жагынуу, кешекерленүү, жасакерленүү/.

ПРЕСТИЖ бедел /адамдын, уюмдун, мекеменин, мамлекеттин кадыр-баркы, бедели, м.: эл аралык аренада СССРдин кадыр-баркы аябай көтөрүлдү/.

ПРЕСТОЛ так /I. монархтын, падышанын, королдун таҗы, м.: 1917-ж. Февраль революциясында падыша Николай II тактан кулатылган эле; 2. чиркөөнүн төрүндө турган бийик стол/.

ПРЕСТОЛОНАСЛЕДИЕ мурасчы /падышанын, королдун, монархтын ордун басуучу, тагына отуруучу адам/.

ПРЕСТУПЛЕНИЕ кылмыш /I. кыянат. Коомдун укук тартибин же законду бузуп, кыянат, кылмыш жасоо; государственное преступление мамлекеттик кылмыш; 2. туура эмес, эсиңдүү жүрүш-туруш; жарабаган кылык-жорук; поймать на месте преступления кылмыш үстүндө кармап алуу/.

ПРЕСТУПНИК кылмышкер /кылмыш, кыянаттык иш, күнөө жасаган адам/.

ПРЕСТУПНОСТЬ кылмыштуулук /күнөөлүүлүк, кыянатчылык, в капиталистическом обществе беспрерывно растет преступность капиталисттик коомдо кылмыштуулук тынымсыз өсүүдө/.

ПРЕТЕНДЕНТ претендент /атаандаш, талапкер, м.: чемпиондук, лауреаттык ж.б. наам үчүн/.

ПРЕТЕНЗИЯ доо; талап/I. бир нерсеге доо коюп, талап кылуу;

претензия на наследство мурас-мүлккө доо кылуу; 2. быть в претензии бирөөгө таарынуу, өпкөлөө, дооматын артуу, нааразы болуу/.

ПРЕТОР претор /байыркы Римде адегенде консулдар менен диктаторлордун титулу, кийин жогорку сот бийлиги/.

ПРЕФЕКТ префект /байыркы Римде ар кайсы административдик жана аскердик кызмат адамдары; азыркы Францияда полиция баш ийген департенттеги чоң кызмат адамы; Парижде өзгөчө полициянын префекти /начальниги/.

ПРЕФЕКТУРА префектура /I. кээ бир өлкөлөрдө префект башчылык кылган административдик башкаруу мекемеси жана ал жайгашкан имарат; 2. Японияда--губернатор башкарган административдик-территориялык бөлүнүш/.

ПРЕФЕРЕНЦИЯ преференция /артыкчылык, жеңилдик, Преференция пошлины - мамлекеттер ортосундагы келишимдин негизинде четтен алынып келинген товарлардан преференция баасынын алынышы/.

ПРЕЦЕДЕНТ прецедент /кийинкилер үчүн үлгү, өрнөк болорлук, туурай турган иш, окуя; кандайдыр татаал иш боюнча жүргөн сот процесси/.

ПРИБАВОЧНАЯ СТОИМОСТЬ кошумча нарк /капиталисттик өндүрүштө жалданма жумушчу тарабынан акысыз өндүрүлүп, капиталист бекер сиңирип алган нарк. Кошумча наркты өндүрүү жана сиңирип алуу - капитализмдин негизги экономикалык закону. Кошумча нарк-капиталисттердин, банкирлердин, соодагерлердин кирешесинин, байлыгынын негизги булагы. Капиталист жалданма жумушчуну аны төлөнгөн жумушчу күчүнүн наркынан тышкары иштетип, кошумча наркты өндүрүүгө мажбур кылат. Социализмдин түшүндө өндүрүш каражаттарына жеке менчик, адамды адам эксплуатациялоо жок болгондуктан,

кошумча нарк да болбойт, эмгекчилер өзү үчүн, коом үчүн иштешет/.

ПРИБЫЛЬ пайда /капиталисттик өндүрүштө халдануна жумушчуларды эксплуатациялоонун натыйжасында капиталисттин алган кирешеси. Капиталисттер өз товарларын рынокто сатып, аны өндүрүүгө кеткен чыгымдан ашык акча алышат. Дал ошо ашык акча капиталисттин накта кирешеси, пайдасы болот. Кирешени, пайданы арттыруу үчүн капиталист техникалык прогрессти өөрчүтүү, эксплуатацияны күчөтүү, монополиялык бааны орнотуу ж.б. жолуна түшөт. Социалисттик коомдо кирешө материалдык өндүрүштө кызматкердин эмгеги менен түзүлгөн кошумча продуктыдан турат. Ишкананын пайдасы жана рентабелдүүлүк планда каралат. Анда ишкананын чарбалык ишаракетинин бардык жактары: өндүрүштүк фондуларды пайдалануу даражасы, техника менен технологияны, өндүрүштү жана эмгекти уюштуруунун деңгээли ж.б. эсепке алынат. Социалисттик ишкананын алган пайдасы /кирешеси/ экиге бөлүнөт: бир бөлүгү ишкананын карамагында калат, экинчи бөлүгү мамлекеттик бюджетке түшөт/.

ПРИВИЛЕГИЯ привилегия /башкаларга караганда өзгөчө, артыкча укук, жеңилдик/.

ПРИГОВОР өкүм /I. кылмыш иши уккандан кийин соттун чыгарган чечими; 2. буйрук иретиндеги сүйлөнгөн сөз/.

ПРИЗНАНИЕ таануу /I. моюнга алуу, таануу; признание вины күнөөнү моюнга алуу; 2. таануу; признание нового государства жаңы мамлекетти таануу; 3. сезимин билдирүү, сырын айтуу/.

ПРИЗЫВ чакырык /үндөө; призывы партии партиянын чакырыгы, ураандары, үндөөсү; 2. чакыруу; призыв на военную службу аскер кызматына чакыруу/.

ПРИКАЗ приказ, буйрук /I. бийлик органынын, мекемесинин, ишкананын, уюмдун ж.б. жетекчисинин приказы, буйругу; 2. Россияда XVI-XVII к. мамлекеттик айрым тармакты башкарган мекеме, м.: монастырдык приказ/.

ПРИКАЗЧИК приказчик /I. соода мекемесинде халданып иштеген адам, дүкөнчү, сатуучу; 2. помещиктин чарбасын башкарып, ар түрдүү тапшырмаларын орундатуучу кызматкер/.

ПРИМАТ примат /биринчилик, негизгилик, биринчи маанилүүлүк, м.: оор өнөр жайдын жеңил өнөр жайга караганда негизгилиги/.

ПРИМЕРНЫЙ УСТАВ КОЛХОЗА колхоздун үлгүлүү уставы /колхоздун ички чарбалык турмушун аныктоочу негизги документ; азыркы устав 1969-ж. ноябрда колхозчулардын Бүткүл союздук III с"ездинде кабыл алынган/.

ПРИМИРЕНИЕ жарашуу /I. келишүү, жарашуу, интымакташуу, татуулашуу; 2. тынчтык, тынчташуу, жараштыруу; между ними наступило полное примирение алардын ортосуна толук тынчтык орноду/.

ПРИМИРЕНЧЕСТВО келишүүчүлүк /келишип кетүүчүлүк; жумушчу класстарындагы оппортунизмдин принципсиз саясатынан болуп, буржуазиянын таламдарындагы таптык карама-каршылыктарды жумшалтууго багытталган/.

ПРИНУДИТЕЛЬНЫЙ ТРУД эрксиз эмгек

ПРИНУЖДЕНИЕ аргасыз кылуу /зордоо, эрксиз иштетүү, кыстоо/.

ПРИНЦИП принцип /илимде, теорияда, саясатта негизги, башкы, жетекчи нерсе, көз караш; жүрүм-турумдун ж.б. негизги жобосу; м.: коммунизмди куруучунун моралдык кодексинин негизги принциптери/.

ПРИНЦИПИАЛЬНОСТЬ принципиалдуулук /принципттүүлүк; маселенин негизине байланыштуулук; тийиштүү колдон, көз карантан, ишенимден чыкпоочулук/.

ПРИОРИТЕТ приоритет /I. илимий ачылышта, ойлоп чыгарууда, изилдөөдө ж.б. болгон биринчилик; 2. бир нерсенин биринчи, басымдуу артыкчылык маанеге ээ болушу, м.: СССРде республикалык закондорго караганда калпы союздук закондун приоритети, биринчилиги/.

ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ жаратылыш ресурстары /өлкенун улуттук байлигинын бир белугу; ага: жер фондусу, казылып алынуучу кен байлыктар, гидроэнергетикалык ресурстар, суу, токой ж.б. кирет/.

ПРИСЛУЖНИЧЕСТВО жасакерленуучулук /биреого кошокерленүүчүлүк, жасакерленүүчүлүк/.

ПРИСЯГА ант /бир нерсеге берилгендик, законго шайык иштөөгө шеттенгендик жонунде салтанаттуу берилген аты, м.: аскердик ант, врачтык ант/.

ПРИУСАДЕБНЫЙ УЧАСТОК короо жанындагы участок /СССРдин айылкыштак жерлериндеги эмгекчилерге өзүмдүк комок чарбасын уюштуруу үчүн мамлекеттик жер фондудан бөлүнүп берилген жер участогу/.

ПРИХОД приход /I. чиркөө коому. Мусулмандарда-мечит коому; 2. XVI-XVII к. Россияда падышанын казынасын башкаруучу мекеменин аты. Приходская школа эски чиркөөлүк-диний башталгыч мектеп; 3. келүү, приход к власти бийликке келүү/.

ПРИЧИННОСТЬ себептүүлүк /об"ективдүү дүйнөнүн көрүнүштөрүнүн жалпы өз ара байланыш формаларынын бири. Өз ара байланышкан кубулуштардын, көрүнүштөрдүн тутумунда бир нерсени пайда кылган, жаратаган, анын келип чыгышына түртүү берген нерсе себеп болуп, ал эми оношун себебинен пайда болгон көрүнүш натыйжа деп аталат.

Реакциячыл буржуазиялык философия себептүүлүктүн об"ективдүү маанисин танып, идеализмди жактайт/.

ПРОБЛЕМА проблема /чечүүнү, изилдөөнү талап кылган татаал жана маанилүү маселе, милдет; проблемы воспитания тарбиялоо проблемалары/.

ПРОВАЛ онунан чыкпоо /бир нерсенин ишке ашпай, онунан чыкпай калышы, ойрондолушу; полный провал авантюры сионистов сионисттердин авантюрасынын онунан чыкпай толук кыйрашы/.

ПРОВИНЦИАЛ провинциал /провинцияда, маданият борборунан алыс, четте туруучу адам/.

ПРОВИНЦИАЛИЗМ провинциализм /I. маданият борборунан алыс, четте жашаган адамдын үрп-адаты; 2. элет сөзү /адабий тилге кирбей, белгилүү бир гана жерде айтылуучу сөздөр/.

ПРОВИНЦИЯ провинция /I. мамлекеттик территориянын ири райондук бөлүгү, м.: Италия, Испания ж.б. өлкөлөрдөгү административдик-территориялык бөлүкчө, аймак; Франциядагы тарыхый провинциялар Прованс, Шампань, Нормандия, Британь ж.б.; 2. маданий борбордон алыс, чет жер, перифериянын эле өзү/.

ПРОВОКАТОР провокатор /I. провокация жасаган адам, чыкынчылык кылуу максатында азгырган, колдон чыгарган адам; 2. капиталисттик мамлекетте революциячыл уюмга кирип алып, ал уюмдун ишин жана жетекчилери жонунде жашырын маалыматтарды билдирип жүргөн полициянын жашыруун адамы/.

ПРОВОКАЦИЯ провокация /I. революционерлердин ишери жонунде полицияга кабарлоо максатында революциячыл уюмдарга жашырын кирип алган провокаторлордун чыкынчылык аракеттери; 2. кара ниеттик максатта атайын чатак чыгарууга көкүтүү, шылтоо таануу;

м.: 1933-ж. гитлерчилер коммунисттерди жок кылуу максатында Рейхстагды атайын өрттөшкөн/.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ прогноздоо /1. бир нерсенин абалын, өнүгүшүн, өлчөмүн алдын ала айтуу, прогноз түзүү, экономическое прогнозирование даст возможность взглянуть в будущее экономикалык прогноздоо бизге келечекке көз чаптырууга мүмкүндүк берет; жер астындагы кендин запасын болжолдоп эсептөө/.

ПРОГРАММА программа /1. иш-аракеттин планы, м.: окуу программасы, өндүрүштүк программа; 2. саясий партиялардын, коомдук уюмдардын, өкмөттөрдүн иш-аракетинин милдеттерин жана максаттарын, негизги принциптери менен багыттарын баяндоо, м.: КПССтин программасы; Тынчтыктын программасы ж.б./.

ПРОГРАММА КПСС КПССтин Программасы /СССРде коммунисттик коомду куруу үчүн күрөштө жумушчу табы менен анын партиясынын максатын жана милдетин илимий түрдө баяндоочу документ. Партиянын I программасы 1903-ж. РСДРПнин II с"ездинде кабыл алынып, 2 бөлүктөн: Программа-минимум, Программа-максимумдан турган. Партиянын II Программасы 1919-ж. РКП /б/ нын VIII с"ездинде кабыл алынган. Анда социалисттик коомду куруу үчүн партиянын жана Совет мамлекетинин күрөшү илимий түрдө баяндалган. Партиянын III Программасы 1961-ж. КПССтин XXII с"ездинде кабыл алынып, СССРде коммунисттик коомду куруунун эбегейсиз зор планы илимий түрдө негизделген/.

ПРОГРАММА МИРА Тынчтыктын программасы /КПССтин XXIV с"ездин /30. III - 9. IV. 1971/ иштеп чыккан. Анда СССР империализмдин агрессивдүү саясатына тынчтыкты активдүү коргоону жана эл аралык коопсуздукту чыңдоо саясатын карама-каршы коюп, 6 пункттан

турган негизги милдеттерди чечүүгө умтулгандыгы баяндалган. Тынчтыктын программасын дүйнөлүк көй өлкөлөр жана элдер колдоп, кубатташкан/.

ПРОГРЕСС прогресс /төмөндөн жогору, жөнөкөйдөн татаалга, жамандан жакшыга алышдап, илгерилеп жылуу, өнүгүү, өзгөрүү; идти по пути прогресса прогресс жолу менен баруу. Прогресстин тескериси - регресс/.

ПРОГУЛ прогул /эч себепсиз ишке, кызматка чыкпай коюу. Вынужденный прогул администрациянын законсуз аракетинин натыйжасында иштен, кызматтан туура эмес бошотулуп, иштебей калган күндөр. Эмгек законуна ылайык мындай натура аракети үчүн иштебей калган адамга администрациянын жетекчисинин эсебинен акы төлөнүп, кайра ишке орноштурулат/.

ПРОДЮССЕР продюссер /капиталисттик өлкөлөрдүн кинематографиясында кино өндүрүшүн финансылоочу адам; кинофильмдерди чыгаруучу ишкананын эзси/.

ПРОДНАЛОГ азык-түлүк салыгы /дыйкан чарбаларынан натуралай алынуучу салык; бул 1921-ж. партиянын X с"ездинин чечимининн негизинде азык-түлүк чачымынын ордуна киргизилген/.

ПРОДРАЗВЕРСТКА азык-түлүк чачымы /граждандык согуш мезгилинде Совет бийлиги колдонгон азык-түлүктү даярдоо системасы. Мамлекет дыйкандардын ашык азык-түлүгүн, жем-чөбүн мамлекет белгилеген баа боюнча алып, өзүнө жетерлик бөлүгүн жана үрөнүн калтырган. Граждандык согуш жеңиштүү аяктагандан кийин ал 1921-ж. азык-түлүк налогу менен алмаштырылган/.

ПРОЕКТ долбоор /1. жаңы имараттын долбоору; 2. ой, план, долбоор. Проект Конституции Конституциянын долбоору; 3 жылдык

пландын долбоору/.

ПРОЕКТЁР киялчыл /ишке ашпас, негизсиз пландарды, долбоорлорду ойлоп чыгарууга берилген, кыялга баткан адам/.

ПРОЕКТЁРСТВО кыялкечтик /ишке ашпас пландарды, долбоорлорду түзүү менен алек болуучулук; чындыкка туура келбеген бир ойду ишке ашыруурга курулай тырышуучулук/.

ПРОЗЕЛИТ прозелит /1. өз дининен чыгып, башка динге кирген адам; 2. бир нерсеге, окууга, теорияга ж.б. абдан берилген, өтө ишгин койгон адам/.

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ ТРУДА эмгек өндүрүмдүүлүгү /өндүрүш процессиндеги коомдук эмгектин өндүрүмдүүлүгү, эффективдүүлүгү, б.а. жумушчунун белгилүү бир жумуш убагынын ичинде /саат, күн ж.б./ белгилүү сандагы продукцияны өндүрүп чыгаруу жөндөмдүүлүгү/.

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫЕ СИЛЫ өндүргүч күчтөр /материалдык байлыктарды өндүрүү үчүн керектүү өндүрүш каражаттары жана аларды кыймылга келтирүүчү адамдардын тобу/.

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ өндүрүштүк мамилелер /коомдун экономикалык базасын түзүүчү материалдык байлыктарды өндүрүү процессинде адамдардын бири-бири менен болгон мамилеси/.

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ РАСХОДЫ өндүрүштүк расходдор /продукция өндүрүүгө сарпталган өндүрүш каражаттарынын наркы/.

ПРОИЗВОДСТВО СРЕДСТВ ПРОИЗВОДСТВА өндүрүш каражаттарын өндүрүү /коомдук өндүрүштүн I бөлүмүнө тиешелүү продукцияларын, өндүрүш каражаттарынын өндүрүлүшү; бул продукция менен эл чарбасынын бардык тармактары кабдылып, кеңейтилген кайталанма /үзгүлтүксүз/ өндүрүш өркүндөтүлөт/.

ПРОИЗВОДСТВО өндүрүш /белгилүү өндүрүштүк мамилелер менен байланышкан адамдардын коомго керектүү материалдык байлыктарды өндүрүү процесси/.

ПРОИЗВОЛ зомбулук /1. зордук, зөнбаштык; 2. негизсиз, куру бекер; произвол в суждениях негизсиз, куру бекер эле ой жүгүртүү; на произвол судьбы багуусуз, кароосуз калуу; кайдыгер калтыруу ж.б./.

ПРОКЛАМАЦИЯ прокламация /саясий үгүт маанисиндеги үндөө, чакырык, кайрылуу. Прокламация баракча түрүндө болот. Большевиктер падышалык самодержавиеге каршы прокламацияны кеңири пайдаланышкан/.

ПРОКУРАТУРА прокуратура /СССРде закондордун так аткарылышына көзөмөл болуучу орган; законду бузуучуларды сотко берип, сотто иш кароо убактысында мамлекеттин талаптын көздөп, айыптоо милдетин аткарат. Советтик прокуратура 1922-ж. түзүлгөн. Анын башында Генералдык прокурор турат. Ал СССР Жогорку Совети тарабынан 7 жылга дайындалат. Республикалык, областтык, крайлык прокурорлорду Генералдык прокурор 5 жылга дайындайт; округдук, райондук жана аалдык прокурорлор республикалык прокурор тарабынан дайындалып, Генералдык прокурор тарабынан бекитилет/.

ПРОЛЕТАРИАТ пролетариат /капиталисттик коомдогу эки негизги таптын бири; ал өндүрүш каражатына ээчик укугуна ээ болбостон, өз жумушчу күчүн капиталистке сатып, жалданып иштөө менен кошумча нарк өндүрүп чыгарат. Анын эзилиши жана эксплуатацияланышы капиталистке каршы элдешпес тап күрөшүн күчөтөт. Пролетариат буржуазиялык коомдогу алдыңкы жана революциячыл тап болуп эсептелет/.

ПРОЛЕТАРСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ пролетардык революция /капитализмдин саясий үстөмдүгүн кулатып, анын өндүрүш каражаттарына болгон жеке менчигин коомдук менчикке айландырууга, социализмди жана коммунизмди курууга багытталган революция; к. ВЕЛИКАЯ ОКТЯБРЬСКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ/.

ПРОЛОНГАЦИЯ пролонгация /келишимдин, векселдин ж.б. мөөнөттөрүн узартуу/.

ПРОМУЛЬГАЦИЯ промульгация /мамлекеттик кээ бир актылардын жарыяланышы/.

ПРОМЫСЕЛ промысел /кол өнөрчүлүк кесиби, м.: кустардык, мергенчилик, токойчулук, өнөр жай, нефть, туз, балык ж.б. промыселдери/.

ПРОМЫСЛОВАЯ КООПЕРАЦИЯ промыслолук кооперация /кол өнөрчүлүк кооперациясы; көбүнчө эл керектөөчү буюмдарды өндүрөт. Мында өндүрүш кооперация /артель/ мүчөлөрүнүн биргелешкен эмгегине негизделип, өндүрүш каражаттары кооперациянын менчиги болуп эсептелет/.

ПРОМЫШЛЕННАЯ ПРОДУКЦИЯ ГРУППЫ "А" "А" тобундагы өнөр жай продукциясы /өндүрүштүн керектөөсүнө жумшалуучу продукция; буга өндүрүш каражаттары кирет. Алар социалисттик экономиканы өнүктүрүүдө жана өлкөнүн коргонуу жарамдуулугун чыдоодо чечүүчү роль ойнойт/.

ПРОМЫШЛЕННАЯ ПРОДУКЦИЯ ГРУППЫ "Б" "Б" тобундагы өнөр жай продукциясы /коомдун мүчөлөрүнүн жеке керектөөлөрүн канааттандырууга жумшалуучу продукция/.

ПРОМЫШЛЕННИК өнөр жай ээси /өнөр жайга ээ болуп, жумушчуларды жетектеп, кошумча нарк өндүрүп алуучу капиталист/.

ПРОМЫШЛЕННОЕ ПРЕДПРИЯТИЕ өнөр жай ишканасы /өнөр жай тармактарындагы белгилүү бир продукция өндүрүп чыгарып жаткан ишкана/.

ПРОМЫШЛЕННОЕ ПРОИЗВОДСТВО өнөр жай өндүрүшү /материалдык байлыктардын бир бөлүгүн өндүрө турган өнөр жай; оор, жеңил, тамак ж.б. өнөр жай тармактарындагы эмгек процесси/.

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ өнөр жай /материалдык байлыктарды өндүрүүчү эл чарбасынын негизги тармагы; ишканалардын заводдордун, фабрикалардын, электростанциялардын, рудниктердин ж.б. чогуусу. Ал өндүрүш каражаттарын жана керектөө буюмдарын өндүрүүчү негизги эки группадан турат/.

ПРОМЫШЛЕННЫЙ КАПИТАЛ өнөр жай капиталы /өнөр жай ишканаларында жалданма жумушчуларды өндүрүп, кошумча нарк өндүрүүгө жумшалып жаткан капитал/.

ПРОМЫШЛЕННЫЙ КАПИТАЛИЗМ өнөр жай капитализми /жеке менчикке негизделип, жумушчулардын эмгектеринен кошумча нарк өндүрүп алуучу, капиталисттер табынын коомдук түзүлүшүнүн негизги белгиси/.

ПРОМЫШЛЕННЫЙ КРИЗИС өнөр жай кризиси /капиталисттик коомдо товарлардын ашыра өндүрүлүп, өтпөй турушу. Бул эмгекчилердин жакырданышынын күчөп, алардын сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн начарлашы, капиталисттик өнөр жай ишканаларынын көпчүлүгү иштебей калып, жумушсуздардын көбөйүшү, чарбанын кыйроого учурашы, капитализмдин бардык каршылыктарынын курчушу менен мүнөздөлөт/.

ПРОМЫШЛЕННЫЙ ПЕРЕВОРОТ өнөр жай төңкөрүшү /өндүрүштө кол күчү менен иштелген куралдардын машина менен алмаштырылышы; мануфактуранын фабрикалык системага өтүшү. Бул капиталисттик өндүрүштүк мамилелердин үстөмдүк кылышына алып келген/.

ПРОПОРЦИОНАЛЬНАЯ СИСТЕМА ВЫБОРОВ пайлоонун пропорциялык системасы /капиталисттик өлкөлөрдөгү шайлоо укугунун бир системасы; мында парламенттеги /м.: Бельгия, Италия ж.б. өлкөлөрдө/ орундар

партиялардын кандидаттарына шайлоочулардын берген добуштарынын санына жараша бө... лүштүрүлөт да, мажоритардык системага караганда алда канча демократиялуураак келет/.

ПРОМФИНПЛАН ишкананын өнөр жай - финансылык планы

ПРОПАГАНДА пропаганда /идеяларды, окууларды, саясий теорияларды, билимдерди жайылтуу, түшүндүрүү, үгүттөө жана негиздөө. Пропаганда таптык, партиялык мүнөздө болот. Партийная пропаганда партиялык пропаганда - марксизм - ленинизм идеяларын, компартиялардын саясатын оозеки жана басма жүзүндө түшүндүрүү, үгүттөө жана жайылтуу. КПСС пропагандалык иштердин методдорун тынымсыз өркүндөтүүдө/.

ПРОПАГАНДИСТ пропагандист /пропаганда ишин жүргүзүүчү адам/.

ПРОПОРЦИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА эл чарбасынын пропорционалдуу өнүгүшү /социалисттик экономиканын бардык тармактары өз ара байланышта, шайкеш, туура катышта болуп, алардын план ченемдүү түрдө ырааттуу жүргүзүлүшү. Ал эмгекти, материалдык жана финансылык ресурстарды рационалдуу пайдаланууну камсыз кылат/.

ПРОРОК пайгамбар /1. ар кайсы диндин көз карашы боюнча кудайдын жиберген кишиси; 2. алдын ала билүүчү, көрөгөч, күн мурдатан сезгич адам/.

ПРОСВЕТИТЕЛЬ агартуучу /1. элге билим жайылтуучу, таратуучу адам; 2. XVII-XVIII кылымдарда Батыш Европада, XVIII-XIX к. Россияда прогрессивдүү идеологиянын өкүлдөрү/.

ПРОСПЕКТ проспект /1. басылып чыгуучу айрым эмгектин, китептин, чыгармалар жыйнагынын планын жана мазмунун кыскача баяндоо; 2. брошюра, китепче түрүндө сүрөттөр, үлгүлөр аркылуу кооздолуп

чыгарылган реклама; 3. шаардагы кең жана чоң көчө/.

ПРОТЕКТОРАТ протекторат /начар өнүккөн өлкөлөрдүн ири империалисттик өлкөлөргө көз карандылыгынын бир формасы. Азыр мурдагы протекторат көп өлкөлөр толук көз карандысыздыкты алышып, өз алдынча мамлекет болушту/.

ПРОТЕКЦИОНИЗМ протекционизм /капиталисттик өлкөлөрдө өнөр жай менен айыл чарба өндүрүшүн чет элдик конкуренциядан калкалоо максатында четтен ташылып келүүчү товарларга таможнялык бажыны көп салуу жана импортту чектөөнүн башка чараларын колдонуу саясаты. Протекционализм ошондой эле өз товарларын экспорттоону көбөйтүү аркылуу тышкы рынокторду басып алууга да багытталат/.

ПРОТЕКЦИЯ протекция /колдоо; таасирдүү кишинин колдоосу; белгиленген эрежелерге жана законго карабастан өң-тааныш, тууган адамдарын кызматка көтөрүү, коюу/.

ПРОТИВОБОРСТВО тирешүү /өлкөлөрдүн бири бирине каршы багытталган саясатты жүргүзүшү/.

ПРОТЕСТ протест /нааразылык, каршылык; заявить протест нааразылык билдирүү; протест векселя вексельди протест кылуу/.

ПРОТИВНИК душман /1. кас, жоо, каршы; разбить противника душманды талкалоо; 2. каршы жак, атаандаш; победить противника в состязании мелдеште атаандашты жеңип чыгуу/.

ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЬ карама-каршылык /өндүрүш каражаттары үстөмдүк кылуучу таптардын жеке менчигинде болушунун негизинде адамды адам эксплуатациялоодон келип чыккан бир коомдук таптын экинчи коомдук тапка карама-каршы турушу, м.: капиталисттер табы менен жумушчулар табынын ортосундагы карама-каршылык/.

ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЬ МЕЖДУ ГОРОДОМ И ДЕРЕВНЕЙ шаар менен кыштактын ортосундагы карама-каршылык - к. СУЩЕСТВЕННЫЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ГОРОДОМ И ДЕРЕВНЕЙ

ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЬ МЕЖДУ УМСТВЕННЫМ И ФИЗИЧЕСКИМ ТРУДОМ акыл эмгеги менен күч эмгегинин ортосундагы карама-каршылык к. СУЩЕСТВЕННЫЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ УМСТВЕННЫМ И ФИЗИЧЕСКИМ ТРУДОМ

ПРОТИВОРЕЧИЕ каршылык /жеке менчиктин негизинде адамды адам эксплуатациялоодон келип чыккан эзүүчү таптар менен эзилүүчү таптардын ортосундагы антагонисттик келишпестик. Капиталисттик коомдо антагонисттик каршылыктар дайыма болуп турат. Социалисттик коомго антагонисттик эмес каршылыктар мүнөздүү. Мындай карама-каршылыктар коомдун мүчөлөрү тарабынан өз иштерин сын көз менен карап, өкмөттүн саясатын кийшарусуз аткаруу жолу менен чечилип турат/.

ПРОФСОЮЗ профсоюз /кумушчу табынын кесип уюму; ал кумушчулардын өз талаптарын коргоо үчүн болгон күрөштүн пайда болгон. Алгачкы профсоюз уюмдары XVIII к. башында Англияда /к. БРИТАНСКИЙ ТРЕДЮНИОНЫ/, Францияда XVII к. аягында, АКШда XIX к. башында; Германия 1848-к. пайда болгон/

ПРОФБЮРО профбюро /профсоюз уюмунун бюросу/.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ЗАБОЛЕВАНИЕ өндүрүштүк оору /белгилүү бир кесип боюнча өндүрүштө иштөөдө адамдын ден соолугуна зыян келтирүүчү факторлордун таасиринен ооруга чалдыгуу: бул көбүнчө кен алдындагы кумуштарда, радиологиялык нурлар колдонулган ж.б. жерлерде болот/.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ кесиптик билим берүү /окуучуларга теориялык жана практикалык жактан билим берип, белгилүү

бир кесипке үйрөтүү; СССРде ал пландуу түрдө ишке ашырылып, эл чарбасынын бардык тармактарын квалификациялуу кумушчулар менен камсыз кылат. Окуучулардын бул кесипке ээ болуп билим алышынын бардык чыгымдарын мамлекет өзү көтөрөт. Бул кесипке ээ кылып окутуу ПТУ /профтех окуу жайлары/ аркылуу ишке ашырылат/.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ кесип тандоо

ПРОЦЕДУРА процедура /1. кандайдыр бир ишти аткаруу, талкуулоо үчүн орнотулган, белгиленген тартип, м.: сот процедурасы; дипломатиялык процедура; добуш берүү процедурасы, ООНдо чечим кабыл алуу процедурасы ж.б. ; 2. врач тарабынан дайындалган дарылоо чаралары, м.: ванна, электр тогуна кактоо, массаж кылоо ж.б./.

ПРОЦЕНТ процент/капитализмдин тушунда карызга берилген же банкка салынган акча капиталынан алынуучу доход, киреше; ссудалык капиталисттин берген ссудасы, карызы үчүн өнөр жай капиталистинин киреше сынан берилген бир бөлүк. Процентгин чыгуучу булагы кошумча нарк болуп эсептелет/.

ПРОЦЕСС процесс /1. бир нерсенин ишелишинин, жүрүшүнүн абалы, м.: өндүрүш процесси; 2. сот процесси/.

ПРОЦЕССИЯ процессия /көп адам катышкан салтанаттуу жүрүш. Саясий мүнөздөгү процессия демонстрация деп аталат. Өлгөн адамдын сөөгүн коюда аза кутуу процессиясы да болот/.

ПРЯМЫЕ ВЫБОРЫ тике шайлоо /СССРдин Конституциясынын 139-статьясынын негизинде эмгекчилер депутаттарынын селолук Советинен тартып СССР Жогорку Советине чейин депутаттардын гражданлар тарабынан тикеден-тике шайланышы/.

ПСЕВДОНИМ псевдоним /саясий ишмерлер, жазуучулар, артисттер ж.б. колдонуучу жашырын ат, м.: Максим Горький - А.М. Пешковдун псевдоними, Ленин - В.И. Ульяновдун псевдоними ж.б./.

"ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ВОЙНА" "Психологиялык согуш" /идеологиялык күрөштүн бир формасы; мында монополисттик буржуазия бүлдүргүч ишгерди жана ыкмаларды колдонуп, эмгекчилерге реакциячыл идеологияны таңуулоого аракет кылат. Империализмдин идеялык-саясий башкы куралы антикоммунизм /и./ болуп, анын негизги мазмуну социалисттик түзүлүштү жамандап угактоо, компартиялардын саясаты менен максаттарын, марксизм-ленинизмдин окуусун бурмалоо болуп эсептелет. Бул үчүн басма сөздөрдү, радиону, теле көрсөтүүнү, кинону, илимди ж.б. кеңири колдонушат/.

ПУБЛИКАЦИЯ жарыялоо /белгилүү бир окуя, ич ж.б. жөнүндө газеталарга, журналдарга, китептерге жарыялоо, кабарлоо; аларга айрым адабий ж.б. чыгармаларды, документтерди киргизүү/.

ПУБЛИКАЦИЯ ЗАКОНА законду жарыялоо /социалисттик өлкөлөрдө мамлекеттик бийликтин жогорку органы чыгарган закондор председателдин жана секретардын колу коюлуп жарыяланат. Буржуазиялык өлкөлөрдө мамлекеттин башчысынын колу коюлуп, өкмөттүн мүчөлөрүнүн коштогон колдору тиркелет/.

ПУБЛИЦИСТ публицист /коомдук-саясий маселелер жөнүндө жаза турган жазуучу/.

ПУБЛИЦИСТИКА публицистика /актуалдуу коомдук-саясий маселелер боюнча адабияттардын түрлөрү: макалалар, очерктер, фельетондор, памфлеттер, обзорлор ж.б./.

ПУЛ пул /картелдердин өзгөчө бир түрү; анда бардык катышуучулардын пайдасы /киреше/ жалпы фондуга түшөт да, алардын салган капиталынын жана сатылган продукциянын өлчөмүнө жараша бөлүштүрүлөт/.

ПУТЧ путч /анчалык чоң эмес топтун мамлекеттик төңкөрүш жасоого ийгиликсиз жасаган авантюристтик аракети/.

ПЬЕДЕСТАЛ пьедестал /1. эстеликтин, монументтин, колоннанын, скульптуралык сүрөттүн ж.б. түбү, негизи, фундаменти; 2. адамдын кадыр-баркы, абалы, мансабы, м.: адамдын мансабын жогорулатуу же түшүрүү/.

ПЭР пэр /Великобританияда, Францияда жана Японияда дворяндын эң жогорку катмарынын өкүлүнүн наамы. Бул наам Англияда азыр да сакталып, лордлор палатасындагы заседаниеге катышат/.

"ПЯТАЯ КОЛОННА" "Бешинчи колонна" /кас өлкөнүн тылында бүлдүргүч иштерди жүргүзүүчү жашырын агентуранын каймана аты. "Бешинчи колонна" деген термин Испаниядагы улуттук-революциячыл согуштун /1936-39/ убагында чыккан. 1936-ж. күзүндө испандык фашисттер Мадридге 4 колонна болуп чабуул коюшканда, шаарда жашырын аракет кылган сатылгыч чыккынчылардан турган өз агентурасын "Бешинчи колонна" деп аташкан эле/.

ПЯТИЛЕТНИЕ ПЛАНЫ беш жылдык пландар /СССРдин эл чарбасын өнүктүрүүнүн 5 жылга эсептелген мамлекеттик перспективалуу пландары/.

Р

"РАБОЧАЯ АРИСТОКРАТИЯ" "жумушчу аристократиясы" /капиталисттик өлкөлөрдө жумушчу табынын квалификациялуу жана монополиялардын үстөк пайдасынын эсебинен көбүрөөк акы алуучу катмары болуп,

халлы эмгекчи массасынан өзүнүн ооматтуулугу менен айырмаланат; буржуазиянын саясий жана оңчул социалисттердин таянычы болуп эсептелет/.

РАБОЧАЯ СИЛА жумушчу күч /адамдын эмгекке көндөмдүүлүгү; акыл, күч жана рухий көндөмдүүлүктөрүнүн чогуусу; ушунун натыйжасында материалдык байлыкты өндүрүүгө болгон көндөмдүүлүгү /.

РАБОЧАЯ ПАРТИЯ жумушчу партиясы /жумушчу табы менен халлы эле эмгекчилердин кызыкчылыгын көздөөчү пролетариаттын саясий партиясы/.

РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ жумушчу кыймыл /өзүнүн саясий үстөмдүгүн орнотуп, эксплуатациядан кутулуу жана өзүүчү таптарды коюу үчүн болгон жумушчу табынын күргүзгөн күрөшү/.

РАБОЧИЙ ДЕНЬ жумуш күнү /жумушчунун ишканада иштеген саатынын саны/.

РАБОЧИЙ КЛАСС жумушчу табы /коомдун алдыңкы жана прогрессивдүү табы. Буржуазиялык коомдо пролетариат өз тарабына бардык эзилген эмгекчилерди тартып, революциячыл, марксстик-лениндик партиянын жетекчилиги астында капиталисттер менен помещиктердин үстөмдүгүнө карши элдешпес күрөш күргүзөт. Социалисттик өлкөлөрдө жумушчу табы алдыңкы жана жетекчи күч болуп, эмгекчи дыйкандар менен бирдикте социализмдин, коммунизмдин курулушун багыттайт/.

РАБОЧЕ-КРЕСТЬЯНСКОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО жумушчу-дыйкан өкмөтү

РАБОЧИЙ КОНТРОЛЬ жумушчу контролу /социалисттик революциянын күрүчүндө өндүрүш каражаттарын коомдоштуруу, өндүрүштү жана продукциялардын бөлүштүрүү иштеринде жумушчу табы тарабынан күргүзүлүүчү контроль/.

РАБСТВО кулчулук /кулдарды эксплуатациялоого негизделген коом; кул өндүрүш каражаттарына таптакыр ээ болбойт жана өз көкөсүн, кул эсиптин толук менчиги болот. Ошондуктан көкөсүнү ани сатууга, сатып алууга, ал түгүл өлтүрүп коюга укуктуу. Кулчулуктун калдыктары ар кандай формада феодализмдин түшүндө да сакталып келген, капитализмдин түшүндө да сакталууда. АКШда 1861-65-ж. кулчулук жоюлган, бирок расизм, дискриминациялоо түрүндө эмгиче дейре бар, колониялык өлкөлөрдө XX к. орто ченине дейре сакталып келген/.

РАБФАК /РАБОЧИЙ ФАКУЛЬТЕТ/ рабфак /жумушчу менен дыйкандарды жогорку мектепке даярдоочу жана халлы орто билим берүүчү окуу жайы; мындай окуу жайлары 1919-ж. тартып 1939-ж. чейин болгон/.

РАВЕНСТВО теңчилик /тең укуктуулук, теңдик/.

РАВНОВЕСИЕ теңдештик /тең салмак; равновесие сил күчтөрдүн теңдештиги; вывести из равновесия куйөлектентүү, туталантуу/.

РАВНОЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО шайлоого тең укуктуулук /к. ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА/.

РАВНОПРАВИЕ тең укуктуулук /теңчилик, бирдей укуктуулук; равноправие граждан СССР СССРдин гражданларынын тең укуктуулугу; равноправие женщин аялдардын тең укуктуулугу/.

РАДА рада [ч]/I. Украинадагы алдык чогулуш, халлы жыйын, кеңеше; 2. Украинада жана Польшада бийликтин органы катарындагы Министрлер Совети, селолук Совет ж.б. 3. Украиналык жана Белоруссиялык буржуазиялык улутчулдардын контрреволюциячыл уюму катары 1917-1918-ж. Украина менен Белоруссияда орногон, м.: Украиналык борбордук рада, Белоруссия радасы/.

РАДИКАЛЬНАЯ ПАРТИЯ радикалдык партия /майда буржуазиянын жана интеллигенциянын бир бөлүгүнүн кызыкчылыгын көздөөчү партия/.

РАДИКАЛИЗМ радикализм /I. кандайдыр бир маселени чечүүдө чечкиндүү чараларды көрүүгө, аракеттерди жасоого умтулуу; 2. буржуазиялык радикализм буржуазиялык радикализм-саясий агым катары XIX к. капиталисттик өлкөлөрдө пайда болуп, буржуазиялык түзүлүшкө зыян келтирбестен, анча-мынча демократиялык реформаларды жүргүзүүнү гана сунуш кылган/.

РАДИКАЛЫ радикалдар /радикализмдин тарабындагылар; радикалдык партиялардын мүчөлөрү/.

"РАДИО ВАТИКАНА" "Ватикандын радиосу" /дүйнө жүзүндөгү Ватикандын карамагындагы радиостанциялардын эң ирилеринин бири; программасы 30 тилде даярдалып, анын ичинде Борбордук жана Чыгыш Европанын элдеринин 16 тилинде берилет. Чиркөөлүк диний догматтарды пропагандалаган болуп, чындыгында социалисттик өлкөлөрдөгү мамлекеттик түзүлүштү жамандайт, тарыхый фактыларды бурмалайт жана ал өлкөлөрдөгү граждандардын дүйнөгө прогрессивдүү көз караштарын бузуп, диний ууландырууга аракет кылат. Муну католиктик чиркөө акча каражаты менен камсыз кылууда/.

РАДИОВЕЩАНИЕ радио аркылуу уктуруу /радио аркылуу ар түрдүү кабарларды, музыкалык күүлөрдү, лекцияларды ж.б. уктуруу, радиовещательная станция радио аркылуу уктуруучу станция/.

РАДИОГРАММА радиограмма /радио аркылуу берилген телеграмма, кабар, маалымат/.

РАДИОЖУРНАЛ радиожурнал /I. радио жөнүндө маалымат берүүчү атайын журнал; 2. радио аркылуу кабарларды берүүчү журнал/.

РАДИОКОММЕНТАТОР радиокомментатор /саясий, экономикалык, эл аралык, спорт, маданий ж.б. темалардан радио аркылуу маалымат жана комментарий берип туруучу журналист/.

РАДИОЛОКАЦИЯ радиолокация /алыс жерден көрүнбөгөн нерселердин кайда экендигин, кайсы багытка карай бет алып бараткандыгын радио толкундары аркылуу билүү методу; радиолокационный прибор радиолокациялык прибор/.

РАДИОПЕРЕКЛИЧКА радио менен кабарлашуу /радио аркылуу сүйлөшүп, пикир алышуу/.

РАДИОСТАНЦИЯ "СВОБОДА" "Эркиндик" радиостанциясы /АКШдагы ЦРУ /Борбордук чалгындоо башкармасы/ тарабынан түзүлүп, финансыланып жаткан радиостанция. Ал СССРге каршы душмандык бүлдүргүч ниетерди жүргүзөт; радиодон СССРде жашаган 23 элдин тилинде суткасына 275 саат боо ар түрдүү ушактарды, жалган фактыларды, жала жаап жабыштырууларды, буржуазиялык бузуку нравааларды жактыган үгүттөөлөрдү тынымсыз берип турат. Бул радиостанция "капсыз согуш" мезгилинде /1951-жылы мартта/ "Большевизмден куткаруунун американдык комитети" деген наам менен түзүлүп, кийин "Эркиндик" радио комитети" деп аталып, ФРГнин Мюнхень шаарында орношкон, бирок штаб-квартирасы Нью-Йоркто турат. Чыккынчы эл душмандарынын СССРди жамандаган ушак материалдар бул радиостанциядан тынымсыз берилип турат. "Эркиндик" радиостанциясы өзүнүн диверсиялык ыплас ишин эфирден гана жүргүзбөстөн, антисоветтик адабияттарды да жашырын түрдө СССРге жеткирүүдө. Анда СССРден эмиграция болуп кеткен 300 дөй чыккынчылар, мурдагы полицайлар, ниети бузуктар ж.б. иштешет. Радиостанцияны, социалисттик өлкөлөргө каршы багытталган "Эркин Европа" радиостанциясын сыяктуу эле, АКШ финансылайт/.

РАЗВЕДКА чалгын /I. чалгындоо, чалгын жүргүзүү; разведка сил противника душмандын күчүн чалгындап билүү; 2. разведка душмандарды аңдуучу, шпион, тыңчы жана зыянкечтер менен күрөшүүчү мамлекеттик коопсуздук орган/.

РАЗВИТИЕ өнүгүү /I. өрчүү, өркүндөө, гүлдөө; развитие сельского хозяйства айыл чарбанын өнүгүшү; 2. жетилүү, жетишүү; умственное развитие ребенка баланын акылынын жетилиши/.

РАЗДЕЛ МИРА дүйнөнү бөлүштүрүлүшү /капиталисттик ири өлкөлөр тарабынан дүйнө жүзүн бөлүштүрүү XIX к. аягында аяктаган болучу. Бөлүнгөн дүйнө жүзүн кайра бөлүштүрүү үчүн эрегишүү күчөп, I9I4-ж. биринчи дүйнөлүк согуш башталган эле. Ушул эле максатта I939-ж. экинчи дүйнөлүк согуш башталган. к. ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ МИРА/.

РАЗДЕЛЕНИЕ ТРУДА эмгектин бөлүнүшү /өндүрүштө бир мезгилдин ичинде иштелип жаткан жумуштардын ар түрдүү тармактарга бөлүнүшү; общественное разделение труда эмгектин коомдук бөлүнүшү/.

РАЗМЕЖЕВАНИЕ чектөө /чек салуу, чектеп бөлүү; размежевание границ чек арачы чектеп бөлүү, размежеваться во взглядах көз караштар боюнча жикке айроо, бөлүнүү/.

РАЗМЕЩЕНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ өндүргүч күчтөрдү жайгаштыруу /социалисттик өлкөлөрдө өнөр жай, айыл чарба, транспорт ж.б. жана жумушчу күчтөрүн бүткүл өлкөнүн территориясы жана экономикалык райондору боюнча план ченемдүү түрдө жайгаштыруу. Ал илимий негизде, экономикалык закондордун жана коммунисттик курулуштун милдеттеринин талаптарын эсепке алуу менен пландуу түрдө түргүзүлөт. Өндүргүч күчтөрдү жайгаштыруу жаратылыш байлыктарын өздөштүрүүнүн индустриялык жана айыл чарбалык жаңы

борборлорду жана шаарларды түзүүнү, өлкөнүн калкын бирдей жайгаштыруу ж.б. камсыз кылат/.

РАЗМЕЩЕНИЕ ПРОИЗВОДСТВА өндүрүштү жайгаштыруу

РАЗНОГЛАСИЯ ынксыздык /алалык, келише албастык, ынкы жоктук; разногласия во взглядах көз караштар жагынан келише албастык; усилились разногласия между членами "общего рынка" "Жалпы рынокту" мүчөлөрүнүн ортосундагы пикир келишпестик күчөп кетти/.

РАЗНОЧИНЦЫ разночиндер /Россияда XIX к. 2-жарымында интеллигенттерден турган катмар. Разночиндер коомдук турмушка, илим менен маданияттын өнүгүшүнө чоң таасир кылган. Алардан революционер демократтар /В.Г. Белинский, Н.Г. Чернышевский, Н.А. Добролюбов, Д.И. Писарев ж.б./ өсүп чыгышкан/.

РАЗОБЛАЧЕНИЕ бетин ачуу, айбын ачуу

РАЗОРУЖЕНИЕ куралсыздануу /согуш куралдарын кыскартууну жана жок кылууну көздөгөн чаралардын системасы. ООНдун Генералдык Ассамблеясынын 26-сессиясында /I97I/СССРдин сунушуна ылайык куралсыздануу боюнча бүткүл дүйнөлүк конференцияны чакыруу идеясын колдогон резолюция кабыл алган. /I972/ 27-сессияда 3I мамлекеттин өкүлүнөн турган даярдоо комитети түзүлгөн/.

РАЗРЫВ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ дипломатиялык мамилелерди үзүү /мамлекеттердин ортосундагы дипломатиялык ж.б. байланыштардын, мамилелердин токтотулушу/.

РАЙИСПОЛКОМ /РАЙОННЫЙ ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ/ райатком /райондук аткаруу комитети/.

РАЙКОМ райком /райондук комитет/.

РАЙОН район /I. административдик-территориялык бөлүкчө; 2. айрым өзгөчөлүгү менен белгилүү болгон жай; хлопковые районы

пахта райондору; 3. бир окуя болуп жаткан аймак; район военных действий уруш жүрүп жаткан жер/.

РАЙОНИРОВАНИЕ райондоштуруу /I. территорияны боюнча аймакка бөлүү; районирование республики республиканы райондорго бөлүү; 2. белгилүү бир максатта аймакты бөлүү; районирование сорта пшеницы буудайдын сортун райондоштуруу/.

РАЙСОВЕТ /РАЙОННЫЙ СОВЕТ/ райсовет /эмгекчилер депутаттарынын райондук Совети/.

РАНГ ранг /айырма белгиси, чин, даража, кээ бир аскердик жана дипломатиялык мекемелердеги атайын наам, м.: I, 2, 3-рангдагы капитан, Элчинин ранги ж.б./.

РАНЖИР ранжир /I. аскерлердин боюна жараша катарга тизилиши; 2. орнотулган же калыптанган катуу тартип, эреже; посадить по ранжиру кызмат адамдарынын даражасы, наамы боюнча, эсепке алган кызматына жарапа отургузуу ж.б./.

РАНТЬЕ рантье /I. капиталисттик коомдогу ишке, суткор адамдардын катмары; акцияларга, облигацияларга эе жана банктарга капитал салып, процент алып жаючулар; 2. капиталын карызга берип же баалуу кагаздарга айландырып, алардан түшкөн киреше менен жашаган, өндүрүмдүү эмгекте иштетпеген акча капиталисттери/.

РАПОРТ рапорт /I. аскердик кенже начальниктин өзүнөн жогорку начальнигине билдирүүчү кабары; 2. алган милдеттенмелерди же тапшырмаларды аткаргандыгы жөнүндө берилүүчү кабар, билдирүү, м.: беш жылдыктын тапшырмаларын аткаргандыгы жөнүндө рапорт берүү/.

РАСА раса /адамдардын тарыхый жактан калыптанган чоң түркүмү, алардын өңүнүн түсүнө, дене түзүлүшүнө, башынын формасына, чачынын түсүнө ж.б. карай укумунан-укумуна чейинки белгилүү. Адамдар негизинен 3 расага бөлүнөт; европалык, монголдук, негрлик/.

РАСИЗМ расизм /адамды жек көрүүчү реакциячыл, илимге жат теория; колониялык, империалисттик буржуазия адамдардын расасы бирдей болбогондуктан, алар тандамал, жогору турган раса башкаларга үстөмдүк кылуусу керек деген сандырак теорияны үгүттөп келген. Расистик теория жана идеология менен куралданган фашисттик Германия немец улуту "арийец расасынан" болгондуктан башка элдерге үстөмдүк кылууга тийиш деп, экинчи дүйнөлүк согушту чыгарган. Азыр АКШда негрлер менен индейликтерге расалык дискриминация саясаты колдонулууда. Өзгөчө Түштүк Африка Республикасында /ЮАР/, Родезияда, Израилде, кай бир Латин Америка өлкөлөрүндө расизм жана апартеид /к./ күч алган. 1960-ж. 21-мартта ЮАРдын бийлик башындагылары Шарпевиль жана Ланге кыштактарында жүздөгөн жергиликтүү адамдарды атып өлтүрүшкөн. Ошондон бери жыл сайын 21-март расизмге каршы күрөшүүнүн эл аралык күнү катарында бүткүл дүйнө жүзүнүн прогрессивдүү коомчулугу тарабынан белгиленет. Расизм ООН жана Юнесконун декларацияларында айыпталган жана 1973-83-ж. расизмге каршы күрөшүүнүн IO жылдыгы деп жарыяланган/.

РАСКОЛ кикке бөлүү /I. кыктентүү, арасын бөлүү; произошел раскол в рядах партии партиянын ичинде кикке бөлүнүү болду; 2. XYП к. Россияда болгон диний кыймыл, анын натыйжасында бир нече диний секталар түзүлгөн/.

РАСКРЕПОЩЕНИЕ азаттыкка чыгаруу /боштондук берүү, эркиндик берүү, раскрепощение крестьян дыйкандарды крепостнойлук көз карандылыктан бошотуу/.

РАСКУЛАЧИВАНИЕ кулакка тартуу /кулактарды тап катарында жоюу максатында 1928-1938-жылдарда СССРде жүргүзүлгөн саясат; аны ишке ашыруунун натыйжасында кулактар жеке менчигинен ажыратылган/.

РАСОВАЯ ДИСКРИМИНАЦИЯ расалык дискриминация ж. ДИСКРИМИНАЦИЯ И РАСИЗМ.

РАСОВАЯ ТЕОРИЯ расалык теория /империалисттик буржуазия тарабынан чыгарылган "жогорку" жана "төмөнкү" расалар жана элдер бар деген реакциячыл, адамды жек көрүүчү теория/.

РАСПАД КОЛОНИАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ колониялык системанын кыйрашы /Азия, Африка жана Латын Америкасы өлкөлөрүндөгү империалисттерге каршы улуттук-боштондук күрөштүн натыйжасында колониялык системанын кыйрап, мурдагы колониялар менен жарым колониялар суверендүү мамлекетке айланышы; мындай мамлекеттердин жалпы саны 70 тен ашык/.

РАССЛЕДОВАНИЕ текшерүү /1. териштирүү, кароо; расследование фактов фактыларды текшерүү; 2. тергөө күргүзүү; расследование уголовного дела кылмыш ишке тергөө жүргүзүү/.

РАСХОД чыгым /1. расход, чыгым, чыгаша; расходы производства өндүрүш чыгымдары; 2. расход и приход кирешө жана чыгаша; 3. жок кылуу; атып салуу, м.: пустить в расход согуш учурунда колго түшкөндөрдү же чыжынчы болгондорду атып салуу/.

РАСЦВЕТ гүлдөө /өөрчүү, өркүндөө, гүлдөп өсүү; расцвет экономики и культуры Киргизии Кыргызстандын экономикасы менен маданиятынын гүлдөп өсүшү/.

РАСЦВЕТ И СБЛИЖЕНИЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ НАЦИЙ социалисттик улуттардын гүлдөп өнүгүшү жана жакындашуусу /социалисттик улут-

тук мамилелердин өнүгүшүндөгү бирдей эки процесс. Социализмдин түшүндө улуттук мамилелердин өнүгүшүндө өз ара тыкыс байланыштуу болгон эки тенденция аракет кылат; ар бир социалисттик улут тез жана ар тараптан өнүгөт; социалисттик улуттар жакындашат, өз ара бири бирине таасирин тийгизишет/.

РАСШИРЕННОЕ ВОСПРОИЗВОДСТВО кеңейтилген түрдө кайталап өндүрүү /жылдан жылга кеңитилип, тынымсыз өөрчүп турган өндүрүш. Аны накопление — кошумча жумшалуучу аракеттер камсыз кылат. Капиталисттик жана социалисттик коомдо мындай түрдөгү өндүрүш таптакыр эки башка/.

РАТИФИКАЦИЯ ратификация /эки өлкөнүн ортосунда түзүлгөн келишимди мамлекеттик жогорку бийликтин бекитиши. Ратификациялык грамоталарды алмашкандан кийин келишим колдонуу күчүнө кирет; ратификация мирного договора тынчтык договорду ратификациялоо/.

РАТЬ аскер /1. кошуун, черүү; 2. уруш, согуш, салгылаш/.

РАТУША ратуша /1. европалык көп бир өлкөлөрдө шаардык башкарманын имараты; 2. орто кылымда Германиянын ж.б. өлкөлөрдүн шаарларындагы өзүн өзү башкаруу органы; 3. Россияда 1699-ж. Петр I түзгөн шаардык өзүн-өзү башкаруу органы, ал көбүнчө купецтердин таламын көздөгөн, 1720-ж. кийин жоюлган/.

РАЦИОНАЛИЗАТОРСКОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ рационализатордук сунуш /продукция чыгарууда технологияны, техниканы жакшыртуу ж.б. боюнча эмгекчилердин сунуштары. Бул сунуштар материалдарды, жабдууларды, энергияны, жумушчу күчүн натыйжалуу пайдалануу, эмгек шарттарын жакшыртуу, эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн кеңири мүмкүнчүлүк түзөт/.

РАЦИОНАЛИЗАТОР рационализатор /белгилүү бир маселе боюнча рационализаторлук сунуш киргизүүчү адам/.

РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ рационализация /өндүрүш процессин жакшыртуу, өркүндөтүү, арзандатуу, иштин унумдуулугун, продукциянын сапатын жогорулатуу, өзүнө түрган наркын төмөндөтүү жөнүндөгү чара, иш-аракет/.

РАЦИОНАЛИЗМ рационализм /1. эмпиризмге каршы болуп, ойду, ойлонууну сезимден, сезүүдөн ажыратып, дүйнөнү таанып-билүүнүн бирден бир булагы "акыл, эс" деп караган идеалисттик философиялык агым; 2. турмушка жалаң акыл-эс менен мамиле кылуучулук/.

РЕ... ре... /1. калыбына келтирүү, өзгертүү, кайра кайтаруу маанисиндеги татаал сөздөрдүн башталгыч бөлүгү, м.: реабилитация, демилитаризациялоо, реконструкция; 2. музыка гаммасындагы нотанын бири/.

РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАБОЧЕЙ СИЛЫ жумушчу күчтөрдү рационалдуу пайдалануу /өндүрүш процессин жакшыртуу, жөнөкөйлөтүү, арзандатуу жана карахаттарды аз күчтөө менен эң жогорку эмгек өндүрүмдүүлүгүнө жетишүү максатында жумушчу күчтү туура пайдалануу/.

РАЦИОНАЛЬНОЕ РАЗМЕЩЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ өнөр жайды рационалдуу жайгаштыруу

РАЦИОНАЛЬНОЕ РАЗМЕЩЕНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ өндүргүч күчтөрдү рационалдуу жайгаштыруу

РЕАБИЛИТАЦИЯ реабилитациялоо /1. законсуз, бекеринен жаманатты болгон кадыр-баркты кайра калыбына келтирүү; 2. соттун же администрациянын чечими боюнча мурдагы укугун кайра калыбына келтирүү, көрүлгөн айыпты жокко чыгаруу/.

РЕАКЦИОНЕР реакциячыл /революцияга, прогресске, демократияга каршы, эскини көксөгөн адам, контрреволюционер, зулум; илимдин душманы; крайний реакционер аяктаган реакциячыл/.

РЕАКЦИЯ реакция /1. заттардын бир-бирине таасир этиши, м.: химиялык реакция; 2. күнү бүтүп баратканэзүүчү таптардын коомдук прогресске, революциячыл, демократиялык, улуттук-боштондук кыймылына, агартууга, илимге ж.б. алдыңкы идеяга, теорияга, прогрессивдүү саясатка кас болуп, буларга каршы чыгышы, м.: аяктаган саясий реакциянын бир түрү - фашизм, Чилидеги зулумдук каникор хунта ж.б./.

РЕАЛИЗАЦИЯ реализациялоо /1. планды, долбоорду, программаны, орчундуу ири проблеманы, маселени ж.б. чараларды ишке ашыруу, жүргүзүү; 2. сатуу, сатып өткөрүү, таратуу, м.: шылтуу сатуу, товарды, продукцияны сатып өткөрүү, заёмду таратуу; реализация продукции продукцияларды сатып өткөрүү/.

РЕАЛИСТ реалист /1. өзүнүн практикалык ишинде реалдуу шарттарды, мүмкүндүктү жана өбөлгөнү туура эсепке ала билген адам; 2. реализмди, чындыктын туура сүрөттөлүшүн жактаган адам; 3. эски Россияда реальный окуу жайынын окуучусу/.

РЕАЛЬНАЯ ЗАРАБОТНАЯ ПЛАТА реалдуу кызмат акы /акчалай кызмат акычын суммасына сатып алууга мүмкүн болгон жашоого керектүү продукциянын саны. Капиталисттик коомдо товарлардын баасынын кымбатташынан жумушчулардын эмгек акиси төмөндөп, жакырданат. Социалисттик коомдо акчалай кызмат акынын суммасы реалдуу кызмат акынын өлчөмүнө пайыктанып турат/.

РЕАЛЬНЫЕ ДОХОДЫ НАСЕЛЕНИЯ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ социализм кезинде алдын реалдуу киреше́лери /белгилүү убакта эмгекке төленген киреше́лерден жана Совет мамлекети тарабынан коомдук фондулардан бекер же жеңилдик түрүндө берилген жардамдар аркылуу элдин колунда жайналуучу материалдык жана маданий байлыктардын акчалай көрүнүшү/.

РЕВАНШ реванш /согушта, спорт ж.б. ойундарда жеңилип калгандын өтөлгөсүн, өчүн алуу, жеңүү үчүн кайта ойноо, күрөшүү; анда жеңип чыгуу; взять реванш өч алуу/.

РЕВАНШИЗМ реваншизм /согушта жеңилип калган мамлекеттин же анын белгилүү коомдук чөйрөсүнүн өч алуу, жоготкондорун кайтарып алуу максатында жаңы согушка даярдануу саясаты. 30-жылдарда фашисттик Германия реваншизм саясатын күргүзүп, экинчи дүйнөлүк согушту чыгарган эле. Анда жеңилип кыйратылган соц ФРГда НПП ж.б. реваншисттер, нацисттер ойрон болгон реваншизм саясатына дагы эле жармашууда/.

РЕВИЗИОНИЗМ ревизионизм /кумушчу жайындында марксизм-ленинизмге жат оппортунисттик агым; марксизм-ленинизм окуусунун негизги жоболорун "түзөтүү", "кайра карап чыгуу", "жаңылоо" деген шылтоо менен аны ревизиялоого умтулуу. Ревизионисттер тап күрөшүн, социалисттик революцияны жана пролетариат диктатурасын таныштат ж. ОППОРТУНИЗМ, РЕФОРМИЗМ/.

РЕВИЗИОНИЗМ ПРАВЫЙ И ЛЕВЫЙ оңчул жана солчул ревизионизм /пролетардык таптык позициядан четтөө, марксизм-ленинизмди буржуазиялык жана майда буржуазиялык ар кандай концепциялар менен алмаштыруу. Азыркы учурда оңчул ревизионизмге төмөнкүлөр мүнөздүү: ал марксизм-ленинизмди тап күрөшүн жокко чыгаруучу реформисттик идеология менен алмаштырып, социалисттик революциядан жана

пролетариат диктатурасын орнотуудан баш тартат; капитализмдин негизги каршылыктарын жумшалдап, ал социализмге айланат дейт; революциянын башкы күчү болгон пролетариаттын ролун төмөндөтүп, буржуазиялык-демократиялык мекемелерди абсолютташтырат.

"Солчул" ревизионизм бийлик үчүн күрөштүн куралдуу кетерүлүш формасын абсолютташтырып, демократия үчүн күрөштү социализм үчүн болгон күрөш менен айкалыштырууну танат. Ал азыркы кездеги негизги революциячыл күчтөрдү бириктирүүгө, антиимпериалисттик кенири фронтту түзүүгө каршы чыгат. "Солчул" ревизионизм догматизм жана сектантчылык менен айкалышууда. "Солчул" ревизионисттердин идеясы антисоветизмге жык толуп, ренегатчылык жолуна, өз өлкөлөрүнүн компартияларына каршы күрөшүү жолуна түшүп отурат/.

РЕВИЗИОНИСТ ревизионист /ревизионизмди жактоочу, жолун колдоочу адам/.

РЕВИЗИЯ текшерүү, ревизия /1. мекеменин, үйдүн, имкананын же кооптуу кызмат адамынын иш-аракетин текшерүү; 2. кайсы бир окуунун, теориянын негизги жоболорун кайра карап чыгуу, ал жоболорго принципиалдуу өзгөрүүлөр киргизүү, бурмалоо ; ж. РЕВИЗИОНИЗМ/.

РЕВИЗОР текшерүүчү, ревизор /1. ревизия кылуучу, текшерүүчү адам; 2. темир жол иштерине контролдук кылуучу кызматкер/.

РЕВВОЕНСОВЕТ революциялык аскердик совет

РЕВКОМ ревком /революциялык комитет/.

РЕВОКАЦИЯ ревокация /1. башка өлкөдөгү өз элчисин же официалдуу өкүлдүк адамын чакыртып алуу; 2. мурдагы берилген, чыгарылган буйрукту, приказды жокко чыгаруу/.

РЕВОЛЮЦИОННАЯ ДЕМОКРАТИЯ революциячыл демократия /алар менен кыпкатын алдыңкы катардагы катмары; булардын социалдык негизин майда буржуазиялык элементтер, интеллигенция, окуучу жаштар, майда соодагерлер, дыйкандар, кол өнөрчүлөр, кызматчылар ж.б. түзөт. Алар элдин көпчүлүгүнүн талаасын көздөп, укуктарын коргойт, эскичилликке каршы күрөшөт. Россияда XIX к. революциячыл демократтар революциялык кыймылдын башында болуп, аның идеологдору-- Чернышевский, Герцен, Добролюбовдор болгон. Азыр өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө /Азия, Африка, Латын Америкасы/ колониализмге жана неоколониализмге каршы күрөштө революциячыл демократия прогрессивдүү роль ойнойт/.

РЕВОЛЮЦИЯ революция /I. түп тамырынан бери өзгөрүү, жаңы сапатка кескин түрдө, чукулунан өтүү; бул жаратылыштын,коомдун жана ойдун диалектикалык өнүгүшүнүн эң маанилүү закон ченемдүүлүктөрүнүн бири; культурная революция маданий революция, техническая революция техникадагы революция; /эволюцияга салыштыр/; 2. социалдык революция - бул коомдук жана саясий түзүлүштө, өндүргүч күчтөр менен өндүрүштүк мамилелердин өнүгүшүндө түбүнөн тарта өзгөрүш, төңкөрүш, бурулуш. Революция кыралдуу көтөрүлүш жолу менен же мыгайлуу шарттарда тынчтык жолу менен да жүзөгө ашырылат. Революция -этап күрөшүнүн жогорку формасы. Мурдагы революциялар сыяктуу эле, буржуазиялык революция да эзгекчилерди эксплуатациялоонун формасын, мамлекеттик түзүлүштүн түрүн гана өзгөртөт. Ал эми социалисттик революция болсо коомдук түзүлүштү түбүнөн тарта өзгөртүп, пролетариат диктатурасын орнотот, м.: 1917-ж. Россиядагы Улуу Октябрь социалисттик революциясы/.

РЕВОЛЮЦИОННО-ДЕМОКРАТИЧЕСКИЕ ПАРТИИ революциячыл-демократиялык партиялар /азыркы учурдагы улуттук-боштондук кыймылынын эң маанилүү коомдук-саясий күчтөрүнүн бири. Алар көбүнчө дыйкандардын, майда буржуазиянын жана радикалдык интеллигенциянын мүдөөлөрүн көздөшөт. Мындай партиялар бирдей эмес, өз өлкөлөрүнүн коомдук турмушундагы ойногон ролу, өздөрүнүн идеологиялык жана саясий позициялары жагынан бири биринен айырмаланышса да, программасы жана жалпы иш-аракети жагынан окшош; ички саясатта чет өлкөлүк монополиялардын үстөмдүгүн жоюуга, экономикада мамлекеттик секторду түзүүгө, прогрессивдүү агрардык реформаларды жүргүзүүгө умтулушса, тышкы саясатта неоколониализмге жана империализмге каршы активдүү күрөшүүгө, СССР жана социалисттик башка өлкөлөр менен достук мамилени өнүктүрүүгө умтулушат/.

РЕВОЛЮЦИОННАЯ ЗАКОННОСТЬ революциячыл закондуулук

РЕВОЛЮЦИОННАЯ БОРЬБА революциялык күрөш

РЕВОЛЮЦИОННАЯ БДИТЕЛЬНОСТЬ революциячыл кыраакылык

РЕВТРИБУНАЛ /революционный трибунал/ ревтрибунал /революциячыл трибунал Совет бийлигинин алгачкы жылдарындагы тап душмандарын,саботажчыларды, террорчуларды, тыңчыларды ж.б. душмандарды соттоп жазалоочу орган/.

РЕВОЛЮЦИОННАЯ СИТУАЦИЯ революциялык ситуация

РЕВОЛЮЦИОННОЕ ПОДПОЛЬЕ революциялык подполье/эксплуататордук таптарга, башкаруучу реакциячыл бийликтерге каршы эл массасынын жашырын күрөш күргүзүшүнүн бир формасы/.

РЕВОЛЮЦИОННОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО революциячыл өкмөт

РЕВОЛЮЦИОННОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ революциялык жумушчу кыймылы

РЕВОЛЮЦИОННЫЙ КРИЗИС революциялык кризис

РЕВОЛЮЦИОНЕР революционер /1. революцияга активдуу катышкан инсан; 2. илимде, техникада, өндүрүштө ж.б. тармактарда төңкөрүш жасап, жаңылыкты ачкан адам; революционер в науке илимде революция жасаган киши/.

РЕГАЛИИ регалиялар /монархиялык бийликти билдирүүчү белги, буюм; м.: эмблема, орден, медаль ж.б. сыйлык белгилери; явиться во всех регалиях бардык чендерин тагынып келүү; феодалдык монархтардын закон чыгарууга, киреше бийликтерди алууга болгон жеке укуктуулугу/.

РЕГЕНТ регент /1. монархиялык өлкөдө эгер монархтын мурасчысы жаш болсо монархтын ордуна убактылуу башкаруучу адам; мындай милдетти көзде бир нече адамдан турган регенттик совет да аткарат; 2. чиркөөдөгү хорду башкаруучу дирижер/.

РЕГИСТРАТОР регистратор /каттоочу; мекемеде, үйдө бир нерселерди каттап туруучу кызматкер; автоматтык түрдө өзү жазып туруучу прибор/.

РЕГИСТРАТУРА регистратура /мекеменин, үйдүн каттоо ишин күргүзүүчү бөлүмү/.

РЕГИСТРАЦИЯ каттоо, регистрация /1. регистрация күргүзүү; жазуу; регистрация делегатов делегаттарды каттоо; 2. фактыларды, закондуу иштерди каттоо күргүзүү; регистрация браков никелешүүнү каттоо; регистрация колебания почвы жер кыртышынын кубулушун каттоо/.

РЕГЛАМЕНТ регламент /1. заседанияни, чогулушту, конференцияны, с"езди ж.б. алып баруу тартиби; установить регламент заседания заседаниенин регламентин белгилөө; 2. кандайдыр-бир ишти

күргүзүүнүн эрежеси, уставы, жобосу, м.: эрежелер жыйнагы/.

РЕГЛАМЕНТАЦИЯ регламентация /белгилүү эрежеге багынтуу, тартипке салуу, иретке келтирүү/.

РЕГРЕСС регресс /артка кетүү, алдыйлап чегүү, начар абалга чегинүү. Прогресстин тескериси/.

РЕГУЛИРОВАНИЕ жөнгө салуу /иретке салуу, жөнгө келтирүү, тартипке салуу; урегулирование отношений между двумя государствами эки мамлекеттин ортосундагы мамилелерди жөнгө салуу/.

РЕДАКТОР редактор /басма сөздү редакциялап, анын чыгышына жооп берүүчү журналист кызматкер; редактор журнала журналдын редактору; технический редактор техникалык редактор/.

РЕДАКЦИЯ редакция /редакциялоо; 1. новая редакция повести повесттин жаңича редакцияланып чыгышы; 2. басма сөз мекемеси, бөлүмү; газетно-журнальная редакция газета-журнал редакциясы; 3. редакторлордун тобу; главная редакция башкы редакция/.

РЕДЕМАРКАЦИЯ редемаркациялоо /мамлекеттик чек арадагы жоголгон же бузулган чек ара белгисин кайра калыбына келтирүү; текшерүү; к. ДЕМАРКАЦИЯ/.

РЕЖИМ режим /1. мамлекеттик түзүлүш, өлкөнү башкаруунун методу жана түрү; монархический режим монархиялык режим; 2. так, айкын белгиленген тартип, эреже, м.: жумуш күнүнүн режими; санаторийлик режим; 3. бир нерсени, максатты орундатуу үчүн зарыл болгон эрежелер системасы; режим судоходства кеме жүргүзүү режими/.

РЕЖИМ НАИБОЛЬШЕГО БЛАГОПРИЯТСТВОВАНИЯ ыңгайлуу шарт түзүү режими /теңчилик укуктан пайдалануу деген маанидеги эл аралык келишимдеги принцип; мында келишим түзгөн тараптардын бири соода

кургузуу, денизде сузуу, баки алуу, граждандардын укуктары ж.б. жагынан башка тараптка да өзүнүкүндөй цигайлуу парт түзүүгө милдеттенүүнү, б.а. теңчилик принцибин колдонушу керек/.

РЕЖИМ ЭКОНОМИИ үнөмдөө режими /социалисттик чарба кургузуунун методу; анын максаты материалдык, эмгектик жана акча ресурстарын сарамжалдуу жана рационалдуу пайдалануу болуп эсептелет/.

РЕЗЕРВ резерв /I. керек учурда пайдалануугa же өзгөчө муктаждыктарга жумшоо үчүн камдалган нерсе; иметь в резерве резервде сактоо; 2. материалдык көшүмча каражаттар же жаңы кадрлар алына турган булак; трудовые резервы эмгек резервдери, комсомол-КПССтин ишенимдүү резерви; 3. кийинчылык болгондо же атайын максатта урушка салуу үчүн бөлүнүп коюлган аскердик бөлүк. Отвести полк в резерв полкту резервге коюу; 4. чыныгы аскердик кызматта болбой, мобилизация учурунда куралдуу күчтөргө чакырылуучу аскерге милдеттүүлөрдүн категориясы. СССРде булар "запас" деп аталат/.

РЕЗЕРВАТ резерват /I. мамлекеттин өзгөчө кайтаруусунда болгон территория, жаратылыш байлыктары; заповедник корук; 2. резервациянын эле өзү /к. РЕЗЕРВАЦИЯ/.

РЕЗЕРВАЦИЯ резервация /I. өлкөнүн жергиликтүү калктарын башка начар жерлерге зордоп көчүрүп жайгаштыруучу территория; м.: АКШда индейцтердин резервациясы, ЮАРда индейцтер менен метистердин резервациясы; Австралияда аборигендердин резервациясы; резервация--расалык жана улуттук катаал дискриминациянын бир формасы; 2. запаста сактоо/.

РЕЗЕРВЫ ПРОИЗВОДСТВА өндүрүш резервдери /өндүрүш каражаттарын жана жумушчу күчтөрдү туура пайдалануунун эсебинен продукциянын өндүрүүнү көбөйтүүгө, сапатын жакшыртууга, анын өзүнө тур-

ган наркын төмөндөтүүгө пайдаланылуучу мүмкүндүктөр/.

РЕЗЕРВНЫЙ ФОНД резерв фондусу /акча системасынын туруктуу болушун камсыз кылууга керектелүүчү мамлекеттин алтын запасы, асыл таштар жана ар түрдүү баалуу каражаттар/.

РЕЗИДЕНТ резидент /I. элчи, дипломатиялык өкүл; 2. бир мамлекеттин экинчи бир мамлекетте белгилүү бир максат менен дайыма жашоочу гражданин; 3. колониялык державанын протекторатташ өкүлү болуп, чындыгында башкаруучу адам; 4. чет өлкөлүк чалгындын /разведканын/ башка өлкөдөгү жашырын агенти/.

РЕЗИДЕНЦИЯ резиденция /мамлекет башчысынын, өкмөттүн же жогорку кызмат эзлеген адамдын турган жайы; летняя резиденция президента президенттин жайкы резиденциясы/.

РЕЗОЛЮТИВНЫЙ корутунду /тыянакталган; резолютивная часть решения чечимдин корутунду бөлүгү/.

РЕЗОЛЮЦИЯ резолюция /чогулушта, конференцияда, с"ездде ж.б. талкууланган маселе боюнча кабыл алынган чечим, токтом. Принять резолюцию резолюция кабыл алуу; 2. иш кагазында, документте жетекчи кызматчынын кыскача тапшырмасы баяндалган жазуу; наложить резолюцию резолюция салуу/.

РЕЗУЛЬТАТ натыйжа /жыйынтык; результат переговоров между главами правительств өкмөт башчыларынын ортосундагы сүйлөшүүлөрдүн жыйынтыгы, натыйжасы/.

РЕЗЮМЕ жыйынтык /корутунду, тыянак; сүйлөгөн сөздүн, докладдын, макаланын, баяндаманын кыскача негизги мазмуну; резюме доклада докладдын тыянагы/.

РЕЙД рейд /I. денизде порттон кире бериште кемелер токтоочу жай; 2. душмандын тылына аскердик бөлүктөр кирип барышы; советские танкисты предприняли смелый рейд в тыл противника советтик танкисттер душмандын тылына тайманбас рейд жасап кирип барды;

3. каписнинан жасалган коомдук текшерүү/.

"РЕЙТЕР" "Рейтер" /Англиянин информациялык агенствосу. 1849-ж. Аахенде Рейтер тарабынан уюштурулуп, 1851-ж. Лондонго көчкөн. Великобританиянын басма сөзүн тейлеп, официалдуу мүнөздөгү кабарларды берет/.

РЕЙХСВЕР рейхсвер /Германиянын 1918-1935-ж. чейинки куралдуу күчтөрүнүн аты/.

РЕЙХСКАНЦЛЕР рейхсканцлер /мамлекеттик канцлер; Германиянын өкмөтүнүн 1871-1945-ж. башчысы/.

РЕЙХСТАГ Рейхстаг /1. Германиянын парламенти /1867-1933-ж./; 2. ошол парламент жайгашкан имарат/.

РЕКВИЗИЦИЯ реквизициялоо /жеке менчиктеги мал-мүлктөрдү мамлекеттин карамагына акы төлөп же бекер мажбурлап өткөрүп алуу жө убактылуу пайдалануу/.

РЕКЛАМАЦИЯ рекламация /товардын сапатсыздыгына наразы болуп, буга кеткен чыгымды төлөп берүүнү талап кылуу, даттануу/.

РЕКЛАМА реклама /сатылуучу товарларды ж.б. жалпыга маалым кылуу максатында кулактандыруу, радио, теле көрсөтүү аркылуу жарыялоо, билдирүү; 2. бирөөнүн атын, данкын чыгаруу максатында жалпыга жарыялоо; 3. бир окуя жөнүндө кулактандыруучу плакат; театральная реклама театр рекламасы/.

РЕКОМЕНДАЦИЯ рекомендация /1. рекомендациялоо, сунуш кылуу, рекомендация берүү; 2. мүнөздөмө ыретинде бирөөгө кат жүзүндө берилген баа; ему дали хорошую рекомендацию ага жакшы рекомендация беришти/.

РЕКОНВЕРСИЯ реконверсия /согуш бүткөндөн кийин өлкөнүн экономикасын тынчтык жолуна /партина/ өткөрүү/.

РЕКОНСТРУКЦИЯ реконструкция /1. бир нерсени өркүндөтүү, жакшыртуу максатында аны бүт бойдон кайрадан куруу, кайра жаңдуу; реконструкция народного хозяйства эл чарбасын реконструкциялоо; 2. археологияда архитектуралык же скульптуралык эстеликтерди, буюмдарды, жалпы жаарларды эски жазуулар, сүрөттөр, табылган буюмдар боюнча калыбына келтирүү; реконструкция памятников старины байыркы эстеликтерди реконструкциялоо/.

РЕКОРД рекорд /1. жетишкендиктин эң жакшы көрсөткүчү; эң жакшы натыйжа; установить рекорд рекорд жасоо; мировой рекорд дүйнөлүк рекорд; 2. эмгектеги эң жогорку көрсөткүч; рекорд выплавки стали болот эритүүдөгү рекорд/.

РЕКРЕДИТИВ рекредитив /1. аккредитивди жокко чыгаруу; 2. эскирген, бузулган нерсени /машинаны, имаратты ж.б./ ондоо, түзөө менен жаңыртуу кылуу/.

РЕЛИКВИЯ реликвия /1. динчилердин көз карашы боюнча касиеттүү, керемет күчү бар буюм; 2. өткөндөр жөнүндө эстелик катарында сакталуучу өзгөчө баалуу, кадырлуу эстелик, унутулгус нерсе; шалаш В.И. Ленина в Разливе - дорогая реликвия В.И. Лениндин Разливдеги чоп алачыгы-унутулгус баалуу эстелик/.

РЕЛЯТИВИЗМ релятивизм /об"ективдүү дүйнөнү таанып-билүү мүмкүндүгүн таныбаган, бардык билимдерди относителдүү деп эсептеген идеалисттик окуу/.

РЕЛЯТИВИСТ релятивист /релятивизмди колдоочу адам/.

РЕМЕСЛЕННИК кол өнөрчү /1. уста, өнөрпоз; 2. демилгесиз, чыгармачыл иштебеген адам; 3. ремеслолук окуу жайынын окуучусу/.

РЕМЕСЛО кол өнөр, ремесло /кесип, устачылык, өнөр; майда кол өнөр өндүрүшү; сапожное ремесло өтүкчүлүк; столярное ремесло жыгач устачылык/.

РЕМИЛИТАРИЗАЦИЯ ремилитаризациялоо /эл аралык келишим боюнча мурда куралсыздандырылган территорияны, мамлекеттин чектелген же тыюу салынган куралдуу күчтөрүн, согуштук өнөр жайларын кайрадан калыбына келтирүү, кайтадан куралдандыруу, м.: ФРГнин согуштук күч кубатын АКШ, Англия жана Франция кайра калыбына келтирүүгө көмөк көрсөтүшкөн/.

РЕМОНТНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ СТАНЦИЯ /РТС/ ремонттук-техникалык станция, РТС /айыл чарбасын өндүрүштүк-техникалык жактан тейлөө үчүн МТСтин ордуна уюштурулган мамлекеттик айыл чарба ишкана/.

РЕНАТУРАЛИЗАЦИЯ ренатурализациялоо /кандайдыр-бир себептер менен өлкөдө граждандык укугун жоготкон адамдын граждандык укугун кайра калыбына келтирүү/.

РЕНЕГАТ ренегат/өз ишенимин, көз карашын өзгөртүп, өз партиясынан душман тарабына өткөн коомдук-саясий ишмер, чыккынчы; Каутский-ренегат марксизма Каутский-марксизмдин ренегати/.

РЕНЕГАТСТВО ренегаттык /душман тарабына өтүүчүлүк, чыккынчылык/.

РЕНЕССАНС Ренессанс /XУ-УУI к. Батыш Европада илим менен искусствонун кайра гүлдөп өсө баштаган доору/.

РЕНТА рента /капиталдан, жерден ж.б. мүлктөрдөн алынуучу кирешө. Капитализм кезинде рента--айыл чарба ишканаларынан жер ээлери алып туруучу кирешө, кошумча наркты бир бөлүгү. Рента курулуш участокторунан да алынат. Социалисттик коомдук менчиктин эки формасынын шартында колхоздордо дифференциалдуу рента

кезигет; к. АБСОЛЮТНАЯ РЕНТА, ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНАЯ РЕНТА/.

РЕНТАБЕЛЬНОСТЬ рентабелдүүлүк /социалисттик ишкананын кирешелүүлүгү, пайда алуучулугу; экономикалык жактан эффективдүүлүгү. б.а. жумшалган эмгектин, материалдын жана каражаттын пайда келтириши, кирешө алып келиши/.

РЕОРГАНИЗАЦИЯ кайра уюштуруу /бир нерсени кайра түзүү, кайтадан уюштуруу/.

РЕПАРАЦИЯ репарация /согушта жеңген мамлекеттин тарткан зыяндарын жеңилген өлкөнүн тынчтык келишимдин шарттарына ылайык толук же жарым жартылай төлөп бериши; репарационные платежи репарациялык төлөөлөр/.

РЕПАТРИАЦИЯ репатриациялоо /согуштун натыйжасында колго түшкөн аскердик жана граждандык туткундарды, качкындарды же эмиграцияга кеткендерди өз өлкөсүнө кайтарып берүү; репатрировать пленных и беженцев туткундарды жана качкындарды кайтарып берүү/.

РЕПОРТАЖ репортаж /ички жана эл аралык турмуштагы окуялар жөнүндөгү кабарды басма сөз, радио, теле көрсөтүүдөн берүүчү журналисттик иштин бир түрү/.

РЕПОРТЕР репортер /газета, журнал, радио, теле көрсөтүү үчүн белгилүү окуялар жөнүндө кабар чогултуучу кызматкер же кабардын автору/.

РЕПРЕССАЛИИ репрессалиялар /эл аралык мамилелердеги чара, бир мамлекеттин укугун башка бир өлкөнүн бузушуна жооп иретинде аны калыбына келтирүүгө мажбурлоочу аракет, чара/.

РЕПРЕССИЯ жазалоо /жазалоо чарасы, жаза берүү, катуу куугунтуктоо, түрмөгө камоо; репрессия против коммунистов в буржуазных странах буржуазиялык өлкөлөрдө коммунисттерди куугунтуктап жазалоо/.

РЕПУТАЦИЯ беделденүү /адамдын, уюмдун, мекеменин ж.б. беделин, абийирин, кадыр-баркын; незапятнанная репутация булганбаган абийир/.

РЕСКРИПТ рескрипт /монархтын алкын айтуу, сыйлоо, жогорку кызматка дайындоо жөнүндөгү кимдир-бирөөгө жазган каты/.

РЕСПУБЛИКА республика /мамлекеттик башкаруунун бир формасы; мында бийликтин жогорку органдары конституцияга ылайык белгилүү мөөнөткө шайланат. Монархияга салыштырганда республика-мамлекеттик түзүлүштүн жогорку, прогрессивдүү формасы. Бирок мында башкаруунун формасы социалдык-экономикалык түзүлүшкө жана таптардын өз ара мамилелерине караша болот. Буржуазиялык республикаларда бийлик капиталисттер менен помещиктердин колунда болуп, өндүрүш каражаттары менен материалдык байлыктар отолорго таандык. Кээ бир республикаларда реакциячыл, фашисттик, деспоттук режим, аскердик хунта бийлик кургузет: Гарагвай, Гватемала, Никарагуа, Чили ж.б.; Советтик Социалисттик Республика - коомдун жаңы, таптыкыр башкача саясий уюму. Ал жумушчулар менен дыйкандардын дүйнөдө биринчи болгу мамлекети болуп, капиталисттер менен помещиктердин бийлигин кулатуунун жана пролетариат диктатурасын орнотуунун натыйжасында пайда болгон; союзная республика союздук республика/.

РЕСТАВРАЦИЯ реставрациялоо /1. искусство буюмдарын, тарыхый имараттарды, эстелик жайларды алгачкы калыбына келтирүү, м.: Монастын күмбөзүн реставрациялоо; 2. революция кулатkан коомдук-саясий түзүлүштү же династияны кайра орнотуу, реакциянын убактылуу жеңиши, м.: 1973-ж. 11.IX. Чилидеги хунтанын төңкөрүшү/.

РЕСТИТУЦИЯ реституция /эл аралык укукта согушуп жаткан өлкөнүн душмандын территориясынан алып кеткен мүлктөрүн кайтарып берүүсү. Реституция тартиби тынчтык келишим же башка укуктук актылар боюнча аныкталат/.

РЕСУРСЫ ресурстар /каражаттар, запастар, кирешенин булагы/.

РЕТИРОВАТЬСЯ ланызын кетүү /чегинүү, кашырынып кетүү, билинбей кетип калуу/.

РЕТРОГРАД ретроград /реакциячыл көз караштагы адам; прогресске каршы болуп, эскини көксөгөн киши/.

РЕТРОСПЕКЦИЯ ретроспекция /өткөнгө, өткөн окуяларга кайрылуу; ретроспективно взгляды ретроспективдүү көз караш - өткөндөгүлөргө сөрп салуу/.

РЕФЕРАТ реферат /кандайдыр бир темаңы, маселени оозеки же кат жүзүндө кыскача баяндоо, м.: илимий эмгектин негизги мазмунунун реферати; 2. басма сөздүн кайсы бир маселеси боюнча баяндама же билдирүү макала/.

РЕФЕРЕНДУМ референдум /мамлекеттик өтө маанилүү маселе боюнча калпы элге суроо менен кайрылуу, добушка коюу ; 8.XII 1974 г. в Греции состоялся референдум по вопросу о форме государственного устройства 8.XII 1974-ж. Грецияда мамлекеттик түзүлүштүн формасы жөнүндө референдум болуп өттү/.

РЕФЕРЕНТ референт /1. рефератты окуй турган адам; 2. мекемеде же уюмда белгилүү бир маселелер боюнча консультация берүүчү кызматчы/.

РЕФОРМА реформа /1. өзгөртүү, жаңыртуу, кайра куруу; экономическая реформа экономикалык реформа; денежная реформа акча реформасы; 2. эксплуататордук мамлекетте өкүм сүргөн тартипти

сактоо менен болор-болбос жаңылыктарды киргизүү, айрым тармакка шашелуу өзгөрүүлөрдү жасоо, м.: Россиядагы 1861-ж. дыйкандар реформасы/.

РЕФОРМАТОР реформатор /реформа жүргүзген киши; коомдук-саясий турмушта, илимде, техникада, искусстводо кандайдыр бир өзгөрүү киргизген адам/.

РЕФОРМАЦИЯ реформация /XVI к. Батыш Европада католик чиркөөсүнө каршы дыйкандардын жана шаардык кедейлердин улуттук, антифеодалдык кеңири кыймылы. Реформация убагында айрым өлкөлөрдө ар кыл протестанттык чиркөөлөр пайда болгон/.

РЕФОРМИЗМ реформизм /жумушчу кыймылында марксизм-ленинизмге жат душман, оппортунистик, оңчул социалистик агым; революциячыл тап күрөшүн, социалистик революцияны жана пролетариат диктатурасын танат. Реформизм капитализмдин негиздерине тийбей, социалдык майда реформа жүргүзүүнү, буржуазия менен кызматташууну үгүттөйт/.

РЕФОРМИСТ реформист /оппортунист, реформизмди жактоочу, колдоочу адам/.

РЕЦЕНЗЕНТ рецензент /рецензиянын автору; мекеменин тапшыруусу боюнча илимий эмгек, адабий чыгарма ж.б. жөнүндө өз пикир жазып берүүчү киши/.

РЕЦЕНЗИЯ рецензия /илимий, көркөм ж.б. чыгарма, искусствонун айрым түрлөрү боюнча баа берген өз пикир; рецензия на новую книгу жаңы чыккан китепке рецензия жазуу/.

РЕЦИДИВ рецидив /1. бир нерсенин кайталанышы; рецидив малярии безгек оорусунун кайталанышы; 2. кылмыштын дагы кайта жасалышы/.

РЕЦИДИВИСТ рецидивист /бир нече ирет кылмыш жасап, түзөлбөгөн кылмышкер; воор-рецидивист ууру-рецидивист/.

РЕШАЮЩИЙ ГОЛОС чечүүчү добуш /заседаниеге, чогулушка, конференцияга, с"ездге, сессияга маселени чечүүгө добуш берүү укугу менен катышкан адам. Мындай чогулуштарга кеңеш берүүчү укугу менен да катышпат/.

РЕЭВАКУАЦИЯ реэвакуация /согуштун же кырсыктуу окуянын кесепетинен башка жакка көчүрүлүп же алынып кетилген адамдарды, мал-мүлктөрдү, ишканаларды кайра өз жерине алып келүү/.

РЕЭКСПОРТ реэкспорт /чет өлкөдөн келтирилген товарды кайра башка өлкөгө сатуу, экспорттоо/.

РЕЭМИГРАНТ реэмигрант /эмиграциядан өз өлкөсүнө кайра кайткан адам/.

РЕЭМИГРАЦИЯ реэмиграция /чет өлкөдө эмиграцияда жүргөн адамдын кайра өз мекенине келиши/.

РИАС Риас /америкалык оккупациячыл аскерлердин батыш Берлиндеги радиостанциясы; ал социалистик өлкөлөргө каршы идеологиялык диверсия жүргүзүүдө/.

РИГОРИЗМ ригоризм /кандайдыр бир принцип же мораль эрежелерин катуу кармоо; ныгы көк тактык, чектен чыкпоо, кылт этпөө/.

РИГСДАГ ригсдаг /Данияның эки палатадан турган парламенти. 1953-ж. бир палаталуу фолькетинг менен алмаштырылган/.

РИКСДАГ риксдаг /Швециянын парламенти, ал жогорку жана төмөнкү палатадан турат/.

РИКША рикша /Чыгыш жана Түштүк Азия өлкөлөрүндөгү эки дөңгөлөктүү арабага жүргүнчү жүктү жөө же велосипедге сүйрөтүп сокат кылуучу адам/.

РИМСКИЙ ПАПА Рим папасы /католик дининин жана Ватикан шаар-мамлекетинин башчысы. Ал коогорку поптордун-кардиналдардын коллегиясында түбөлүккө шайланат. 1963-VII 1978-ж. Рим папасы Павел VI/Б. Монтини/ болгон, азыр поляк Кароль Войтыла /Иоанн Павел II/.

РИМСКОЕ ПРАВО Рим укугу /байыркы Рим мамлекетинин закондор жыйнагы/.

РИМСКАЯ ЦЕРКОВЬ Рим чиркөөсү /папа башчылык кылган католик чиркөөсүнүн аты/.

РИТОРИКА риторика /1. чечендик искусствосу жөнүндөгү теория; 2. мазмунсуз, сүпсак сөздөр; курулай жөө чечендик/.

РИТУАЛ ритуал /диний, чиркөөлүк-мечиттик ырым-жырымдар; ритуал погребения өлүктү көмүү ырым-жырымы; 2. салт болуп калган адам, ырым-жырымдар; эскиден адат болуп келаткан тартип, адам, урп-адат; ритуал вручения награды сыйлыкты тапшыруу адеми/.

РККА /РАБОЧЕ-КРЕСТЬЯНСКАЯ КРАСНАЯ АРМИЯ/ Жумушчу-Дыйкан Кызыл Армиясы /1918-ж. 15 январда Эл Комиссарлар Советинин В.И. Ленин кол коюган декрети боюнча түзүлгөн/.

РКП /б/ Российская Коммунистическая партия /большевиков/ РКП /б/ Россиялык Коммунисттик /большевиктер/ партиясы/ КПССтин 1918-ж. VII с"ездинен 1925-ж. XIV с"ездине чейинки аталышы/.

РОБОТ робот /эс киймили менен татаал операцияларды жасоочу адам сөлөкөтүндөгү автомат/.

РОД уруу /1. алгачкы коомдогу уруу; старейшина рода уруу аксакалы; 2. тукум, муун; из одного рода бир тукумдан тароо; 3. белгилүү бир социалдык топ; ата-тек; Я мужик крестьянского рода /А. Чехов/ менин ата-тегим дыйкан болгон мужуктун; 4. түр, жаныбарлардын же өсүмдүктөрдүн түрлөрү, сорттору; 5. род войск

аскерлердин түрү; род оружия куралдардын түрү; 6. без роду и племени тексиз; род людской адам баласы; своего рода өзүнчө бир/.

РОДОНАЧАЛЬНИК уруу аксакалы /1.уруунун башчысы; 2. бир нерсени негиздөөчү, негиз салуучу; башчы; М. Горький-родоначальник советской литературы М. Горький-совет адабиятынын негиздөөчүсү/.

РОЖДЕСТВО рождество /христиан дини боюнча Иса пайгамбардын туулган күнүнө арналган кышкы майрам/.

РОЗНИЦА чекене /чекенелеп, дааналап, бир-бирден; продавать в розницу чекенелеп, дааналап, бир-бирден сатуу/.

РОЗНИЧНАЯ ТОРГОВЛЯ чекене соода /элге сатыла турган керек-карак товарлардын соодасы/.

РОЗНИЧНАЯ ЦЕНА чекене баа

РОЗНЬ чатак, араздык /1.чыр, ийки-тыйкы, кыжың-кужун; сионисты сеют рознь между арабами сионисттер арабдардын арасында араздашуу-ну туудурууда; 2. айырмачылык; человек человеку рознь кишинин да кишиден айырмасы бар, ар кандай адамдар болот/.

РОЗЫГРЫШ утуш /1. розыгрыш облигаций займа заемдуу облигация-сынын утушу; 2. мелдешип ойноо; розыгрыш кубка СССР СССРдин кубо-гу үчүн мелдешүү; 3. сонда эки жактан тең чыгыш/.

РОЗЫСК издөө /тинтүү, сурамжылоо, суроо; уголовный розыск милициянын кылмышкерлерди издөө бөлүмү/.

РОЛЬ роль /1. маани; руководящая роль рабочего класса в Октябрьской революции Октябрь революциясында жумушчу табынын же-текчи ролу; 2. сахналагы персонаж жана артист аткаруучу роль; играть роль Семетея в опере "Айчурек" "Айчурек" операсында Семетейдин ролун ойноо; играть роль роль ойноо, маанге ээ болуу/.

РОЛЬ ЛИЧНОСТИ В ИСТОРИИ тарыхта жеке адамдын ролу /Марксизм-лениндик теория; коомдун тарыхында эл массаларынын чечүүчү ролун далилдөө менен бирге көрүнүктүү адамдардын, жетекчилердин, колбашчылардын, полководецтердин, мамлекеттик иштерлердин ишине маанилүү орун берет, алардын коом үчүн зарыл болгон функцияны аткара тургандыгын көрсөтүп, тарыхта чечүүчү ролду таптардын, эл массаларынын иши жана күрөшү ойнойт деген марксизм-ленинизм окуусуна негизделет. Жетекчилердин чыныгы ролу таптардын күрөшү менен байланышта гана, отол күрөш аркасында пайда болгон коомдук керектөөлөр менен байланышта гана болот. Ал эми жеке адамдын керт башына сыйынуу марксизи-ленинизмге кат/.

РОМАНТИЗМ романтизм /1. XIX к. башында адабияттагы жана искусстводогу багыт; ал өткөндү идеализациялап, чындыктан четтеп, жеке адамдын тарыхтагы ролун ашыра баалайт да, ага сыйынат; 2. терең оптимизмди өз ичине алган жана адамдын эң жогорку сапатын, анын коомдогу ролун көтөрүүгө умтулган совет адабиятындагы жана искусствосундагы багыт; революционный романтизм революцячыл романтизм; 3. кыялга берилүүчүлүк, курулай кыялдануучулук/.

РОССИЙСКАЯ СОВЕТСКАЯ ФЕДЕРАТИВНАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕСПУБЛИКА /РСФСР/ Россиялык Советтик Федеративдүү Социалисттик республикасы /РСФСР/ /1917-ж. 7-ноябрда түзүлгөн; 1922-ж. СССР түзүлгөндөн бери анын составындагы суверендүү союздук республика/.

РОСПУСК таратуу /таркатып киберүү, таркатуу; роспуск парламента парламентти таркатып киберүү/.

РОСТОВЩИК сүткөр /эксплуататордук коомдо сүткордук кылып бирөөгө карызга акча, азык-түлүк, буюм ж.б. берүүчү кызыл кулак адам. Коммерциялык же кредиттик уюмдар да ушундай аракет кылышат/.

РОСТОВЩИЧЕСТВО сүткордук /сүткорлор, кызыл кулактар тарабынан жасалган бүтүм; бирөөгө карызга акча, айыл чарба азык-түлүктөрдүн; үрөн, тукум, урук ж.б. буюмдарды берип, ал үчүн көп өсүм, процент талап кылуучулук, же жерин иштетип алуучулук/.

РОСТОВЩИЧЕСКИЙ КАПИТАЛ сүткордук капитал /процент алып келүүчү капиталдын тарыхый бир формасы/.

РОЯЛИЗМ роялизм /королдук бийликти, монархизмди жактоочулук/.

РОЯЛИСТ роялист /королдук бийликти, монархизмди жактоочу адам/.

РСДРП /Российская социал-демократическая рабочая партия/ РСДРП /Россиялык социал-демократиялык жумушчу партиясы/.

РСДРП /б/ /Российская социал-демократическая рабочая партия /большевиков/ РСДРП /б/ /Россиялык социал-демократиялык жумушчу /большевиктер/ партиясы/.

РУБЕЖ чек ара /1. чек, чат; зорко охранять рубежи нашей Родины биздин Родинабыздын чек араларын кыраакылык менен кайтаруу; за рубежом чет өлкөдө; на рубеже двух эпох эки доордун ортосунда; 2. чек ; оборонительный рубеж коргонуу чеги/.

РУБИКОН рубикон /маанилүү чек, зор иштин, экспедициянын ж.б. башталышына өтө турган чек; рубикон перейден рубикон өтүлдү-болору болду, артка чегинүү жок; айткандан кайтпоо; байыркы Рим республикасында Гай Цезардын эрдик аракетинен улам ушундай деп аталып калган/.

РУКОВОДСТВО жетекчилик /I. башкаруу, жетекчилик, жетекчилик кылуу; под руководством жетекчилиги астында; новое руководство жаңы жетекчилер; 2. колдонмо; руководство по военному обучению аскердик окуу боюнча колдонмо/.

РУПОР рупор /I. үнду катуулатуу үчүн колдонулуучу атайын аспап; говорить в рупор рупор менен сүйлөө; 2. өтмө мааниде: жарчы, жарнамачы; бирөөлөрдүн идеясын, ой, окуусун, пикирин таратуучу; печать-рупор общественности басма сөз-коомчулуктун жарчысы/.

РУСЛО нук /I. сай; русло реки суунун нугу; 2. өтмө мааниде: багыт, жол; жизнь вошла в нормальное русло турмуш кадимки багытына /жолуна/ түшүүдө/.

РУТИНА эскичилдик /эски үрп-адаттарга, эскирген методдорго жана ыкмаларга жармашуу; жаңылыктан коркуу, прогрессивдүү нерсенин душмандыгы/.

РУТИНЁР эскичил /өткөн замандардын үрп-адаттарын, салттарын жактоочу, жаңылыкты кергүсү келбеген адам/.

РЭКЕТ рэкет /чоң шантаж, опузалап коркутуу, үрөйүн учуруу, м.: АКШда гангстерлер бандасы ушул методду колдонот/.

РЭКЕТИР рэкетир /АКШдагы гангстерлердин башчысы/.

РЫНОК базар /рынок, базар, товар жүгүртүүнүн чөйрөсү, тармагы; рынок сбыта сатуу рыногу; внутренний рынок ички рынок, мировые рынки дүйнөлүк рынoктор/.

РЫЦАРЬ рыцарь /I. феодалдык Европада аскердик-дворяндык катмардын өкүлү; 2. айкөл, эр жүрөк, ак ниет адам; рыцаря революции революциянын айкелдөрү, рыцарлары; Рыцарь печального образа Сервантестин романынын каарманы Дон Кихот; рыцарь без страха и упрека эч нерседен жалтанбаган эр жүрөк адам/.

САБОТАЖ саботаж /I. иши карасанатайлык менен атайын үзгүлтүккө учуратуу, м.: сыртынан караганда иштеши болуп, чындыгында иши маалкатып, үзгүлтүккө учуратуу; 2. бир нерсени ишке ашырууга астыртан, тымызын тоскоолдук кылуу; эл аралык кайсы бир проблемалардын чечилишине империалисттердин тоскоолдук кылышы/.

САБОТАЖЧИК саботажчы /саботаж кылуучу адам/.

"САЛЮТ" НАУЧНАЯ СТАНЦИЯ "Салют" илимий станциясы /орбиталдык илимий станция; космосту изилдөө үчүн мезгил-мезгили менен 1971-ж. 19-апрелден бери учурулууда; 1975-ж. февралына чейин "Салют-4" учурулган. Булардын ар бири программалык изилдөө жумуштарын аяктагандан кийин атмосфераның терең катмарына кирип, учуусун токтотот/.

САЛЮТ салют /маанилүү бир окуянын урматына мылтыктан же автоматтан ок чыгаруу; произвести артиллерийский салют в честь победы жеңиштин урматына артиллериялык салют берүү/.

САМОБЫТНОСТЬ өзүнчөлүк, өзгөчөлүк /өзүнө гана тиешелүү өзгөчөлүк, оригиналдуулук; самобытность творчества писателя жазуучунун чыгармачылыгынын өзгөчөлүгү/.

САМОВЛАСТИЕ жеке бийлик /чектелбеген бийлик; иго самовластия чектелбеген бийликтин өзүүсү/.

САМОВОЛИЕ бейбаштык /өзү билгенин кылуучулук/.

САМОВОСПИТАНИЕ өзүн өзү тарбиялоо

САМОВОСХВАЛЕНИЕ өзүн-өзү мактоо

САМОДЕЯТЕЛЬНОСТЬ өздүк ыйманд /ички карама-каршылыктардын күрөшүнүн натыйжасында келип чыккан жаратылыш жана коомдогу ыйманд/.

САМОДЕРЖАВИЕ самодержавие, жеке бийлик /1. эски Россиядагы бүткүл бийликти өз колунда топтогон монарх, падыша, император, зулумдук жана өзбошу-өзөмбулук. Свержение царского самодержавия падышалык самодержавиенин кулатылыши; 2. абсолютизмдин эле өзү/.

САМОДЕРЖЕЦ бийлиги чектелбеген /самодержавиелүү монарх/.

САМОДЕЯТЕЛЬНОСТЬ өз демилгелүүлүк /1. өз демилгеси менен иштөөчүлүк; самодеятельность народных масс эл массаларынын өз демилгеси боюнча иштөөсү; 2. өздүк көркөм чыгармачылык; концерт художественной самодеятельности өздүк көркөм чыгармачылыгынын концерти/.

САМОЗАРОЖДЕНИЕ өзүнөн өзү пайда болуу /өзүнөн өзү келип чыгуу, антинаучная теория самозарождения өзүнөн өзү пайда болуу жөнүндөгү илимге жат теория/.

САМОЗВАНЕЦ өз атагын чыгаруучу /бирөөнүн атагына жамынуучу; өзүн башка бирөөнүн ордуна көрсөтүүчү/.

САМОКРИТИКА өзүн өзү сыноо /өз кемчилигин жашырбай көпчүлүккө айтып чыгуу/.

САМООБОРОНА өзүн өзү коргоо, коргонуу

САМООБРАЗОВАНИЕ өзүнчө окуп билим алуу /өзүн өзү маалыматтуу кылуу, өз бетинче окуу; заниматься самообразованием өзүнчө окуп билим алууга аракеттенүү/.

САМООПРЕДЕЛЕНИЕ НАЦИЙ улуттардын өз тагдырын өзү чечүүсү /к. ПРАВО НАЦИЙ НА САМООПРЕДЕЛЕНИЕ/.

САМООТВОД өзүнө өзү каршы болуу /шайлаган учурда ар түрдүү себептерди келтирип, өзүнүн кандидатурасына каршы чыгуу/.

САМООТРЕЧЕНИЕ өзү баш тартуу /өз эркі менен же аргасыздан баш тартуучулук; самоотречение от королевского трона короолдук тактан баш тартуу/.

САМОРАЗОБЛАЧЕНИЕ өз бетин өзү ачуу

САМОРЕКЛАМА өзүн өзү көтөрүү /өз атын өзү чакыруу, өзүн өзү мактап, элге жарыялоо/.

САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ өзүн өзү жетилтүү /өзүн өзү жетилең кылуу, өркүндөтүү/.

САМОСОЖЖЕНИЕ өзүн өзү өрттөө /диний сезимге фанатиктик менен берилгендиктен өзүн өзү өрттөө, өзүнө өрт коюп күйүп өлүү; өз эркі мене отко түшүп күйүү/.

САМОСОЗНАНИЕ ан-сезим /коомдогу турмуштагы өз таламын, өз мүдөөсүн, ролун, маанисин түшүнүү; классовое самосознание таптык ан-сезим/.

САМОСТОЯТЕЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО өз алдынча мамлекет /бирөөгө көз каранды эмес, ички жана тышкы саясатын өз алдынча жүргүзгөн суверендүү мамлекет; в Африке возникло много самостоятельных государств Африкада өз алдынча көп мамлекет пайда болду/.

САМОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ өз алдынчалык /өзүнчөлүк, бирөөгө көз каранды эместик/.

САМОСУД өзүнчө соттоо /кылмыштуу адамды соттун өкүмүсүз, бийликтин чечимисиз эле көпчүлүктүн же бир нече кишинин жазалоосу/.

САМОТЕК өзү бүтөттүк /плансыз, ээпсиз эле өзү бүтөттүккө калтыруу, работа не должна идти самотеком иш өзү бүтөттүккө калтырылууга тийиш эмес/.

САМОУПРАВЛЕНИЕ өзүн өзү башкаруу/1. республиканын, областтын айымагында ички башкаруу иштерин өзү чечүү укугу; автономия; 2. көз бир өлкөлөрдөгү өзүлөрү башкаруу, жергиликтүү башкаруу/.

САМОУПРАВСТВО бейбаштык /өз билгенин кыла берүүчүлүк, баюзундук/.

САМОЧИНСТВО бо[illegible]аштык /өз билгенин жасай берүүчүлүк, бейбаштык кылуу, башаламандык/.

САМУРАЙ самурай /I. Японияда 1867-68-ж. буржуазиялык революциядан кийин официалдуу түрдө жоюлган привилегиялуу феодалдык аскердик каста-нын мүчөсү; 2. Япондук империалисттик агрессивдүү согушчандар/.

САН атак, наам /I. эксплуататордук коомдогу жогорку наам, атак; дворяндык, чиновниктик, аскердик, чиркөөлүк же падыша сарайындагы жогорку кызматтагы адам; носить высокий сан жогорку наамды алып күрүү, м.: улуу княздык атак; кардиналдык сан, наам; 2. Иерархия; сан священника поптук наам/.

САНАЦИЯ санация /I. дарылоо, айыктыруу, сакайтуу; 2. капиталисттик өлкөлөрдө экономикалык кризистердин убагында ири ишканалардын, банктардын ж.б. ойрондолбосу үчүн чараларды көрүү: соода, субсидия берүү ж.б. ; 3. санация режими - Польшада /1926-ж./ "өлкөнүн саясий турмушун оңолтуу" деген жалган ураан астында Пильсудскийдин кликасы орноткон фашисттик режим/.

САНКЦИЯ санкция /I. официалдуу түрдө жактыруу же бекитүү; жогорку органдын кайсы бир актыны бекитип, юридикалык күчүнө киргизиши; дать санкцию санкция берүү--макулдук, уруксат берүү, бекитүү, закондуу деп табуу; 2. кылмыш жасагандыгы, законду бузгандыгы үчүн жазалоо; 3. эл аралык укуктагы санкция эл аралык келишимдерди бузган өлкөгө каршы колдонулуучу чара. экономические санкции экономикалык санкциялар; военные санкции согуштук санкциялар; 4. келишимдик санкция-келишимдеги милдеттенмени бузгандарга закон боюнча белгиленген чара колдонуу, келтирген зыянды, процентти, өсүмдү ж.б. төлөтүп алуу/.

САНОВНИК сановник /I. төрө, мыкчегер, мансабы чоң улук адам; 2. көбүнчө каймана маанide алганда, чоң кызматтагы бай көтөрүлгөн, көкирейген, мурдун көтөргөн, өзүн өтө жогору санаган киши/.

САТЕЛЛИТ сателлит /I. планетанын жандоочусу, өзөрчимеси; 2. байыркы Римде өз көкөсүнүн узатып жүрүүчү вазири, чоросу; 3. көшөкөр, жасакер, кан жөкөр. Сателлит мамлекет-формалдуу түрдө суверендүү болуп, иш жүзүндө империалисттик мамлекетке жана аның саясатына көз каранды мамлекет/.

САТИРА сатира /турмуштагы, коомдогу терс, жат көрүнүштөрдү шылдыңдап какшыктоо формасы менен ашкерелөөчү адабий чыгарма/.

САТРАП сатрап /I. байыркы Иранда, Индияда ж.б. толук бийликтүү жергиликтүү төрө, аким; 2. катаал начальник /башкаруучу, жетекчи/, өз билгенин жасаган, законду тоотпогон начальник/.

САФРА сафра /Куба Эл Республикасында кант тростнигинин түшүмүн жыйноо кампаниясы. Бул өсүмдүк Кубанын айыл чарбасынын негизги экспорту болуп эсептелет. Кант тростнигин чаап-жыюучуларды мачетерос деп аташат/.

СБЕРЕЖЕНИЕ сакталоо /I. чогултулган акча; трудовые сбережения өз эмгеги менен жыйналган акча; 2. жыйноо , чогултуу, үнөмдөө/.

СБЛИЖЕНИЕ жакындашуу /жакындатуу, бири-бирине жакындашуу; сближение народов СССР СССРдин элдеринин жакындашуусу/.

СБОР чогултуу /I. жыйноо; сбор членских взносов мүчөлүк акы жыйноо; сбор хлопка пахта жыюу, место сбора чогула турган жер; 2. салык, жыйым; таможенный сбор таможниялык жыйым, салык; 3. лагерный сбор лагерь сбору; пионерский сбор пионер сбору/.

СБОРНОЕ топ, кийим /сборище необдашистов необдашисттердин жыйыны/.

СБЫТ сатылыш /сатылып өткөрүлүү; рынки сбыта товаров товарларды сатып өткөрүүчү рынок/.

СВЕРГНУТЬ кулатуу /түшүрүү; свергнуть императора императорду кулатуу, тактан түшүрүү/.

СВЕРХДЕРЖАВЫ өтө чоң, улуу державалар /СССР менен АШКа чет элдик басма сөздөрдө улуу державалар деп аташат/.

СВЕРХПРИБЫЛЬ үстөк пайда

СВЕРХСРОЧНАЯ СЛУЖБА мөөнөттөн тышкары аскердик кызмат

СВЕРХУРОЧНАЯ РАБОТА нормадан ашык жумуш /башкаруучунун буйругу боюнча эмгекчилер белгиленген нормалдуу жумуш күнүнөн ашык аткаруучу иш, кызмат; ал жумуш жылына 120 сааттан жана эки күндө төрт сааттан ашпоого тийиш/.

СВЕТ жарык /1. солнечный свет күндүн жарыгы; 2. дүйнө жүзү, жер шары, планета; путешествовать вокруг света дүйнө жүзүн айланып саякат жасоо; белый свет бүткүл жер жүзү; на краю света жердин жети түбүндө, өтө алыс жерде; появиться на свет дүйнөгө келүү, төрөлүү, туулуу; отправить на тот свет өлтүрүү; сойти со света биреөнүн түбүнө жетүү/.

СВЕТЛОСТЬ улуу урматтуулук, таксир /падышалык Россияда князларга берген салтанаттуу наам/.

СВЕТИЛО асмандагы тело /1. ай, күн, жылдыздар, планеталар; движение небесних светил асмандагы телолордун кыймылы; светило науки илимдин чыгааны, илимге жаңылыктарды, ачылыштарды киргизген атактуу окумуштуу, илимпоз/.

СВИДЕТЕЛЬ күбө/допрос свидетелей күбөлөрдү суракка алуу; свидетельские показания күбөлөрдүн айтуусу/.

СВИДЕТЕЛЬСТВО күбөлүк /1. күбө; свидетельство очевидцев окуяны көргөндөрдүн күбө болуп айтып бериши; 2. далил, күбө; 3. күбөлүк кат; свидетельство об образовании билими жөнүндө күбөлүк; свидетельство о рождении туулгандыгы жөнүндө күбөлүк/.

СВИТА свита /1. монархты жандап жүрүүчү мыкчегер адамдар; 2. чоң кызматтагы адамдын же элчинин узатып жүрүүчү адамдар; 3. кимдир биреөнү дайыма жандап, эзчилип жүрген адамдар; 4. Украиндыктардын сырт кийимчанын бир түрү/.

СВОБОДА эркиндик /азаттык, бөтөндүк/.

СВОБОДА И НЕОБХОДИМОСТЬ эркиндик жана зарылдык /диалектикалык материализмдин категорияларынын бири/.

СВОБОДА ПЕЧАТИ басма сөз эркиндиги /газета, журнал басып чыгарууга болгон укук/.

СВОБОДА СЛОВА сөз эркиндиги /жыйындарда, чогулуштарда өз еркин, мүдөөсүн билдирип, сүйлөп чыгуу укугу/.

"СВОБОДНАЯ ЕВРОПА" "Эркин Европа" /Мюнхендеги социализм өлкөлөрүнө каршы багытталган АШ финансылоочу радиостанция. Европадагы социалисттик өлкөлөрдү ушактап, жамандаган жалган материалдарды берип, бул иште чыккынчылар, шпиондор, тынчылар жана сатылгандар кеңири пайдаланылат/.

СВОБОДНОЕ ВРЕМЯ бош убакыт/жумуш, иш эмес убакыттын бир бөлүгү; адам аны эс алуу, окуу, өзүнүн кесибин жогорулатуу, коомдук ишке, физкультура жана спорт секцияларына катышуу к.б. максаттарга пайдаланат. Жумуш убактысынын бара-бара кыскартылышы жана бош убакыттын узартылышы эмгекчилердин материалдык жана духов-

ний кыргалчылыгын арттырып келе жатат/.

СВОБОДНАЯ СТРАНА эркин өлкө

СВОБОДНАЯ ПРОФЕССИЯ эркин профессия /гонорар алып жашоочу жазуучу, сүрөтчү, композитор сыяктуу акыл эмгегинин кызматкерлеринин кесиби/.

СВОБОДОЛЮБИВЫЙ НАРОД эркиндикти сүйүүчү эл

СВОД жыйнак /летопистердин, закондордун, айрым фактылардын чогултулуп бириктирилиши; свод законов закондор жыйнагы/.

СВОДКА сводка /жыйынтыктоо, кыска берилген маалымат; сводка о погоде аба ырайы жөнүндө маалымат/.

СВЯЗЬ байланыш /катыш, катнаш; связь партии с массами партиянын массалар менен байланышы; развивается дружеская связь между двумя странами эки өлкөнүн ортосундагы достук байланыш өнүгүүдө; в связи с ростом производства и потребления өндүрүштүн жана керектөөнүн өсүшүнө байланыштуу/.

СВЯЗЬ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ теория менен практиканын байланышы

СВЯТОТАТСТВО мазактоо /I. чиркөөлүк, диний нерсени шылдыңдоо; 2. ыйык, касиеттүү, эң кымбаттуу жана сүйүктүү нерсени мазактап кордоо/.

СВЯЩЕННЫЙ ыйык /I. дин жөнүндө жазылган китеп; священное писание негизги диний китеп, м.: куран; 2. касиеттүү, ыйык, ардактуу; священная война ыйык согуш, бөтөндүк үчүн болгон согуш; защита отечества есть священный долг каждого гражданина СССР ата мекенди коргоо СССРдин ар бир гражданинин ыйык милдети/.

"СВЯЩЕННЫЙ СОЮЗ" "Ыйык союз" /эл аралык реакциячыл уюм; Наполеондун империясы кулагандан кийин Европадагы революциялык жана улуттук-бөтөндүк кыймылды басуу үчүн европалык монархтар

орус императору Александр I, Австриянын императору Франц I жана Пруссиянын королу Фр. Вильгельм III тарабынан 1815-ж. Парижде түзүлгөн., Кийин бул "Ыйык союзга" европалык бардык мамлекеттердин монархтары кошулган. 1848-49-ж. революциядан кийин бул союз таркаган/.

СДЕЛКА бүтүм /I. келишим, келишүү; взаимовыгодная торговая сделка өз ара пайдалуу соода келишими; 2. тыныгы макулдашуу, жөн ичинен келишүү; американцы за спиной японского народа заключили сделку с правительством американдыктар япон элинин оңтынан анын өкмөтү менен келишим түзүштү/.

СДЕЛЬНАЯ ЗАРАБОТНАЯ ПЛАТА иштегенине карата төлөнүүчү кызмат акы /өндүрүлгөн продукциянын өлчөмүнө карата төлөнүүчү кызмат акынын формасы. Капитализмдин шартында мындай кызмат акы жумушчулардын күчүнүн наркы эмес, алардын эмгегинин наркы өндүү сезилет. Бирок жумушчулар капиталисттерге эмгегин сатпай, товар катарында күчтөрүн сатышат. Социализмдин түшүндө иштегенине карата төлөнүүчү кызмат акы өлдин керектөөлөрүн толук канааттандыруу максатын көздөп, кызматкерлердин эмгегинин сан жана сапатына карата тарифкалык боюнча төлөнөт/.

СДЕЛЬНАЯ ОПЛАТА ТРУДА эмгекке карата акы төлөө

СДЕЛЬНО-ПРЕМИАЛЬНАЯ ОПЛАТА ТРУДА иштөөгө карата сыйлык эмгек акы төлөө

СДЕЛЬНО-ПРОГРЕССИВНАЯ ОПЛАТА ТРУДА эмгекке карата кымат акынын прогрессивдүү түрдө көбөйтүп төлөө

СЕАТО СЕАТО /Түштүк-Чыгыш Азия договорунун уюмунун, англичанча баш тамгалары. Составына АКШ, Великобритания, Франция, Австралия, Жаңы Зеландия, Филиппин, Таиланд жана Пакистан

кирген, 1951-ж. сентябрде Манилада түзүлгөн агрессивдүү согуштук блок; негизги милдети--Түштүк-Чыгыш Азиядагы улуттук-боштондук жана демократиялык кыймылдарды басуу болгон. Бирок 1973-ж. тартып иш жүзүндө токтоп, 1975-ж. сентябрде таркап кеткен/.

СЕБЕСТОИМОСТЬ өздүк нарк /өзүнө турган нарк/.

СЕБЕСТОИМОСТЬ ПРОДУКЦИИ продукциянын өзүнө турган нарк /социалисттик өндүрүштүн экономикалык категориясы болуп, ишкананын продукциясы өндүрүүгө жана сатууга кеткен чыгымынын акча формасында көрүнүшү. Ага продукциясы өндүрүүгө кеткен сырьёлордун, материалдардын, отундун, энергиянын, эмгектин башка куралдарынын нарку, амортизациялык чегерүүлөр, эмгек акыга төлөнгөн чыгымдар, ишкананын продукциясын сатып өткөрүүгө кеткен чыгымдары менен башка акчалай чыгымдары /соцстрахка чегерүүлөр/ кирет/.

СЕВЕРНЫЙ СОВЕТ Түндүк совет /консультативдик мүнөздөгү өл аралык уюм; ага Дания, Исландия, Норвегия, Швеция жана Финляндия кирет. Түндүк Европадагы өлкөлөрдүн өз ара кызматташуусун өнүктүрүү максатында 1952-ж. түзүлгөн. Советтин сессиясы жыл сайын кезек менен ар бир өлкөнүн борборунда өтүп турат. Советтин секретариатынын штаб-квартирасы Осло до /Норвегия/.

СЕВЕРОАТЛАНТИЧЕСКИЙ БЛОК Түндүк Атлантикалык блок /к. НАТО/.

СЕГРЕГАЦИЯ сегрегация /негрлерди ж.б. "түстүү" калктарды ак түстөгү калктан бөлүп аныратуучу расалык-саякат, расалык дискриминациянын бир түрү; сегрегация АКШда, Түштүк-Африка республикасында, Түштүк Родезияда ж.б. кээ бир империалисттик өлкөлөрдө бар, м.: АКШда, Түштүк-Африка республикасында негрлер өзгөчө кварталдарда, геттолордо, резервацияларда жашоого аргасыз болуп, өзүнчө башка мейманкалардан, ресторандардан, оруканалардан,

транспорттон ж.б. пайдаланышат. Австралияда жергиликтүү калк күч менен көчүрүлүп киберилген аймактар—резервациялар бар. К. АПАРТЕИД, РЕЗЕРВАЦИЯ/.

СЕЗОННЫЕ РАБОТЫ сезондук /мезгилдүү/ жумуштар /жаратылыш жана климаттык шарттарга байланыштуу бүт жыл бою иштелбестен, 6 айдан ашпаган мезгилге созулуучу жумуштар. Аның тизмеси атайын бекитилген. Андай жумуштар көбүнчө айыл чарбасында, токой чарбасында ж.б. болот/.

СЕЗОННЫЕ РАБОЧИЕ сезондук /мезгилдүү/ жумушчулар /сезондук жумуштарды аткарууга эмгек келишими боюнча иштөөчү адамдар/.

СЕЙМ сейм /1. Польша Эл Республикасындагы мамлекеттик бийликтин жогорку органы; 2. Финляндиядагы парламент; 3. феодализм доорунда—Чыгыш Европанын айрым өлкөлөрүндөгү сословиелик өкүлдүк мекеме/.

СЕКВЕСТР секвестр /өз мүлкүн пайдалануугa өзгөчө мамлекеттик бийлик тарабынан тыюу салуу же укугун чектөө; наложить секвестр тыюу салуу, чектөө/.

СЕКРЕТАРИАТ секретариат /1. мекеменин уюштуруу-аткаруу, тескөө иштерин жүргүзүүчү бөлүмү; секретариат редакции газеты газетанын редакциясынын секретариаты; секретариат ООН ООНдун секретариаты; 2. чогулушта, кеңешмеде, конференцияда, с"ездде ж.б. токтомдорду кабыл алуу үчүн пайдалануучу адамдардын тобу; избран секретариат с"езда в составе 25 человек с"ездин секретариаты 25 адамдан шайланды/.

СЕКРЕТАРИАТ ЦК КПСС КПСС БКнын секретариаты /күндөлүк иштерге, өзгөчө партиянын чечимдеринин аткарылышын текшерүүнү уюштуруу жана кадрлардын тандоо боюнча иштерге жетекчилик кылуу үчүн бор-

бордук Комитет тарабынан уюшулат/.

СЕКРЕТАРЬ секретарь /1. мекемеде, уюмда иш кагаздарын башкаруучу, жургузуучу кызматкер; секретарь канцелярии канцеляриянын секре ары; 2. чогулуштун токтомун жазуучу адам; 3. коомдук уюмдун пайлануучу жетекчиси; секретарь райкома партии партиянын райкомунун секретары; 4. мекеменин, уюмдун уюштуруу—аткаруу бөлүмүнө башчылык кылуучу кызматкерлер, секретарь редакции газеты газетанын редакциясынын секретары. Государственный секретарь АКШнын Тышкы иштер министрлигинин аталышы. Губернский секретарь, коллежский секретарь эски Россиядагы граждандык чиндер. Ученый секретарь илимий мекемедеги күндөлүк иштерди жургузууге, уюштурууга жооптуу адам ж.б./.

СЕКТА секта /1. үстөмдүк кылуучу диндеп бөлүнүп чыккан диний община, тармак; 2. калың массадан, калпы көз караштан четтеп, обочолонгон адамдардын кичине тобу/.

СЕКТАНТ сектант /диний сектанын мүчөсү, анын колун колдоочу адам/.

СЕКТАНТСТВО сектантчылык /1. үстөмдүк кылган диндеп бөлүнүп чыккан диний окуунун жана уюмдун, топтун жалпы аты; 2. көз караштын тардыгы, чектелгендиги; сектантская община сектанттык коом/.

СЕКТАНТСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЕ салоон сектантчылык /жумушчу кыймылындагы массадан ажырап калуу, революциячыл иштердин болгон мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланбоо, профсоюздарда иш жургузууге маани бербөө, күрөштүн парламенттик методун баалабоо мүнөздүү болгон антимаркстик "солчул-оппортунисттик" агым. Салоон сектантчылыктын идеологиялык формасы болуп догматизм, начетничество, марк-

сизм-ленинизмди тарыхый кырдаалдын өзгөрүшүнө карата чыгармачылык менен өнүктүрүүнү тануу болуп эсептелет. КПСС жана башка революциячыл марксисттик партиялар аларга каршы чечкиндүү күрөш жургузүүдө/.

СЕКТОР сектор /эл чарбасынын бир бөлүгү; общественный сектор коомдоштурулган сектор; 2. согуш майданындагы тилке; сектор фронта фронттун сектору; 3. ишкананын, мекеменин, уюмдун бөлүмү; сектор кадров кадрлар сектору/.

СЕКУЛЯРИЗАЦИЯ секуляризация /1. чиркөөнүн, монастырдын жана мечиттин мүлкүн мамлекеттин менчигине алуу; алардын менчигин граждандык менчикке берүү; 2. чиркөөнүн, мечиттин карамагындагы нерсени граждандык уюмдун карамагына өткөрүп берүү; секуляризация школьного преподавания мектепте окутууну граждандык түргө айландыруу; 3. диндин, чиркөөнүн, мечиттин таасиринен кутулуу, арылуу, чыгуу; секуляризация общественной жизни коомдук турмуштун диндин таасиринен чыгышы/.

СЕКУНДАНТ секундант /1. өткөн кылымдарда дуэлге /эрөөлгө/ чыгышкан эки адамдын кубөсү жана арага жүрүүчү далдалчысы; доктор согласился быть моим секундантом /Лермонтов/ доктор менин секунданым болууга макулдугун берди; 2. спорт оюндарындагы мелдеште калыс болуп байкап туруучу адам/.

СЕКЦИЯ секция /секционные заседания секция боюнча өтүүчү заседаниелер/.

СЕЛЕКЦИЯ селекция /малдын тукумун, өсүмдүктүн сортун жакшыртуу, асылдандыруу, мыктылоо жана жаңы тукумдарды, сорттордуу чыгаруу/.

СЕЛКОР /сельский корреспондент/ айыл-кыштак,селолук кабарчы

СЕЛСОВЕТ /сельский Совет/ селолук Совет

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО айыл чарба /элге тамак-аш, азык-түлүктөрүн жана өнөр жайга сырьёлорду өндүрүп чыгара турган материалдык өндүрүштүн негизги бир бөлүгү, эл чарбасынын бир тармагы; анын карамагында жер, мал токой ж.б. байлыктар бар/.

СЕЛЬХОЗАРТЕЛЬ/сельскохозяйственная артель/ айыл чарба артели /айыл чарбасында иштеген адамдардын ыктыярдуу коллективдүү чарбасы/.

СЕЛЬХОЗБАНК /сельскохозяйственный банк/ айыл чарба банкы /айыл чарбасынын муктаждыктарын, колхоздорду акча каражаттары менен камсыз кылуучу мекеме/.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ ФИЛОСОФИЯ семантикалык философия /буржуазиялык философиянын объективдик-идеалистик бир агымы; бул өзгөчө буржуазиялык этикада, адабият жана укук таанууда кеңири таралган. Мунун өкүлдөрү Ричарде, Огден, Кожибский, Моррче ж.б. таптык бардык каршылыктар менен социалдык какырчылыктар тилдин эркүндөтүлбөгөндүгүнөн жана таптардын өз ара бирин бири "түшүнбөгөндүктөрүнөн" болууда дешет/.

СЕМЕЙСТВЕННОСТЬ бүлөчүлүк /эптешип кетүүчүлүк, жан тартуучулук, "кол ийрисине тартуучулук", туугандаштык; вести борьбу с семейственностью в подборе кадров кадрларды тандоодо жан тартуучулукка каршы күрөш жүргүзүү/.

СЕМИНАР семинар /I. жогорку окуу жайында белгилүү бир илим боюнча айрым сабакты, теманы студенттердин чогуу бирге өтүшү; семинарское занятие по экономике промышленности өнөр жай экономикасы боюнча семинардык занятие; 2. идеялык-саясий деңгээлди жогорулатуучу саясий кружоктун бир түрү/.

СЕМИНАРИЯ семинария /I. революцияга чейинки Россияда педагогиялык орто окуу жайы; учительская семинария мугалимдерди даярдоочу семинария; 2. диний орто мектеп, духовная семинария диний семинария/.

СЕМЬЯ үй-бүлө /I. бүлө, бала-чака. В братской семье народов СССР СССР элдеринин бир туугандай боордош үй-бүлөсүндө; 2. жалпы иши, таламдары бир болгон коллектив; 3. жаныбарлардын чогуу жашаган тобу, үйрү, уюгу; волчья семья карышкырларынын уюгу; 4. бир тектеш тилдердин тобу, семья славянских языков славян тилдеринин түркүмү/.

СЕНАТ сенат /I. Байыркы Римде мамлекеттик жогорку органдын бири; 2. падышалык Россияда жогорку соттук мекеме жана мамлекеттик аппаратка көзөмөл жүргүзүүчү орган; 3. АКШнын конгрессиндеги, Австралиянын, Бельгиянын, Бразилиянын, Венесуэланын, Италиянын, Канаданын, Мексиканын, Франциянын ж.б. парламентиндеги жогорку палата; 4. көп бир өлкөлөрдө мунициполлттик жогорку органдын, университет советинин ж.б. аты/.

СЕНАТОР сенатор /сенаттын мүчөсү/.

СЕНСАЦИЯ сенсация /көпчүлүктү дүрдүктүргөн, элге катуу таасир эткен окуя, кабар, сенсация; элдин башын ман кылуу, адаштыруу максатында кабыңче буржуазиялык басма сөздө кеңири таркатылат, м.: биржаларда товарларды, баалуу акча кагаздарды сатууда сенсацияны монополистер кеңири колдонушат/.

СЕНСУАЛИЗМ сенсуализм /таанып-билүүнүн бирден-бир булагы сезүү болот деп эсептөөчү философиялык окуу/.

СЕНТЕНЦИЯ сентенция /насыят мүнөздүү макал, санат, учкул сөз/.

СЕНТИМЕНТАЛИЗМ сентиментализм /I. XVII к. аягында, XIX к. башындагы адабий агым; эң эле ыкыз сезгичтик, илайыктагандык, жумшактык; чындыкты бир аз коомдоп көрсөтүү менен мүнөздөлөт; сентиментальное произведение сентименталдык чыгарма; 2. ыгы жок жашыктык/.

СЕНТИМЕНТАЛИСТ сентименталист /сентиментализмди колдоочу адам/.

СЕНТО /Организация центрального договора/ СЕНТО /Борбордук келишим уюму/ бир катар өлкөлөрдүн агрессивдүү согуштук уюму; адегенде 1955-ж. Багдадда түзүлгөндүктөн, "Багдад пактиси" деп аталып, ага Англия, Ирак, Иран, Түркия кирген. Бирок 1959-ж. Ирак чыгып кеткенден кийин СЕНТО деген атка конгон. АКШ формалдуу түрдө кирбеген менен, чындыгында анлаги жетекчи ролду ойнойт. Блоктун негизги максаты--Жакынкы жана Ортоңку Чыгыштагы улуттук-боштондук кыймылын басуу жана социалисттик өлкөлөрдүн ошол райондогу таасирин жок кылуу. Блоктун штаб-квартирасы-Англияда, жетекчи органы-Министрлер Совети. Сессиясы жылына 1-2 ирет чакырылат/.

СЕНЬЁР сеньёр /I. феодалдык коомдо соттук, административдик жана саясий бийлиги болгон ири жер ээси; 2. Испанияда: господин, мырза/.

СЕНЬОРЕН-КОНВЕНТ /совет старейшин/ сеньорен-конвент /карыялар Совети, с"ездде же конгрессте делегациялардын /областтардан, ири шаарлардан, уюмдардан ж.б. келген делегаттардын/ өкүлдөрүнүн чогулушу; парламентке шайланган саясий партиялардын лидерлеринин чогулушу/.

СЕПАРАТИЗМ сепаратизм /бөлүнүп чыгууга, обочолонууга, өзүнчө аракет кылууга умтулуу, м.: көп улуттуу буржуазиялык мамлекеттерде майда улуттардын бөлүнүп чыгып, өз алдынча мамлекет же автономиялык область түзүүгө умтулушу. Массалык түрдөгү улуттук-боштондукка чыгуу кыймылынан айырмаланып, сепаратизм белгилүү бир жергиликтүү, улуттук чөйрөлөрдүн же чет өлкөлүк буржуазиянын гана кызыкчылыгын көздөйт/.

СЕПАРАТИСТ сепаратист /сепаратизмди жактоочу, ошол кыймылга башчылык кылуучу/.

СЕПАРАТНЫЙ МИР сепаратный мир /согушуп жаткан мамлекеттердин биринчи согушуп жаткан экинчи тарап менен өзүнчө жеке тынчтык договор түзүшү/.

СЕРАЛЬ серале /Чыгыш өлкөлөрүндө ханзаа сарайы жана андагы аялдардын бөлмөлөрү/.

СЕРЕДНЯК орто дыйкан

СЕРЕДНЯЦКОЕ ХОЗЯЙСТВО орто дыйкан чарбасы

СЕРЖАНТ сержант /СССРдин куралдуу күчтөрүнүн кенже командалык составынын аскердик наамы/.

СЕРИЯ серия /I. бир өңчөй, турпаттам продукциялардын, буюмдардын тобу; азыр өнөр жайда белгиленген стандартка жана типке ылайык продукциялар, буюмдар сериялык түрдө чыгарылууда; 2. баалуу кагаздардын категориялары, разряддары, серии облигаций займов и лотерейных билетов заемдордун облигацияларынын жана лотерея билеттеринин сериялары; 3. кинофильмдин бир нече бөлүккө бөлүнүшү; картина в трех сериях үч сериялуу картина/.

СЕРИЙНОЕ ПРОИЗВОДСТВО сериялуу өндүрүш /продукцияны, буюмдарды ж.б. сериялык түрдө жаппай иштеп чыгаруу/.

СЕРТИКИКАТ сертификат /I. мамлекеттик инспекция тарабынан берилүүчү жана товардын сапатын күбөлөндүрүүчү документ; 2. мамлекеттик органдардын өз ара карыз беришкен финансылык милдеттенме кагазы; 3. күбөлүк кат; 4. мамлекеттик көз бир заемдордун өзгөчө түрүнө катуучу билеттеринин наамы/.

СЕССИЯ сессия /I. ар түрдүү өкүлдүк органдардын, уюмдардын, илимий ж.б. мекемелердин заседаниелери. Ар бир мамлекеттин жогорку органын сессиялары алардын Конституцияларындагы белгиленген мезгилде өткөрүлөт, м.: СССР Жогорку Советтин сессиялары жылына кеминде 2 жолу өткөрүлөт. Кезексиз /ыкчул/ чакырылган сессиялар да өтүшү мүмкүнчүлүк. Сессия Академии наук илимдер академиясынын сессиясы. Внездная сессия Верховного суда Жогорку соттун кечме сессиясы; 2. жогорку жана атайын орто окуу жайларында мезгил-мезгили менен болуучу экзамендер. Зимняя экзаменационная сессия кышкы экзамендердин сессиясы/.

СЕТКА сетка /I. тарифная сетка тарифтик сетка; 2. тор, тор капчык; 3. тор сызык, географическая сетка географиялык тор сызык/.

СЕТЬ ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ темир жол тармагы

СЕТЬ ТРАНСПОРТНАЯ транспорт тармагы

СЕТЬ АГЕНТУРН агентуралык тармак /чалгындоо иштерин жүргүзүүчү пункттар, адамдар/.

СИЛОВАЯ УСТАНОВКА күч берүүчү установка

СИЛОВАЯ СТАНЦИЯ күч берүүчү станция

СИЛЫ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫЕ өндүргүч күчтөр

СИМВОЛ символ /I. белгилүү бир абстрактык түшүнүктү, ойду билдирүүчү нерсе; аракет же образ; голубь-символ мира көгүчкөн-

тынчтыктын символу; 2. Символ веры христиан динининн негизги сааттарынын кыскача жыйнагы/.

СИМВОЛИЗМ символизм /империализм доорундагы искусстводогу жана адабияттагы реакциячыл, көнүл чөкмө, коомго жат, карама багыт; бул багыт пессимизмге, мистицизмге жана барып турган индивидуализмге абдан берилген/.

СИМПОЗИУМ симпозиум /кандайдыр бир атайын маселелер боюнча чакырылган эл аралык кеңешме; анда көбүнчө ар түрдүү өлкөлөрдүн өкүлдөрүнүн илимий докладдары коюлат; симпозиум по вопросам генетики генетика маселелери боюнча симпозиум/.

СИМПТОМ симптом, белги /I. кандайдыр бир кубулуштун сырткы белгиси; симптомы приближения кризиса кризистин жакындап келатканынын белгиси; 2. организмдин, денеенин ооруусунун белгиси/.

СИМУЛЯЦИЯ симуляция /анткордук; алдоо, көз бойомайлоо максатында анткорлонуу; симуляция душевного заболевания жин ооруусу бар өңдөнүп анткорлонуу/.

СИНДИКАЛИЗМ синдикализм /жумушчу кыймылындагы майда буржуазиялык оппортунисттик агым. Синдикалисттер профсоюздардын саясий күрөшүнө, жумушчу табынын саясий партиясына жана пролетариат диктатурасына каршы болушат. Алар профсоюз кыймылын жана экономикалык күрөштү социализмге баруучу бирден бир жол деп эсептешет. Синдикаттар /профсоюздар/ коомдук өндүрүштү башкаруулары тийиш деген жаңылыш пикирди колдошот/.

СИНДИКАЛИСТ синдикалист /синдикализмди жактоочу, колдоочу адам/.

СИНДИКАТ синдикат /I. империализм доорундагы капиталисттик монополиялардын негизги түрлөрүнүн бири, картелдин жогорку жор-

масы. Синдикат баанын жогорулашына, конкуренциянын күчөшүнө чек коюу максатында уюшулгандыктан, айрым ишканалар менен фирмалар коммерциялык жактан өз алдынчалыгын жоготушат; 2. Францияда ж.б. көз бир өлкөлөрдөгү профсоюздардын аты/.

СИНЕКУРА синекура /эмгек этпей же жан кийнабай иштөө менен түйтунуучу кызмат, мансап/.

СИНКЛИТ синклит /I. байыркы Грецияда жогорку сановниктердин чогулушу; 2. түгөл чогулушкан кийин; синклит родственников туугандардын /укум-тукумдарынын/ түгөл чогулуп отуруусу/.

СИНТЕЗ синтез /I. илимий изилдөөнүн методу; мында предметтер, кубулуштар, окуялар ж.б. айрым элементтери ой жүгүртүүдө бири бири менен байланышта алынып, алардын өз байланышы изилденет. Илимий таанып-билүүдө синтез анализ менен байланыштуу болот; 2. химиялык элементтерден же заттардан курактырып коюп отуруп татаал нерсе алуу. Синтез белков белоктордун синтези/.

СИНХРОННЫЙ ПЕРЕВОД синхрондук котормо /сүйлөп жаткан адамдын сөзүн кошто эмгчип которуп айтуу/.

СИОНИЗМ сионизм /еврейлердин буржуазиялык-улутчул реакциячыл кыймылы; XIX к. аягында европалык бир катар өлкөлөрдө пайда болгон. 1897-ж. Базелде /Швейцария/ Бүткүл дүйнөлүк еврей уюму /ЕСО/ түзүлүп, ал бардык еврейлерди Палестинага көчүрүп, анда еврей мамлекетин түзүүнү жактап чыккан. Сионисттер кайсы жерде жашаганына жана тилдеринин айырмачылыгына карабастан бардык евреилер бир улутту түзөт деп эсептешип, эмгекчи евреилер менен еврей буржуазиясынын таптык кызматташуусун үгүттөшөт жана эмгекчилерди тап күрөшүнөн алагды кылышат. Сионисттик уюмдардын борбордору АКШ менен Израилде. Азыркы сионизм араб өлкөлөрүндөгү

улуттук-боштондук кыймылына каршы күрөштө империализмдин сокку-дашы болуп эсептелет. Сионисттер эл аралык коркулукту жеңилдетүүнүн душманы. Прогрессивдүү адамзат сионизмге каршы күрөш жүргүзүүдө/.

СИОНИСТ сионист /сионизмди жолдоочу, сионисттик реакциячыл идеологияны үгүттөөчү адам/.

СИСТЕМА система /I. белуктөрдү пландуу түрдө, туура жайгаштыруудан келип чыккан түзүлүш; социалистическая система хозяйства чарбанын социалисттик системасы; 2. коомдук түзүлүштүн формасы, мамлекеттик система; 3. мекемелердин бирикмеси, работать в системе народного образования эл агартуу системасында иштөө; 4. кубулуштардын жыйынтыгы; солнечная система күн системасы; философская система философия системасы/.

СИСТЕМА ПЛАНИРОВАНИЯ пландаштыруу системасы

СИСТЕМА ОПЛАТЫ ТРУДА эмгекке акы төлөө системасы

СИТИ Сити /Лондондун борбордук бөлүгү, анда монополиялык бирикмелердин, банкилардын жана кредиткалык фирмалардын ж.б. башкармалары менен конторалары жайгашкан, Сити - англиялык капитализм менен империализмдин символу/.

СИТУАЦИЯ ситуация /жагдай, сложная ситуация татаал жагдай; революционная ситуация революциялык ситуация/.

СКАЧОК секирик /чукул өзгөрүш; бир сапаттын экинчи сапатка тез өтүшү; революционный скачок революциялык секирик, чукул өзгөрүш/.

СКАФАНДРОСТРОЕНИЕ скафандр жасоо өндүрүшү /космоско учуучу адамдар кие турган атайын кийимдерди жасап чыгаруу/.

СКВАЖИНА НЕФТЯНАЯ нефть скважинасы

СКВОЗНАЯ БРИГАЛА эндуруштун бардык процесстерин аткаруучу бригада

СКЁБ скеб /таз, котур; АКШ менен Англиядагы штрейкбрехерлердин жаркылдуу аты/.

СКЕПТИК скептик /I. скептицизмдин тарапкери, жолун колдоочу; 2. бардык нерсеге ишенбөөчүлүк, шектенүү менен караган, шек санаган адам/.

СКЕПТИЦИЗМ скептицизм /I. идеалисттик философиялык агым; ал об"ективдүү дүйнөнү таанып-билүү мүмкүн эмес дейт. Скептицизм кеп жагынан агностицизмге об"ективдүү дүйнөнү таанып-билүүнү таптакыр жокко чыгаруучу агымга окшойт; 2. чын нерсеге ишенбөөчүлүк менен кароо, мамиле кылуу/.

СКИДКА жеңилдик /азайтуу; продана товара со скидкой товардын баасын азайтып /төмөндөтүп/ сатуу; работать без скидок на трудность кыйынчылыкка карабай иштөө, кыйынчылыкка моюн бербей иштөө/.

СКИПЕТР скипетр /падышанын кымбат жана асыл таштар чегерулүп жасалган аса таяк; өтмө мааниде: под скипетром какого-либо государства кандайдыр-бир мамлекеттин карамагында, кол алдында болуу/.

СЛИЯНИЕ БАНКОВСКОГО И ПРОМЫШЛЕННОГО КАПИТАЛА банк жана өнөр жай капиталынын кошулушу /империализм доорунда ири банктар менен өнөр жай бирикмелеринин биригип кошулушу монополисттик капитализмдин негизги белгисинин бири болуп эсептелет/.

СЛАВЯНСКИЙ КОМИТЕТ СССР СССРдин славяндык комитети /СССРдин славян өлкөлөрү менен башка өлкөлөрдүн славян элдеринин ортосундагы коомдук жана маданий байланыштарды чыңдоо, тынчтык үчүн бирге -

лешип күрөшүү үчүн 1947-ж. 27-мартта түзүлгөн комитет. Комитеттин "Славян" деген журналы бар. Немецтик-фашисттерге каршы күрөштө славян элдеринин күчүрмөн бириккендигин чыңдоодо 1941-ж. августтан тартып иштеген Бүткүл славяндык комитет зор роль ойногон эле/.

СЛАВЯНОФИЛЬСТВО славянофильство /XIX кылымдын ортосунда Россияда чыккан консервативдик улутчул агым; бул славяндык коомдук түзүлүштүн жана маданияттын патриархалдык элементтеринин сактальшын жактаган да, капиталисттик Батыштын өнүгүшүн жактырган эмес/.

СЛЕДОВАТЕЛЬ тергөөчү

СЛЕДОПЫТ из кубар /пионери-следопыты из кубар пионерлер, охотник-следопыт из кубар мергенчи/.

СЛЕДСТВИЕ тергөө /I. вести следствие тергөө жүргүзүү; 2. натыйжа, нет следствия без причины себепсиз натыйжа болбойт/.

СЛЕДСТВЕННЫЕ ОРГАНЫ тергөө органдары

СЛЕЗОТОЧИВЫЕ ГАЗЫ жаш агызуучу газдар /капиталисттик өлкөлөрдө эмгекчилердин, студент жаштардын жүргүзгөн демонстрацияларын таркатуу үчүн полициялар ушундай газдарды колдонушат/.

СЛЕТ слет /бир кесиптеш укмуш жалпы чогулушу; слет передовиков животноводства алдыңкы малчылардын слету. Пионерский слет пионерлердин слету/.

СЛОБОДА́ слобода́ /I. XI-XVII кылымдарда Россиядагы поселоктук же шаардык квартал; анда крепостной эмес калк орношуп, ар түрдүү милдеттүү иштерди аткарышкан; монастырская слобода монастырдык слобода; 2. шаар четиндеги кыштак; соода же өнөр жай поселогу/.

СЛОЖНЫЙ ТРУД татаал эмгек /атайын даярдыктан өткөн адис кызматкерлердин эмгеги. Коммунизм түшүндө эмгекчилердин маданий-тех-

никалык деңгээли өсүү менен кәнекей эмгек адистешкен татаал, квалификацияду эмгекке айланат/.

СОБОР собор, кийин /I. эски Россияда уштуруу жана башкаруу иштерин чечүү кызмат адамдарынын кийини; 2. когорку христиан духовенствосунун чогулушу, с"езди, кийини. Церковные соборы чиркөөлүк чогулуш. Поместный собор өлкөнүн духовенствосорунун же кандайдыр бир областтин с"езди; 3. шаардагы эң башкы чиркөө, монастрдагы башкы чиркөө/.

СОБСТВЕННОСТЬ менчик /материалдык байлыктарды өздештүрүүнүн тарыхий белгилүү бир формасы. Адамзат коомунун тарыхында менчик эки түрдүү формада кезигет; I. эксплуататорлорга негизделген жеке менчик; кулчулук; феодализм жана капитализм коомдоруна таандык; 2. коомдук менчик; социализмге жана коммунизмге таандык. Собственность всенародная бүткүл элдик менчик. Собственность государственная мамлекеттик менчик. Собственность кооперативно-колхозная кооперативдик-колхоздук менчик/.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ өркүндөтүү /совершенствование системы планирования пландаштыруу системасын өркүндөтүү. Совершенствование технико производства өндүрүш техникасын өркүндөтүү. Совершенствование управления народным хозяйством эл чарбасына жетекчиликти өркүндөтүү/.

СОВЕТ БЕЗОПАСНОСТИ Коопсуздук Совети /Биримкен Улуттардын Уюмунун /ООНдун/ эң негизги органдарынын бири. Анын I5/5 туруктуу жана эки жылда бир шайланып турүучу I0 мүчөсү бар. Туруктуу мүчөлөрү: СССР, АКШ, Англия, Франция жана Кытай. ООНдун Уставына ылайык Коопсуздук Советине ал дүйнөлүк тынчтыкты жана коопсуздукту камсыз кылуу милдети жүктөлгөн. "Вето укугу" боюнча туруктуу

5 мүчөнүн бирөө гана каршы болсо, чечим кабыл алынбайт/.

СОВЕТ МИНИСТРОВ Министрлер Совети /көп өлкөлөрдөгү өкмөттүк официалдык аталыш. Анын составына председатель /премьер, өкмөттүн башчысы/, анын орун басарлары, министрлер, ведомстволордун жетекчилери киришет. Айрым капиталистик өлкөлөрдө Министрлер Совети мамлекетти гана башкарбастан, кээ бирде закон чыгаруучу бийликке да ээ. Парламент тарабынан ишенимге ээ болбосо өкмөт отставкага чыгат/.

СОВЕТ ПО ДЕЛАМ КОЛХОЗОВ Колхоздук иш боюнча Совет /СССР Министрлер Совети менен ВКП /б/ БКнин 1946-ж. I9-сентябрдеги токтому боюнча СССРдин Өкмөтүнүн алдында түзүлгөн. Ал колхоздордо айыл чарба артелинин Уставынын сакталышына контроль жүргүзүү, анын бузулушуна жол бербөө жана колхоздук курулуш маселелерин чечүү милдеттерин аткарган. I953-жылы марттта жоюлуп, анын функциялары СССРдин Айыл чарба министерствосуна өткөрүлүп берилгөн/.

СОВЕТ СОЮЗА Союз Совети /СССР Жогорку Советинин тең укуктуу эки палатасынын бири; улут айырмачылыктарына карабастан СССРдин бардык эмгекчилеринин таламдарын көздейт. Союз Совети СССРдин гражданлары тарабынан 5 жылга шайланат /300 миң адамдан I депутат/. Өз функциясын аткарууда ал өз алдынча заседание, же Улуттар Совети менен бирге кошмо заседание өткөрөт. Анын чечимдери, закондору жана токтомдору депутаттардын көпчүлүк добушу менен кабыл алынат/.

СОВЕТ ТРУДА И ОБОРОНЫ /СТО/ Эмгек жана Коргоо Совети /өлкөнү коргоону жана чарбалык курулуштарды камсыз кылуу максатында I920-жылы апрелде РСФСР Эл Комиссарлар Советинин, ал эми I9..2-ж.

СССР түзүлгөндөн кийин СССР Эл Комиссарлар Советинин алдында В.И. Лениндин председателдиги астында түзүлгөн. 1937-ж. 28-апрелде СССР Борбордук Аткаруу Комитетинин токтому боюнча СТО жоюлган/.

СОВЕТ МИНИСТРОВ СССР СССР Министрлер Совети /СССР Союзунун мамлекеттик бийлигинин аткаруучу жана башкаруучу жогорку органы. Ал СССР Жогорку Советинин ар бир шайланышынын биринчи сессиясында түзүлөт. Анын составына председатель, председателдин биринчи орун басарларын жана орун басарлары, министрлер, комитеттердин председателдери жана да союздук республикалардын Министрлер Советтеринин председателдери киришет. СССР Министрлер Совети СССР Жогорку Советинин алдында, ал эми сессиялардын аралыгындагы мезгилде СССР Жогорку Советинин Президиумунун алдында жооп берет/.

СОВЕТ НАРОДНЫХ КОМИССАРОВ /СНК/ Эл Комиссарлар Совети /СССР Союзунун мамлекеттик бийлигинин аткаруучу жана башкаруучу жогорку органы болуп, 1917-ж. 25-октябрда /7-ноябрда/ Советтердин Бүткүл россиялык П с"ездинде түзүлгөн да 1946-ж. марта чейин иштеген. Анын биринчи председатели В.И. Ленин болгон. 1946-жылы СССРдин экинчи шайланган Жогорку Советинин I сессиясында ал Министрлер Совети делип аталып, союздук жана автономиялуу республикалардын Эл Комиссарлар Советтери да алардын Министрлер Советтери деп аталышкан/.

СОВЕТ НАЦИОНАЛНОСТЕЙ Улуттар Совети /СССР Жогорку Советинин эки палатасынын бири; Совет мамлекетинин составына кирген ар бир улут менен элдин эмгекчилеринин таламдарын көздейт. СССРдин граждандары тарабынан 5 жылга шайланат. Өкүлдүк нормасы: ар бир союздук республикадан 32, ар бир автономиялуу республикадан 11, ар бир автономиялуу областтан 5, ар бир автономиялуу округдан 1

депутат. Улуттар Совети Союз Совети менен бирдей полномочиеге ээ. Ал өз ишин палатанын өзүнө өткөрүлгөн айрым заседаниесинде, ошондой эле Союз Совети менен бирге өткөрүлгөн коммо заседаниеде ишке ашырат/.

СОВЕТ ПО ОПЕКЕ Опека боюнча Совет /Биригкен Улуттардын Уюмунун /ООНдун/ башкы органдарынын бири; ООНдун опекасы астында турган территорияларга тиешеси бар маселелерди чечүүдө Генералный Ассемблеяга жардам берүүгө тийиш/.

СОВЕТ СТАРЕЙШИН Карылар Совети /1. СССРде, ГДРде, Польшада мамлекеттик жогорку органдын ичиндеги орган; ал сессиянын талкуулоочу маселелерин алдын ала карап, айрым сунуштарды киргизет; 2. ФРГнин Бундестагындагы орган; Бундестагдын председателине иш жүргүзүүдө, күн тартибин белгилөөдө, парламенттик комитеттердин председателдери менен орун басарларынын поотторун белүштүрүүдө жардамдашат/.

СОВЕТ ШТАТОВ Штаттар Совети /Индиянын парламентинин жогорку палатасынын аты/.

СОВЕТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ВЗАИМОПОМОЩИ /СЭВ/ Экономикалык өз ара жардамдашуу Совети /социалистик өлкөлөрдүн 1949-жылы түзүлгөн эл аралык экономикалык уюму. СЭВдин милдети—ага кирешкен өлкөлөрдүн өртөсүнүн чарбалык тажрыйба алмашуу, алардын эл чарбасын пландуу түрдө өнүктүрүүнү координациялоо, социализмди жана коммунизмди куруу таламдарында эмгектин эл аралык социалистик белүштүрүлүшүн кенейтүү, тынчтыкты камсыз кылуу. СЭВдин принциптери-тең укуктуулук, өз ара пайда табуу, суверенитетти, улуттук таламдарды урматтоо, жолдоштук өз ара жардамдашуу. Ага Венгрия, Польша, Румыния, СССР, Чехословакия, ГДР, Монголия кирче. СЭВдин жогорку

органы —сессия. Анын башкы аткаруучу органы-Аткаруу комитет. Экономикалык жана административдик аткаруучу органы—Секретариат. СЭВдин составында ар түрдүү туруктуу 20 комиссия иштейт. СЭВдин штаб квартирасы-Москвада. СЭВ эл аралык экономикалык уюм катарында таанылып, ООНдун Генералдык Ассамблеясынын чечимине ылайык, ООНдо өкүлдүк статусу берилген/.

СОВЕТНИК советник /кеңешчи, акыл берүүчү, акыл коюучу; советник посольства посольствонун советниги/.

СОВЕТСКАЯ АРМИЯ Советтик Армия /жумушчулар менен дыйкандардын жаңы Совет мамлекетин коргоо үчүн 1918-жылы 15 /28/ январда Эл Комиссарлар Советинин В.И. Ленин кол койгон декрети боюнча түзүлгөн. Кызыл Армиянын азыркы аты/.

СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ Совет бийлиги

СОВЕТСКИЙ НАРОД совет эли /адамдардын тарыхый-социалдык жана көп улуттук жаңы калпылыгы. СССРде өнүккөн социалисттик коомду куруунун натыйжасында келип чыккан. Биргелешкен эмгекте, социализм үчүн күрөштө, өлкөнү коргоо үчүн болгон салгылаштарда таптардын, социалдык топтордун, улуттардын жана элдердин ортосунда гармониялык жаңы мамилелер—достуктун жана кызматташуунун мамилелери түзүлдү. Совет эли лениндик улут саясатынын ишке ашырылышынын аркасында, советтик бардык улуттардын жана элдердин гүлдөп өсүшүнүн жана жакындашынын натыйжасында калыптанып түзүлдү. Совет элинин калпылыгынын көрүнүшүнүн мамлекеттик формасы болгон биримдүү мамлекет—СССР, анын биримдигинин идеологиялык негизи марксисттик-лениндик идеология/.

СОВЕТСКИЙ ОБЩЕСТВЕННЫЙ СТРОЙ советтик коомдук түзүлүш

СОВЕТСКИЙ ПАТРИОТИЗМ советтик патриотизм

СОВЕТСКОЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ГОСУДАРСТВО Советтик социалисттик мамлекет /1917-ж. Россияда Улуу Октябрь социалисттик революциясынын жеңишинин натыйжасында келип чыккан жаңы, жогорку типтеги мамлекет. Анын жогорку принциби--жумушчу табынын дыйкандар менен болгон союзу, таптык мазмуну боюнча пролетариат диктатурасы болуп саналат. Жетекчи жана багыттоочу күчү-КПСС/.

СОВЕТСКИЙ КОМИТЕТ ВЕТЕРАНОВ ВОЙНЫ Согуш ветерандарынын советтик комитети /1956-жылы түзүлгөн; жогорку органы—согуш ветерандарынын бүткүл союздук конференциясы; анын аралыгында комитеттин пленуму болуп турат. Комитет эл аралык коопсуздукту жана тынчтыкты сактоо, эл аралык соорчулукту жеңилдетүү үчүн жана жаңы согуштун коркунучуна каршы күрөшүп жатышкан эл аралык жана чет өлкөлүк улуттук уюмдар менен байланышты чыңдоону жана бекемдөөнү жактап, массаларды патриоттук духта тарбиялоого көмөк көрсөтөт/.

СОВЕТСКИЙ КОМИТЕТ ЗА ЕВРОПЕЙСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ Европалык коопсуздуктун советтик комитети /1971-ж. түзүлгөн; Европада бекем тынчтыкты жана коопсуздукту камсыз кылуу, европалык элдердин ортосунда ар тараптуу кызматташтыкты өнүктүрүү максатын көздөйт/.

СОВЕТСКИЙ КОМИТЕТ ЗАЩИТЫ МИРА Тынчтыкты сактоонун советтик комитети /1949-ж. августта тынчтыкты жактоочулардын Бүткүл союздук I конференциясында түзүлгөн туруктуу шайланма орган; СССРде тынчтыкты жактоочулардын кыймылына башчылык кылат жана ишкүргүзөт. Жетекчи органы—Президиум/.

СОВЕТСКИЙ ФОНД МИРА Тынчтыктын советтик фондусу /тынчтык, улуттук боштондук үчүн, империалистердин согуштук саясатына

карчы элдердин күрөшүн колдоо үчүн 60-жылдардан тартып өлкөчүлөрдүн чогулткан каражаттарынан түзүлгөн. Бишкекте жана провинциялардагы, совхоздордогу, фабрикаларында, окуу жайларында, илимий жана чыгармачылык мекемелеринде жемиш берүүчү комиссиялары түзүлгөн. Бул фондудан Вьетнам элине, Азия менен Африканын прогрессивдүү уюмдарына, колониялык езүлгө каршы күрөшкөн улуттук боштондук кыймылдарына, Израилдин агрессиясына дуушар болгон араб элдерине жардам берилген жана берилип турат/.

СОВЕТСКИЙ КОМИТЕТ СОЛИДАРНОСТИ СТРАН АЗИИ И АФРИКИ Азия жана Африка өлкөлөрүнө элдештиктин Советтик комитети /1956-ж. түзүлгөн комитет Африка-Азия элдерине элдештик кыймылын бекемдөө жана бан коштуруу, алардын элдери менен СССР элдеринин достугун жана кызматташуусун чыңдоо боюнча иш кургузет/.

СОВЕТЫ НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ эл депутаттарынын Советтери /мамлекеттик бийликтин органы болуп эсептелет. СССРде селолук Советтен тартып Жогорку Советке дейре 50 миңден ашуун өкүлдүк органдар иштейт да, аларга 2 миллиондон ашык депутат шайланган. Советтер өлкөчүлөрдүн өтө массалык, бардыгын кучагына алган уюм болуп эсептелет. Совет мамлекетинде закон чыгаруучу бийлик менен саясий бийлик бир органга-эл депутаттарынын Советтерине бириктирилген. Алар демократиянын жаңы түрү болуп саналат. Совет бийлигинин бекемдигинин негизи КПСС башында турган жумушчу табы менен дыйкандардын союзу болуп эсептелет/.

СОВЕЩАНИЕ кенешме

СОВЕЩАНИЕ ПО БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВУ В ЕВРОПЕ Европада коопсуздукту сактоо жана кызматташуу боюнча кенешме /30-июль-1-август 1975-ж. Хельсинкиде /Финляндия/ Европалык 33 мамлекет

жана АКШ менен Канаданын жетекчилери катышкан кенешме болуп, мында Европада коопсуздукту сактоо жана кызматташуу маселеси чечилген. Кенешмеге катышкандар Европадагы коопсуздукка жана кызматташууга тиешелүү корутунду актыга салтанаттуу түрдө кол коюкан. Анын негизги 10 принципи төмөндөгүлөр: 1/ суверендүү теңдик, суверенитетке таандык укуктарды урматтоо; 2/ күч колдонбоо же күч колдонуу деп коркутпоо; 3/ чек аралардын бузулбастыгы; 4/ мамлекеттердин территориялык бүтүндүгү; 5/ талаштарды тынчтык жол менен чечүү; 6/ ички ишлерге кийлигишпөө, 7/ адамдын укуктары менен негизги эркиндиктерин урматтоо; 8/ элдердин теңукуктуулугу жана өз тагдырын өзү чечүүгө укугун сактоо; 9/ мамлекеттердин ортосундагы кызматташуу; 10/ эл аралык укук боюнча милдеттенмелерди ак ниеттүүлүк менен орундатуу. Мындан тышкары экономика, илим менен техника жана айлана чөйрөдө кызматташуу боюнча конкреттүү милдеттенмелер да алынган. Хельсинкидеги бул кенешменин маанисин өтө зор/.

СОВЕЩАНИЕ ПРЕДСЕДАТЕЛЕЙ председателдердин кенешмеси /айрым буржуазиялык өлкөлөрдөгү парламенттеги палаталардын закон долбоорлорун талкуулоонун тартибин ж.б. белгилөөчү жумушчу органы/.

СОВЕЩАТЕЛЬНЫЙ ГОЛОС кенеш берүүчү добуш /заседанияга, с"ездге, конференцияга, чогулушка кенеш берүүчү добуш менен катышкан адам. Мындай адам талкууланган маселе боюнча өз пикирин айтууга укуктуу болгону менен аны чечүүдө добуш берүүгө укугу жок болот/.

СОВЕЩАТЕЛЬНЫЙ ОРГАН кенеш берүүчү орган

СОВНАРХОЗ /Совет народного хозяйства/ Эл чарба Совети /белгилүү бир экономикалык-административдик райондо өнөр жайын жана курулушту башкаруунун мамлекеттик органы; 1957-ж. КПСС БКнин

февраль Пленумунун чечиминин негизинде түзүлүп, 1965-ж. таратылган/.

СОНАРКОМ /Совет Народных Комиссаров/ совнарком /Эл Комиссарлар Совети/.

СОВХОЗ совхоз /айыл чарбасындагы мамлекеттик жогору механизациялаштырылган ири чарба. Адегенде 1918-ж. конфискацияланган помещиктик жерлердин базасында түзүлгөн. Өлкөдө айыл чарбаны коллективдештирүү учурунда I-беш жылдыктын ичинде /1929-32-ж./ 4,5 миңге жакын совхоз түзүлгөн эле. Өлкөнүн дың жерлерин өздөштүрүү негизинде /1954-55/ атайын дан совхоздору да уюшулган/.

СОГЛАСИЕ макулдук /I. дать согласие макулдук берүү; молчание--знак согласия унчукпоо--макул болуу дегендик ; 2. макулдашуу, макул болушуу; келишүү, эпке келишүү, прийти к согласию макул болушуу; 3. ынтымак, ынтымактуулук жить в согласии ынтымактуу жашоо; 4. ыраазычылык, жалпылык, согласие интересов таламдардын жалпы бирдейлиги/.

СОГЛАСОВАНИЕ макулдашуу /келишүү, согласование проекта долбоорду макулдашуу/.

СОГЛАШАТЕЛЬ келишкич /келишүүчү буржуазия менен келишүү саясатын жүргүзүүчү, жумшчу табынын таламына чыккынчылык кылуучу оппортунист/.

СОГЛАШЕНИЕ келишүү /I. макулдашуу, ынтымакташуу; достичь соглашения макулдашууга жетишүү; 2. келишим, договор; соглашение между СССР и США о предотвращении ядерной войны ядролук согушту болтурбоо жөнүндө СССР менен АШМнын ортосундагы келишим/.

СОДЕЙСТВИЕ жардам, кол кабыш /СССР оказывает содействие в развитии экономики молодым африканским странам СССР Африкалык

жаш мамлекеттердин экономикасын өнүктүрүүгө жардам көрсөтүүдө/.

СОДЕРЖАНИЕ мазмун /I. В СССР расцвет национальных культур социалистических по содержанию и национальных по форме СССРде мазмуну жагынан социалисттик, формасы жагынан улуттук болгон улуттук маданият гүлдөдү; 2. маяна, кызмат акы. Отпуск с сохранением содержания кызмат акысы сакталган отпуск; 3. мазмун, содержание доклада докладдын мазмуну; 4. кармоо, тутуу содержание общежития в чистоте жатаканаңы тазалыкта кармоо/.

СОДОКЛАД кошумча доклад /содоклад отраслевых комиссий палат Верховного Совета СССР СССР Жогорку Советинин палаталарынын тармактык комиссияларынын кошумча доклады/.

СОДОКЛАДЧИК кошумча докладчы

СОДРУЖЕСТВО достук, ынтымакташтык /боевое содружество күжүрмөн достук; содружество науки и производства илим менен өндүрүштүн ынтымакташтыгы/.

СОЗДАТЕЛЬ түзүүчү, каратуучу, жасоочу /народ--создатель материальных благ эл-материалдык кыргалчылыкты /байлыктарды/ каратуучу/.

СОЗИДАНИЕ түзүү, каратуу /жасоо, куруу, тургузуу; созидание коммунистического общества коммунисттик коомду куруу/.

СОЗИДАТЕЛЬ түзүүчү, каратуучу /куруучу, жасоочу/.

СОЗНАНИЕ сезүү, аңдоо, ан-сезим /I. сознание своего долга өз милдетин сезүү; 2. сезим, его мучило сознание, что он ошибся жаңылдым деген сезим анын тынчын алып кыйнады; 3. ан, ан-сезим, во, ой, классовое сознание таптык ан-сезим. Бытие определяет сознание бытие ан-сезимды аныктайт; 4. моюнга алуу; сознание своей вины өз күнөөсүн моюнга алуу; 5. во, потерять сознание

ес-учун жоготуу, эси ооп,эсинен тануу; прийти в сознание эсине келуу/.

СОЗЫВ чакыруу /созвать очередной с"езд партии партиянын кезектеги с"ездин чакыруу/.

СОИСКАНИЕ изденуу /алууга талаптануу, диссертация на соискание ученой степени илимий даражаны изденуучу диссертация/.

СОКРАЩЕННАЯ РАБОЧАЯ НЕДЕЛЯ кыскартылган иш жумасы

СОКРАЩЕННЫЙ РАБОЧИЙ ДЕНЬ кыскартылган жумуш куну

СОЛДАТ солдат /1. катардагы аскер кызматчысы; солдат Советской Армии Советтик Армиянын солдаты; 2. солдат революции революциянын солдаты /революционер/.

СОЛДАТЧИНА солдаттык кызмат /тяжелая солдатчина царского времени падыша заманындагы солдаттык туйктуу оор кызмат/.

СОЛИДАРНОСТЬ тилектештик /бир пикирде жана чогуу аракетке чыгуу жанында макулдашуучулук; 1. международная солидарность пролетариата пролетариаттын эл аралык тилектештиги; 2. бирдей жооп беруучулук; солидарность обязательств милдеттенмелердин бирдей жоопкерчилиги/.

СОЛИПСИЗМ солипсизм /өз керт башын гана реалдуу деп, сыртки дүйнөнүн жашоосун таптакыр таныган объективдуу-идеалистик философия/.

СООБРАЖЕНИЕ түшүнүк /ой, акыл, пикир; по тактическим соображениям тактикалык пикир боюнча; у него есть свои соображения анын өзүнчө пикири бар/.

СООБЩЕНИЕ кабар/1. билдирүү; сообщение последних известий акыркы кабарларды билдирүү; 2. катнаш, катышуу; путь сообщения жол катнаш; телефонное сообщение телефон байланышы/.

СООБЩЕСТВО коом, топ, үюм /тайное сообщество жашырын коом, үюм/.

СООБЩНИК шерик /бирге иштеечү, чогуу жасоочу, бирге катышуучу адам/.

СООТВЕТСТВИЕ ылайык келүү /соответствие производственных отношений характеру производительных сил өндүрүштүк мамилелердин өндүргүч күчтөрдүн мүнөзүнө ылайык келиши/.

СООТВЕТЧИК бирге жоопкер/комо жооп берүүчү адам/.

СООТЕЧЕСТВЕННИК мекендеш /бир мекендеш адам/.

СООТНОШЕНИЕ өз ара катыш, өз ара мамиле /соотношение спроса и предложения суроо менен сунуштун өз ара катыши; соотношение сил күчтөрдүн тең салмагы/.

СОПЕРНИЧАТЬ эрегишүү, атаандашуу /соперничество империалистических держав империалисттик державалардын эрегишүүлөрү/.

СОПОСТАВИМЫЕ ЦЕНЫ салыштырма баалар

СОПОСТАВЛЕНИЕ салыштыруу /сопоставление показаний свидетелей күбөлөрдүн көрсөтүүлөрүн салыштыруу/.

СОПРЕДСЕДАТЕЛЬ комо председателдик кылган адам /сопредседатель Женевского совещания по вопросу Европейской безопасности Европадагы коопсуздук маселе боюнча Женева кенешмесинин председателинин бири/.

СОПРИЧАСТНОСТЬ биргелик, бирге катышкандык, бирге иштеечүлүк /сопричастность к преступлению кылмышка бирге катышкандык/.

СОПРОТИВЛЕНИЕ каршылык көрсөтүү, туруштук берүү /движение сопротивления фашизму фашизмге каршылык көрсөтүү кыймылы; оказать сопротивление агрессору агрессорго каршылык көрсөтүү; сопротивление материалов материалдардын чыдамдуулугу/.

СОРАТНИК соратник /революциялык күрөштө сыналган, ишенчтүү жолдош, шерик/.

СОРЕВНОВАНИЕ мелдеш, жарыш /социалистическое соревнование социалисттик мелдеш; командное соревнования командалык жарыштар/.

СОСЛОВИЕ сословие /капиталисттик коомго чейинки коомдук катмарлар, топтор; дворяндар, духовенстволор, купецтер, мещандар, дыйкандар; булардын ичинен феодалдык коомдо артыкчылык абалды дворяндар менен духовендер ээлешкен; сословиелик артыкчылыктар жана укуктар бир катар капиталисттик өлкөлөрдө сакталган. Совет бийлиги сословиелик катмарды жойду, социалисттик өлкөлөрдө да булар жоюлган/.

СОСЛОВНЫЙ сословиелик /сословное неравенство сословиелик теңсиздик/.

СОСТАВ состав /классовый состав общества коомдун таптык составы; командный состав командалык состав; транспортто ; подвижной состав кыймылдагыч состав; состав преступления кылмыштын составы/.

СОСТОЯНИЕ абал /I. состояние промышленности өнөр жайдын абалы; 2. мүлк, байлык, дөөлөт; нажить состояние байлыкка ээ болуу/.

СОСУЩЕСТВОВАНИЕ жанаша жашоочулук /мирное сосуществование тынчтыкта жанаша жашоо/.

СОТВОРЕНИЕ жаратуу /миф о сотворении мира дүйнөнүн жаратылышы жөнүндөгү миф/.

СОТНИК жүз башы /революцияга чейинки орус аскерлеринде жүз адамдын командири; казачий сотник падыша аскерлериндеги поручикке барабар болгон офицердик чин/.

СОТРУДНИЧЕСТВО кызматташуу /кызматташтык, эмгектешүү сотрудничество братских республик боордош республикалардын кызматташтыгы; сотрудничество социалистических стран социалисттик өлкөлөрдүн кызматташтыгы/.

СОУЧАСТНИК шерик /биргелешип кылмыш кылуучу, шеттеш; назвать соучастников кылмыштан адамдардын атын айтып берүү/.

СОУЧАСТНИК шерик /биргелешип иштешкен, көбүнчө кылмыш иштерди кошо кылган адам/.

СОФИЗМ софизм /ишенгидей түрдө жасалган арам ой, тескери корутунду/.

СОФИСТ софист /I. софизмди жактаган адам; 2. байыркы Грецияда--философияны жана искусствону үйрөнүп, оратордук күчтүү шыгы бар адам/.

СОФИСТИКА софистика /I. калган нерселерди далилдеш үчүн софизмди пайдалануу менен маселени чатыштыруу; 2. софисттердин окуусу/.

СОХРАНЕНИЕ МИРА тынчтыкты сактоо

СОЦДОГОВОР /договор о социалистическом соревновании/ соцдоговор /социалисттик мелдеш жөнүндөгү келишим/.

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТ социал-демократ /социал-демократиялык партиянын мүчөсү, социал-демократияны жактоочу, анын жолун колдоочу адам/.

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЗМ социал-демократизм /социал-демократиялык партиянын идеологиясы жана тактикасы/.

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЯ социал-демократия /XIX к. акыркы чейрегинде пайда болгон эл аралык жумушчу кыймылындагы саясий агым; адегенде революциячыл марксисттик позицияда болуп, социализмдин идея-

ларын тараткан жана жумушчу табынын массалык саясий уюмдарын түзүүгө көмөк берген. Кийин оппортунизмге оор кетип, биринчи дүйнөлүк согуш кезинде марксизмден кол үзгөн жана социал-шовинизмге айланып кеткен. Октябрь революциясынан кийин анын ичинде мурда эле пайда болгон оңчулдар, центристтер, солчулдар деген агымдардын эриктелип бөлүнүшү тездетилип, алардын майда элементтери эл аралык коммунисттик кыймылга кошулушкан. Айрым капиталисттик өлкөлөрдө социал-демократтар өкмөт башынан же өкмөттүн составынан орун алган. Коммунисттик партиялар алардын идеологиясын жана саясатын сынга алат да, империализмдин агрессивдүү саясатына жана дүйнөлүк согуштун коркунучуна каршы эмгекчилердин талаптарын үчүн болгон күрөштө социал-демократтар менен бирге аракет кылат/.

СОЦИАЛИЗМ социализм /коммунисттик коомдук-экономикалык формациянын биринчи, төмөнкү фазасы; капитализмден кийин келүүчү коомдук түзүлүш. Анын тушунда адамды адам эксплуатациялоо жок болуп, эксплуатациялоочу таптар жоголот, өндүрүш каражаттарына болгон жеке менчик коомдук менчик менен алмаштырылат; ал чарбасы пландуу түрдө өнүктүрүлөт; эмгекчилердин материалдык жана маданий турмушу жакшыртылат; улуттук кастык жоюлуп, элдердин достугу, интернационалдык биримдиги орнойт. Социалисттик түзүлүш экономикалык кризисттерди, кумушсуздукту жана жакырчылыкты билбейт, анда "Ар кимдин жөндөмдүүлүгүнө жараша, ар кимге эмгегине жараша" деген принцип ишке ашырылат. Социализм социалдык революциянын натыйжасында келип чыгат, аны Коммунисттик партиянын жетекчилиги астында жумушчу табы, эмгекчи дыйкандар ишке ашырышат. СССРде социализм биротоло жана толук жеңип чыгып, өнүккөн социалисттик коом курулду; азыр коммунисттик коомду куруу үчүн

күрөш жүрүп жатат. Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин бир катар өлкөлөрдө социалисттик түзүлүш орноду да социализмдин дүйнөлүк системасы пайда болду; ал тарыхый процесстин жүрүшүнө чечүүчү таасир тийгизүүдө/.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ социализациялоо /социализация угольной промышленности көмүр өнөр жайын социализациялоо/.

СОЦИАЛ-ИМПЕРИАЛИЗМ социал-империализм /оппортунизмдин бир түрү; социал-демократтардын өз өлкөсүндөгү империалисттик өкмөттүн саясатын колдоп, ага көшөкөрлөнүшү/.

СОЦИАЛ-ИМПЕРИАЛИСТ социал-империалист /социал-империализм саясатын жүргүзгөн, аны колдогон адам/.

СОЦИАЛИСТ социалист

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ ДЕМОКРАТИЯ социалисттик демократия /к. ДЕМОКРАТИЯ/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ ДИСЦИПЛИНА ТРУДА эмгектин социалисттик тартиби /капиталисттердин эксплуатациясынан эркиндикке чыгып, коом жана өздөрү үчүн кызмат кылган адамдардын эмгекке болгон ак ниеттүүлүккө, эстүүлүккө, жолдоштук эмгектешүүгө жана өз ара жардамдашууга негизделген тартиби/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ социалисттик индустриялаштыруу /социалисттик коомдун материалдык-техникалык базасынын негизи болуп саналган оор өнөр жай тармагын биринчи иретте түзүү жана өнүктүрүү аркылуу агрардык, артта калган өлкөнү алдынкы, индустриялуу мамлекетке айландыруучу процесс/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ КООПЕРАЦИЯ ТРУДА эмгектин социалисттик кооперациясы/эксплуатациядан эркиндикке чыккан кызматкерлердин жолдоштук эмгектештигине, биримдигине негизделип, пландуу түрдө

уштурулган социалисттик эл чарбасынын тармактарындагы өз ара байланышкан эмгек процесси/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ НАДСТРОЙКА социалисттик надстройка

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ социалисттик негизде мамлекеттештирүү /эксплуататорлоочу таптардын жеке менчиктеринин пролетариат диктатурасы аркылуу тартылып алынып, мамлекеттик /элдик/ социалисттик менчикке айландырылышы. Октябрь революциясынын биринчи күндөрүнөн баштап эле өндүрүш каражаттары мамлекеттин колуна алына баштаган/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ социалисттик революция /капиталисттик мамлекетти кулатып, пролетариат диктатурасын орноткон революция. Ал жеке менчикти коомдук менчикке айландырып, адамды адам эксплуатациялоону жоюу менен социализмди жана коммунизмди курууга негиз салат/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА дүйнөлүк чарбанын социалисттик системасы /толук теңдикке жана өз ара кардамдашууга, социализмдин эл аралык эмгек бөлүнүшүнө жана тыгыз эмгектештикке; план ченемдүү экономикалык байланышка негизделип, өркүндөп жаткан социалисттик суверендүү мамлекеттердин улуттук чарбаларынын кийинтиги/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА эл чарбасынын социалисттик системасы /коомдук менчикке негизделип, өндургүч күчтөрдүн чексиз өнүгүшүнө, социалисттик кеңейтилген түрдө кайталанып турган өндурүштүн өркүндөшүнө мүмкүндүк берип, эмгекчилердин турмуштарын кайтаруусуз жакшыртууга багытталган пландуу чарба/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ СОБСТВЕННОСТЬ социалисттик менчик /социалисттик коомдун өндурүштүк мамилелеринин негизи болгон өндурүш каражаттарына жана эмгек продуктыларына болгон коомдук менчик/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ ЗАКОННОСТЬ И ПРАВОПОРЯДОК социалисттик закондуулук жана укук тартиби

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕСПУБЛИКА социалисттик республика

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ СТРОЙ социалисттик түзүлүш

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЕ ОБЩЕСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ социалисттик коомдук мамилелер

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ ИНТЕРНАЦИОНАЛ социалисттик интернационал /социал-демократиялык жана социалисттик партиялардын 1951-ж. негизделген эл аралык уюму. Социалисттик интернационалдагы негизги партиялардын идеялык-саясий позицияларына социал-реформизм, "таптык кызматташтыкты" үгүттөө, азыркы капитализмдин, буржуазиялык демократиянын жана антикоммунизмдин апологети болуу мүнөздүү. Социализмдин дүйнөлүк системасынын кадыр-баркынын өсүшү, эмгекчи массалардын кысым көрсөтүшү таасир этип, социалисттик интернационалдагы партиялардагы солчул күчтөрдүн активдешүүнө алып келүүдө, коммунисттер менен жакындаштыруууда/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ РЕАЛИЗМ социалисттик реализм /искусство менен адабияттагы көркөм метод; чындык болуштун туура, тарыхый конкреттүү, революциялык өнүгүшүндө сүрөттөлүшү. Социалисттик реализм коммунисттик партиялуулуктун жана элдүүлүктүн принциптерине таянат. Анын мазмуну жана өзгөчө белгиси революциячыл гумандуулук, граждандуулук, улуттук жана интернационалдык нерсени органикалык түрдө айкалыштыруу, буржуазиялык идеологияга жана моралга эч келишпестик болуп саналат. Социалисттик реализм XX кылымдын башында пайда болгон, негиз салуучусу А.М. Горький/.

СОЦИАЛИСТ-РЕВОЛЮЦИОНЕР социалист-революционер /к. ЭСЕРЫ/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ГОСУДАРСТВО социалисттик мамлекет /кумушчу табы жана анын марксизм-ленинизм партиясы жетекчи ролду ойногон кумушчулар менен эмгекчилер массасынын мамлекети; бул мамлекет социализмди жана коммунизмди куруунун башкы куралы болуп саналат. Ал коммунисттик коомду толук куруугa чейин өкүм сүрөт да, андан ары ал мамлекет коммунисттик өзүн-өзү башкарууга айланат. Социалисттик мамлекет өзүнүн өнүгүшүндө негизги эки баскычты басып өтөт, ал баскычтар: пролетариат диктатурасынын мамлекети жана калпы элдик мамлекет. Социалисттик мамлекетгин формалары ар түрдүү. Азыр советтик жана элдик-демократиялык деген эки формасы бар/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО социалисттик коом

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ НАКОПЛЕНИЕ социалисттик топтоо /өндүрүштү кенейтүү жана өркүндетүү, материалдык-финансылык резервдерди түзүү максатына улуттук кирешенин бир бөлүгүн пайдалануу/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА айыл чарбанын социалисттик негизде кайра куруу /майда жеке дыйкан чарбаларынын коллективдешкен, социалисттик ири чарбаларга өз ыктыяры менен бириктүү процесси/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРЕДПРИЯТИЕ социалисттик айыл чарба ишканасы /к. СОВХОЗ, КОЛХОЗ/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПО ТРУДУ эмгекке жараша социалисттик бөлүштүрүү

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ социалисттик пландаштыруу /к. ПЛАНИРОВАНИЕ/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВЕННОЕ РАЗДЕЛЕНИЕ ТРУДА социалисттик

эмгектин коомдук бөлүнүшү /социалисттик ал чарба тармактарынын: өнөр жай менен айыл чарбанын, соо өнөр жай менен жеңил өнөр жайдын, транспорт менен курулуштун ж.б. ортосундагы эмгектин бөлүнүшү/.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ СОРЕВНОВАНИЕ социалисттик мелдеш /адамдардын ортосундагы коомдук байланыштын социализмдин түпүндө жаралган жаңы формасы; ал социалисттик жана коммунисттик курулуштун эффективдүү методу; өндүрүштү башкарууга аларды тартуунун, социалисттик коллективизмди калыптандыруунун жана эмгекчилерди тарбиялоонун кубаттуу куралы. Социалисттик өндүрүштүк мамилелер, эксплуатациядан эркин болгон кызматкерлердин өз ара кызматташуусу жана жардам беришүүсү социалисттик мелдештин жарылышынын об"ективдүү негизи болуп саналат. Социалисттик мелдеш бүткүл элдик мүнөздүү негизи болуп, өндүрүштүн миллиондогон алдыңкыларын жана новаторлорун пайда кылууда/.

СОЦИАЛ-ПАТРИОТ социал-патриот /социал-шовинисттин эле өзү/.

СОЦИАЛ-ПАТРИОТИЗМ социал-патриотизм /социал-шовинизмдин эле өзү/.

СОЦИАЛ-ПАЦИФИЗМ социал-пацифизм /социал-демократиялык партиянын пацифизмдин келеги астында өз өлкөсүндөгү буржуазиянын империалисттик саясатын колдоп чыгышы. 1914—1917-жылдардагы империалисттик согуш мезгилинде Европадагы көп социал-демократиялык партиялар ушундай саясатты жүргүзүшкөн/.

СОЦИАЛ-ПАЦИФИСТ социал-пацифист /социал-пацифист саясатын жүргүзгөн, колдогон адам/.

СОЦИАЛ-ШОВИНИЗМ социал-шовинизм /биринчи дүйнөлүк согуш мезгилинде /1914—1918/ ал аралык жумушчу кыймылындагы II Интернационалдын партиялары менен жетекчи иштерлеринин арасында пролетариат

менен бардык эмгекчилердин талаптарына чыккынчылык кылган оппортунисттик агым. Социал-шовинизм империалисттик согушту жактап, "ата мекенди коргоо" деген ураандын астында өз өлкөсүнүн буржуазиялык өкмөтүн коргоого чакырган. Социал-шовинисттер өлкөнүн ичинде таптык тынчтыкты орнотуу, буржуазияга каршы күрөшпөө саясатын жүргүзүшүп, өз буржуазиялык өкмөтүнүн жеңип чыгышын көздөшкөн, империалисттердин дүйнөнү кайра бөлүштүрүш жана колониалдык талап-тоноо максатында ар түрдүү өлкөлөрдүн жумушчу табын бири бирине тукуруп, кыргындуу согушка үгүттөшкөн. Азыр социал-шовинизм көп өлкөлөрдөгү оңчул социалисттик партиялардын идеологиялык куралы болуп саналат/.

СОЦИАЛ-ШОВИНИСТ социал-шовинист /социал-шовинизм саясатын жүргүзгөн, аны колдогон адам/.

СОЦИАЛИЗМ ЖЕНЕ КОММУНИЗМ КПСС КПССтин социалдык саясаты /коммунисттик курулуш мезгилинде социалисттик коомдук мамилелерди коммунисттик коомдук мамилелерге өзгөртүрүп келтирүүгө, тапсыз коомду курууга багытталган саясат. Социалдык мамилелер боюнча партиянын саясаты шаар менен кыштактын, күч эмгеги менен акыл эмгегинин ортосундагы олуттуу айырмачылыктарды жоюуну, коомдун социалдык бир түрдүүлүгүнө жетишүүнү, СССРдин бардык улуттарын менен элдеринин андан арыкы гүлдөп өсүшү менен жакындашуусун, коомдун саясий уюмдарынын өркүндөтүлүшүн, адамдардын керт башынын ар тараптан өнүгүшүн көздейт. КПССтин социалдык саясаты партиянын кезектеги с"ездинин чечимдеринде ар бир мезгилге ылайык белгиленип турат/.

СОЦИАЛИЗМ РЕВОЛЮЦИЯ социалдык революция /бир коомдук түзүлүштү экинчи бир коомдук түзүлүш менен алмаштыруучу революция/.

СОЦИАЛИЗМ ДАРВИНИЗМ социалдык дарвинизм /буржуазиялык социологиядагы реакциячыл багыт; жунун өкүлдөрү жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсүндөгү Чарльз Дарвин ачкан жашоо үчүн күрөш законун коомдук турмушка механикалык түрдө көчүрүшөт. Бул багыт XIX кылымдын 2-жарымында пайда болгон. Социал-дарвинисттер эксплуатацияны, расизмди акташып, капиталзмди түбөлүк жана коомдун табийгый абалы деп эсептешет, басып алгыч согуштарды ж.б. үгүттөшөт/.

СОЦИАЛНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ социалдык камсыздоо /эмгекке жөндөмдүүлүгүн жоготкон жана жашоо каражаттары болбогон ж.б. адамдарга учурларда мамлекет же коом тарабынан жардам көрсөтүү системасы/.

СОЦИАЛНЫЕ БОЛЕЗНИ социалдык оорулар /коомдук-экономикалык түзүлүштүн ыңгайсыз болгон шарттарында келип чыгуучу туберкулез /кургак учук/, рахит, трахома, венерические оорулар, алкоголизм, наркомания ж.б. Бул оорулар капиталистик коомдо айрыкча көп кездешет. Социалистик түзүлүш кезинде бул ооруларды жоюу үчүн катуу чаралар көрүлөт. Ошондуктан социализмдин шарттарында бул оорулар өзүнүн социалдык маанисин жоготуп уламдап-улам азаюунун ичинде/.

СОЦИАЛЬНЫЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ калктын социалдык составы /калктын коомдук топтор боюнча бөлүнүшү/.

СОЦИОЛОГ социолог /социология боюнча окумуштуу, адис/.

СОЦИОЛОГИЯ социология /коом жана анын өнүгүшүнүн жалпы закондору жөнүндөгү илим; домарксовская "социология" Маркске чейинки "социология". Только исторический материализм является подлинно научной социологией тарыхый материализм гана чыныгы илимий социология болуп эсептелет/.

СОЮЗ АРХИТЕКТОРОВ СССР СССРдин архитектордор Союзу /Советтик архитектуранын иштерлерин 1932-ж. апрелде түзүлгөн чыгармачылык иктиярдуу уюму; I с"езди 1937-ж. болуп өткөн. 90 дон ашык жергиликтүү уюмдары бар, басма сөз органдары: "Архитектура СССР" журнали жана "Советская архитектура" деген жыйнак/.

СОЮЗ ЖУРНАЛИСТОВ СССР СССРдин журналисттер Союзу /1959-ж. түзүлгөн газеталарда, журналдарда, теле көрсөтүүдө, радио уктуруулда, информациялык агентоттолордо, басмаларда иштешкен журналисттердин иктиярдуу уюму. Башкы максаты--СССРде коммунизмдин жеңиши үчүн болгон күрөшкө журналисттердин активдүү катышуусуна көмөк берүү/.

СОЮЗ КИНЕМАТОГРАФИСТОВ СССР СССРдин кинематографисттер Союзу /советтик кинематографисттердин иштерлерин бириктирет. Кино режиссерлор, кино драматургдар, артисттер, операторлор, кино сүрөтчүлөр, композиторлор, кино оюнчулар жана кино өндүрүшүн уюштуруучулар союзга мүчө болушат. Союздун Уюштуруу комитети 1957-ж. июнда түзүлүп, 1965-ж. ноябрда I с"ездин болуп өткөн/.

СОЮЗ КОММУНИСТОВ коммунисттер Союзу /1847-ж. К. Маркс менен Ф. Энгельс Лондондо түзүлгөн пролетариаттын биринчи эл аралык коммунисттик уюму. Союздун II конгрессинин тапшыруусу боюнча ал өзөк Союздун программалык документин--"Коммунисттик партиянын манифестин" /1848-ж./ жазышкан. Коммунисттер союзу 1848--49-жылдарда Германиядагы революцияга активдүү катышкан, 1852-ж. тарканылган/.

СОЮЗ КОМПОЗИТОРОВ СССР СССРдин композиторлор Союзу /композиторлор менен музыковеддердин 1932-ж. апрелде түзүлгөн чыгармачылык бириксеси, 1948-ж. апрелде I с"езди болгон, буга чейин

Союзга Уюштуруу комитети жетекчилик кылган. Союздук республикаларда мунун жергиликтүү уюмдары иштейт. Союз "Советская музыка", "Музыкальная жизнь" деген журналдарды чыгарат/.

"СОЮЗ МИХАИЛА АРХАНГЕЛА" "Михаил Архангелдин Союзу" /Россияда 1907-ж. "Орус элинин союзунан" бөлүнүп чыккан монархисттик черносотендик уюм. Бул падыша өкмөтүн колдоп, дворяндар менен чиновниктердин привилегиясын коргогон, революциялык кыймылга каршы аёосуз катуу күрөш жүргүзүп, прогрессивдүү иштерлерди өлтүрүүнү жана еврейлик погромдорду уюштурган. 1917-ж. февраль революциясы учурунда жок кылынган/.

СОЮЗ ОБЩЕСТВ КРАСНОГО КРЕСТА И КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА СССР СССРдин Кызыл Крест жана Кызыл Жарым ай коомдорунун Союзу /саламаттык сактоо мекемелери менен тыкыс байланышта иштеп, элдин саламаттыгын коргоо жана чыңдоо, согуш мезгилинде жана стихиялуу кырсыктардан жапа чеккен адамдарга жардам кылуу максатын көздөгөн эмгекчилердин массалык түрдөгү иктиярдуу уюму. Бул медсестраларды жана санитардык дружиналарды даярдап, мектеп окуучуларын санитардык-гигиеналык жактан тарбиялайт; эл аралык "Кызыл Крест" федерациясына /лига/ мүчө, стихиялык кырсыктан жапа чеккен ар түрдүү өлкөлөрдүн калкына жардам көрсөтөт. Союздун "Советский Красный Крест" деген журнали чыгат/.

СОЮЗ РАБОЧЕГО КЛАССА И КРЕСТЬЯНСТВА жумушчу табы менен дыйкандардын союзу /капитализмди кулатуу жана коммунисттик коомду куруу үчүн болгон күрөштө коомдун негизги эки табынын тыгыз кызматташуусунун өзгөчө формасы. Буга жумушчу табы башчылык кылат. Бул союз пролетариат диктатурасы, аны жеңип алуу жана чыңдоо шарттары, коммунисттик коомду куруунун жолдору жөнүндөгү

марксчил-ленинчил окуунун бир бөлүгү болуп калды. КПСС бул союзду ар тараптан чыңдоо менен аны коммунисттик коомду куруунун негизги рычагы деп эсептейт. Капиталисттик жана өнүгүп жаткан башка өлкөлөрдүн компартиялары союзду түзүп, империализмге каршы, тынчтык, демократия жана социализм үчүн чыңдап жатышат/.

"СОЮЗ РАДИ ПРОГРЕССА" "Прогрессти көздөгөн союз" /1961-ж. президент Дж. Кеннеди тарабынан жарыяланып, 10 жылга эсептелинген АШтын "жардамынын" негизинде Латын Америкасындагы өлкөлөрдү экономикалык жана социалдык өнүктүрүүнүн программасын. финансылык "жардамдан" башка АШ ал өлкөлөргө рынок таап берүүгө жана "Тынчтык корпусу" аркылуу адистерди даярдап берүүгө милдеттенген. Бул саясат АШтын монополияларына Латын Америкасындагы өлкөлөрдүн улуттук байлыктарын эксплуатациялоого, алардагы демократиялык түзүлүштөргө жол бербөөгө, революциялык кыймылдарды басууга багытталган/.

"СОЮЗ РУССКОГО НАРОДА" "Орус элинин союзу" /революцияга каршы күрөшүү үчүн 1905-ж. октябрда түзүлгөн. Россиядагы монархиялык черносотендик уюм. Падышанын бийлигин чыңдоону, көтөрүүчү Мамлекеттик думаны жактаган. Ошондуктан аны падыша өкмөтү колдогон. 1907-ж. андан "Михаил Архангелдин союзу" /к. СОЮЗ МИХАИЛА АРХАНГЕЛА/ бөлүнүп чыккан. Союз 1917-ж. февраль революциясы учурунда жоюлган/.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ ОБЩЕСТВ ДРУЖБЫ И КУЛЬТУРНОЙ СВЯЗИ С ЗАРУБЕЖНЫМИ СТРАНАМИ чет өлкөлөр менен достук жана маданий байланышуунун советтик коомдоруунун Союзу /1958-ж. февралда түзүлгөн СССРдеги ири коомдук уюм. Бул түзүлгөндөн кийин чет өлкөлөр менен маданий байланышуунун бүткүл союздук коому /1925—

1958/ жоюлган. Союз 58 коомду жана ассоциянын бириктирет, анын республикалык 14 коому жана көптөгөн ассоциялары бар. 75 өлкөдөгү 105 уюм Союз менен байланышат. Алар СССР жөнүндө ар түрдүү иш-чараларды, фото-көрсөтмөлөрдү, айлык, жумалык ж.б. достук кечелерди өткөрүшөт. Союздун англис, француз, испан, араб тилдеринде чыгуучу "Москва жаңылыктары" газетасын, орус, англис, немец, француз жана испан тилдеринде чыгуучу "Культура и жизнь" журналы чыгат/.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК /СССР/ Советтик Социалисттик Республикалар Союзу /СССР/ /1922-жылы декабрда Советтердин I с"ездинде түзүлгөн эмгекчилердин дүйнө жүзүндөгү биринчи көп улуттуу социалисттик мамлекеттери. СССРдин составына 15 союздук республика: РСФСР, Украин ССРи, Белорус ССРи, Өзбек ССРи, Казак ССРи, Грузин ССРи, Азербайжан ССРи, Литва ССРи, Молдаван ССРи, Латыш ССРи, Кыргыз ССРи, Тажик ССРи, Армян ССРи, Туркмен ССРи, Эстон ССРи кирет. Алардын составында 20 автономиялуу республика, 8 автономиялуу область жана 10 улут округу бар. СССРдин уюштурулуш принциби СССРдин Конституциясында бекемделген Көп улуттуу совет мамлекети В.И. Лениндин жетекчилиги астында түзүлгөн. СССРге 100дөн ашуун тең укуктуу улуттар менен элдер биригишкен. Бул кубаттуу союзду түзүүдө жана чыңдоодо бардык улуттар менен элдердин, өзгөчө улуу орус элинин роду чоң. СССРдин бекемдиги Улуу Ата мекендик согуштун кыйынчылык жылдарында сыналды. Басып өткөн жылдардын ичинде СССРдин элдери экономикалык, социалдык-саясий жана духовный өнүгүүнүн бардык жактарында тарыхый зор ийгиликтерге жетишишти/.

СОЮЗ ХУДОЖНИКОВ СССР СССРдин сүрөтчүлөр союзу /ИЛ/ /б/ БКнин 1932-ж. 23-апрелиндеги токтомуна ылайык адабий-көркөм чыгармачылык уюмдарын кайра уюштурууунун натыйжасында келип чыккан. Ага живописецтер, графиктер, скульпторлор, прикладдык искусство менен көркөм промыселдердин мастерлери, искусствоведдер мүчө болушат. Союздун 96 көргөзмөлүү уюмдары иштейт. Москвада "Советский художник" деген басмасы бар, "Искусство", "Творчество", "Декоративное искусство СССР" деген журналдарды басып чыгарат/.

"СОЮЗ" КОСМИЧЕСКИЙ КОРАБЛЬ "Союз"космост.к корабли /Космосту өздөштүрүү боюнча советтик корабль. "Союз-I" кораблин 1967-ж. 23-апрелде учкуч-космонавт Советтер Союзунун Баатыры В.М.Комаров космоско алып чыккан эле. Андан кийин учкуч - космонавттар Г.Т. Береговой, В.А. Шаталов, Б.В. Волынов, А.С. Елисеев жана Е.В. Хрунов, Г.С. Шонин менен В.Н. Кубасов, А.В. Филипчёнко, В.Н. Волков жана В.В. Горбатько, А.Г. Николаев менен В.И. Севостьянов ж.б. космосто илимий-техникалык эксперименттерди жүргүзүшкөн. Советтик "Союз" корабли менен америкалык "Апполон" 1975-ж. 15-июлда космосто чиркешип бирге учууну ишке ашырышкан. "Союз-29" кораблинде космонавттар В.В. Коваленок менен А.С. Иванченков 1978-ж. 15-июндан 2-ноябрга чейин 140 сутка космосто "Салют-6"--"Союз-29" кораблинде узак учууну ишке ашырышкан. "Союз" кораблдеринде ЧССРдин, Польшанын жана ГДРдин космонавт-изилдөөчүлөрү космосто "Салют-6" станциясында советтик космонавттар менен бирге изилдөө иштерин жүргүзүшкөн/.

СОЮЗНАЯ СКУПШИНА союздук скупщина /Югославиядагы мамлекеттик жогорку өкүлдүк органдын аты. Ал Союздук вечеден, чарбалык

вечеден, агартуу-маданият вечесинен, социалдык, саламаттык сактоо вечесинен жана уюштуруу-саясий вечеден турат/.

СОЮЗНАЯ РЕСПУБЛИКА союздук республика /СССР--суверендүү улуттук социалисттик мамлекет; анын суверендүү укуктары СССРдин Конституциясында аныкталган. Союздук республиканын жогорку органдары-анын Жогорку Совети жана ал шайлоочу Жогорку Советтин Президиуму ; ал эми мамлекеттик бийликтин аткаруучу жана башкаруучу жогорку органы--Министрлер Совети болуп эсептелет. Союздук республиканын Жогорку Советинин Президиумунун Председатели СССР Жогорку Советинин Президиумунун Председателинин орун басары болуп саналат. Союздук Республиканын СССР Министрлер Советинин алдындагы туруктуу өкүлү болот; республиканын Министрлер Советинин Председатели СССР Министрлер Советинин составына кирет/.

СОЮЗНИК союздаш /I. беднейшее крестьянство является верным союзником рабочего класса кедей дыйкандар жумушчу табынын ишенимдүү союздаш болуп саналат; 2. союздаш, союзные государства союздаш өлкөлөр; войска союзников союздаштардын аскерлери/.

СОЮЗНЫЙ союздаш /союзный договор союздаштык келишим; 2. союздук, союзные республики союздук республикалар; по союзной линии союз боюнча/.

СПАД төмөндөө /тартылуу, азаюу, кемүү спад производства в капиталистическом мире капиталисттик дүйнөдө өндүрүштүн төмөндөшү, спад весенних вод жазгы суунун тартылышы/.

СПАЙКА дайкалөө, чыретүү /I. спайка концов нефтепроводов нефть проводдорунун учтарын чыретип кошуу; 2. байланыш, биримдик, ынтымактуулук, дружеские собрания молодежи назывались вечерами спайки жаштардын достук мүнөздөгү жыйналыштары ынтымактын «кечелери деп аталган/.

СПАРТАКИАДА спартакиада /спорттун ар кандай түрлөрү боюнча командалардын жана коомдордун мелдештери; зимняя спартакиада кышкы спартакиада/.

СПАРТАНЕЦ спартанец /1. байыркы гректик Спарта мамлекетинин кийинчилик турмушка баш багып, өтө чыдамкай жана туруктуу болгон граждандык; 2. чыдамкай, чыйрак, туруктуу адам; шести спартанский образ жизни спартанча өмүр сүрүү, спартанское воспитание спартандык тарбия, жийиркенчиликке чыдамдуу болгондай тарбиялоо/.

СПЕКУЛЯНТ спекулянт /алып сатар, кымал кылык/.

СПЕКУЛЯТИВНЫЙ спекулятивный /спекулятивные цены на товары товарларды спекулянттык баада сатуу, спекулятивная сделка спекулянттык бүтүм кассо/.

СПЕКУЛЯЦИЯ спекуляция /тез жана оңой-сайлап баюу максатында, алып сатардык менен күнүгүлгөн соода иши. СССРде бул кылык болуп саналат/.

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ специализация /1. адистикке үйрөтүү; 2. адистештирүү; белгилүү бир багыт алуу; специализация производства өндүрүштү адистештирүү/.

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ өнөрканын адистештирилиши

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА айыл чарба өндүрүшүн адистештирүү /айыл чарбасында эмгекчин коомдук бөлүнүшүнүн формасы; мында айрым совхоздор менен колхоздордо бир түрдүү продукцияларды өндүрүп чыгаруу топтоштурулат. Бул чара айыл чарба продуктуларын өндүрүүнү кебейтүп, анын өздүк наркын төмөндөтөт, эмгек өндүрүмдүүлүгүн көтөрүлтөт, керди к.б. өндүрүш каражаттарын натыйжалуу пайдалануурга өбөлгө түзөт/.

СПЕЦИАЛИСТ адис /специалист по радиотехнике радиотехника боюнча адис/.

СПЕЦИАЛЬНОСТЬ адистик /работать по своей специальности өз адистиги боюнча иштөө. Он по специальности инженер ал адистиги боюнча инженер/.

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ДЕНЕЖНЫЕ ФОНДЫ атайын акча фондулары

СПЕЦИФИКА өзгөчөлүк, специфика /бир нерсенин, кубулуштун өзгөчө касиети, специфика научной работы илимий иштин өзгөчөлүгү/.

СПЕЦКУРС /специальный курс/ атайын курс /жогорку окуу жайында өзгөчө программа боюнча окулуучу сабак, лекция; профессор ведет спецкурс по атомной энергии профессор атом энергиясы боюнча атайын сабак өткөрөт/.

СПИКЕР спикер /Англиядагы обшиналар палатасынын жана АКШдагы өкүлдөр палатасынын председатели. Англияда спикер парламенттик заседанияны өткөрүүдө чон укуктуу; ал жарыш сөздү токтотуп, сүйлөп жаткандын сөзүн бөлүүгө ж.б. акысы бар/.

СПИРИТУАЛИЗМ спиритуализм /идеалистик философиялык окуу; ал духту дүйнөнүн алгачкы негизгиси деп таанып, материяны таанып-билүүнү жокко чыгарат, духту реалдуу деп таанийт, таанып-билүүнү жокко чыгарып аны ишенүүчүлүк менен алмаштырат/.

СПОСОБ жол, нк, арга /способ изготовления орудия труда эмгек куралдарын жасап чыгаруу жолу/.

СПОСОБ ПРОИЗВОДСТВА өндүрүштүк жол /коомдун жашоосуна, өнүгүшүнө зарыл болгон материалдык байлыктарды өндүрүү жолу. Ал өндүргүч күчтөр менен өндүрүштүк мамилелерден турат. Өндүрүштүк жол коомдук түзүлүштүн негизин түзүп, анын мүнөзүн аныктайт. Коомдун саясий түзүлүшү, идеологиялык мекемелери, идеялары менен теориялары өндүрүш жолуна карата түзүлүп калыптанат. Тарыхта

өндуруштук жолдун 5 түрү белгилүү: алгачкы обшиналык, кулээлечүлүк, феодалдык, капиталистик жана коммунистик түзүлүштөр. Коммунистик өндуруштук жол буржуазиянын үстөмдүгүн кулатуунун, социалистик өндуруштук мамилелерди түзүүнүн, социалистик экономиканы өнүктүрүүнүн натыйжасында келип чыгат/.

СПРАВОЧНИК справочник /белгилүү бир маселелер боюнча маалымат берүүчү китеп, телефонный справочник телефон справочниги/.

СПРОВОЦИРОВАТЬ провокация кылуу /азгырып жаман ишке түртүү, көкүтүү сионисты спровоцировали Израиль на войну с арабами сионисттер Израилли арабдар менен согушууга көкүтүштү/.

СПРОС керектөө /на этот товар большой спрос бул товарларды сатып алуучулар көп; без спроса суроо-сопкутуз, уруксатсыз/.

СПРОС И ПРЕДЛОЖЕНИЕ керектөө жана сунуш /товарларга болуучу талаптар менен сунуштар. Суроо менен сунуш бири-бири менен дайыма байланышта болот/.

СПУТНИК спутник /1. искусственный спутник Земли Жердин жасалма спутниги, Луна—спутник Земли Ай—Жердин жандоочусу; 2. колдоо, түбөлүк жолдош; спутник моей жизни менин жолдошум/.

СРАЖАТЬСЯ урушуу, салгылашуу /сражаться за отечество Ата мекен үчүн урушуу; сражаться с врагами душмандар менен салгылашуу/.

СРАЖЕНИЕ уруш, согуш, кыргын /1. выиграть сражение урушта жеңип чыгуу; 2. мелдешүү, жарышуу/.

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ орто кылым /биздин замандын V-XV кылымдарын өз кучагына алган Европанын тарыхындагы доор; искусство средневековья орто кылымдык искусство; культура средневековья орто кылымдык маданият/.

СРЕДНЕМЕСЯЧНАЯ ЗАРАБОТНАЯ ПЛАТА орточо айлык кызмат акы

СРЕДНЕМЕСЯЧНЫЙ ВЫПУСК ПРОДУКЦИИ продукциянын орточо айлык чыгарылышы /продукциянын орто эсеп менен бир айда чыгарылышы/.

СРЕДНЯЯ ЗАРАБОТНАЯ ПЛАТА орточо кызмат акы /СССРде орточо квалификациялуу кызматкерлерге закон аркылуу белгиленген айлык кызмат акы. Элдин материалдык турмушун, кыргалчылыгын көтөрүлүүнү боюнча партия менен өкмөттүн дайыма көрген камкордугунун аркасында ал тынымсыз өсүп келе жатат, м.: ал 1976—1980-ж. ичинде орточо кызмат акы 170 сомго чейин көбөйөт, /1975-ж. 149,3 сом болгон/. Колхозчулардын кирешелери болсо 24—27 процентке көтөрүлөйт/.

СРЕДСТВО каражат /1. денежное средство акча каражаты; 2. чара, ыкма; всеми средствами добиваться цели бардык чараларды колдонуу менен максатка жетүү; 3. курал, шайман; средство связи байланыш куралдары/.

СРЕДСТВА ПРОИЗВОДСТВА өндуруш каражаттары /материалдык байлыктарды өндүрүү процессинде адамдар колдоно турган эмгек куралдары менен каражаттарынын жамыны, чогуусу/.

СРЕДСТВА ТРУДА эмгек куралдары /материалдык байлыктарды өндүрүү үчүн эмгек куралдарын, машиналарды, станокторду, аспаптарды, транспортту, өндуруштук имараттар менен курулуштарды ж.б. адамдын пайдаланышы/.

СРОК мөөнөт /срок службы в армии армияда кызмат өтөө мөөнөтү, срок трудового договора эмгек келишимдин мөөнөтү, срок службы основных фондов негизги фондулардын иштетилүү мөөнөтү; срок окупаемости средств жумшалган каражаттардын өзүн актоо мөөнөтү. Без срока мөөнөтсүз, түбөлүк, биротоло. На отдых.

ни сроку не давать эс алдырбоо, баш кетертпей коюу/.

ССУДА кариз, ссуда /долгосрочная ссуда узак мөөнөткө берилген кариз; безвозвратная ссуда кайтарып берилгисиз кариз; ссуда-получатель карыз алуучу/.

ССУДНЫЙ КАПИТАЛ ссудалык капитал /белгилүү процент түрүндө пайда алуу үчүн менчик ээси-капиталист тарабынан башка капиталисттерге убактылуу карызга берилген акча, капитал/.

ССЫЛКА сургунге айдоо /приговорить к ссылке сургунге айдоого өкүм кылуу; 2. талуу, далил келтирүү, мисал кылып алуу; ссылочное примечание шилтеме эскертүү/.

СТАБИЛИЗАЦИЯ стабилдештирүү /туруктуу, бекем абалга келтирүү/.

СТАБИЛИЗАЦИЯ ЦЕН баалардын стабилдештирүү /баалардын өзгөрүлбөө туруктуу абалга келтирүү/.

СТАВКА ставка, штаб /I. ставка Верховного Главнокомандующего Жогорку Башкы командачынын ставкасы, штабы; 2. айлык акча, айлык эмгек акы, маяна; повышение ставок айлык акынын жогорулатуу. Очная ставка беттештирүү, кездештирүү. Делать ставку на кого-либо бирөөгө ишенүү/.

СТАВКА ТАРИФНАЯ тарифтик ставка

СТАГНАЦИЯ стагнация /өнөр жайда, соодада жана эл чарбасынын башка тармактарында кылбай токтоп калуу абалы/.

СТАДИЯ стадия, баскыч /бир нерсенин өнүгүү процессиндеги белгилүү бир баскыч, өнүгүү фазасы; империализм—высшая стадия капитализма империализм—капитализмдин жогорку баскычы/.

СТАЖ стаж /I. партийный стаж партиялык стаж, трудовой стаж эмгек стажы; 2. стаж, белгилүү бир адистик, кесип алуу үчүн милдеттүү түрдө өтүлүүчү иштин мөөнөтү, проходить стаж тажрыйба алуу/.

СТАНДИРОВКА стандировка /кандайдыр-бир ич боюнча синоодон өтүү мөөнөтү/.

СТАНДАРТ стандарт /I. үлгү, изготовлять по стандарту стандарт боюнча касап чыгаруу; общесоюзный стандарт калыс союздук стандарт; 2. өлчөм, чен, золотой стандарт в денежном обращении акча күгүртүүдөгү алтын стандарт; 3. шаблон, трафарет, конумуш; стандартная фраза баягы эле сөздөр, айтылып жүргөн эле кеп/.

СТАНДАРТИЗАЦИЯ стандартташтыруу /СССРде сырье, жарым фабрикат, материал жана даяр буюмдарга коюлуучу калыс талаптарды жана чендерди мамлекет тарабынан белгилөө; өндүрүштү рационалдуу уюштуруу максатында чыгарып жаткан же чыгаруучу буюмдардын түрүн белгилүү бир санга келтирүү; стандартные детали стандарттуу детиктер/.

СТАНИЦА станица /казак-орустардын кыштагы, кубанские станицы Кубандагы станицалар, кыштактар/.

СТАНКОСТРОИТЕЛЬНАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ станок жасоочу өнөр жай /станок ткацкий токуучу станок ; станочный парк станоктук парк/.

СТАРЕЙШИНА карыя, ак сакал /уруучулук коомдун башчысы, совет старейшин карылар совети/.

СТАРОСТА староста /эски Россияда селолук жерде административдик-полициялык милдетти аткаруучу шайланма адам, сельский староста селолук староста/.

СТАРТ старт /бир нерсени ийгиликтүү баштоо; хороший старт берет советский народ в новой пятилетке жаңы беш жылдыкта совет эли ийгиликтүү башталы/.

СТАРЫЙ РЕЖИМ эски режим /Россияда 1917-ж. февраль революциясына чейинки мамлекеттик түзүлүш ушундайча аталган/.

СТАРЫЙ СВЕТ эски дүйнө /Америка ачылганга дейре эле белгилүү

болгон Европа, Азия жана Африканын европалыктарча аталышы; ал эми Американы жаңы дүйнө деп аташкан/.

СТАТИСТИКА статистика /I. коомдун жана эл чарбасынын өнүгүшүндөгү сан жагынан өзгөрүүлөр жөнүндөгү илим; сельскохозяйственная статистика айыл чарба статистикасы; 2. ар кандай кубулуштарды, нерселерди эсепке алуу, статистика рождаемости туулгандарды эсепке алуу, статистика преступлений кылмыш иштеринин статистикасы; 3. айрым так илимдерде колдонулуучу изилдөөнүн өзгөчө методу математическая статистика математикалык статистика/.

СТАТС-СЕКРЕТАРЬ стато-секретарь /I. айрым өлкөлөрдө кээ бир министрлердин, алардын орун басарларынын же айрым ведомстволордун башчыларынын ыйгиялдуу титулу; АШШда—тышкы иштер министри; 2. эски Россияда - падышанын сарайындагы жогорку чиновниктердин наамы/.

СТАТУС статус /I. эл аралык мааниде - абал; дипломатический статус дипломатиялык статус; статус независимости государства мамлекеттин көз каранды эместигинин статусу; 2. жобо, Статус депутатов Депутаттар статусу; СССРдеги Советтердин депутаттарынын укуктары жана милдеттери жөнүндөгү жобо/.

СТАТУС-КВО статус-кво /эл аралык мааниде термин; жаман турган же мурда болгон бир нерсени билдирүү; восстановить статус-кво договора мурда болгон келишимди калыбына келтирүү. Сохранить статус-кво статус-квону сактоо/.

СТАТУТ статут /I. закон, устав, жобо, статут международного суда ООН ООндун эл аралык сотунун статуту; статут ордена Славы труда Эмгек даңкы орденинин статуту; оккупационный статут четырех держав төрт державанын оккупациялык статуту; 2. Англия менен

АШда закондун аты, парламенттин актысы/.

СТАТЬЯ статья, макала /I. газетная статья газеталык макала; 2. статья закона закондун статьясы; 3. доходные и расходные статьи бюджета бюджеттин кирешө жана расходдоо статьялары; 4. животноводчество—важная статья в сельском хозяйстве мал чарбасы—айыл чарбанын маанилүү тармагы. По всем статьям бардык жагынан; 5. разряд, топ/.

СТАХАНОВЕЦ стахановчу

СТАХАНОВСКОЕ ДВИЖЕНИЕ стахановдук кыймыл /социалисттик өндүрүштүн новаторлорунун эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу жана техниканы мыкты пайдалануу үчүн 1935-жылы социалисттик мелдешти жогорку, жаңы этабы катарында пайда болгон массалык түрдөгү кыймыл. Бул кыймылды Донбасстагы көмүр шахтасындагы забойчу Алексей Стаханов баштаган. Эл чарбасынын бардык эле тармагында анын колун колдоочулар бар/.

СТАЦИОНАР стационар /дайыма бир жерде туруучу нерсе, мекеме/.

СТАЧКА стачка /I. забастовканын эле өзү, стачка железнодорожников темир жолчулардын стачкасы; 2. бирөөгө каршы жыйрын, тыкыр, көп ичинен сүйлөшүү, келишүү, макулдашуу; реакционные партии находились в стачке с буржуазным правительством реакциячыл партиялар буржуазиялык өкмөт менен астыртан келишип алышкан/.

СТАЧЕЧНИК стачкага катышкан адам /стачечный комитет стачкалык комитет/.

СТЕННАЯ ГАЗЕТА дубал газетасы

СТЕНОГРАММА стенограмма /стенограмма доклада докладдын стенограммасы/.

СТЕНОГРАФИЧЕСКИЙ ОТЧЕТ стенографиялык отчет /партиялык жана мамлекеттик жогорку органдардын с"ездеринин, сессияларынын ж.б. кийндарынын заседаниелеринде жасалган докладдар менен кары сездердун толук баяндамасы; стенографический отчет второй сессии Верховного Совета СССР СССР Жогорку Советинин экинчи сессиясынын стенографиялык отчету/.

СТЕНОГРАММА стенограмма /сүйленген сезду өзгөчө белгилер менен тез жазуу жолу/.

СТЕПЕНЬ даража, деңгээл /степень продуктивности животноводства мал чарбасынын азыктуулугунун деңгээли; ученая степень илимий даража/.

СТЕРЛИНГОВЫЙ БЛОК стерлинг блогу /Англия башында турган бир катар капиталистик өлкөлөрдүн акча жагынан болгон бирикмеси/.

СТИЛЬ стиль /1. белгилүү шартка же максатка ылайык сездердун өзөгү же адабий тилде колдонулуу өзгөчөлүгү; 2. бир сүрөтчүнүн, замандын, доордун же улуттун чагармаларына таандык болгон көркөмдүккө мүнөздүү нерсе. Киргизский национальный стиль в искусстве искусстводогу кыргыздын улуттук стили; 3. иштеги ыкмалардын, колдордун, методу; ленинский стиль в работе иштеги лениндик стиль; 4. жылдын саналышы, старый стиль эски стиль/.

СТИМУЛ стимул /түртүү берүүчү, кандайдыр-бир иште, аракетти жасоодо демилге туудуруучу, дем берүүчү нерсе. Социализмдин түшүндө эмгектин материалдык жана моралдык стимулдарын туура айкалыштыруу коммунистик ан-сезимдүүлүктү жогорулатат/.

СТИМУЛИРОВАТЬ стимулдаштыруу /демилге туудуруу, түртүү берүү; стимулировать развитие промышленности өнөр жайдын өнүгүшүнө түртүү берүү/.

СТИПЕНДИАЛЬНЫЙ ФОНД стипендиялык фонду

СТИРАНИЕ СОЦИАЛЬНО-КЛАССОВЫХ РАЗЛИЧИЙ В СССР СССРде социалдык таптык айырмачылыктардын жоюлуп баратышы

СТИХИЙНОСТЬ стихиялык /1. коомдогу уюшулбаган, чарчайыт, баш аламан кыймыл, күч; стихийность движения крестьянских масс против крепостничества дыйкандар массасынын крепостнойлук түзүлүшкө каршы стихиялык кыймылы; 2. кырсык, жапа, стихийное бедствие стихиялык кырсык/.

СТОИМОСТЬ нарк /1. өндүрүш процессинде товарга сиңген коомдук абстрактуу эмгек. Ал товар өндүрүүгө сарпталган коомдук зарыл эмгек менен белгиленет; стоимость товара товардын наркы; прибавочная стоимость кошумча нарк; потребительная стоимость керектөө наркы; меновая стоимость алмашуу наркы; 2. буюмдун, заттын акчалай баасы; акысы, стоимость купленной вещи сатып алган буюмдун баасы; стоимость перевозки ташуу акысы/.

СТОИЦИЗМ стоицизм /1. байыркы Греция менен Римде материализм менен идеализмдин ортосунда олку-солкулукту билдирген рационалисттик философиялык окуу; 2. чыдамдуулук, туруктуулук; проявить стоицизм чыдамдуулукту, туруктуулукту көрсөтүү/.

СТОЙБИЩЕ конуш /көчмөн элдердин конушу, жайы, түнөгү/.

СТОЙКИЙ ХАРАКТЕР туруктуу мүнөз

СТОКГОЛЬМСКОЕ ВОЗЗВАНИЕ Стокгольм чакырыгы /1950-ж. мартта Стокгольмдо /Швеция/ тынчтыкты жактоочулардын бүткүл дүйнөлүк конгрессинин туруктуу комитетинин атом куралдарына тыюу салуу, ага эл аралык катуу контролдукту орнотуу боюнча чакырыгы. Тынчтыктын Бүткүл дүйнөлүк советинин 1976-ж. майдагы жаңы Стокгольмы чакырыгына жарыша куралдануунун токтотуу, куралсыздандыруу боюнча

дүйнө жүзүнүн элдерине кайрылган эле. Көп өлкөлөрдө ал чакырыкка кол коюу жүргүзүлдү/.

СТОЛИЦА борбор /Москва--столица Советского Союза Москва--Советтер Союзунун борбору/.

СТОЛКНОВЕНИЕ кагылыш, урунуш, урунуу /1. столкновение автомобилей автомобилдердин кагылышуусу; 2. уруш, кагылыш, вооруженное столкновение куралдуу кагылыш; 3. жаңжал, чыр, чатак; избегать столкновений жаңжалдардан качуу; 4. карама-каршы келүү, кайчы болуу; столкновение противоположных интересов таламдардын карама-каршы келиши/.

"СТОЛЫПИНСКИЙ ГАЛСТУК""столыпиндик галстук"/өтмө мааниде: дарга асуу. Биринчи орус революциясы /1905-1907-ж.ж./ кеңилип калгандан кийин, 1907--1910-жылдарда Россияда ыраймсыз жазалоо чаралары колдонулуп, премьер-министр П.А. Столыпиндин буйругу боюнча нечен мингеген революционерлер, жумушчулар камакка алынган жана көбү дарга асылып өлтүрүлгөн. Өлкө даргага киш толуп кеткен. Ошондон "столыпиндик галстук" деген лакап келип чыккан/.

СТОЛЫПИНСКАЯ РЕАКЦИЯ столыпиндик реакция /қ. СТОЛЫПИНСКИЙ ГАЛСТУК/.

СТОЛЫПИНСКАЯ АГРАРНАЯ РЕФОРМА столыпиндик агрардык реформа /Россиядагы падыша өкмөтүнүн агрардык чаралары; 1906--11-жылдарда жүргүзүлүп, самодержавиенин кыштактагы таянычы катарында кулактарды күчөтүүгө, өнөр жайды арзан жумушчу күчү менен камсыз кылуу үчүн дыйкандар массасын эмгектин резервдик армиясына айландырууга багытталган. Указ боюнча дыйкандар Сибирге, Ыраакы Чыгышка, Орто Азияга ж.б. жерлерге көчүрүлгөн. Бул чаранын демилгечиси падышалык министр Столыпин болгондуктан, реформа да ошондой деп аталып калган/.

СТОРОНА тарап, жак, багыт /1. договаривающиеся стороны макулдашуучу тараптар; враждующиеся стороны каршылашуучу тараптар; 2. өлкө, журт, эл, жер, родная сторона туулуп өскөн жер, жыт на чужой стороне башка өлкөдө жашоо; победа будет на нашей стороне жеңиш биз жакта болот, биз жеңип чыгабыз; 3. туугандык жак, для обеих сторон мартеби таяке. Отпустить на все четыре стороны колу жолуң бош, кайда барсаң анда бар деп коё берүү; шутки в сторону тамашаңды кой, тамашага чалба/.

СТОРОННИК тарапкер, жактоочу /сторонник абсолютизма абсолютизмди жактоочу; сторонники мира тынчтыкты жактоочулар/.

СТОРТИНГ стортинг /Норвегиянын парламентинин наамы. Анын мүчөлөрү түздөн-түз калк тарабынан шайланышат. Стортинг--лагтинг деген жогорку палата менен Одельстинг деген төмөнкү палатадан турат/.

СТРАЖНИК сотжник /1. падышалык Россияда--селодук жерлердеги полициялык төмөнкү чин; 2. кайтаруучу, күзөтчү/.

СТРАНА өлкө /1. страна Советов Советтер өлкөсү; 2. жер, аймак, далекая страна алыскы жер/.

СТРАНЫ НАРОДНОЙ ДЕМОКРАТИИ элдик демократия өлкөлөрү /экинчи дүйнөлүк согуштан кийин чыгыш Европа менен Азиянын социализм жолуна түшкөн айрым өлкөлөрү/.

СТРАНЫ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ОРИЕНТАЦИИ социалисттик багыт алган өлкөлөр /Азия менен Африкадагы капиталисттик жолду четтеп, социалисттик багыт алган өлкөлөрү: Алжир, Сирия, Ирак, Бирма, Гвинея, Конго Эл Республикасы, Танзания, Сомали, Йемен Элдик Демократиялык республикасы өнүгүүнүн капиталисттик жолун четтеп өтүп, коомду социалисттик түрдө өзгөртүүгө умтулууда. Аларда улут-

тук экономикадан чет өлкөлүк капитал сурулуп чыгып же капиталистик сектор чектелүүдө, мамлекеттик сектор түзүлүп, өлкөнү индустриалаштырууга багыт алынган, агрардык реформа жүргүзүлүп, пландаштыруу колдонулууда. Бул өлкөлөрдү СССР жана социалистик өлкөлөр колдоодо жана жардам көрсөтүүдө/.

СТРАТЕГ стратег /полководец, чебер жолбашчы, стратегияны ыкты билген адам; в лице В.И. Ленина он имеет великого теоретика марксизма, выдающегося стратега революции В.И. Ленин марксизмдин улуу теоретиги, революциянын эң көрүнүктүү стратеги болгон/.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ТОВАРЫ стратегиялык товарлар /куралдуу күчтөрдү жабдуучу согуштук өнөр жай товарлары; согуш куралдары, кийимдер, азык-түлүктөр ж.б./.

СТРАТЕГИЯ стратегия /1. согуштук ири операцияларды, бүткүл согушту жүргүзүү искусствосу жана ал жөнүндөгү илим; стратегия молниеносного удара чагылгандай тез сокку уруу стратегиясы; 2. коомдук, саясий күрөшкө жетекчилик кылуу искусствосу; стратегия революционного движения революциялык кыймылдын стратегиясы/.

СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА КОММУНИСТИЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ коммунисттик кыймылдын стратегиясы жана тактикасы /жумушчу табынын жана бардык эмгекчилердин революциячыл тап күрөшүнө жетекчилик кылуунун илими жана искусствосу. Анын теориялык негизи марксизм-ленинизм болуп саналат. Коммунисттердин күрөшүнүн бардык этаптарындагы стратегиялык линиясы түпкү максатка--коммунизмди курууга багытталган. Эл аралык коммунисттик кыймылдын азыркы этабындагы стратегиясынын максаты тынчтык, демократия, улуттук көз карандысыздык жана социализм үчүн күрөшү болуп эсептелет/.

СТРАХ коркуу /1. коркунуч; 2. жоопкерчилик, риск жоопкерчиликти өз мойнуна алуу. У страха глаза велики өтмө мааниде: коркконго көп көрүнөт/.

СТРАХОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ мамлекеттик камсыздандыруу

СТРАХОВАНИЕ ИМУЩЕСТВА мүлктү камсыздандыруу

СТРАХОВОЙ ФОНД ОБЩЕСТВА коомдук камсыздандыруу фондусу/коомдун кереги үчүн социалистик эл чарбасында түзүлүп жаткан өндүрүш каражаттары менен керектөө буюмдарынын резервдери/.

СТРЕЛЕЦ стрелец /XVI-XVII кылымдарда орус мамлекетиндеги туруктуу аскердик бөлүктүн жоокери/.

СТРОЙ түзүлүш /государственный строй мамлекеттик түзүлүш, укрепление социалистического строя социалисттик түзүлүштү чыңдоо/.

СТРУКТУРА түзүлүш, структура /структура государственного аппарата мамлекеттик аппараттын түзүлүшү/.

СТРУКТУРА ПАРЛАМЕНТА парламенттин структурасы /парламенттин палаталардын санына жараша болуучу ички түзүлүшү. Парламенттер бир палатадан же эки палатадан түзүлөт/.

СТУДИЯ студия /1. сүрөттөлүүдө мастерокана; 2. артисттерди даярдоочу театралдык коллектив; 3. кинофильмдерди чыгаруучу жай; 4. телевизордук берүүлөр жүргүзүлүүчү жай; студийные передачи студиялык берүүлөр/.

СТУПЕНЬ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА коомдун өнүгүү баскычы

СУББОТНИКИ КОММУНИСТИЧЕСКИЕ коммунисттик ишембиликтер/жумушчулардын, кызматчылардын жана дыйкандардын социалисттик коомго ишемби күндөрү өз ыктыяры менен бекер иштеп берүүсү. Биринчи ишембилик 1919-ж. 10-майда Москвадагы сортировкалоочу темир жол станциясында ушулган. 1920-ж. 1-майда бүткүл россиялык эмгек

ишембилиги үшүлүп, буга В.И. Ленин да катышкан. Азыр ар жыл апрель айында В.И. Ленинди туулган күнүнө арналып, бүткүл өлкөдө ишембиликтер өткөрүлүүдө. Анда түшкөн каражаттар совет өлкөсүн социалдык керектөөлөрүнө жумшалат. Совет өлкөсүн ишембиликтерге жапырт катышуусу эмгекке коммунисттик мамиле кылуунун үлгүсү болуп саналат/.

СУБВЕНЦИЯ субвенция /мамлекет тарабынан чарбанын айрым тармактарына, ишканаларга жана аның өзөрине берилүүчү финансылык жардам/.

СУБКОНТИНЕНТ субконтинент /материктин, континенттин географиялык жактан так чектелген кеңири аймагы; правительства обеих стран стремятся установить мир на индо-пакистанском субконтиненте эки өлкөнүн өкмөттөрү индия-пакистан субконтинентинде тынчтыкты орнотууга умтулуп батышат/.

СУБОРДИНАЦИЯ субординация /кызматта кенжелердин чоңдорго баш ийүүсү/.

СУБСИДИЯ субсидия /мамлекеттин же мамлекеттик мекеменин башка мамлекетке, мекемелерге, айрым адамдарга берүүчү акчалай же натуралай жардамы; государственная субсидия на военные заказы согуштук заказдарга мамлекеттин берүүчү субсидиясы/.

СУБСТАНЦИЯ субстанция /бардык заттардын, күбүлүштардын алгачкы негизи, мазмуну. Материалистер мындай субстанция деп материяны эсептешсе, идеалистер духту, идеяны, күдайды эсептешкен/.

СУБСТРАТ субстрат /1. көрүнүштөрдүн жалпы негизи; 2. микроорганизмдер өнүгө турган азыктандыруучу чөйрө/.

СУБ"ЕКТ суб"ект /1.адам; аң-сезими жана эрки бар, максатка ылайыктуу иш-аракет кылып турган нерсе; 2. дүйнөнү таанып билүүчү жана өзгөртүүчү адам/.

СУБ"ЕКТИВИЗМ суб"ективизм /об"ективдүү реалдуу дүйнөнүн адамдын аң-сезимине көз каранды эместигин тануучу философиялык илимге карши болгон багыт; к. ВОЛЮНТАРИЗМ; 2. калыстыгы жок мамиле; в его мнениях много суб"ективизма анын айткан пикиринде суб"ективизми көп/.

СУБ"ЕКТИВИСТ суб"ективист /суб"ективизмди жактоочу, колдоочу адам/.

СУБ"ЕКТИВНЫЙ суб"ективдүү /1. жеке адамга таандык нерсе; суб"ективный взгляд суб"ективдүү көз караш; 2. калыстыгы жок, суб"ективная оценка калыстыксыз баалоо; 3. тарыхый окуялардын өнүгүшүндөгү об"ективдүү шарттардан айырмаланып суб"ективдик факторлордун болушу/.

СУВЕРЕНИТЕТ суверенитет /1. мамлекеттин, улуттун көз каранды эместиги, чет өлкөлөрдүн кийлигишүүсүз ички жана тышкы саясатын жүргүзүүдө мамлекеттин саясий жактан толук көз каранды эместиги жана өз алдынчалыгы; придерживаться принципов взаимного уважения суверенитета двух государств эки мамлекеттин суверенитетин өз ара калыстоо принцибин колдонуу; жогорку бийликтин укугу/.

СУБАРЕНДА субаренда /пайда табуу үчүн өзү арендага алган мүлктү бирөөнө арендага берүү/.

СУВЕРЕННЫЙ суверендүү /көз каранды эмес, суверенное право суверендүү укук, суверенная власть суверендүү бийлик/.

СУВОРОНЕЦ суворовчу /Суворов атындагы аскердик окуу жайында тарбияланып жаткан бала, курсант/.

СУВОРОВСКОЕ ВОЕННОЕ УЧИЛИЩЕ Суворовдук аскердик окуу жайы /СССРдеги А.В. Суворовдун наамында 1941-жылы 21-августта ушул-

ган аскердик орто окутуу-тарбиялоо жайы. Аскер кызматына тарбиялап орто билим берет, окуу мөөнөтү 7 жыл, II жактан тартып алынат, аны бүткөндөр жогорку аскердик окуу жайларына киберилет/.

СУД сот /I. народный суд эл соту, товарищеский суд жолдоштук сот, Верховный суд Жогорку сот, дела передать в суд иште сотко берүү, находиться под судом соттуу болуу; 2. пикир, вынести на суд общественности коомчулуктун талдоосуна /окна/ коюу, салуу/.

СУДЕЙСКАЯ КОЛЛЕГИЯ судьялык коллегия /спорттук мелдештин катышуучуларынын, командалардын иштин баалоочу орган/.

СУД ЛИНЧА линча соту К. ЛИНЧЕВАНИЕ

СУДИЛИЩЕ соттоо /сот адилеттүүлүгүнүн нормаларын одоно түрдө бузуп, күнөөсүз адамдарды ак жеринен күйгүзүп жүргүзүлгөн сот "процесси"/.

СУДЬБА тагдыр /жазмыш, пешене, насип; связать свою судьбу с кем-либо бирөө менен өз тагдырын коштоо; думать о судьбах народа элдин тагдыры жөнүндө ойлоо, кам көрүү; оставить на произвол судьбы эмне болсо ошол болсун деп таштап коюу/.

СУДЬЯ судья /народная судья эл соту/.

СУЕВЕРИЕ ырым-жырым, жок нерсеге ишенүү

СУЖДЕНИЕ ой, пикир, түшүнүк /высказать свое суждение өз пикирин айтуу; 2. ойлоо, ой жүгүртүү, түшүнүктүн айкалышы болгон ойдун формасы, мында бири экинчисин белгилейт, ачат/.

СУЛТАН султан /Чыгыштагы айрым мусулман өлкөлөрүндө монархтын титулу; турецкий султан Түркиянын султаны/.

СУЛТАНАТ султандын бийлиги

СУРРОГАТ суррогат /жасалма, алмаштыруучу; пищевые суррогаты тамак-аш суррогаттары, суррогат алмаза жасалма алмаз; денежные

суррогаты акчанын ордуна жүрүүчү баалуу кагаздар, облигация ж.б./.

СУТОЧНЫЙ ГРАФИК РАБОТЫ иштин суткалык графиги

СУТЯЖНИЧЕСТВО чырдашуучулук, соттошуучулук /кара ниеттик менен бирөөну жамандап, андан өзүнө пайда табуу, ыгы жок аризданып соттошуу/.

СУФРАЖИЗМ суйфражизм/капиталисттик өлкөлөрдөгү аялдардын буржуазиялык көймөлү. Бул көймөл аялдарга шайлоо укугун берүүнү талап кылуу менен гана чектелип, алардын социалдык абалын жакшыртууну талап кылган эмес. Көймөл XIX к. экинчи жарымында Великобританияда башталып, XX к. башында АКШга, Германияга ж.б. өлкөлөргө тараган. Ал көймөл эмгекчи аялдарга таянбагандыктан, жалпы элдик мүнөзгө ээ боло албай, I дүйнөлүк согуштан кийин токтолуп калган/.

СУЩЕСТВОВАНИЕ жашоо, тиричилик кылуу, күн көрүү /форма существования материи материянын жашоо формалары, борьба за существование тиричилик кылуу үчүн күрөш/.

СУЩЕСТВЕННОЕ РАЗЛИЧИЕ МЕЖДУ ГОРОДОМ И ДЕРЕВНЕЙ шаар менен кыштактын ортосундагы айырмалар /социалисттик коомдогу шаар менен кыштактын ортосундагы социалдык-экономикалык жана маданий турмуштук айырмалардын чегүүсү. Эски заманда шаардын кыштакты эксплуатациялоочу кезиндеги карама-каршылыктар азыр жоюлган. Бирок социализм түшүндө: өндүргүч күчтөрдүн өнүгүү деңгээлиндеги айырма, социалисттик менчиктин эки формасы, эмгекти коомдук уюштурууда жана кирешелерди бөлүштүрүү формаларында жумушчулар менен колхозчулардын ортосундагы айырма, маданияттын, турмуш-тиричиликтин деңгээлинде ж.б. айырма дагы эле сакталып калат. КПСС коммунисттик курулуштун күрүшүндө шаар менен кыштактын ортосундагы олуттуу

айырмаларды жоюу милдетин чечип жатат/.

СУЩЕСТВЕННОЕ РАЗЛИЧИЕ МЕЖДУ ФИЗИЧЕСКИМ И УМСТВЕННЫМ ТРУДОМ күч эмгеги менен акыл эмгегинин ортосундагы айырмалар /социалистик коомдо адамдардын күч эмгеги менен акыл эмгегинин ортосундагы социалдык-экономикалык жана маданий турмуштук айырмалардын чоңуусу. СССРде социалистик коомду куруунун натыйжасында күч эмгеги менен акыл эмгегинин ортосундагы кескин карама-каршылыктар жоюлган. Бирок социализмдин тушунда күч эмгеги менен акыл эмгегинин ортосунда олуттуу айырма али да сакталып калат, алар эмгекти коомдук уюштуруудагы ролдору, акыл жана күч эмгектеринде иштеген адамдардын өндүрүштүк иш-аракеттеринин мүнөзү менен мазмунундагы айырма; маданий-техникалык жактан деңгээлдеринин бирдей эместиги, ар түрдүү социалдык топторго таандык болушу ж.б. Коммунистик партия коммунистик курулуштун жүрүшүндө бул айырмачылыктарды жоюу милдетин коюуда/.

СФЕРА ВЛИЯНИЯ таасир чөйрөсү /империалисттердин саясий жана экономикалык таасири астында турган өлкөнүн территориясы же территориясынын бир бөлүгү/.

СФЕРА МАТЕРИАЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА материалдык өндүрүш сферасы, чөйрөсү

СФЕРА ТОРГОВЛИ соода сферасы

СХЕМАТИЗМ схематизм /ой-пикирди, теорияны өзөгү же казуу турунда баяндоодо реалдуу нерсе же кубулуш тууралуу жалпы үстүртөн, болжолдуу түрдө жөнөкөйлөтүп көрсөтүү; даяр жөнөкөй схемалар менен гана ой жүгүртүүгө шектуулук. Догматизм менен начетничествонун көрүнүштөрүнүн бири/.

СХОД жыйын /сельский сход селолук жыйын/.

СХОЛАСТИКА схоластика /1. орто кылымдагы философия менен диний идеологиянын башкы багыты; 2. турмуштан жана практикадан таптакыр ажыраган формалдуу билим; начетничество/.

СЪЕЗД КПСС КПССтин с"ези /партиянын жогорку органы болуп саналат. Ал Борбордук Комитеттин, Борбордук текшерүү комиссиясынын ж.б. борбордук уюмдардын отчетторун угат жана бекитет; партиянын Уставы менен Программасын карап чыгат, өзгөртөт жана бекитет, ички жана тышкы саясат маселелери боюнча партиянын багытын аныктайт, коммунистик курулуштун эң маанилүү маселелерин карап чыгат жана чечет, партиянын борбордук органдарын шайлайт. Партиянын кезектеги с"ези кеминде 5 жылда бир чакырылат, кезексиз с"езд БКнын демилгеси же партиянын жалпы мүчөлөрүнүн үчтөн биринин талабы боюнча эки айдын ичинде чакырылат. С"ездге өкүл жиберүү нормасы БК тарабынан белгиленет/.

СЫРЬЁ сырье /источники сырья сырье булактары; сельскохозяйственное сырьё айыл чарба сырьёсу; военно-стратегическое сырьё согуштук-стратегиялык сырье/.

СЭР сэр /Англияда, АКШда жана англис тилинде сүйлөгөн айрым өлкөлөрдө эркек кишиге кайрылуунун сылык формасы; Великобританияда дворяндарда ушундай деп кайрылышчу/.

СЮЗЕРЕН сюзерен /Батыш Европада феодализм доорундагы мамлекеттин же вассалдардын башчысы болгон ири феодал, король, князь, граф ж.б./.

СЮЗЕРЕНИТЕТ сюзеренитет /феодализмдин тушунда вассалдарга сюзерендин бийлик кылышы/.

ТАБУ табу /1. байыркы элдерде кандайдыр-бир кыймыл-аракетке, сөзгө же буюмга уруу аксакалдары тарабынан тыюу салуу; 2. бир нерсеге катуу тыюу салуу, бир нерсенин таптакыр кол тийбестиги, ыйыктыгы/.

"ТАЙНСТВЕННАЯ ИМПЕРИЯ" "Жашыруун империя" /к. ЦРУ/.

ТАЙНА жашыруун сыр /военная тайна согуштук сыр; государственная тайна мамлекеттик сыр; тайна успехов ийгиликтердин сыры, тайыпык жашыруун жер/.

ТАЙНОПИСЬ жашыруун жазуу /марттуу жазуу, криптография; мындай жазууну билбеген башка адам окуй албайт/.

ТАЙНОЕ ГОЛОСОВАНИЕ жашыруун добуш берүү

ТАЙНЫЕ ВЫБОРЫ жашыруун шайлоо /жашыруун добуш берүү аркылуу жүргүзүлүүчү шайлоо/.

ТАЙНЫЕ ДОГОВОРЫ жашыруун келишим /мамлекет башчыларынын элден жашырын түзгөн келишимдери. Мындай келишимдер көбүнчө буржуазиялык өлкөлөр тарабынан империалистик басып алуучу саясатта түзүлөт. М.: 1915-ж. англиялык-француздук-россиялык жашыруун келишим түзүлгөн. Падыша өкмөтүнүн жашыруун келишимин Совет өкмөтү жарыялап, алардын максаттарын элге ашкерелеген/.

ТАКСА такса /мамлекет же жергиликтүү башкаруу органдары тарабынан товарларга белгиленген баа; эмгекке жана аны төлөөгө төлөнүүчү акы/.

ТАКТИКА тактика /военная тактика согуш тактикасы, тактика коммунистической партии коммунисттик партиянын тактикасы; белгилүү учурда көздөгөн максатка жетүү үчүн коммунисттердин колдонулуучу күрөш жолу, методдору; тактический успех тактикалык ийгилик/.

ТАМОЖЕННАЯ ПОЛИТИКА таможналык саясат /чет өлкөлөрдөн келтирилүүчү жана өз мамлекетинен сыртка чыгарылуучу товарларды төлөө боюнча чаралардын системасы; мамлекеттик тышкы соода саясатынын составдык бөлүгү/.

ТАМОЖЕННАЯ ПОШЛИНА таможналык баж

ТАМОЖНЯ таможня /мамлекеттик чек арадан товар, бүк, буюм алып өтүүнү текшерүүчү мамлекеттик атайын мекеме; таможенный осмотр таможналык кароо/.

ТАНТИЕМА тантьема /капиталистик өлкөлөрдө акционердик коомдордун, ишканалардын жана соода фирмаларынын жетекчилерине ишкананын алган пакта пайдасынан төлөнүүчү кошумча сыйлык/.

ТАРИФН ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ кызмат акынын тарифи /кызмат акы төлөөнүн формасы/.

ТАРИФИКАЦИЯ тарификация /бир нерсенин өлчөмүн, нормасын белгилөө; эмгекке акы төлөөнүн өлчөмүн белгилөө; произвести тарификацию работников народного образования эл агартуу кызматкерлерин тарификациялап өткөрүү/.

ТАРИФНАЯ СЕТКА тарифдик сетка /квалификациясына жарата кумушчуларга жана кызматтыларга төлөнө турган эмгек акынын ез ара катышын көрсөтүүчү өлчөм/.

ТАРИФН тарифтер /ар түрдүү кызматтарга төлөнүүчү өлчөмдү, баанн белгилөөчү ставкалардын системасы. Анын негизги түрлөрү: транспорттук, байланыш, коммуналдык, таможналык тарифтер. Капиталистик өлкөлөрдө бул тарифтер монополиялык баалардын бир түрү болот. Социалистик өлкөлөрдө тарифтер пландуу баалардын бир формасы болуп эсептелет/.

ТАСС ТАСС /Советтер Союзунун Телеграф Агентствосу, 1925-ж. 10-июлда түзүлгөн. Советтик басма сөздөрдү, радио жана телевидениени СССРдеги жана чет өлкөлөрдөгү жаңылык кабарлар менен камсыз кылып туруучу орган; бардык республикаларда анын жергиликтүү органдары жана чет өлкөлөрдүн көбүндө бөлүмдөрү бар/.

ТАФТА-ХАРТЛИ ЗАКОН Тафта-Хартли закону /АКШда 1947-ж. 23-июнда сенатор Тафта менен өкүлдөр палатасынын мүчөсү Хартлинин намынан алынган кумушчуларга карш багытталган закон; закондун башкы максаты-кумушчулардын стачкалык күрөшүн токтотуу. Бул боюнча ири таштоодон тарткан биримди ишкана эелери сот аркылуу профсоюздардан өндүрүп алууга укуктуу болушкан. Мамлекеттик мекемелердин кызматкерлерине стачка чыгарууга тыюу салынган/.

ТВЕРДЫНЯ чеп, крепость /1. Кронштадт-наша балтийская твердыня Кронштадт Балтикадагы биздин чебибиз; 2. тирек, таянч; Советский Союз-твердыня дружбы народов Советтер Союзу-элдердин достугунун тиреги/.

ТВОРЕНИЕ чыгарма /1. каратуу, новостройки пятилетки-творения советского народа беш жылдыктын жаңы курулуштары-совет элинин жаратмандары; 2. чыгарма, великое творение Пушкина Пушкиндин улуу чыгармалары/.

ТВОРЕЦ чыгаруучу, түзүүчү /советский народ-творец социалистического строя совет эли-социалистик түзүлүштү түзүүчү/.

ТЕГЕРАНСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ Тегеран конференциясы /союздаш үч державанын 1943-ж. 28-ноябрдан 1-декабрга чейинки Тегеранда болгон конференциясы. Ага СССРдин Министрлер Советинин Председатели И.В. Сталин, АКШнын президенти Ф.Рузвельт, Великобританиянын премьер-министри У.Черчилль жана да үч державанын дип-

ломатиялык советниктери менен аскердик штабдарынын өкүлдөрү катышкан. Анда Германиянын куралдуу күчтөрүн жок кылуу, айрым согуштук операцияларды ишке ашыруу жөнүндө макулдашылган. Иранды территориялык бүтүндүгүн, көз каранды эместигин жана суверенитетин сактоо жөнүндө декларация кабыл алынган/.

ТЕЗИС тезис/1. негиздөөнү, далилдөөнү талап кылган жобо, пикир; 2. тезистер-чыгарманын, лекциянын, докладдын кыскача баяндалган к.б. негизги пикирлери, жоболору. Тезисы доклада докладдын тезистери; тезисы ЦК КПСС к 100-летию со дня рождения В.И. Ленина В.И. Ленинди туулган күнүнүн 100 жылдыгына карата КПСС БКнын тезистери/.

ТЕИЗМ теизм /диний-философиялык окуу, дүйнөнү кудай жаратkан жана аны кудай башкарат деп кароочу диний-мистикалык көз караш/.

ТЕЙЛОРИЗМ тейлоризм /капиталистик өндүрүштө максималдуу пайда алууну көздөгөн эмгек уюштуруунун эксплуататордук системасы. Американдык инженер Ф. Тейлордун намынан алынган. Бул система бардык кумушчуларды эң тамдагай иштөөгө, белгиленген нормаын сөзсүз аткарууга милдеттендирген. В.И. Ленин "тейлоризмди" "кара терге түшүрүп катуу иштетүүнүн илимий системасы" деп атаган/.

ТЕКСТ текст /1. сүйлөй турган сөздүн кол жазма же машинкага басылган түрү; текст доклада докладдын тексти; 2. документтин, китептин ж.б. негизги мазмуну; текст соглашения между двумя государствами эки мамлекеттин ортосундагы келишимдин тексти/.

ТЕКУЧЕСТЬ РАБОЧЕЙ СИЛЫ кумушчу күчтөрүнүн туруксуздугу /жеке менчиктин жана антагонистик карамалыктардын шарттарында кумушчу

күчтүн капиталистик чарбанын бир тармагынан экинчисине стихиялуу түрдө которулушу. Социалистик коомдо кумулчу күчтөрдү ишке алуу, даярдоо, кайгаштыруу, бөлүштүрүү пландуу түрдө жүргүзүлөт/.

ТЕЛЕГРАФ телеграф /телеграфное сообщение телеграф менен берилген кабар; телеграфные расходы телеграфтык чыгымдар/.

ТЕЛЕМЕХАНИКА телемеханика /илимдин жана техниканын байланыш линиясы аркылуу алыстан туруп өндүрүштүк процессти башкаруу/.

ТЕЛЕФОНОГРАММА телефонограмма /телефон аркылуу берилген кыскача кабар/.

ТЕЛЕКОММЕНТАТОР телекомментатор /ар кандай маселелер боюнча телевидениеден чыгып сүйлөөчү журналист же адис/.

ТЕЛЕКОМПАНИЯ телекомпания /капиталистик өлкөлөрдө телестудиялары бар компания; американская телекомпания америкалык телекомпания/.

ТЕЛЕКС телекс /телефон тармактары аркылуу берилүүчү абоненттик телеграфтык байланыш; ежедневно по телексу передаются новости и статьи телекс боюнча күн сайын жаңылыктар жана макалалар берилет/.

ТЕЛЕМОСТ теле байланыш /космостогу установкалар, приборлор аркылуу алыскы аралыкка телевизиондук байланыш/.

ТЕЛЕОЛОГИЯ телеология /диалектикалык материализмге кас болгон дүйүм-идеалистик, илимге жат окуу. Анын көз карашы боюнча дүйнө жүзүндөгүлөрдүн бардыгын тең кудай жаратkан жана ар бир нерсе башка бирөө үчүн арналган/.

ТЕЛЕТАЙП телетайп /текстти автоматтык түрдө кадимки арип менен берүүчү телеграф аппараты; телетайпные ленты телетайп ленталары/.

ТЕМА тема /чыгарманын, ангеменин, докладдын ж.б. аты, доклад на международную тему эл аралык темадагы доклад/.

ТЕМАТИКА тематика /темалардын жалпы жыйындысы, жамысы; тематика художественных произведений көркөм чыгармалардын тематикасы/.

ТЕМНИЦА зындан /эскиче түрмө/.

ТЕМНЕ СИЛЬ РЕАКЦИИ реакциянын кара ниет күчтөрү

ТЕМП темп /кандайдыр-бир кубулуштун өсүү тездиги, белгилүү бир иштин, тапшырманын аткарылышынын илдамдыгынын деңгээли, быстрые темпы строительства курулуштун тез темпте жүргүзүлүшү, рост темпов производства өндүрүштүн темптеринин өсүшү/.

ТЕНДЕНЦИЯ тенденция /1. негизги ой, максат, багыт, умтулуш; Две тенденции в Западной Европе Батыш Европадагы эки тенденция. тенденция к росту өсүүгө умтулуу; 2. бир тараптуу, калыс эмес/.

"ТЕНЕВОЙ КАБИНЕТ" "Көлөкөдөгү кабинет" /Англиянын парламентинде бийлик башында болбостон, оппозицияда турган партиянын парламенттик фракциясынын жетекчилигин "көлөкөдөгү кабинет" деп аташат. Ага оппозициянын лидери башчылык кылат. Бул кабинет фракциянын жетекчи ишмерлеринен турып, өкмөттүкүнө окшогон милдеттерди бөлүштүрүп аткарышат. "Кабинеттин" мүчөсү парламенттеги талкуу карыш сөздөрүнүн убагында өзү эзелеген кызматына ылайык тийиштүү маселе боюнча чыгып сүйлөйт. Азыркы учурда оппозицияда турган консервативдик партиянын да "көлөкөдөгү кабинети" бар/.

ТЕОКРАТИЯ теократия /саясий бийлик крептерге, дин кызматкерлерине таандык болгон мамлекеттик башкаруунун формасы. Бул көбүнчө күл эзелөөчүлүк жана феодалдык мамлекеттер үчүн мүнөздүү

болгон. Азыркы Ватикан теократиялык мамлекет болуп саналат/.

ТЕОЛОГИЯ теология /кудайды, динди негиздөөгө, анын ыйык-кыйырларын таратууга аракет кылган диний багыт, көз караш/.

ТЕОРИЯ теория /марксисто-ленинская теория марксизм-ленинизм теориясы/.

ТЕОРИЯ ПОЗНАНИЯ таанып-билүү теориясы /к. ГНОСЕОЛОГИЯ/.

ТЕОРИЯ ИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКОЙ "ИНТЕГРАЦИИ" империалисттик "интеграция" теориясы /эмгекчилерди эксплуатациялоону күчөтүү аркылуу максималдуу пайданы көбөйтүүнү жана социалисттик лагерге каршы күрөштү жүргүзүү үчүн батыш европалык өлкөлөрдүн экономикаларын бириктирүү керек деген теория/.

ТЕОРЕТИК теоретик /теория чыгаруучу, бир билимдин теориялык маселелерин иштеп чыгуучу адам; В.И. Ленин—великий теоретик марксизма В.И. Ленин — марксизмдин улуу теоретиги/.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ теориялык изилдөөлөр

ТЕРМИДОР термидор /Францияда 1794-ж. 28-июлда/Француз революциялык календарь боюнча 9-термидорду/болгон буржуазиялык контрреволюциячыл төңкөрүш. Анда буржуазиялык якобинчилердин диктатурасы кулатылып, анын жетекчилери аскы өлтүрүлгөн/.

ТЕРМОЯДЕРНОЕ ОРУЖИЕ термоядролук курал /водород бомбасы/.

ТЕРМОЯДЕРНАЯ РЕАКЦИЯ термоядролук реакция /водороддун ядросунун өтө оор нерсеге айланышынан көп сандагы энергиянын бөлүнүп чыгышы/.

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЙ РАЗДЕЛ МИРА дүйнөнүн территориялык жактан бөлүнүшү /артта калган жана начар өнүккөн өлкөлөрдүн территорияларын агрардык сырьё жана арзан жумушчу күчтөрдүн булактарына айландырып, өтө көп пайда алуу үчүн империалисттик державалардын басып алышы/.

ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАЗМЕЩЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ өнөр жайдын территория боюнча жайгаштырылышы

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ВОДЫ территориялык суу /өзү жанама жаткан аймактагы мамлекеттин территориясына кошулуучу эл аралык укукка ээ болгон океандын же деңиздин жээк тилкеси. Анын кеңдиги 3 милден 12 милге жетет. СССРдин территориялык суусу 12 миль 1852 метрге барабар болуп белгиленген/.

ТЕРРОР террор /саясий душмандарга карата колдонулуучу зомбулук, аларды өлтүрүү; разгул террора в фашистской Чили фашисттик Чилидеги террордун эсепсиз саны/.

ТЕРРОРИЗИРОВАТЬ террор жүргүзүү

ТЕРРОРИСТ террорист /террор жүргүзүүгө катышуучу/.

ТЕХНИКА техника /коомдун өндүргүч күчтөрүнүн составдык элементи; техника производства өндүрүш техникасы; военная техника согуш техникасы; техника безопасности коопсуздук техникасы; новейшая техника эң жаңы техника/.

ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ техникалык-экономикалык көрсөткүчтөр

ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ техникалык-экономикалык пландаштыруу /өндүрүштүн техникалык жана уюштуруу деңгээлин жогорулатуу негизинде өндүрүштү пландаштыруу/.

ТЕХНИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС техникалык прогресс /өндүрүштүн техникасын жана технологиясын өркүндөтүү процесси. Капиталисттик өндүрүштө ал жалданма эмгекти эксплуатациялоону күчөтүп, монополиялык жогорку пайданы көбөйтүү үчүн колдонулат. Социализм кезинде ал эмгекти комплекстүү механизациялоо, өндүрүш процессин автомат-

таштыруу, ал чарбасын электрлештирүүну кеңири жайылтууга кардам берет/.

ТЕХНОКРАТИЯ технократия /азыркы кездеги социологиядагы илимге жат, демагогиялык агым; ал көбүнчө Америкада жайылтылып, капитализмдин анархиясын жана олку-солку туруксуздугун бийлик башындагы "саясатчылардын" көндөмсүздүгү чыгарып отурат деген көз карашка негизделет. Бийликти техникалык интеллигенция менен бизнесмендерге берүү аркылуу гана капиталисттик коомду өзгөртүүгө үгүттөшөт/.

ТИП тип, түр /основные типы производственных отношений өндүрүш мамилелеринин негизги типтери; тип хозяйства чарбанын тиби; отвратительный тип эң жаман адам/.

ТИПОВОЙ типтүү /типовой договор типтүү келишим, типовой проект типтүү долбоор/.

ТИПОГРАФИЯ типография /басмакана; типографическим способом типографиялык жол менен/.

ТИПОЛОГИЯ типология /нерселерди же кубулуштарды кандайдыр-бир белгилеринин жалпылыгы боюнча квалификациялоо/.

ТИРАДА тирада /сөздүн көтөрүңкү үн менен, реплика түрүндө айтылган бир бөлүгү, узун фраза/.

ТИРАЖ тираж /1. китептердин, брошюралардын, газета-журналдардын нускасы; издать книги массовым тиражом китепти көп тираж менен басып чыгаруу; 2. мамлекеттик заемдордун, лотереялардын, облигациялардын утуш тиражы. Выйти в тираж эскирүү, колдонулуудан чыгуу/.

ТИРАН тиран, каатал /1. байыркы Греция жана орто кылымдагы Италиянын мамлекеттеринде жеке бийликке ээ болгон адам; 2. залим, каатал, зулум, деспот/.

ТИРАНИЧЕСКИЙ РЕЖИМ каатал режим

ТИСКИ кысым /в тисках кризиса и безработицы кризис менен жумушсуздуктун кысымында/.

ТИТАНИЧЕСКАЯ СИЛА укмуштуудай зор күч

ТИТАН титан /1. байыркы грек мифологиясында айтылуучу кудайлар менен кармашкан эте чоң алп, дөө; 2. абдан акылман, эте-нимер адам, титан научной мысли илимий ойдун абдан акылманы/.

ТИТУЛ титул /1. феодалдык коомдо адамдарга берилүүчү герцог, князь, граф, маркиз, барон ж.б. жогорку наам; капиталисттик өлкөлөрдө дворяндык титулдар азыр да сакталып калган; 2. капиталдык курулуштун титулдук тизмеге кире турган об"ектилеринин системаси; титульный список капитального строительства капиталдык курулуштун титулдук тизмеси; 3. китептин аты жазылган бети/.

"ТИХАЯ КОНТРРЕВОЛЮЦИЯ" "тынчтык контрреволюция" /социализмдин кенен алгандарын бузгурүүгө багытталган империалисттик буржуазиянын реакциячыл саясатындагы методдордун бири. Социалисттик өлкөлөрдү ачыктан-ачык күрөш кургузуу менен кеңе албагандыгына көздөрү жеткен эл аралык реакция идеологиялык бузгуруч методдор аркылуу контрреволюцияны экспорт кылууга курулай аракеттенишет/.

ТИХООКЕАНСКИЙ БЛОК Тынч океандык блок /Тынч океанда жайгашкан мамлекеттердин, Австралия, Жаңы Зеландия, Япония, Малайзия, Таиланд ж.б. саясий жана согуштук союзду түзүүнүн америкалык планы. 1951-ж. сентябрда "Кичи тынч океандык пакт"/АНЗЮС/ деп аталган союз АКШ менен Австралиянын жана Жаңы Зеландиянын ортосунда түзүлгөн. Анда америкалык командованиенин астында күралдуу күчтөрдүн совети жана согуштук комитети түзүлгөн. АКШ ал өл-

келердун территорияларында согуштук база курууга укук алган. Блоктун максаты-согуштук чараларды биргелешип жүргүзүү жана улуттук-боштондук кыймылды басуу/.

ТИЧ-ИН тич-ин /АКШ менен Англияда орчундуу саясий проблемалар талкуулануучу, көпчүлүк эл катышкан дискуссия; В Лондоне состоялось дискуссия, так называемый тич-ин Лондондо тич-ин деп аталган дискуссия болуп өттү/.

ТОВАР товар /алмашуу, сатуу-сатып алуу аркылуу адамдардын ар кыл керектөөлөрүн канаатандыруучу эмгек продуктысы. Эмгек продуктысы алмашуу аркылуу товарга айланат. Капиталисттик коомдо эмгек продуктысынын бардыгы жана жумушчу күчү да товар болот. Социализмдин түшүндө да эмгек продуктысы товар формасын алат, бирок башкача мүнөздө болот/.

ТОВАРИЩЕСТВО шериктик, жолдоштук

ТОВАРИЩЕСТВО ПО СОВМЕСТНОЙ ОБРАБОТКЕ ЗЕМЛИ /ТОЗ/ жерди биргелешип иштөө шериктиги /ТОЗ/ /ушакан чарбанын алгачкы формасы. Мында жерди пайдалануу коомдоштурулуп, дыйкандардын эмгеги менен өндүрүш куралдары белгилүү сезон учурунда гана бириктирилген. Киреше жумшалган эмгектин саны менен сапатына жана эмгек күнгө жараша бөлүштүрүлгөн/.

ТОВАРНАЯ ПРОДУКЦИЯ товардык продукция /өнөр жай жана айыл чарба ишканалары тарабынан сатып өткөрүлүүчү продукция/.

ТОВАРНОЕ ОБРАЩЕНИЕ товарды жүгүртүү/товарды соодалоо, сатуу, сатып алуу. Капитализмдин жүгүртүү операсында товар капиталы акча капиталына жана акча капиталы товар капиталына айланат. Социализмдин түшүндө товар акча формасын жана акча товар формасын алганы менен, алар капиталга айланбайт/.

ТОВАРНОЕ ПРОИЗВОДСТВО товар өндүрүшү /продуктылардын жеке керектөөлөр үчүн эмес, сатуу үчүн өндүрүлүшү. Анын чыгышына эмгектин коомдук бөлүнүшү менен алмашуунун өнүгүшү шарт болгон. Капитализмге чейинки товар өндүрүшү—кенекей товар өндүрүшү эле. Капитализм түшүндө товар өндүрүшү үстөмдүк кылып, коомдогу эмгектин бардык продуктысы дээрлик товар формасын алат, жумушчу күчтөрү да товарга айланат. Социализмде коомдук менчик үстөмдүк кылат да жумушчу күчү товарга айланбастан, коомдук мүнөзгө ээ болот. Товар өндүрүшү социализмдин экономикалык закондорунун талаптарына ылайык план боюнча өнүгөт/.

ТОВАРООБОРОТ товар айлантуу, товарооборот /товарларды сатуу жана сатып алуу жыйынтыгы. Капиталисттик коомдо эмгекчилердин сатып алуу жөндөмдүүлүгү чектелгендиктен, товар жүгүртүү үзгүлтүккө, кризиске учурайт. Элдин сатып алуу жөндөмдүүлүгү өсүп отурган социалисттик мамлекеттерде товар жүгүртүү тез темп менен өнүгүүдө/.

ТОВАРЫ НАРОДНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ эл керектөөчү товарлар /калкка сатуу үчүн арналган продуктылар: тамак-аш, кийим-кечек, мебель, идиш-аяк, маданий-тиричилик товарлар ж.б./.

ТОЖДЕСТВЕННОСТЬ окшоштук, бирдейлик /тождественность двух документов эки документтин окшоштугу; тождественность взглядов руководителей двух государств эки мамлекеттин жетекчилеринин көз караштарынын бирдейлиги/.

ТОКИЙСКИЙ ПРОЦЕСС Токио процесси /1946--1948-ж. Токиодо Эл аралык аскердик трибунал тарабынан жүргүзүлгөн Япониянын согуштук башкы кылмышкерлерин соттоо процесси. Бул процесстө бардыгы 28 адам соттолуп, жетөө дарга асылып өлтүрүлгөн, 16 адам өмүр бою,

2 адам ар кандай мээнетке түрмөгө камалууга өкүм кылынган. Процесс СССРге, Кытайга ж.б. өлкөлөргө каршы агрессиялык согуштарды даярдагандыгы үчүн Япониянын милитаристтик башкаруучу чөйрөлөрүнүн саясатын айыптаган/.

ТОКСИН токсин /микроорганизмдерден, кээ бир өсүмдүктөр менен каныбарлардан чыгып, адамды сөру кыла турган уу заттар; токсинные вещества токсин заттары. Конвенция о запрещении производства токсинного оружия токсин куралын жасап чыгарууга тыюу салуу конундагу Конвенция/.

ТОЛКОВАНИЕ түшүндүрүү /толкование закона законду түшүндүрүү; толковать о делах ишти талкуулоо маектешүү/.

ТОЛПА чогулган эл /жыйын, жыйылган эл, топтошкон адамдар, топ, толпа народа чогулган эл/.

ТОПОГРАФИЯ топография

ТОПОНИМИЯ топонимия /бир өлкөнүн же жердин географиялык аттарынын жыйындысы/.

ТОРГ соодалоо, базар /торги тоорук, продать с торгов тооруктан сатуу/.

ТОРГОВО-ПРОМЫШЛЕННЫЙ ЦЕНТР соода өнөр жай борбору

ТОРГОВАЯ НАЦЕНКА соода кошумчасы /элге сатылуучу товарлардын чекене баасы менен товарлардын дүң баасынын ортосундагы айырма. Ушул кошумча баанын эсебинен жүгүртүүгө кеткен харажаттын орду толтурулуп, советтик сооданын пайда киреше түзүлөт/.

ТОРГОВАЯ ПРИБЫЛЬ соода пайдасы /капиталистик коомдо соода капиталистери өнөр жай капиталистеринин товарларын сатып бергендиги үчүн алуучу пайда, кошумча наркты бир бөлүгү. Ал товарды сатып алуу баасы менен аны сатуу баасынын айырмасынан түзүлөт.

Социализм түшүндө соода ишканалары кошумча продукциянын эсебинен соода пайдасын алынат да, ал эл чарбасын өнүктүрүүгө жумшалат/.

ТОРГОВЛЯ соода /товардын жүгүртүлүшүн, сатуу жана сатып алуу аркылуу эмгек продукцияларынын алмашуусун тейлөөчү тармак. Соода дүң жана чекене соодага бөлүнөт. Капиталистик коомдо соода капиталдын мүдөөсүнө, соода пайдасын көп алууга багытталат. Советтик соода, анын тескерисинче, шаар менен кыштактын экономикалык мамилелерин тейлөөгө, эмгекчилердин керектөөлөрүн камсыз кылууга багытталат. Советтик сооданын: мамлекеттик, кооперативдик жана колхоздук соода деген үч формасы бар/.

ТОРГОВОЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО соода өкүлдүгү /СССРдин тышкы соода монополиясын ишке ашыруучу мамлекеттик орган. Ага СССР менен ал орган турган өлкөнүн ортосунда тышкы соода операцияларын жүргүзүү милдети жүктөлөт. Анын башчысын СССР Министрлер Совети дайындайт/.

ТОРГОВЫЕ ДОГОВОРЫ соода келишимдери /ар түрдүү мамлекеттердин ортосунда соода ж.б. экономикалык мамилелерди жөнгө салуучу келишимдер. Анда товарларды сооодалашуу, алмашуу, аларга таможниялык баа төлөө, деңизде сүзүү, өз ара эсептешүү ж.б. макулдашылган шарттар баяндалат. СССР башка өлкөлөр менен соода жүргүзүүдө бирдей теңчилик шарттардын түзүлүшүн талап кылат/.

ТОРЖЕСТВО салтанат /1. торжество по случаю победы над Германским фашизмом германиялык фашизмди жеңгендикке байланыштуу салтанат; 2. кубаныч, шаттык восклицать о торжеством салтанаттуу шаттыкка батуу/.

ТОРЖЕСТВО СОВЕТСКОГО СТРОЯ советтик түзүлүштүн салтанат курушу

ТОРЖЕСТВО СПРАВЕДЛИВОСТИ адилеттиктин салтанаты

ТОРИ тори /XVII кылымда түзүлүп, ири жер ээлери—аристократтардын жана дин кызматкерлеринин мүдөөсүн көздөгөн өлкөнүн ичинде реакциячыл саясатты, тышкы тарапта басып алуучулук, колониялык саясатты жүргүзгөн Англиядагы саясий партия XIX кылымда консерваторлордун партиясына айланган/.

ТОРПЕДИРОВАТЬ уягултукка учуратуу /I. кастык кылып бир нерсени уягултукка учуратуу, иште ойрондоо; империалистические силы стремятся торпедировать единство Африки империалисттик күчтөр Африканын биримдигин уягултукка учуратууга умтулуп жатышат; 2. торпеда менен душмандын кемесин жардыруу/.

ТОТАЛЬНАЯ ВОЙНА тоталдык согуш /империалисттик согуш; эл аралык укуктун закондун жана согуш жүргүзүүнүн бардык нормаларын бузуп, душмандын куралдуу күчтөрүн гана жок кылууга умтулбастан, тынч жаткан калкты, өлкөнүн чарбалык жана маданий байлыктарын да жок кылуудан кайра тартпайт. Гитлердик фашизмдин совет элине каршы жүргүзгөн согушу дал ушул мүнөздө болгон/.

ТОТАЛЬНАЯ МОБИЛИЗАЦИЯ тоталдык мобилизациялоо /согуш учурунда кары-жашы дебей калпы элди мобилизациялоо кылуу/.

ТОТАЛИТАРНОЕ ГОСУДАРСТВО тоталитардык мамлекет /империалисттик буржуазиянын эң реакциячыл чөйрөлөрүнүн ачыктан-ачык террордук диктатурасы. Мындай фашисттик режим 1922—1943-ж. Италияда, 1933—1945-ж. гитлердик Германияда, 1939—1975-ж. Испанияда, 1973-ж. 11-сентябрдагы фашисттик төңкөрүштөн кийин Чилиде орногон ж.б./.

ТРАВЛЯ колулоо, кутунтуктоо /это не критика, а травля шпрехталя мунун өзү кезуучуну сынга алуу эмес, кутунтуктоо дегендик/.

ТРАВМА ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ өндүрүштүк кокустук, жаракалануу

ТРАГЕДИЯ трагедия /I. өзгө кайгылуу бүткөн драмалык чыгарма, трагедия Шекспира Шекспирдин трагедиялары; 2. чоң кайгы; в годы войны советские люди пережили большую трагедию согуш жылдарында совет адамдарынын башына чоң кайгы түшкөн/.

ТРАГИКОМИЗМ трагикомизм /кайгы менен күлкү аралаш окуя/.

ТРАДИЦИЯ салт /I. революционные традиции пролетариата пролетариаттын революциялык традициялары; 2. укумдан-укумга өтүп келаткан адат, тартип, салт, традиции встречи Нового года Жаңы жылды тосуу салты/.

ТРАЙБАЛИЗМ трайбализм /уруулардын аралашуусу, айрым уруулардын өз алдынча болууга умтулушу, мындай көрүнүш уруучулук белүнүш сакталып калган коомго таандык. Империалисттер колониялык системанын кыйрашынын натыйжасында мурдагы колониялык өлкөлөрдө өз таасирин калтыруу максатында уруулардын ортосундагы аралашууларды пайдаланышат да улуттук-боштондук кыймылын басууга аракет кылышат. Аларга жергиликтүү аалуучу топтордун реакциячыл тебелдеру көмөк беришет; в Африке еще большую роль играет трайбализм Африкада трайбализм али да чоң роль ойнойт/.

ТРАКТАТ трактат /I. айрым маселени, теориялык проблеманы баяндоочу илимий чыгарма; философский трактат философиялык трактат; 2. эл аралык келишим/.

ТРАКТОВКА түшүндүрүү /түшүнүк берүү, трактовать о важных вопросах международной жизни эл аралык турмуштун маанилүү маселелерине түшүнүк берүү/.

ТРАНЗИТ транзит /I. жүргүнчүлөрдү же жүктөрдү ортодо түшүрүп салбастан, баруучу жерине чейин жеткирүү; транзитный поезд транзит поезди; 2. товарды бир өлкөдөн экинчи өлкөгө ортодогу өлкө аркылуу өткөрүү/.

ТРАНСЕВРОПЕЙСКИЙ НЕФТЕПРОВОД "ДРУЖБА" трансевропалык "Достук" нефть проводу /Чыгыш Европадагы социалисттик 5 өлкөнүн күчү менен 1959--1962-ж. курулган эң узун нефть проводу. СССРден нефть эл труба боюнча Венгрияга, ГДРге, Польшага жана Чехословакияга өтөт/.

ТРАНСЛЯТОР транслятор / эр түрдүү информацияларды, үн, сүрөт ж.б. берүүчү электрдик байланыш куралын күчөтүүчү аспап; трансляторы будут переводить тексты с общего языка на язык машины трансляторлор текстти калпы тилден машинанын тилине которуп берет/.

ТРАНСЛЯЦИЯ трансляция кылуу /табыштарды, үндөрдү күчөтүп, радио же зым аркылуу берүү; слушать трансляцию трансляцияны угуу, трансляционный узел трансляция түйүнү/.

ТРАНСПАРАНТ транспарант /материалга жазылган чакырык, үрөн же тартылган сүрөт; праздничные транспаранты на улицах көчөлөрдө майрамдык транспаранттар/.

ТРАФАРЕТ трафарет /1. оюр персенин бетине түшүрүлө турган түрдүн, көчөттүн ж.б. орду оюлуп жасалган пластинка, кагаз ж.б. 2. ойлонуп отурбастан орундала берүүчү, мурдагылардын изи менен кетүүчү өнөкөт иш; мыслить по трафарету эскиче ойлоо/.

ТРЕД-ЮНИОН тред-юнион /Англиядагы жана көп оюр башка өлкөлөрдөгү профсоюздун аты/.

"ТРЕСКОВАЯ ВОЙНА" "Треска согушу" /балык уулоо жагынан Исландия менен Англиянын ортосундагы карама-шуунун аталышы. Исландияны курчап турган деңиздерде 150 ге жакын чарбалык маанилүү балыктар бар. Исландия XX кылымдан тартып балыкты эл аралык масштабга ишке чыгарууга аракеттенген. Эл аралык конвенцияга

ылайык белгилүү аралыктан балык уулоого өзгө өлкөнүн укугу карал-ган. Исландия кээктен 200 миль аралыкты белгилеген. Бирок муну Англия танбаарга албастан дайыма одоно бузуп өз кемелерин Исландияга жакын жерлерге жиберүүдө. Буга Исландия нааразы болуп, кээде Англия менен дипломатиялык мамилесин үзүүгө жакындап бе-руу-да/.

ТРЕСТ трест /1. СССРде чыгарган продукциянын белгилүү бир түрү же сырьёлорду иштетүүнүн стадиялары боюнча бири-бири менен байланыштуу болгон өндүрүштүк, соодалык, транспорттук ишканаларды ж.б. бириктирүүчү мекеме; 2. капиталисттик өлкөлөрдө бир нече ишкананын монополиялык бирикмесинин бир түрү. Ага кирген ишканалар картель, синдикат, концерндерден айырмаланып өз алдынчалыгын коготушат/.

ТРЕТЕЙСКИЙ СУД третей соту /эки тараптын чатагын текшерүү үчүн ортодон шайланган сот, калыс сот/.

"ТРЕТИЙ МИР" "Үчүнчү дүйнө" /басма сөздөрдө "үчүнчү дүйнө өлкөлөрү" деп да аталат. Капиталисттик жана социалисттик өлкөлөрдө көшүлбөстөн "үчүнчү жол" менен өнүгүп жаткан өлкөлөр. Буларга Азиянын, Африканын жана Латын Америкасынын 90 го жакын өлкөлөрү кирет. Алардын эң ирилери Индия, Бразилия, Аргентина, Венесуэла ж.б. ООНдо бул "үчүнчү дүйнөгө" өнүгүп келе жаткан өлкөлөр деген термин колдонулат к. РАЗВИВАЮЩИЕСЯ СТРАНЫ/.

"ТРЕТИЙ РЕЙХ" "Үчүнчү рейх" /Үчүнчү империя; 1933-ж. Гитлер бийликке келгенден кийин Германияны нацисттик фашисттер ушундай деп атаган. Үчүнчү рейх 1933--1945-ж. өкүм сүрүп, СССР менен союздаштардын жеңишинен кийин кыйратылган/.

ТРЕТИРОВАТЬ кемсинтуу /бирөөнө бой көтөруп мамиле кылуу, тенсөөргө албоо, к. уне албөө/.

ТРИАДА триада /бардык өнүгүүнүн процессин тезис, антитезис, синтез деген үч баскычка бөлүп, анын жардамы менен табияттын жана коомдун чыныгы өнүгүүсүн бурмалаган Гегелдин идеалисттик философиясынын термини/.

ТРИБУН трибун /1. байыркы Римде плебейлердин укуктарын коргоо милдети жүктөлгөн мансап кишиси; 2. чечен, коомдук жана саясий ишмер, народный трибун элдик ишмер/.

ТРИБУНА трибуна /чогулушта чыгып сүйлөөчү сөкиче, жай/.

ТРИБУНАЛ трибунал /жогорку соттук каз бир мекемелердин аты. Революционный трибунал Революциялык трибунал. Совет бийлигинин алгачкы жылдарында контрреволюциячыл жана коркунучтуу кылмышкерлерди каралоочу сот. Военный трибунал аскердик трибунал-аскердик бөлүктөрдө каралган кылмыштарды соттоочу СССРдеги атайын сот. Международный военный трибунал Эл аралык аскердик сот II дүйнөлүк согуштун согуштук кылмышкерлерин соттоо үчүн СССРдин, АКШнын, Англиянын, Франциянын макулдашуусу боюнча 1945-ж. түзүлгөн. 1945-ж. ноябрдан 1946-ж. октябрга чейин Нюрнбергде немецтик кылмышкерлерди, 1946-ж. майдан 1948-ж. ноябрга чейин Токиодо япондук кылмышкерлерди соттогон/.

ТРИУМФ триумф / 1. байыркы Римде жеңип чыккан полководецти жана анын коштуун шандуу түрдө тосуп алуу; 2. чоң жеңиштин урматына уюштурулган салтанат; 3. зор ийгилик, жетишкендик, триумф советского балета советтик балеттин зор ийгилиги/.

ТРИУМФАЛЬНОЕ ШЕСТВИЕ жеңиштүү жүрүш.

ТРОЙСТВЕННОЕ СОГЛАСИЕ үчүлтүк макулдашуу /к. АНТАНТА/.

ТРОЙСТВЕННЫЙ СОЮЗ үчүлтүк союз /Германиянын, Австро-Венгриянын жана Италиянын 1879–1882-ж. түзүлгөн дүйнө жүзүн кайра бөлүү максатын көздөгөн согуштук-саясий союзу. Бул союз менен Антанта 1914-ж. империалисттик согушту баштаган, 1916-ж. Италия союздан чыгып, Антантага өткөндөн кийин, тез эле таркап кеткен жана дүйнөлүк согушта жеңилип калган/.

ТРОН такты /падышанын, монархтын салтанаттуу түрдө отуруучу креслосу; тронная речь салтанаттуу учурларда падышанын, монархтын сүйлөөчү сөзү; вступать на трон тактыга отуруу/.

ТРОФЕЙ трофей, олжо /военные трофеи согуштан түшкөн олжолор, трофейное оружие согушта олжого алынган курал-жарактар/.

ТРОЦКИЗМ троцкизм /жумушчу кыймылындагы майда буржуазиялык, контрреволюциячыл, оппортунисттик агым, марксизмдин-ленинизмдин душманы/.

ТРУД эмгек /өз керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн өндүрүш куралдарынын жардамы менен материалдык байлыктарды өндүрүүдөгү адамдардын ишмердигинин процесси. Капиталисттик коомдогу эмгекчилердин эксплуатацияга негизделген жалданма эмгеги, эзүүчү таптар үчүн кошумча пайда өндүрүүчү эмгек. Социализм коомундагы эмгек эксплуатациядан азаттыкка чыккан эркин жана шарттуу коомдук эмгек. Бизде эмгектин сапына жана сапатына карата акы төленет/.

ТРУД КВАЛИФИЦИРОВАННЫЙ квалификациялуу эмгек /атайын даярдыгы бар машыккан кызматкерлердин эмгеги. Ал квалификациясыз эмгектен техникалык деңгээли жагынан айырмаланып, бүгө жогору акы төленет/.

ТРУД КОММУНИСТИЧЕСКИЙ коммунисттик эмгек /өндүрүш көрөкет-

тарыхы коомдук менчиктин болушуна негизделген жана жолдоштук кызматташуу, өз ара жардамдашуу менен мүнөздөлгөн коомдук эмгек. Ал өндүрүштүк процесстерди толук автоматташтыруугa, механизациялаштыруугa жана эмгектин жогорку илимий уюштурулушуна негизделет. Коммунизмдин түшүндө адамдардын эмгеги турмуштук биринчи зарыл нерсе болуп калат/.

ТРУД ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ социализмдин түшүндөгү эмгек /эксплуатациядан азаттыкка чыккан адамдардын закон тарабынан гарантияланган эмгек кылуусу; Мында: "ким иштебесе, ал тиштебейт", "ар кимдин жөндөмдүүлүгүнө карата, ар кимге анын эмгегине карата" деген принцип колдонулат. Эмгекке карата материалдык жана моралдык кызыктыруулардын туура айкалышы зор мааниге ээ болот/.

ТРУДОВАЯ АКТИВНОСТЬ МАСС массалардын эмгектик активдүүлүгү

ТРУДОВАЯ ДИСЦИПЛИНА эмгек тартиби

ТРУДОВАЯ КНИЖКА эмгек китепчеси

ТРУДОВОЕ ВОСПИТАНИЕ эмгекке тарбиялоо

ТРУДОВАЯ КОММУНА эмгек коммунасы

ТРУДОВОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО эмгек закону /СССРде жумушчулар менен кызматчылардын эмгек укугун колдоп, мамилелерин жөнгө салуучу закондордун, нормативдик актылардын жыйындысы. СССРде эмгек закону социалисттик түзүлүштүн демократиялык мүнөзүн көрсөтөт/.

ТРУДОВОЙ ДОГОВОР эмгек келишими /эмгекчилер менен ишканалардын, мекемелердин, уюмдардын ортосундагы макулдашуу. Ага ылайык эмгекчилер белгилүү адистик, квалификациялык же кызматтык милдети боюнча эмгектик ички тартипке баш ийүү менен жумуш аткарууга милдеттенет; ал эми ишкана, мекеме, уюм эмгекчилерге иштеп тапкан акысын төлөп берүүгө жана эмгек жөнүндөгү закон, коллективдүү

келишими жана тараптардын макулдашуулары боюнча каралган эмгек шарттарын камсыз кылууга милдеттенет/.

ТРУДОВОЙ СТАЖ эмгек стажы

ТРУДОВЫЕ ЗАТРАТЫ эмгек чыгымдары

ТРУДОВЫЕ РЕЗЕРВЫ эмгек резервдери

ТРУДОВЫЕ РЕСУРСЫ эмгек ресурстары /ар кандай коом өзүнүн жумушчу күчүн керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн ээ болгон эмгек ресурстарын мүнөздөөчү социалдык-экономикалык категория; СССРде эмгек ресурстарынын составына 16 жаштан 60 жашка чейинки эркектер, 16 жаштан 55 жашка чейинки аялдар, ошондой эле пенсия жашындагы, бирок ишке жөндөмдүү карт адамдар ж.б. киришет/.

ТРУДОДЕНЬ эмгек күн /колхоз өндүрүшүндө колхозчулардын эмгегинин жумалыгынын колхозчуларга киреше-лерди бөлүштүрүүнүн өлчөөсү жана колхоз курулушунда келип чыккан экономикалык категория/.

ТРУДОЕМКАЯ ОТРАСЛЬ ПРОМЫШЛЕННОСТИ өнөр жайдын эмгекти көп талап кылуучу тармагы

ТРУДОЕМКАЯ РАБОТА эмгекти көп талап кылуучу жумуш

ТРУДОСПОСОБНОЕ НАСЕЛЕНИЕ эмгекке жөндөмдүү калк

ТРУДОСПОСОБНОСТЬ эмгекке жөндөмдүүлүк /эмгек кылууга жарамдуулук; потеря трудоспособности эмгекке жөндөмдүүлүгүн жоготуу, сохранить трудоспособность до старости карыганча эмгекке жарамдуулугун сактоо/.

ТРУДЯЩИЕСЯ ГОРОДА И ДЕРЕВНИ шаар менен кыштактын эмгекчилери

"ТРУМЭНА ДОКТРИНА" "Трумэндин доктринасы" /империалисттик экспансия кылуунун АКШнын президенти Гарри Трумэн тарабынан

1947--ж. мартта сунуш кылынган программасы, Доктринанын негизги максаты социалисттик өлкөлөргө каршы жалпы жасоого жана дүйнө жүзүндөгү реакциячыл күчтөрдү ар тараптан колдоого багыттелген. Ушул доктринаны пайдаланып, америкалык империалисттер башка өлкөлөрдүн ички иштерине кийлигишишкен/.

ТРУЩОБА шаардын кедейлер жашоочу бөлүгү / шаардын көчөлөрү кууш, үйлөрү төр, иплас чет жакасы; бул капиталисттик өлкөлөрдүн бардык эле шаарларына мүнөздүү/.

ТРЮИЗМ трюизм /жалпыга белгилүү, айтыла жүрген, жүрттун баарына түшүнүктүү чындык/.

ТУЗЕМЕЦ жергиликтүү адам

ТУЗЕМНОЕ НАСЕЛЕНИЕ жергиликтүү калк

ТУНЕЯДСТВО жатып ичерлик /эрам тамактык/.

ТУПИК тупик /тыкка капталып калгандай аргасыз абал, переговоры между делегациями зашли в тупик делегациялардын ортосундагы сүйлөшүүлөр тыкка капталып, бутпей калды; ставить в тупик тыкка такоо, аргасын кетирүү; стать в тупик тыкка капталуу, аргасы кетүү, амалы түгөнүү/.

ТУРИЗМ туризм

ТУРИСТИЧЕСКАЯ БАЗА туристтик база

ТУР ?тур /окуянын же аракеттин бүткөн чеги; первый тур голосования добуш берүүнүн биринчи туру, шестой тур шахматного турнира шахмат турнирinin алтынчы туру/.

ТЫЛ тыл /согушуп жаткан өлкөнүн фронт эмес, ички жагы; глубокий тыл алыскы тыл; в тылу врага душмандын тылында/.

"ТЮРЬМА НАРОДОВ" "элдердин түрмөсү" /падышалык Россияны

сынга алып, В.И.Ленин "Россия элдердин түрмөсү болуп саналат" деп айткан/.

ТЯЖЕЛАЯ ИНДУСТРИЯ оор индустрия

ТЯЖЕЛАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ оор өнөр жай

УБЕЖДЕНИЕ ишеним /көз караш; отказаться от своего политического убеждения өзүнүн саясий көз карашынан баш тартуу; отстаивать свои убеждения өзүнүн көз карашын жактоо/.

УБЕЖИЩЕ баш калка /I. убежище в другом государстве башка мамлекетке барып баш калкалоо, право убежища баш калкалоо укугу; саясий көз караштары үчүн өз мамлекетинен куугунтукталган адамга экинчи мамлекеттин өкмөтүнүн анда жашоого укук бериши; 2. бомбадан, снаряддардан, октордон ж.б. жашынуу үчүн жер астында атайын жасалган жай; при бомбежках население уходило в убежище бомбалоо убагында элдер жашынуучу жайга барышчу/.

УБОРКА жыюу /оруп-жыюу, теруу, жыйноо, чогултуп алуу; уборка урожая хлопка пахтанын түшүмүн жыйноо, раздельная уборка урожая зерновых дандын түшүмүн бөлүп-бөлүп чаап жыюу/.

УБОРОЧНАЯ КАМПАНИЯ чаап-жыюу кампаниясы /уборочные машины чаап-жыюучу машиналар/.

УБЫТОК зыян /убытки от стихийных бедствий стихиялык кырсыктардан болгон зыяндар, убыточная работа предприятия ишкананын зыян тартып иштеши; убытки от уплаты долгов карыздарды төлөөдөн тартылган зыяндар/.

УВАЖЕНИЕ кадырлоо /ардактоо, сыйлоо, урмат кероетүү; пользоваться всеобщим уважением жалпы элдин кадырлоосуна ээ болуу, взаимное уважение өз ара урматташуу/.

УВЕДОМИТЕЛЬНОЕ ПИСЬМО кабарландыруучу кат

УВЕКОВЕЧЕНИЕ тубелуктөө /атын тубелукке калтыруу, увековечение памяти героев Великой Отечественной войны Улуу Ата мекендик согуштун баатырларынын аттарын тубелукке калтыруу/.

УВЕЛИЧЕНИЕ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ калктын киреше-лериинин көбөйүшү

УВЕРЕНИЕ ишендируу /инандыруу, можете быть уверенными ишене бериниз, уверяю Вас сизди ишендире алам ж.б./.

УВЕРЕННОСТЬ ишеним /ишенимдүүлүк, инандырарлык, выразить уверенность в том, что советский народ своим ударным трудом выполнит задания пятилетки совет эли өзүнүн эпкиндүү эмгеги менен беш жылдыктын тапшырмаларын ийгиликтүү аткарарына ишенимин билдирүү/.

УГЛУБЛЕНИЕ ОБЩЕГО КРИЗИСА КАПИТАЛИЗМА капитализмдин жалпы кризисинин тереңдеши

УГЛУБЛЕНИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ МЕЖДУ ТРУДОМ И КАПИТАЛОМ эмгек менен капиталдын каршылыктарынын күч алышы

УГНЕТАТЕЛЬ эзүүчү

УГНЕТЕНИЕ эзүү /национальное угнетение улуттук эзүү; колониальное угнетение колониялдык эзүү/.

УГОДНИЧЕСТВО көшөкөрчүлүк /көшөкөтчүлүк, жасакерчилик/.

УГОДЬЕ жер /земельные угодья колхоза колхоздун жери, лесные угодья токой жерлери/.

УГРОЗА опуза, коркунуч /действовать угрозами опузалап коркутуу; мы боремся с угрозой войны биз согуш коркунучуна каршы күрөшүп жатабыз/.

УДАР сокку /нанести сокрушительный удар по врагу душманга кыйратыч сокку уруу. Войска врага отступили под ударами пат-

риотов патриоттордун ургаан соккусунан душмандын аскерлери артка чегиништи. Под ударом - коркунучтуу абалда калуу/.

УДАРНИК эпкиндүү, ударник /алдыңкы кызматкер; ударники производства өндүрүштүн эпкиндүүлөрү/.

УДАРНИК КОММУНИСТИЧЕСКОГО ТРУДА Коммунисттик эмгектин ударниги /коммунисттик эмгек үчүн күймылдын катышуучуларына профсоюз уюмдары менен чарбалык органдардын бирге чыгарган чечими боюнча ийгиликтүү аткарылуучу ардактуу наам. Бул күймылга ийгиликтүү жумушчулар, инженер-техникалык кызматкерлер жана бүтүндөй бригада, цех, участок, курулуш, ишкана, колхоз, совхоз, укм катыша алат. Бул наам жеке адамдарга жылына I жолу, коллективдерге эки жылда бир жолу берилет/.

УДАРНИЧЕСТВО эпкиндүүлүк /социалисттик мелдештин массалык түрдөгү формаларынын бири/.

УДЕЛ удел /I. байыркы Русьта князь башкарган область; 2. эски Россияда падышанын укум-тукумуна таандык болгон жер жана мүлк; удельные земли уделдик жер; 3. тагдыр, жазмыш; экономические кризисы-удел капитализма экономикалык кризистер-капитализмдин мандайына жазылган тагдыры/.

УДЕЛЬНЫЙ ВЕС ПРОМЫШЛЕННОСТИ В НАРОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ өнөр жайдын эл чарбасындагы салыштырма салмагы

УДЕЛЬНЫЙ ВЕС ЖИВОТНОВОДСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ мал чарбасынын айыл чарбасындагы салыштырма салмагы

УДЕРЖАНИЕ С ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ кызмат акыдан кармап калуу

УДЕШЕВЛЕНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО АППАРАТА башкаруу аппаратынын арзандашы /башкаруу аппаратында иштегендердин санын кыскартып, сапатын жогорулатып жеңге салуу чарасын көргүзүү/.

УДЕШЕВЛЕНИЕ КАПИТАЛЬНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА капиталдык курулуштун арзандашы

УДЕШЕВЛЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ ТОВАРОВ өнөр жай товарларынын арзандашы

УДОВЛЕТВОРЕНИЕ канаатгандыруу /ыраазы кылуу, алмсындыруу, 1. удовлетворение растущих потребностей населения калктын өсүп жаткан керектөөлөрүн канаатгандыруу; 2. ыраазы болуу, канаатгандыруу; он с большим удовлетворением принял приглашение главы государства мамлекет башчысынын чакыруусун эл чоң ыраазы болуу менен кабыл алды/.

УДОРОЖАНИЕ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ В СТРАНАХ КАПИТАЛА капитал өлкөлөрүндө тамак-аш, азык-түлүктөрүнүн кымбатташы

УДОСТОВЕРЕНИЕ күбөлүк

УЕЗД уезд /1.байыркы Русьта бир топ округ, бир топ волостту биригткен аты; 2. падышалык Россияда жана СССРде райондоштурулганга чейин административдик-территориялык бирдик, уездный город уезддик шаар, уездный начальник уезддин начальниги/.

УЗАКОНЕНИЕ закондоштуруу /1. законго ылайыкташтыруу, закондуу кылуу; 2. закон жүчүнө ээ болгон токтом, буйрук; собрание правительственных узаконений өкмөттүн закон күчүнө ээ болгон токтомдорунун жыйнагы/.

УЗАКОНИТЬ закондоштуруу /закондуу кылуу, законго ылайыктоо/.

УЗЕЛ түйүн /узел противоречий вокруг нефти в странах капитала капитал өлкөлөрүндө нефть боюнча карама-каршылыктардын түйүнү; узел обороны коргонуу түйүнү/.

УЗКОСПЕЦИАЛИЗИРОВАННОЕ ХОЗЯЙСТВО тар адистештирилген чарба

УЗНИК туткун /камактагы, капастагы адам/.

УЗУРПАТОР узурпатор /бийликти күч менен тартып алган, бирөөнүн укугун азконсуз ээлеп алган адам/.

УЗУРПАЦИЯ узурпациялоо /бийликти же башка бирөөлөрдүн укугун бир адамдын же бир топ адамдын азконсуз түрдө күч менен тартып алышы, ээлеп алышы; узурпация власти фашистской хунтой в Чили Чилиде бийликти фашисттик хунтанын тартып алышы/.

УЗЫ ДРУЖБЫ НАРОДОВ элдердин достук байланышы

УКАЗ указ /1. СССР менен Болгарияда мамлекеттик бийликтин жогорку органдарынын актысынын аты, Указ Президиума Верховного Совета СССР СССР Жогорку Советинин Президиумунун Указы; 2. буржуазиялык өлкөлөрдө формалдуу түрдө мамлекеттин башчысы чыгарып, иш жүзүндө өкмөттүн чечими боюнча иликке ашырылуучу жогорку башкаруучунун актысы/.

УКАЗАНИЕ көрсөтмө /по указанию вышестоящих органов жогорку органдардын көрсөтмөсү боюнча/.

УКАЗКА көрсөтмө /буйрук, бирөөнүн буйругу боюнча иштөө; Сеульские марионетки действуют по указке своих хозяев из США Сеулдук марионеткалар АКШдагы өзүнүн кожоюндарынын буйругу боюнча иштешеде/.

УКЛАД уклад /тур, тартип, урп-адат; социалистический уклад социалисттик уклад, хозяйственный уклад колхозной деревни колхоз кыштагынын чарбалык уклады/.

УКЛОН уклон /сапаттан, көз караштан, туура багыттан четке чыгуу, кол үзүү, борьба с уклонами в партии партиядагы уклондор менен күрөшүү; к. ПРАВЫЙ УКЛОН,ЛЕВЫЙ УКЛОН/.

УКРЕПЛЕНИЕ чыңдоо /бекемдөө, бекитүү, мыктылоо, укрепление дружественных отношений между двумя странами эки өлкөнүн ортодружественных отношений между двумя странами эки өлкөнүн орто-

сундагы достук мамилелерди бекемдөө, укрепление трудовой дисциплины эмгек тартибин чыңдоо/.

УКРУПНЕНИЕ ирилештирүү /ирилентүү, чоңойтуу, ирилөө; укрупнение мелких колхозов майда колхоздорду ирилештирүү, укрупнение стро..тельных организаций курулуш уюмдарын ирилештирүү/.

УЛИКА далил /биреөнүн кылмышына далил келтирүү; все улики налицо бардык далилдер бар; прямые улики анык далилдер, косвенные улики кыйыр далилдер/.

УЛУЧШЕНИЕ жакшыртуу /оңоо, мыктылоо; улучшение отношений между двумя государствами эки мамлекеттин ортосундагы мамилелин жакшырышы, улучшение использования производственных мощностей өндүрүштүк кубаттарды пайдаланууну жакшыртуу; улучшение условий труда эмгек шарттарын жакшыртуу, оңоо/.

УЛОВКА амал /айла, куулук, очередная уловка диктатора диктатордун кезектеги айла-амалы/.

УЛЬТИМАТУМ ультиматум /I. эл аралык укукта—бир мамлекеттин экинчи мамлекетке кандайдыр=бир катуу талапты койгон нотасы; эгерде андагы талаптар орундалбай турган болсо дипломатиялык мамиле үзүлүп, репрессиялык чаралар колдонулат же согуш жүргүзүлөт; 2. кеңири мааниде: опузалоо жолу менен чечкиндүү, катуу талап коюу; предъявить ультиматум ультиматум коюу/.

УЛЬТРА ультра /I. татаал сөздөрдүн "эң эле", "ашыкча", "өтө" деген мааниии билдирүүчү биринчи бөлүгү, м.: ультраправый, ультрареакционный, ультрамодный, ультрасовременный, ултразвуковой ж.б.; 2. капиталисттик өлкөлөрдө фашисттик типтеги ашыкча реакциячыл топтор, м.: Францияда ОАС деген фашисттик уюмдун мүчөлөрү, батыш Германияда реваншисттер менен милитаристтер,

АКШда өтө реакциячыл агрессивдүү чөйрөлөр ж.б./.

УЛЬТРАПРАВЫЕ ультра оңчулдар /өтө ашыкча реакциячыл көз караштардагы адамдар, эң ашыкча оңчул багыттагылардын өкүлдөрү, ультраправые организации ультра оңчул уюмдар, ультраправые элементы ультра оңчул элементтер/.

УЛЬТРАЛЕВЫЕ ультра солчулдар /капиталисттик өлкөлөрдөгү майда буржуазиялык, анархисттик, троцкийчил ж.б. ар түрдүү агымдар/.

УЛЬТРАИМПЕРИАЛИЗМ ультраимпериализм /ашыкча империализм, капитализмдин тыңчытык, өндүрүштүк анархиясыз жана экономикалык кризиссиз өнүгүшү мүмкүн деген К.Каутскийдин антимарксисттик теориясы. Каутскийдин бул "теориясын" В.И.Ленин ашкерелеп, сынга алган/.

УМИРОТВОРЕНИЕ тыңчытуу /элдешүү, татуулашуу, умиротворение враждующих кастөшкөндөрдү элдештирүү/.

УМСТВЕННЫЙ ТРУД акыл эмгеги /күч эмгегинен айырмаланып, акыл, эң-сезим, маа аркылуу иштеле турган адистештирилген, квалификациялуу эмгек; умственная деятельность акыл, маа иши/.

УМИРАЮЩИЙ КАПИТАЛИЗМ өлүп бараткан капитализм

УНИВЕРСИТЕТ университет

УНИФИКАЦИЯ унификация /бир түргө, бир системага, бир формага келтирүү; унификация тарифов тарифтерди бир түргө келтирүү/.

УНИЯ уния /бирикме, союз; I. эки монархиялык мамлекеттин бир монархтын бийлиги астында биригиши жеке уния деп аталат; м.:1944-ж. чейин Дания менен Исландиянын королдору биригип, Данияның королуна баш ийген; 2. диний агымдардын биригиши чиркөөлүк уния деп аталат/.

УНИЧТОЖЕНИЕ жоюу /жок кылуу, курутуу; уничтожение эксплуа-

тацин эксплуатациялоо/.

УОЛЛ-СТРИТ Уолл-стрит /Нью-Йорктогу эң ири банктар, фонду биржалары, өнөр жай монополияларынын башкармалары, соода өнөр жай фирмалары жайланышкан чоң көчөнүн аты. Кайсына маанисинде: америкалык империализм; АКШнын ташкы жана ички саясатын багыттоочу эң ири финансылык өнөр жай монополиялык бирикмелер ушундай деп аталат/.

"УОТЕРГЕЙТСКОЕ ДЕЛО" "Уотергейт иши" /1972-ж. АКШнын президенти Р. Никсондун президенттик шайлоо учурда демократтык партияга карши жасалган махинацияларга катышы бар деген айыптоого байланыштуу болгон окуя. Ушундан улам импичмент боюнча Р. Никсон 1974-ж. 9-августта отставкага кетүүгө мажбур болгон. Ал өзү кеткендиктен жаңы президент Дж. Форд 8-сентябрде Никсондун кунөөсүн кечирип, "Уотергейт ишин" жапкан/.

УПАДНИЧЕСТВО ыдыраң өчкөндүк /умутсуздукка берилгендик, умутсуздук, борьба с политическим упадничеством саясий жактан умутсуздукка берилүүгө карши күрөш/.

УПАДОК төмөндөө /начардоо, түшүү; экономический упадок в странах капитала капитал өлкөлөрүндө экономикалык төмөндөө/.

УПЛОТНЕНИЕ РАБОЧЕГО ДНЯ жумуш күнүн уюмдөө /жумуш күнүн өтө өнүмдүү түрдө пайдалануу/.

УПОЛНОМОЧИЕ өкүлдүк /бирөө тарабынан ишенилип берилген укук, өкүлдүк, по уполномочию правительства СССР СССРдин өкметунун өкүлдүгү боюнча/.

УПОЛНОМОЧИТЬ өкүлдүк берүү, укук берүү /уполномочить после подписать торговое соглашение соода келишимине кол коюуга элчиге өкүлдүк укук берүү/.

УПОРЯДОЧЕНИЕ ирээт /тартипке келтирүү, иретке келтирүү, упорядочение заработной платы кызмат акыны жөнгө салуу, упорядочение взаимоотношений между двумя странами эки өлкөнүн ортосундагы мамилени жөнгө салуу/.

УПРАВЛЕНИЕ башкаруу /управление производством өндүрүштү башкаруу; управление государством мамлекетти башкаруу/.

УРАВНИЛОВКА тең дешчилик /эмгекке акы төлөөдө сан жана сапаттык көрсөткүчтөргө негизделбегендик/.

УРБАНИЗАЦИЯ урбанизация /капиталисттик өлкөлөргө гана мүнөздүү болгон айыл кыштакта жаан келтирүүнүн эсебинен ири борбордук шаарларда гана экономикалык жана маданий турмушту өөрчүтүү/.

УРЕГУЛИРОВАНИЕ жөнгө салуу /кайгаштыруу, бир жакшы кылуу, иреттөө. Урегулирование ближневосточной проблемы Жакынкы Чыгыш проблемасын жөнгө салуу; урегулирование конфликта жанжалды эпке келтирүү. Мирное урегулирование согушуп жаткан тараптардын тынчтык келишимге келишүүсү/.

УРЕГУЛИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЕ саясий жактан жөнгө салуу /эл аралык таттаал проблемаларды келишүүнүн дипломатиялык чараларды аркылуу ишке ашыруу, мамлекеттер аралындагы талаш маселелерди чечүү/.

УРОВЕНЬ деңгээл /культурный уровень народа элдин маданий деңгээли. Белгилүү бир рангдын деңгээли. На уровне министров министрлердин деңгээлинде. На высшем уровне мамлекеттердин башчыларынын деңгээлинде, закончилось европейское совещание на высшем уровне мамлекеттердин башчылары катышкан европалык кенешме аяктады/.

УРОВЕНЬ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ өндүргүч күчтөрдүн өнүгүшүнүн деңгээли

УРОВЕНЬ ЖИЗНИ турмуш деңгээли /калктын материалдык жана маданий керектөөлөрүнүн канаатгандырылуу даражасы. Буга эмгекчилердин реалдуу кирешелери, калктын жан башына чагып эсептегенде өнөр жай жана азык-түлүк товарларын керектеши, элди маданий, медицина, турмуш-тиричилик жактан тейлөөнүн көрсөткүчтөрү, турак-жай шарттары, өмүрдүн узактыгы ж.б. кирет/.

УСЛОВИЯ МАТЕРИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА коомдун материалдык турмушунун шарттары

УСЛУГА тейлөө, кызмат, жардам /коммунальные услуги коммуналдык тейлөөлөр/.

УСМИРЕНИЕ басуу /коошутуу, тыюу, усмирение мятежа беззаконных крестьян жерсиз дыйкандардын козголоңун басуу/.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ өркүндөтүү /жакшыртуу, мыктылоо, усовершенствование процесса производства өндүрүш процессин өркүндөтүү/.

УСТАВ устав / белгилүү мамлекеттик, чарбалык же коомдук уюмдардын, башкарма тармактарынын ж.б. структурасын, иш-аракетин, милдеттерин жөнгө салуучу негизги жоболордун жана эрежелердин жыйнагы/.

УСТАВ ВЛКСМ ВЛКСМдин Уставы /комсомолдун негизги уюмдаштыруу принцибин, союздун курулуу формаларын, практика жүзүндөгү иш-аракетин, анын жетекчи органдарынын түзүлүшүн, союздун мүчөлөрүнүн милдеттери менен укуктарын белгилөөчү эрежелердин жыйнагы.

Союздун I Уставы 1918-жылы жумушчу жана дыйкан жаштарынын бүткүл Россиялык I с"ездинде кабыл алынган/.

УСТАВ КПСС КПССтин Уставы /партиянын уюмдаштыруу курулушунун формаларын, анын ички турмушунун нормаларын, иш-аракеттеринин жолдорун аныктоочу негизги документ. I Устав РСДРПнын II с"ездинде /1903-ж./ кабыл алынган, Устав КПССтин Программасынан кийинки негизги документ болуп саналат/.

УСТАВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ АРТЕЛИ айыл чарба артелинин Уставы /колхоздун курулушун жана өндүрүш иштерин жөнгө салуу үчүн негизги эрежелер менен тартиптерди системалуу түрдө баяндаган документ. Ал колхоздордун максаты менен милдеттерин, коомдук чарбаны жүргүзүү жана өнүктүрүү жолун биргелешкен эмгекти уюштуруу жана чарбанын кирешелерин бөлүштүрүү принцибин белгилейт/.

УСТАНОВКА көрсөтмө /жол-жобо, багыт; установки съезда партии партиянын с"ездинин көрсөтмөлөрү; установки центральных органов борбордук органдардын жол-жоболору/.

УСТАНОВЛЕНИЕ орнотуу /түргүзүү; установление Советской власти Совет бийлигин орнотуу/.

УСТОИ ОБЩЕСТВА коомдун негиздери

УСТОЙЧИВОСТЬ туруктуулук /өзгөрүлбөстүк, бир эпестик, бекемдик, устойчивость советской валюты советтик валютанын туруктуулугу/.

УСТРАНЕНИЕ четтетүү /жоюу, алып таштоо, түшүрүү; устранение реакционеров от власти реакционерлерди бийликтен түшүрүү, устранение недостатков в организации производства өндүрүштү уюштуруудагы кемчиликтерди жоюу/.

УСТРОЙСТВО түзүлүш /курулуш, государственное устройство мамлекеттик курулуш, общественное устройство коомдук түзүлүш/.

УТВЕРЖДЕНИЕ бекитүү /утверждение пятилетнего плана беш жылдык планды бекитүү, утверждение цен бааларды бекитүү/.

УТИЛИЗАЦИЯ утилизация /таштанды нерселерди өндүрүшкө кайтадан керекке жаратып пайдалануу/.

УТИЛИТАРИЗМ утилитаризм / таптык коомдогу карама-каршылыктарды адам үчүн пайда келтирүү урааны менен кыйлдоочу, кээ кашыруучу идеалисттик философиялык окуу/.

УТОПИЧЕСКИЙ СОЦИАЛИЗМ утопиялык социализм /марксизмге чейинки болгон социалисттик окуулар. Мунун өкүлдөрү Сен-Симон, Шарль Фурье, Роберт Оуэн ж.б. капиталисттик түзүлүштү катуу сынга алышып, анын ордуна социализмди орнотуу керектигин айтышкан. Бирок алар тап күрөшүн, пролетариаттын ролун баалашпай, революцияны танып, капитализмди тынчтык жол менен социализмге айландирууга мүмкүн деп ишенишкен/.

УТОПИЯ утопия /фантазия, жаратылыштын жана коомдун өнүгүшүнүн эволюциясын илимий түрде үйрөнүүгө негизделбеген курулай кыялга батуу/.

УТРИРОВАНИЕ апыртуу /өтө эле апыртуу, учуртуу, өтө эле чабуу, утрировать чьи-либо слова биреөнүн сөзүн апыртуу/.

УХИЩРЕНИЕ амал /айла, куулук; прибегать к разным ухищрениям ар түрдүү амал-айлаларды колдонуу/.

УХУДШЕНИЕ начарлоо /ухудшение отношения между двумя государствами эки мамлекеттин ортосундагы мамилелин начарлашы, ухудшение материального положения трудящихся в странах капитала капитал өлкөлөрүндө эмгекчилердин материалдык абалынын начарлашы/.

УЦЕНКА ТОВАРОВ товарлардын баасын төмөндөтүү

УЧАСТИЕ ТРУДЯЩИХСЯ В УПРАВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВОМ эмгекчилердин мамлекетти башкарууга катышуусу

УЧАСТОК ПРОИЗВОДСТВА өндүрүштүн участогу

УЧАСТКОВАЯ ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ КОМИССИЯ участкалык шайлоо комиссиясы

УЧАСТНИК ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ Улуу Ата мекендик согуштун катышуучусу

УЧЕНИЕ окуу, илим /окутуу, үйрөтүү; марксистско-ленинское учение о государстве мамлекет жөнүндө марксисттик-лениндик окуу, илим/.

УЧЕНЫЙ окумуштуу, илимпоз /ученый с мировым именем бүткүл дүйнөгө атагы чыккан окумуштуу, ученый Совет окумуштуулар совети ученая степень илимий даража/.

УЧИЛИЩЕ окуу жайы /профессионально-техническое училище профессиялык-техникалык окуу жайы, летное военное училище учкучтардын аскердик окуу жайы/.

УЧРЕДИТЕЛЬ уюштуруучу, түзүүчү

УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ уюштүрүлүш чогулуш

УЧРЕДИТЬ түзүү, уюштуруу /учредить переходящее красное знамя для победителей социалистического соревнования социалисттик мелдеште жеңип чыккандар үчүн өтмө кызыл туу уюштуруу; учредить комиссию комиссия түзүү/.

УЩЕРБ зыян, залал /причинить материальный ущерб государству мамлекетке материалдык зыян келтирүү/.

Ф

ФАБИАНСКОЕ ОБЩЕСТВО фабиячылар коому /1884-ж. буржуазиялык интеллигенциянын бир тобу уюштуруп, ага лейбористтер партиясы да кирген англиядагы реформисттик уюм; коомдун аты Римдин мамлекеттик ишмери, биздин заманга мурдагы III к. жашаган Фабий Максим Кунктатордун атынан алынган. Фабиячылар кумушчу табын буржуазия менен кызматташууга үгүттөп, тап күрөшүн жана элдин революциялык чыгуусун четке кагышат/.

ФАБРИКАНТ фабрикант /фабриканын ээси, капиталист/.

ФАБРИКАЦИЯ ойдо чыгаруу /жалган нерсени, ушакты ойдон чыгаруу; фабриковать статьи макаланы ойдон чыгарып жазуу/.

ФАВОР фавор /колунда бийлиги бар, таасирдуу адамдын колдоосу; быть в фаворе у кого-нибудь биреонун колдоосуна ээ болуу/.

ФАЗА фаза /кандайдыр-бир кубулуштун, процесстин өнүгүшүндөгү баскыч, доор, мезгил; социализм-первая фаза коммунистического общества социализм-коммунисттик коомдун биринчи фазасы/.

ФАЗИС фазис /фазанын эле өзү/.

ФАКЕЛ факел /негасимый факел дружбы между народами двух стран эки өлкөнүн элдеринин ортосундагы достуктун өчпөс нары чырагы; факельное шествие молодежи жаштардын колдоруна күйгөн нам карап кечеде жүрүшү/.

ФАКЕЛЬЩИКИ ВОЙНЫ согуш отун тутандыруучулар

ФАКСИМИЛЕ факсимиле /документтин, кол жазманын, көрүлгөн колдун так өзүндөй кылып түшүрүлгөн сүрөтү/.

ФАКТ факт /анык болгон иш, нерсе, исторический факт тарыхый факт; факт-упрямая вещь фактыга каршы талашуу кыйын; факты говорят за себя фактылар өзү эле айтып отурат/.

ФАКТОР фактор /кандайдыр-бир процесстин, нерсенин себеби, кыймылдаткыч күчү. шарттоочу нерсеси; политическое воспитание масс-важнейший фактор коммунистического строительства массаны саясий жактан тарбиялоо—коммунисттик курулуштун эң маанилүү фактору; факторы снижения себестоимости өздүк наркты төмөндөтүүнүн факторлору/.

ФАКТОРИЯ фактория /I. СССРдин өтө алыскы промышлолук райондорундагы соода жүргүзүүчү жана элди ар кандай жактан жабдуучу пункт жана мадений борбор; 2. колониялык же артта кал-

ган көз каранды өлкөлөрдөгү европалык мамлекеттердин соода жүргүзүүчү жайы жана конторасы/.

ФАКУЛЬТАТИВНЫЙ факультативдик /милдеттүү түрдө эмес; факультативный курс лекций лекциялардын факультативдик курсу/.

ФАЛАНГА фаланга /I. байыркы гректерде жөө аскерлердин катарга тизилип турушу; 2. утопиялык социалист Ш. Фурьенин окуусундагы келечектеги коомдун өндүрүштүк-керектөө ячейкасы, чон община, 3. Испаниядагы өкмөттүн 1933-ж. бери "Улуттук кыймыл" деп да аталуучу фашисттик партиясынын аты/.

ФАЛАНГИСТЫ фалангачылар /Испаниядагы фашисттик партиянын мүчөлөрү/.

ФАЛЬСИФИКАЦИЯ фальсификациялоо, бурмалоо /кара ниеттик менен фактыны бурмалап, жасалмалоо; фальсификация исторических фактов тарыхый фактыларды бурмалап көрсөтүү; фальсификация научных данных илимий маалыматтардын бурмаланышы/.

ФАЛЬШИВКА жасалма /жасалма документ/.

ФАЛЬШЬ алдамчылык /арамзалык, туура эмес, фальшь в поведении арамза жүрүш-турушу/.

ФАНАТИЗМ фанатизм /өз ишине, пикирине, идеясына, динине жабай берилгендик/.

ФАНАТИК фанатик /I. фанатизмге абдан оогон, өз ишине, пикирине, динге өтө жабай берилген, ышынган көк адам; 2. кандайдыр-бир идеяга абдан берилген адам, фанатик искусства искусствого жан дили менен берилген киши/.

ФАНТАСТИКА фантастика /бир нерсенин, окуянын фантазиялуу, укмуштуу мазмуну; фантастика народных сказок эл жомокторунун укмуштуулугу/.

ФАНТОМ куру кыял, элес /ыкмыштуу кубулуш, элес/.

ФАНФАРОНСТВО фанфаронство, макталчаактык

ФАРВАТЕР фарватер /I. этие маанисинде: биреонун таасиринде болуу; 2. дарыянын, суунун кеме жүрө ала турган жери/.

ФАРИСЕЙ фарисей /I. байыркы Индияда шаардын бай катмарларынын фанатик диний-саясий партиясынын мүчөсү; 2. эки жүздүү, арамза/.

ФАРИСЕЙСТВО фарисейлик /эки жүздүүлүк, арамзалык/.

ФАРС фарс /эки жүздүүлүк, калган, выборы при фашизме превратились в грубый фарс фашизмдин түшүндөгү шайлоо оркойгон эки жүздүүлүккө айланган/.

ФАТАЛИЗМ фатализм /адамдын тагдыры анын мандайына жазылып коюлган, ошого карама анын өмүрү өтөт имиш деген ишеним; фатализм көбүнчө идеалисттик жана диний көз караштарга мүнөздүү келип, ал су"ективдик фактордун ролун-адамдын, элдин, партиянын ишаракетинин социалдык прогресс үчүн күрөштөгү ролун танат да, тагдырга, мандайга жазганга баш ийүүгө үгүттөйт/.

ФАТАЛИСТ фаталист /фатализмдин жолун колдогон адам/.

ФАТУМ фатум, тагдыр /жазмыш, ырым-жырымга ишенген көз караш/.

ФАШИЗМ фашизм /өтө өшүнгөн реакциячыл жана агрессивдүү империалисттик буржуазиянын террордук диктатурасы. Фашизмдин идеологиясы-адамды жек көрүүчүлүк, расизм жана шовинизм. Фашисттик режим 1922-ж. Италияда, 1933-ж. Германияда орнош, II дүйнөлүк согушта кыйратылган эле. Фашисттик диктатура 1973-ж. сентябрда Чилиде орноду/.

ФАШИСТ фашист

ФЕДЕРАЛИЗМ федерализм /I. түзүлгөн көп улуттуу мамлекеттин

федерация негизинде курулуу формасы; 2. капиталисттик мамлекетте федерация принцибинде мамлекеттик түзүлүштү орнотууга умтулган саясий агым/.

ФЕДЕРАЛИСТ федералист /федерализмди жактоочу, ошону орнотууга умтулган адам/.

ФЕДЕРАЛЬНОЕ БЮРО РАССЛЕДОВАНИЙ /ФБР/ текшерүүнүн, изилдөөнүн федералдык бюросу /АКШдагы саясий эндүүнүн жана контрразведканын борбордук органы. Ал өлкөдөгү бардык демократиялык уюмдарга, революциячыл жана прогрессивдүү кыймылга каршы өөсүз күрөш күргүзөт/.

ФЕДЕРАЛЬНОЕ СОБРАНИЕ Федералдык чогулуш /Чехословакия Социалисттик Республикасынын закон чыгаруучу органы-парламенти/.

ФЕДЕРАЛЬНЫЙ КАНЦЛЕР федералдык канцлер /Германиянын федеративдүү республикасынын премьер-министри/.

ФЕДЕРАТИВНОЕ ГОСУДАРСТВО федеративдүү мамлекет

ФЕДЕРАЦИЯ федерация /I. мамлекеттердин союздук федерациялык бир мамлекетке биригиши. Российская Федерация Россия федерациясы; 2. коомдук уюмдардын союздук бирикмеси. Всемирная Федерация профсоюзов профсоюздардын бүткүл дүйнөлүк федерациясы/.

ФЕЛЬДМАРШАЛ фельдмаршал /айрым өлкөлөрдө аскердик жогорку наам/.

ФЕЛЬЕТОН фельетон /коомдук саясий мазмунда жазылган айрым адамдардагы жана коомдук турмуштагы терс корунуштөрдү, кемчиликтерди катуу сынга алуучу адабий чыгарма, газеталык-журналдык макала/.

ФЕМИДА Фемида /I. байыркы гректердин мифологиясы боюнча адилет соттун жана тагдырдын аял кудайы; 2. адилет сот/.

ФЕМИНИЗМ феминизм /аялдардын укугун эркектерге теңөөнү талап кылган, бирок капиталисттик түзүлүштү өзгертүүнү көздөбөгөн буржуазиялык аялдар кыймылы/.

ФЕНОМЕН феномен /I. өтө сейрек болуучу, адаттагыдан тышкары болгон кубулуш же сапат, укмуш; 2. идеалисттик философияда об"ективдүү чындыкты чагылта албоочу адамдын эң-сезиминде гана болуучу суб"ективдүү кубулуш/.

ФЕОДАЛ феодал /феодалдык коомдун үстөмдүк кылуучу табынын өкүлү, помещик, дыйкандарды эзүүчү ири жер ээси-крепостник/.

ФЕОДАЛИЗМ феодализм/кул ээлөөчүлүк коомдон кийин, капитализмден мурда болгон коомдук-экономикалык формация. Андагы негизги таптар-эксплуатацияланган крепостной дыйкандар жана эксплуататорлор крепостник-феодалдар. Феодализмде феодалдын жерге толук менчиги жана крепостной дыйканга толук эмес менчиги мүнөздүү болот/.

ФЕОДАЛЬНАЯ ЗЕМЕЛЬНАЯ РЕНТА феодалдык жер рентасы /феодалдар, жер ээлери помещиктер сиңирип алуучу крепостной дыйкандардын эмгегинен өндүрүлгөн кошумча продукт. Феодалдык рента үч формадан турат: I/ натап берүү рентасы, барщина; 2/ азык-түлүк боюнча төлөөчү рента, оброк; 3/ акча рентасы/.

ФЕОДАЛЬНЫЕ ПЕРЕЖИТКИ феодалдык калдыктар

ФЕОДАЛЬНЫЙ СТРОЙ феодалдык түзүлүш

ФЕОДАЛЬНЫЙ СПОСОБ ПРОИЗВОДСТВА өндүрүүнүн феодалдык жолу

ФЕРМА ферма /I. колхоздор менен совхоздордо,айыл чарбасынын айрым тармактарындагы адистештирилген бирикме, тармак; овцеводческая ферма кой өстүрүү фермасы; 2.капиталисттик өлкөлөрдө өз менчигинде же арендага алган жерде уюштурган жеке чарба өндүрүшү/.

ФЕРМЕР фермер /капиталисттик өлкөлөрдө, өзгөчө АКШда, Англияда өз жеринде же арендага алган жерде капиталисттик, товардык чарба жүргүзгөн адам/.

ФЕСТИВАЛЬ фестиваль /массалык салтанат; искусствонун айрым түрлөрүн массалык түрдө көрсөтүү; музыкальный фестиваль музыкалык фестиваль; Всемирный фестиваль демократической молодежи демократиялык жаштардын бүткүл дүйнөлүк фестиваль/.

ФЕТИШ фетиш /I. тумар; 2. ийик же чындык деп сыйына тургон нерсе, жаратылыштын күчүнө баш ийген байыркы адамдар жана динге ишенгендердин ийик же ооруя тутган нерсеси/.

ФЕТИШИЗМ фетишизм /I. буюмга, нерсеге диний табынуу, сыйынуу; ар түрдүү икондор, кресттер, тумарлар ж.б. христиан дининдегилердин фетиши болгон; 2. диндин эң байыркы формаларынын бири; 3. товардык фетишизм товардык-капиталисттик өндүрүш кезинде товардын, алтындын, акчанын, өзгөчө капиет менен жогору бааланышы/.

ФИАСКО фиаско /иши ордунан чыкпоо, ийгиликсиз аяктоо; потерпеть фиаско таш жолак болуу/.

ФИГУРА келбет /этно мааниде: белдүү, тавсирдүү, он крупная политическая фигура эл сыйлаган өтө белдүү адам, представлять собой жалкую фигуру эч нерсеге арзыбаган адам, фигура высшего пилотажа асманда самолетту ар түрдүү ойноктотуп учуунун түрлөрү/.

ФИДЕИЗМ фидеизм /динди илимдин ордуна койгон, диний ишенимди чындыктын критерийи деп эсептеген реакциячыл философиялык окуу/.

ФИЗИОКРАТЫ физиократтар /XVIII к. экинчи жарымында Францияда чыккан буржуазиялык экономисттер/.

ФИЗИЧЕСКИЙ ИЗНОС ОБОРУДОВАНИЯ жабдуулардын иштетилүүдөн эскириши

ФИЗИЧЕСКИЙ ТРУД куч эмгеги /кара күч менен иштелген, адистикке ээ эмес жөнөкөй эмгек, м.: жер казуу, кум ташуу ж.б. /.

ФИЗКУЛЬТУРНИК физкультурник /состязание сильнейших физкультурников эң күчтүү физкультурниктердин мелдеши/.

ФИКСАЦИЯ белгилөө /аныктоо, буруу, фиксация цены баанын белгилөө; фиксация землетрясения жер титиреөнү аныктоо/.

ФИКТИВНЫЙ КАПИТАЛ жалган капитал /капиталисттик өлкөлөрдө банктар, акциялар, облигациялар ж.б. түрүндө ээлерине кирешe алып келүүчү капитал/.

ФИКЦИЯ фикция /1. чындыкка туура келбеген, көбүнчө белгилүү бир максат үчүн пайдаланыла турган атайы түзүлгөн ойдо, жагдай; 2. жалган, калп, ойдон чыгарылган, чындыкта болбогон нерсе/.

ФИЛАНТРОПИЯ филантропия /боорукердик менен жардам кылуу, буржуазиялык коомдо "кайыр-садага" берүү, бей-бечараларга "жардам көрсөтүү" деген жалган угуттун далдасында эмгекчилерди алдоо жана аларды тең күрөшүнөн алагды кылуу чараларынын бири. Филантропическое общество филантропиялык коом/.

"ФИЛАНТРОПИЧЕСКИЕ ФОНДЫ" МОНОПОЛИЙ монополиялардын "филантропиялык фондулары" /XIX к. АКШда монополиялардын дин чиркөөлөрүн колдоо иретинде түзгөн фондулары; кийин бул буржуазиянын талаптарын көздөп, анын позициясын чыңдоого жумшалган. Акыркы 15-20 жылдардын ичинде АКШда, Батыш Германияда ж.б. капиталисттик мамлекеттерде ири монополисттердин бул эң көп суммадагы фондулары көбүнчө антисоветтик, антикоммунизмдик аракеттерге,

социалисттик коомдорду ичтен бийлөөчүлүк иштерге жумшалып, ар кандай реакциячыл топторду, борборлорду, уюмдарды финансылайт/.

ФИЛИППИКА филиппика /биреөнү аябай жамандап, ага сындап жазгандуу сүйлөнгөн сөз. Байыркы Грецияда Македондук падыша Филипп IIге карата афиналык саясий ишмер, чечен Демосфендин сүйлөгөн сөзүнөн улам ушундай аталып калган/.

ФИЛИСТЕР филистер /көз карагы тар, өзүнө өзү корстон болгон, мещандык, дүйнөкордук көз караштагы, алдым-куттум маанайдагы адам/.

ФИНИАМ финиам /1. атыр жат, жыпар жыт; ошо маанидеги: аябай мактоо, комсоматтануу, көпөкөрөнүү. Курить финиам биреөнү аябай көкөлөтө мактоо/.

ФИНАЛ аяктама /бир нерсенин, окуянын акыркы натыйжасы, корутундусу; финальная встреча акыркы жолугушуу/.

ФИНАНСОВАЯ ОЛИГАРХИЯ финансылык олигархия /өнөр жай жана банк монополияларынын, чарбанын орчундуу тармактарына ээ болгон ээ сандагы эң ири финансылык капиталисттердин коомдук экономика менен саясатка үстөмдүк кылышы; м.: АКШнын коомдук байлыгы Моргандын, Рокфеллердин, Дюпондун, Меллондун ж.б. миллиардердердин уй бүлөлөрүнүн колуна топтолгон/.

ФИНАНСИРОВАНИЕ финансылоо /ишканага, мекемеге, курулушка же бир ири чарбага акча каражаттарын бөлүп берүү; финансирование капитального строительства капиталдык курулушту финансылоо, финансирование сельского хозяйства айыл чарбасын финансылоо/.

ФИНАНСОВОЕ ХОЗЯЙСТВО финансылык чарба

ФИНАНСОВЫЙ КАПИТАЛ финансылык капитал /банктар менен өнөр жай капиталдарынын биригишинен түзүлгөн капитал. Ашын өнүгүшүнөн

финансылык олигархия келип чыгат. Финансылык капитал менен олигархиянын устемдук кылышы империализмдин негизги белгисинин бири/.

ФИНАНСОВЫЙ ОТДЕЛ финансы бөлүмү

ФИНАНСОВЫЙ ПЛАН ПРЕДПРИЯТИЯ ишкананын финансылык планы

ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС финансылык кризис/капиталисттик елкелердун кредиттик системасын, акча кутурттуусун жана мамлекеттик финансы иштерин зыянга учуратып булундурууучу кризис/.

ФИРМА фирма /I. СССРде бир ешчей же аралаш ишканалардын кооперативдештирилген ендуруштук бирикмеси; 2. капиталисттик соода же енер жайлык ишкана; 3. жок шылтоо, калп нерсе).

ФИРМАЧ фирмач /соода же енер жай фирмасын башкарган капиталист/.

ФЛАГ келек /государственный флаг мамлекеттик келек/.

ФЛАГМАН флагман /I. отряд же эскадра кургон деңиз же аба кемеси жана анын командири; 2. бир нерсенин ете чоң заводдор туру; Уралмашзавод-флагман нашего тяжелого машиностроения Уралмаш заводу--биздин оор машина жасоочу заводдорубуздун эң заводдары/.

ФЛОТ флот /бир нерсеге арналган же тоолдук болгон кемелердин, самолеттордун жыйындысы; военно-морской флот согуш-деңиз флоту, торговый флот соода флоту/.

ФЛЮГЕР флюгер, турукчу /I. шамалдын багытын керсетуп турууучу кемедеги келекче; 2. ез ишениминде, пикиринде тура албаган туруксуз адам/.

ФОЛЬКЕТИНГ фолькетинг /1953-ж. чейин Ригсдаг деп аталган Данияның бир палаталуу парламенти/.

ФОЛЬКШТУРМИСТ фольштурмист /II дуйнелук согуш мезгилинде

гитлердик Германияның ополченеци; фольштурмистн сделись в плен фольштурмисттер туткунга түшүп беришти/.

ФОНД фонд /I. ендуруш каражаттары, кыйналган запастар, ресурстар, акча каражаттары, капитал ж.б. ; 2. капиталисттик елкелердо белгилуу елчемдо киреше берүүчү баалуу кагаздар 3. чыгармачылык иштерлерге, жазуучуларга, архитекторлорго,сүрөтчүлөрго ж.б. жардам көрсетүү үчүн акча каражаттары бар ұюм, мекеме; литературный фонд Союза ССР ССР Союзунун адабий фондусу; архитектурный фонд Союза ССР ССР Союзунун архитектура фондусу/.

ФОНД ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ кызмат акы фондусу /кызматкерлердин эмгегине төленүүчү акча каражаттарынын суммасы/.

ФОНД КАПИТАЛЬНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА капиталдык курулуштун фондусу /эл чарбасының бардык тармактарында курулуп, ишке киргизилип катган ендурүштүк жана ендурүштүк эмес фондулар; м.: заводдор, фабрикалар, мектептер, оорукканалар, клубдар, коммуналдык тейлее мекемелери ж.б./.

ФОНД МИРА Тынчтык фондусу /СССРдеги коомдук ұюмдардын демилгеси боюнча 1961-ж. 27-апрелде түзүлгөн. Бул фондунун максаты эркиндик, кез каранды эместик жана социалдык прогресс үчүн күрөшүп катган элдерге материалдык жактан жардам берүү. Мамлекеттик банктагы тынчтык фондусунун счетуна енер жай ишканаларынан, курулуштардан, колхоздор менен совхоздордон, мекемелерден, маданият менен илимдин иштерлеринен, пенсионерлерден ж.б. ыктыярдуу түрдө тыңымсыз акча түшүп турат. Чет елкелүк иштерлер да эге катышууда. Фондудан ДРВга жана Ангола, Мозамбик, Гви-

нея-Бисау сыяктуу жаш өлкөлөрдүн калкына жардам көрсөтүлдү. Тынчтыкты чыңдоого байланыштуу эл аралык чараларды жүргүзүүгө да андан каражат жумшалат/.

ФОНД НАКОПЛЕНИЯ топтолуучу фонду /социалисттик коомдун улуттук кирешесинин бир бөлүгү. Ал эл чарбасынын бардык тармактарын кеңейтилген түрдө өнүктүрүүгө, резерв фондусун түзүүгө ж.б. жумшалып, негизги фондуларды, оборотгук-каражаттарды, мамлекеттик материалдык резервдерди өз кучагына камтыйт/.

ФОНДООТДАЧА фондулардын кайтарылышы /жумшалган фондулардын ар бир сомуна өндүрүлгөн продукциялардын саны же көлөмү; эл продукцияны өндүрүү үчүн пайдаланылган негизги өндүрүштүк фондунун бирдигине туура келүүчү өндүрүлгөн продукциянын көлөмү менен мүнөздөлүүчү экономикалык көрсөткүч).

ФОНД ПОТРЕБЛЕНИЯ керектөө фондусу /улуттук кирешенин бир бөлүгүн түзөт да калктын керектөөлөрүнө, калкты тейлөөчү мекемелердин, илимий жана башкаруу мекемелеринин материалдык сарптоолоруна пайдаланылат; СССРде керектөө фондусуна улуттук кирешенин $\frac{3}{4}$ бөлүгү пайдаланылат/.

ФОНДОВЫЙ КАПИТАЛ фонд капиталы /баалуу кагаздар түрүндөгү капитал/.

ФОНДОВАЯ БИРЖА фонд биржасы /баалуу кагаздарды жана валюталарды сатуу-сатып алуу боюнча бүтүмдөр жасалуучу жай/.

ФОНДЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ экономикалык стимулдаштыруунун фондулары /пландаштыруунун жана экономикалык жактан стимулдаштыруунун жаңы системасы боюнча иштеп жаткан ишканаларда мамлекеттик багытта түзүлүп ишканаларды жана кызматкерлерди

стимулдаштыруу үчүн жумшалат. Алар төмөнкүдөй 3 түрү бар. I/ материалдык сыйлоо фондусу; 2 /социалдык-маданий чаралардын жана турак-жай курулуштун фондусу; 3/ өндүрүштү өнүктүрүү фондусу/.

ФОРЕЙН-ОФФИС форейн-оффис /Великобританиянын тышкы иштер министерствосунун аты/.

ФОРМА форма /тышкы көрүнүш, кебете, түр; I. форма правления башкаруунун түрү; форма организации труда эмгекти уюштуруу формасы; 2. аскердик форма. Быть в форме өзүнүн бардык күчүн, көндөмдүүлүгүн көрсөтүүгө даяр абал/.

ФОРМАЛИЗМ формализм /I. философиядагы, искусстводогу, адабияттагы ж.б. теорияны практикадан ажыратуунун негизинде форманы мазмундан ажыратуучу идеалисттик багыт, империализм доорунда буржуазиялык искусстводо формализм кеңири таран, футуризм, кубизм, экспрессионизм, сюрреализм, конструктивизм ж.б. агымдар пайда болгон; 2. сыртқы формасына карап отуруп, ички мазмунуна эмин келтирүүчүлүк, маселени чечүүгө, коопсуу ишке формалдык мамиле кылоо/.

ФОРМАЛИСТ формалист /I. искусстводо формализмди жактоочу адам; 2. иштин мазмунуна зыян келтирип, ишке формалдуу түрдө, кайдигер мамиле кылоочу киши; бюрократ/.

ФОРМАЛЬНОСТЬ формалдуулук /Формалчылык, форма жагы; бир иште аткарууда белгиленген тартипти, эрежелөрдүн, уставдын ж.б. жоболорун, шарттарын орундатуу; соблюдать все формальности бардык формалдуулукту сактоо. Керектүү формалдуулукту сактоо бюрократтык формалдуулукка жатпайт/.

ФОРМАЦИЯ формация /коомдун өнүгүшүндөгү белгилүү бир баскыч жана баскычка түрө келүүчү социалдык-экономикалык түзүлүш б.а.

базис менен надстройкенин жыйынтыгы; к. ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ФОРМАЦИЯ/.

ФОРМИРОВАНИЕ тузуу /I. куруу, тузулуу, курулуу, Формирование коммунистического мировоззрения коммунисттик көз карашты калыптанып тузулушу/.

ФОРМУЛИРОВКА формулировка /I. ойду, пикирди кыскача баяндап тушундуруу; 2.так жана кыскача айтылган, жазылган ой, пикир; формулировка саясий, юридикалык документтерде, илимий адабияттарда көп колдонулат/.

ФОРПОСТ форпост /I. согуштук участокто алдыңкы пост, бекем чындалган позиция; 2. алдыңкы пункт, бир нерсенин алдыңкы таянычы, баштоочусу; наши академии-форпосты социалистической науки биздин академиялар-социалисттик илимдин алдыңкы баштоочулары/.

ФОРСИРОВАНИЕ тездетуу /I. ылгамдатуу, аяктатуу, Форсирование строительства объектов объектилерди курууну тездетуу; 2.согуш учурунда суудан, эшуудан ж.б. тоскоолдуктардан өтүү; форсирование Днепра Днепр дарыясынан өтүү/.

ФОРТУНА фортуна /I. байыркы Рим мифологиясында кыргалчылык алып келуучу аял кудай; 2. өтө мааниде: бакыт, көкүсүнөн туш келген бакыт, таалай, кут/.

ФОРУМ форум, жыйын /I. байыркы Римде көп эл катышкан ярмарка жана жыйын өтүүчү аянт; 2. көп адам катышкан чогулуш; Международный форум ученых окумуштуулардын эл аралык форуму/.

ФРАКЦИЯ фракция /I.парламентте, кеңешмелерде ж.б. мамлекеттик органдарында же башка уюмдарда бир партиянын саясатын жүргүзүүчү бир топ мүчөлөрүнүн уюмдашкан тобу; парламентская фракция парламенттик фракция; 2. партиянын негизги багытынан башкача

көз караш, уюмдашкан борбору, өзүнүн платформасы бар партиянын саясатына каршы күрөш күргүзүүчү саясий партиянын ичиндеги группировка; Фракционная борьба Фракциялык күрөш/.

ФРАНС-ПРЕСС Франс-пресс /Франциянын өкмөттүк информациялык агенствосу/.

ФРАНТИРЕРЫ франтиреры /1870--71-жылдарда Франция-Пруссия согушу убагында Францияда душмандын тылында уруш күргүзүшкөн биктиярдуу партизандар, алар 1940--1944-жылдарда фашисттик Германиянын оккупациясы мезгилинде да чыгышкан/.

ФРАХТ фрахт /суу жолдору боюнча жүк ташылганда төленүүчү кире акысы/.

ФРОНДА фронда /өз керт башынын талаасын көздөп оппозицияга өтүү; каяша айтып каршылуу/.

ФРОНТ фронт /I. согуш күрүп жаткан майдан; центральный фронт борбордук фронт, отправка пополнений на фронт көмүчө күчтөрдү фронтко жөнөтүү; 2. мамлекеттик маданий-экономикалык коомдук күчтөрдүн бир тармагы; идеологический фронт идеологиянын фронту, фронт мира тынчтык фронту, действовать на два фронта эки багытта аракет кылуу/.

ФУНКЦИЯ функция /I. милдет, иш, кызмат; 2. мамлекеттик же коомдук органдын, мекеменин милдеттеринин, иштеринин чөйрөсү/.

ФУРИЯ фурия /I. байыркы римдиктердин мифологиясында өч алуу кудайынын бири; 2. өтө шумдуктуу, коркунучтуу нерсе фурия; фурия ядерной атомной войны атом согушунун тозогунун коркунучу/.

ФУТУРОЛОГИЯ футурология /келечекти илимий түрдө алдын ала көрүү, билүү; футурология, прогностика-молодые науки футурология, прогностика--жаңы илимдер/.

ФУТУРИСТ футурист /искусство менен адабиятта реализмди четке кагып, формализмдин агымы болдоочу адам/.

X

ХАЛАТНОСТЬ шалакылык /салкын кез, кош көңүл, халатное отношение к работе ишке шалакылык мамиле кылуу/.

ХАРТИЯ хартия /айрым закон актыларынын жана сапсий мааниде-ги документтердин аты. Народная хартия чартистов Чартисттердин элдик хартиясы/.

ХВОСТИЗМ хвостизм /окуялардын артынан гана жарчыган, кый-мылдын арттан калган, стихиялуу элементтерине ыкташууга умтулуу-ну көздеген, жумушчу кыймылында партиянын жана алдынкы теория-нын ролун таныган оппортунисттик идеология жана тактика. Хвостизм-ди " экономисттер", меньшевиктер катуу жакташкан/.

ХИМЕРА химера /куру кыял, ишке ашпас ой, фантазия/.

ХИМИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА айыл чарбасын химиялаштыруу /айыл чарба өндүрүшүн ургаалдаштырууга, айыл чарбасында материалдык-техникалык базаны түзүүгө багытталган чаралар. Айыл чарба-сы улам көп жер семирткичтерди, өсүмдүктөрдү сактоонун химиялык каражаттарын, химиялык тоюткор кошумчаларын, микроэлементтерди, гербициддерди көп алууда. Өлкөдө өнөр жай жер семирткичтерин жана өсүмдүктөрдү сактоонун химиялык каражаттарын жасап чыгаруу өнөр жайы өнүгүп жатат/.

ХИЩНИЧЕСТВО жырткычтык, эзүүдүк /хищническая эксплуатация народов колоний колонияларды элдерин жырткычтык менен эзүү/.

ХЛЕБОПРОДУКТЫ дан продуктылары /дан, ун, актелген таруу, эгилге ж.б./.

ХЛЕБОУБОРОЧНАЯ КАМПАНИЯ эгин чабуу-жыюу кампаниясы

ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ РАСЧЕТ /ХОЗРАСЧЕТ/ чарбалык эсеп /хозрасчет/ /социалисттик ишканаларда план боюнча, экономикалык эсептөөнүн талаптарын туура пайдаланууунун негизинде чарба кургузуунун ме-тоду; өндүрүштө сарпталган каражаттарды жана алынган киреше-лерди акча түрүндө эсептеп салыштыруу, чагылдырган расходдорду ашыгы менен актоо/.

ХОЗЯЙСТВО НАТУРАЛЬНОЕ натуралдык чарба /эмгек продуктилары рынокко чыгарылбай, өздүк керектөөлөрүнө жумшоо үчүн өндүрүлүүчү кеңе менчикке негизделген чарба/.

"ХОЛОДНАЯ ВОЙНА" "капсыз согуш" /II дүйнөлүк согуштан кийин 1946-ж. чыккан термин. АКШнын империалисттери дүйнө жүзүнө үс-төмдүк кылууга умтулуп, башка империалисттик мамлекеттер менен бирге эл аралык абалды оордотуп, СССРдин жана социалисттик башка өлкөлөрдүн айлана тегерегине согуштук базаларды уюштурган; ар түрдүү агрессиялык блокторду /НАТО,СЕАТО, СЕНТО ж.б./ түзүп, ядролук куралдар менен опузалап коркуткан. СССРдин, социалист-тик мамлекеттердин жана тынчтыкты каалаган башка күчтөрдүн ыраазычылык аракеттеринин эркесинде кийинки жылдарда эл аралык климат оңолуп, эл аралык абалдын оорчулугун жеңилдетүүдө кыйла жылыштар болду. Батыштагы державалардын башкаруучу чөй-рөлөрү "капсыз согуш" саясатынын натыйжасыз экендигине көздөрү жетти/.

ХОЛОП куд /1. крепостной дыйкан; 2. бирөөгө көзөкөрөнгөн, кошомат кылган, жасакер адам/.

ХРОНИКА хроника /1. летопись, коомдук-саясий окуяларды жыл боюнча жазуу; 2. күнделик турмуштук окуяларды баяндоочу басма сөздөгү, кинодогу, радиодогу ж.б. кыскача кабар/.

ХРОНИКАЛЬНО-ДОКУМЕНТАЛЬНЫЙ ФИЛЬМ хроникалуу-документалдык фильм

ХРОНИЧЕСКАЯ БЕЗРАБОТИЦА өнөкөт жумушсуздук /капитализмдин түшүндөгү дайыма болуп туруучу өнөкөт алгач жумушсуздук/.

ХРОНИЧЕСКАЯ НЕДОГРУЗКА ПРЕДПРИЯТИЙ ишканалардын дайыма толук иштебегендиги

ХРОНОЛОГИЯ хронология /тарыхый окуяларды так даталардын, фактылардын негизинде иреттүү түрдө, ирети менен тактап көрсетүү; хронология Великой Отечественной войны Улуу Ата мекендик согуштун хронологиясы/.

ХРОНОМЕТРАЖ хронометраж /эмгек процесстеринин канча убакытка созула тургандыгын иликтеп текшерүүчү метод/.

ХУНТА хунта /I. испан тилинде сүйлөөчү өлкөлөрдөгү кооомдук-саясий уюмдардын, бирикмелердин, чогулуштардын к.б. аттары; 2. аскердик тегкөруш жасап мамлекеттик бийликке келишкен жана фашисттик диктатураны орнотқон реакциячыл группировкалардын бардык эле өлкөлөрдө таралган аты; хунтанын башкаруусуна кандуу террор, массалык түрдөгү камакка алуулар, демократиялык, патриоттук иштерлерди түрмөлөргө, концентрациялык лагерлерге камоо, атуу, асуу, кыйноо, демократиялык укуктарды тебелеп-тепсөө к.б. мүнөздүү болот. 1970-ж. 22-апрелде Грецияда реакциячыл аскердик хунта мамлекеттик тегкөруш жасап, 1974-ж. башына дейре зордук-зомбулук жүргүзгөн. 1973-ж. II-сентябрде Чилиде генерал Пиночеттин кликасы фашисттик тегкөруш жасап, башында С. Альенде турган Элдик биримдиктин өкмөтүн кулаткан жана өлкөдө аскердик хунтанын кандуу, зулумдук диктатурасын орнотқон/.

ХУРАЛ Хурал /Монгол Эл Республикасында эң жогорку жана өкүлчүлүктүү бийлигинин органы; Великий Народный Хурал Жогорку Элдик Хурал/.

Ц

ЦАРИЗМ падышачылык /падышалык режим, мамлекетти башкаруунун формасы. Жогорку чексиз бийликтин самодержавиелик монархтын колунда болушу/.

ЦАРСТВО падышачылык /I. падышалык; Московское царство Москва падышачылыгы; 2. дүйнө; животное царство жаныбарлар дүйнөсү; растительное царство өсүмдүктөр дүйнөсү/.

ЦАРСТВОВАНИЕ падышалык кылуу /в царствование Петра I Петр I падышачылык кылган убагы/.

ЦАРСТВОВАТЬ падышалык кылуу /I. падыша болуп туруу; 2. өкүм сүрүү; царствует тишина тынчтык өкүм сүрүүдө/.

ЦАРЬ падыша, төрө /без царя в голове акылсыз, акмак. При царе горохе атам заманында/.

ЦЕЛЕВОЕ РАСХОДОВАНИЕ СРЕДСТВ каражаттарды максаттуу чыгымдоо

ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННОСТЬ максатка багыттагандык, максаттуулук

ЦЕЛЕУСТРЕМЛЕННОСТЬ максатка умтулгандык /целеустремленный труд максаттуу эмгек/.

ЦЕНА баа /товардын акча менен көрсөтүлгөн наркы. Цена оптовая дүң баа; цена розничная чекене баа/.

ЦЕНЗ цена /I. капиталисттик өлкөлөрдө граждандардын кандайдыр бир саясий укуктан пайдалануусун чектөө шарттары; 2.ишканаларды тиги же бу тизмеге, реестрге киргизүү үчүн керектүү шарт; 3. статистикада мезгил-мезгили менен калкты, өнөр жайды к.б. каттоо /.

ЦЕНЗ ИЗБИРАТЕЛЬНЫЙ шайлоо цензи/капиталисттик өлкөлөрдө граждандардын шайлоо укугун чектөө шарттары. Эмгекчилердин шайлоо жана шайлануу укугун чектөө максатында буржуазиялык өлкөлөрдө белгилүү мүлккө ээ болуусу, отурукташуусу, ийлиги, расасы, жынысы, жашы ж.б. боюнча цензи белгиленет. Ал эми айрым өлкөлөрдө аскер кызматчылары шайлоого катышуу укугуна ээ болоолбойт. СССРде жана социалисттик башка өлкөлөрдө эмгекчилердин укугун чектөөгө багытталган кандайдыр бир ценздер жок/.

ЦЕНЗОР цензор /басылып чыгуучу, сахнага коюлуучу ж.б. чыгармалардын цензура ишин кароочу адам/.

ЦЕНЗУРА цензура /1. басылып чыгуучу, радио-телевидениеден берилүүчү, сахнага коюлуучу ж.б. чыгармалардын мазмунуна мамлекеттик органдар тарабынан байкоо жүргүзүп туруу; 2. ушул байкоо жүргүзүүчү мекеме/.

ЦЕННОСТЬ мүлк /иорк, кымбат мүлк, казына, байлык; хранение ценностей баалуу мүлктү сактоо; материальные и культурные ценности материалдык жана маданий байлыктар/.

ЦЕННЫЕ БУМАГИ баалуу кагаздар /к. АКЦИЯ,ОБЛИГАЦИЯ/.

ЦЕНООБРАЗОВАНИЕ баанын түзүлүшү, баанын пайда болушу

ЦЕНТР борбор /орто, орчундуу жер; в центре внимание көңүлдүн борборунда; областной центр областтык борбор; в центре управления космическим полетом космоско учууну башкаруучу борбор/.

ЦЕНТРАЛ централ /падышалык Россияда түрмөгө кесилгендерди кыйнап барып камоочу борбордук чоң түрмө/.

ЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ борбордоштуруу /бириктирүү, топтоо, м.: жетекчиликти же башкарууну бир жерде, бир орунда топтоо; мамлекеттик

башкаруу ишин борбордук мекемеге каратуу, баш ийдирүү/.

ЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ КАПИТАЛА капиталдын борбордоштурулушу /көп сандаган майда капиталдардын ири капиталга бириктирилиши. Акционердик коомдор капиталдын борбордоштуруусунун бир формасы болот/.

ЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ ПРОИЗВОДСТВА өндүрүштү борбордоштуруу

ЦЕНТРАЛИЗМ централизм /кергиликтүү органдар, мекемелер борбордук жогорку органдарга баш ийүүчү башкаруу же уюмдаштыруу системасы; СССРдин мамлекеттик органдарынын жана КПССтин уюмдаштыруу курулушунун негизги принциби демократиялык централизм болуп саналат/.

ЦЕНТРАЛЬНОЕ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ /ЦРУ/ Борбордук чалгындоо башкармасы /1947-ж. түзүлгөн. Штабквартирасы-Лэнгли шаары /Виргиния штаты/. ЦРУ — дүйнөлүк социалисттик системага, капиталисттик өлкөлөрдөгү революциялык кыймылга, улуттук-боштондук жана демократиялык кыймылдарга каршы тыңчылык, шпиондук жана диверсиялык күрөш жүргүзүүнүн борбору; АКШдагы эң реакциячыл, агрессиялык чөйрөлөрдүн таянычы. ЦРУнун катышуусу астында көп өлкөлөрдө мамлекеттик төңкөрүштөр, жалданма бандалардын кол салуулары, согуштук интервенциялар, демократиялык жана улуттук-боштондук кыймылдын ишмерлерин өлтүрүүлөр ж.б. террордук акциялар жүргүзүлүүдө. ЦРУнун агенттеринин, филиалдары АКШнын чет өлкөлөрдөгү дипломатиялык миссияларында, фирмалары менен банк - ноого журналисттер, окумуштуулар, туристтер ж.б. да тартылат. ЦРУнун басма сөз органдары ар кайсы өлкөлөрдө бар, ФРГдагы "Эркин Европа" жана "Эркиндик" деген радиостанциялар, АКШнын Информациялык агентствосу /ЮСИА/ идеологиялык диверсияларды жүргүзөт. ЦРУнун агенттери өлкөнүн өз ичинде да тыңчылык иштерди жүргүзөт/.

ЦЕНТРИЗМ центризм /кумушчу кийинчылыктагы оппортунизмдин "солчул" фразага жашынып алган бир агымы; марксизмдин душманы; центристтер ачык оппортунисттер менен революциячыл марксисттердин ортосунда болушкан да принципиалдуу пикир келишпестиктерди жымалдоого, келиштирүүгө умтулушкан. I дүйнөлүк согуш мезгилинде центристтер социал-шовинисттерди колдошкон. Анан Улуу Октябрь социалисттик революциясына каршы болушуп, кумушчу табынын кас душманына айланып кетишкен/.

ЦИВИЛИЗАЦИЯ цивилизация /коомдук экономикалык формациянын убагында коомдук өнүгүштүн белгилүү этабында жетишилген материалдык жана духовный маданияттын өнүгүшүнүн деңгээли. Кээде азыркы доордо адамзат коомунун жетишкен маданий жана техникалык деңгээли гана цивилизация деп айтылат/.

ЦИВИЛИЗАТОР цивилизатор /басып алган колониялык элдерди "маданиятка тартип жатабыз" деген жалган уранддын астында катуу эксплуатациялаган империалист/.

ЦИКЛ цикл /белгилүү бир процесстердин, иштердин, кубулуштардын, аракеттердин жыйындысы; цикл лекций лекциялардын циклы; капиталистический цикл развития жогорулоо, кризис, депрессия, токтоп калуу, кайрадан жогорулоо ж.б. баскычтарын өз кучагына алып, өнүгүп отурган капиталисттик түзүлүш/.

ЦИКЛ ПРОИЗВОДСТВА өндүрүштүк цикл /иштетүүнүн, башынан аягына дейре аткарылган кумуштун натыйжасында продукция өндүрүп алуу/.

ЦИРКУЛЯР циркуляр /жогорку органдын же кызмат адамынын өзүнө баш ийген бир нече мекемеге же кызмат адамдарына жиберген кат

кузундагу буйругу; циркулярный приказ циркулярдык буйрук/.

ЦИТАДЕЛЬ цитадель /I. чептин, крепосттун абдан чыңдалган орто жери; 2. таяныч, крепость,чеп/.

ЦИТАТА цитата /бир чыгармадан, документтен же биреөнүн сөзүнөн өзгөртпей алган үзүндү; бул өз ойн ырастоо же биреөнүн сөзүн тогундоо үчүн пайдаланылат. Мында цитата алууну цитатничество /к. ЦИТАТНИЧЕСТВО/ менен чаташтырууга карабайт/.

ЦИТАТНИЧЕСТВО цитатничество /ойн көз менен карабастан, тарыхый шартка илайыктабастан эле биреөнүн жоболорунан курулай цитата келтирип пайдалануу. Устуртөн жондотуп цитата келтире берүү начетничество менен догматизмге алып барат/.

Ч

ЧАДРА чумбет /паранжы; чыгыштагы мусулман өлкөлөрүндө мурат боюнча аялдар өздөрүн көрсөтпөө үчүн жашынуучу чумбет/.

ЧАРТИЗМ чартизм /XIX кылымдын 30-40-жылдарында Англияда чыккан кумушчулардын массалык түрдөгү, элдик хартияны, парламентке кумушчулардын берген петициясын ишке ашырууну талап кылышкан революциячыл кыймыл; анда жалпы шайлоо укугу, парламентке жыл сайын жашыруун добуш берүү менен шайлоо өткөрүү, парламенттин мүчөлөрүнө маяна төлөө, шайлоо цензаларын жоюу ж.б. талап кылынган/.

ЧАСОВОЙ ГРАФИК РАБОТЫ иштин сааттык графиги

ЧАСТНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ жеке менчик /өндүрүш каражаттарына жана өндүрүлүүчү продуктыларга үстөмдүк кылуучу таптардын жеке менчиги. Капиталисттик коомдогу жеке менчик кумушчуларды эксплуатациялоонун куралы болуп саналат/.

ЧАСТНАЯ ТОРГОВЛЯ жеке соода

ЧАСТНОВЛАДЕЛЬЧЕСКИЙ КАПИТАЛ жеке менчиктеги капитал

ЧАСТНОКАПИТАЛИСТИЧЕСКОЕ ПРЕДПРИНТИЕ жеке капиталисттик ишкана

ЧАСТНЫЙ ЧЛЕН ПАРЛАМЕНТА парламенттин жеке мүчөсү /Англияда өкметтук кызмат эзлебеген депутат/.

ЧЕК чек /1. банктан акча алуу үчүн атайын бланкага жазылган буйрук кагаз; выписать чек чек жазып берүү, 2. магазинден товар сатып алууда кассага төленген акча үчүн берилген талончо; выбить чек чек уруу; 3. чек; шалы айдоо үчүн суу толтурулган винт/.

ЧК /ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ КОМИССИЯ/ ЧК /Атайын Комиссия /Совет бийлигинин алгачкы мезгилинде /1917--1921-ж./ контрреволюцияга, спекуляцияга, саботажга каршы күрөшүү үчүн түзүлгөн мамлекеттик жазалоо орган/.

ЧЕЛОВЕКО-ДЕНЬ киши-күн /эл бир жумуш күнүндө бир адамдын иштеген жумушуна барабар болгон жумушту эсептөөнүн бирдиги/.

ЧЕЛОВЕКОНЕНАВИСТНИЧЕСТВО адамды жек көрүүчүлүк /фашизм неразрывно связан с человеконенавистничеством фашизм адамды жек көрүүчүлүк менен ажырагыс түрде байланышкан/.

ЧЕЛОВЕЧЕСТВО адамзат /все прогрессивное человечество стоит на страже мира бүткүл прогрессивдүү адамзат тынчтыктын сакчылыгында турат/.

"ЧЕЛЮСКИНСКАЯ ЭПОПЕЯ" "Челюскин эпопеясы" /1934-ж. Түндүк Муз океанында "Челюскин" кемесинин музга кыпчылып калып кайрашына байланыштуу болгон окуя. Бортунда 104 адам болгон бул кеме 1933-ж. 16-июлда Түндүк муз океанынан Владивостокко жолго чыгып, 212 күн жүргөндөн кийин 1934-жылы 13-февралда Чукот деңизинде айсберг муздары кыпчып калып, чөгүп кеткен. Андагы адамдар музга палатка

тигип, мзгавардуу суукта жашап калышкан. Совет өкмөтү аларды аман сактоонун чарасын көргөндүктөн, учкучтар кыйынчылыкка карабастан эр жүректүүлүк көрсөтүшүп көп рейстерди жасашкан да, самолеттор менен апрелдин ичинде бардык адамдарды муздан алып чыгып кетишкен. Жапа чеккен адамдар катуу суука моюн беришкен эмес. Советтик адамдардын ар кандай кыйынчылыкка туруштук берген, патриоттук, эрдик иштери бүткүл дүйнөнү таң калтырган. Челюскинчилерди муздан аман ташып чыгышкан учкучтарга биринчи жолу Советтер Союзунун Баатыры деген наам берилген/.

ЧЕЛЯДЬ малай /1. үй кызматкерлери, халчалар--эски Россияда крепостник помещиктердин короосундагы малайлар; 2. коомат чылар, көшөкөрлөр, малайлар/.

ЧЕМПИОН чемпион /чемпион мира по шахматам шахмат боюнча дүйнөнүн чемпиону/.

ЧЕМПИОНАТ чемпионат /спорттук мелдеш оюндарынын айрым түрү боюнча чемпион наамын алууга атаандашуу; на чемпионате мира по хоккею хоккей боюнча дүйнөлүк чемпионатта/.

ЧЕРНАЯ БИРЖА жашырын биржа

ЧЕРНОРУБАШЕЧНИКИ кара көйнөкчөндөр /20-жылдарда чыккан Италиядагы фашисттердин кайраткыч отряддары; Муссолини башында болгон фашисттер 1943-ж. кайратыла да кандыктары үчүн кезге дейре өлкөдө прогрессивдүү күчтөргө каршы террордук иштерди жүргүзүп келе жатышат. Алар кара көйнөк кийип жүрүшкөндүктөн ушундай деп аталып калышкан/.

ЧЕРНОСОТЕНЦЫ черносотенчилер /кара черуулер, Россияда 1905--1907-ж. чыккан аппаган реакциячыл, монархисттик террорчулук уюмдар. Алар революциялык кыймылга каршы күрөшүү үчүн падыша

өкмөту тарабынан түзүлгөн /"Михаил Архангелдин союзу","Орус элинин союзу" деген погромдук уюмдар/ Черносотенчилер монархиоттук демонстрацияларды, еврейлик погромдорду уюштуруп, революциячыл кумушчуларды, студенттерди, прогрессивдүү иштерлерди токмоктоп сабашкан/.

"ЧЕРНЫЕ ПАНТЕРЫ" "кара пантералар" /АКШдагы негрлердин прогрессивдүү каштар уюму. 1966-ж. күзүндө Оклендде /Калифорния штаты/ уюшулган. Уюмдун программасында негрлерге кумуш жана турак-жай берүү, сегрегацияга каршы күрөшчүлөрдү куугунтуктоону токтотуу, билим алуу укугу, сотто адилеттиктин болушу ж.б. талаптар жазылган. Уюмдун 33 штатта жана өлкөнүн дээрлик бардык шаарларында бөлүмдөрү бар. АКШнын Компартиясы уюмдун ыкмасын колдоп чыккан. АКШнын бийликтери уюмдун мүчөлөрүн куугунтуктап, катуу каалоодо, көбү түрмөлөргө камалып, өлтүрүлгөн, айрымдары чет өлкөлөргө эмиграцияга кетүүгө мажбур болгон/.

ЧЕСТВОВАНИЕ куттуктоо /урматтап майрамдоо, майрамын өткөрүү; чествовать юбиляра юбилярды куттуктоо/.

ЧЕСТОЛЮБЕЦ аткты сүйүүчү /данк сүйүүчү, аткты жакшы көрүүчү/.

ЧЕСТЬ ар-намыс /абийир, сыйлык, урмат; борьба за честь и свободу Родины Родинанын сыйлыгы жана эркиндиги үчүн күрөшүү; береги честь с молоду ар-намысыңды жашыңан сакта/.

ЧИН чин /I. мамлекеттик, аскердик жана граждандык кызматчылардын кызматтык даражасы; повышение в чине кызматынан көтөрүлүү; офицерский чин офицердик чин; 2. чины дипломатического корпуса дипломаттык корпустун чиндери, бир өкмөттүн алдындагы чет өлкөлүк посольствонун элчилик жогорку кызмат адамдары/.

ЧИНОВНИК чиновник /I. буржуазиялык өлкөлөрдө мамлекеттик мекемелердеги иштеген кызматкер; 2. чиновник, тере, бюрократ; чиновническое отношение к делу иште бюрократтык мамиле кылуу/.

ЧИСТАЯ ПРИБЫЛЬ таза пайда

ЧИСТЫЙ ДОХОД ПРЕДПРИЯТИЯ ишкананын таза кирешеси

ЧЛЕНСТВО мүчөлүк /кандайдыр-бир уюмга мүчө болуучулук; профсоюзное членство профсоюзга мүчө болуу/.

ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЙ өтө эле, чукул, шашылыш /өтө эле чон; чрезвычайное усилие өтө зор ийгилик; чрезвычайное заседание шашылыш чакырылган заседание/.

ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ өзгөчө абал /өлкөдө өзгөчө бир абал түзүлгөн учурда белгилүү бир мөөнөткө өкмөт тарабынан киргизилген өзгөчө абал. Бул көбүнчө согуш чыгып кеткен кезде болот. Капиталисттик өлкөлөрдө бул абал көп учурларда саясий кырдаал курчуп кеткенде, тап күрөшү күчөп, революциялык кыймыл жайылтылып, бийликти аскердик хунта басып алган ж.б. учурларда киргизилет/.

ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЕ ЗАКОНЫ /ДЕКРЕТЫ/ чукул чыгарылган закондор /декреттер/ /буржуазиялык өлкөлөрдө мамлекеттик бийлик органдары тарабынан чыгарылуучу закондор, булар согуш же камалоо абалы түзүлгөндө же башка бир коркунуч келип чыккан чукул чараларды көрүүнү белгилейт да өкмөт өлкөдө жеке бийлик күргүзүп, парламенттин полномочиелери токтотулат. Мындай закондор демократиялык эркиндиктерге, профсоюздардын кыймылына колдонулуп жүрген закондорго, стачкалар менен забастовкаларга, прогрессивдүү басма сөздөргө ж.б. тыюу салат/.

ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЕ ВООРУЖЕННЫЕ СИЛЫ ООН ООНдун атайын курамдуу

кучтеру /Израилдин коншу араб өлкөлөрүнө карши агрессиялык саясатынын натыйжасында Жакынкы Чыгышта түзүлгөн оор абалга байланыштуу Биримкен Улуттар Уюмунун Коопсуздук Совети 1973-к. 25-октябрда атайын курамдуу кучтөрдү түзүүгө мажбур болгон. Бул кучтөр адегенде 6 айлык мөөнөткө жиберилген эле, бирок Жакынкы Чыгыштагы абал кенге салынбагандыктан, алардын туруу мөөнөтү узартылган. ООНдун ушундай аскердик кучтөрү Сирия менен Израилдин чек арасында, Кипрде да бар/.

ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЙ СЪЕЗД чукул чакырылган съезд

ЧТЕНИЕ ЗАКОНОПРОЕКТА закондун долбоорун окуу /1. буржуазиялык көп өлкөлөрдө палатанын пленардык заседаниесинде закондун долборун талкуулоо учуру; 2. Францияда закондун долбоорун окуу деп аны сенатка берүүгө чейин Улуттук чогулуштун карап чыгуусун айтат, ал эми долбоорду экинчи ирет окуу /талкуулоо/ болсо Сенат карап, өзгөртүү, толуктоо киргизгенден кийин кайра Улуттук чогулушта жүргүзүлөт/.

Ш

ШАБЛОН шаблон /калып, үлгү, нуска, курулма эле окшоштуруп туурай берген даяр үлгү; работать по шаблону шаблон боюнча иштөө; шаблонная фраза баягы эле айтылып жүргөн сөз/.

ШАНС шарт, мүмкүндүк /шано на успех в соревнованиях мелдеште ийгиликке жетишүүчү шарт, использовать имеющийся шано для установления мира на Ближнем Востоке Жакынкы Чыгышта тынчтыкты орнотуу үчүн болгон мүмкүндүктөн пайдалануу/.

ШАНТАЖ шантаж /бир нерсеге кендируу үчүн ар түрдүү амал менен опузалоо; мында шантажчы адам белгилүү бир пайда чыгарып алууну көздейт/.

ШАРЖ азил, шарж /биреөнү же бир нерсени тамашалап карикатура кылып тарткан сүрөт; чыныгы карикатурадан айырмаланып, мында адамга оң мүнөз берилет же кемчилиги айтылат, дружеский шарж достук азил/.

ШАХ шах /падышанын титулу; мурда Чыгыш өлкөлөрүнүн бир кыйласынын падышасы шах болгон; Шахиншах Ирана Ирандын шахынын титулу падышалардын падышасы/.

ШЕДЕВР шедевр /эң сонун, искусстводо өтө көрүнүктүү чыгарма, устөлүктүн, үздүктүн эң чеберi/.

ШЕЙХ шейх /арабдарда уруунун, диндик общинанын башчысы, экс-кеэлы, Оман княздыгынын башчысы/.

ШЕРЕНГА шеренга

ШЕРИФ шериф /1. АКШда, Англияда, Ирландияда административдик, полициялык жана айрым соттук милдетти аткаруучу адам; 2. айрым мусулман өлкөлөрүндө феодалдык башкаруучулардын титулу/.

"ШЕСТАЯ ДЕРЖАВА" "алтынчы держава" /XIX кылымдын аягында басма сөздү ушундай деп аташкан, анткени Европада улуу держава деген атакка ээ болуу үчүн 5 мамлекет /Россия, Англия, Франция, Германия жана Австро-Венгрия/ атаандашкан учурда коомдук пикирдин калыптанып түзүлүшүндө басма сөздүн ролу, күчү абдан зор болгон/.

ШЕСТВИЕ салтанаттуу жүрүш /көпчүлүк элдин салтанаттуу жүрүшү, первомайское шествие элдин Биринчи майдагы салтанаттуу жүрүшү/.

ШЕФ шеф /1. башчы, начальник; 2. шефке алган укм, мекеме, ишкана; 3. эски Россияда эрдектуу начальник/.

ШИРПОТРЕБ /ШИРОКОЕ ПОТРЕБЛЕНИЕ/ кенири керектелүүчү /производство предметов ширпотреба кенири керектелүүчү буюмдарды даярдап чыгаруу /.

ШИФР шифр /кашырын маалыматтарды берүүдө, жазууда колдонулуучу шарттуу белгилердин, тамгалардын, цифралардын ж.б. жыйындысы. Буларды тар чейректеги, атайын максаттагы адамдар гана колдонушат/.

ШКАЛА ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ кызмат акынын шкаласы

ШКОЛА КОММУНИСТИЧЕСКОГО ТРУДА коммунисттик эмгектин мектеби /эмгекчилердин саясий билим, жогорку өндүрүмдүү ишке алууга, өндүрүштү башкарууга үйрөтүү максатын көздөөчү коммунисттик эмгекке тарбиялоонун формасы. Мектепти профсоюз жана чарба органдары уюштурат/.

ШКОЛА-ИНТЕРНАТ мектеп-интернат /балдар окуп билим алуучу, тарбиялануучу жана анда жашап туруучу орто мектеп/.

ШКОЛА ПЕРЕДОВЫХ МЕТОДОВ ТРУДА эмгектин алдыңкы методдорунун мектеби /эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн жогорку көрсөткүчтөрүнө, мыкты сапаттагы продукция чыгарууга, материалды үнөмдөөгө ж.б. жетишкен өндүрүштүн новаторлорунун тажрыйбаларын массалык түрде үйрөтүү жана жайылтуу формасы, кыймылчылардын квалификациясын жогорулатуучу жай/.

ШКОЛА ФАБРИЧНО-ЗАВОДСКОГО ОБУЧЕНИЯ /ФЗО/ фабрикалык-заводдук окуу мектеби /ишкананын алдында уюштурулган атайын профессиялык-техникалык окуу жайлары /ФЗО, ФЗУ/ аркылуу квалификациялуу кыймылчыларды даярдоонун бир формасы; мындай мектеп 1959-ж. чейин иштеген. Кийин окуу мөөнөтү 1-3 жыл болгон профтех окуу жайларына айландырылган/.

ШЛЯХТА шляхта /эски Польшадагы дворяндар/.

ШОВИНИЗМ шовинизм /ашынган улутчулдук, ар түрдүү улуттар

менен расалардагы элдердин ортосундагы кастыкты жана жек көрүүчүлүктү туудурууга багытталган империалисттик буржуазиянын реакциячыл саясаты. Шовинизм өзгөчө улуттук артыкчылыкты, бир улутка экинчи бир улуттун үстөмдүгүн үгүттөйт. Ашынган шовинизм менен расизмдин идеологиясы фашизм болуп эсептелет/.

ШОВИНИСТ шовинист / шовинизмди колдоочу, ашынган реакционер киши/.

ШПИОН шпион, тыңчы / бир мамлекеттин же уюмдун башка бир өлкөдөгү мамлекеттик кашырын бир болуп эсептелген саясий, согуштук, экономикалык ж.б. кашырын маалыматтарды чогултуп берүүчү кашырын агент/.

ШПИОНАЖ тыңчылык /бир мамлекеттин органдарынын, уюмдарынын атайын тапшырмасы боюнча чет өлкөдө тыңчылык кашырын ишмердүүлүү/.

ШТАБ штаб /I. аскерлерди башкаруу органы жана ага кирген адамдар; штаб полка полктун штабы; генеральный штаб; 2. штаб, жетекчи орган; партия есть боевой штаб рабочего класса партия жумушчу табынын күкүрөгөн штабы. В штаб БАМа собрались молодые строители БАМдын штабына жаш курулушчулар чогулушту/.

ШТАБ-КВАРТИРА ООН ООНдун штаб-квартирасы /Биригкен Улуттардын Уюмунун даймы турагы --Нью--Йорк /АКШ/.

ШТАБС-КАПИТАН штабс-капитан /падышалык Россиянын жана кээ бир чет өлкөлөрдүн армияларындагы капитандан төмөн, поручиктен жогору офицердик чин/.

ШТАНДАРТ штандарт /I, падышалык Россияда аткан аскерлердин полкунун туусу; 2. мамлекет башчысынын, монархтын, президенттин келеги/.

ШТАТ штат /I. кээ бир федерациялуу өлкөлөрдөгү АКШ, Индия,

Латин Америкасындагы айрым өлкөлөр, Австралия ж.б. мамлекеттик-территориялык бирдик; жана тиги же бу деңгээлде өзүн- өзү башкаруу укугу бар бөлүкчө; Голландия менен Францияда сословиелик өкүлдүк мекемелердин аты; 3. мекеменин, уюмдун, ишкананын кызматкерлер составы/.

ШТАТНОЕ РАСПИСАНИЕ штаттык-расписание /тартип/мекеменин, уюмдун, ишкананын кызматкерлер составын, андагы кызмат орундары менен окладдарын белгилеп көрсөткөн нормативдик документ/.

ШТРАФ штраф /жазалоо иретинде акча төлөтүп алуу, наложить штраф штраф салуу/.

ШТРАФ ЗА НАРУШЕНИЕ ДОГОВОРНЫХ УСЛОВИЙ келишим шарттарын бузгандык үчүн алынуучу штраф

ШТРЕЙКБРЕХЕР штрейкбрехер /I. капиталисттик өлкөлөрдө кумушчулардын же кәлктин артта калган катмарларынан чыгышып, стачкаларга, иш таштоолорго катышпай, пролетариаттын ишине тилектеш болуудан баш тартышкан жана иш таштоодо кумуштан чыгарылгандардын ордуна ишканага кирип алышкан адамдар /сөзмө сөз: "стачка бузуучулар" деген мааниде/; 2. штрейкбрехерлер-эксплуататорлорго карши кумушчулардын күрөшүндө алардын таптык талаптарына чыккынчылык кылышкан шумпайлар/.

ШТУРМ штурм /I. чабуул, штурм укрепления позиций противника душмандын чыңдалган позицияларына чабуул жасоо; 2. чечкиндүү, активдүү аракет, бир нерсени чечкиндүү аракет менен алуу, кулатуу; штурм самодержавия самодеравиеге чечкиндүү чабуул коюу, штурм капитализма капитализмге чечкиндүү чабуул жасоо/.

ШТУРМОВЩИНА штурмовщина /куру курсулдөккө салуу, ишкананын бир калыпта иштебей, мөөнөттүн акырында жан талаштып иштөөсүнүн жарбаган практикасы./

ШТЫК штык /I. найза, мылтыктын найзасы: идти в штыки найзалашып сайышууга баруу; 2. аскер, кол; отряд в тысячу штыков миң кишиден турган отряд; при помощи штыков аскердин жардамы менен. Встретить в штыки эте жактырбай, душмандарча кабыл алуу/.

Э

ЭВАКУАЦИЯ эвакуациялоо /эвакуация кылуу, согуш мезгилинде же стихиялык чоң кырсык убагында калкты, ишканаларды, мекемелерди, материалдык жана маданий байлыктарды башка жакка көчүрүү; согуш болгон майдандан жарадарларды ташып кетүү; аскердик белуктөрдү башка позицияга алып чыгуу. ГЭС жана чоң суу сактагыч курууда да эвакуация кәсалат/.

ЭВОЛЮЦИОНИЗМ эволюционизм /эволюциялык өнүгүү жөнүндөгү илим/.

ЭВОЛЮЦИЯ эволюция /коомдогу же жаратылыштагы кыймылдын формаларынын бири; акырындык менен тынымсыз түрдө сандык өзгөрүү, өсүү болуп отуруп, белгилүү бир шарттарда секирик жолу менен жаңы сапатка өтүү. Эволюция менен революция—жаратылыштын жана коомдун кыймылынын өнүгүшүнүн, өзгөрүшүнүн бири-бири менен акырғыс байланышкан формасы/.

ЭГАЛИТАРИЗМ эгалитаризм /теңчилик, тендемечилик; жеке менчикти тең бөлүү аркылуу капитализмдин карама-каршылыктарын жоюу мүмкүндүгүн далилдөөгө умтулушкан майда буржуазчылык утопиялык теория/.

ЭГИДА калкалоо /I. камкордук, колдоо, сактоо; под эгидой закона закондун калкалоосу астында; не признать эгиды империалистов империалисттердин колдоосуна, камкордугуна көнбөө; 2. ба-

йркы грек мифологиясында—Зевс деген кудайдын калканчы, коргонуунун жана камтамасыздык кылып калкалоонун символу/.

ЭГОИЗМ эгоизм, менменсинүү /өз мүдөөсүн коомдук теламдардан жана башкалардыкынан жогору коюп, керт башынын кызыкчылыгын көздөө/.

ЭГОИСТ эгоист /өз керт башынын гана камын ойлоочу адам/.

ЭГОТИЗМ эготизм /менменсинүүчүлүк; өз керт башын, өзүнүн кендемдүүлүгүн, кадыр-баркын башкалардан жогору сапоо, коюу/.

ЭГОЦЕНТРИЗМ эгоцентризм /баарын турган, өте ашынган өзүмчүлүк, эгоизм менен индивидуализмдин ашынган түрү/.

"ЭЗОПОВ ЯЗЫК""эзоп тили" /сөздүн чыныгы мазмунисин жашыруу максатында бурмалап, жандатып, каймана мазмунисинде сүйлөө же жазуу. Бул тил байыркы грек тамсилчиси кул Эзоптон алынган. Революциялык подполье шартында реакциячыл цензурадан жана полициялык жазалоодон жашыруу үчүн революционерлер, прогрессивдүү ишмерлер ушундай амалды колдонууга мажбур болушкан/.

ЭКВАТОРИАЛЬНЫЕ СТРАНЫ экватордук өлкөлөр /экваторду бойлото жайгашкан өлкөлөр/.

ЭКВИВАЛЕНТ эквивалент /барабар баалуу, бирдей мазмилүү, ордуна жүрүүчү, айырбаш болорлук, алайык келерлик, мазмунисин берердик нерсе, м.: акча—өзгөчө товар болуп эквиваленттин ролун аткарат, анткени акча товардын ордуна жүрө алат; всеобщий эквивалент жалпы эквивалент/.

ЭКЗЕКУЦИЯ экзекуция /I. балак алып жазалоо; 2. айрым капиталисттик өлкөлөрдө балак алуу; мүлкүн конфискациялоо же өлүм жазасын аткаруу; 3. эл аралык укукта: бир мамлекеттин башка бир мамлекетке карата жаза чарасын колдонушу/.

ЭКЗОТИКА экзотика /алыскы өлкөлөргө таандык болгон, өтө эле укмуштуу нерсе, м.: тропика өлкөлөрүнүн климаты, жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсүнүн азыркы өлкөлөгү адамдарга башкача көрүнүшү. Экзотические страны экзотикалык өлкөлөр; экзотические растения экзотикалык өсүмдүктөр; экзотическая внешность тышкы кейпи башкача адам/.

ЭКЛЕКТИЗМ эклектизм /бири бирине байланышпаган ар түрдүү теорияларды, көз караштарды, идеялык жана керкем багыттарды принципсиз түрде дайыма кок эле биріктирүү/.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА экологиялык проблема /социалдык проблема; аны чечүү үчүн курчап турган айлана чөйрөнү коргоо, жаратылыш ресурстарын рационалдуу пайдалануу, анын таптакыр түгөнүп кетишин болтурбоо, деңиз, дарыяларды булгануудан коруу ж.б. чаралардын системасын ишке ашыруу /.

ЭКОНОМ экономн, унем /I. сарамжалдуу, чарбачыл, үнөмчүл адам; 2. чарба башчысы/.

"ЭКОНОМИЗМ" "экономизм" /орус социал-демократиясында XIX кылымдын аягында чыккан оппортунисттик агым; анын өкүлдөрү жумушчу кыймылынын негизги максаты саясий күрөш эмес, экономикалык абалын жакшыртуу үчүн кызмат акысын жогорулатуу, эмгек шарттарын ондоо ж.б. үчүн күрөшүү болуп санашат, саясий күрөштү либералдык буржуазия жүргүзсүн дешкен. Алар жумушчу кыймылынын стихиялуулугу жөнүндө антимарксисттик, зыяндуу теорияны үгүттөшкөн, жумушчу табынын үюшкан партиясынын жана революциячыл теориянын ролун, жумушчу табынын жетекчи ролун танышкан. Экономисттерге В.И.Ленин "Эмне кылуу керек?" /1902-ж./ деген эмгегинде кыйраткыч сокку урган/.

ЭКОНОМИКА экономика /I. коомдун өндүргүч күчтөрүнүн өнүгүш-

нун белгилуу бир бөлүмчөнө илайык келүүчү өндүрүштүк мамилелердин жыйындысы болуп, ошол коомдук түзүлүштүн базисин түзөт; экономика капитализма капитализмдин экономикасы; экономика социализма социализмдин экономикасы; 2. айрым өлкөнүн, областтын, райондун эл чарбасы; 3. эл чарбасынын айрым тармагы, транспорттун экономикасы, колхоздун экономикасы ж.б.; 4. эл чарбасынын айрым тармактарын изилдөөчү илим/.

ЭКОНОМИКА РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА өнүккөн социализмдин экономикасы /социалисттик эл чарбасынын өнүгүшүнүн өндүргүч күчтөрдүн жана эң илайык келген өндүрүш мамилелеринин жогорку деңгээли менен мүнөздөлүүчү азыркы этабы; ооп адамзаттын тарыхында биринчи жолу СССРде түзүлгөн/.

ЭКОНОМИСТ экономист /экономика, экономикалык илим боюнча адис/.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ АГРЕССИЯ ИМПЕРИАЛИЗМА империализмдин экономикалык агрессиясы

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЛОКАДА экономикалык блокада /империалисттик өлкөлөрдүн белгилуу бир талапты коюп, айрым мамлекет менен экономикалык байланышын үзүп, аны обочолотуу. М.: социалисттик Кубага АКШ башында турган буржуазиялык мамлекеттер 60-жылдардан тартып ушундай чараны колдонушкан эле/.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЗАВИСИМОСТЬ экономикалык көз карандылык

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ ООН для АЗИИ И ДАЛЬНЕГО ВОСТОКА (ЭКАДВ) ООНдун Азия жана Ыраакы Чыгыш үчүн экономикалык Комиссиясы /ООНдун Экономикалык жана Социалдык Совети тарабынан 1947-ж. түзүлгөн. Бүгө 27 мамлекет мүчө: СССР, АКШ, Англия, Франция ж.б. 21 азиялык мамлекет. Комиссиянын милдети экономика жагындагы

маселелерди чечүүдө макулдашылган иш-аракет жасоо. Анын Секретариаты Бангкокто /Таиланд/.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ ООН для АФРИКИ (ЭКА) ООНдун Африка үчүн экономикалык комиссиясы /ООНдун Экономикалык жана Социалдык Совети тарабынан 29/IУ 1958-ж. түзүлгөн. Ага 42 африкалык өлкө мүчө. Комиссиянын милдети-Африканы экономикалык жана социалдык жактан өнүктүрүү максатында андагы өлкөлөрдүн өз ара жана башка мамлекеттер менен экономикалык мамилелерин чыңдоо жана колдоо. Анын Секретариаты-Аддис-Абебада /Эфиопия/.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ ООН для ЕВРОПЫ /ЕЭК/ ООНдун Европа үчүн экономикалык комиссиясы /ООНдун Экономикалык жана Социалдык Совети тарабынан 28/Ш 1947-ж. түзүлгөн. Ага СССР жана АКШ менен кошо европалык 30 мамлекет кирет. Комиссия европалык өлкөлөрдүн өз ара жана башка мамлекеттер менен экономикалык кызматташуусун колдоого, кеңейтүүгө жана экономикалык деңгээлин жогорулатууга багытталган күч-аракеттерин макулдаштырууга көмөк көрсөтүүгө тийиш. Комиссия жыл сайын кезектеги сессиясына чогулуп турат. Анын Секретариаты-Женевада /Швейцария/.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ ООН для ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ /ЭКЛА/ ООНдун Латын Америкасы үчүн Экономикалык комиссиясы /ООНдун Экономикалык жана Социалдык Совети тарабынан 25/П 1948-ж. түзүлгөн. Ага Латын Америкасы менен Кариб деңизиндеги 29 өлкө АКШ, Англия, Франция жана Канада мүчө. Комиссиянын милдети-Латын Америкасындагы өлкөлөрдүн экономикалык деңгээлин жогорулатууга, эл өлкөлөрдүн өз ара ж.б. өлкөлөр менен экономикалык байланыштарын өркүтүүгө көмөк көрсөтүү. Анын Секретариаты-Сантьягодо /Чили/.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА экономикалык саясат /мамлекет тарабынан жүргүзүлүп жаткан экономикалык чаралардын системасы/.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ РЕФОРМА В СССР СССРдеги экономикалык реформа /коомдук өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатуу максатында КПСС менен Совет мамлекети турмушка ашырып жаткан чаралардын системасы/.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗАКОНЫ экономикалык закондор /адамзат коомунун өр түрдүү баскычтарында өндүрүштү жүргүзүү, материалдык байлыктарды белүштүрүү, алмаштыруу жана керектөө иштерине багытталып өрөкөт кылуучу объективдүү закондор/.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ экономикалык категориялар /адамдардын экономикалык, коомдук-өндүрүштүк мамилелеринин теориялык көрүнүшү: эмгектин коомдук белүнүшү, нарк, акча, капитал, кошумча нарк, өндүрүштүк фондулар ж.б./.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС ПЕРЕПРОИЗВОДСТВА ашыкча өндүрүүнүн экономикалык кризиси /буржуазиялык экономиканын бардык каршылыктарынын өтө бетер курчушун мүнөздөгөн капиталисттик циклдин бир фазасы: товарлардын көп өндүрүлүшү, сооданын кыскартылышы, рынокто товарлардын өтпөй калышы, өндүрүштүн өйрүм тармактарынын токтоп калышынан келтеген кумушчулардын өндүрүштөн куулуп, кумусуздарга өйлөнүшү; кийлө капиталисттик, майда товар ишканаларынын, кредит институтунун жана банктардын кыйрашы/.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ И СОЦИАЛЬНЫЙ СОВЕТ ООН ООНдун Экономикалык жана Социалдык Совети /ООНдун башкы органдарынын бири. АЛ ООНдун Генеральный Ассамблеясы үч жылга шайлоочу 27 мүчөсүнөн турат, буга СССРде кирет. Совет экономикалык, социалдык, маданий, агартуу, саламаттык сактоо ж.б. жактардагы эл аралык проблемаларды изилдеп үйрөнүүгө, докладдарды түзүүгө, ООНго мүчө мамлекеттерге жана

.ООНдун өр түрдүү органдарына сунуштарды берүүгө тийиш/.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ МИРА дүйнө жүзүн экономикалык белүштүрүү /максималдуу пайданы камсыз кылуу үчүн капиталисттик монополиялык союздардын ортосунда конкуренция аркылуу дүйнө жүзүнүн белүнүшү/.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РАЙОН экономикалык район /коомдун белгилүү бир экономикалык түзүлүшүнүн жана эмгектин территория боюнча белүнүшүнүн негизинде, өз аймагында адистештирилген чөрөө түзүлүп жана өнүгүп жаткан өлкөнүн бир белүгү/.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УКЛАД экономикалык уклад /өнчүктүн тигил же бул формасына негизделген экономиканын сектору, экономикалык мамилелердин бир тиби/.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ЭКСПЕРИМЕНТ экономикалык эксперимент /экономикалык өнүгүүнүн темптерин жогорулатуу максатында белгилүү чөрөбалык чаралардын пайдалуулугун текшерип, илимге таянып жүргүзүлгөн тажрыйба/.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ экономикалык натыйжа

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОРЕВНОВАНИЕ СОЦИАЛИЗМА С КАПИТАЛИЗМОМ социализмдин капитализм менен экономикалык мелдеши /чөрөбанын дүйнөлүк эки системасынын тынчтыкта жашоо шарттарында материалдык өндүрүштүн чейресиндеги тең күрөшүнүн формасы, объективдүү тарыхый процесс. Мында өндүрүштүн жалпы көлөмү жана калктын өр бир жан башына өндүрүлүүчү продукциянын өлчөмү боюнча өнүккөн капиталисттик өлкөлөрдөн озуп кетүү милдети коюлган. СССР көмүр, темир материалдары, кездеме ж.б. боюнча дүйнө жүзүндө биринчи орунга чыкты/.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО экономикалык кызматташтык

ЭКОНОМИЯ үнөм /I. үнөмдөө; экономия государственных средств мамлекеттик каражаттарды үнөмдөө, үнөмделген; экономия сырья и материалов сырьёлор менен материалдардын үнөмделгени; 2. помещиктин ири имение, чарба; 3. эски Россияда чарбаны башкаруучу өкметтук айрым мекемелер/.

ЭКСКУРС экскурс /башкы маселелерден, негизги темадан четтөө мүмкөтүндө кардамчы, экинчи маанидеги маселелерди, теманы баяндоо/.

ЭКСПАНСИОНИЗМ экспансионизм /экспансиялык агрессивдүү саясат; экспансионизм американских империалистов америкалык империалисттердин экспансионизми/.

ЭКСПАНСИЯ экспансия /I. башка территорияларды, сырьё булактарын жана рынокторду басып алуу максатында империалисттик мамлекеттердин кургуган агрессиялык саясаты; алардын белек элке-, дерге өзгөрүнүн ссясий жана экономикалык табиатын жайылтышы; 2. бантарпы чектерден тышкары чыгып кецейүү, жайылуу, таралуу/.

ЭКСПЕДИЦИЯ экспедиция /I. жөнөтүү; экспедиция грузов жүктерду жөнөтүү; 2. атайын бир максат менен уюшулган топ; научная экспедиция илимий экспедиция; карательная экспедиция жазалоочу экспедиция; 3. эски Россияда мамлекеттик мекеменин канцелярисн/.

ЭКСПЕРИМЕНТ эксперимент /I. илимий изилдөө максатында кургузулган тажрыйба; произвести химический эксперимент химиялык эксперимент жасоо; 2. сынап көрүү, байкоо кургузуу, тажрыйба кылуу; рискованные эксперименты тобокелге салган эксперименттер/.

ЭКСПЕРТ эксперт /кандайдыр=бир иш же маселе боюнча корутунду, жыйынтык чыгарып берүүчү адис; судебный эксперт соттук эксперт/.

ЭКСПЕРТИЗА экспертиза /адистердин кардамы менен кандайдыр=бир маселени же ишти текшерүү, чечүү же изилдөө; врачебная

экспертиза врачтык экспертиза; отправить на экспертизу экспертизага жиберүү/.

ЭКСПЛУАТАЦИЯ эксплуатация /I. өндүрүш каражаттары жеке менчигинде болгон эксплуататордук таптардын зайлуучу таптар өндүргөн продуктыларды бекер сиципип алыш. Эксплуатация--кул зээчулук, феодалдык жана капиталисттик коомдорго таандык, антагонисттик таптарга белүнгөн. Социалисттик революция жецип чыкан жана өндүрүш каражаттарына жеке менчик жоюлган кезде гана адамды адам эксплуатациялоо биротоло жок болот; К. СОЦИАЛИЗМ,КОММУНИЗМ; 2. пайдалануу, колдонуу, натетүү; эксплуатация недр земли жер астындагы байлыктарды натетүү; сдать в эксплуатацию жилой дом турак үйдү пайдалануага берүү/.

ЭКСПЛУАТАТОР эксплуататор /эксплуатация кылуучу, бирөөну эзүүчү, анын эмгегинен пайдаланууч, өндүрүш каражаттарынын ээси-капиталист, помещик, кулак; эксплуататорские классы эксплуатациялоочу таптар/.

ЭКСПОЗЕ экспозе /I. документти, чыгарманы ж.б. кыскача баяндоо, андан үзүндү келтирүү; 2. парламентте өкметтун саясатын, көбүнчө тышкы саясатын кыскача баяндап көрсетүү/.

ЭКСПОЗИЦИЯ экспозиция /көргөзмөлөрдө, музейлерде буюмдарды, экспонаттарды белгилүү бир система боюнча жайгаштыруу/.

ЭКСПОНАТ экспонат /музейге, көргөзмөгө коюлуучу нерселер, искусство буюмдары, китептер, машиналар; музейные экспонаты музей экспонаттары/.

ЭКСПО экспо /бүткүл дүйнөлүк көргөзмө, участники "ЭКСПО—75" или Всемирной выставки "ЭКСПО —75" . бүткүл дүйнөлүк көргөзмөнүн катышуучулары/.

ЭКСПОНЕНТ экспонент /товарларды, буюмдарды, экспонаттарды, көргөзмөгө жиберүүчү мекеме, ишкана, адам/.

ЭКСПОРТ экспорт /1. бир өлкөдөн башка мамлекетке товарлардын жана капиталдын чыгарылышы; экспорт машин машиналарды экспорттоо; 2. чет мамлекетке чыгарылган товарлардын саны же наркы/.

ЭКСПОРТЕР экспорттоочу /чет өлкөгө товар чыгаруучу мекеме, ишкана же киши/.

ЭКСПОРТ КАПИТАЛА капиталдын экспорттолушу /империалисттик күчтүү державалардын чет өлкөлөргө капиталды алып барып жайгаштырышы. Мунун максаты ал жерде өнөр жайларды куруп, жергиликтүү жумушчуларды азуу аркылуу көптөгөн кошумча наркты өндүрүү болуп саналат/.

ЭКСПОРТ КОНТРРЕВОЛЮЦИЯ контрреволюцияны экспорттоо /демократиялык түзүлүш орногон мамлекеттерде капиталисттик же колониялык түзүлүштү кайра орнотууга умтулуп, капиталисттик мамлекеттердин реакциячыл чөйрөлөрүнүн күч колдонушу, аскерлерин жиберүү, жергиликтүү реакцияга согуштук жардам көрсөтүү, идеологиялык диверсияларды уюштуруу ж.б./.

ЭКСПРОПРИАТОР экспроприатор /биреөнүн бир нерсесин тартып алуучу, биреөнүн эмлигинен ажыратуучу адам, экспроприацияга катышуучу киши/.

ЭКСПРОПРИАЦИЯ экспроприация /1. экспроприациялоо, экспроприация кылуу; бир кожоюндук тептин же катмардын өндүрүш каражаттарынын экинчи тап тарабынан тартып алынышы. Социалисттик революциянын жеңишинин натыйжасында помещиктер менен капиталисттердин өндүрүш каражаттарынан ажыратылышы; 2. буржуазиялык укукта капиталисттик өлкөлөрдөгү жеке менчиктеги мүлктөрдү, акча төлөп же төлөбөй мамлекеттик бийликтин мажбурлап алып коюшу/.

ЭКСТЕРН экстерн /1. эски Россияда жабык окуу жайынын жатаканасында жатпастан, келип окуучу бала; 2. окуу жайында туруктуу окубастан, бут куро боюнча экзамен берүүчү адам; 3. мурдагы заманда практикадан өтүү максатында оорукананда же медициналык мекемеде акы албастан иштеечү, штаттан тышкары врач/.

ЭКСТЕРРИТОРИАЛЬНОСТЬ экстерриториалдуулук /эл аралык келишимдердин жана адаттардын негизинде чет өлкөлүк дипломатиялык өкүлдөрдүн жана адаттардын негизинде чет өлкөлүк дипломатиялык өкүлдөрдүн өздөрү турган өлкөлөрдө өзгөчө укуктарга жана артыкчылыктарга ээ болушу. Чет өлкөлүк делегациялар да ушундай укуктардан пайдаланышат/.

ЭКСТРЕМИЗМ экстремизм /көбүнчө саясатта өтө эле ашкере чабуучулук, эң эле катаал чараларды колдонууга умтулуучулук; реакциячыл экстремисттер азыр Аргентинада, Индияда, Италияда, Түндүк Ирландияда ж.б. өлкөлөрдө аракет кылууда/.

ЭКСТРЕМИСТ экстремист /экстремизм методун колдонуучу, ашкере реакциячыл адам, протестанткие экстремисти в Олстере Олстердеги протестанттык экстремисттер/.

ЭКСТРЕННОСТЬ шашылыштык

ЭКСЦЕСС эксцесс /1. өтө эле чектен чыгып кетүү, ашкере, апыртма; 2. кооңдук тартипти бузуу, катылышуу; предотвратить всякие эксцессы ар кандай эксцесстерди алдын ала болтурбай коюу/.

ЭЛЕКТРИФИКАЦИЯ электрлештирүү

ЭЛЕКТРОВООРУЖЕННОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ ишкананын электр күбаты менен жабдылышы

ЭЛЕКТРОВООРУЖЕННОСТЬ ТРУДА эмгектин электр күбаты менен жабдылышы

ЭЛЕМЕНТ элемент /бир нерсенин составдык же мүнөздүү бир белгиси; прогрессивные элементы общества коомдун прогрессивдүү элементтери; подозрительный элемент шектүү адам/.

ЭЛИТА элита /буржуазиялык социологияда элита деген сөз таптык теңсиздикти белгилөө үчүн колдонулат, элита общества коомдун тандалмалуу, мыкты чөйрөсү, катмарлары деген мааниде түшүндүрүлөт/.

ЭЛЛИНИЗМ эллинизм /байыркы грек маданиятынын Александр Македонскийдин жеңип алышынан кийинки доор; эллинистическая культура эллинисттик маданият/.

ЭМАНСИПАЦИЯ азаттык /бөтөндүк, эркиндик, кутулуу, куткаруу, эмансипация женшин аялдарды азаттыкка чыгаруу/.

ЭМАНСИПИРОВАТЬ азаттыкка чыгаруу /көз карандылыктан, азуудан, эски үрп-адаттан, көз карактан ж.б. куткаруу; азаттыкка, бөтөндүккө чыгаруу, кутултуу; эмансипировать личность адамдын көрт башын азаттыкка чыгаруу/.

ЭМБАРГО эмбарго /тыюу салуу; наложить эмбарго эмбарго салуу, товарларды, валюталарды, курал-жарактарды ж.б. алып келүүгө бир мамлекеттен же башка өлкөгө чыгарууга тыюу салуу; башка мамлекетке тиешелүү кемени, кукту ж.б. мүлктү кармап калуу. Тынчтык убактагы эмбарго бөлөк өлкөгө экономикалык, саясий, финансылык ж.б. кысым көрсөтүү чара көрүү катарында, ал эми согуш мезгилинде экономикалык блокада катарында колдонулат/.

ЭМБЛЕМА эмблема /белги, кандайдыр-бир идеяны же түшүнүктү мүнөздүү, символикалуу түрдө билдирүүчү белги, м.: көгүчкөн-тынчтыктын эмблемасы; орок жана балка-жумушчулар менен дыйкандардын союзунун эмблемасы/.

ЭМИГРАНТ эмигрант /бир өлкөдөн башка мамлекетке көчүп барган адам; политический эмигрант саясий эмигрант/.

ЭМИГРАЦИЯ эмиграция /1. саясий, экономикалык, диний ж.б. түрдүү себептер боюнча өз өлкөсүнөн башка чет элге агасыздан же өз ыктыяры менен кетүү; уехать в эмиграцию эмиграцияга кетүү; 2. башка бир өлкөдө жашоочу эмигранттар; русская эмиграция после борьбы против царизма орус эмигранттары падышачылыкка каршы күрөш жүргүзүшкөн эле; 3. чет өлкөдө жашоо; в эмиграции упорно работал В.И.Ленин В.И.Ленин эмиграцияда жүрүп өтө катуу иштеген/.

ЭМИР эмир /чыгыштагы айрым мусулман өлкөлөрүндө өкмөт башчылары жана да ушул титулга ээ болгон адам; Бухарский эмир Бухаранын эмири. Азыр Кувейт мамлекетинин башчысын эмир башкарат/.

ЭМИССАР эмиссар /саясий тапшырма менен башка өлкөгө жашырын жиберилүүчү өкүл, агент/.

ЭМИССИОННЫЕ БАНКИ эмиссиялык банктар /капиталисттик коомдо акча каражаттарын сактап, аларды кредитке берүүчү, проценттерди төлөөчү, бюджеттин өткөрүлүшүн тейлөөчү жана кредит акчаларын-банкнотторду чыгаруучу банктар. СССРде жана социалисттик өлкөлөрдө эмиссиялык банктын ишин Мамлекеттик банк өткөрөт/.

ЭМИССИЯ эмиссия /кагаз акчаларды, баалуу кагаздарды чыгаруу/.

ЭМПИРИЗМ эмпиризм /фактыларды жана кубулуштарды изилдеп үйрөнүүдө теориялык жалпылоолордун маанисин баалабастан, таанып-билүүнүн бирден-бир негизи тажрыйба жана сезип кабыл алуу болот деп эсептеген философиялык окуу/.

ЭМПИРИК эмпирик /эмпиризмди жактоочу адам/.

ЭМПИРИОКРИТИЦИЗМ эмпириокритицизм /материалдык дүйнөнүн жашашын таанып жана аны ой-сезим менен түзүлүштүн айкалышуусун-

дагы көрүнүш деп караган материализмге душман реакциячыл, субъективдик-идеалисттик философиялык агым; Бул агым XIX-к. аягында XX к. башында пайда болгон. В.И.Ленин "Материализм жана эмпириокритицизм" деген эмгегинде /1909-ж./ бул агымдын негиздөөчүсү Махтын окуусуна жана аны орус колдоочуларына кайраткыч сокку урган/.

ЭНТУЗИАЗМ энтузиазм /дилгирдик, кайраттуулук, жигердүүлүк, работать с энтузиазмом дилгирдик менен иштөө/.

ЭНТУЗИАСТ энтузиаст /интилүүчү, дилгир, кайраттуу, жигердүү, энтузиазм менен иштөөчү адам; энтузиасты пятилетки беш жылдыктын кайраттуу адамдары/.

ЭНЦИКЛИКА энциклика /Рим папасынын саясий, дин, мораль ж.б. маселелер боюнча бардык католиктерге жиберген посланиеси/.

ЭНЦИКЛОПЕДИСТ энциклопедист /I. бардык жагынан билимдүү, кең маалыматтуу, билимдин эр түрдүү тармагынан кабары бар киши; илимдин эр түрдүү тармагына чоң салым кошкон окумуштуу /м.: М.В. Ломоносов/; 2. XVIII к. экинчи жарымында Франциядагы прогрессивдүү философтор, табиятты изилдөөчүлөр, жазуучулар, публицисттерден турган инимдер тобу/.

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ энциклопедия/I. илимдин, техниканын жана искусствонун бардык тармагы боюнча билимдердин системага салынган жыйнагы; Большая Советская Энциклопедия Советтик Чоң Энциклопедия; 2. айрым илимдин эр түрдүү тармагынын системага салынып баяндалышы, м.: энциклопедия права укук энциклопедиясы/.

ЭПИГОН эпигон /искусствода, илимде, искусстводо ж.б. кандайдыр бир багытты жактаган, бирок өзүнүн чыгармачылык өзгөчөлүгү болбостон, тигилердикин гана кайталаган адам/.

ЭПИГРАММА эпиграмма /I. кандайдыр=бир кубулушка же адамга арналып жазылган сатиралык кыскача ыр; 2. байыркы гректерде өтөликке, молого, үйдүн бооруна ж.б. жазылган кыскача ыр/.

ЭПИГРАФ эпиграф /текстке же анын идеясына түшүнүк берүү максатында адабий чыгарманын же анын бөлүмдөрүнүн баш жагына жазылган кыскача цитата, макал же сөзүм сөз; взять эпиграфом строки из Пушкина эпиграф кылып Пушкинден бир сап ыр алуу/.

ЭПИДЕМИЯ эпидемия /кайсы бир жугуштуу оорунун өтө жайылып кетиши; эпидемия холеры холеранын эпидемиясы/.

ЭПИЗОД эпизод /I. окуя, болгон нерсе; интересные эпизоды из жизни путешественника саякатчынын өмүрүндөгү кызык окуялар; 2.болор-болбос, майда окуя; это лишь эпизод в его борьбе бул анын күрөшүндөгү бир гана окуя; 3. көркөм адабий чыгарманын бөлүгү; показали эпизод киноэпопеи "Освобождение" "Боштондук" киноэпопеясынан эпизод көрсөтүшү/.

ЭПИЗОДИЧЕСКИЙ анда-санда болуучу /көп бир убакта, мезгил-мезгили менен болуучу; эпизодический случай анда-санда болуучу окуя/.

ЭПИЛОГ эпилог /I. көркөм адабий чыгарманын, кинофильмдин ж.б. акыркы, тыянак бөлүгү; эпилог романа романдын эпилогу; 2. бир нерсенин, талаш-тартыштын түйүнүнүн чечилиши,акыры; эпилог восстания көтөрүлүштүн акыры/.

ЭПОПЕЯ эпопея /I. тарыхый зор окуяларды сүрөттөөчү адабий чоң чыгарма; эпопея Л.Н.Толстого "Война и мир" Л.Н.Толстойдун "Согуш жана тынчтык" деген эпопеясы; 2. өз эре байланышкан өтө зор окуя; эпопея Великой Отечественной войны Улуу Ата мекендик согуштун эпопеясы/.

ЭПОХА эпоха, доор /жаратылыштын, коомдун, илимдин ж.б. тарыхый өнүгүүнүн узак мезгили; эпоха феодализма феодализм доору; Советская эпоха Советтик доор/.

ЭРА эра, заман /I. жылдык санактын башы; новая эра Христостун туулган күнүнөн башталган жаңы заман; в четвёртом веке до нашей эры биздин заманга чейинки төртүнчү кылымда/.

ЭРУДИТ эрудит /көптү билген, билими чоң, маалыматтуу киши/.

ЭРУДИЦИЯ эрудиция /илимдин бир же көп тармагы боюнча көптү билгендик, терең окумуштуулук; это человек с большой эрудицией бул көптү билген, өтө маалыматтуу адам/.

ЭСЕРЫ /"социалисты-революционеры" / эсерлер /" социалист-революционерлер" /1901--1902-ж. Россияда народниктик чачкын майда топтордун калдыктарынан түзүлгөн майда буржуазиялык /дыйкандар/ партиясы; эсерлер буржуазиялык-демократиялык революцияда кумушчу табынын кетекчи ролун жана пролетариат диктатурасынын идеясын танып, марксизм-ленинизмдин идеялык душманы болушкан. Алар күрөштүн негизги куралы деп террорду эсептешкен. Февраль революциясы убагында меньшевиктер менен убактылуу өкмөттү колдошкон. Улуу Октябрь социалисттик революциясынан кийин Совет бийлигине каршы күрөшүп, заговорлорду, көтөрүлүштөрдү уюштуруп, террордук иштерди күргүзушкен. Граждандык согуштан кийин эсерлер партиясы жоюлуп алардын лидерлери эмиграцияга кетишкен/.

ЭСКАДРА эскадра /аскер-деңиз флотунун же авиациянын чоң бирикмеси; эскадренный миноносец эскадралык миноносец/.

ЭСКАДРИЛЬЯ эскадрилья /аскер-або флотундагы бөлүкчө; эскадрилья истребителей истребителдер эскадрильясы/.

ЭСКАЛАЦИЯ эскалация /империалисттик мамлекеттердин согуштук-саясий доктринасынын термини; бул термин мамлекеттин, армиянын согуштук күч-кубатын пландуу түрдө күчөтүү, белгилүү бир райондо согуштук күчтөрдүн санын бара-бара көбөйтүү, согуштук ракеттердин интенсивдүүлүгүн улам-улам күчөтүү жана согуштук ракеттердин аймагын кеңейтүү, аны башка жаңы жерлерге кайылтуу дегендикти билдирет/.

ЭСТАФЕТА эстафета/I. атчан жеткирилүүчү почта;отправлять эстафетой эстафета почтасы менен жөнөтүү; 2.спорттук көө карыята таякчаны улам өз тарабындагыларга берип отуруп, ырага жеткирүү; 3. улуулардын жолун колдоо, улгу, тажрыйба, эрнек ж.б. жакшы жактарын жеткинчек муундардын өткөрүп алышы; эстафета поколений улуу муундардын эстафетасы/.

ЭСТЕТИКА эстетика /I. искусствонун өнүгүү закону, анын идеялык мазмунун, көркөмдүк формасын жана тап күрөшүндөгү анын коомдук ролун изилдөөчү окуу; марксистско-ленинская эстетика марксисттик-лениндик эстетика; 2. бирөөлүн искусствого көз карам системасы; эстетические взгляды Чернышевского Чернышевскийдин эстетикалык көз караштары/.

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ эстетикалык тарбия /турмуштагы жана искусстводогу коом жакшы нерселерди түшүнүү жана баалоо көндөмдүүлүктү өнүктүрүүгө, эстетикалык сезимдерди, ой-кыгыртууларды жана коом жакшы нерселерди ырата билүүчүлүккө тарбиялоочу, турмушта жана көркөм чыгармачылыкта жакшынакай коом нерселерди түзүүгө катышуу сезимин ойготууга багытталган тарбиялык чаралардын системасын. Бул тарбия социалдык шарттарга карама болот. Эксплуататордук коомдо кооздук көнүндөгү түшүнүк бурмаланып, карама-каршылыктагы мунөздө болот. Социалисттик коомдо болсо эл элди

коммунисттик тарбиялоонун составдык бир бөлүгү болуп саналат. Ал эмгекке тарбиялоо менен тыкыс байланышта. Эстетикалык тарбия бизде балдар мекемелеринен баштапат да, көркөм сүрөт, музыка окуу жайлары, мектептери, студиялар, маданият үйлөрү ондай тарбиянын очогу болуп саналат/.

ЭСТЕТСТВО эстетство /искусстводо көркөм чыгармалардын мазмунуна көңүл бурбай, формасына гана өтө берилүүчүлүк, "Искусство искусство үчүн" деген реакциячыл теориянын мааниси/.

ЭТАП этап /кандайдыр бир нерсенин өсүшүнүн жекече, өзгөчө учуру, баскычы/.

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ өнөр жайдын өнүгүү этаптары

ЭТИКА этика /I. коомдук ан-сезимдин формаларынын бири болуп, нрава /мораль/ көнүндөгү адамдын коомдук жана жеке турмушундагы роду көнүндөгү окуу. Буржуазная этика буржуазиялык этика; коммунистическая этика коммунисттик этика; 2. адеп,сылыктыктын,тартиптүүлүктүн, адамгерчиликтин, кичи пейилдүүлүктүн, маданияттуулуктун нормасы; врачебная этика врачтык этика; научная этика илимий этика/.

ЭТИКЕТ этикет /элге сиңип калган белгилүү бир жүрүш-туруш эрежеси же коомдук белгилүү чөйрөлөрдө жана официалдуу функцияларды аткарууда өзүн-өзү алып жүрүүнүн, мамиле кылуунун эрежеси; дипломатический этикет дипломатиялык этикет/.

ЭТНОГРАФИЯ этнография /I. элдердин материалдык жана рухий маданиятын изилдеп үйрөнүүчү илим; 2. калктын турмуш-тиричиликтик, урп-адаттык, салттык, маданияттык өзгөчөлүктөрү; этнография Средней Азии Орто Азиянын этнографиясы/.

ЭФФЕКТ эффект /өтө таасирдүүлүк, тузук натыйжалуулук, произвести эффект на зрителей көрүүчүлөргө зор таасир берүү/.

ЭТНОГЕНЕЗ этногенез /элдин, калктын келип чыгышы/.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА коомдук өндүрүштүн эффективдуулугу коомдук өндүрүштө аз чыгым сарптоо аркылуу көбүрөөк натыйжага жетишүү/.

ЭФФЕКТИВНЫЙ эффективдуу /көбүнчө өзүнүн сыртқы түрү, формасы боюнча көзгө чалдыгга, кызыктыра, көңүл бурдура турган нерсе/.

Ю

ЮБИЛЕЙ юбилей /даңазалуу окуянын же айрым адамдын, мекеменин, уюмдун ишинин белгилүү бир жылдыгын жана мамлекеттин түзүлүшүнүн ж.б. жылдыгын салтанаттуу түрдө белгилөө, майрамдоо; празднование юбилея юбилейди майрамдоо/.

ЮБИЛЯР юбиляр /юбилейин белгилеп жаткан киши/.

ЮДОФОБ юдофоб /еврейлерди мек көрүүчү, антисемит; к. АНТИСЕМИТИЗМ/.

ЮЛИАНСКИЙ КАЛЕНДАРЬ юлиан календары /Россияда 1917-ж. Октябрь революциясына чейин колдонулуп келген жыл эсептөө системасы; анын биздич замандан мурда 46-ж. Рим императору Юлий Цезарь киргизген болучу/.

ЮНГА юнга /кемеде матростук кызматка даярдалып жаткан кенже матрос/.

ЮНКЕР юнкер /I. падышалык Россияда офицерлерди даярдоочу мектептин окуучусу; 2. феодалдык Пруссиядагы ири жер ээси--дворянин, ири помещик/.

ЮНКЕРСТВО юнкерство /Пруссияда, кийин Германияда өскөн реакциянын, шовинизмдин жана империализмдин тиреги болгон жер ээлери. 30-жылдарда Германияда фашизмдин бийликке келишине жардамдашкан, ГДРде тап катарында жоюлган помещиктер тобу/.

ЮНЕСКО юнеско /билим берүү, илим жана маданият маселелери

боюнча 1946-жылы түзүлгөн Бириккен Улуттардын Уюму--ООНдун өкмөттөр аралык атайын уюму, Ага 135 мамлекет кирче, анын ичинде СССР, УССР, БССР бар. Максаты жана милдети: тынчтыкты жана коопсуздукту чыңдоого көмөк көрсөтүү, элдердин расасына, жынысына, тилине же тутган динине карабастан билим берүү, илим жана маданият жагынан кызматташуусуна жардамдашуу. Жогорку органы-эки жылда бир ирет чакырылуучу Генеральная конференция, аткаргыч органы--Совет. Штаб-квартирасы-Парижде/.

ЮПИ ЮПИ /Юнайтед Пресс Интернейшнил /АКШдагы эң ири информациялык агенствонун бири. АКШда ж.б. өлкөлөрдө кабар берүүчү ири тармактары бар. АКШнын башкаруучу чөйрөлөрү менен тыкыс байланышта болуп, монополиялык капиталдын талаптарын көздейт/.

ЮРИДИЧЕСКАЯ КОНСУЛЬТАЦИЯ юридикалык консультация /укук маселеси боюнча калкка жардам көрсөтүү милдетин аткаруучу адвокаттар коллегиясынын бөлүгү/.

ЮРИДИЧЕСКОЕ ЛИЦО юридикалык мекеме, ишкана,уюм /булар жеке адамдан айырмаланышып, мүлктүк келишим түзүүдө, соттук талашып-тартышууда ж.б. укукка жана милдетке ээ болушат/.

ЮРИСДИКЦИЯ юрисдикция /1. граждандык, кылмыш ж.б. иштерди карап боюнча сот органдарынын компетенциясы; ошол сот кароого жана чечүүгө укуктуу иштердин чөйрөсү; 2. мамлекеттик мекемелердин же мамлекеттин карамагына тиешелүү маселелер чөйрөсү, м.: административдик юрисдикция, эл аралык юрисдикция/.

ЮРИСКОНСУЛЬТ юрисконсульт /укук маселелери боюнча мекемелердин же ишканалардын алдындагы туруктуу консультант/.

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ юриспруденция /юридикалык илимдердин жыйынтыгы, укук жөнүндөгү илимдердин жыйындысы/.

ЮРИСТ юрист /укук таануу, юридикалык илим боюнча адис, укук жагындагы кызматкер/.

ЮСТИЦИЯ юстиция /сот иштерин жүргүзүү, сот мекемелеринин системасы, ведомствосу; министерство юстиции юстиция министерствосу/.

Я

ЯВЛЕНИЕ кубулуш /көрүнүш, окуя;явление общественной жизни коомдук турмуштун көрүнүшү; явление природы табияттын кубулушу/.

ЯДЕРНЫЙ ядролук /ядерная энергия ядролук энергия; атомдук ядронун бөлүнүшүнөн келип чыккан энергия; ядерная физика ядролук физика; атомдук ядро жана анын кубулушу изилденип үйрөнүлө турган физиканын бир бөлүгү/.

ЯДЕРНОЕ РАЗОРУЖЕНИЕ ядролук куралсыздануу /массалык турде кырып жок кылуучу ядролук куралдын тынымсыз чыгарылып, жайылып кетишине байланыштуу адамзаттын алдында турган өтө татаал проблемалардын бири. СССР жана социалисттик өлкөлөрдүн күч=аракети менен бул жагынан төмөнкүдөй алгачкы жыйынтыктарга жетишилди: үч чөйрөдө-атмосферада, космос мейкиндигинде жана суу астында ядролук куралдарды сыноого тыюу салуу жөнүндө Москва келишимине, космос мейкиндигин изилдөө жана пайдалануу, ага ядролук куралдарды чыгарбоо жөнүндөгү келишимге, ядролук куралдарды таркатпоо жөнүндөгү келишимге, декреттер менен океандардын түбүнө ядролук курал-дарды жайгаштырбоо жөнүндөгү келишимге кол коюлган. Ядролук куралсыздануу боюнча бүткүл дүйнөлүк конференцияны чакыруу жөнүндөгү СССРдин сунушун ООНдун Генеральный Ассамблеясы 1971-ж. кубаттаган болучу. Анын чакырылышы жана чечим кабыл алышы дүйнө жүзүн ядролук согуштун коркунучунан куткарар эле/.

ЯКОБИНЦЫ якобинчилер /ХУШ к. Франциядагы буржуазиялык революция убагында буржуазиянын кийлө революциячыл белугунун эл массасын монархияга жана феодалдык тузулушке карши кетерген саясий партиясы. Бул партия 1793-ж. июндан 1794-ж. июлга дейре гана жашап, контрреволюциячыл теңкөруш убагында кулатылган /к. ТЕРМИДОР/.

ЯЛТИНСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ /1945/ Ялта конференциясы /совдаш уч улуу державалардын башчыларынын 1945-ж. 4—12-февралда Крымда болуп өткөн конференциясы; анга И.В.Сталин, Ф.Рузвельт жана У.Черчилль жана уч өлкөнүн тышкы иштер министрлери, штабдарынын начальниктери катышкан. Фашисттик Германияны талкалоо, Биригкен Улуттар Уюмун тузуу /ООН/, Японияга карата жалпы жонундогу маселелер каралып, чечилген/.

ЯНКИ янкилер /АКШда туулган америкалыктардын аты/.

ЯНУС янус /к. ДВУЛИКИЙ ЯНУС/.

ЯНЫЧАРЫ яничарлар /1. Турциянын султанынын 1826-ж. чейинки тандалма жоо жокери, султан бийлигинин полициялык кучу, таянычы; 2. деспоттук, зулумдук бийликтин элге карши курешкен куралдуу жалдаттары, баш кесерлери/.

ЯРЛЫК ярлык /1. товарлардын базоо, салмагы, саны, өлчөмү ж.б. көрсөтүлгөн кагаз, белги; 2. жарлык, буйрук, монгол-татар хандыгы кезинде хандын чыгарган буйругу, жарлыгы; 3. өткө маанисинде: бирөөгө берилген мүнөздөмө; навешивать ярлыки на людей адамдарды куруган жаман атты кылуу/.

ЯРМАРКА ярмарка /товарларды дүңүнөн сатуу жана сатып алуу үчүн соода, өнөр жай уюмдарынын, комерсанттардын мезгил-мезгили менен уюшулган көргөзмөсү. Весенняя ярмарка жазгы ярмарка; международная ярмарка эл аралык ярмарка/.

"ЯСТРЕБЫ" "карчыгалар" /эл аралык талаш-тартыш проблемаларды куралдуу күчтөрдүн жардамы менен чечүүгө үгүттөшкөн империалисттик ашынган реакциячыл саясатчылар жана согушчан генералдар; алардын үгү-АКШнын Пентагонунда, конгрессинде, ЦРУсунда. ФРГнын реваншисттик уюмдары, Израилдин башкаруучу чөйрөлөрү ошондой саясатты жүргүзүүдө/.

ЯЧЕЙКА ячейка /коомдук баштапкы уюм; партийная ячейка партиялык ячейка — 1934-ж. чейин ВКП /б/нын баштапкы уюмунун аты. Комсомольская ячейка комсомолдук ячейка — ВЛКСИдын 1934-ж. чейинки уюмунун аты/.

С.Дарияров, А.Кангелдиев

РУССКО-КИРГИЗСКИЙ СЛОВАРЬ-СПРАВОЧНИК
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Подписано к печати 22.05.79. Формат
60x90 1/16. Бумага писчая. Ротапринт.
Объем 30,0 п.л., 16,7 уч.-изд. л.
Тираж 500 экз. Цена 2 руб. 63 коп.
Заказ

Издательство Академии наук Киргизской ССР,
г. Фрунзе, Ленинский проспект, 265 а

Типография Академии наук Киргизской ССР,
г. Фрунзе, ул. Пушкина, 144

Цена 2 руб. 63 коп.